DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

payel

ALTIN DAL

DİNİN VE FOLKLORUN KÖKLERİ

Çeviren: Mehmet H. Doğan

I

JAMES G. FRAZER

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Turner'in *Altın Dal* tablosu: Bir Sybil, Nemi'deki tapınakta altın dalı tutuyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

JAMES G. FRAZER

ALTIN DAL

DİNİN VE FOLKLORUN KÖKLERİ

İngilizce aslından çeviren
MEHMET H. DOĞAN

payel
PAYEL YAYINEVİ
İstanbul

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yapıtın özgün adı: The Golden Bough
The Roots of Religion and Folklore

❑

İngilizce ilk basım: 1890

❑

Türkçe birinci basım: Aralık 1991

❑

İkinci basım: Nisan 2004

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ CİLT

BİRİNCİ BÖLÜM

ORMANIN KRALI

1. Aricia Korusu 1
2. İlkel İnsan ve Doğaüstü 8
3. Bedenleşmiş Tanrılar 33
4. Ağaca Tapınma 57
5. Eskil Çağlarda Ağaca Tapınma 100

İKİNCİ BÖLÜM

RUHUN KORKULARI

1. Krallık ve Rahiplik Tabuları 111
2. Ruhun Yapısı 120
3. Krallık ve Rahiplik Tabuları (devamı) 147

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TANRIYI ÖLDÜRME

1. Kutsal Kralı Öldürme 211
2. Ağaç-Ruhu Öldürme 234
3. Ölümü Dışarı Taşıma 247
4. Adonis 268
5. Attis 284
6. Osiris 288
7. Dionysos 311
8. Demeter ve Proserpina 323
9. Lityerses 352

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

DOSTUM
WILLIAM ROBERTSON SMITH'E

GÖNÜL BORCU VE HAYRANLIKLA

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İLK SÖZ

ALTIN DAL, 1890'da ilk basımının çıkışından beri doksanlı yıllarda birçok kimse için büyülü bir kitap olmuştur. Onun kendi alanı olan antropolojinin çok ötesinde kültür ve yazın üzerindeki etkisi, çok büyük olmuştur. Fakat Sir James George Frazer'ın adı, Darwin, Marx ve Freud gibi on dokuzuncu yüzyıl kültür devrimcileri kadar ağızlarda dolaşmamıştır.

Bu kitap nedir, ilk okurları için neydi? Frazer'ın başlangıçtaki amacı, alçakgönüllü bir şeydi, eski bir İtalyan halk töresini açıklamak istiyordu. Kaçak bir köle, özel bir altın ağaçtan bir dal koparabilirse, Nemi'deki kutsal ormanın kralıyla ölümüne dövüşmeye ve belki de ormanların ondan sonraki kralı olmaya hak kazanırdı. İlginç fakat şaşırtıcı olmayan bir töre, diye düşünebilirsiniz. Fakat Frazer, Nemi'deki altın dalın, Vergilius'un epik şiirindeki kahraman Aeneas'a yeraltına girme iznini veren ve onun yeraltının gizlerini öğrenmesini sağlayan altın dalla benzerliği üzerinde uzun uzun düşündü. Frazer buradan yola çıkarak, altın dalın, kralın ve onun yaşam için verdiği savaşın, ölümünün ve yerine bir başkasının geçişinin ne anlama geldiğini açıklamaya çalışırken, geçmiş söylencelerin ta en başından günündeki ilkel halkların uygulamalarına kadar tüm bir mit ve dinsel tören dünyasının kapılarını açmış oldu. Uygar toplumun töre ve boşinanlarının ilkel halkların inançları ve uygulamalarıyla birçok bakımdan karşılaştırılabilir olduğunun keşfi, Frazer'ın kültüre bağımlı dünyası için şaşırtıcı bir keşifti.

Frazer, ilk kez, hem kolay anlaşılır hem de biçem bakımından güzel bir dille, daha o zamandan küçülmeye başlamış olan bir dünyada gezginlerin rastgele edindikleri gözlemlerini bize sunuyor ve dünyanın en ücra köşelerinden dönen her gün daha çok sayıdaki

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bilimsel gözlemcinin düşüncelerini, yorumlarını ortaya seriyordu. Sonuç, yeni bir bilim dalı olan antropolojinin ilk zaferlerinden biri oldu. Frazer'ın kendi dünyasının kültürlü okurlarına önerdiği şey, geri ve ilkel halkların edimlerinin anlaşılabilir şeyler, hatta kendi anlayışlarıyla akla uygun şeyler olduğu idi. Fakat bundan daha devrimci bir şey vardı ortada: Frazer, bizim "yabanıllar"dan öğrenebileceğimiz şeyler olduğunu bildiriyor ve ilkel kurumların incelenmesinin kendi toplumumuz üzerine ışık tutacağını söylüyordu.

Frazer bir İngiliz üniversite araştırmacısının olaysız, sakin özel yaşamını yaşadı. Hatta uzun süre de ders vermedi. Kırk beş yaşında, bir dulla geç bir evlilik yaptı. Çocukları yoktu, birbirine son derece yakın bir çifttiler. Frazer yeryüzünün her köşesinden çok sayıda kimseyle mektuplaşmasına karşın Yunanistan'dan öte İngiltere sınırları dışına çıkmamıştı. Kendi kişisel tarihi, yaşamöyküsünü yazan eski sekreterinin yazdıklarına bakılırsa tekdüzeydi: "Onun yaşamının gerçekleri, aslında bir kitap listesinden ibarettir."

Ama bu kitaplar, özellikle de bu kitap: *Altın Dal* bütün dünyayı sarstı. Frazer, Freud'u okumayı reddetse de, *Çorak Ülke*'yi anlaşılmaz da bulsa, Freud da, T.S.Eliot da Frazer'ın yazdıklarından etkilenmiştir.

Biz bu kitapta, birçoğu Frazer'la çağdaş kaynaklardan olmak üzere eklediğimiz resimlerle birlikte 1890 tarihli iki ciltlik ilk basımı sunuyoruz size, kısaltmadan ve Frazer'ın özgün dipnotlarıyla. Bu basım, Frazer'ın, kitabı, temel düşüncesini gizleyebilecek, ciltler dolusu örneklerle, resimlerle tıka basa doldurmadan önce, öteki kültürlere yaklaşımını en açık cümlelerle vermektedir.

Frazer'ın başarısının özü, başka kültürleri anlamak için kendi kültürünün dışında durmak gereksinimini görmesinde yatmaktadır. Bu amaca tam anlamıyla ulaşamadı — başarısız kaldığı ve "yabanıl ve onun yöntemleri" gibi ahlâki gülünçlüklere sığındığı oldu zaman zaman. Ama o sıralar biz de bu amaca ulaşamamıştık henüz. Frazer, başka kültürlerde bazan temelsiz boşinanlar gibi görünen şeylerin, onları gerçek olarak kabul eden halkların gözünde karmaşık inanç sistemlerinin birer parçası olduğu anlayışına yaklaşmakta

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bize yardımcı olmaktadır. Ve de tersi — bizim en aziz bildiğimiz inançlarımızın başkalarına aptalca bir kendini aldatma gibi görünebileceği anlayışına.

Frazer görüşlerini şöyle özetliyor: "Her şey olup bittikten sonra, bizim yabanıla olan benzerliklerimiz, ondan farklılıklarımızdan çok daha fazladır; onunla ortaklaşa sahip olduğumuz ve bile isteye elimizde gerçek ve yararlı olarak tuttuğumuz şeyleriyse yabanıl atalarımıza borçluyuzdur."

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

BİR SÜREDİR ilkel boşinan ve din üzerine genel bir çalışma hazırlamaktayım. Dikkatimi çeken sorunlar arasında Aricia rahipliğinin bugüne kadar açıklanmamış olan kuralı da vardı; geçen ilkbaharda, okumalarım sırasında, daha önce not ettiklerimle birleştirilince söz konusu kurala bir açıklama getiren bazı gerçeklerle karşılaştım. Bu açıklama, eğer doğruysa, ilkel dinlerin bazı karanlık yanlarına ışık tutar gibi göründüğü için onu tümüyle geliştirmeye ve genel çalışmamdan ayırarak ayrı bir inceleme olarak yayımlamaya karar verdim. Bu kitap çıktı ortaya.

İlk başta bana kendini zorunlu olarak ancak dış çizgileriyle göstermiş olan kuram bugün bütün ayrıntılarıyla ortaya çıktığında, bazı yerlerde onu çok fazla zorlamış olabileceğimi hissetmeden edemiyorum. Eğer durumun böyle olduğu ortaya çıkarsa, hatamı bana gösterilir gösterilmez kabul edip düzeltmeye hazırım. Bu arada, denemem, zor bir sorunu çözmek ve çeşitli dağınık olguları bir tür düzene ve sisteme sokmak için bir ilk girişim olarak işe yarayabilir.

Avrupa köylülerinin baharda, yaz ortasında ve hasat zamanı yaptıkları halk şenlikleri üzerinde niçin o kadar fazla durduğumun bir açıklaması gerekiyor belki de. Henüz genel olarak bilinmediği için şunu ne kadar tekrarlasak fazla sayılmaz: köylülerin çok bilinen boşinanları ve töreleri, eksik gedik olmalarına karşın, Arilerin ilkel dini hakkında sahip olduğumuz en tam ve en güvenilir kanıtlardır hâlâ. Aslında, ilkel Ari, zihinsel yapı ve dokusuyla ilgili her şeyiyle soyu tükenmiş değildir. Hâlâ aramızdadır. Eğitimli dünyayı baştan aşağı sarsmış ve değiştirmiş olan büyük entelektüel ve moral güçler, köylüleri pek etkilememiştir. Onlar, en derindeki inançları yönünden, bugün Roma'nın ve Londra'nın bulunduğu yerlerde

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ormanlarda ağaçların hâlâ boy attığı ve sincapların oynaştığı günlerde ataları ne idiyse hâlâ odurlar.

Bundan dolayı, Arilerin ilkel diniyle ilgili her araştırma ya köylülüğün boşinanlarından ve törenlerinden başlamak ya da en azından hep bunlara başvurularak denetlenmek ve yoklanmak zorundadır. Yaşayan geleneğin sağladığı kanıtlarla karşılaştırılırsa, ilk dinler konusunda eski kitapların tanıklığı çok az değerlidir. Çünkü yazılı edebiyat düşüncenin ilerleyişini öyle hızlandırır ki, fikirlerin sözlü gelişimini ölçülemeyecek derecede geride bırakır. İki ya da üç kuşağın yazılı edebiyatı düşüncenin değişmesinde iki ya da üç bin yıllık geleneksel yaşamdan daha çok şey yapabilir. Fakat kitap okumayan halk kitlesi, edebiyatın yarattığı zihinsel devrimden etkilenmemiş olarak kalır; bu yüzden bugün Avrupa'da sözlü olarak bugüne gelmiş olan boşinanlar ve uygulamalar genellikle Ari ırkın en eski edebiyatında tanımlanan dinden çok daha eski tiptedir.

Buna dayanarak, eski bir İtalyan rahipliğinin anlamını ve kökenini tartışırken, çağdaş Avrupa'nın populer töre ve boşinanlarına büyük bir dikkatle eğildim. Konumun bu bölümünde rahmetli W. Mannhardt'ın yapıtlarından çok yararlandım; gerçekten onlar olmasaydı kitabım pek yazılamazdı. Benim tam olarak aktaramadığım ilkelerin gerçekliğinin tamamen farkında olan Mannhardt, köylülüğün yaşayan boşinanlarını sistemli bir biçimde toplamak, karşılaştırmak ve açıklamakla işe başlamıştır. Bu geniş alandan kendisi için ayırdığı özel bölüm ormanda yaşayanların ve çiftçilerin dini idi; bir başka deyişle, ağaçlarla ve dikili bitkilerle ilgili boşinanlar ve törenlerdi. Folklor yazınını araştırmak yoluyla olduğu kadar sözlü soruşturmayla ve tüm Avrupa'ya dağıttığı basılı sorularla, bir bölümünü bir dizi eşsiz yapıtla yayımladığı bir yığın kanıt topladı. Fakat her zaman bozuk olan sağlığı, tasarlamış olduğu kapsamlı ve gerçekten geniş şemayı tamamlamasına izin vermedi; topladığı malzemenin büyük kısmı çok erken ölümüyle yayımlanmamış olarak kaldı. El yazması belgeleri bugün Berlin'de Üniversite Kitaplığında durmaktadır; yaşamını adadığı çalışma adına, bunların gözden geçirilmesi,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kitaplarında kullanmadığı bölümlerin dünyaya sunulması hepimizin dileğidir.

Onun yayımlanmış yapıtlarından en önemlileri, önce, iki küçük broşürdür: *Roggenwolf und Roggenhund,* Danzig 1865 (ikinci basım, Danzig 1866), ve *Die Korndämonen,* Berlin 1868. Bu küçük yapıtların birer deneme olduğunu ileri sürüyor, araştırmalarına ilgi uyandıracaklarını ve bu yolla bunları sürdürmede başkalarının yardımını sağlayacağını umuyordu. Ama kültürlü birkaç topluluk dışında, fazla dikkati çekmedi bunlar. Çabalarının böyle soğuk karşılanmasından yılmayarak durmadan çalıştı ve 1875'te başyapıtı olan *Der Baumkultus der Germanen und ihrer Nachbarstämme*'yi yayımladı. Bunu 1877'de *Antike Wald- und Feldkulte* izledi. Ölümünden sonra yayımlanan *Mythologische Forschungen,* 1884'te çıktı.[1]

Mannhardt'a borçlu olduğumdan daha da fazlasını dostum Profesör W. Robertson Smith'e borçluyum. Bende toplumun erken tarihine ilgi uyandıran ilk şey, zihnimi daha önce düşleyemediğim bir görünüme açmış olan Dr. E.B. Tylor'ın yapıtlarıdır. Fakat bir konuya duyulan canlı bir ilgi ile onu dizgesel bir biçimde inceleme arasında uzun bir adım vardır; bu adımı atmamda dostum W. Robertson Smith etkili oldu. Onun geniş bilgi dağarcığına, fikirlerinin bolluğuna ve verimliliğine, bitmek bilmez nezaketine olan borcumu eksiksiz dile getirmek zor benim için. Onun yazdıklarını okumuş olanlar ondan ne kadar etkilenmiş olduğumu, yeteri kadar olmasa da, bir derece anlayabilirler. *Encyclopaedia Britannica*'da "Kurban" maddesinde ortaya koyduğu ve son yapıtı *The Religion of the Semites*'ta daha da geliştirdiği kurban etme üzerine görüşleri dinin tarihsel incelemesinde yeni bir çıkış noktasını belirler; bu kitapta bunların izlerine çok sık rastlanacaktır. Gerçekten de, denememin temel fikri —öldürülen tanrı kavramı— doğrudan dostumdan gelmektedir sanıyorum. Fakat tanrıyı öldürme üzerine sunduğum genel açıklamadan onun hiçbir şekilde sorumlu olmadığını da

[1] Notlarda bazan kısalık yönünden Mannhardt'ın yapıtlarına sırasıyla *Roggenwolf* (göndermeler birinci basım sayfalarına göredir) *Korndämonen, B.K., A.W.F., ve M.F.* biçiminde göndermeler yapılmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

eklemek gerekir burada. Provaların büyük bölümünü okudu ve genellikle benim de kabul ettiğim birçok değerli öneride bulundu; fakat adının geçtiği yerler ya da ifade edilen görüşlerin onun yayımlanmış yapıtlarıyla çakıştığı yerler dışında, bu kitapta ileri sürülen kuramları onun mutlaka onayladığı düşünülmemelidir.

Leyden'den Profesör G.A. Wilken'ın yapıtlarının beni, budunbilimciler için çok önemli bir alan olan Doğu Hint Adaları konusunda özgün otoritelerin en iyilerine yöneltmede büyük yararı oldu. Kitapta kendi yerlerinde anılacak olan bazı ilginç bilgiler için Pitsligo'dan Rahip Walter Gregor'a teşekkür borçluyum. Mr. Francis Darwin, botanik üzerine bazı sorularda kendisine danışma izni verme inceliğini gösterdi. Zaman zaman başvurduğum elyazısı belgeler, benim dönüp dönüp geldiğim budunbilimsel soruların bir listesine yanıtları oluşturmaktadır. Umarım bunların çoğu *Journal of the Anthropological Institute*'de yayımlanacaktır.

Kapağı süsleyen Altın Dal resmi dostum Profesör J.H. Middleton'un kaleminden çıkmadır. Kitabın ilerlemesine göstermiş olduğu devamlı ilgi ve yakınlığın büyük yardımını gördüm, yüreklendirdi beni.

Dizin, Cambridge Üniversitesi Kitaplığından Mr. A. Rogers tarafından yapılmıştır.

TRINITY COLLEGE, CAMBRIDGE, J.G.FRAZER
8 Mart 1890

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

CİLT I

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Aeneas Altın Dal'ı buluyor

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BİRİNCİ BÖLÜM

ORMANIN KRALI

Aricia'nın ağaçları altında uyuyan
Cam gibi sakin göl—
Ağaçlar ki loş gölgelerinde
Korkunç rahip egemendir,
öldüreni öldürmüş,
Kendisi de öldürülecek olan rahip

MACAULAY

1 — Aricia Korusu

TURNER'IN ALTIN DAL tablosunu kim bilmez ki? Turner'ın olağanüstü aklının en sıradan doğa görünümünü bile içine daldırıp güzelleştirdiği altın parlaklığındaki imgelemin yayıldığı sahne, eskilerin "Diana'nın Aynası" dediği Nemi'deki küçük orman gölünün düşe benzer görünümünü verir. Alban Tepelerinin yemyeşil bir çukurunda yer alan bu sakin suyu gören biri bir daha unutamaz onu. Kenarlarında tembel tembel uzanan tipik iki İtalyan köyü ve yine teraslanmış bahçeleri göle dimdik inen İtalyan sarayı, sahnenin sessizliğini hatta yalnızlığını hiç bozamaz. Diana hâlâ bu tenha kıyıları terk edemiyor, hâlâ bu vahşi ormana gelip gidiyor olabilir.

Eskil çağlarda bu orman görünümü, durmadan yinelenen garip bir trajedinin geçtiği sahneydi. Gölün kuzey kıyısında, bugün Nemi köyünün üzerinde konumlandığı dimdik uçurumların hemen altında Diana Nemorensis ya da Orman Diana'sının kutsal korusu ve tapınağı bulunuyordu.[1] Göl ve koru bir zamanlar Aricia gölü ve korusu olarak bilinirdi.[2] Ama Aricia kasabası (bugünkü La Riccia) üç mil uzakta, Alban Dağı'nın eteklerinde bulunuyordu ve dağın kenarında küçük bir kratere benzeyen çukurdaki gölden dik bir bayırla ayrılıyordu. Bu kutsal koruda bir tür ağaç yetişirdi, çevresinde, günün her saatında, belki de gecenin geç saatlarına kadar garip bir figürün gizlenmeye çalışarak dolaştığı görülürdü bu ağacın. Elinde kınından sıyrılmış bir kılıç taşırdı, sanki her an üzerine bir düşmanın saldıracağını bekler gibi dikkatle çevresini gözlerdi.[3] Bir rahip ve bir katildi o; görmek için bakındığı adam, er ya da geç onu öldürecek ve rahipliği onun elinden alacaktı. Kutsal yerin kuralı buydu. Rahipliğe aday olan, ancak rahibi öldürerek o yere geçebilirdi; onu öldürerek geçtiği bu yerde de daha güçlü ya da daha zeki biri tarafından öldürülünceye kadar kalırdı.

Bu garip kuralın klasik eskil çağlarda bir koşutu daha yok, onu açıklayabilecek bir şey yok. Bir açıklamasını bulabilmek için çok daha ilerilere gitmek zorundayız. Böyle bir törenin barbarlık çağını akla getirdiğini kimse yadsımayacaktır belki de; ve imparatorluk günlerine kadar yaşadığına göre, kısacık kesilmiş çimlerin arasından yükselen bir eski kaya gibi, günün incelmiş İtalyan toplumu ortasında dimdik, yapayalnız durmakta. Onu açıklama umudunu bize veren de, törenin bu ilkelliği ve barbarlığıdır. Çünkü insanın

[1] Bölge 1885'te, İngiltere'nin Roma büyükelçisi Sir John Savile Lumley tarafından kazıldı. Bölgenin genel betimlemesi ve kazılar için bkz. *Athenaeum,* 10 Ekim 1885. Bulguların ayrıntıları için bkz. *Bulletino dell' Instituto di Corrispondenza Archeologica,* 1885, s.149 ve devamı, 225 ve devamı.

[2] Ovid. *Fasti,* vi, 756; Priscian'ın alıntıladığı Cato, bkz. Peter'ın *Historic. Roman. Fragmenta,* s.52 (lt. bas.); Statius, *Sylv* iii.I, 56.

[3] Strabon'un betimlemesi böyle (v.3, 12); "orada yalnız başına gezindiğini" görmüş olabilir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

erken tarihi konusundaki son araştırmalar, insan aklının, yüzeysel birçok farklılıklar altında, ilk kaba yaşam felsefesini geliştirişiyle temel bir benzerliği ortaya koymaktadır. Buna dayanarak, Nemi rahipliğindeki gibi barbarca bir törenin başka bir yerde de var olduğunu gösterebilirsek; bu törenin ortaya çıkışına yol açan nedenleri saptayabilirsek; bu nedenlerin insan toplumunda geniş bir alanda, belki de evrensel olarak işlemiş olduğunu, çeşitli koşullarda özgül olarak farklı fakat tür olarak benzer çeşitli kurumlar meydana getirdiğini kanıtlayabilirsek; ve son olarak, aynı nedenlerin, onlardan türemiş bazı kurumlarla birlikte, klasik eskil çağlarda gerçekten işler durumda olduğunu gösterebilirsek; o zaman, aynı nedenlerin daha uzak bir çağda Nemi rahipliğini doğurmuş olduğu sonucunu pekâlâ çıkarabiliriz. Rahipliğin gerçekten nasıl ortaya çıktığı konusunda doğrudan kanıtlar olmadığı için de, böyle bir çıkarsama hiçbir zaman somutluk kazanamaz. Ama yukarda belirtilen koşulları karşılayabildiği derecede az çok bir olasılık kazanacaktır. Bu kitabın amacı, bu koşulları gerçekleştirerek, Nemi rahipliği konusunda elden geldiğince olası bir açıklama sunmaktır.

Bu konuda bize kadar gelmiş olan az sayıdaki olgu ve söylenceyi bildirmekle başlıyorum. Bir öyküye göre, Nemi'deki Diana tapımı, Orestes tarafından başlatılmıştır; Orestes, Tauris Yarımadası (Kırım) Kralı Thoas'ı öldürdükten sonra kız kardeşiyle birlikte İtalya'ya kaçmış, yanında Tauris Diana'sı imgesini de getirmiştir. Söylencenin bu tanrıçaya bağladığı kanlı dinsel tören, klasik okurların yabancısı değildir; kıyıya çıkan her yabancı bu tanrıçanın sunağında kurban edilmektedir. Fakat bu tören İtalya'ya getirilince daha yumuşak bir şekil almıştır. Nemi'deki tapınakta üzerinden dal koparılamayan bir ağaç yetişmektedir. Ancak sahibinden kaçmış bir kölenin, eğer gücü yeterse, onun dallarından birini koparmasına izin verilmektedir. Bu girişiminde başarılı olan köleye rahiple bir tek dövüş yapma hakkı verilir ve eğer onu öldürürse Ormanlar Kralı *(Rex Nemorensis)* unvanıyla onun yerine egemenlik sürerdi. Söylence, yazgıyı belirleyen bu dalın, Sibylla'nın buyruğuyla, Aeneas'ın ölüler ülkesinde tehlikelerle dolu gezisine çıkmadan önce kopardığı

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Altın Dal olduğunu söylüyor. Kölenin kaçışı, söylendiğine göre, Orestes'in kaçışını temsil ediyordu; onun rahiple dövüşü ise bir zamanlar Tauris Diana'sına sunulan, insan kurbanların bir kalıntısı idi. Bu kılıç zoruyla ardıl olma kuralı imparatorluk günlerine kadar gözlenmektedir; çünkü Caligula benzeri birçok kaçıklıkları arasında, Nemi rahibinin görevinde çok uzun süre kaldığını düşünerek onu öldürmek üzere daha güçlü bir alçak kiralamıştı.[4]

Nemi'deki Diana tapımının temel iki özelliği bugün hâlâ fark edilebilir. Birincisi, bölgede modern çağlarda bulunan adaklardan, Diana'ya özellikle, çocuk ya da kolay bir doğum isteyen kadınların taptığı anlaşılmaktadır.[5] İkincisi, ona tapınma törenlerinde ateşin çok önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Çünkü yılın en sıcak zamanında kutlanan yıllık Diana şenlikleri süresince, koru çok sayıda meşaleyle aydınlatılmaktaydı, meşalelerin kızıl ışıkları gölün sularında yansırdı; o gün baştan aşağı bütün İtalya'da her evin ocağında kutsal törenler yapılırdı.[6] Ayrıca, dualarını tanrıça tarafından duyulan kadınlar adakları gerçekleştiğinde koruya meşaleler geti-

---

[4] Vergilius, *Aen.* vi. 136 ve devamı; Servius, *ad l.;* Strabon, v.3, 12; Pausanias, ii.27; Solinus, ii. II; Suetonius, *Caligula,* 35. "Orman Kralı" unvanı için bkz. Suetonius, l.c.; ve Statius'la karşılaştırın, *Sylv.* iii. I, 55 ve devamı:

> *Jamque dies aderat, profugis cum* regibus *aptum*
> *Fumat Aricinum Triviae nemus;*

Ovid, *Fasti.* iii. 271, "Regna *tenent fortesque manu, pedibusque fugaces;*" ve *Ars am.* i. 259 ve devamı.

> *"Ecce suburbanae templum nemorale Dianae,*
> *Partaque per gladios* regna *nocente manu."*

[5] *Bulletino dell' Instituto,* 1885, s.153 ve devamı; *Athenaeum,* 10 Ekim 1885; Preller, *Römische Mythologie,* i. 317. Bu adak kurbanlardan bazıları kollarında çocukları olan kadınlardır; bir tanesi doğumu temsil etmektedir, vb.

[6] Statius, *Sylv.* iii. I, 52 ve devamı. Martial'den, xii. 67, Aricia şenliklerinin Ağustos'un 13'üne rastladığı anlaşılmaktadır. Ama bu çıkarsama pek inandırıcı görülmemektedir. Statius'un anlatımı şu:

> *"Tempus erat, caeli cum ardentissimus axis*
> *Incumbit terris, ictusque Hyperione multo*
> *Acer anhelantes incendit Sirius agros."*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Nemi'deki ormanda bulunan tapınakta kendisine tapınılan Roma orman ve koru tanrıçası Diana.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Diana ve nimphaları. Diana kadınların koruyucusu olarak kabul edilirdi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rirdi.[7] Son olarak, Aricia Diana'sının[8] taşıdığı Vesta unvanı, tapınağında devamlı kutsal ateş yakıldığını nerdeyse kesinlikle göstermektedir.

Yıllık Diana şenliğinde bütün gençler onun onuruna bir arınma töreninden geçerlerdi; köpeklere taç giydirilirdi; şölen, üzerinde dumanlar tüten yapraktan tabaklarda sunulan oğlak eti, şarap ve çöreklerden oluşurdu.[9]

Fakat Diana, Nemi'deki korusunda tek başına egemenlik sürmezdi. Orman tapınağını kendinden daha küçük iki tanrıçayla paylaşırdı. Bunlardan biri, volkanik kayalardan doğduktan sonra çok güzel çağlayanlarla, Le Mole diye adlandırılan yerdeki göle dökülen berrak suların perisi Egeria idi.[10] Bir öyküye göre, orman önce, uzun ve seçkin bir geçmişi olan Manius Egerius adlı ata tarafından Diana'ya verilmişti. "Ariciae'da birçok Manius vardır" atasözü buradan gelmektedir. Başkaları bu atasözünü çok farklı biçimde açıklamakta. Bunun, çok sayıda çirkin ve sakat insanın olduğu anlamına geldiğini söylüyor ve çocukları korkutmak için söylenen, cin ya da umacı anlamındaki *Mania* sözcüğüne gönderme yapıyorlar.[11]

Bu küçük tanrılardan ötekisi Virbius idi. Söylenceye göre Virbius, genç Yunan kahramanı Hippolytos idi, Saronik Körfezi kıyılarında atları tarafından öldürülmüştü. Diana'yı mutlu etmek için, hekim Aesculapios onu parçalarından yeniden hayata getirmişti. Fakat ölümlü bir insanın ölümün kapılarından geri dönmesine çok kızan Jupiter başkalarının işlerine burnunu sokan bu hekimi Hades'e atmıştı; Hippolytos'a duyduğu aşk yüzünden Diana onu İtalya'ya getirdi ve Virbius adında bir orman kralının egemenlik

[7] Ovid, *Fasti,* iii. 269; Propertius, iii. 24 (30), 9 ve devamı. ed. Paley

[8] *İnscript. Lat.* bas. Orelli, No. 1455.

[9] Statius, *l.c.;* Gratius Faliscus, v.483 ve devamı.

[10] *Athenaeum,* 10 Ekim 1885. Bu suyun akış yolu birkaç yıl önce Albano'yu besleyecek şekilde değiştirildi. Egeria için bkz. Strabon, v. 3, 12; Ovid, *Fasti,* iii.273 ve devamı; ve *Met.* xv: 487 ve devamı.

[11] Festus, s.145, ed. Müller; Schol, on Persius, vi. 56 *ap.* Jahn on Macrobius, i.7, 35.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sürdüğü Nemi vadilerinde öfkeli tanrıdan gizledi. Atlar koruluktan ve tapınaktan sürüldü, çünkü onlar öldürmüştü Hippolytos'u.[12] Bazıları Virbius'un güneş olduğunu düşünürdü. Onun hayaline dokunmak yasaktı.[13] Onun tapımına, Flamen Virbialis denilen özel bir rahip bakardı.[14]

Nemi rahipliği konusunda eskil çağlardan bize kalan olaylar ve kuramlar bunlar işte. Bu kadar küçük, bu kadar az gereçten, soruna bir açıklama getirmek olanaksız. Geriye, daha geniş alanda yapılacak bir araştırmanın bize aradığımız ipucunu sağlayıp sağlayamayacağını denemek kalıyor. Yanıtlanması gereken iki soru var: birincisi, rahip, öncelini neden öldürmek zorundaydı? İkincisiyse, onu öldürmeden önce neden Altın Dal'ı koparması gerekiyordu? Bu kitabın bundan sonrası bu soruları yanıtlamaya çalışacaktır.

2 — *İlkel İnsan ve Doğaüstü*

Tutunduğumuz ilk nokta rahibin unvanı. Neden Ormanın Kralı deniyordu kendisine? Yerinden neden Krallık diye söz ediliyordu?[15]

Bir krallık unvanının rahiplik görevleriyle birlikteliği eski İtalya'da ve Yunanistan'da yaygındı. Roma'da ve öteki İtalyan kentlerinde, Kurban Kralı ya da Kutsal Törenler Kralı denilen bir rahip vardı (*Rex Sacrificulus* ya da *Rex Sacrorum*), karısıysa Kutsal Törenler Kraliçesi unvanını taşırdı.[16] Cumhuriyet Atina'sında devletin ikinci büyük yetkilisine Kral, karısına da Kraliçe denirdi; her ikisinin işlevi de dinseldi.[17] Öteki birçok Yunan demokrasilerinde,

[12] Vergilius, *Aen.* vii.761 ve devamı; Servius, *ad l.*; Ovid, *Fasti,* iii.265 ve devamı; *id. Met.* xv. 497 ve devamı; Pausanias, ii.27.

[13] Servius on Vergilius, *Aen.* vii.776.

[14] *İnscript. Lat.* ed. Orelli, Nos. 2212, 4022, 1457 kayıt numarasının (Orelli) yanlış olduğu söylenir.

[15] Bkz. s. 4, not 4.

[16] Marquardt, *Römische Staatsverwaltung,* iii. 321 ve devamı.

[17] G. Gilbert, *Handbuch der griechischen Staatsalterthümer,* i. 241 ve devamı.

yalnızca unvanda kalan, görevleri, bilindiği kadarıyla, rahiplikle ilgili olan krallar vardı.[18] Roma'da gelenek şöyleydi: Kurban Kralları, kralların kovulmasından sonra daha önce onlar tarafından verilen kurbanları sunmak üzere atanırdı.[19] Yunanistan'da rahip kralların kökeniyle ilgili buna benzer bir görüşün egemen olduğu görülmektedir.[20] Tek başına alınırsa, olasılıktan uzak değildir bu görüş ve tarihsel çağlarda yönetimde krallık şeklini sürdürmüş tek katıksız Yunan devleti olan Sparta örneği bunu doğrulamaktadır. Çünkü Sparta'da bütün krallık kurbanları, tanrı soyundan gelen krallarca sunulurdu.[21] Rahiplik işlevlerinin krallık yetkesiyle böyle birleşmesi herkesin bildiği bir şeydi. Örneğin, Küçük Asya, binlerce "kutsal köle"nin doldurduğu ve ortaçağlar Roma'sındaki papalar gibi, aynı zamanda geçici ve ruhani yetkeyi ellerinde tutan başrahiplerin yönettiği çeşitli büyük dinsel başkentlerin bulunduğu bir yerdi. Zela ve Pessinus rahiplerce yönetilen bu tür kentlerdi.[22] Töton krallarının da puta tapınılan o eski günlerde aynı durumda oldukları ve yüce rahiplerin gücünü kullandıkları görülüyor. Çin İmparatorları kamusal kurbanları sunarlar, bunun ayrıntıları tören kitapları tarafından belirlenir.[23] Bununla birlikte, krallığın erken tarihinde kuraldışıdan çok kuralın ne olduğuna değgin örnekleri çoğaltmanın gereği yok.

Ama eski çağlardaki kralların genellikle aynı zamanda rahip olduklarını söylerken, görevlerinin dinsel yönünü tam anlamıyla anlatmış olmuyoruz. O çağlarda bir kralın çevresindeki kutsallık aylası hiç de boş bir söz değil, ciddi bir inancın ifadesiydi. Krallar, birçok durumda yalnızca rahip olarak değil, yani insanla tanrı arasında bir aracı olarak değil, genellikle insanın elinin uzanamayacağı

[18] Gilbert, *a.g.y.*, ii. 323 ve devamı.

[19] Livy, ii.2. I; Dionysos Halic. iv. 74. 4.

[20] Demosthenes, *contra Neaer. Prg.*, 74, s.1370. Plutarkhos, *Quaest. Rom.* 63.

[21] Xenophon, *Repub. Lac.* c. 15, karş., *a.g.y.*, 13; Aristoteles, *Pol.* iii. 14. 3.

[22] Strabon, xii. 3. 37. 5, 3; ep. xi. 4, 7. xii. 2. 3. 2, 6. 3, 31 ve devamı, 3, 34. 8, 9. 8. 14. bkz. *Encyc. Brit.*, "Rahip" maddesi, *xix.* 729.

[23] Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer,* s.243.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bir yerde olduğu varsayılan ve ancak insanüstü ve görünmez varlıklara sunulan dua ve kurbanlarla ulaşılabilen iyilikleri kullarına ve kendine tapınanlara verebilecek tanrılar olarak saygı görürlerdi. Dolayısıyla tanrılardan, mevsimi gelince yağmuru yağdırması, güneşi açtırması, ürünü olgunlaştırması... vb. beklenirdi. Bu beklenti bize ne denli yabancı gelirse gelsin ilk düşünce biçimlerinin ayrılmaz bir parçasıydı. Bir yabanıl, daha ilerlemiş halkların doğa ile doğaüstü arasına genellikle çizdiği çizgiyi kavrayamaz pek. Ona göre, dünya çoğunlukla doğaüstü güçlerce, yani tepilere ve nedenlere kendi malıymış gibi hükmedebilen; kendisi gibi, acımalarına, korkularına ve umutlarına başvurulardan etkilenebilen kişisel varlıklarca yönetilir. Böyle kavranılan bir dünyada doğanın gidişini kendi yararına etkileme gücüne sınır tanımaz o. Dualar, sözvermeler ya da korkutmalar, kendisine tanrılardan iyi hava ve bol ürün sağlayabilir; ve kimi zaman inandığı gibi, bir tanrı kendi kişiliğinde bedenleşecek olursa, o zaman daha yüksek bir güce başvuru gereksinimi duymaz; o, yani yabanıl, kendi mutluluğunu, yakınlarının mutluluğunu daha da ileri götürmek için gerekli bütün güçlere sahiptir.

İnsan-tanrı fikrine ulaşmanın bir yolu budur. Ama bir başka yol daha var. İlkel insanda, tinsel güçlerle dolu bir dünya görüşüyle yan yana, bir başka kavram daha vardır: çağdaş doğa yasası kavramının, ya da doğayı hiç değişmeyen bir düzen içinde, kişinin karışması olmaksızın gelişen olaylar dizisi olarak alan görüşün ilk tohumunu bu kavramda bulabiliyoruz. Sözünü ettiğim tohum, çoğu boşinan dizgelerinde büyük bir rol oynayan, duygusal büyü diyebileceğimiz şeyde bulunmaktadır. Duygusal büyünün ilkelerinden biri, herhangi bir etki, onu taklit ederek elde edilebilir ilkesidir. Birkaç örnek verelim buna. Eğer birini öldürmek istiyorsanız onun bir imgesini yaratır ve yok edersiniz; insanın, kişiyle onun imgesi arasındaki yakınlık (sempati) yoluyla, imgeye yapılan zararı sanki kendi bedenine yapılmış gibi hissettiğine ve imge yok edilirse kendisinin de aynı zamanda yok olması gerektiğine inanılır. Fas'ta, ayağına kırmızı bir paketçik bağlanmış bir kümes hayvanı ya da güvercin görürsünüz bazan. Paketçiğin içinde büyü vardır, büyü kuş tarafın-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dan devamlı oradan oraya götürülünce, büyü yapılan erkek ya da kadının kafasında da devamlı bir huzursuzluğun olacağına inanılır.[24] Nias adasında bir yaban domuzu kendisi için açılmış olan çukura düşünce, dışarı çıkarılır ve sırtı ağaçtan düşmüş dokuz tane yaprakla ovulur; böyle yapmakla, dokuz yaprak nasıl ağaçtan düşmüşse dokuz domuzun daha çukura düşeceğine inanılır.[25] Kamboçyalı bir balıkçı ağlarını atıp topladığında hiçbir şey yakalayamazsa, çırılçıplak soyunur, biraz uzaklaşır oradan, dönüşte sanki görmemiş gibi ağının üzerinde dolaşır, bilerek yakalanır ağlara ve bağırmaya başlar, "Hey! Nedir bu? Yoksa ağa mı yakalandım?" Bundan sonra ağ balık kaçırmayacaktır artık.[26]

Thüringen'de, keten tohumu eken adam, tohumları omuzlarından dizlerine kadar inen uzun bir torbada taşır, torba arkasında ileri geri savrulsun diye de uzun adımlarla yürür. Böyle yapınca keten tohumu ürününün rüzgârda dalgalanacağına inanılır.[27] Sumatra'nın iç bölgelerinde pirinç kadınlar tarafından ekilir; kadınlar pirinci ekerken saplar kalın ve sağlam olsun, bol ürün taşısın diye saçlarını sırtlarına upuzun bırakırlar.[28] Yine, bir insanla saçı ya da tırnağı gibi onun bedeninden kesilmiş, koparılmış bir şey arasında büyülü bir yakınlığın bulunduğuna inanılır; o kadar ki, bu saçı ya da tırnağı eline geçiren kişi, bunların kesildiği kişi üzerinde, ne kadar uzakta olursa olsun, iradesini kullanabilir. Bu boşinan bütün dünyada yaygındır. Dahası, söz konusu yakınlık dostlar ve akrabalar arasında da vardır, özellikle zor zamanlarda. Dostları balıkta, avda ya da savaştayken geride kalmış kimselerin nasıl davranacağını düzenleyen ayrıntılı kurallar buna dayanır. Evde kalan kimse bu kuralları bozarsa, uzaktaki kişinin başına, kuralın bozulma biçimine bağlı

[24] A. Leared, *Morocco and The Moors,* s. 272.

[25] J.W. Thomas, "De jacht op het eiland Nias," *Tijdschriftvoor Indische Taal-Land-en Volkenkunde,* xxvi. 277.

[26] E. Aymonier, "Kamboçyalıların boşinan töre ve inançları üzerine", *Cochinchine Française, Excursions et Reconnaissances'da,* No.16, s.157.

[27] Witzschel, *Sagen, Sitten und Gebräuche aus Thüringen,* s.218, No.36.

[28] Van Hasselt, *Volksbeschrijving van Midden-Sumatra,* s.323.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olarak kötü bir şey geleceğine inanılır. Bu yüzden de, bir Dyak kafatası avındayken, karısı ya da evli değilse kız kardeşi, erkek hep silahlarını düşünsün diye, gece gündüz bir kılıç kuşanmak zorundadır; ayrıca kocası ya da erkek kardeşi uykusunda düşmana yakalanır korkusuyla gündüzleri uyuyamaz, geceleriyse sabahın ikisinden önce yatağa giremez.[29] Laos'ta bir fil avcısı ava çıkarken, karısına kendisi yokken saçını kesmemesini ya da bedenini yağlamamasını tembih eder; çünkü eğer saçını keserse fil ağları koparacak, bedenini yağlarsa ağların içinden sıyrılıp kaçacak demektir.[30]

Bütün bu örneklerde (benzeri örnekler sonsuza kadar çoğaltılabilir) bir eylem yapılır ya da ondan sakınılır, çünkü bunun yapılışının, eylemin kendisine benzer iyi ya da kötü türden sonuçları birlikte getireceğine inanılır. Bazan büyüsel yakınlık, eylem yoluyla, varsayılan niteliksel benzerlikle olduğu kadar etkili olmaz. Örneğin, bazı Bechuana'lar büyü olarak bedenlerine ince bir bant sararlar, çünkü yaşama çok bağlı olunca, bu bantın kendilerinin öldürülmesini güçleştireceğine inanırlar.[31] Başka Bechuana savaşçılarıysa kendi saçları arasına öküz kılı sokar ve gömleklerinin üzerine kurbağa derisi iliştirirler, çünkü kurbağa kaygan, kılın alındığı öküzse boynuzsuz olduğu için yakalanması güçtür; böylece bu büyüleri takınmış olan savaşçı o öküz ve kurbağa kadar tutulması güç olacağına inanır.[32]

Görüyoruz ki, duygusal büyüde bir olayın mutlaka ve değişmez bir biçimde bir başka olayca izlenmesi gerekmektedir, araya herhangi bir ruhsal ya da kişisel aracı girmemektedir. Aslında bu çağdaş fiziksel nedensellik kavramıdır; gerçekte kavram yanlış uygulanmaktadır, ama ne olursa olsun, vardır. O halde burada, ilkel insanın doğayı bir başka tarzda kendi istekleri önünde eğmeye çalı-

[29] J.C.E. Tromp, "De Rambai en SebroeangDajaks," *Tijdschriftvoor Indische Taal-Land-en Volkenkunde,* xxv, 118.

[30] E. Aymonier, *Notes sur le Laos,* s.25 ve devamı.

[31] J. Campbell, *Travels in South Africa* (ikinci gezi), ii. 206; Barnabas Shaw, *Memorials of South Africa,* s.66.

[32] Casalis, *The Basutos,* s.272.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şışını görüyoruz. Belki de, doğanın gidişini duygusal büyüyle böyle etkileme gücüne sahip olduğuna inanmayan bir yabanıl bulmak güçtür; bu görüşe göre, bir insan-tanrı, bu ortak gücü olağanüstü yüksek derecede kullanabildiğine inanılan bir bireyden başka bir şey değildir. Yani, önceki ya da esinlenmiş tipten bir insan-tanrı, kutsallığını, etten bir yuvada mesken tutmuş bir tanrıdan alırken, sonraki tipten bir insan-tanrı doğaüstü gücünü doğayla belli bir fiziksel yakınlıktan almaktadır. O, yalnızca kutsal bir ruhu içinde tutan bir şey değildir. Onun tüm varlığı, bedeni ve ruhu, dünyanın uyumuna öyle duyarlı bir biçimde ayarlanmıştır ki, elinin bir dokunuşuyla ya da başını bir döndürüşüyle, şeylerin evrensel çerçevesi içinde titreşen bir duygu dalgası gönderebilir; bunun tersine, onun kutsal organizması, sıradan ölümlüleri hiç etkilemeyecek küçük değişikliklere son derece duyarlıdır. Fakat bu iki tip insan-tanrı arasındaki çizgi, kuramsal olarak ne derece kesin çizersek çizelim, pratikte aynı kesinlikle izlenemez pek, bundan sonrasının üzerinde ben de diretmeyeceğim.

Doğal yasa kavramıyla uzun süreden beri tanış olan okurlara, ilkel insanın, doğa güçlerini yönetebileceğine olan inancı o kadar yabancı gelecektir ki, bunu bazı örneklerle göstermek yerinde olacaktır. İlk toplumlarda, hiç de tanrı oldukları savında bulunmayan insanların yine de doğaüstü güçlerle donatılmış olduklarına genellikle inandıklarını görürsek, gerçekten kutsal olarak bakılan bireylere atfedilen güçlerin olağanüstü genişliğini anlamakta daha az güçlük çekeceğiz.

Bütün doğal olaylardan belki de hiçbiri, uygar insana yağmur, güneş ve rüzgâr kadar çaresiz hissettiremez kendisini. Oysa bütün bu olaylar yabanıllarca genellikle bir dereceye kadar kendi kontrollarındaymış varsayılır.

Yağmur yağdırmayla başlayalım. Rusya'da Dorpat yakınında bir köyde, yağmura çok gereksinim olduğunda üç adam eski bir kutsal korulukta köknar ağaçlarına tırmanırdı. Bunlardan biri, gök gürültüsünü taklit etmek için bir çekiçle bir kazana ya da küçük bir fıçıya vururdu; ikincisi şimşeği taklit etmek için yanar iki odun par-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

çasını birbirine sürter, kıvılcımlar çıkarırdı; "yağmurcu" diye adlandırılan üçüncüsüyse bir demet ince dalla bir kovadan sular serperdi her yana.[33] Bu bir duygusal büyü örneğidir; arzulanan olayın, onu taklit yoluyla meydana getirildiği varsayılmaktadır. Yağmur çoğunlukla böyle taklitle yağdırılır. Yeni Gine'nin batısında büyük bir ada olan Halmahera'da (Gilolo), bir büyücü özel türden bir ağaç dalını suya daldırmak ve bununla çevreye su serpmek yoluyla yağmur yağdırır.[34] Ceram'da, özel bir ağacın kabuğunu ruhlara adamak ve suya yatırmak yeterlidir.[35] New Britain'de yağmurcu, kırmızı ve yeşil çizgili bir sarmaşığın yapraklarını bir muz yaprağına sarar, bunu suyla ıslatır ve yere gömer; sonra ağzıyla yağmur sesi çıkarır.[36] Kuzey Amerika Omaha Kızılderilileri arasında, ürün, yağmursuzluktan kurumaya yüz tutunca, kutsal Buffalo Topluluğunun üyeleri büyük bir kabı suyla doldurur ve çevresinde dört kez dans ederek döner. Biri, suyun birazını ağzına alır ve havaya püskürtür, ince ince yağan bir yağmuru taklit eder. Sonra kabı sarsalar, suyu yere döker; bunun üzerine, dans edenler yere atılıp suyu içerler sonuna kadar, yüzleri gözleri çamur içinde kalır. Son olarak, suyu havaya püskürterek ince bir sis oluştururlar. Böylece ürün kurtarılmış olur.[37] Avustralya Wotjobaluk'ları arasında yağmurcu, kendi saçından bir tutamı suya batırır, sonra bu suyu emer ve batıya doğru püskürtürdü, ya da ıslak saç tutamını başının çevresinde döndürerek yağmur taklidi yapardı.[38] Ağızdan su fışkırtmak Batı Afrika'da da bir yağmur yağdırma yoludur.[39] Bir başka usul de özel bir taşı suya daldırmak ya da üzerine su serpmektir. Bir Samoan

[33] W. Mannhardt, *Antike Wald-und Feldkulte,* s.342, *not.*

[34] C.F.H. Campen "De Gods-dienstbegrippen der Halmaherasche Alfoeren" *Tijdschrift voor Indische Taal-Land-en Volkenkunde,* xxvii. 447.

[35] Riedel, *De sluik-en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua,* s.114.

[36] R. Parkinson, *Im Bismarck Archipel,* s. 143.

[37] j. Owen Dorsey, "Omaha Sociology", *Third Annual Report of the Bureau of Ethnology* (Washington), s. 347. Karş., Charlevoix, *Voyage dans l'Amerique septentrionale,* ii.187.

[38] *Journal of the Anthropological Institute,* xvi.35. Karş., Dawson, *Australian Aborigines,* s.98.

[39] Labat, *Relation historique de l'Ethiopie occidentale,* ii. 180.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

köyünde belli bir taş, yağmur yağdıran tanrının temsilcisi olarak dikkatle saklanırdı; kuraklık zamanında da taşı koruyan rahip onu törenle getirir, bir akarsuya daldırırdı.[40] New South Wales'deki Ta-ta-thi kabilesinde yağmurcu kuvars kristalinden bir parça koparır ve göğe doğru atar; kristalin kalanını devekuşu tüylerine sarar, tüylerle birlikte suya sokar, sonra da dikkatlice saklar onları.[41] New South Wales'deki Keramin kabilesinde büyücü bir dere yatağına çekilir, yuvarlak, düz bir taş üzerine su damlatır, sonra da bu taşı bir şeye sarar ve saklar.[42] Brécilien ormanındaki romantik ünlü Baranton Pınarı köylülerin gerek duyduklarında başvurdukları bir yerdi; sudan bir maşrapa alırlar ve kaynağın yakınındaki bir ağaçtan kopardıkları kabuk üzerine dökerlerdi.[43] Apaçi Kızılderilileri yağmur istediklerinde, belli bir pınardan su alıp onu bir kayanın tepesinde belli bir noktaya savururlar; çok geçmeden bulutlar toplanır ve yağmur yağmaya başlar.[44] Snowdon'da, "yüksek ve tehlikeli kayalarla çevrili karanlık bir vadide", Dulyn ya da Kara Göl diye adlandırılan tek başına bir dağ gölü vardır, kayalardan bir sıra taş basamak göle uzanır; eğer bir kimse bu taşlara basar da, Kırmızı Sunak denilen en uzak basamağa su atarsa, "mevsim çok sıcak da olsa, gece basmadan önce mutlaka yağmur yağar."[45] Bu durumlarda, Samoa'daki gibi, taşa bir tür kutsal şey gibi bakılıyor olması olasıdır. Bu, yağmur elde etmek için Baranton Pınarına haç daldırılması gibi bazan gözlenen gelenekte de görülmektedir; çünkü bu, açıkça, taşın üzerine su serpilmesi gibi eski bir usulün yerine geçmiştir.[46] Mingrelia'da yağmur yağdırmak için, yağmur yağana kadar

[40] Turner, *Samoa,* s.145.

[41] *Journ. Anthrop. Inst.* xiv. 362.

[42] *Journ. Anthrop. Inst. l.c.* Karş. Curr, *The Australian Race,* ii. 377.

[43] Rhys, *Celtic Heathendom,* s. 184; Grimm, *Deutsche Mythologie* i. 494. Karş. San Marte, *Die Arthur Sage,* s. 105 ve devamı, 153 ve devamı.

[44] *The American Antiquarian,* viii. 339.

[45] Rhys, *Celtic Heathendom,* s. 185 ve devamı.

[46] *A.g.y.,* s.187. Bretanya'da, Gevezé yakınındaki Sainte Anne kaynağındaki gibi. Sébillot, *Traditions et Superstitions de la Haute Bretagne,* i. 72.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

her gün bir kutsal tasvir suya daldırılır.[47] Navarre'da St. Peter'in tasviri nehre götürülür, orada bir kısım insanlar yağmur için ona dua ederken, başkaları suya daldırılmasını bağırır.[48] Burada suya daldırmak bir korkutma öğesi olarak kullanılmakta; ama başlangıçta, aşağıdaki örnekte olduğu gibi, belki de bir duygusal büyüydü. Yeni Kaledonya'da yağmurcular kendilerini tepeden tırnağa karaya boyarlar, bir ölüyü mezardan çıkarıp, kemiklerini bir mağaraya götürüp birleştirirler ve iskeleti taro yaprakları üzerine asarlardı. İskeletin üzerine su dökülür, sular yapraklardan aşağı akardı. "Ölmüş olan insanın vücudunun suyu aldığı, bunu yağmura çevirip yeniden aşağı yağdırdığı kabul edilirdi."[49] Aynı motif Güney Doğu Avrupa'da çeşitli halkların uyguladığı bir yağmur yağdırma usulünde açıkça kendini gösteriyor. Kuraklık zamanında Servian'lar bir genç kızı soyarlar, başından ayağına kadar, yüzü bile gizlenecek şekilde, ot, yeşillik ve çiçeklerle örterler. Böylece kılık değiştiren kıza Dodola denir; bir grup genç kızla birlikte köyün içinde dolaşır. Her evin önünde dururlar, Dodola dans eder, öteki kızlarsa onun etrafını çevirerek Dodola şarkılarından birini söylerler, evin kadını da kızın başından aşağı bir kova su döker.

Söyledikleri şarkılardan biri şöyledir:

Biz köyden geçeriz
Bulutlar gökyüzünden geçer
Biz hızlanırız,
Bulutlar da hızlanır;
Bize yetişirler,
Ürünü ve bağları ıslatırlar.

Buna benzer bir töre Yunanlılar, Bulgarlar ve Romanyalı-

[47] Lamberti, "Relation de la Colchide ou Mingrélie", *Voyages au Nord,* vii. 174 (Amsterdam, 1725).

[48] Le Brun, *Histoire critique des pratiques superstitieuses* (Amsterdam, 1733), i. 245 ve devamı.

[49] Turner, *Samoa,* s. 345 ve devamı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lar'da da görülmektedir.[50] Bu gibi törelerde, üzeri yaprakla örtülü genç kız bitkilerin ruhunu temsil etmektedir, onun suyla ıslatılmasıysa yağmurun bir taklididir. Rusya'da, Kursk Devletinde, yağmura çok gereksinim olduğunda, kadınlar oradan geçen bir yabancıyı yakalayıp nehre atarlar, ya da baştan aşağı ıslatırlar.[51] İlerde, oradan geçen bu yabancının çoğu kez, burada olduğu gibi, bir tanrı ya da ruh olarak kabul edildiğini göreceğiz. Kuzey Celebes'li Minahassa'lar arasında rahip, yağmur büyüsü olarak, yıkanır.[52] Gürcistan'ın Kafkasya Eyaletinde, kuraklık uzun sürdüğünde, evlilik çağına gelmiş genç kızlar ikişer ikişer boyunduruğa koşulur, bir papaz dizginleri tutar ve kızlar böylece koşulu durumda dua ederek, haykırarak, ağlayarak, gülerek nehirlerin, kirli su birikintilerinin, bataklıklarının içinden geçerler.[53] Transilvanya'nın bir bölgesinde, toprak susuzluktan kavrulduğunda, birkaç kız çırılçıplak soyunur, yine çıplak bir yaşlı kadının eşliğinde bir tırmık çalarak tarlaların içinden bir çaya götürürler ve suda yüzdürürler. Bundan sonra tırmığın üzerine oturarak her iki ucunda bir saat süreyle yanan küçük bir ateş tutarlar. Daha sonra tırmığı suda bırakıp eve dönerler.[54] Hindistan'da buna benzer bir yağmur büyüsüne başvurulur; çıplak kadınlar bir sabanı geceleyin tarlanın bir ucundan ötekine sürükler.[55] Sabanı bir dereye attıkları ya da üzerine su serptikleri söylenmiyor. Ama bu yapılmadan büyü tamamlanmış olmaz.

Bazan büyü bir hayvan aracılığıyla etkisini gösterir. Perulular yağmur yağdırmak için bir tarlaya kara bir koyun bağlarlar, üzerine *chica* dökerler ve yağmur yağıncaya kadar yiyecek bir şey vermez-

[50] Mannhardt, *Baumkultus*, s. 329 ve devamı; Grimm, *D.M.* i.493 ve devamı; W. Schmidt, *Das Jahr und seine Tage in Meinung und Brauch der Romänen Siebenbürgens*, s.17; E. Gerard, *The Land beyond the Forest*, ii. 13.

[51] Mannhardt, *B.K.* s.331.

[52] J.G.F. Riedel, "De Minahasa in 1825", *Tijdschrift v. Indische Taal-Land-en Volkenkunde*, xviii. 524.

[53] J. Reinegg, *Beschreibung des Kaukasus*, ii. 114.

[54] Mannhardt, *B.K.* s.553; Gerard, *The Land beyond the Forest*, ii. 40.

[55] *Panjab Notes and Queries*, iii. No. 173, 513.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ler hayvana.[56] Sumatra'nın bir bölgesinde, köyün bütün kadınları, yarı çıplak nehre giderler, suda yürürken birbirlerine su atarlar. Suya bir kara kedi atılır ve bir süre yüzmeye zorlanır, daha sonra kıyıya kaçmasına izin verilir, kadınlar arkasından su atarlar.[57] Bu durumlarda hayvanın rengi büyünün bir parçasıdır; kara olduğu için gökyüzünü karartacak ve yağmur bulutlarını toplayacaktır. Bechuana'lar da akşamleyin bir öküzün işkembesini yakarlar, "kara dumanların bulutları toplayacağını ve yağmuru getireceğini" söylerler.[58] Timorese'ler yağmur için bir kara domuz, güneş içinse beyaz ya da kırmızı bir domuz kurban ederler.[59] Garo'lar kuraklık zamanında çok yüksek bir dağın tepesinde kara bir keçi kurban ederler.[60]

Bazan insanlar yağmur tanrısını yağmur vermeye zorlamaya çalışırlar. Çin'de kâğıttan ya da odundan yapılmış, yağmur tanrısını temsil eden kocaman bir ejder, törenle çevrede gezdirilir; ama bunun sonucunda yağmur gelmezse, ejdere sövülür sayılır ve parça parça edilir.[61] Buna benzer durumlarda, Senegambia'lı Feloupe'ler fetişlerini yerlere atıp tarlalarda sürüklerler, yağmur yağıncaya dek küfrederler.[62] Bazı Orinoco Kızılderilileri karakurbağalara taparlar ve gerektiğinde onlardan yağmur elde etmek üzere kapların içinde saklarlar onları; dualarına yanıt gelmeyince kurbağaları döverler.[63] Bir kurbağayı öldürmek bir Avrupa yağmur büyüsüdür.[64] Ruhlar

---

[56] Acosta, *History of the Indies,* bk. v.ch.28.

[57] A.L. van Hasselt, *Volksbeschrijving van Midden-Sumatra,* s.320 ve devamı.

[58] *South African Folk-lore Journal,* i.34.

[59] J.S.G. Gramberg, "Eene maand in de binnenlanden van Timor," *Verhandelingen van het Bataviansch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen,* xxxvi. 209.

[60] Dalton, *Ethnology of Bengal,* s.88.

[61] Huc, *L'empire chinois,* i. 241.

[62] Bérenger-Féraud, *Les peuplades de la Sénégambie,* s. 291.

[63] *Colombia, being a geographical etc. account of that country,* i. 642 ve devamı; A. Bastian, *Die Culturländer des alten Amerika,* ii. 216.

[64] A. Kuhn, *Sagen, Gebräuche und Mährchen aus Westfalen,* ii. s.80; Gerard, *The Land beyond the Forest,* ii.13.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dans eden kutsal Boğa Kızılderilileri. *Resim: Frederic Remington.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Çin'de yağmur-tanrısını temsil eden dev ejderha; yağmur yağdırmak üzere fören yapıyorlar.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yağmuru ya da gün ışığını vermediklerinde Komançiler bir esiri kırbaçlarlar; tanrılar hâlâ inat ederlerse, kurbanın derisi canlı canlı yüzülür.[65] Burada insan, yaprak giysili Godola gibi, tanrıyı temsil ediyor olabilir. Uzun süren kuraklık pirinç ürününü tehdit ettiğinde, Siam'ın bir eyaleti olan Battambang yöneticisi, tantanalı bir törenle bir pagoda'ya (kule şeklinde kat kat tapınak, *çev.*) gider ve yağmur için Buda'ya yakarır. Sonra yanındakilerin eşliğinde, arkasında büyük bir kalabalık, pagoda'nın arkasındaki bir ovaya yollanır. Burada bir kukla yapılır, parlak renklerle giydirilir ve ovanın ortasına yerleştirilir. Çılgın bir müzik çalmaya başlar; davulların, zillerin ve çatapatların gürültüsüyle deliye dönmüş, sürücülerinin kışkırttığı filler kuklanın üzerine saldırırlar ve paramparça ederler onu. Bundan sonra Buda çok geçmeden yağmur verecektir.[66]

Yağmur tanrısını zorlamanın bir başka yolu da onu sık sık ziyaret ederek rahatsız etmektir. Yağmurun, kutsal bir kaynağı bozmanın bir sonucu olduğuna inanılmasının nedeni bu gibi görünüyor. Dard'lar bazı kaynaklara bir sığır derisi ya da temiz olmayan herhangi bir şey konursa, bunun fırtına getireceğine inanırlar.[67] Gervasius, içine bir taş ya da bir sopa atılırsa hemen yağmur yağdıran ve atanı ıslatan bir kaynaktan söz ediyor.[68] Munster'de böyle bir kaynak vardı, bir insan dokunacak, hatta bakacak olsa, tüm eyaleti derhal sele boğardı yağmurla.[69] Bazan tanrıların acımasına sığınılır. Ürünleri susuzluktan yanarken, Zulular bir "göksel-kuş" arar, onu öldürür ve bir su birikintisinin içine atarlar. O zaman gökler, kuşun ölümüne duyduğu acıdan erir; "yağmur yağdırarak feryat eder, ölünün arkasından ağıtlar yakar."[70] Kuraklık zamanlarında Teneriffe'li

[65] Bancroft, *Native Races of the Pacific States*, i. 520.

[66] Brien, "Aperçu sur la province de Battambang", *Cochinchine française, Excursions et Reconnaissances*, No.25, s.6 ve devamı.

[67] Biddulph, *Tribes of the Hindoo Koosh*, s.95.

[68] Gervasius von Tilburg, ed. Liebrecht, s.41 ve devamı.

[69] Giraldus Cambrensis, *Topography of Ireland*, ch. 7. Karş. Mannhardt, *A.W.F.* s. 341 *not.*

[70] Callaway, *Religious System of the Amazulu*, s.407 ve devamı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Guanche'lar koyunlarını kutsal yere götürür, orada, acıklı melemeleri tanrının yüreğini yumuşatır diye, kuzularını analarından ayırırlardı.[71] Puta tapan Arapların uyguladığı garip bir yağmur yağdırma usulü vardı. Sığırlarının kuyruklarına ve arka ayaklarına iki tür çalı bağlar, çalıları tutuşturduktan sonra, yağmur için dua ederek sığırlarını bir dağın tepesine sürerlerdi.[72] Bu, Wellhausen'in ileri sürdüğü gibi[73] ufukta görülen yıldırımın bir taklidi olabilir. Ama gökyüzünü korkutmanın bir yolu da olabilir; bazı Batı Afrika yağmurcularının ateşin üzerine bir toprak kap içinde yanıcı maddeler koyup alevleri üflemesine benzemektedir bu, eğer gökler yağmur göndermezse, yukarıya bir alev gönderip gökleri ateşe vermekle korkutmaktadırlar tanrıları.[74] Güney Avustralya Dieyerie'lerinin kendilerine özgü bir yağmur yağdırma usulleri vardır. Yaklaşık dört metre boyunda, iki üç metre genişliğinde bir çukur kazılır, bu çukurun üzerine ağaç kütüklerinden, dallarından bir kulübe yapılır. Mooramoora'dan (İyi Ruh) özel bir esin alacağı varsayılan iki adamın kollarının iç yanı, yaşlı ve sözü geçen biri tarafından keskin bir çakmak taşıyla açılır; kan, birbirine sokulmuş oturan kabilenin öteki erkeklerinin üzerine akıtılır. Aynı zamanda, kolları kanayan iki erkek havaya avuç avuç kuş tüyü atar, bunlardan bir kısmı kanlı yerlere yapışırken bir kısmı da havada uçuşur. Kanın yağmuru, tüylerinse bulutları temsil ettiği düşünülür. Tören sırasında kulübenin ortasına iki iri taş yerleştirilir; bunlar, bulutların toplanmasını temsil eder ve yağmuru haber verir. Sonra kanları akıtılan erkekler taşları yaklaşık on beş mil öteye götürür ve en yüksek ağacın tepesine yerleştirir. Bu arada, öteki erkekler alçı taşı toplayıp toz haline getirirler ve bir su çukuru içine atarlar. Mooramoora bunu görecek ve derhal bulutları gönderecektir gökyüzüne. Son olarak, adamlar kulübenin çevresini alır, başlarını kulübeye vururlar, zorla içeri girerler ve öbür taraftan tekrar

[71] Reclus, *Nouvelle Géographie Universelle*, xii. 100.

[72] Rasmussen, *Additamenta ad historiam Arabum ante Islamismum*, s.67 ve devamı.

[73] *Reste arabischen Heidentumes*, s.157.

[74] Labat, *Relation historique de l'Ethiopie occidentale*, ii.180.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

çıkarlar, kulübe yıkılıncaya kadar bunu tekrarlarlar. Bu hareketi yaparken ellerini ya da kollarını kullanmaları yasaklanmıştır; ama ortada ağır kütüklerden başka şey kalmayınca, bunları elleriyle çekmelerine izin verilir. "Kulübeyi başlarıyla parçalamaları, bulutların parçalanmasını temsil eder; kulübenin yıkılmasıysa yağmurun yağışını."[75] Bir başka Avustralya yağmur yağdırma usulü insan saçı yakmaktır.[76]

Öteki halklar gibi Yunanlılar ve Romalılar da, dualar ve tören alayları[77] etkisiz kaldığında, büyüyle yağmur yağdırma yollarını aramışlardı. Örneği Arkadia'da, ürünler ve ağaçlar susuzluktan yanıp kavrulduğunda, Zeus rahibi Lycaeus Tepesindeki bir kaynağa bir meşe dalı daldırırdı. Böylece yüzü dalgalanan su bir bulut gönderir gökyüzüne, çok geçmeden bir yağmur dökülürdü bu buluttan yeryüzüne.[78] Buna benzer bir yağmur yağdırma usulü, daha önce gördüğümüz gibi, Yeni Gine yakınında Halmahera'da hâlâ uygulanmaktadır. Tesalya'da Crannon halkının bir tapınakta sakladığı bronz bir arabaları vardı. Bir sağanak istediklerinde arabayı sallarlar ve sağanak başlardı.[79] Belki de arabanın çıkardığı takırtı sesi gök gürlemesini taklit etmek anlamına geliyordu; Rusya'da yalancı gök gürültüsünün ve şimşeğin yağmur büyüsünün bir bölümünü oluşturduğunu görmüştük. Tesalya'lı mitoloji kahramanı Salmoneus, arabasının arkasında tunç kovalar sürükleyerek ya da arabasını tunç bir köprü üzerinde sürerek, bir yandan da şimşeği taklit amacıyla havaya yanar meşaleler atarak sahte gök gürültüsü çıkarırdı. Zeus'un göklerde gürüldeyerek dolaşan arabasını taklit etmek, tanrılara karşı çıkma arzusuydu onun.[80] Roma'nın surları dışındaki bir Mars tapı-

[75] S. Gason, "The Dieyerie tribe," *Native Tribes of S.Australia*, s.276 ve devamı.

[76] W. Stanbridge, "On the Aborigines of Victoria," *Trans. Ethnol. Soc. of London*, i.300.

[77] Marcus Antoninus, v.7; Petronius, 44; Tertullian, *Apolog.* 40; Karş., a.y., s. 22 ve 23.

[78] Pausanias, viii. 38, 4.

[79] Antigonus, *Histor. Mirab.* 15 (*Script. mirab. Graeci*, ed. Westermann, s.65).

[80] Apollodoros, *Bibl.* i.9, 7; Vergilius, *Aen.* vi. 585 ve devamı; Servius on Virgil, l.c.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nağına yakın bir yerde, *lapis manatis* diye bilinen bir taş saklanırdı. Kuraklık zamanında bu taş sürüklenerek Roma'ya getirilirdi, bunun hemen yağmur getireceği varsayılırdı.[81] Yağmur yağdıran ya da su kaynakları keşfeden Etrüsk büyücüleri vardı, ama hangileri olduğu kesin bilinmiyor. Yağmuru ya da suyu karınlarından çıkardığı sanılırdı bunların.[82] Rodos'ta söylencesel Telkhin'ler, şekillerini değiştirip bulut, yağmur ve kar getirebilen büyücüler olarak tanımlanıyor.[83]

Aynı şekilde, ilkel insan, güneşi doğuracağını, onun doğuşunu hızlandırıp geciktirebileceğini hayal eder. Güneş tutulmasında, Ojebway'ler, birilerinin güneşi söndürdüğüne inanırlardı. Bunun için de havaya ucu ateşli oklar atarlar, böylece güneşin sönmekte olan ışığını yeniden yakacaklarını umut ederlerdi.[84] Bunun tersine, ay tutulması sırasında Orinoco'lu Kızılderili kabileleri, toprağa yanar odun parçaları gömerlerdi; çünkü, söylendiğine göre, eğer ay sönecek olursa, ayın gözünden saklanmış olanın dışında, yeryüzündeki bütün ateşler de onunla birlikte sönecekti.[85] Yeni Kaledonya'da bir büyücü güneş ışığı yapmak istediğinde, mezarlığa bazı bitkiler ve mercanlar götürür, onları bir demet haline getirir, buna yaşayan bir çocuğun (mümkünse kendi çocuğunun) saçından iki bukle, ayrıca bir atanın iskeletinden alınma iki diş ya da çene kemiğinin tümünü ekler. Daha sonra tepesi sabah güneşinin ilk ışıklarını yakalayan yüksek bir dağa tırmanır. Burada, üç tür bitkiyi düz bir taş üzerine bırakır, onların yanına bir dal kuru mercan yerleştirir ve büyüler demetini taşın üzerine asar. Ertesi sabah bu kaba saba

[81] Festus, *sv. aguaelicium ve Manalem lapidem*, s.2, 128, ed. Müller; Nonius Marcellus, *sv. trullum*, s.637, ed. Quicherat; Servius on Virgil, *Aen.* iii. 175; Fulgentius, *Expos. serm. antiq., sv. manales lapides, Mythogr. Lat.* ed. Staveren, s.769 ve devamı.

[82] Nonius Marcellus, *sv. aquilex*, s. 69, ed. Quicherat. *Aquilex'i* yağmurcu olarak alınca, *aquaelicium* da yağmur yağdırma anlamında kullanılıyor. Karş. K.O. Müller, *Die Etrusker*, ed. W. Deecke, ii. 318 ve devamı.

[83] Diodoros, v. 55.

[84] Peter Jones, *History of the Ojebway Indians*, s.84.

[85] Gumilla, *Histoire de l'Orénoque*, iii. 243 ve devamı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sunağa döner, güneşin tam denizden doğduğu anda sunağın üzerinde bir ateş yakar. Dumanlar yükselirken, kuru mercanı taşa sürter, atalarını uyandırır ve şunları söyler: "Güneş! Bunu, ateş gibi yanasın ve gökyüzündeki bütün bulutları yiyip bitiresin diye yapıyorum." Aynı tören gün batımında da tekrarlanır.[86] Güneş, bulutların arasından doğduğunda —Güney Afrika'nın parlak göklerinde ender bir olaydır bu— Bechuana'lıların Güneş klanı bunun yüreklerini sızlattığını söyler. Bütün işler durur, bir önceki günün bütün yiyecekleri çocuklu ev kadınlarına ya da yaşlı kadınlara verilir. Bu yiyecekleri kendileri yiyebilir, bakmakta oldukları çocuklarla paylaşabilir, ama onların dışında kimse tadamaz. İnsanlar nehre inerler, baştan ayağa yıkanırlar. Her erkek kendi evinin ocağından aldığı bir taşı nehre atar, onun yerine nehrin yatağından alınmış bir taşı koyar. Köye dönüşlerinde, şef kendi kulübesinde bir ateş yakar, kabilesindeki herkes gelir ve oradan ateş alır. Bunun ardından toplu dans gelir.[87] Bu örneklerde, yeryüzünde parlayan alevin güneş ateşini yeniden tutuşturacağı varsayılıyor gibi görünmektedir. Böyle bir inanç, Bechuana Güneş klanı gibi, kendilerini güneşin gerçek akrabası sayan insanlara doğal gelmektedir. Melanezyalılar yapay bir güneşle gün ışığını doğururlar. Yuvarlak bir taşın çevresine kırmızı bir şerit sarılır ve üzerine güneşin ışınlarını temsil eden baykuş tüyleri yapıştırılır; daha sonra bu, yüksek bir ağaca asılır. Ya da taş yere konur, çevresine, güneşe benzeterek, ışınlar biçiminde değnekler yerleştirilir.[88] Bazan güneşi doğurma usulü yağmur yağdırmadakinin tersidir. Daha önce, güneş ışığı için beyaz ya da kırmızı bir domuzun, yağmur içinse kara bir domuzun kurban edildiğini görmüştük.[89]

[86] Glaumont, "Usages, moeurs et coutumes de Néo-Calédoniens", *Revue d'Ethnographie*, vi. 116.

[87] Arbousset ve Daumas, *Voyage d'exploration au Nord-es de la Colonie du Cap de Bonne-Espérance*, s.350 ve devamı. Klanın adını aldığı kutsal eşya ile akrabalık için bkz. *a.g.y.*, s. 350, 422, 424. Öteki insanlar, Kuzey Amerika Natchez'leri (*Voyages au Nord*, v.24) ve Peru İnkaları gibi, güneşle akraba olduklarını ileri sürmektedirler.

[88] Codrington, *Journ. Anthrop. Instit.* x. 278.

[89] Bkz. s. 18.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yeni Kaledonyalıların bazıları yağmur yağdırmak için bir iskeleti ıslatırlar, güneşi çıkarmak içinse yakarlar.[90]

Peru Andlarında bir boğazda birbirine karşıt iki tepe üzerinde iki yıkık kule bulunmaktadır. Bir kuleden ötekine bir ağ germek amacıyla kulelerin duvarlarına demir halkalar çakılmıştır. Ağın ereği güneşi yakalamaktır.[91]

Fiji'de küçük bir tepenin doruğunda ufacık bir alanda kamış yetişirdi, geç kalmaktan korkan yolcular, güneşin batmasını önlemek için birkaç kamışın tepesini bir araya getirip bağlardı.[92] Amaç belki de güneşi kamışlara dolaştırmaktı, tıpkı Perulıların onu ağ ile yakalamaya çalışmaları gibi. Güneşi bir tuzağa düşürüp yakalamış olan adamlara ait öyküler çok yaygındır.[93]

On beşinci yüzyıl başlarında puta tapan Litvanyalılar arasında dolaşan Prague'li Jerome güneşe tapan ve iri bir demir çekici kutsal sayan bir kabileye rastladı. Rahipler ona bir zamanlar güneşin aylarca görülmediğini, çünkü güçlü bir kralın onu sağlam bir kuleye kapatmış olduğunu anlattılar; fakat on iki burç işte bu çekiçle kulenin kapılarını kırıp açmış ve güneşi serbest bırakmıştı. Çekici bu yüzden kutsal sayıyorlardı.[94] Bir Avustralya yerlisi, kendisi eve varıncaya kadar güneşin batmasını önlemek istediğinde, bir ağaç çatalına bir çim parçası yerleştirir ve yüzünü tam batmakta olan güneşe çevirir.[95] Aynı amaçla, bir Yucatan Kızılderilisi batıya doğru giderken bir ağaca bir taş yerleştirir ya da kirpiklerinden bazılarını koparır ve güneşe doğru üfürür.[96] Güney Afrika yerlileri, dolaşırlarken

---

[90] Turner, *Samoa*, s.346. bkz. s. 16.

[91] Bastian, *Die Völker des östlichen Asien*, iv. 174. Adı, Andahuayllas'tır bu yerin.

[92] Th. Williams, *Fiji and the Fijians*, i.250.

[93] Schoolcraft, *The American Indians*, s. 97 ve devamı; Gill, *Myths and Songs of the South Pacific*, s. 61 ve devamı; Turner, *Samoa*, s. 200 ve devamı.

[94] Aeneas Sylvius, *Opera* (Bâle, 1571), s. 418 [yanlışlıkla 420 olarak numaralanmıştır].

[95] Brough Smyth, *Aborigines of Victoria*, ii. 334; Curr, *The Australian Race*, i. 50.

[96] Fancourt, *History of Yucatan*, s.118.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bir ağaç dalına bir taş koyarlar ya da yolun üzerine bir parça ot yerleştirip onun üzerine de bir taş koyarlar: bunun, kendileri dönünceye kadar arkadaşlarının yemeği bekletmesini sağlayacağına inanırlar.[97] Bütün bunlarda, daha önceki örneklerde de olduğu gibi, amacın güneşi ertelemek olduğu apaçıktır. Ama bir ağaca bir taşın ya da bir çim parçacığının konmasının bu etkiyi doğuracağına niçin inanılıyor? Bir başka Avustralya töresi buna kısmen bir açıklama getiriyor. Yerliler, gezilerinde, yerden farklı yükseklikteki ağaçlara taşlar koymayı alışkanlık edinmişlerdir, bundan amaçları, belli bir ağacın yanından geçtikleri anda güneşin gökteki yüksekliğini işaretlemektir. Arkalarından gelenler böylece öndeki arkadaşlarının ne zaman o noktadan geçtiğini bilebilirler.[98] Güneşin ilerleyişini bu şekilde işaretlemeye alışmış olan yerliler, giderek, güneşin hareketini işaretlemenin onu belirlenen noktada tutmak olduğunu hayal edecek bir yanılgıya düşmüş olabilirler. Öte yandan, Avustralyalılar, güneşi daha çabuk batırmak için havaya taş atarlar ve ağızlarıyla güneşe doğru üflerler.[99]

Bir kez daha yineleyelim: yabanıl, rüzgârı estirebileceğini ya da dindirebileceğini sanır. Bir Yakut, gün çok sıcaksa ve gideceği daha uzun bir yol varsa, rastlantıyla bir hayvanın ya da bir balığın içinde bulduğu bir taşı alır, üzerine bir at kılını birçok defa dolar ve onu bir sopanın ucuna bağlar. Sonra da bir büyü söyleyerek sopayı havada sallar. Az sonra serin bir yel esmeye başlar.[100] Omaha'da Rüzgâr klanı sivrisinekleri kovacak bir rüzgârı başlatmak için battaniyelerini havada sallarlar.[101] Bir Haida Kızılderilisi serin bir rüzgâr istediğinde, oruç tutar, bir kuzgun vurur, ateşin üzerinde üter ve deniz kenarına giderek yanık tüyleri, rüzgârın esmesini istediği yönde denizin yüzeyine dört kez süpürür. Sonra da kuzgunu arkasına fırlatır, fakat daha sonra tekrar yerden alır ve bir lâdin ağacının

[97] *South African Folk-lore Journal,* i.34.

[98] E.J.Eyre, *Journals of Expeditions of Discovery into Central Australia,* ii.365.

[99] Curr, *The Australian Race,* iii.145.

[100] Gmelin, *Reise durch Sibirien,* ii.510.

[101] *Third Annual Report of the Bureau of Ethnology* (Washington), s.241.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dibine, yüzü istenen rüzgâra dönük oturur durumda yerleştirir. Bir sopa ile gagasını açık durumda destekleyerek, birkaç günlüğüne serin bir rüzgâr ister; sonra oradan uzaklaşarak, bir başka Kızılderili gelip ona kaç gün rüzgâr istediğini sorana kadar örtüsü üzerine çekili yerde uzanır, yanıtlar bu soruyu.[102] New Britain'de bir büyücü belli bir yönden rüzgâr estirmek isterse, devamlı şarkı söyleyerek havaya yanmış kireç serper. Daha sonra çevresinde zencefil dalları sallar, havaya fırlatır ve yeniden yakalar. Bundan sonra, kireç tozunun en kalın olarak düştüğü noktada bu dallarla bir ateş yakar, şarkı söyleyerek ateşin çevresinde dolanır. Son olarak külleri toplar ve suyun yüzüne serper.[103] Fladdahuan adasında (Hebride'lerden biri) Fladda şapelinin sunağının üzerinde, her zaman nemli olan mavimsi yuvarlak bir taş bulunur. Rüzgârsızlıktan limandan çıkamayan balıkçılar, güneşin hareketi yönünde şapelin çevresinde yürürler, taşın üzerine su dökerlerdi, bunun üzerine aniden uygun bir rüzgâr başlardı mutlaka.[104] Finlandiya'da büyücüler, fırtınadan denize çıkamayan denizcilere rüzgâr satarlardı. Rüzgâr üç düğüm içinde saklanmış olurdu; birinci düğümü açarlarsa ılımlı bir rüzgâr başlardı; ikinciyi açarlarsa, fazla sert olmayan bir fırtına eserdi; üçüncüyü açarlarsa, bir kasırga.[105] Laponya'da, Lewis Adası'nda ve Adam Adası'nda da büyücülerin ve sihirbazların aynı şeyi yaptıkları söylenmektedir.[106] Bir Norveçli büyücü, içine rüzgâr kapadığı bir torbayı açarak bir gemiyi batırmakla övünürdü.[107] Ulysses, rüzgârları deri bir torba içinde, Rüzgârlar Kralı Aeolus'tan alırdı.[108] Lit-

[102] G.M.Dawson, "On the Haida Indians of the Queen Charlotte Islands", *Geological Survey of Canada, report of progress for 1878-1879,* s. 124 B.

[103] W. Powell, *Wanderings in a Wild Country,* s. 169.

[104] Miss C.F. Gordon Cumming, *In the Hebrides,* s. 166 ve devamı; Martin, "Description of the Western Islands of Scotland", Pinkerton, *Voyages and Travels,* iii.627.

[105] Olaus Magnus, *Gentium Septentr. Hist.* iii. 15.

[106] Scheffer, *Lapponia,* s. 144; Gordon Cumming, *In the Hebrides,* s. 254 ve devamı; Train, *Account of the Isle of Man,* ii. 166.

[107] C. Leemius, *De Lapponibus Finmarchiae etc. commentatio,* s. 454.

[108] *Odyssey,* x. 19 ve devamı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

vanya rüzgâr tanrısı Perdoytus da rüzgârları deri bir torba içinde saklar; ordan kaçtıklarında arkalarından gider, onları döver ve yeniden torbaya kapatır.[109] Yeni Gine'de Motumotu'lar fırtınaların bir Oiabu büyücüsü tarafından gönderildiğini düşünürler; büyücünün her rüzgâr için istediğinde açtığı bir bambusu vardır.[110] Fakat burada (bizim şimdilik ilgilendiğimiz tek şey olan) törelerden mitolojiye geçtik. Shetland denizcileri, rüzgârları yönettikleri savında olan yaşlı kadınlardan hâlâ rüzgâr satın alırlar. Bugün Lerwick'te rüzgâr satarak geçinen kadınlar var hâlâ.[111] Hotanto'lar rüzgârın yavaşlamasını istediklerinde, en kalın derilerinden birini alıp bir kazığın ucuna asarlar, rüzgârın eserek deriyi aşağı indirmeye çalışırken bütün gücünü yitireceğine ve dineceğine inanırlar.[112] Avusturya'nın bazı bölgelerinde büyük bir fırtına sırasında pencereyi açıp dışarıya avuç dolusu yiyecek, saman ya da tüy atarak rüzgâra "Al, bütün bunlar senin, dur artık!" demek töredendir.[113] Kuzey-Batı rüzgârları, buzları kıyıda fazla uzun tuttuğu, yiyeceklerin giderek azaldığı zamanlarda Alaska Eskimoları rüzgârı yatıştırmak için bir tören yaparlardı. Sahilde bir ateş yakılır, erkekler çevresinde toplanır ve şarkı söylerlerdi. Daha sonra yaşlı bir adam ateşe doğru yürür ve tatlı, yumuşak bir sesle rüzgâr şeytanını ateşin altına girip kendini ısıtmaya çağırırdı. Şeytanın gelmiş olduğu varsayıldığı bir zamanda, yaşlı bir adam, orada bulunanların hepsinin elbirliğiyle doldurduğu bir kova suyu ateşin üzerine dökerdi ve hemen arkasından ateşin bulunduğu noktaya bir ok yaylım atışı yapılırdı. Şeytanın, kendisine bu kadar kötü davranıldığı bir yerde kalmayacağını düşünürlerdi. Etkiyi daha da artırmak için tüfeklerle çeşitli yönlere ateş edilirdi,

[109] E. Veckenstedt, *Die Mythen, Sagen, und Legenden der Zamaiten (Litauer),* i. 153.

[110] J. Chalmers. *Pioneering in New Guinea,* s. 177.

[111] Rogers, *Social Life in Scotland,* iii. 220; Sir W. Scott, *Pirate,* not, vii.; Shaks. *Macbeth,* Perde i. Sahne 3, I.II.

[112] Dapper, *Description de l'Afrique* (Amsterdam, 1686), s.389.

[113] A. Peter, *Volksthümliches aus Oesterreichisch Schlesien,* ii. 259.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Avrupa gemisinin kaptanından rüzgârın üzerine top atışı yapması istenirdi.[114] Güney Amerika'da Payagua'lar, rüzgâr kulübelerine doğru estiğinde, yanar odun parçalarını kapıp rüzgâra karşı koşar ve onu alevli odunlarla korkuturlardı, o sırada ötekiler fırtınayı korkutmak için yumruklarıyla havayı döverdi.[115] Guaycuru'lar şiddetli bir fırtına tehditi altındayken, erkekler silahlarını kuşanıp dışarı fırlar, kadınlar ve çocuklarsa şeytanı korkutmak için sesleri çıktığı kadar bağırırlardı.[116] Sumatra'da Batta köyü oturanlarının bir fırtına sırasında, kılıç ve mızraklarını kuşanıp evlerinden dışarı fırladıkları görülmüştür. Raja başlarına geçer, çığlıklarla, naralarla görülmez düşmanı kesip biçerlerdi. Yaşlı bir kadının elindeki uzun kılıçla havayı sağdan soldan kamçılayarak evini savunmada canını dişine taktığı gözlenmiştir.[117]

Bu örneklerin ışığında, Herodotos'un anlattığı, çağdaş eleştirmenlerinse bir hayvan masalı olarak değerlendirdikleri bir öykü inanırlık kazanmaktadır. Herodotos, masalın gerçek olduğuna yemin etmeksizin der ki, bir zamanlar Psylli ülkesinde —bugünkü Tripoli— Sahra'dan esen bir rüzgâr bütün su sarnıçlarını kurutmuştu. Bunun üzerine halk bir araya toplanıp danıştıktan sonra güney rüzgârına savaş açarak tek vücut halinde üzerine yürüdü. Ama çöle girdiklerinde, sam yeli onları püskürttü ve tek adam kalıncaya kadar kumlara gömdü onları.[118] Öykü, savaş düzeninde, davul ve zil sesleri arasında onların fır fır dönen kızıl kum bulutu içinde yitip gittiklerini izlemiş olan biri tarafından anlatılmış da olabilir. Doğu Afrika Bedevileri üzerine hâlâ anlatılır: "bir kasırga toza dumana katarken ortalığı, peşinde mutlaka ucu çatallı hançerlerini çekmiş, şiddetle esen kudurmuş rüzgâra bindiği düşünülen kötü ruhu uzaklaştırmak için hançerlerini toz sütununa saplayan bir yığın vahşi de vardır."[119]

---

[114] *Arctic Papers for the Expedition of 1875* (R. Geogr. Soc.), s. 274.

[115] Azara, *Voyages dans l'Amérique Méridionale,* ii. 137.

[116] Charlevoix, *Histoire de Paraguay,* i.74.

[117] W.A. Henry, "Bijdrage tot de Kennis der Bataklanden," *Tijdschrift voor Indische Taal-Land-en Volkenkunde,* xvii. 23 ve devamı.

[118] Herodotos, iv. 173; Aulus Gellius, xvi. II.

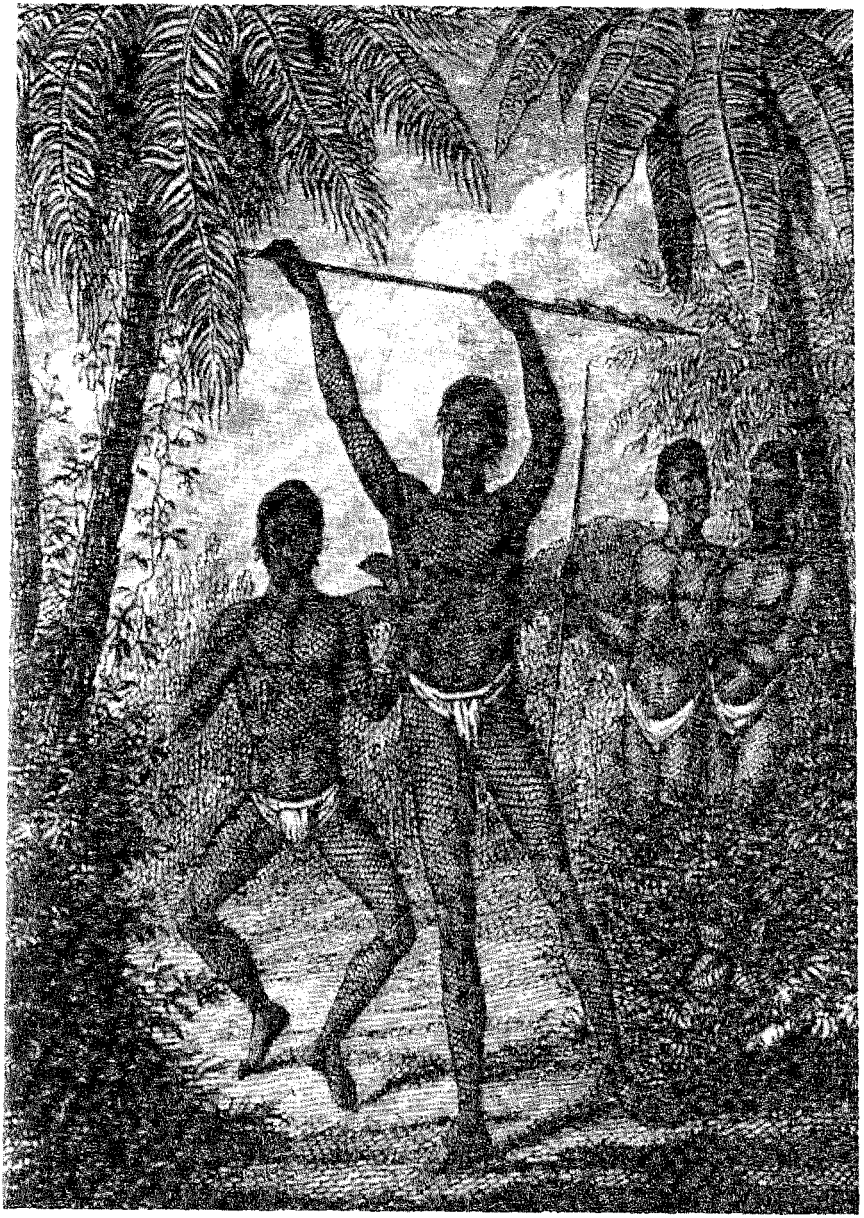
[119] Harris, *Highlands of Ethiopia,* i. 352.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Pek çok dua ve kuttörenden sonra Yağmur Tanrısı yanıt veriyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Avustralya Yerlileri

Aynı şekilde, Avustralya'da, yerli siyahlar, bir çöl bölgesini bir uçtan bir uca hızla geçen koskoca kızıl kum sütunlarının oradan geçen ruhlar olduğuna inanırlar. Bir defasında bir siyah delikanlı bu hareketli sütunların arkasından koşup bumeranglarla öldürmek istemiştir. İki üç saat koştuktan sonra yorgunluktan bitkin durumda geri döndü ve Koochee'yi (şeytanı) öldürdüğünü söyledi, ama Koochee ona hırlamış, nerdeyse ölecekmiş.[120] Bu toz sütunlarına saldırılmadığı yerlerde bile onlara hâlâ korkuyla bakılmaktadır. Hindistan'ın bazı bölgelerinde, onların Ganj'da yıkanmaya giden *bhust*'lar olduğu varsayılmaktadır.[121] California Kızılderilileri onların göksel ülkelere çıkan mutlu ruhlar olduğunu düşünürler.[122]

Breton köylüleri aniden patlayan bir rüzgâr çayırda otları havaya savurduğunda, şeytanın otları kaldırıp götürmesini önlemek için bir bıçak ya da tırmık fırlatırlar ona.[123] Alman köylüleri, içinde bir büyücü ya da kötü bir ruh taşıdığı için kasırgaya bıçak ya da şapka savururlar.[124]

3 — *Bedenleşmiş Tanrılar*

Yeryüzündeki bütün uygarlaşmamış halkların inanç ve uygulamalarından alınmış olan bu örnekler, ister Avrupalı ister başka yerlerden olsun yabanılların, bize bugün o kadar açık gelen doğa üzerindeki gücünün sınırlarını bilemediğini kanıtlamaya yeterli. Her insana, bizim bugün doğaüstü diye adlandıracağımız güçlerin az ya da çok bağışlanmış olduğu var sayılan bir toplumda, tanrılarla insanlar arasında bir ayrımın biraz bulanık olduğu, ya da pek ortaya çıkmadığı açıktır. İnsandan tamamen farklı ve ona üstün, insa-

[120] Brough Smyth, *Aborigines of Victoria,* i. 457 ve devamı; karş., *a.g.y.,* ii.270; *Journ. Anthrop. Inst.* xiii. s.194 not.

[121] Denzil C.J., Ibbetson, *Settlement Report of the Panipat Tahsil and Karnal Parganah of the Karnal District,* s. 154.

[122] Stephen Powers, *Tribes of California,* s. 328.

[123] Sébillot, *Coutumes populaires de la Haute-Bretagne,* s. 302 ve devamı.

[124] Mannhardt, *A.W.F.* s. 85.

nın sahip olduğu güçlerle ne derece ne de tür bakımından karşılaştırılamayacak güçler kullanan doğaüstü varlıklar olarak tanrı kavramı, tarihin akışı içersinde çok yavaş gelişmiştir. Başlangıçta, doğaüstü şeylere, insandan o kadar da üstün gözüyle bakılmıyordu; çünkü bunlar insan tarafından korkutulabiliyor ve istediğini yapmaya zorlanabiliyordu. Düşüncenin bu aşamasında dünya büyük bir demokrasi olarak görülmektedir; Dünyadaki, doğal ya da doğaüstü bütün varlıkların, oldukça eşit bir dengede bulundukları varsayılmaktadır. Fakat insan, bilgisinin artmasıyla birlikte doğanın uçsuz bucaksız olduğunu, onun yanında kendisinin ne kadar küçük ve zayıf olduğunu açıkça görür. Bununla birlikte, kendi umarsızlığını tanıması, hayalinde bütün evreni dolduran bu doğaüstü varlıkların da güçsüz oldukları gibi bir inancı beraberinde getirmez. Tersine, onların güçlülüğü düşüncesini daha da artırır. Çünkü sabit ve değişmez yasalara uygun hareket eden bir kişiliksiz güçler sistemi olarak dünya fikri henüz tam olarak sezinlenmemiş ya da belirmemiştir kafasında. Bu fikrin bir tohumu vardır kafasında ve yalnızca büyü sanatında değil fakat aynı zamanda günlük yaşamdaki işlerin çoğunda da buna göre davranmaktadır. Fakat fikir gelişmemiş olarak durmaktadır; içinde yaşadığı dünyayı bilinçli olarak açıklama girişiminde bulunduğu zamanlarda, onu bilinçli istencin ve kişisel gücün bir belirtisi olarak hayal etmektedir kafasında. O zaman, kendisinin o kadar zayıf ve küçük olduğunu hissederken, o dev doğa makinesini kontrol eden varlıkları kim bilir nasıl büyük ve güçlü sanmaktadır! Böylece tanrılarla o eski eşitlik duygusu yavaş yavaş yok olurken, doğanın işleyişini başka bir şeyin yardımı olmadan kendi kaynaklarıyla, yani büyüyle, yönlendirme umudunu da yitirir ve giderek tanrılara bir zamanlar kendileriyle paylaştığını ileri sürdüğü o doğaüstü güçlerin tek kaynağı olarak bakar. Bu nedenle, bilginin ilk gelişmesiyle birlikte, dua ve kurban, dinsel törenlerde önde gelen yerlerini alır; bir zamanlar yasal bir eşit olarak onlar arasında sıraya giren büyü ise, yavaş yavaş arka sıraya itilir ve kötü ruhları çağırma derekesine iner. Şimdi ona, tanrıların alanına, aynı zamanda boş ve saygısızca bir saldırı gözüyle bakılmaktadır; böylece, ünleri ve etki-

leri tanrılarınınkiyle birlikte artan ya da eksilen rahiplerin devamlı direnişiyle karşılaşmaktadır. Bundan dolayı, daha geç bir dönemde dinle boşinan arasında bir ayrım ortaya çıktığında, kurbanın ve duanın, topluluğun dindar ve aydınlanmış kesiminin kaynağı olduğunu, büyününse boşinanları olanların ve bilisizlerin bir sığınağı olduğunu görüyoruz. Ama daha da sonra, kendi başlarına etkiler olarak temel güçler kavramı, doğa yasasının tanınmasına yol açtığında, kişisel istençten bağımsız, zorunlu ve değişmez bir neden ve etki sürecine dolaylı olarak bağlı olan büyü, içine düşmüş olduğu karanlıktan ve saygınsız durumdan tekrar ortaya çıkar ve doğadaki nedensel sıralanmaları araştırarak doğrudan bilime giden yolu hazırlar. Simya, kimya bilimine götürür.

İnsan-tanrı ya da tanrısal veya doğaüstü güçlerle donanmış bir insani varlık kavramı, temelde dinler tarihinin daha erken bir dönemine: tanrılara ve insanlara henüz aynı türden varlıklar olarak bakıldığı ve aralarında açılan aşılmaz uçurumla henüz birbirlerinden ayrılmadıkları bir döneme aittir. Bu yüzden, insan şeklinde bedenleşmiş bir tanrı fikri bize garip görünebilirse de, ilk insan için çok irkiltici bir şey değildir: o, insan-tanrıda ya da tanrı-insanda, tam bir inançla kendisinde de olduğunu ileri sürdüğü aynı doğaüstü güçlerin daha yüksek bir derecesinden başka şey görmemektedir. Bu tür bedenleşmiş tanrılar yabanıl toplumda yaygındır. Bedenleşme geçici ya da devamlı olabilir. Geçiciyse, bedenleşme —genellikle esin ya da cin tutma olarak bilinir— kendini doğaüstü bir güç şeklinde olmaktan çok doğaüstü bir bilgi şeklinde gösterir. Diğer bir deyişle, genel belirtileri tansıklardan çok bilicilik ve yalvaçlıktır. Öte yandan, bedenleşme geçici olmakla kalmayıp, kutsal ruh bir insan bedenine yerleşmişse, tanrı-insanın tansıklar göstererek bu özelliğini kanıtlaması beklenir kendisinden. Ancak, düşüncenin bu döneminde, insanların tansıklara doğa yasasını kırma olarak bakmadığını anımsamamız gerekir. Doğa yasasının varlığını kavrayamayan ilkel insan onun bozulması, kırılması diye bir şeyi de kavrayamaz. Ona göre bir tansık, ortak bir gücün alışılmamış, çarpıcı bir belirtisidir.

Geçici bedenleşmeye ya da esinlenmeye inanış bütün dünyada yaygındır. Bazı kişilerin zaman zaman bir ruh ya da tanrı tarafından ele geçirildiği varsayılır; bu ele geçirilme devam ettiği sürece onların kendi kişilikleri askıdadır, ruhun varlığı, insanın bütün bedeninin çırpınarak titremesi ve sarsılmasıyla, çılgınca hareketler ve delice bakışlarda gösterir kendini: bütün bunlar o insanın kendine değil, onun içine girmiş olan ruha bağlanır; ve bu anormal durumda ağzından çıkan her şey onun içine yerleşmiş, onun ağzından konuşan tanrının sesi olarak kabul edilir. Mangaia'da, içlerine zaman zaman tanrılar giren rahiplere "tanrı-evleri" ya da kısaca "tanrılar" denirdi. Bunlar, tanrılar gibi kehanetlerde bulunmadan önce sarhoş edici bir içki içer ve böylece yaratılan vecit halinde söylediği çılgınca sözler tanrının sesi olarak kabul edilirdi.[125] Fakat bu tür geçici esinlenme örnekleri dünyanın her tarafında o kadar yaygın, budunbilim kitaplarında o kadar sık rastlanan şeylerdir ki, genel ilkeye ilişkin açıklamaları burada vermek gereksizdir.[126] Bununla birlikte, geçici esinlenme yaratan iki özel tarza göndermede bulunmak yerinde olacaktır, çünkü bunlar belki ötekilerden daha az bilinen ve ilerde başvurma fırsatı bulacağımız şeyler. Bu esinlenme yaratma yollarından biri, kurban edilen şeyin kanını içmektir. Argos'ta, Apollo Diradiotes tapınağında ayda bir kez geceleyin bir kuzu kurban edilirdi; bir iffet kuralına uymak zorunda kalmış bir kadın, kuzunun kanını tadardı, tanrı tarafından böylece esinlenerek kehanetlerde bulunur ya da geleceği haber verirdi.[127] Achaea'daki Aegira'da Yeryüzü rahibesi kehanette bulunmak için mağaraya girmeden önce taze boğa kanı içerdi.[128] Güney Hindistan'da bir şeytan-dansçı "kafası kesilmiş keçinin gırtlağını ağzına tutarak kurbanın kanını içer. Sonra, yeni bir hayat kazanmışçasına

[125] Gill, *Myths and Songs of the South Pacific*, s. 35.

[126] Örnekler için bkz. E.B.Tylor, *Primitive Culture*, ii. 131 ve devamı.

[127] Pausanias, ii.27, I.

[128] Pliny, *Nat. Hist.* xxviii. 147. Pausanias (vii. 25, 13), boğanın kanının içilişinin, rahibenin iffetini sınamak için bir çetin sınav olduğunu söylüyor. Hiç kuşkusuz her iki amaca yaradığı sanılıyordu.

zilli çomağını sallamaya, hızlı fakat çılgınca kararsız adımlarla dans etmeye başlar. Birden bire esin bastırır. Ve hiç kuşkusuz, o dik dik bakışlar, o kendinden geçmiş sıçramalar da. At gibi horuldar, gözlerini diker, döner. Şeytan, bedenini esir almıştır artık; konuşma ve hareket gücünü elinde tutuyorsa da, her ikisi yine de şeytanın kontrolu altındadır, kendi bilinçliliği askıdadır... Şeytan-dansçıya şimdi orada var olan bir tanrı gibi tapınılır; her seyirci, hastalığı, gereksinmeleri, orada olmayan akrabalarının sağlığı, arzularının yerine gelmesi için yapılması gereken adakları, kısaca, üstüninsanın bilgisinin olabileceği her şey hakkında ona danışır."[129] Kuzey Celebes'te bir Minahassa şenliğinde, domuz öldürüldükten sonra, rahip öfkeyle ona doğru koşar, başını öldürülmüş hayvanın vücuduna gömer ve kanını içer. Sonra sürüklenerek hayvandan zorla ayırılır ve bir iskemle üzerine oturtulur, bunun üzerine o yıl pirinç ürününün nasıl olacağı konusunda kehanetlerine başlar. Hayvanın bedenine ikinci kez koşar ve yine kan içer; ikinci kez zorla iskemlesine oturtulur ve biliciliğini sürdürür. İçinde, kehanet gücü olan bir ruhun olduğuna inanılır.[130] Batı Slavlarının büyük bir dini başkenti olan Rhetra'da rahip, daha iyi kehanette bulunabilmek için kurban edilmiş öküzlerin ve koyunların kanını tadar.[131] Bazı Hindukuş kabileleri arasında bir Dainyal'in ya da bilicinin gerçek denenmesi, başı kesilmiş bir keçinin boynundan kan emmesiyle olur.[132] Geçici esin yaratma tarzlarından burada sayacağım bir başkası, kutsal bir ağa-

[129] Caldwell, "On demonolatry in Southern India," *Journal of the Anthropological Society of Bombay,* i. 101 ve devamı.

[130] J.G.F. Riedel, "De Minahasa in 1825," *Tijdschrift v. Indische Taal-Land-en Volkenkunde,* xviii. 517 ve devamı. Karş. N. Graafland, *De Minahasa,* i. 122; Dumont d'Urville, *Voyage autour du Monde et à la recherche de La Perouse,* v. 443.

[131] F.J. Mone, *Geschichte des Heidenthums im nördlichen Europa,* i.188.

[132] Biddulph, *Tribes of the Hindoo Koosh,* s. 96. Rahiplerin ve tanrıların vekillerinin, kurban edilen hayvanın sıcak kanını içmelerine değgin diğer örnekler için bkz. *Tijdschrift v Nederlandsch Indië,* 1849, s.395; Oldfield, *Sketches from Nipal,* ii 296 ve devamı; *Asiatic Researches,* iv. 40, 41, 50, 52 (8vo. ed.); Paul Soleillet, *L'Afrique Occidentale,* s.123 ve devamı. Kurbanın kokusunu koklamanın da aynı şekilde esin yaratacağı varsayılırdı. Tertullian, *Apologet.* 23.

cın bir dalı ya da yapraklarıyla yapılanıdır. Hindukuş'ta kutsal sedir ağacının ufak dallarıyla bir ateş yakılır; Dainyal ya da kadın bilici başına bir örtü örterek bedeni titremelere tutulup da duyarsız bir biçimde yere düşünceye kadar ağır, keskin kokuyu ciğerlerine çeker. Az sonra ayağa kalkar ve tiz bir sesle şarkıya başlar, dinleyicileri de ona katılır ve tekrarlar şarkıyı.[133] Apollo bilici kadını da kehanete başlamadan önce kutsal defne dalından yerdi.[134] Rahip ya da bilici kadar kurbanın da çırpınma biçiminde beden hareketleriyle esinlenme belirtileri verişi gözleme değer; eğer hayvan ısrarla hareketsiz kalırsa, onun kurbana uygun olmadığını düşünürler. Yakutlar kötü bir ruha kurban verirlerken, hayvanın böğürmesi, debelenmesi gerekir, bunu, kötü ruhun hayvanın bedenine girdiğinin bir belirtisi olarak kabul ederler.[135] Apollo bilicisi kadın, kurban edilecek hayvanın başına şarap döküldüğünde her bacağı ayrı ayrı titremezse kehanette bulunamazdı. Fakat sıradan Yunan kurbanları için kurbanın yalnızca başını sallaması yeterdi; böyle yapması için başından aşağı su dökülürdü.[136] Daha birçok halklar (Tonkinliler, Hindular, Çuvaşlar, vb.) uygun bir kurban için aynı denemeyi kabul etmişlerdir; hayvanın başına su ya da şarap dökerler; eğer hayvan başını sallarsa kurban olarak kabul edilir; sallamazsa kabul edilmez.[137]

---

[133] Biddulph, *Tribes of the Hindoo Koosh,* s.97.

[134] Lucian, *Bis accus.* I; Tzetzes, *Schol. ad Lycophr.,* 6.

[135] Vambery, *Das Türkenvolk,* s.158.

[136] Plutarkhos, *De defect. oracul.* 46, 49.

[137] D. Chwolsohn, *Die Ssabier und der Ssabismus,* ii.37; *Lettres édifiantes et curieuses,* xvi. 230 ve devamı; *Panjab Notes and Queries,* iii. No.721; *Journal of the Anhropological Society of Bombay,* i. 103; S. Mateer, *The Land of Charity,* 216; a.y., *Native Life in Travancore,* s.94; A.C. Lyall, *Asiatic Studies,* s.14; Biddulph, *Tribes of the Hindoo Koosh,* s. 131; Pallas, *Reisen in verschiedenen Provinzen des russischen Reiches,* i. 91; Vambery, *Das Türkenvolk,* s. 485; Erman, *Archiv für wissenschaftliche Kunde von Russland,* i. 377. Kachh'lı Rao bir buffalo kurban ederken boynuzları arasına su serpilir; hayvan başını sağa sola sallarsa, uygun değildir, öne doğru sallarsa kurban edilir. *Panjab Notes and Queries,* i. No.911. Belki de bu eski töre'nin yeni bir yanlış yorumudur.

Geçici olarak esinlenen kişinin yalnızca kutsal bilgiler değil aynı zamanda, en azından ara sıra, kutsal güç edindiğine inanılır. Kamboçya'da bir salgın belirdiğinde, çeşitli köylerde oturanlar bir araya gelir ve başlarında bir müzik takımı, yerel tanrının geçici bedenleşmesi için seçtiğine inandıkları adamı aramaya çıkarlar. Bulunca, adam tanrının sunağına getirilir, bedenleşme ayini orada yapılır. Adam, kabile arkadaşları için bir tapınma nesnesi olur, köyü bu beladan koruması için ona yalvarılır.[138] Phokis'te Hylae'deki Apollon tasvirinin üstüninsan gücü verdiğine inanılırdı. Onun esinlediği kutsal insanlar, koskoca ağaçları köklerinden söker ve onları sırtlarında en dar geçitlerden geçirirlerdi.[139] Esinlenmiş dervişlerin gösterdiği yiğitlikler de aynı sınıfa girmektedir.

Buraya kadar, doğayı kontrol etme yeteneğinin sınırlarını sezemeyen yabanılın kendisinde ve bütün insanlarda, bizim bugün doğaüstü dememiz gereken bazı güçler hayal ettiğini gördük. Ayrıca, bazı kimselerin, bu genel doğaüstücülükten başka, kutsal bir ruh tarafından geçici olarak esinlendiğinin ve içine girmiş olan tanrının bilgi ve gücünü geçici olarak kullandığının varsayıldığını gördük. Buna benzer inançlardan, bazı kimselerin bir kutsal ruh tarafından devamlı olarak tutulduğu, ya da tarif edilemez bir başka yoldan, tanrılar arasında sayılacak ve dua, kurban gibi saygı belirtilerini kabul edecek derecede yüksek doğaüstü güçlerle donatıldığı kanısına kolayca varılabilir. Bu insan tanrılar bazan yalnızca doğaüstü ya da ruhsal işlevlerle sınırlıdır. Bazan buna ek olarak çok büyük bir politik güç de kullanırlar. Bu durumda, tanrı oldukları kadar kraldırlar da, yönetim ise teokrasidir. Her ikisinin örneklerini de vereceğim.

Markiz Adalarında, bütün yaşamları boyunca tanrılaştırılmış bir sınıf insan vardı. Elementler (toprak, hava, ateş ve su, *çev.*) üzerinde doğaüstü bir güçleri olduğuna inanılırdı bunların; bol ürün sağlayabilirler ya da toprağı kıraçlaştırabilirlerdi; hastalık ya da ölüm verebilirlerdi. Bunların gazabından korunmak için

[138] Moura, *Le Royaume du Cambodge*, i.177 ve devamı.

[139] Pausanias, x.32, 6.

insanlar kurban edilirdi. Sayıları çok değildi, her adada en fazla bir iki tane. Gizemli bir yalnızlık içinde yaşarlardı. Güçleri her zaman değil ama bazan kalıtsaldı. Bir misyoner, kişisel gözlemlerine göre bu insan-tanrılardan birini anlatıyor. Tanrı, büyük bir evde bir hücrede yaşayan yaşlı bir erkekti. Evde, bir tür sunak vardı, evin tavan kirişlerinde ve çevresindeki ağaçların üzerinde baş aşağı asılmış insan iskeletleri vardı. Hücreye, tanrının hizmetine adanmış kişilerden başka kimse giremezdi; ancak insan kurbanların sunulacağı günlerde sıradan kimseler bu bölgeye girebilirdi. Bu insan tanrı bütün öteki tanrılardan daha fazla kurban alıyordu; çoğu kez evinin önünde kurulmuş bir yüksek yerde oturur ve her defasında iki ya da üç insan kurban isterdi. Her defasında bunlar getirilirdi, çünkü çevreye verdiği korku çok büyüktü. Adanın her tarafından ona başvurulur, her yerden sunular gönderilirdi.[140] Yine Güney Denizi Adaları üzerinde, her adada, tanrıyı temsil eden ya da kişileştiren bir adam olduğu söyleniyor. Bu adamlara tanrı deniyordu, özleri tanrılarınkiyle karışmıştı. İnsan-tanrı bazan kralın kendisi olurdu; ama çoğu kez bir rahip ya da ikinci dereceden bir kabile başkanı olurdu.[141] Raiatea Kralı Tanatoa, baş tapınakta yapılan bir törenle tanrılaştırılmıştı. "Bu yüzden, uyruğunun tanrılarından biri olarak krala tapınılır, bilici olarak danışılır ve kendisine sunulan kurbanları ve duaları kabul ederdi."[142] Ayrıksı bir durum değildi bu. Ada kralları usule uygun olarak, tahta çıkışlarında tanrılaştırıldıkları için tanrısal onurlardan yararlanırlardı.[143] Tahiti Kralı göreve başladığında kırmızı ve sarı tüylerden kutsal bir kuşak sarınırdı, "bu onu yeryüzünde en yüce makama getirmekle kalmaz, ayrıca tanrılarla bir düzeye yükseltirdi."[144] Samoa tanrıları genellikle hayvan şeklinde

[140] Vincendon-Dumoulin ve Desgraz, *Iles Marguises,* s. 226, 240 ve devamı.

[141] Moerenhout, *Voyages aux Iles du Grand Océan,* i. 479; Ellis, *Polynesian Researches,* iii. 94.

[142] Tyerman ve Bennet, *Journal of Voyages and Travels in the South sea Islands, China, India, etc.,* i. 524; karş. s.529 ve devamı.

[143] Tyerman ve Bennet, *a.g.y.,* i.529 ve devamı.

[144] Ellis, *Polynesian Researches,* ii. 108.

görünürdü, fakat bazan kehanetler bildiren, sunuları (ara sıra insan eti gibi) kabul eden, hastaları iyileştiren, duaları yanıtlayan, vb. insanlarda devamlı olarak bedenleştikleri de olurdu.[145] Fijililerin, özellikle de Somosomo'da oturanlarının eski dinine ilişkin olarak, şunlar anlatılıyor: "göçmüş ruhlar ve tanrılar arasında, hatta tanrılarla yaşayan insanlar arasında belli bir sınır çizgisi olmadığı görülüyor, çünkü rahiplerin ve eski başkanların çoğu kutsal kişiler olarak kabul ediliyor, çoğu da kendilerine kutsallık hakkı istiyor. Tuikilakila, 'Ben tanrıyım,' derdi; ve buna inanırdı da."[146] Pelew Adalarında, her tanrının bir adamı tutacağına ve onun ağzından konuşabileceğine inanılırdı. Tutma ya geçici ya da kalıcı olabilir; kalıcı ise, seçilen kimseye *korong* denir. Tanrı seçiminde özgürdür, bunun için de *korong*'un bu durumu kalıtsal değildir. Bir *korong*'un ölümünden sonra, tanrı bir süre temsilsiz kalır, sonra birden yeni bir Avatar görünümünde ortaya çıkar. Bu şekilde seçilen kişi, garip davranışlar göstererek tanrının içinde bulunduğu işaretlerini verir; esner, etrafta koşturur ve birtakım anlamsız işler yapar. Halk önce güler ona, ama zamanı gelince kutsal görevi tanınır ve devlette kendisine uygun konumu almaya çağırılır. Bu konum genellikle seçkin bir konumdur ve tüm topluluk üzerinde ona güçlü bir etkinlik sağlar. Adaların bazılarında, tanrı, ülkenin politik yönden tek egemenidir; bundan dolayı, kökeni ne kadar aşağı olursa olsun, yeni bedenleşmesi aynı yüksek rütbeye çıkarılır ve bütün öteki başkanlar üzerinde tanrı ve kral olarak hüküm sürer.[147] Savaş ve salgın hastalık gibi toplu felaket günlerinde Molucca Adalıları dini bir festival düzenlerlerdi. Eğer bundan iyi sonuç alamazlarsa, bir köle satın alıp bir başka festivalde sunak yerine götürürler, belli bir bambu ağacının altında kurulan yüksekçe bir yere oturturlardı. Bu ağaç gökleri temsil ederdi ve daha önceki festivallerde tanrının imgesi olarak ululan-

[145] Turner, *Samoa*, s. 37, 48, 57, 58, 59, 73.

[146] Hazlewood, Erskine'in *Cruise among the Islands of the Western Pacific*'inde, s. 246 ve devamı. Karş. Wilkes, *Narrative of the U.S.Exploring Expedition*, iii. 87.

[147] Kubary, "Die Religion der Pelauer," Bastian, *Allerlei aus Volks-und Menschenkunde*, i.30 ve devamı.

mış olurdu. Daha önce tanrıya sunulan kurbandan bir parça şimdi köleye verilirdi, o da tanrı adına ve tanrı yerine onu yer ve içerdi. Bundan böyle köleye iyi davranılır, dini festivaller için saklanır ve tanrıyı temsil etmek, onun adına sunular almakta kullanılırdı.[148] Tonkin'de her köy, çoğunlukla köpek, kaplan, kedi ya da yılan gibi bir hayvan şeklindeki koruyucu ruhunu kendisi seçer. Bazan koruyucu kutsal kişi olarak yaşayan bir kişi seçilir. Bir defasında bir dilenci, köy halkını onların koruyucu ruhu olduğuna inandırdı; onlar da onu onurlara boğdular, ellerinden geldiği şekilde ağırladılar.[149] Hindistan'da "her krala, var olan bir tanrının biraz küçüğü gözüyle bakılır."[150] Hint yasa kitabı, Manu daha ileri gidiyor ve diyor ki, "çocuk bir kral bile, bir ölümlüden başka bir şey olmadığı düşüncesiyle küçümsenmemelidir; çünkü insan şeklinde büyük bir tanrıdır o."[151] Orissa'da baş tanrıları olarak İngiltere Kraliçesine tapan bir mezhep olduğu söylenmektedir. Bugüne kadar da Hindistan'da, güçleri ya da cesaretleri ya da kendilerinde varsayılan tansık gücü nedeniyle dikkati çeken yaşayan insanlar kendilerine tanrı diye tapınılma tehlikesi altındadır. Punjaub'ta bir mezhep Nikkal Sen dedikleri bir tanrıya taparlardı. Bu Nikkal Sen, ünlü General Nicholson'dan başkası değildi ve general ne yaptıysa, ne dediyse hayranlarının bu coşkusunu söndüremedi. Onları ne kadar cezalandırdıysa, ona tapınırken duydukları dini korku da o derece artıyordu.[152] Güney Hindistan'daki Neilgherry Tepeleri'nde yaşayan çoban halk Toda'lar arasında mandra bir tapınaktır, oraya bakan sütçü (*pâlâl*) ise bir tanrıdır. Toda'ların güneşi selamlayıp selamlamadıkları sorulduğunda bu kutsal sütçülerden biri şöyle bir yanıt verdi: "Bu zavallı insanlar selamlar, ama ben," göğsüne vurarak, "ben, bir tanrıyım! neden selamlayacakmışım güneşi?" Herkes, hatta kendi babası bile sütçünün önünde yere atar kendini ve hiçbiri onun herhangi bir isteğini

[148] F. Valentyn, *Oud en nieuw Oost-İndiën,* iii. 7 ve devamı.

[149] Bastian, *Die Völker des östlichen Asien,* iv. 383.

[150] Monier Williams, *religious Life and Thought in India,* s. 259.

[151] *The Laws of Manu,* vii. 8, çev. G. Bühler.

[152] Monier Williams, *a.g.y.* s. 259 ve devamı.

reddetmez. Bir başka sütçü dışında hiçbir insani yaratık dokunamaz ona; kendisine danışmaya gelen herkese bir tanrı sesiyle konuşarak kehanetler bildirir.[153]

Iddah Kralı, Nijerya Keşif Kurulundan İngiliz subaylarına şöyle diyordu: "Tanrı beni kendi hayaline göre yarattı; ben Tanrının aynısıyım; ve o beni Kral olarak atadı."[154]

Bazan insan biçimindeki tanrının ölümü üzerine, kutsal ruh bir başka adamın bedenine göç eder. Doğu Afrika'da Kaffa Krallığında, halkın puta tapan bölümü *Deòce* denilen bir ruha tapınır, ona dualar ve kurbanlar sunarlar, bütün önemli durumlarda ona başvururlar. Bu ruh, kralla hemen hemen aynı düzeyde, büyük servete ve etkiye sahip bir kişi olan büyük büyücünün ya da papanın bedeninde görünür, kral geçici gücünü kullanırken o ilahi gücü kullanır. Bir ara, krallığa bir Hıristiyan misyonerinin gelmesinden kısa bir süre önce bu Afrikalı papaz öldü; misyonerin, ölmüş papanın yerini alabileceği korkusuyla rahipler *Deòce*'nin krala geçtiğini, bundan böyle ilahi ve geçici gücü kendinde birleştirerek onun tanrı ve kral olarak egemenlik süreceğini ilân ettiler.[155] Bir Laos köyünde işçiler tuzla havuzunda çalışmaya başlamadan önce yerel bir tanrıya adakta bulunur. Bu tanrı bir kadında bedenleşmiştir, öldüğünde bir başka kadının bedenine göç eder.[156] Bhotan'da devletin tinsel başı Dhurma Raja diye adlandırılan bir kişidir, tanrıların devamlı kendisinde bedenleştiği varsayılır. Onun ölümünde, yeni bedenleşmiş tanrı kendini annesinin sütünü emmeyip bir ineğin sütünü yeğleyen bir çocuk olarak gösterir.[157] Budist Tatarlar, en önemli manastırların

---

[153] Marshall, *Travels among the Todas,* s. 136, 137; karş., s. 141, 142; Metz, *Tribes of the Neilgheryy Hills,* s. 19 ve devamı.

[154] Allen ve Thomson, *Narrative of the Expedition to the River Niger in 1841,* i. 288.

[155] G. Massaja, *I mici trentacinque anni di missione nell'alta Etiopia* (Roma ve Milano, 1888), v.53 ve devamı.

[156] E. Aymonier, *Notes sur le Laos,* s. 141 ve devamı.

[157] Robinson, *Descriptive Account of Assam,* s. 342 ve devamı; *Asiatic Researches,* xv. 146.

başında bulunan Yüce Lama'lar olarak görev gören çok sayıda Buda'ya inanırlar. Bu Yüce Lamalardan biri ölünce çömezleri yas tutmazlar, çünkü bilirler ki o bir çocuk biçiminde yeniden doğmuş olarak çok geçmeden yeniden görünecektir. Meraklandıkları tek şey onun doğacağı yeri bulmaktır. Tam o sırada bir gökkuşağı görürlerse, bunu ölmüş olan Lama'nın kendilerine gönderdiği, doğacağı yeri gösterecek bir işaret olarak alırlar. Bazan kutsal çocuğun kendisi açıklar kimliğini. "Ben Yüce Lama'yım" der, "Filan tapınağın yaşayan Buda'sı. Beni eski manastırıma götürün. Ben oranın ölümsüz başıyım." Buda'nın doğum yeri hangi yolla kendini gösterirse göstersin, ister Buda'nın kendi sözleriyle isterse gökte bir işaretle, çadırlar sökülür, çoğu kez başlarında kralın ya da krallık ailesinin en önemli kişilerinden birinin bulunduğu bir hacı grubu çocuk tanrıyı bulmak ve yurduna getirmek üzere neşe içinde yola koyulur. Genellikle kutsal toprak Tibet'te doğar, kervan ona ulaşmak için çoğu kez en korkunç çölleri aşmak zorundadır. En sonunda çocuğu bulduklarında kendilerini yere atar ve tapınırlar ona. Bununla birlikte, Onun, kendi aradıkları Yüce Lama olduğunu tanımadan önce, kimliği hakkında inandırıcı kanıtlar vermek zorundadır onlara. Başı olduğunu ileri sürdüğü manastırın adı, oradan ne kadar uzakta olduğu, içinde kaç keşişin yaşadığı sorulur; aynı zamanda ölmüş olan Lama'nın alışkanlıklarını, nasıl öldüğünü anlatmak zorundadır. Ondan sonra, önüne dua kitapları, çaydanlıklar, çay bardakları gibi eşyalar konur ve önceki yaşamında kullanmış olduğu şeyleri göstermesi istenir. Eğer hiç hatasız yaparsa bunu, savı kabul edilir ve zafer törenleri içinde manastıra götürülür.[158] Bütün Lamaların başında, Tibet'in Roma'sı sayılan Lhasa Dalai Lama bulunur. Ona yaşayan tanrı gözüyle bakılır, ölüm halinde onun kutsal ve ölümsüz ruhu yine bir çocukta ortaya çıkar. Bazı anlatılara göre, Dalai Lama'nın bulunuş ve tanınış biçimi, biraz önce anlatılan, sıradan bir Yüce Lama'nın bulunuş yöntemine benzer. Bazı açıklamalarda, bir kur'ayla seçimden söz ediliyor. Dalai Lama nerede doğmuşsa, bitkilerin ve ağaçların yeşerdiği, yaprak

[158] Huc, *Souvenirs d'un Voyage dans la Tartarie et le Thibet*, i.279 ve devamı ed. 12mo.

verdiği söylenir; onun söylemesi üzerine çiçekler açar, pınarlar ortaya çıkar; ve onun varlığı kutsal nimetler saçar etrafa. Sarayı her şeye hakim bir yüksekliktedir; yaldızlı kubbeleri millerce uzaktan güneş ışığında parıldar.[159]

Sıcak, rutubetli vadilerden Kolombiya Andlarının yüksek düzlüklerine çıkan İspanyol fatihleri, aşağıda sıcak cangıllarda bıraktıkları yabanıl sürülerin aksine, oldukça ileri bir uygarlık düzeyinde, tarım yapan ve Humboldt'un Tibet ve Japonya teokrasilerine benzettiği bir hükümetin yönetiminde yaşayan bir halk bulunca şaşırdılar. Bunlar, başkentleri Bogota'da ve Tunja'da iki krallığa bölünmüş, fakat Sogamozo ya da Iraca yüce piskoposluğuna kutsal bağlılıkla birleşmiş Chibcha'lar, Muysca'lar ya da Mozca'lar idi. Bu ruhani yönetici, uzun ve çileli bir adaylık döneminden sonra, öyle bir kutsallık kazanmış sayılırdı ki, sular ve yağmur ona boyun eğerdi, hava koşulları onun arzusuna bağlıydı.[160] Hava koşullarına hükmeden krallar Afrika'da yaygındır. Orta Afrika Waganda'ları, bazan bir erkek ya da kadının bedeninde mesken tutan bir Nyanza Gölü tanrısına inanırlar. Bu bedenleşmiş tanrıdan, kral ve kabile başkanları da içinde bütün halk çok korkar. Bir bilici gibi ona danışılır; bir tek sözüyle bir hastalığı bulaştırabilir ya da iyileştirebilir, yağmuru durdurabilir, kıtlığa neden olabilir. Düşüncesi sorulduğunda büyük hediyeler sunulur ona.[161] Çoğu kez, hava koşullarını

[159] Huc, *a.g.y.*, ii. 279, 347 ve devamı; Meiners, *Geschichte der Religionen*, i. 335 ve devamı; Georgi, *Beschreibung aller Nationen des Russischen Reichs*, s. 415; A. Erman, *Travels in Siberia*, ii. 303 ve devamı. *Journal of the Roy. Geogr. Soc.*, xxxviii. (1868), 168, 169; *Proceedings of the Roy. Geogr. Soc.* N:S. vii. (1885) 67. *Journal Roy'da, Geogr. Soc., l.c.* Lama'ya Lama Gûrû denir, fakat bağlamdan bunun Lhasa'nın Yüce Lama'sı olduğu anlaşılıyor.

[160] Alex. von. Humboldt, *Researches concerning the Institutions and Monuments of the Ancient Inhabitants of America*, ii. 160 ve devamı; Waitz, *Anhropologie der Naturvölker*, iv. 352 ve devamı; J.G. Müller, *Geschichte der Amerikanischen Urreligionen*, s. 430 ve devamı; Martius, *Zur Ethnographie Amerikas*, s.455; Bastian, *Die Culturländer des alten Amerika*, ii. 204 ve devamı.

[161] R.W.Felkin, "Notes on the Waganda Tribe of Central Africa," *Proceedings of the Royal Society of Edinburg* xii 762; C.T.Wilson ve R.W. Felkin, *Uganda and the Egyptian Soudan*, i. 206.

kralın kontrol ettiği varsayılır. Loango kralı, halkı tarafından "bir tanrıymış gibi yüce tutulur; ve tanrı anlamına gelen Sambee ve Pango adıyla çağrılır. Canı istediği zaman kendilerine yağmur gönderebileceğine inanırlar; ve yılda bir kez, Aralık ayında, ki yağmur istedikleri bir zamandır bu, halk yağmur bağışlaması için gelip ona başvurur." O zaman, tahtında ayakta duran kral gökyüzüne, yağmur getireceği varsayılan bir ok fırlatır.[162] Mombaza kralı için de buna çok benzer şeyler anlatılıyor.[163] Doğu Afrika'da Qiteva Kralı, tanrılar arasında sıralanır; "gerçekten de, Caffre'lar kendi monarklarından başka tanrı tanımazlar ve öteki kabilelerin göklere yöneltmeyi yeğledikleri dualarını onlar krallarına ederler... Dolayısıyla bu talihsiz varlıklar, krallarının bir tanrı olduğu inancı içinde, gereksinimleri olan şeyi daha kolaylıkla elde etmek için ellerindekini avuçlarındakini tüketirler, hediye diye perişan olurlar. Böylece, bitkin bir halde onun ayaklarına kapanır, hava uzun süre kurak gitmişse, tanrılara aracılık edip yağmur göndermelerini, gereğinden fazla yağmur düşmüşse, güzel havalar vermelerini sağlaması için yalvarırlar ona; böylece, rüzgâr, fırtına ve buna benzer her durumda ya hoşnutsuzluklarını belli ederler ya da yalvarırlar."[164] Yukarı Zambesi'de bir kabile olan Barotse'ler arasında, "kabile başkanının bir yarı tanrı olduğuna ilişkin bir inanç vardı ve şiddetli fırtınalarda Barotse'ler yıldırımdan korunmak için kabile başkanının bahçesine yığılırlar. Onların başkanın önünde diz çöküp göklerdeki su depolarını açmasını ve bahçelerine yağmur göndermesini yalvarırken görmek büyük acı verdi bana... Kralın hizmetkârları, Tanrı'nın (yani *kral*'ın) hizmetkârları oldukları için yenilmez olduklarını ileri sürer."[165] Yeni

[162] "The Strange Adventures of Andrew Battel," Pinkerton, *Voyages and Travels*, xvi. 330; Proyart, "History of Loango, Kakongo, and other Kingdoms in Africa," Pinkerton, xvi. 577; Dapper, *Description de l'Afrique*, s.335.

[163] Ogilby, *Africa*, s.615; Dapper, *a.g.y.*, s.400.

[164] Dos Santos, "History of Eastern Ethiopia," Pinkerton, *Voyages and Travels*, xvi. 682, 687 ve devamı.

[165] F.S. Arnot, *Garengauze; or, Seven Years' Pioneer Mission Work in Central Africa*, Londra, N.D. (1889 tarihli önsöz), s.78.

Gine'de Mowat Başkanının ürünün yetişmesini iyi ya da kötü yönde etkileme gücüne, *dugong*'ları ve kaplumbağaları dört bir taraftan oraya gelip kendilerini yakalatmaya kandırma gücüne sahip olduğuna inanılır.[166]

Madagaskar Antaymour'ları arasında kral ürünün yetişmesinden ve halkın başına gelecek her türlü kötülükten sorumludur.[167] Birçok yerde, yağmur yağmazsa ya da ürün iyi yetişmezse kral cezalandırılır. Böylece, Batı Afrika'nın bazı bölgelerinde, krala edilen dualar, verilen hediyeler yağmur yağdıramayınca, kabile adamları onu iplerle bağlar ve zorla atalarının mezarına götürürler, gereksindikleri yağmuru oradan elde edebilir diye belki.[168] İskitlerde de yiyecek kıt olduğunda krallarını bağlama gibi bir töre var gibi görünüyor.[169] Batı Afrika'da Banjar'lar, krallarında yağmur ya da güzel hava yaratma gücü varsayarlar. Havalar iyi gittiği sürece onu tahıl ve sığır hediyelerine boğarlar. Fakat uzun kuraklık ya da yağmur ürünü bozma tehlikesi gösterince, hava koşulları değişinceye kadar onu aşağılarlar, döverler.[170] Loango halkı, hasat başarısızsa ya da kıyıda balığa çıkılamayacak kadar dalga varsa, krallarını "kötü yüreklilik"le suçlar, azlederler.[171] Pepper Coast'ta, yüce rahip ya da Bodio topluluğun sağlığından, toprağın bereketinden ve ırmaklarla denizlerdeki balığın bolluğundan sorumludur; ülke bu konulardan herhangi birinde sıkıntıya düşerse Bodio görevinden alınır.[172] Burgundi'liler de ürün kötü olduğunda krallarını azlederlerdi.[173] Bazı halklar daha da ileri gider ve kıtlık zamanlarında krallarını öldürürlerdi. İsveç Kralı Domalde zamanında, yıllarca süren şiddetli bir kıtlık olmuştu, ne hayvan ne de insan kanıyla durdurulamıyordu. Bu

[166] MS. notlar, E. Beardmore.

[167] Waitz, *Anthropologie der Naturvölker,* ii. 439.

[168] Labat, *Relation historique de l'Ethiopie Occidentale,* ii.172-176

[169] Schol. on Apollonius Rhod. ii. 1248.

[170] H.Hecquard, *Reise an der Küste und in das Innere von West Afrika,* s. 78.

[171] Bastian, *Die Deutsche Expedition an der Loango-Küste,* i. 354, ii. 230.

[172] J. Leighton Wilson, *West Afrika,* s. 93 (Almanca çevirisi).

[173] Ammianus Marcellinus, xxviii. 5, 14.

yüzden Upsala'da büyük bir halk meclisi toplandı, kabile başkanları bu kıtlığın nedeninin Kral Domalde olduğuna ve mevsimlerin düzelebilmesi için onun kurban edilmesi gerektiğine karar verdiler. Böylece, onu öldürdüler ve kanını tanrıların altarlarına sürdüler. Yine, bize anlatıldığına göre, İsveçliler iyi ya da kötü ürün alınmasının nedenini krallarına bağlarlardı. Bu yüzden, Kral Olaf'ın egemenliğinde, kötü günler ve kıtlık olmuştu, halk ise hatanın kralda olduğunu, çünkü kurbanlarında pintilik ettiğini düşünüyordu. Bu yüzden, bir ordu toplayarak kralın üzerine yürüdüler, sarayını kuşattılar ve sarayın içinde yaktılar onu, "iyi ürün elde etmek için Odin'e kurban vermişlerdi onu."[174] 1814'te Chukch'ların ren geyikleri arasında bir salgın hastalık ortaya çıkınca, Şamanlar sevgili başkanları Koch'un kızgın tanrılara kurban verilmesi gerektiğini açıkladılar; bunun üzerine başkanın oğlu bir kamayla babasını öldürdü.[175] Güney Pasifik'te Niue mercan adasında ya da Vahşi Ada'da bir krallar hanedanı egemenlik sürüyordu. Fakat krallar aynı zamanda rahip oldukları ve yiyeceklerin gelişmesini sağlamaktan sorumlu oldukları için, kıtlık zamanlarında halk onlara kızmış ve öldürmüştü hepsini; sonunda bir biri ardından krallar öldürülüp de ortada kral diye bir şey kalmayınca monarşi de son bulmuştu.[176] Bu örneklerde olduğu gibi kutsal krallar gibi, eski Mısır'da da kutsal hayvanlar sorumluydu doğanın gidişinden. Bir ülkede salgın hastalık ya da başka türden felaketler başladığında, uzun süren ciddi bir kıtlık sonucunda, rahipler kutsal hayvanları geceleyin gizlice yerlerinden alırlar, tehdit ederlerdi, fakat kötülük yine de sürerse hayvanları keserlerdi.[177]

Yabanıl toplumlarda kralların içinde bulunduğu dinsel konumun bu araştırmasından, Mısır, Meksika ve Peru gibi büyük tarih-

[174] Snorro Starleson, *Chronicle of the Kings of Norway* (çev. S. Laing), saga i chs. 18, 47. Karş. Liebrecht, *Zur Volkskunde,* s.7; Scheffer, *Upsalia,* s.137.

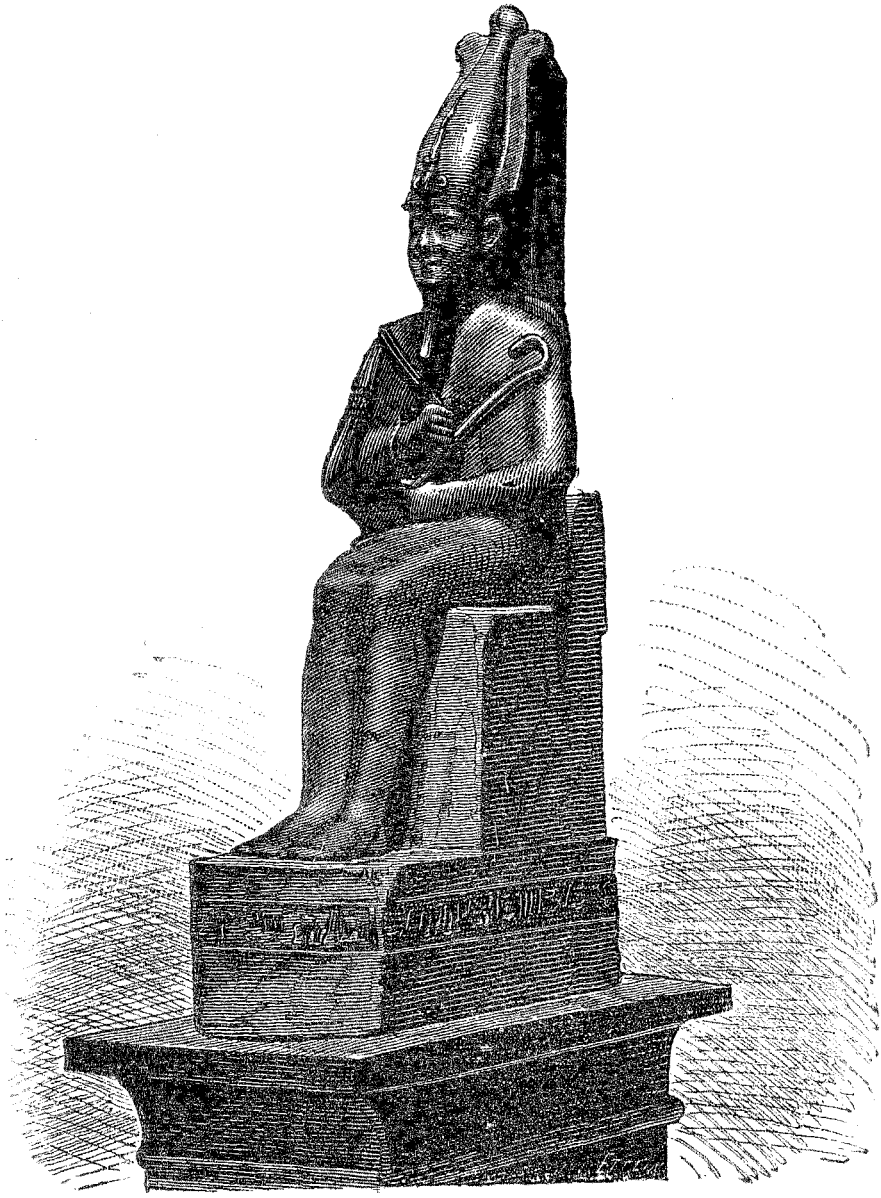
[175] C. Russwurm, "Aberglaube in Russland," *Zeitschrift für Deutsche Mythologie und Sittenkunde,* iv. 162; Liebrecht, *a.g.y.,* s. 16.

[176] Turner, *Samoa,* s. 304 ve devamı.

[177] Plutarkhos, *Isis et Osiris,* 73.

Bir fırtına bulutuyla savaşan Fırtına-Savaşçıları.
Resim: Frederic Remington.

Mısır mitolojisinin baş tanrısı Osiris.

sel imparatorlukların monarklarının kutsal ve doğaüstü güçlere sahip oldukları savının, temelsiz bir kendini beğenmişlik sonucu ya da boş bir yaltaklanma ifadesi olmadığını çıkarsayabiliriz; eskiden beri gelen yaşayan kralların tanrılaştırılması yabanıl töresinin bir devamı ve uzantısıydı yalnızca. Örneğin, Peru İnka'ları, Güneşin çocukları olarak tanrı saygınlığı görürlerdi; yanlış bir şey yapmazlardı onlar, hiç kimse, monarkın ya da krallık soyundan gelen herhangi bir kimsenin kişiliğine, onuruna ya da mülkiyetine saygısızlıkta bulunmayı aklından geçirmezdi. Yine bundan dolayı İnkalar, çoğu kimse gibi, hastalığa bir kötülük gözüyle bakardı. Bunun, babaları Güneş'in, oğluna gelip göklerde kendisiyle birlikte dinlenmesini bildirmek için gönderdiği bir haberci olduğunu düşünürlerdi. Bu yüzden de, İnka'nın, yaklaşan sonunu bildirdiği alışılmış sözler şunlar olurdu: "Babam beni dinlenmem için yanına çağırıyor." İyileşmek için kurban sunarak babalarının isteğine karşı gelmezler, açıkça onun kendilerini yanına çağırdığını bildirirlerdi.[178] Meksika kralları göreve başlarken, güneşin parlamasını, bulutların yağmur vermesini, nehirlerin akmasını ve toprağın bol ürün vermesini sağlayacaklarına değgin yemin ederlerdi.[179] Çin töresine göre imparator, şiddetli kuraklıktan sorumlu sayılırdı, *Peking Gazette*'in sayfalarında bu konuda yayımlanmış birçok kendini suçlama fermanlarına rastlanabilir. Fakat Çin İmparatoru, bir tanrıdan çok bir yüce rahip olarak taşır bu suçlamayı; çünkü aşırı durumlarda göklere kişisel olarak dualar etmek, kurbanlar sunmakla kötülüğe bir çare bulmaya çalışır.[180] Arsakes hanedanından Part monarkları kendilerini güneşin ve ayın erkek kardeşleri olarak adlandırırlar, kendilerine tanrı olarak tapınılırdı. Bir kavgada Arsakes ailesinden herhangi bir kimseye vurmak kutsal şeylere saygısızlık olarak kabul edilirdi.[181] Mısır kralları yaşamları süresince tanrılaştırılırlardı, onlara özel tapınak-

[178] Garcilasso de la Vega, *First Part of the Royal Commentaries of the Yncas*, bk. ii. chs. 8 ve 15 (cilt i. s.131, 155, Markham Çevirisi).

[179] Bancroft, *Native Races of the Pacific States*, ii.146.

[180] Dennys, *Folk-lore of China*, s. 125.

[181] Ammianus Marcellinus, xxiii. 6, 5 ve 6.

larda, özel rahiplerce yönetilen ayinlerde tapınılırdı. Gerçekten de bazan krala tapınmanın, tanrılara tapınmayı gölgede bıraktığı bile olurdu. Örneğin, Merenra saltanatında bir yüksek görevli, kralın, ölümsüz Merenra'nın ruhu, "bütün öteki tanrılardan daha çok" dua alsın diye birçok kutsal yer inşa ettirmiş olduğunu açıklamıştır.[182] Mısır Kralı, ürünlerde herhangi bir başarısızlık suçunu kutsal hayvanlarla paylaşır görünmektedir.[183] Kendisine şu adlarla seslenilirdi, "Göklerin Sahibi, yeryüzünün, güneşin ve tüm dünyadaki yaşamın sahibi, zamanın sahibi, güneşin seyrinin ölçücüsü, insanlar için Tum, refah tanrısı, hasatın yaratıcısı, ölümlülerin yaratıcısı ve yapıcısı, bütün insanlara ruh veren, bütün tanrılara hayat veren, göklerin tutucusu, yeryüzünün eşiği, her iki dünyanın dengesini tutucu, zengin hediyelerin sahibi, ürünün büyütücüsü, vb.»[184] Fakat beklenneceği gibi, krala bu şekilde verilen abartılı güçler, türünden çok derecesi yönünden her Mısırlının kendisi için ileri sürdüğü güçlerden farklıydı. Tiele'nin gözlemine göre, "her iyi insan ölünce Osiris olduğu, tehlikede ya da gereksinim halinde herkes büyülü tümceler kullanarak bir tanrı biçimine girdiği için, kralın nasıl olup da yalnızca ölümden sonra değil de daha yaşarken tanrılarla aynı düzeye konulduğu oldukça anlaşılır bir şeydir."[185]

Böylece, öyle görünüyor ki, Nemi'de Ormanın Kralı, Roma'da Kurban Kral, Atina'daysa Kral Arkhon gibi karşımıza çıkan bir krallık unvanıyla uyuşan aynı kutsal işlevler birliği, klasik eski çağların sınırları dışında da sık sık ortaya çıkmaktadır ve barbarlıktan

---

[182] C.P. Tiele, *History of the Egyptian Religion*, s. 103 ve devamı. Krallara tapınma konusunda ayrıca bkz. E. Meyer, *Geschichte des Altertums*, i. 52; A. Erman, *Aegypten und aegyptisches Leben im Altertum*, s. 91 ve devamı; V. von Strauss ve Carnen, *Die Altägyptischen Götter und Göttersagen*, s. 467 ve devamı.

[183] Ammianus Marcellinus, xxviii. 5, 14; Plutarkhos, *Isis et Osiris*, 73.

[184] V. von Strauss ve Carnen, *a.g.y.*, s.470.

[185] Tiele, *History of the Egyptian Religion*, s. 105. Babil ve Asur krallarına da tanrı gözüyle bakılırdı; en azından yazıtlardaki en eski kral adlarının başında, "tanrı"nın belirtisi olarak bir yıldız bulunur. Ama Babil'de ve Asur'da krallara tapınma için tapınak ya da rahiplerin izine rastlanmıyor. Bkz. Tiele, *Babylonisch - Assyrische Geschichte*, s. 492 ve devamı.

uygarlığa toplumların bütün aşamalarında ortak bir özelliktir. Ayrıca, krallık rahibinin adca olduğu kadar gerçekte de çoğu kez bir kral olduğu ve rahip asasını olduğu gibi krallık asasını da taşıdığı görülmektedir. Bütün bunlar, eski Yunan ve İtalya devletlerindeki ister yalnızca kral isterse rahip kral unvanlarının kökenlerindeki geleneği doğrulamaktadır. En azından, Greko-İtalyan geleneğinde izleri kalmış, tinsel ve geçici gücün birleşiminin birçok yerde gerçekten var olduğunu göstererek, geleneğe bağlanabilecek herhangi bir olasızlık kuşkusunu ortadan kaldırmış bulunuyoruz. Bu nedenle, şimdi haklı olarak sorabiliriz: Ormanın Kralı, olası bir geleneğin Roma'nın Kurban Kralına ve Atina'nın Arkhon Kralına verdiği buna benzer bir kökene sahip olmuş olamaz mı? Diğer bir deyişle, Ormanın Kralının kendinden önce görev başında bulunmuş olan öncelleri, bir krallar soyu olamaz mı; cumhuriyetçi bir devrim onların politik güçlerini ellerinden alıp, onlara yalnızca dinsel işlevlerini ve bir tacın gölgesini bırakmış olamaz mı? Bu soruyu olumsuz olarak yanıtlamak için en azından iki neden var. Bir neden Nemi rahibinin oturduğu yerden, ötekiyse onun unvanından: Ormanın Kralı, gelmektedir. Eğer onun öncelleri doğal anlamıyla kral olmuş olsalardı, onu mutlaka, Roma ve Atina'nın düşük kralları gibi, krallık asasının intikal ettiği kentte yaşıyor bulacaktık. Bu kentse, daha yakın bir başkası olmadığı için, Aricia olması gerekirdi. Ama daha önce de gördüğümüz gibi Aricia, onun göl kıyısındaki orman tapınağından üç mil uzaktadır. Eğer, kentte değil de ormanda saltanat sürdüyse, yine, unvanı olan Ormanın Kralı, onun sözcüğün genel anlamında bir kral olduğunu varsaymamıza pek izin vermeyecektir. Daha çok, doğanın, doğanın özel bir yöresinin, yani ormanın kralıydı o, unvanını da oradan alıyordu. Doğa bölümlerinin kralları diyebileceğimiz, yani doğanın belli öğeleri ya da yanları üzerinde egemen olduğu varsayılan kişi örnekleri bulabilseydik, bunlar, doğa üzerindeki kontrolları özel olmaktan çok genel olan, bundan önce gördüğümüz kutsal krallardan çok Ormanın Kralına daha yakın bir örnekseme verebilirdi bize. Bu tür bölümsel krallık örnekleri pek eksik değildir.

Yağmur ve Fırtına Kralı Namvulu Vumu, Bomma'da (Kongo'nun ağzı) bir tepe üzerinde oturur.[186] Söylendiğine göre, Yukarı Nil üzerindeki kabilelerden bazılarının bilinen anlamda kralları yoktur; onların böyle kabul ettikleri kişiler yalnızca, Yağmur Kralları *Mata Kodou*'dur: bunların uygun zamanda, yani yağmur mevsiminde yağmur getirme gücüne sahip oldukları varsayılır. Mart sonunda yağmurlar yağmaya başlamadan önce, ülke kavruk, çıplak bir çöldür; halkın başlıca varlığını oluşturan sığırlarsa otsuzluktan kırılmaktadır. Bu yüzden, mart ayının sonu yaklaşırken, her aile sahibi Yağmur Kralına başvurur, kısa zaman içinde yağmur yağdırsın diye bir inek sunar. Eğer yağmur yağmazsa, halk toplanır ve kralın kendilerine yağmur vermesini ister; gökyüzü yine bulutsuz giderse, fırtınaları içinde sakladığına inandıkları karnını yararlar onun. Bari kabilesi içinde, bu yağmur Krallarından biri, toprağa bir el çanı üzerinden sular serperek yağmur yağdırırdı.[187]

Habeşistan'ın dış bölgelerindeki kabileler arasında buna benzer bir görev bir gözlemci tarafından şöyle anlatılıyor: "Barea'lıların ve Kunama'lıların verdiği adla, Alfai rahipliği ilginç bir rahiplik; yağmur yağdırabileceğine inanılır onun. Bu görev daha önce Alged'ler arasında da vardı, Nuba zencileri arasında hâlâ yaygın görünüyor. Kuzey Kunama'lıların da başvurduğu Bareas Alfai'si, Tembadere yakınında bir dağda ailesiyle yalnız başına yaşar. Halk giyecek ve meyva şeklinde hediyeler getirir ve büyük bir tarlayı onun adına eker biçer. Bir tür kraldır o, görevi kalıt yoluyla erkek kardeşine ya da kız kardeşinin oğluna geçer. Onun yağmur çağırabileceği ve çekirgeleri yöreden kovabileceği varsayılır. Ama halkın bekleyişlerini boşa çıkarır ve ülkede büyük bir kuraklık baş gösterirse, Alfai ölünceye kadar taşlanır, ona ilk taşı atmaya zorlananlar da en yakın akrabalarıdır. Biz ülkeden geçerken, Alfai görevini hâlâ yaşlı bir adam yürütüyordu; ama duydum ki, yağmur yağdırmak

[186] Bastian, *Die Deutsche Expedition an der Loango-Küste,* ii.230.

[187] "Excursion de M. Brun-Rollet dans la région supérieure du Nil," *Bulletin de la Société de Géographie,* Paris, 1852.

onun için çok tehlikeli olmaya başlamıştı, bunun üzerine o da görevinden ayrıldı."[188]

Kamboçya ormanlarında, Ateş Kralı ve Su Kralı diye bilinen gizemli iki kral yaşar. Ünleri büyük Çin Hindi yarımadasının güneyinde yaygındır; fakat Batıya doğru gidince bu ün çok zayıflar. Bilindiği kadarıyla onları bugüne kadar hiçbir Avrupalı görmemiştir; birkaç yıl öncesine kadar, onlarla yıldan yıla hediye alış verişi yapan Kamboçya Kralı ile aralarında düzenli iletişim olmamış olsaydı, onların birer masal yaratığı oldukları söylenebilirdi. Kamboçyalıların gönderdiği hediyeler hedefine ulaşıncaya kadar kabileden kabileye iletiliyordu; çünkü hiçbir Kamboçyalı o uzun ve tehlikeli yolculuğu göze alamıyordu. Ateş Kralı ile Su Kralının aralarında yaşadığı kabile Chréais ya da Jaray kabilesidir: Avrupalı yüz hatları taşıyan, yalnız daha soluk benizli olan bu ırk, Kamboçya'yı Amman'dan ayıran ormanlarla kaplı dağlarda ve yüksek bir düzlükte yaşar. Bunların krallık işlevleri tamamen gizemli ve tinsel bir düzeydedir; politik yetkeleri yoktur; alınlarının teriyle, bir de inananların sunularıyla yaşayan basit köylülerdir onlar. Bir öyküye göre, mutlak bir yalnızlık içinde yaşarlar, birbirleri dışında bir tek insan yüzü görmezler. Her yıl sırasıyla birinden diğerine geçerek, yedi tepenin üzerine tünemiş yedi kulede yaşarlar. Halk gizlice onlara yaklaşır ve varlıklarını sürdürmeleri için gerekli şeyleri ellerinin uzanacağı bir yere atar. Krallık yedi yıl sürer, birbiri ardından yedi kulede oturulması için gerekli zamandır bu; fakat birçoğu süreleri dolmadan ölür. Bu görevler bir ya da (başkalarına göre) iki krallık ailesi arasında kalıtsal olarak sürer: bu ailelere büyük saygı duyulur, kendilerine ayrılmış gelirleri vardır ve toprağı ekip biçme zorunluluğundan bağışıktırlar. Fakat doğallıkla bu saygınlık pek özlenen bir şey değildir, görevde bir boşalma olunca, seçilmeye elverişli bütün erkekler (güçlü ve çoluk çocuk sahibi olmaları gerekir bunların) kaçıp bir yere gizlenirler. Kalıtsal adayların krallık tacını giymede gönülsüzlüğünü kabul eden bir başka öykü de, onların yedi kuledeki çileli münzevi

[188] W. Munzinger, *Ostrafrikanische Studien*, s. 474 vechaffhausen, 1864).

yaşamını onaylamıyor. Çünkü bu öyküde halk, bu gizemli krallar ne zaman ortaya çıksa onların ayaklarına kapanmış olarak gösteriliyor; bu saygı belirtisi gösterilmezse korkunç bir kasırganın ülke üzerinde patlayacağına inanılıyor.

Aynı raporda, bu ikisinin en önemlisi olan ve doğaüstü güçleri tartışma konusu edilmeyen Ateş Kralı'nın evlenmelerde, şenliklerde ve kurban törenlerinde Yan'ın onuruna başkanlık ettiği söyleniyor. Bu gibi durumlarda ona özel bir yer ayrılır; üzerinden geçeceği yol üzerine beyaz pamuklu kumaşlar serilir. Krallık onurunun aynı aileye verilmesinin bir nedeni, bu ailenin bazı tılsımları elinde bulundurmasıdır, bunlar aile dışına çıkacak olsalar güçlerini yitirir ya da tümden kaybolurdu. Bu tılsımlar üçtür: yüzyıllarca önce toplanmış oldukları halde hâlâ taze ve yeşil olan *Cui* adlı bir sarmaşığın meyvası; yine çok eski fakat hâlâ kurumamış olan bir hint kamışı; son olarak da, içinde onu devamlı olarak koruyan ve onunla tanışıklar yaratan bir Yan'ın ya da ruhun bulunduğu bir kılıç. Bu şaşırtıcı tipten tılsımlara, yağmur yağdırması için sığırlar, domuzlar, kümes hayvanları ve ördekler sunulur kurban olarak. Pamuk ve ipek içinde sarılı olarak saklanır; Kamboçya Kralının her yıl gönderdiği hediyeler arasında bu kutsal kılıcı sarıp sarmalamak için pahalı kumaşlar da bulunur.

Buna karşılık olarak Ateş ve Su Kralları ona balmumundan yapılmış koca bir mum ve iki su kabağı gönderirdi. Biri pirinçle, öteki susamla dolu. Mumun üzerinde Ateş Kralının orta parmağının izi bulunurdu. Mumun, içinde ateşin tohumunu taşıdığı düşünülüyordu belki de, böylelikle Kamboçya Monarkı, Ateş Kralının kendisinden taze ateş tohumu almış oluyordu. Kutsal mum kutsal kullanımlar için saklanırdı. Kamboçya başkentine getirildiğinde Brahmanlara teslim edilir, onlar da bunu krallığın tören araç gereçlerinin bulunduğu yerde saklar, ondan kutsal günlerde altarlarda yakılacak küçük adak mumları yaparlardı. Mum, Ateş Kralının özel bir hediyesi olduğuna göre, pirincin ve susamın da Su Kralının özel hediyesi olduğunu çıkarsayabiliriz. Hiç kuşkusuz, bu sonuncu kral suyun olduğu kadar yağmurun da kralıydı, yeryüzünün bu yemişle-

riyse onun insanlara bağışladığı nimetlerdi. Salgın hastalık, sel ve savaş gibi felaket zamanlarında, bu kutsal pirinç ve susamın birazı, "kötü ruhların gazabını yatıştırmak için" toprağa saçılırdı.[189]

4 — *Ağaca Tapınma*

Avrupa'daki Ari ırkın dinsel tarihinde ağaçlara tapınma önemli bir rol oynamıştır. Bundan daha doğal bir şey de olamazdı. Çünkü tarihin şafak vaktinde Avrupa uçsuz bucaksız doğal ormanlarla kaplıydı; bunların içindeki şurada burada görülen açıklıklar bir yeşil okyanus içindeki adacıklar gibi görünüyor olmalıydı o zamanlar. İsa'dan önceki birinci yüzyıla kadar Hercynian ormanı Ren nehrinden doğuya doğru uçsuz bucaksız ve adı bilinmeyen bir alanda uzanırdı; Sezar'ın sorguya çektiği Almanlar bu ormanın içinde iki yıl yol gelmişlerdi de hâlâ ucunu bulamamışlardı.[190] Bizim ülkemizdeyse Kent, Surrey ve Sussex ormanları büyük Anderida ormanının kalıntılarıdır, bir zamanlar adanın güney doğu bölümünün tümünü kaplardı. Hampshire'dan Devon'a kadar uzanan bir başka ormanla birleşmek üzere batıya doğru uzanıyordu herhalde. II. Henry'nin saltanatı sırasında Londra halkı, Hampstead ormanında hâlâ yabani öküz ve domuz avlıyorlardı. Hatta son Planatagenet'ler yönetiminde krallık ormanlarının sayısı altmış sekizi buluyordu. Arden ormanlarında ta modern çağlara kadar, bir sincabın hemen hemen bütün Warwickshire boyunca ağaçtan ağaca sıçrayarak gidebileceği söylenirdi.[191] Po vadisindeki tarihöncesi köylerinin kazıyla ortaya çıkarılması Kuzey İtalya'nın, Roma'nın yükselişinden belki de kuruluşundan önce karaağaç, kestane, özellikle de meşe ormanlarıyla kaplı olduğunu göstermiştir.[192] Arkeoloji burada tarih tarafından

[189] J. Moura, *Le Royaume du Cambodge,* i. 432-436; Aymonier, "Notes sur les coutumes et croyances superstitieuses des Cambodgiens," *Cochinchine Française, Excursions et Réconnaissances,* No. 16, s. 172 ve devamı; *a.y., Notes sur le Laos,* s. 60.

[190] Caesar, *Bell. Gall.* vi. 25.

[191] Elton, *Origins of English History,* s. 3, 106 ve devamı, 224.

[192] W. Helbig, *Die Italiker in der Poebene,* s. 25 ve devamı.

doğrulanmaktadır; çünkü klasik yazarlar bugün ortadan kaybolmuş olan İtalya ormanlarından söz etmektedirler birçok yerde.[193] Bugün Yunanistan'da bulunan ormanlar, eski çağlarda büyük alanlar kaplayan ve çok daha uzak bir dönemde Yunan yarımadasını denizden denize örtmüş olabilecek olan ormanların bir bölümünden başka bir şey değildir.[194]

Grimm, "tapınak" karşılığı Töton sözcüklerinin çözümlemesini yaparak, Almanlar arasında en eski tapınma yerlerinin ağaçtan yapılmış olmasının olası olduğunu göstermiştir.[195] Bu doğru olabilirse de, ağaca tapınmanın, Ari kökünden gelen bütün büyük Avrupa aileleri arasında geçerli bir şey olduğu iyi bilinmektedir. Keltler arasında, Druids'deki meşe-tapımı herkesin bildiği bir şeydir.[196] Kutsal korular eski Almanlar arasında yaygındı, ağaca tapınma ise onların günümüzdeki ardılları arasında ortadan kalkmış değildir.[197] İsveç'in eski dini başkenti Upsala'da, içindeki her ağacın kutsal kabul edildiği bir koru vardı.[198] (Bir Slav halkı olan) eski Prusyalılar arasında dinin baş özelliği, kutsal meşelere duyulan saygıydı; bunların en büyüğü Romove'daydı, kutsal koruda meşe odunundan ateşi söndürmeden sürdüren bir rahipler grubunun gözetimindeydi.[199] Litvanyalılar on dördüncü yüzyılın sonlarına kadar Hıristiyanlığa geçmemişlerdi, bu tarihlerdeyse aralarında ağaçlara tapınma yaygın bir şeydi.[200] Eski Yunanistan'da ve İtalya'da ağaca tapınmanın yay-

[193] H. Nissen, *Italische Landeskunde,* s. 431 ve devamı.

[194] Neumann ve Partsch, *Physikalische Geographie von Griechenland,* s. 357 ve devamı.

[195] Grimm, *Deutsche Mythologie,* i. 53 ve devamı.

[196] The *locus classicus* is Pliny, *Nat. Hist.* xvi. 249 ve devamı.

[197] Grimm, *D. M.* i. 56 ve devamı.

[198] Adam of Bremen, *Descriptio Insul. Aquil.* s. 27.

[199] "Prisca antiquorum Prutenorum religio," *Respublica sive Status Regni Poloniae, Lituaniae, Prussiae, Livoniae,* etc. (Elzevir, 1627), s. 321 ve devamı; Dusburg, *Chronicon Prussiae,* ed. Hartknoch, s. 79; Hartknoch, *Alt - und Neues Preussen,* s. 116 ve devamı.

[200] Mathias Michov, "De Sarmatia Asiana atque Europea," *Novus Orbis regionum ac insularum veteribus incognitarum* (Paris, 1532), s. 455 ve devamı., 456 (yanlış olarak 445, 446 diye verilmiştir); Martin Cromer, *De origine et rebus gestis Polonorum* (Basel, 1568), s. 241.

Kutsal işlevleri bir kraliyet unvanıyla birleştiren Roma Kurban Kralı.

Eski Druid'ler

gınlığıyla ilgili bir hayli kanıt vardır.[201] Bu eskil din biçimi eski dünyada belki de büyük metropolün kendisinden başka hiçbir yerde bu kadar iyi korunmamıştır. Roma yaşamının en meşgul merkezi olan Forum'da Romulus'ün kutsal incir ağacına ta imparatorluk günlerine kadar tapınılırdı, onun gövdesinin kuruması bütün kente dehşet salmaya yeterdi.[202] Yine, Palatine Tepe'sinin yamaçlarında, Roma'da en kutsal şeylerden biri sayılan bir kızılcık ağacı yetişirdi. Ağaç ne zaman oradan geçen birine solmaya, kurumaya yüz tutmuş görünse, adam çığlıklar atmaya başlar, sokaklardaki insanlar da aynı çığlığa katılınca çok geçmeden her yandan ellerinde kova kova suyla koşturan bir kalabalık görünürdü, (Plutarkhos'un dediğine göre) sanki bir yangını söndürmeye koşarlardı.[203]

Fakat ağaca tapınmanın dayandığı kavramları biraz ayrıntılı bir biçimde incelemek gerekir. Yabanıllar için dünya genellikle canlıdır, ağaçlar da bu kuralın dışında değildir. Onların da kendileri gibi ruhları olduğuna inanır ve buna göre davranır onlara. Örneğin, Doğu Afrika'da Wanikalar her ağacın, özellikle de her hindistancevizi ağacının bir ruhu olduğunu hayal eder; "bir hindistancevizi ağacının yok edilmesine ana katilliği gözüyle bakılır, çünkü ana nasıl çocuğuna hayat ve besin verirse o ağaç da aynı şeyi yapar insanlara.»[204] Siyamlı keşişler, her yerde ruhlar olduğuna ve herhangi bir şeyi yok etmenin onu zorla ruhundan etmek demek olduğuna inanarak, "suçsuz bir kimsenin kolunu nasıl kırmazlarsa" bir ağacın dalını da kesmezler.[205] Bu keşişler hiç kuşkusuz Budisttirler. Fakat Budist animizmi felsefi bir kuram değildir. Yalnızca, tarihsel bir din sistemine katılmış, sıradan bir yabanıl doğmadır. Benfey ve diğerleri gibi, Asya'nın uygarlaşmamış halkları arasında geçerli animizm ve ruh göçü kuramlarının Budizm'den çıktığını varsaymak,

---

[201] Bkz. Bötticher, *Der Baumkultus der Hellenen.*

[202] Pliny, *Nat. Hist.* xv. 77; Tacitus, *Ann.* xiii. 58.

[203] Plutarkhos, *Romulus,* 20.

[204] J.L. Krapf, *Travels, Researches, and Missionary Labours during an Eighteen Years' Residence in Eastern Africa,* s. 198.

[205] Loubere, *Historical Relation of the Kingdom of Siam,* s. 126.

gerçekleri tersine döndürmek olur. Bu bakımdan, bu kavramı Budizm yabanıllardan almıştır, yabanıllar Budizm'den değil. Aynı şekilde, Dyaklar, ağaçların ruhları olduğunu düşünür, yaşlı bir ağacı kesmeye cesaret edemezler. Bazı yerlerde, yaşlı bir ağaç kendiliğinden devrildiğinde onu yeniden ayağa kaldırır, üzerine kan sürer ve "ağacın ruhunu yatıştırmak için" gövdesini bayraklarla donatırlar.[206] Kongo'da halk, ağaçlar susayınca içsin diye bazı ağaçların dibine kabaklar içinde hurma şarabı koyarlar.[207] Hindistan'da şuruplar ve ağaçlar birbirleriyle ya da putlarla resmen evlendirilirler.[208] Hindistan'ın Kuzey Batı Eyaletlerinde bir evlilik töreni, yeni dikilmiş bir meyva bahçesi onuruna yapılır; elinde Salagran tutan bir erkek, damadı, kutsal Tulsi'yi *(Ocymum sanctum)* tutan bir başkasıysa gelini temsil eder.[209] Yılbaşı gecesi Alman köylüleri, meyva ağaçlarını hasır iplerle birbirine bağlar, böylece onların evlenmiş olduklarını söyleyerek meyva tutacaklarına inanırlardı.[210]

Molük Adalarında karanfil ağaçları çiçekteyken onlara gebe kadın davranışı gösterilir. Yakınlarında gürültü yapılmaz; geceleyin yanlarından ışıkla ya da ateşle geçilmez; hiç kimse başında şapkayla onlara yaklaşmaz, başında ne varsa çıkarmak zorundadır. Bu önlemler, ağaçlar korkmasın ve meyva tutmazlık etmesin diye alınır, yoksa gebeliği sırasında bir şeyden korkmuş bir kadın gibi çok geçmeden meyvasını döker.[211] Cavalılar, pirinç ürünü çiçekteyken onun gebe olduğunu söyler ve tarlanın yakınında gürültü yapmazlar

---

[206] Hupe "Over de godsdienst, zeden, enz. der Dajakker's" *Tijdschrift voor Neêrland's Indië*, 1846, dl. iii, 158.

[207] Merolla, "Voyage to Congo," Pinkerton, *Voyages and Travels*, xvi, 236.

[208] Monier Williams, *Religious Life and Thought in India*, s. 334 ve devamı.

[209] Sir Henry M. Eliot ve J. Beames, *Memoirs on the History etc. of the Races of the North Western Provinces of India*, s. 233.

[210] *Die gestriegelte Rockenphilosophie* (Chemnitz, 1759), s. 239 ve devamı; U. Jahn, *Die Deutsche Opfergebräuche bei Ackerbau und Viehzucht*, s. 214 ve devamı.

[211] Van Schmid, "Aanteekeningen, nopens de zeden, gewoonten en gebruiken, etc., der bevolking van de eilanden Saparoea, etc." *Tijdschrift v. Neêrland's Indië*, 1843, dl. ii, 605; Bastian, *Indonesien*, i, 156.

(tabanca atmazlar, vb.), böyle bir şey yaparlarsa ürünün sırf saman olacağından, et tutmayacağından korkarlar.[212] Orissa'da da yetişmekte olan pirinç "gebe bir kadın olarak kabul edilir ve ona aynen dişilere uygulanan törenler uygulanır.»[213]

Ağaçlar canlı kabul edildikleri için kendilerine yapılan hasarları, yaralanmaları hissettikleri varsayılır doğallıkla. Bir meşe ağacı kesilirken "sanki meşenin koruyucu ruhu ağlıyormuş gibi bir mil öteden bir tür feryat ya da inleme sesi çıkarır. E.Wyld, Esq., birçok kez işitmiştir bunu."[214] Ojebway'ler "yeşil ya da canlı ağaçları pek ender keserler, çünkü bunun onlara acı vereceğine inanırlar; büyücü hekimlerinden bazıları baltayla kesilirken ağaçların ağladığını işittiklerini söyler."[215] Avusturya'nın bazı bölgelerinde yaşlı köylüler orman ağaçlarının canlı olduğuna ve özel bir neden olmaksızın gövdelerinde bir kesik yapılmasına izin vermeyeceklerine hâlâ inanırlar; babalarından ağacın bir kesiğin acısını yaralı bir adamın yarasından daha az hissetmeyeceğini duymuşlardır. Bir ağacı keserken, ondan kendilerini bağışlamasını dilerler.[216] Jarkino'da da ormancı, kestiği ağaçtan özür diler.[217] Yine, bir ağaç kesildiğinde kan aktığına inanılır. Bazı Hintliler belli bir bitkiyi kesemezler, çünkü kırmızı bir sıvı çıkar kesilince, bunu bitkinin kanı olarak kabul ederler.[218] Samoa'da hiç kimsenin ağaç kesmeye cesaret edemediği bir koru vardı. Bir defasında bazı yabancılar bunu yapmaya kalkışmış, fakat ağaçtan kan fışkırmış ve saygısız yabancılar hastalanıp ölmüştü.[219] 1855'e kadar Tyrol'de Nauders'te kutsal bir kuzeyçamı vardı, ne zaman kesilse kanadığına inanılırdı; dahası, ağacı kesmekte kullanılan çelik ağaca ne kadar girmişse ormancının

[212] Van Hoëvell, *Ambon en meer bepaaldelijk de Deliasers*, s. 62.

[213] *The Indian Antiquary*, i. 170.

[214] J. Aubrey, *Remaines of Gentilisme*, s. 247.

[215] Peter Jones, *History of the Ojebway Indians*, s. 104.

[216] A. Peter, *Volksthümliches aus Österreichisch-Schlesien*, ii. 30.

[217] Bastian, *Indonesien*, i. 154; karş., a.y., *Die Völker des Östlichen Asien*, ii. 457 ve devamı, iii 251 ve devamı, iv. 42 ve devamı.

[218] Loubere, *Siam*, s. 126.

[219] Turner, *Samoa*, s. 63.

vücuduna da o derinlikte gireceği ve ağacın üzerindeki yarayla adamın vücudundaki yaranın birlikte iyileşeceği varsayılırdı.[220]

Bazan, ağaçlara can verdiğine inanılan şey ölülerin ruhlarıdır. Güney Avustralya Dieyerie kabilesi, biçim değiştirmiş babaları varsaydıkları bazı ağaçlara çok kutsal olarak bakarlar; bundan dolayı da bu ağaçları kesmezler, oraya yerleşen yabancıların da kesmesine karşı çıkarlar.[221] Bazı Filipinliler atalarının ruhlarının belli ağaçlarda olduğuna inanırlar ve bu ağaçları korurlar. Eğer bu ağaçlardan birini kesmek zorunda kalırlarsa, bunu kendilerine yaptıranın rahip olduğunu söyleyerek kendilerini affettirirler.[222] Bir Annamite öyküsünde yaşlı bir balıkçı, sahile sürüklenmiş bir ağacın gövdesinde bir yeri keser; fakat kesik yerden kan fışkırır, denize atılmış bir imparatoriçeyle üç kızının ağacın gövdesine girmiş oldukları ortaya çıkar.[223] Vergilius okurları Polydoros'un öyküsünü anımsayacaklardır.

Bu örneklerde, ruhun ağacın içinde olduğu düşünülmektedir; bu ruh ağaca can verir, onunla birlikte acı çekmesi ve ölmesi gerekir. Ama hiç kuşkusuz daha geç bir tarihe ait olması gereken bir başka görüşe göre, ağaç bir vücut değil, yalnızca ağaç-ruhun meskenidir, insanlar harap olmuş evlerini nasıl terk ederse onlar da yaralanmış ağacı terk edebilirler. Örneğin, Pelew Adalıları bir ağacı keserken, ağacın ruhuna orayı terk etmesi ve bir başka ağaca girmesi için yalvarırlar.[224] Assam'lı Padam'lar bir çocuk kaybolduğunda onu ormandaki ruhların çaldığına inanırlar. Bu yüzden de çocuğu buluncaya kadar ağaçları keserek ruhlardan intikam alırlar. Ruhlar barınacakları ağaç kalmayacağı korkusuyla çocuğu serbest bırakır-

[220] Mannhardt, *Baumkultus*, s. 35 ve devamı.

[221] *Native Tribes of South Australia*, s. 280.

[222] Blumentritt, "Der Ahnencultus und die religiösen Anschauungen der Malaien des Philippinen-Archipels", *Mittheilungen der Wiener Geogr. Gesellschaft*, 1822, s. 165 ve devamı.

[223] Landes, "Contes et légendes annamites," No.9, *Cochinchine Française, Excursions et Reconnaissances*, No.20, s.310.

[224] Kubary, Bastian'ın, *Allerlei aus Mensch-und Volkenkunde* kitabında, i.52.

lar, çocuk da bir ağacın çatalında bulunur.[225] Katodi'ler ormanda bir ağacı kesmeden önce aynı türden bir başka ağaç seçip ona hindistancevizi, yanar tütsü sunarak, kırmızı bir boyayla boyayarak tapınırlar ve yapılanları bağışlamasını rica ederler.[226] Niyet, belki de, kesilecek olan ağacın ruhunu bir başka ağaca geçmeye inandırmaktır. Bir orman yerini temizlerken, bir Galeleze'nin içindeki ruh uzaklaşmaya kandırılıncaya kadar son ağacı kesmemesi gerekir.[227] Mundari'ler, toprak ağaçtan temizlenirken, orman tanrıları ağaçların kesilmesinden rahatsız olup bölgeyi terk etmesin diye bazı bölgeleri kesmeden kutsal koru olarak bırakırlar.[228] Assam'da Miri'ler elde henüz ekilmemiş topraklar olduğu sürece tarım için yeni topraklar açmak istemezler; çünkü ağaçları gereksiz yere keserek orman ruhlarını gücendirmekten korkarlar.[229]

Sumatra'da bir ağaç kesilir kesilmez hemen yerine genç bir ağaç dikilir; aynı zamanda üzerine bir yemiş ve birkaç ufak para bırakılır.[230] Burada amaç açık. Ağacın ruhuna, yaşlı ağacın kökü üzerine ekilen genç ağaca yeni bir yuva sunulmakta ve ona verilen rahatsızlık, yemiş ve para sunularıyla karşılanmaya çalışılmaktadır. Aynı şekilde, Chedooba adasında, büyük bir ağaç devrilirken ormancılardan biri elinde bir filizle orada bekliyor olurdu, ağaç devrilir devrilmez koşar ve filizi devrilen ağacın kökünün ortasına yerleştirirdi.[231] Alman ormancılar aynı amaçla, ağaç devrilirken kesik gövdenin üzerine bir haç işareti yaparlardı, bununla ağacın ruhunun kök üzerinde yaşamaya devam edeceğine inanırlardı.[232]

---

[225] Dalton, *Ethnology of Bengal,* s. 25; Bastian, *Völkerstämme am Brahmaputra,* s. 37.

[226] *Journal R. Asiatic Society,* vii (1843) 29.

[227] Bastian, *Indonesien,* i. 17.

[228] Dalton, *Ethnology of Bengal,* s. 186, 188; karş. Bastian, *Völkerstämme am Brahmaputra,* s. 9.

[229] Dalton, *a.g.y.,* s. 33; Bastian, *a.g.y.,* s. 16. Karş. W. Robertson Smith, *The Religion of the Semites,* i. 125.

[230] Van Hasselt, *Volksbeschrijving van Midden-Sumatra,* s. 156.

[231] *Handbook of Folk-lore,* s. 19 (proof).

[232] Mannhardt, *Baumkultus,* s. 83.

Yani ağaca bazan ağaç-ruhun vücudu bazan da yalnızca evi gözüyle bakılmakta; ruhların meskeni oldukları için kesilemeyen kutsal ağaçlar konusunda okuduğumuz şeylerdeyse, ruhun varlığının ağacın içinde nasıl düşünüldüğünü kesinlikle söylemek olanaklı değil. Aşağıdaki örneklerde, ağaçlar, belki de ruhların vücudu olmaktan çok oturdukları yer olarak düşünülmektedir. Daha önce de söylendiği gibi yaşlı Prusyalılar tanrıların, meşe gibi yüksek ağaçlarda oturduklarına, sorulanlara orada işitilebilir yanıtlar verdiklerine inanırlardı; dolayısıyla, bu ağaçlar kesilmez, tanrıların evleri olarak tapınılırdı.[233] Romovo'daki büyük meşe ağacı tanrının özel meskeniydi; üzeri bir örtüyle örtülüydü, ama tapınanların kutsal ağacı görebilmesi için kaldırılırdı.[234] Sumatra'lı Batta'ların, yapılan hasara kızabilecek güçlü ruhların meskeni olduğu için bazı ağaçları kesmedikleri bilinmektedir.[235] Hindistanlı Curka Cole'lar ağaçların tepelerinde ruhların oturduğuna, ağaçların kesilmesinden rahatsız olup öç alacaklarına inanırlar.[236] Samogitian'lar, herhangi bir kimse bazı korulara zarar verecek, korudaki kuşları ya da hayvanları rahatsız edecek olursa, ruhların onun ellerini ya da ayaklarını eğip bükeceğine inanırlardı.[237]

Orman ruhlarından hiç söz edilmediği yerlerde bile genellikle

---

[233] Erasmus Stella, "De Borussiae antiquitatibus," *Novus Orbis regionum ac insularum veteribus incognitarum*, s. 510; Lasiczki (Lasicius), "De diis Samagitarum caeterorumque Sarmatarum," *Respublica sive Status Regni Poloniae, Lituaniae, Prussiae, Livoniae*, vb. (Elzevir, 1627), s. 299 ve devamı. Lasiczki'nin yapıtının W. Mannhardt tarafından yapılmış iyi ve ucuz bir baskısı. *Magazin herausgegeben von der Lettisch-Literärischen Gesellschaft*, xiv. 82 ve devamı (Mitau, 1868) de bulunabilir.

[234] Simon Grünau, *Preussische Chronik*, ed. Perlbach (Leipzig 1876), s.89; "Prisca antiquorum Prutenorum religio," *Respublica sive Status Regni Poloniae* vb. s. 321.

[235] B. Hagen, «Beiträge zur Kenntniss der Battareligion," *Tijdschrift voor Indische Taal-Land-en Volkenkunde*, xxviii. 530 *not.*

[236] Bastian, *Die Völker des östlichen Asien*, i.134

[237] Matthias Michov, *Novus Orbis regionum ac insularum veteribus incognitarum*, s. 457.

bir koru kutsal ya da bozulamaz ise, bunun, ya orman tanrılarının oturduğu veya can verdiği yer olduğuna inanıldığı için böyle olduğunu varsayabiliriz. Livonia'da, herhangi bir kimse bir ağaç keser ya da bir dal kırarsa bir yıl içinde öleceğine inanılan kutsal bir koru var.[238] Wotjak'ların kutsal koruları vardır. Bunların birinde herhangi bir ağaca balta vurmaya cüret eden bir Rus hastalanır ve ertesi yıl ölürdü.[239] Ağaçların kesilmesinde sunulan kurbanlar hiç kuşkusuz orman-ruhlarını yatıştırmak anlamını taşıyordu. Gilgit'te, hangi türden olursa olsun bir ağaç kesilmeden önce üzerine keçi kanı serpmek bir âdettir.[240] Roma'lı bir çiftçi bir koruyu seyreltmeden önce korunun tanrısına ya da tanrıçasına bir domuz kurban etmek zorundaydı.[241] Roma'da Arval Kardeşler rahip okulu, kutsal koruda çürük bir dal yere düşerse ya da yaşlı bir ağaç bir fırtınayla devrilirse veya dallarında biriken karın ağırlığından yere eğilirse kefaret ödemek zorunda kalırdı.[242]

Bir ağaç, artık ağaç-ruhun bedeni olarak değil de yalnızca onun istediği zaman terk edebileceği meskeni olarak düşünülmeye başlandığında, dinsel düşüncede önemli bir ileri adım atılmıştır. Animizm çoktanrıcılığa dönüşüyordur. Bir başka deyişle, her ağaca canlı ve bilinçli bir varlık gözüyle bakmak yerine, insan onda, uzun ya da kısa bir süre doğaüstü bir varlığın oturduğu cansız, hareketsiz bir kütle görüyordur: bu varlık ağaçtan ağaca özgürce geçebildiğine ve böylece ağaçlar üzerinde belli bir iyelik hakkından ya da sahiplikten yararlanabildiğine göre, bir ağaç-ruh olmaktan çıkar ve bir orman tanrısı olur. Ağaç-ruh böylece tek tek ağaçlardan bir ölçüde özgür kalır kalmaz, şeklini değiştirmeye başlar ve bütün tinsel, soyut varlıklara somut insani biçim vermek gibi ilkel düşünceye özgü genel bir eğilim yüzünden bir insan bedenine dönüşür. Klasik sanatta orman tanrıları bundan dolayı insan şeklinde çizilir, orman-

[238] Grimm, *Deutsche Mythologie,* i. 497; karş. ii. 540, 541.

[239] Max Buch, *Die Wotjäken,* s. 124.

[240] Biddulph, *Tribes of the Hindoo Koosh,* s. 116.

[241] Cato, *De agri cultura,* 139.

[242] Henzen, *Acta fratrum arvalium* (Berlin, 1874), s. 138.

lı özellikleri bir dalla ya da buna benzer açık bir simgeyle belirtilir.[243] Fakat bu şekil değişikliği ağaç-ruhun temel karakterini etkilemez. Bir ağaç-ruh olarak kullandığı güçler bir ağaçta toplanır, hâlâ ağaçların tanrısı olarak kullanmaya devam eder bu güçleri. Şimdi bunu ayrıntılı olarak anlatacağım. Önce canlı varlıklar olarak düşünülen ağaçların yağmur yağdırma, güneşi açtırma, sürüleri ve sığırları çoğaltma ve kadınları kolayca doğurtma gücüne sahip olduğuna inanıldığını göstereceğim; ikinci olarak, bu aynı güçlerin, insan biçiminde varlıklar ya da yaşayan insanlarda gerçekten bedenleşmiş olarak kabul edilen ağaç-tanrılara yorulduğunu göstereceğim.

O halde, önce, ağaçların ya da ağaç-ruhların yağmur ve güneş ışığı verdiğine inanılıyor. Prag misyoneri Jerome puta tapan Litvanyalıları kutsal korularını kesmeye kandırırken, birçok kadın Litvanya Prensine onu durdurması için yalvardı: misyoner, ormanla birlikte, yağmur ve güneş ışığı almaya alıştıkları tanrının evini de yok ediyordu.[244] Assam'da Mundari'ler kutsal korudaki bir ağaç kesilirse, orman tanrılarının yağmur yağdırmayarak hoşnutsuzluklarını göstereceğini düşünürler.[245] Kamboçya'da her köyün ya da eyaletin, bir ruhun meskeni olan kutsal ağacı vardır. Yağmur yağmakta gecikirse, halk bu ağaca kurban verir.[246] Ağaç-ruhtan yağmur almak için, yukarda da gördüğümüz gibi, bazan bir dal suya daldırılır.[247] Bu gibi durumlarda ruhun hiç kuşkusuz dalın içinde olduğu ve bu şekilde ruha verilen suyun bir tür duygusal büyüyle yağmur meydana getirdiği varsayılır; tıpkı, yukarda görmüştük, Yeni Kaledonya'da yağmurcuların, ölmüş bir kimsenin ruhunun suyu yağmura dönüş-

[243] Roma orman-tanrısı Silvanus'un resimleri için Preller'in *Römische Mythologie.* i 393 not'da Jordan'a bkz.; Baumeister. *Denkmäler des classischen Altertums,* iii. 1665 ve devamı. Silvanus'un elinde bir çam dalı taşıyan güzel bir resmi, H. Hoffmann'ın Sale Catalogue'unda, Paris, 1888, resim ii, görülebilir.

[244] Aeneas Sylvius, *Opera* (Bâle, 1571), s.418 (yanlış olarak 420 numarası verilmiştir); karş. Erasmus Stella, "De Borussiae antiquitatibus," *Novus Orbis regionum ac insularum veteribus incognitarum,* s. 510.

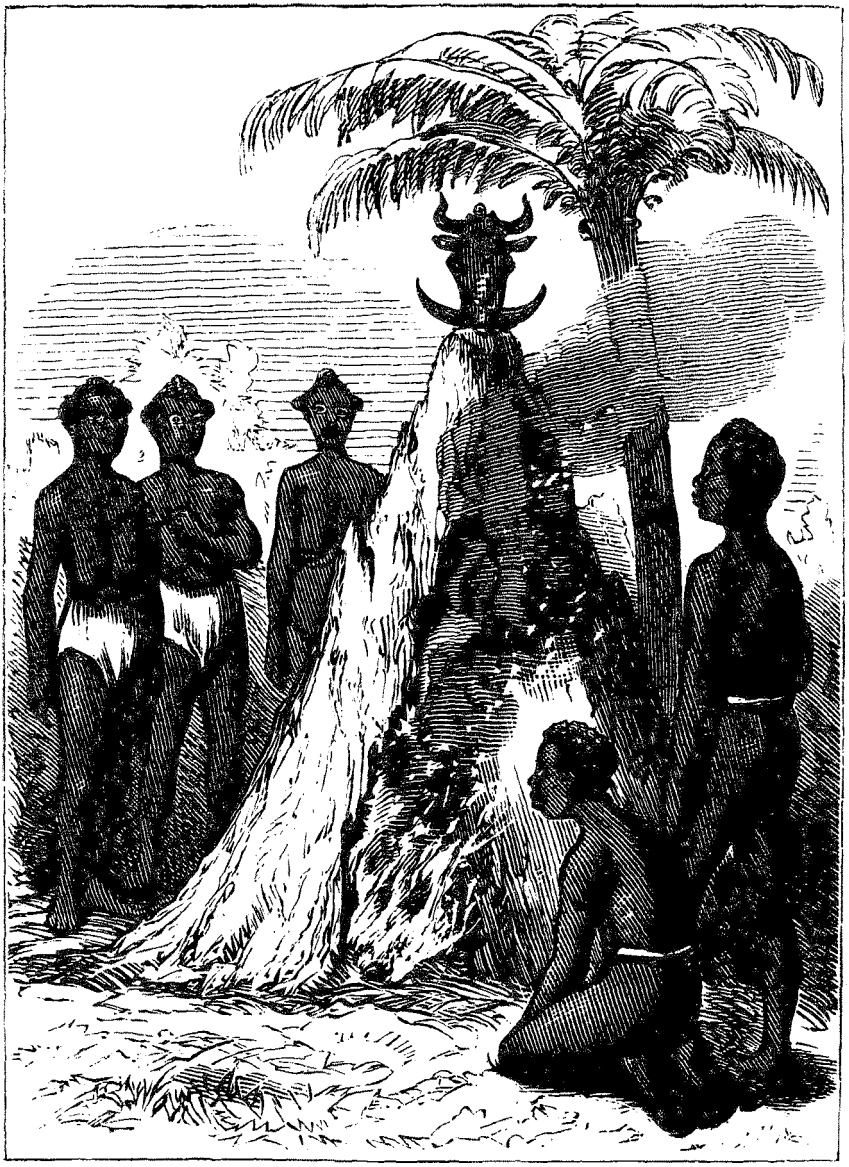
[245] Dalton, *Ethnology of Bengal,* s. 186.

[246] Aymonier, *Excursions et Reconnaissances,* No.16. s.175 ve devamı.

[247] Bkz. s. 14, 23.

Yeni Gine'de bir ağaç tanrısının onuruna yapılan tören.

Ağaç-ruha kurban sunan bir kabile (Liberya).

türeceğine inanarak bir iskeletin üzerine su döküşleri gibi.[248] Mannhardt'ın, yazdönümü, Whitsuntide haftası ve hasat gibi bazı halk şenliklerinde kesilen ağaçları suyla ıslatma Avrupa göreneğini bir yağmur-büyüsü diye açıklamasından kuşkuya yer yoktur.[249]

Yine, ağaç-ruhlar ürünü geliştirir. Mundari'ler arasında her köyün bir kutsal korusu vardır, "koru tanrıları üründen sorumludur ve bütün büyük tarım şenliklerinde özellikle onurlandırılırlar."[250] Altın Sahili zencileri arasında bazı yüksek ağaçların dibinde kurban kesme göreneği vardır, bu ağaçlardan herhangi biri kesilirse yeryüzündeki bütün ürünlerin yok olacağına inanırlar.[251] İsveçli köylüler, mısır tarlalarında sabanın açtığı her karığa yapraklı bir dal batırırlar, bunun bol ürün getireceğine inanırlar.[252] Aynı düşünce Alman ve Fransız Hasat Dalı göreneğinde de kendini gösterir. Üzeri mısır püsküllleriyle donatılmış büyükçe bir dal ya da bütün bir ağaç ürün alınan tarladan son araba üzerinde eve getirilir ve çiftlik evinin ya da ahırın çatısına tutturulur, bir yıl süreyle orada kalır. Mannhardt, bu dalın ya da ağacın genel olarak bitkisel gelişme ruhu kabul edilen ağaç-ruhu cisimleştirdiğini kanıtlıyor; onun canlandırıcı ve verimli kılıcı etkisi böylece özel olarak mısır üzerinde toplanmış oluyordu. Bundan dolayı Swabia'da Harvest-May (Hasat-Dalı), tarlada bırakılmış son mısır sapları arasına bağlanır; başka yerlerde, mısır tarlasına dikilir ve kesilen son demet onun gövdesine bağlanır.[253] Almanya'daki Hasat-Dalı'nın eski Yunanistan'da karşılığı *eiresione*'dir.[254] *Eiresione,* çevresi kordelalarla sarılıp üzerine çeşitli meyvaların asıldığı bir zeytin ya da defne dalıydı. Bu dal hasat şenliğinde törenle taşınır ve evin kapısının üzerine tutturulurdu, bir yıl

[248] Bkz. s. 16.

[249] Mannhardt, *B.K.* s. 158, 159, 170, 197, 214, 351, 514.

[250] Dalton, *Ethnology of Bengal,* s. 188.

[251] Labat, *Voyage du Chevalier des Marchais en Guinée, Isles voisines, et à Cayenne* (Paris, 1730), i.338.

[252] L. Lloyd, *Peasant Life in Sweden,* s. 266.

[253] Mannhardt, *B.K.* s. 190 ve devamı.

[254] Mannhardt, *A.W.F.* s. 212 ve devamı.

süreyle orada kalırdı. Hasat-Dalı'nı ya da *eiresione*'yi bir yıl saklamanın amacı, dalın yaşam-verme gücünün bütün yıl boyunca ürünün büyümesini sağlamasıdır. Yılın bitiminde dalın bu gücünün tükendiği varsayılır ve yenisiyle değiştirilir. Bazı Sarawak'lı Dyak'lar aynı düşünce çizgisini izleyerek, pirinç hasadında, beyaz ve güzel kokulu çiçeklerden güzel bir taç taşıyan bazı soğan köklü bitkilerin köklerini dikkatle çıkarırlar. Bu kökler pirinçle birlikte ambarda saklanır ve gelecek mevsim pirinç tohumlarıyla birlikte yeniden ekilir; Dyak'lar bu türden bir bitki tarlada olmazsa pirincin yetişemeyeceğini söylerler.[255]

Hasat-Dalı gibi törelerin Hindistan ve Afrika'da var olduğu görülmektedir. Güney Doğu Hindistan'da Lhoosai hasat şenliğinde kabile başkanı halkıyla birlikte ormana gider ve büyük bir ağaç keser, kesilen ağaç köye taşınır ve meydana dikilir. Kurbanlar sunulur, üzerine içki ve pirinç serpilir. Tören, yalnızca evlenmemiş erkeklerin ve kızların katıldığı bir şölen ve dansla biter.[256] Bechuana'lar arasında diken çok kutsaldır, yağmur mevsimi süresince bir dalı dikeninden kesip köye taşımak çok ciddi bir suç oluşturur. Fakat mısır püskülü olgunlaştığında insanlar baltalarını alıp ormana gider ve her adam kutsal dikenli bir dal getirir evine, bununla köyün ağılını onarırlar.[257] Güney Doğu Afrika'da birçok kabile, ürün henüz yeşilken ağaç kesmez, bunu yaparlarsa, donun, dolunun ve erken ayazın ürünü yok edeceğinden korkar.[258]

Yine, ağacın meyva yapıcı gücü, hasatta olduğu gibi tohum zamanında da ortaya çıkar. Hindistan'ın kuzey batı sınırında Gilgit'li Ari kabileleri arasında kutsal ağaç, bir sedir türü olan *(Juniperus excelsa) Chili*'dir. Buğday ekiminin başlangıcında halk Raja'nın ambarından bir miktar buğday alır; buğday, kutsal sedir ağacının filizleriyle karıştırılan bir kabuk içine konur. Sedir odunlarıyla büyük bir şenlik ateşi yakılır ve ekilecek buğday dumanın üzerine

[255] H. Low, *Sarawak*, s. 274.

[256] T. H. Lewin, *Wild Races of South-eastern India*, s. 270.

[257] J. Mackenzie, *Ten Years north of the Orange River*, s. 385.

[258] Rahip J. Macdonald, MS. not.

tutulur. Geriye kalanı öğütülür ve büyük bir çörek yapılır. Aynı ateşte pişirilerek ırgatlara verilir.[259] Burada niyetin kutsal sedir ağacı yoluyla tohumu bereketlendirmek olduğu açıktır. Bütün bu örneklerde ürünün, genellikle de yetiştirilen bitkilerin büyümesini artırma gücü ağaçlara bağlanmaktadır. Buysa doğaya aykırı bir şey değildir. Çünkü ağaç, bitki dünyasının en büyük ve güçlü üyesidir, insansa tahıl yetiştirmeye başlamadan önce farkına varmıştır bunun. Dolayısıyla, daha zayıf ve kendisine göre daha yeni bitkiyi doğallıkla daha yaşlı ve daha güçlü olanın egemenliğine bırakır.

Yine, ağaç-ruh, sığırların çoğalmasını sağlar ve kadınlara çocuk bağışlar. Gilgit'in kutsal *Chili*'si ya da sedir ağacının ürünü bereketlendirme gücünün yanında bu güce de sahip olduğu varsayılır. Buğday ekiminin başlangıcında, seçilen evlenmemiş üç genç, üç gün süreyle her gün yıkandıktan ve arındıktan sonra yanlarına şarap, yağ, ekmek ve her tür meyva alarak sedir ağaçlarının yetiştiği dağa doğru yola çıkardı. Uygun bir ağaç bularak şarabı ve yağı onun üzerine serper, ekmeği ve meyvalarıysa kurban şöleni olarak kendileri yerlerdi. Sonra dalı keser ve köye getirirlerdi, sevinç çığlıkları arasında dal, bir akarsuyun kenarındaki bir taşın üzerine konurdu. "Bundan sonra bir keçi kurban edilir, kanı sedir dalı üzerine akıtılır, çılgın bir dans yapılırdı; bu dansta, silahlar savrulur, boğazlanmış keçinin başı yukarda taşınır, daha sonra da oklar ve atış talimi için hedef olarak yüksek bir yere yerleştirilirdi. Her iyi atış bir su kabağı dolusu şarap ve bir parça keçi etiyle ödüllendirilirdi. Et bitince kemikler dereye fırlatılır ve herkes topluca yıkanırdı, bundan sonra her erkek bir parça sedir dalı alarak evine giderdi. Eve vardığında evin kapısını yüzüne kapalı bulurdu, içeri alınması için kapıya vurduğunda karısı sorardı: 'Ne getirdin?' Buna, 'Çocuk istiyorsan çocuk getirdim sana; yiyecek istiyorsan, yiyecek getirdim; sığır istiyorsan, getirdim; ne istiyorsan var bende.' yanıtını verirdi. O zaman kapı açılır ve adam elinde sedir dalıyla içeri girerdi. Kadın birkaç yaprak alıp üzerine şarap ve su döktükten sonra ateşin üzerine koyardı, kalanı ise üzerine un serpildikten sonra tavana

[259] Biddulph, *Tribes of the Hindoo Koosh*, s. 103 ve devamı.

asılırdı. Daha sonra kadın kocasının başına un serper ve şöyle seslenirdi ona: 'Ai Shiri Bagerthum, perilerin oğlu, uzaklardan gelmişsin!' *Shiri Bagerthum*, 'Heybetli Kral', gereksinmelerin karşılanması için dua edilirken sedir ağacına sesleniş biçimidir. Ertesi gün kadın bazı çörekler pişirir ve onları yanına alarak ailenin keçilerini Chili taşına sürerdi. Taşın etrafında toplanınca, bir yandan Chili'yi çağırırken bir yandan da keçileri taşlardı. Keçilerin kaçış yönüne göre, gelecek yıl için beklenen oğlak sayısına ve cinsiyetine ilişkin kehanetlerde bulunulurdu. Daha sonra Chili taşı üzerine ceviz ve nar konur, çörekler dağıtılır ve yenir, keçilerin kaçtığı yönde otlağa gidilirdi. Bundan sonraki beş gün bütün evlerde şu şarkı söylenirdi:

> Heybetli Peri Kral, sana kurban veriyorum
> Ne soylu duruşun var! evimi tıka basa doldurdun.
> Karım yokken bir karı getirdin bana.
> Kız evlatlar yerine oğullar verdin bana.
> Doğru yolları gösterdin bana.
> Bir dolu çocuk verdin."[260]

Burada keçilerin, üzerine sedir ağacının konmuş olduğu taşa doğru sürülmesi açıkça onlara sedirin bereketlendirici gücünü vermek anlamına geliyor. Avrupa'da Mayıs-ağacının (Mayıs-direği) hem kadınlar hem de sığırlar üzerinde benzeri güçlere sahip olduğu varsayılır. Almanya'nın bazı bölgelerinde 1 Mayıs günü köylüler ahırların ve inek damlarının kapılarına Mayıs-ağaçları dikerler: her at ve inek için bir Mayıs-ağacı; bunun ineklere daha fazla süt verdireceği düşünülür.[261] Camden, İrlandalılar üzerine şunları söylüyor: "1 Mayıs-günü evin üzerine tutturulan yeşil bir ağaç dalının o yaz çok süt sağlayacağını hayal ederler.»[262]

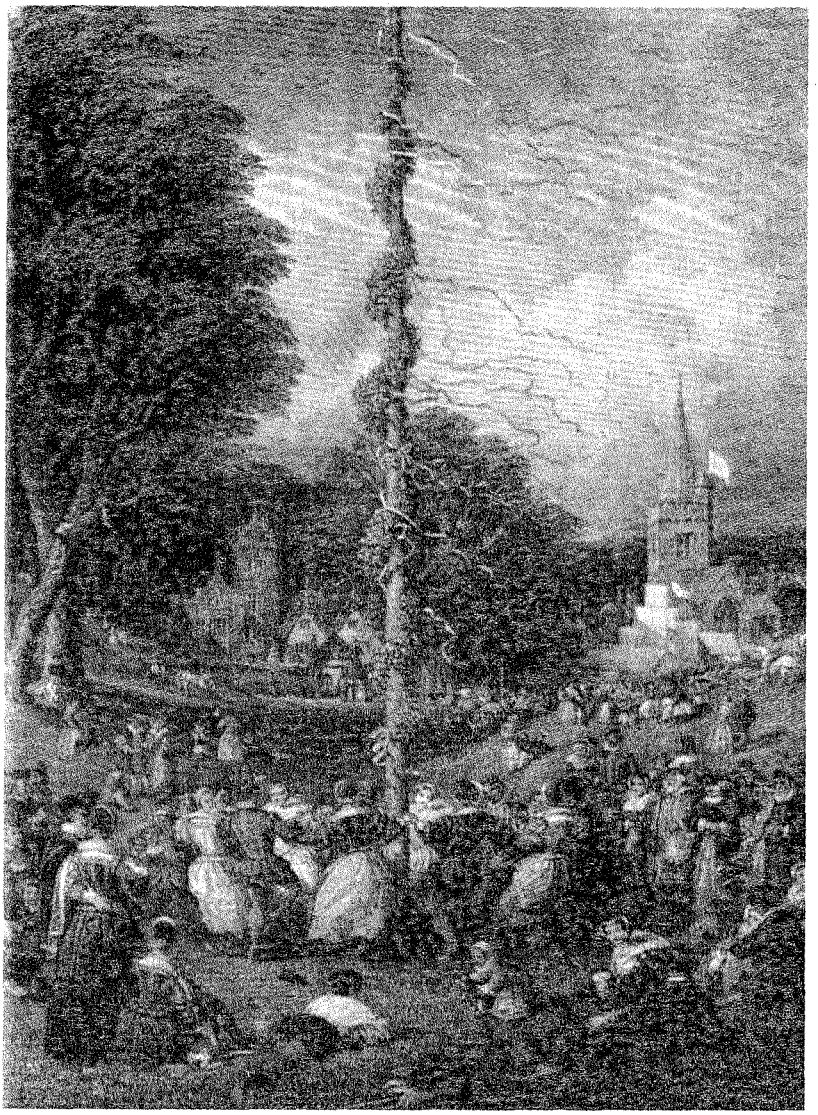
[260] Biddulph, *a.g.y.*, s. 106 ve devamı.

[261] Mannhardt, *B.K.* s. 161; E. Meier, *Deutsche Sagen, Sitten und Gebräuche aus Schwaben*, s. 397; A. Peter, *Volksthümliches aus Österreichisch-Schlesien*, ii. 286; Reinsberg-Düringsfeld, *Fest-Kalendar aus Böhmen*, s. 210.

[262] Brand'in alıntısı, *Popular Antiquities*, i. 227, Bohn basımı.

Çin inançlarına göre, bir ağaç kesildiğinde ağaç-ruhun bir boğa şeklinde çıkıp kaçtığı görülebilir.

Elisabeth döneminde bir Mayıs-direği.
Mayıs-direğinin, kadınlar ve sığırlar üzerinde bereketi artırıcı bir güce sahip olduğu sanılırdı.

Wend'lerden bazıları, Temmuzun 2'sinde, köyün ortasına, tepesine demir bir horoz tutturulmuş bir meşe ağacı dikerlerdi; daha sonra çevresinde dans ederler, daha sağlıklı olmaları için sığırları bunun çevresinde koştururlardı.[263]

Bazı Estonyalılar, ormanda yaşayan ve sığırların sağlığını elinde tutan Metsik adlı bir kötü ruha inanırlar. Her yıl yeni bir tasviri hazırlanır onun. Saptanan bir günde bütün köylüler toplanır ve hasırdan bir adam yaparlar, ona giysiler giydirirler ve onu köyün ortak otlağına götürürler. Burada tasvir yüksek bir ağacın üzerine tutturulur ve çevresinde gürültüyle dans edilir. Sığırları korusun diye hemen hemen yılın her günü ona dualar edilir, kurbanlar sunulur. Metsik'in tasviri bazan mısır sapından yapılır ve ormanda yüksek bir ağaca tutturulur. Halk, Metsik'i ürünü ve sığırları korumaya razı etmek için onun karşısında ilginç soytarılıklar yapar.[264]

Çerkezler armut ağacına sığırların koruyucusu gözüyle bakar. Bunun için de, ormandan genç bir armut ağacı kesip dallarına ayırırlar ve eve taşırlar, evde kutsal bir şey gibi tapınılır ona. Hemen hemen her evin böyle bir armut ağacı vardır. Sonbaharda, şenlik gününde törenle, müzik sesleriyle ve onun mutlu gelişini kutlayan tüm ev halkının sevinç çığlıkları arasında eve getirilir. Üzeri mumlarla kaplanır, tepesine de bir parça peynir tutturulur. Ağacın çevresinde yenilir, içilir ve şarkı söylenir. Sonra ona veda ederler ve tekrar avluya götürülür, yılın geri kalan bölümünde, duvara dayalı olarak, herhangi bir saygı görmeksizin orada kalır.[265]

Avrupa'da görülen, 1 Mayıs Günü sevilen bir genç kızın evinin önüne taze bir çalı bırakma gibi yaygın bir töre belki de ağaç-ruhun bolluk ve bereket getirici gücüne olan inançtan doğmuştur.[266] Kara

[263] Mannhardt, *B.K.* s. 174.

[264] Holzmayer, "Osiliana" *Verhandlungen der Estnischen Gesell. zu Dorbat,* vii. 10 ve devamı; Mannhardt, *B.K.* s. 407 ve devamı.

[265] Potocki, *Voyage dans les steps d'Astrakhan et du Caucase* (Paris, 1829), i. 309.

[266] Mannhardt, *B.K.* s. 163 ve devamı. Sardinya için, R. Tennant, *Sardinia and its Resources* (Roma ve Londra, 1885), s. 185 ve devamı.

Kırgızlar arasında, kısır kadınlar çocuk doğurabilmek için tek başına bir elma ağacının altında yerde yuvarlanırlar.[267]

Son olarak, çocuk doğururken kadınlara kolay bir doğum sağlayan güç, hem İsveç'te hem de Afrika'da ağaçlara dayandırılır. İsveç'in bazı bölgelerinde önceleri her çiftliğin yakınında bir *bardträd* ya da koruyucu ağaç (ıhlamur, dişbudak ya da karaağaç) bulunurdu. Hiç kimse bir tek yaprağını bile koparamazdı kutsal ağacın, ona yapılacak herhangi bir hasar, uğursuzluk ya da hastalıkla cezalandırılırdı. Gebe kadınlar kolay bir doğum yapabilmeleri için kollarıyla sararlardı ağacı.[268] Kongo bölgesinde bazı zenci kabilelerinde gebe kadınlar, belli bir kutsal ağacın kabuğundan kendilerine giysiler yaparlar, bu ağacın kendilerini çocuk doğururken karşılaşacakları tehlikelerden koruduğuna inanırlar.[269] Leto'nun Apollon'u ve Artemis'i doğururken bir palmiye ile bir zeytin ağacına ya da iki defne ağacına sarılması öyküsü belki de doğumu kolaylaştırmada bazı ağaçların etkili olduğu Yunan inancına işaret etmektedir.[270]

Ağaç-ruhlara ortak olarak bağlanan hayırlı nitelikleri böylece gözden geçirdikten sonra, Mayıs-ağacı ya da Mayıs-direği gibi törelerin Avrupa köylülerinin popüler şenliklerinde neden bu kadar yaygın olduğunu ve göze çarptığını anlamak daha da kolaylaşmış oluyor. Avrupa'nın birçok yerinde, baharda ya da yazın başlangıcında hatta Yaz gündönümünde ormana gidip bir ağaç kesmek ve onu köye getirip sevinç çığlıkları arasında bir yere dikmek bir töreydi ve hâlâ da öyledir. Ya da insanlar dalları kesip her evin duvarına tuttururlar. Bu törelerden amaç, ağaç-ruhun verme gücünde olduğu nimetleri köye ve her eve taşımaktır. Bazı yerlerde görülen, her evin önüne bir Mayıs-ağacı dikme ya da köyün Mayıs ağacını, her aile nimetlerden payını alabilsin diye, kapıdan kapıya taşıma göreneği

[267] Radloff, *Proben der Volkslitteratur der nördlichen Türkischen Stämme*, v.2.

[268] Mannhardt, *B.K.* s. 51 ve devamı.

[269] Merolla, "Voyage to Congo," Pinkerton, *Voyages and Travels*, xvi. 236 ve devamı.

[270] Bötticher, *Der Baumkultus der Hellenen*, s. 30 ve devamı.

de buradan gelmektedir. Bu konudaki sayısız kanıttan birkaç örnek seçilebilir.

Sir Henry Piers, 1682'de yazdığı *Description of Westmeath* adlı kitabında şunları söylüyor: "1 Mayıs günü arifesinde her aile kapısının önüne, üzeri çayırlarda bol bol bulunan sarı çiçeklerle kaplı yeşil bir çalı diker. Tomruğun bol olduğu ülkelerde uzun ince direkler dikerler, bunlar hemen bütün yıl orada dimdik durur; öyle ki, köye yaklaşan bir yabancı bütün bunların bira satıcılarının işaretleri olduğunu, bütün evlerin birahane olduğunu sanır."[271] Northamptonshire'da 1 Mayıs Gününde her evin önüne, canlı ve büyüyor görünümünde üç dört metre yüksekliğinde bir ağaç dikilirdi.[272] "Cornwall'lılar eski bir göreneği hâlâ sürdürmekte: kapılarını ve balkonlarını 1 Mayıs günü yeşil firavun inciri ve akdiken dallarıyla süslemekte, evlerinin önüne ağaç ya da ağaç kütükleri dikmekteler."[273] İngiltere'nin kuzeyinde, gençlerin 1 Mayıs günü erkenden kalkıp, müzik sesleriyle ormana gitmeleri bir töreydi, orada ağaçlardan dallar kesip onları demet demet çiçekle, çelenklerle süslerlerdi. Bundan sonra günbatımına yakın köye döner çiçeklerle süslü dalları evlerinin kapılarına ve pencerelerine asarlardı.[274] Berkshire, Abingdon'da eskiden halk Mayıs sabahı gruplar halinde, neşeli şarkılar söyleyerek dolaşırdı:

Bütün gece dolaşıp durduk;
Biraz da sabahleyin;
Geriye dönüyoruz artık,
Başımızda çelenklerle.

Parlak çiçeklerden bir çelenk size;
İşte kapınızdayız;
Baştan aşağı tomurcuklu bir dal,
Tanrımızın eli değmiş besbelli.[275]

[271] Brand'in alıntısı, *Popular Antiquities*, i. 246 (ed. Bohn).
[272] Dyer, *British Popular Customs*, s. 254.
[273] Borlase, alıntıyı yapan Brand, *a.g.y.*, i. 222.
[274] Brand, *a.g.y.*, i. 212 ve devamı.
[275] Dyer, *Popular British Customs*, s. 233.

Essex'te Saffron Walden ve Debden köylerinde 1 Mayıs günü küçük kızlar, ellerinde çelenkler, yukardakine benzer bir şarkı söyleyerek gruplar halinde kapı kapı dolaşırlar; her çelengin ortasına beyazlar giydirilmiş bir yapma bebek konur genellikle.[276] Seven Oaks'ta Mayıs Günü çocuklar ellerinde dallar ve çelenkler kapı kapı dolaşıp bozuk para isterler. Çelenkler, çapraz biçimde birbiri içine geçirilmiş, ormandan ve çalılardan toplanmış mavi ve sarı çiçeklerle kaplanmış iki halkadan oluşur.[277] Vosges Dağlarının bazı köylerinde Mayıs ayının ilk pazarı genç kızlar gruplar halinde Mayıs'a övgüler düzen bir şarkı söyleyerek kapı kapı dolaşırlar, bu şarkıda "Mayıs'la birlikte gelen ekmek ve yemekten" söz edilir. Kendilerine para verilirse, kapıya yeşil bir dal iliştirirler; verilmezse, ailenin birçok çocuğu olması ama onları besleyecek ekmeği olmaması dilenir.[278] Mayenne'de (Fransa) *Maillotins* adını taşıyan erkek çocuklar 1 Mayıs günü neşeli şarkılar söyleyerek çiftlik çiftlik dolaşırlardı, bunun için para ya da bir içki alırlardı; küçük bir ağaç ya da bir dal dikerlerdi yere.[279]

Pentikost'tan önceki perşembe günü Rus köylüleri "ormana gider, şarkılar söyler, çelenkler yapar ve genç bir kayın ağacı kesip kadın elbiseleri giydirirler ya da renk renk kumaş kesikleri veya kordonlarla süslerler. Bundan sonra bir şölen olur, şölenin sonunda giydirilmiş kayın ağacını neşeli şarkılar ve danslar eşliğinde köye getirirler, evlerin birine dikerler, ağaç orada Pentikost'a kadar saygın bir konuk olarak kalır. Aradaki iki gün boyunca 'konuk'ların bulunduğu evi ziyaret ederler; fakat üçüncü gün, Pentikost'ta, onu bir dere kenarına götürüp suya atarlar", yaptıkları çelenklerle birlikte. "Pentikost'un hemen öncesinde bütün Rusya'da her köy, her kasaba bir tür bahçeye dönüşür. Sokaklar boyunca her yerde genç kayın ağaçları sıra sıra dizilmiş durumda durur, her ev, her oda dallarla süslenmiştir, hatta demiryolu üzerindeki lokomotifler bile

[276] Chambers, *Book of Days,* i 578; Dyer, *a.g.y.,* s. 237 ve devamı.

[277] Dyer, *a.g.y.,* s. 243.

[278] E. Cortet, *Fêtes religieuses,* s. 167 ve devamı.

[279] *Revue des Traditions populaires,* ii. 200.

o günün onuruna yeşil yapraklarla süslenir."[280] Bu Rus göreneğinde kayın ağacına kadın giysileri giydirilmesi, ağacın bir kişi olarak düşünüldüğünü açıkça göstermektedir; onun dereye atılması da büyük bir olasılıkla bir yağmur-büyüsüdür. Altmark'ın bir köyünde, hizmetkârların, uşakların ve sığırtmaçların Pentikost haftasında çiftlik çiftlik dolaşıp çiftçilere kayın dallarından ve çiçeklerden yapılma çelenkler dağıtması bir töreydi bir zamanlar; bu çelenkler ertesi yıla kadar evlerin duvarlarında asılı dururdu.[281]

Alzas'ta Zabern yakınlarında insanlar gruplar halinde, Mayıs-ağaçları taşıyarak dolaşır. Bunların aralarında bir adam beyaz bir gömlek giyinmiş, yüzü siyaha boyanmıştır; onun önünde büyük bir Mayıs-ağacı taşınır, ama gruptan herkesin elinde yine küçük bir ağaç vardır. Gruptan birinin elinde büyük bir sepet vardır, yumurtalar, domuz etleri burada toplanır.[282] İsveç'in bazı bölgelerinde 1 Mayıs Gününün arifesinde delikanlılar ellerinde yeni toplanmış, tümüyle ya da kısmen yapraklı kayın filizleri taşıyarak köy içinde dolaşırlar. Başlarında köyün kemancısı, Mayıs şarkıları söyleyerek ev ev dolaşırlar; güzel hava, bol ürün, dünya ve ahret nimetleri için dua anlamına gelir bu. Delikanlılardan biri, verilen yumurta ve benzeri hediyelerin toplandığı bir sepet taşır. Eğer iyi karşılanırlarsa, evin kapısının üzerine yapraklı bir dal tuttururlar.[283]

Fakat İsveç'te bu törenlerin yapıldığı mevsim, aslında yaz ortasıdır. Aziz John gününün (23 Haziran) arifesinde evler baştan aşağı temizlenir ve yeşil dallar ve çiçeklerle donatılır. Kapı girişine ve çiftliğin öteki evlerinin bulunduğu yerlere genç köknar ağaçları yerleştirilir; çoğu kez de bahçede küçük gölgelik çardaklar kurulur. O gün Stockholm'da bir yaprak-pazarı kurulur: yapraklarla, çiçeklerle, renkli kâğıt şeritlerle, kamışların üzerine dizili boyalı yumurta kabuklarıyla, vb. süslü, on beş santime dört metre binlerce Mayıs-

[280] Ralston. *Songs of the Russian People*, s. 234 ve devamı.

[281] A. Kuhn, *Märkische Sagen und Märchen*, s. 315.

[282] Mannhardt, *B.K.* s. 162.

[283] L. Lloyd, *Peasant Life in Sweden*, s. 235.

direği *(Maj Stanger)* satılır bu pazarda. Dağlarda şenlik ateşleri yakılır, halk bunların çevresinde dans eder, üzerlerinden atlar. Fakat günün baş olayı Mayıs-direğinin dikilmesidir. Üzerindeki dalları temizlenmiş, uzun, düz bir dilber çamıdır bu. "Bunun üzerine kimi zaman çemberler, kimi zaman çapraz olarak konmuş tahta parçaları aralıklı olarak bağlanır; bir kısmının üzerine de yaylar konur, sözüm ona elleri böğründe bir adamı temsil eder bunlar. Yalnızca 'Maj Stang' (Mayıs-direği) değil, aynı zamanda çemberler, yaylar vb. de yapraklar, çiçekler, çeşitli kumaş şeritler, boyalı yumurta kabuklarıyla vb. donatılmıştır; ve direğin tepesine bir yelkovan konur, bir bayrak da olabilir bu." Süslemesini köyün genç kızlarının yaptığı Mayıs-direğinin dikilmesi birçok törenle yapılan bir iştir; dört bir yandan insanlar üşüşür çevresine ve büyük bir halka olup dans ederler.[284] Bohemya'nın bazı bölgelerinde de Aziz John Arifesinde bir Mayıs-direği ya da yazortası ağacı dikilir. Delikanlılar ormandan uzun bir köknar ya da çam alırlar ve yüksek bir yere dikerler, orada kızlar, demet demet çiçekler, çelenkler ve kırmızı şeritlerle donatırlar onu. Sonra ağacın çevresine çalı çırpı, kuru odun ve diğer yanabilir şeyler yığarlar, hava kararlığında da tümüyle ateşe verirler bunları. Ateş yanarken, delikanlılar ağaca tırmanıp, kızların bağladığı çelenkleri ve şeritleri almaya çalışırdı; fakat bu kazalara yol açtığı için bu töre daha sonra yasaklanmıştır. Bazan gençler havaya yanar çalı süpürgeleri atar, onlarla birlikte tepeden aşağı koştururlar. Ağaç yanıp bittiğinde delikanlılar ve sevgilileri ateşin önünde karşı karşıya durur, çelenklerin ve alevlerin arasından, gerçek sevgililer olup olamayacaklarını, evlenip evlenemeyeceklerini görmek için birbirlerini süzerler. Sonra çelenkleri için için yanan ateşin üzerinden üç kez birbirlerine atarlar. Ateş söndüğündeyse, çiftler elele tutuşup korların üzerinden üç kez atlarlar. Alazlanmış çelenkler eve getirilir ve bütün yıl boyunca dikkatle saklanır. Ne zaman şimşekli, yıldırımlı bir fırtına çıksa bu çelenklerden bir parça alınıp ocakta yakılır; sığırlar hastalandığında ya da buza-

[284] L. Lloyd, *a.g.y.*, *s.* 257 ve devamı.

ğıladığında bu çelenklerden bir parça yedirilir. Şenlik ateşinin kömürleşmiş közleri, evi ve tarlayı kötü hava koşullarından ve hasardan korumak için tarlalara, çayırlara ve evlerin çatılarına yerleştirilir.[285]

Mayıs-Günü, bir köy Mayıs-ağacı ya da Mayıs-direği dikme göreneğini açıklamak pek gerekli değil. Ancak bir nokta —köyün Mayıs-ağacının yenilenmesi— üzerinde durulmalıdır. İngiltere'de, en azından daha geç tarihlerde, köyün Mayıs-ağacının yıldan yıla yenilenmek yerine kural olarak kalıcı hale geldiği görülmektedir.[286] Bununla birlikte, bazan her yıl yenilenirdi. Bu konuda Borlase, Cornwall'lılar için şunları yazıyor: «1 Mayıs arifesinde kasabalardan insanlar kırlara hücum eder, yüksek bir karaağaç kesip şenlik içinde kasabaya getirirler, ucuna düz, sivri uçlu bir koni koyup onu da boyadıktan sonra kasabanın en kalabalık yerine dikerler, tatil ve şenlik günleri çiçekler, çelenkler ya da bayrak ve flamalarla süslerler onu."[287] Yıldan yıla yenilenme, bir Puriten yazar olan Stubb'ın, Mayıs-direğinin yirmi ya da kırk öküz tarafından eve taşınması göreneğini anlatışında da görülmektedir.[288] Almanya'nın ve Avusturya'nın bazı bölgelerinde Mayıs-ağacı ya da Pentikost-ağacı her yıl yenilenir, eskisinin yerine taze kesilmiş bir ağaç dikilir.[289]

Başlangıçta, uygulamanın her yerde her yıl yeni bir Mayıs-ağacı dikme olduğundan kuşkulanmamıza yer yok. Amaç, bitkiler dünyasının baharla birlikte yeni uyanmış bereketlendirici ruhunu sağlamak olduğuna göre, yeşil ve özlü, canlı bir ağaç yerine her yıl aynı yaşlı, kurumuş ağacı dikmekle ya da bir kez dikilmiş ağacı orada devamlı olarak bırakmakla bu amaç ortadan kalkmış oluyordu. Ama göreneğin anlamı unutulduğunda ve Mayıs-direğine yalnızca bir tatil eğlencesinde çevresinde toplanılacak bir şey olarak bakılmaya başlandığında, insanlar her yıl genç bir ağacı kesmek için bir

[285] Reinsberg-Düringsfeld, *Fest-Kalendar aus Böhmen*, s. 308 ve devamı.

[286] Hone, *Every-day Book*, i. 547 ve devamı; Chambers, *Book of Days*, i. 571.

[287] Brand'in alıntısı, *a.g.y.*, i. 237.

[288] *A.g.y.*, i 235.

[289] Mannhardt, *B.K.* s. 169 ve devamı, *not.*

neden görmüyor ve aynı ağacın orada devamlı olarak bırakılmasını yeğliyor, yalnızca, Mayıs-gününde çiçeklerle süslüyordu onu. Ama Mayıs-direği böyle sabit bir şey haline dönüştüğünde bile, ona ölü bir direk değil taze bir ağaç görünümü verme gereksinimi zaman zaman hissediliyordu. Örneğin, Cheshire, Weverham'de "o gün (1 Mayıs Günü) eski saygınlığın gerektirdiği büyük bir dikkatle süslenen iki Mayıs-direği vardır; yanlarına çelenkler asılır, tepesine yaprakları üzerinde bir kayın ya da başka türden bir ağacın dalı eklenir; tepeden tabana kadar bir tek ağaç görünümü vermek için de eklenen bu ağacın kabukları soyulur ve direğe aşılanır gibi birleştirilir.[290] Yani Mayıs-ağacının yenilenmesi, Hasat-Dalının yenilenmesi gibidir; ikisi de, bitki dünyasının bereketlendirici ruhunun taze bölümünü sağlamaya ve onu bir yıl boyunca saklamaya yöneliktir. Fakat Hasat-Dalının etkinliği ürünlerin büyümesini sağlamakla sınırlı olduğu halde, Mayıs-ağacının ya da Mayıs-dalınınki, gördüğümüz gibi, kadınlara ve sığırlara kadar uzamaktadır. Son olarak, Mayıs-ağacının bazan yıl sonunda yakılması da dikkate değer. Örneğin, Prag yöresinde gençler kamunun ortak Mayıs-ağacından parçalar koparıp odalarındaki kutsal resimlerin arkasına koyarlar, bunlar gelecek 1 Mayıs-Gününe kadar orada saklanır ve sonra da ocakta yakılır.[291] Würtemberg'te, Palm Sunday günü evlerin üzerine konan çalılar bir yıl süreyle orada bırakılır sonra da yakılır.[292] *Eiresione* (Yunanistan'ın Hasat-Dalı) da yıl sonunda belki yakılıyordu.[293]

Ağaçla birleşmiş ya da ağacın içinde varsayılan ağaç-ruhu için bu kadarı yeter. Şimdi, ağaç-ruhun çoğu kez ağaçtan ayrı olarak düşünüldüğünü ve insan giysileri içinde temsil edildiğini, hatta yaşayan erkek ve kadınlarda cisimleştirildiğini göstermemiz gerekiyor.

---

[290] Hone, *Every-day Book,* ii. 597 ve devamı.

[291] Reinsberg-Düringsfeld, *Fest-Kalendar aus Böhmen,* s. 217; Mannhardt, *B.K.* s. 566.

[292] Birlinger, *Völksthümliches aus Schwaben,* ii. 74 ve devamı; Mannhardt, *B. K.* s. 566.

[293] Aristophanes, *Plutus,* 1054; Mannhardt, *A.W.F.* s. 222 ve devamı.

Ağaç-ruhun bu insanbiçimsel temsilinin kanıtları Avrupa köylülerinin halk törelerinde bol bol bulunmaktadır.

Ağaç-ruhun aynı anda hem bitki hem de insan biçiminde gösterildiği ve sanki açıkça birbirini açıklamak istermiş gibi yan yana konduğu öğretici birtakım örnekler vardır. Bu örneklerde, ağaç-ruhun insan olarak temsili bazan bir yapma bebek ya da kukla, bazan da yaşayan bir kişidir; ama ister bir kukla, ister bir kişi olsun, bir ağacın ya da bir dalın yanına yerleştirilmiştir; öyle ki, kişi ya da kukla, ağaç ya da dal hep birlikte bir tür iki dilde bir betimleme oluştururlar, denebilirse, biri ötekinin çevirisidir. Bu yüzden burada ağacın ruhunun gerçekten de insan biçiminde temsil edildiğine değgin bir kuşkuya yer yoktur artık. Örneğin, Bohemya'da, büyük perhizde dördüncü Pazar günü gençler Ölüm adı verilen bir kuklayı suya atar; daha sonra kızlar ormana gider ve genç bir ağaç kesip buna bir kadına benzeyecek şekilde beyaz giysiler giydirilmiş bir kukla bağlarlar; bu kukla ve ağaçla birlikte ev ev dolaşarak hediye toplarlar ve şu nakaratla biten şarkılar söylerler:

Ölümü köyden dışarı sürüyor,
Yazı köye getiriyoruz.[294]

Burada daha sonra da göreceğimiz gibi, "Yaz" baharda geri dönen ya da canlandırıcı bitki ruhudur. Bu ülkede bazı yerlerde çocuklar Mayıs-direğinin küçük taklitleri ve Mayıs Meryem'i diye adlandırdıkları güzelce giydirilmiş bir bebekle dolaşarak bozuk para isterler.[295] Bu örneklerde ağaç ve kukla açıkça birbirinin eşiti olarak görülmektedir.

Alzas, Thann'da, Küçük Mayıs Gülü diye adlandırılan beyazlar giyinmiş bir kız üzerine çelenkler ve kordelalar takılmış küçük bir Mayıs-ağacı taşır. Beraberindekiler şarkı söyleyerek kapı kapı hediye toplar:

---

[294] Reinsberg-Düringsfeld, *Fest-Kalendar aus Böhmen*, s. 86 ve devamı; Mannhardt, *B.K.* s. 156.

[295] Chambers, *Book of Days*, i. 573.

Küçük Mayıs Gülü üç kere dön,
Dönüver de görelim seni, Mayısın
Gülü, yeşil ormana gel de
Hep birlikte eğlenelim
Mayıs'tan güllere gidelim böylece.

Şarkının gidişi içinde, hiçbir şey vermeyenlerin tavuklarını sansar kapsın, asmaları salkım tutmasın, ağaçları ceviz vermesin, tarlaları ürün vermesin diye bir dilek dilenir; yılın ürününün bu Mayıs şarkıcılarına sunulan hediyelere bağlı olduğu varsayılır.[296] Burada ve daha önce verilmiş olan örneklerde, çocukların 1 Mayıs günü ellerinde yeşil dallarla kapı kapı dolaşıp hediye toplamalarının anlamı, bitkilerin ruhu ile evlere iyi ve bol şans getirmeleri ve bunun karşılığı olarak da ödüllendirilmeyi beklemeleridir. Rus Litvanya' sında, 1 Mayıs günü insanlar köyün karşısına yeşil bir ağaç dikerlerdi. Bundan sonra köy delikanlıları en güzel kızı seçer ve taç giydirirler, onu kayın dallarına sarar ve Mayıs-ağacının yanına korlardı; orada dans ederler, şarkı söylerler ve "O May! O May!" diye bağırırlardı.[297] Brie'de (Fransız Adası) köyün ortasına bir Mayıs-ağacı dikilir; tepesine çiçeklerden bir taç yerleştirilir, daha aşağısı yapraklarla ve filizlerle sarılır, onun da altına büyük yeşil dallar sarılır. Kızlar çevresinde dans eder, aynı zamanda yapraklara sarılı, Baba Mayıs denilen bir delikanlı ağacın çevresinde döndürülür.[298] Bavyera'da, Mayısın ikinci günü, bir tavernanın önüne bir *Walber* (?) ağacı dikilir ve mısır püsküllerı başının üzerinde bir taç oluşturacak şekilde baştan ayağa kadar saplara sarılı bir adam bunun çevresinde dans eder. *Walber* denir bu adama ve tören alayı içinde, kayın ağaçlarının filizleriyle donatılmış sokaklardan geçirilir.[299] Carinthia'da, Aziz George Gününde, gençler şenlikten bir gün önce ormandan kesilmiş bir ağacı çiçekler ve çelenklerle süslerler. Bundan

[296] Mannhardt, *B.K.* s. 312.

[297] *A.g.y.*, s. 313.

[298] *A.g.y.*, s. 314.

[299] *Bavaria, Landes-und Volkskunde des Königreichs Bayern*, iii. 357; Mannhardt, *B.K.* s. 312 ve devamı.

sonra ağaç tören alayıyla, müzik ve neşeli bağırmalar eşliğinde taşınır; tören alayındaki baş kişi, baştan ayağa yeşil kayın dalları ve yapraklarına sarılı, Yeşil George denilen bir delikanlıdır. Törenlerin bitiminde Yeşil George, yani onun bir kopyası, suya atılır. Yeşil George rolündeki delikanlının amacı, yapraktan kalıbının dışına sıyrılmak ve kopyasını hiç kimsenin değişikliği fark edemeyeceği bir ustalıkla kendi yerine koymaktır. Ama bazı yerlerde, Yeşil George'u oynayan delikanlının kendisi bir nehire ya da su birikintisine daldırılır; burada amaç, açıkça, yağmurun yazın tarlaları ve otlakları yeşillendirmesini sağlamaktır. Bazı yerlerde sığırların başına taçlar bağlanır ve bir şarkı eşliğinde ahırlarından dışarı çıkarılır:

> Yeşil George'u getiriyoruz,
> Yeşil George'la birlikteyiz,
> Sığırlarımızı iyi beslesin,
> Yoksa, atarız onu suya.[300]

Burada, ağaçla birleşmiş olarak kabul edilen ağaç-ruha bağlanan aynı yağmur yağdırma ve sığırları besleme güçlerinin aynı zamanda canlı bir insanla temsil edilen ağaç-ruha bağlandığını görüyoruz. Bitki ruhunun bir ağaçla ve canlı bir insanla ikili temsilinin bir örneği de Bengal'den. Oraonlar, sal ağacının çiçek açtığı baharda bir şenlik yaparlar, çünkü toprağın evlenmesinin bu sırada kutlandığına ve sal çiçeklerinin de tören için gerekli olduğuna inanırlar. Önceden kararlaştırılan bir günde köylüler rahipleriyle birlikte Sarna'ya giderler: Sarna, tanrıça Sarna Burhi'nin ya da koru kadınının oturduğu varsayılan eski sal ormanının kalıntısı kutsal korudur. Tanrıçanın yağmur üzerine büyük etkisi olduğuna inanılır; rahip, grupla birlikte koruya varınca tanrıçaya beş kümes hayvanı kurban eder, orada bulunan herkese bir lokma verilir bundan. Sonra sal çiçekleri toplarlar ve bunlarla birlikte köye dönerler. Ertesi gün rahip, çiçekleri geniş, açık bir sepette taşıyarak ev ev dolaşır. Her evin kadınları onun yaklaştığını görünce ayaklarını yıkamak için su

[300] Mannhardt, *a.g.y.*, s. 313 ve devamı.

getirir, diz çöküp onun ayaklarını yıkamak bir saygı belirtisidir. Daha sonra rahip onlarla dans eder ve sal çiçeklerinden bir bölümünü evin kapısına ve kadınların saçlarına takar. Bundan hemen sonra kadınlar ellerindeki su testilerini rahibin üzerine boşaltıp derisine kadar ıslatırlar onu. Bunu bir şölen izler, gençler, saçlarında sal çiçekleri bütün gece köyün otlağında dans ederler.[301] Burada, çiçek taşıyan rahibin, çiçek veren-ağaç tanrıçasına karşılık olduğu apaçık ortada. Çünkü tanrıçanın yağmuru etkilediği varsayılır, papazın suyla ıslatılmasıysa, kuşkusuz, Bavyera'da Yeşil George'un suya batırılışı gibi bir yağmur büyüsüdür. Aynı şekilde, rahip, ağaç tanrıçasının kendisiymiş gibi, yağmur dağıtarak ve her eve, özellikle de kadınlara bereket bağışlayarak kapı kapı dolaşır.

Aynı etkiye ilişkin daha fazla örnek vermeden bundan önceki paragrafı Mannhardt'ın sözleriyle özetleyebiliriz: "Anılan töreler, bu bahar törenlerinde bitki ruhunun çoğunlukla hem Mayıs-dalıyla hem de buna ek olarak yeşil yapraklar ya da çiçeklerle donatılmış bir erkek ya da aynı şekilde süslenmiş bir kızla temsil edildiği sonucunu çıkarmak için yeterlidir. Ağaca can veren ve daha küçük bitkilere de etkili olan, bizim Mayıs-dalında ve Hasat-Dalında gördüğümüz aynı ruhtur. Buna oldukça uygun bir şekilde, ruhun, baharın ilk çiçeklerinde varlığını ortaya koyduğu ve kendini hem bir Mayıs-gülünü temsil eden kızda ve hem de ürün verici olarak *Walber*'in kişiliğinde gösterdiği varsayılıyor. Kutsallığın böylece temsil edildiği tören alayının, kümes hayvanları, meyva ağaçları ve tahıl ürünü üzerinde tanrının kendisinin varlığıyla aynı yararlı etkiyi yaptığına inanılıyordu. Diğer bir deyişle, maskeli oyuncuya bir tasvir olarak değil, bitki ruhunun gerçek temsilcisi gözüyle bakılıyordu; Mayıs-gülünü ve Mayıs-Dalını taşıyanların dile getirdiği, kendilerine yumurta, domuz eti vb. hediye vermeyenlerin, kapı kapı dolaşanların bağışlama gücü içerisinde olan nimetlerden payı olmaması dileği de buradan gelmektedir. Mayıs-ağaçları ya da Mayıs-dallarıyla kapı kapı dolaşarak ("Mayıs'ı ya da yazı getiren") bu yakarı alay-

[301] Dalton, *Ethnology of Bengal*, s. 261.

larının her yerde başlangıçta ciddi ve deyim yerindeyse, kutsal bir anlamı olduğu sonucuna varabiliriz; insanlar, büyütücü tanrının dalın içinde görünmeden var olduğuna gerçekten inanıyordu; tören alayıyla, nimetlerini vermesi için tek tek her eve getiriliyordu. Bitkilerin insan biçimindeki ruhunu ifade eden Mayıs, Baba Mayıs, Mayıs Meryemi, Mayıs Kraliçesi gibi adlar, güçlerinin en göze çarpar biçimde kendini ortaya koyduğu mevsimin kişileştirilmesiyle karışmıştır.»[302]

Buraya kadar, ağaç-ruhun ya da bitkilerin ruhunun genellikle ya yalnızca bitki biçiminde —bir ağaç, bir dal ya da çiçekle— ya da aynı zamanda bitki ve insan biçiminde —bir kukla ya da canlı bir insanla birlikte bir ağaç, bir dal ve çiçekle— temsil edildiğini gördük. Geriye, onun ağaçla, dalla ya da çiçekle temsilinin bazan tamamen terk edildiğini, canlı bir insanla temsilinin ise sürdüğünü göstermek kalıyor. Bu durumda, kişinin temsil özelliği genellikle, erkek ya da kadın, onun yaprakla ya da çiçeklerle donatılmasıyla belirgindir; bazan da erkek ya da kadın, onun taşıdığı adla gösterilir.

Rusya'da Pentikost'ta bir kayın ağacının kadın elbiseleri giydirilerek eve kurulduğunu gördük. Bunun açıkça eşdeğeri bir töre de, Pinsk yöresinde Rus kızlarının Whit-Monday günü yaptıkları bir törendir. Aralarından en güzeli seçiyor ve kayın ağaçlarından ya da akçaağaçlardan topladıkları bir yığın yaprağa sardıktan sonra köyün içinde dolaştırıyorlar. Küçük Rusya'nın bir yöresinde, saçına renkli çiçekler takmış olan bir kızın temsil ettiği bir "kavak" ağacını dolaştırıyorlar.[303] Ain İlinde (Fransa) 1 Mayıs günü sekiz on oğlan çocuğu bir araya gelip aralarından birini yapraklarla giydirdikten sonra kapı kapı dolaşarak hediye isterler.[304] Hollanda'da Pentikost'ta yoksul kadınlar, Pentikost Çiçeği (*Pinksterbloem,* belki de bir tür süsen) adını verdikleri küçük bir kız çocuğunu yanlarına alarak ev ev dolaşıp, yardım dilenirler; kız çiçeklerle süslenir ve bir arabada

[302] Mannhardt, *B.K.* s. 315 ve devamı.

[303] Ralston, *Songs of the Russian People,* s. 234.

[304] Mannhardt, *B.K.* s.318.

oturur durumda olurdu. Kuzey Brabant'ta adını aldığı çiçekler takar ve bir şarkı söylenir:

Pentikost çiçeği
Şöyle bir dönüver.[305]

Ruhla'da (Thüringen) ağaçlar baharda yeşillenmeye başlar başlamaz, çocuklar bir pazar günü toplanır ve ormana giderler, orada oyun arkadaşlarından birini Küçük Yaprak Adam olarak seçerler. Ağaçlardan dallar koparıp, çocuğu, yapraktan mantosundan ancak ayakları görünene kadar bu dallarla sararlar. Önünü görebilmesi için göz yerine delikler açılır, Küçük Yaprak Adam tökezlemesin ya da düşmesin diye çocuklardan ikisi ona yol gösterir. Şarkılar söyleyerek, dans ederek onu ev ev dolaştırırlar, yiyecek (yumurta, krema, sosis, çörek) isterler. Son olarak, Yaprak Adamı suyla ıslatırlar ve toplamış oldukları yiyeceklerle kendilerine şölen çekerler.[306] İngiltere'de, bu yaprak giymiş taklitçilerin en tanınanı Yeşilli Jack' tır: piramit şeklinde örülmüş bir sepet içinde yürüyen bir baca temizleyicisidir bu, sepetin üzeri çoban püskülü ve sarmaşıkla örtülüdür ve çiçeklerden ve şeritlerden yapılma bir taç takılıdır tepesinde. Bu giysileriyle 1 Mayıs günü bozuk para toplayan bir grup baca temizleyicinin başında dans eder.[307] Fransa'nın bazı bölgelerinde de bir delikanlı üzeri yapraklarla örtülü bir sepet içinde dolaştırılır.[308] Frickthal'de (Aargau) buna benzer bir sepete Pentikost Sepeti denir. Ağaçlar tomurcuklanmaya başlar başlamaz, ormanda bir yer seçilir ve burada köyün delikanlıları, başkaları kendilerinden önce davranmasınlar diye gizlice bir kafes yaparlar. Yapraklı dallar iki çember etrafına sarılır, bunlardan biri taşıyanın omuzlarında durur,

[305] Mannhardt, *B.K.* s. 318; Grimm, *Deutsche Mythologie,* ii. 657.

[306] *A.g.y.,* s. 320; Witzschel, *Sagen, sitten und Gebräuche aus Thüringen,* s. 211.

[307] Mannhardt, *a.g.y.,* s. 322; Hone, *Every-day Book,* i. 583 ve devamı; Dyer, *British Popular Customs,* s. 230 ve devamı.

[308] Mannhardt, *a.g.y.,* s. 323.

ötekiyse baldırlarını sarar; gözleri ve ağzı için delikler açılır; hepsinin üzerine de büyük bir demet çiçek konur. Bu kılıkta, akşam duası sırasında birden ortaya çıkar köyde, üç çocuk söğütten yapılmış borularını öttürerek önünde yürümektedir. Taşıyıcılarının büyük amacı, Pentikost Sepetini köy kuyusunun yanına dikmek ve Pentikost Sepetini oradan alıp kendi kuyularının yanına dikme yollarını arayan komşu köylerden delikanlıların bütün çabalarına karşın onu orada tutmaktır.[309] Ertingen (Würtemberg) dolaylarında, Tembel Adam *(Latzmann)* diye bilinen aynı türden bir maskeli adam Yazdönümü Gününde köyü dolaşır; büyük bir piramit ya da koni şeklinde, üç buçuk dört metre yüksekliğinde bir sepetin altına gizlenmiştir, sepet baştan aşağı köknar filizleriyle kaplıdır. Elinde dolaşırken çaldığı bir çan vardır, özel şekilde giyinmiş bir grup insan ona eşlik etmektedir: bir piyade eri, bir albay, bir kasap, bir melek, şeytan, doktor, vb. Tek sıra halinde yürürler ve her evin önünde dururlar — Tembel Adamın dışında her biri kendi tipini konuşturur, o hiçbir şey söylemez. Kapı kapı dolaşarak topladıkları şeylerle kendilerine bir şölen çekerler.[310]

Yukarıdaki örneklerde, kapı kapı dolaştırılan yaprakla kaplı kişinin Mayıs-ağacı, Mayıs-dalı ya da hediye isteyen çocuklar tarafından kapı kapı dolaştırılan Mayıs-bebeğiyle eşdeğerliği açık. Her ikisi de, evlere ziyareti para ya da yiyecek şeklinde bir hediyeyle ödüllendirilen yararlı bitki ruhunun temsilleridir.

Bitkinin ruhunu temsil eden yaprak giysili kişi çoğu kez kral ya da kraliçe olarak bilinir; örneğin, Mayıs Kralı, Pentikost Kralı, Mayıs Kraliçesi gibi adlarla çağrılır. Mannhardt'ın gözlemine göre bu unvanlar, bitkilerin içine girmiş olan ruhun, yaratıcı gücü her yere uzanabilen bir yönetici olduğunu anlatmak istemektedir.[311]

Salzwedel yakınında bir köyde Pentikost'ta bir Mayıs-ağacı dikilir ve çocuklar ona doğru yarış ederler; ona ilk ulaşan kişi kral-

[309] Aynı yerde.

[310] Birlinger, *Volksthümliches aus Schwaben*, iii, 114 ve devamı; Mannhardt, *a.g.y.*, s. 325.

[311] Mannhardt, *a.g.y.*, s. 341 ve devamı.

dır; çiçeklerden bir çelenk takılır boynuna, elinde bir Mayıs-çalısı taşır, bununla, alay yürüdükçe yerdeki şebnemleri süpürür. Her evde bir şarkı söyler, evdekilere iyi şanslar dilerler, yumurta, domuz eti gibi hediyeler isterler; "ahırdaki kara ineğin beyaz süt verdiği, yuvadaki kara dişi kuşun beyaz yumurta yumurtladığı"ndan söz edilir şarkılarda.[312] Brunswick'in bazı köylerinde, Pentikost'ta bir Mayıs Kralı bütünüyle bir Mayıs-çalısı içine konur. Türingen'in bazı bölgelerinde de Pentikost'ta bir Mayıs Kralı vardır, ama farklı bir biçimde süslenir. İçinde bir adamın ayakta durabileceği büyüklükte tahtadan bir kafes yapılır; her tarafı kayın dallarıyla örtülür ve tepesine kayın ve çiçeklerden yapılma bir taç konur, tacın içine bir çan bağlanmıştır. Bu kafes ormana konur ve Mayıs Kralı içine girer. Ötekiler oradan ayrılıp onu aramaya başlar, bulduklarında onu tekrar köye, yargıcın, rahibin ve diğer yetkililerin karşısına getirirler, bunlar, yeşillikler içinde kimin olduğunu tahmin edeceklerdir. Yanlış tahmin ederlerse Mayıs Kralı başını sallayarak çanı çalar, başarısız tahminci ceza olarak bir bira ya da buna benzer bir şey ödemek zorundadır.[313] Bohemya'nın bazı bölgelerinde, Pentikost'tan sonraki pazartesi günü delikanlılar kayın kabuğundan yapılmış, çiçeklerle süslü uzun külahlarla gizlerler kendilerini. Bunlardan biri kral gibi giyinir ve bir kızak üzerinde köyün otlağına taşınır, yolda bir su birikintisinden geçerlerse kızak mutlaka onun içine ters döndürülür. Otlağa varınca kralın çevresinde toplanırlar; tellal bir taşın üzerine fırlar ya da bir ağaca tırmanır ve her ev üzerine, ev halkı üzerine taşlamalar söyler. Daha sonra ağaç kabuğundan külahlar çıkarılır ve bayram giysileri içinde, bir Mayıs-ağacı taşıyarak ve dilenerek köyün içinde dolaşırlar. Bazan çörek, yumurta ve mısır verilir bunlara.[314] Langensalza yakınında Grossvargula'da geçen yüzyıl Pentikost'ta bir Otlak Kralı tören alayıyla dolaştırılırdı. Kavak dallarından yapılmış, tepesi dallar ve çiçeklerden bir

[312] Kuhn ve Schwartz, *Norddeutsche Sagen, Märchen und Gebräuche,* s. 380.

[313] Kuhn ve Schwartz, *a.g.y.,* s. 384; Mannhardt, *a.g.y.,* s. 342.

[314] Reinsberg-Düringsfeld, *Fest-Kalendar aus Böhmen,* s. 260 ve devamı; Mannhardt, *a.g.y.,* s. 342 ve devamı.

krallık tacıyla süslü bir piramit içine konurdu. Üzerindeki bu yapraklardan yapılma piramitle bir ata bindirilir, piramidin alt uçları yere değerdi, yalnızca yüz bölümünde bir açıklık olurdu. Etrafında bir grup atlı delikanlı, alay halinde belediye binasına, papazın evine götürülür, orada hep birlikte bira içilirdi. Daha sonra yakındaki Sommerberg'in yedi ıhlamuru altında Otlak Kralı yeşil kafesinde soyulurdu; taç Belediye başkanına teslim edilir, dallarsa, keten tohumu fidanları boy atsın diye keten tohumu tarlalarına sokulurdu.[315] Bu son özellikte, ağaç-ruha bağlanan bereketlendirici etki açıkça görünüyor. Pilsen (Bohemya) yakınlarında, Pentikost'ta köyün ortasına, yeşil dallardan yapılma, üzerinde herhangi bir kapısı olmayan koni şeklindeki bir kulübe kurulur. Köyden bir delikanlı grubu, başlarında bir kralla birlikte bu kulübeye gider atlarıyla. Kral bir kılıç kuşanmıştır, başında sazlardan yapılma kelle şekeri biçiminde bir şapka vardır. Arkasında bir yargıç, bir tellal ve Kurbağa-yüzücü ya da Cellat denilen bir kişi vardır. Bu sonuncusu, bir tür kılıksız soytarıdır, paslı bir kılıç taşır ve zavallı bir beygire binmiştir. Kulübeye varınca, tellal attan iner ve kulübenin çevresini dolaşarak bir kapı arar. Bulamayınca, "Ha, belki de sihirli bir şato burası," der, "cadılar yaprakların arasından süzülüyordur içeriye, kapıya ne gerek." Sonunda kılıcını çeker ve dalları kese parçalaya içeri girer, bir sandalye vardır içerde, oturur ve çevredeki kızları, çiftçileri ve çiftlik hizmetkârlarını kafiyeli bir dille eleştirmeye başlar. Bu bitince, Kurbağa-soyucu ileri çıkar, içinde kurbağaların bulunduğu bir kafesi gösterdikten sonra bir darağacı kurar ve fareleri dizi dizi asar bu darağacında.[316] Plas yöresinde bu tören bazı noktalarda farklıdır. Kral ve askerleri çiçeklerle ve şeritlerle süslenmiş ağaç kabuklarına bürünmüştür baştan ayağa; hepsinde kılıç vardır, yeşil dallar ve çiçeklerle süslenmiş atlara binerler. Çardakta, köyün kadınları ve kızları eleştirilirken, tellal bir kurbağayı gizlice sıkıştırır, dürter, kurbağa vraklayıncaya kadar. Kral tarafından kur-

[315] Mannhardt, *B.K.* s. 347 ve devamı; Witzschel, *Sagen, Sitten und Gebräuche aus Türingen,* s. 203.

[316] Reinsberg-Düringsfeld, *Fest-Kalendar aus Böhmen,* s. 253 ve devamı.

bağaya idam cezası verilir; cellat kurbağanın kafasını keser ve hâlâ kanayan vücudu seyircilerin arasına fırlatır. Son olarak, kral kulübeden götürülür, askerleri onu izler.[317] Kurbağanın sıkıştırılması ve kafasının kesilmesi, Mannhardt'ın gözlemine göre hiç kuşkusuz bir yağmur büyüsüdür.[318] Orinoco'lu bazı Kızılderililerin yağmur yağdırma gibi açık bir amaçla kurbağaları dövdüklerini, kurbağayı öldürmeninse bir Alman yağmur büyüsü olduğunu görmüştük.[319]

Bitki ruhu çoğu kez baharda bir kral yerine bir kraliçeyle temsil edilir. Libchowic yöresinde (Bohemya), Paskalyadan önceki büyük pehrizin dördüncü pazarı, beyazlar giyinmiş, saçlarına ilk bahar çiçekleri menekşe ve papatyalar takmış kızlar, Kraliçe denilen ve başında çiçeklerden bir taç taşıyan bir kızı köyün içinde dolaştırırlar. Büyük bir ciddiyetle yönetilen tören sırasında kızlardan hiçbiri hareketsiz duramaz, devamlı şarkı söyleyerek çevrede dönerler. Her evde Kraliçe baharın geldiğini bildirir ve evdekilere iyi şans ve kısmet dileğinde bulunur, bunun karşılığında hediyeler alır.[320] Almanya Macaristan'ında kızlar aralarında en güzel kızı Pentikost Kraliçesi olarak seçerler, alnına yüksekçe bir taç bağlarlar ve şarkı söyleyerek sokaklardan geçirirler onu. Durdukları her evde eski baladlar söyler ve hediye alırlar.[321] Güney Doğu İrlanda'da 1 Mayıs günü bölgenin en güzel kızı on iki aylığına Kraliçe olarak seçilir. Başına yabanıl çiçekler takılır; bunu şölen, dans ve köy sporları izler, geceleyin de büyük bir alayla törenler sona erer. Bir yıllık görev süresince kraliçe, danslarda ve eğlencelerde gençlerin toplantılarına başkanlık eder. Ertesi 1 Mayıs'tan önce evlenecek olursa yetkesi biterdi, ama o gün gelinceye kadar ardılı seçilmezdi.[322]

---

[317] Reinsberg-Düringsfeld, *Fest-Kalendar aus Böhmen,* s. 262; Mannhardt, *B.K.* s. 353 ve devamı.

[318] *B.K.* s. 355.

[319] Bkz. s. 18.

[320] Reinsberg-Düringsfeld, *Fest-Kalendar aus Böhmen,* s. 93; Mannhardt, *B.K.* s. 344.

[321] Mannhardt, *B.K.* s.343 ve devamı.

[322] Dyer. *British Popular Customs,* s.270 ve devamı..

Mayıs Kraliçesi Fransa'da yaygın,[323] İngiltere'deyse bilinen bir şeydir.

Bitki ruhu kimi zaman da bir kral ve kraliçe, bir lord ve lady ya da bir gelin ve güveyle temsil edilir. Burada da ağaç-ruhun antropomorfik ve bitkisel temsili arasında bir koşutluk vardır, çünkü daha önce ağaçların bazan birbiriyle evlendirildiğini görmüştük.[324] Königgrätz (Bohemya) yakınında bir köyde Pentikost'tan sonraki pazartesi günü çocuklar kralcılık oynuyorlar, bu oyunda bir kral ve kraliçe bir sayvan altında yürürler, kraliçenin boynunda bir çelenk vardır, köyün en genç kızı arkalarında bir tepsi üzerinde iki çelenk taşır. Sağdıçlar ve nedimeler diye çağrılan erkek ve kız çocuklar bunlara eşlik eder, hediyeler toplayarak kapı kapı dolaşırlar.[325] Fransa'da Grenoble yakınında 1 Mayıs günü bir kral ve kraliçe seçilir ve herkesin görmesi için bir tahta oturtulurlar.[326] Oxford yakınında Headington'da 1 Mayıs günü çocuklar ev ev çelenk taşırlardı. Her çelengi iki kız taşır, bunları bir lord ve lady izlerdi — her birinin bir ucundan tuttuğu beyaz bir mendille birbirine bağlanmış, şeritler, kordelalar ve çiçeklerle süslenmiş bir kız ve oğlan çocuğu olurdu bunlar. Her kapıda bir şiir söylerlerdi:

Baylar ve bayanlar,
Mutlu Mayıslar dileriz
Bir çelenk göstermeye geldik size,
Günlerden 1 Mayıs çünkü.

Lord para verilince kolunu lady'nin beline kor ve onu öperdi.[327] Bazı Sakson köylerinde Pentikost'ta bir delikanlı ve bir genç

[323] Mannhardt, *B.K.* s. 344 ve devamı; Cortet, *Fêtes religieuses*, s. 160 ve devamı. Monnier, *Traditions populaires comparées*, s. 282 ve devamı; Bérenger-Féraud, *Réminiscences populaires de la Provence*, s. 1 ve devamı.

[324] Bkz. s. 62.

[325] Reinsberg-Düringsfeld, *Fest-Kalendar aus Böhmen*, s.265 ve devamı; Mannhardt, *B.K.* s. 422.

[326] Monnier, *Traditions populaires comparées*, s. 304; Mannhardt, *B.K.* s. 423.

[327] Brand, *Popular Antiquities*, i. 233 ve devamı. Bohn basımı; Mannhardt, *B.K.* s. 424.

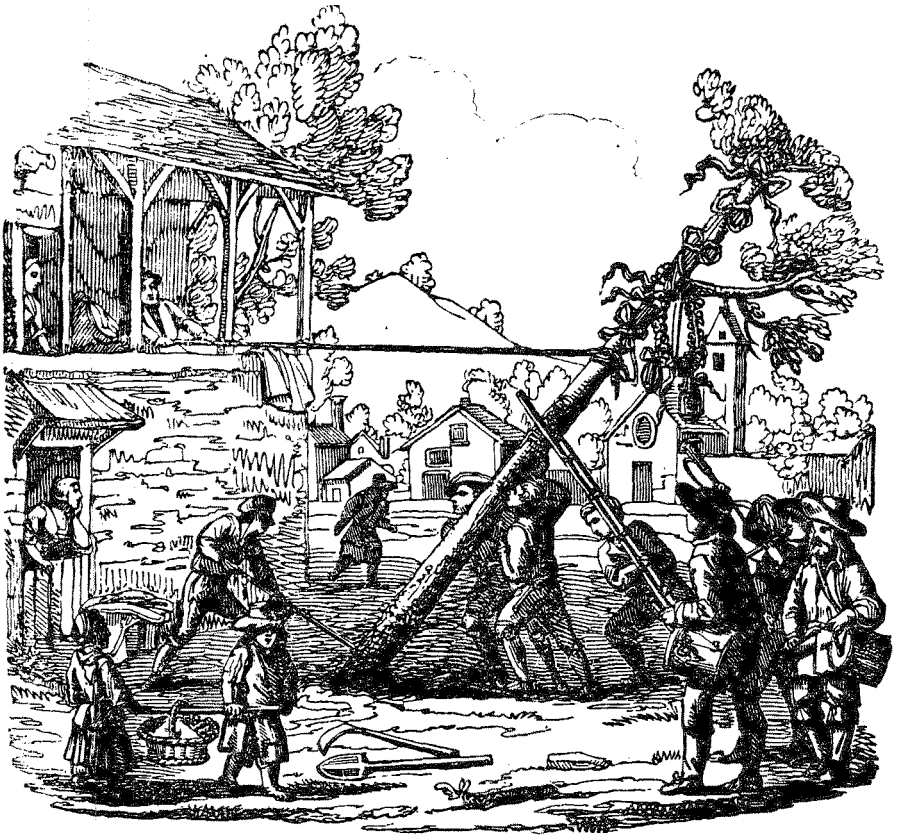
kız kılık değiştirerek köyün dışındaki çalılar ya da yüksek otlar içinde gizlenirler. Sonra bütün köy halkı müzik eşliğinde "evlenecek çifti aramaya" çıkar. Çifti bulunca etrafını alırlar, müzik çalar ve evlenecek çift neşe içinde köye götürülür. Geceleyin dans edilir. Bazı yerlerde bu çifte prens ile prenses denir.[328]

Briançon yöresinde (Dauphiné) 1 Mayıs günü delikanlılar, sevgilisi kendisini terk etmiş ya da bir başkasıyla evlenmiş bir genci yeşil yapraklara sararlar. Delikanlı yere uzanır ve uyuyormuş gibi yapar. Sonra onu seven ve onunla evlenecek olan bir kız gelir uyandırır onu, ayağa kaldırarak kolunu sunar ona, bir de bayrak verir. Böylece meyhaneye giderler, dansı başlatırlar. Ama bir yıl içinde evlenmesi gerekir bu çiftin, yoksa geçkin bekâr ve evde kalmış kız davranışı görürler çevreden, ve gençler grubuna alınmazlar bir daha. Delikanlıya Mayıs ayının güveyi *(le fiancé du mois de May)* denir. Meyhanede, yapraktan giysisini çıkarır, danstaki eşi bunlardan, aralarına çiçekler de katarak bir demet yapar ve ertesi gün tekrar meyhaneye giderlerken göğsüne takar bunu.[329] Nerechta yöresinde Pentikost'tan önceki perşembe günü yerine getirilen bir Rus göreneği var buna benzer. Kızlar kayın ormanına gidip görkemli bir kayın ağacının gövdesine bir kuşak ya da şerit sararlar, alt dallarını bir çelenk şeklinde kıvırırlar ve çelengin içinden çifter çifter birbirlerini öperler. Çelengin içinden birbirini öpen kızlar birbirlerine dedikodular anlatırlar. Sonra kızlardan biri öne çıkar ve sarhoş bir adamı taklit ederek kendini yere atar, otların üzerinde yuvarlanır ve uykuya dalmış gibi yapar. Bir başka kız uyuyormuş gibi yapanı uyandırır ve öper; sonra bütün grup şarkılar söyleyerek ormanda dolaşır, çelenkler örerler ve bunları suya atarlar. Suyun üstünde yüzen çelenklerin yazgılarında kendi yazgılarını okurlar.[330] Bu töre-

[328] E. Sommer, *Sagen, Märchen und Gebräuche aus Sachsen und Thüringen*, s. 151 ve devamı; Mannhardt, *B.K.* s. 431 ve devamı.

[329] Bu töre Mannhardt'a 1870-71 savaşında bir Fransız esir tarafından anlatılmıştır, *B.K.* s. 434.

[330] Mannhardt, *B.K.* s. 434 ve devamı.

1 Mayısta, baharda yeni yeni uyanan bitki ruhunu çağırma geleneği uyarınca Mayıs-direğinin dikilmesi.

Meryem Yortusu gecesi evin hanımı ve hizmetçiler, iyi ürün alma umuduyla yatmadan önce bir «Brüd yatağı» hazırlarlar.

de uyuyan kişinin rolü bir zamanlar belki de bir delikanlı tarafından oynanıyordu. Bu Fransız ve Rus törelerinde terk edilmiş bir erkek ve kız nişanlı görüyoruz. Büyük perhizin arifesinde Oberkrain'li Slovenler, hasırdan bir kuklayı neşeli çığlıklar atarak köyün içinde bir aşağı bir yukarı sürüklerler; sonra kuklayı ya suya atarlar ya da yakarlar, ve alevlerin yüksekliğine bakarak gelecek hasadın bolluğuna karar verirler. Gürültücü kalabalığı maskeli bir dişi izler, ucuna bir ip bağladığı irice bir tahtayı sürükler ve kendisinin terk edilmiş bir gelin olduğunu ilan eder.[331]

Daha önceki bilgilerimizin ışığında düşünürsek, bu törenlerdeki terk edilmiş uyuyanın uyandırılması belki de baharda bitki dünyasının canlanmasını temsil etmektedir. Fakat terk edilmiş güveyin ve onu uykusundan uyandıran kızın rollerini tayin etmek o kadar kolay değildir. Uyuyan kişi, yapraksız orman mıdır, yoksa çıplak kış toprağı mıdır? Onu uyandıran kız, taze yeşillik midir, yoksa baharın hayat verici gün ışığı mıdır? Elimizdeki kanıtlara bakarak bu soruları yanıtlamak pek olası değil. Anımsanacaktır, Bengalli Oraon'lar, sal ağacı baharda çiçek açtığında yeryüzünün evlenmesini kutlarlar. Fakat bundan Avrupa'daki törenlerde uyuyan güveyin «düş gören toprak,» kızınsa bahar çiçekleri olduğu yargısına kolay kolay varamayız.

İskoçya'nın dağlık bölgelerinde baharda bitkiler dünyasının canlanması grafik olarak şöyle temsil edilirdi: Meryem Yortusunda (2 Şubat) Hebridler'de "her ailenin hanımı ve hizmetçileri bir demet yulaf alır ve ona kadın giysileri giydirip büyük bir sepetin içine korlar, yanına bir sopa bırakırlar, buna Brüd'ün yatağı adını verirler; daha sonra hanım ve hizmetçiler üç kez bağırırlar: Brüd geldi, Brüd hoş geldi. Bunu tam yatmadan önce yaparlar, ertesi sabah uyandıklarında, Brüd'ün sopasının izini görmek umuduyla küllerin içine bakarlar; izi görürlerse bunu, iyi bir ürünün ve bir bolluk yılının gerçek bir belirtisi olarak alırlar, aksini kötü bir belirti olarak görürler."[332] Aynı töre bir başka tanık tarafından şöyle

[331] *A.g.y.*, s. 435.

[332] Martin, "Description of the Western Islands of Scotland," Pinkerton, *Voyages and Travels*, iii. 613; Mannhardt, *B.K.* s. 436.

anlatılıyor: "Meryem Yortusu'ndan bir gece önce, evin kapıya yakın bir bölümünde saptan samandan bir yatak yapılır, üzerine örtüler yayılır. Bu hazır olunca, bir kişi dışarı çıkar ve üç kez tekrarlar... 'Bridget, Bridget, içeri gel; yatağın hazır.' Bir ya da daha fazla sayıda mum yatağın yanında bütün gece yanar durumda bırakılır."[333]

Baharda bitki dünyasının ruhunun evlendirilmesi, doğrudan temsil edilmese de, ruhun insan biçimindeki temsiline "Gelin" adının verilmesinden ve ona gelin giysileri giydirilmesinden bellidir. Örneğin, Altmark'ın bazı köylerinde Pentikost'ta oğlan çocuklar ellerinde bir Mayıs-ağacı taşıyarak ya da yapraklara ve çiçeklere sarılmış bir oğlanı gezdirerek köyün içinde dolaşırken, kızlar, gelin giysileri giydirilmiş, başına büyük bir demet çiçek takılmış bir kızı: Mayıs Gelini'ni gezdirirler. Ev ev dolaşırlar, Mayıs Gelini şarkı söyleyerek hediye ister; evdekilere, eğer kendisine bir şey verirlerse, onların da bütün yıl bir şeyler alacaklarını söyler; bir şey vermezlerse, kendilerinin de bir şeyleri olmayacaktır.[334] Westphalia'nın bazı bölgelerinde kızlar, çiçekten bir taç giymiş, "Pentikost Gelini" adı verilen bir kızı kapı kapı gezdirirler, bir şarkı söyleyerek yumurta isterler.[335] Bresse'de Mayıs ayında, *la Mariée* adı verilen bir kız kordelalar ve çiçeklerle süslenir ve şık bir delikanlı tarafından gezdirilir. Önünde, yeşil bir Mayıs-ağacı taşıyan bir genç gider ve duruma uygun şarkılar söylenir.[336]

5 — *Eskil Çağlarda Ağaca Tapınma*

Bizim Avrupa köylülerinin törelerinde ağaç-ruhun ya da bitkilerin ruhunun temsil yollarından bazıları bunlar. Bu tür törelerin

[333] *Scotland and Scotsmen in the Eighteenth Century,* John Ramsay'in Elyazmaları. Yayımlayan: Alex. Allardyce (Edinburgh, 1888), ii. 447.

[334] Kuhn. *Märkische Sagen und Märchen,* s. 318; Mannhardt, *B.K.* s. 437.

[335] Mannhardt, *B.K.* s.438.

[336] Monnier, *Traditions populaires comparées,* s. 283 ve devamı; Cortet, *Fêtes religieuses,* s. 162 ve devamı; Mannhardt, *B.K.* s. 439 ve devamı.

bütün Avrupa'da görülmesi ve birbirine benzerliğinden, ağaca-tapınmanın Avrupa'daki Ari ırkında bir zamanlar önemli bir öğe olduğu ve tapınma ayin ve törenlerinin her yerde büyük bir aynılık gösterip köylülerimizin baharda ve yazdönümü şenliklerinde hâlâ uyguladığı ya da son zamanlara kadar uygulamış olduklarından önemli bir ayrılık göstermediği sonucuna varmakta haklı olduğumuzu anlıyoruz. Çünkü bu ayinler, içlerinde o büyük eskil çağlardan izler taşıyor, bu iç kanıtlar da bu ayinlerin başka yerlerdeki uygarlaşmamış halkların ayinlerine olan benzerlikleriyle doğrulanıyor.[337] Bu nedenle halk törelerinin birbirine uyumundan, Avrupa'nın öteki Ari halkları gibi Yunanlıların ve Romalıların da bir zamanlar ağaca-tapınmanın bugün köylülerimizin hâlâ uyguladıklarına benzer şekillerini uyguladığını çıkarsamak fazla acelecilik olur. Eski Uygarlığın mutlu günlerinde, hiç kuşkusuz, bu tapınma tıpkı bizim aramızda olduğu gibi sıradan boşinan ve köy eğlenceleri düzeyine kadar batmıştı. Bu nedenle bu tür popüler ayinlerin izlerinin eski edebiyatta az sayıda ve önemsiz olması bizi şaşırtmamalıdır. Çağdaş Avrupa'nın yüksek edebiyatında böyledir; bir durumda ne kadar olumsuz kanıt varsa ötekinde de o kadar vardır. Bununla birlikte, örneksemeden çıkarılacak varsayımı doğrulayacak kadar olumlu kanıt bulunmaktadır. Bu kanıtların çoğu W. Mannhardt tarafından onun her zamanki bilgisi ve yargılama gücüyle toplanmış ve çözümlenmiş durumdadır.[338] Ben burada eski zamanlarda İngiliz 1 Mayıs gününün klasik eşdeğerleri gibi görünen bazı Yunan şenliklerine değinmekle yetineceğim.

Plataea'da Boiotialılar birkaç yılda bir Küçük Daedala adını verdikleri bir şenlik yaparlardı. Şenlik günü, gövdeleri dev kalınlıkta eski bir meşe ormanına giderlerdi. Burada yere bir miktar kaynamış et bırakırlar ve onun çevresine toplanan kuşları seyrederlerdi. Bir kuzgunun etten bir parça koparıp bir meşe ağacına konduğunu görünce halk onu izler ve o ağacı keserdi. Ağacın odunundan bir

[337] Bkz. s. 72, 87 ve devamı.

[338] Özellikle onun *Antike Wald-und Feldkulte* adlı yapıtına bkz.

heykel yapıp gelin elbisesi giydirirlerdi, sonra da onu bir öküz arabasına koyarlardı, arabanın yanında bir nedime bulunurdu. Öyle anlaşılıyor ki araba Asopos nehrinin kıyısına götürülür, oradan da müzikli danslı bir kalabalığın eşliğinde kasabaya getirilirdi. Şenlikten sonra heykel kaldırılır, altmış yılda yalnızca bir kez yapılan Büyük Daedala kutlamasına kadar saklanırdı. Bu büyük günde, Küçük Daedala kutlamalarından birikmiş olan bütün heykeller arabalarda, görkemli bir alayla önce Asopos nehrine oradan da Cithaeron Dağının tepesine götürülürdü. Burada birbiri içine geçmiş küp şeklindeki ağaç bloklardan yapılmış olan bir altar bir yığın çalılığın üzerine yerleştirilirdi. Altar üzerinde yakılarak hayvanlar kurban edilirdi, daha sonra da heykeller altarın kendisiyle birlikte alevlere bırakılırdı. Söylendiğine göre, alevler çok yükseklere çıkar ve millerce öteden görülürdü. Şenliğin kökenini açıklamak için, bir zamanlar Hera'nın Zeus'la kavga ettiği ve büyük bir öfkeyle onu terk ettiği anlatılırdı. Zeus, onu geri getirmek için, Asopos nehrinin kızı su perisi Plataea ile evlenmek üzere olduğu haberini yayar ortalığa. Odundan bir heykel yaptırır, onu bir gelin gibi giydirtir, yüzüne duvak örter ve bir öküz arabasında taşıtır. Öfkeden ve kıskançlıktan deliye dönen Hera hemen arabaya koşar, sahte gelinin yüzündeki peçeyi yırtar ve kendisine oynanan oyunu anlar. Öfkesi gülmeye dönüşür ve kocası Zeus'la barışır.[339]

Bu şenliğin bazı Avrupa bahar ve yazdönümü şenliklerine benzerliği oldukça yakındır. Rusya'da Pentikost'ta köylülerin ormana gidip bir kayın ağacı kestiğini, kadın giysileri giydirdiğini ve dans ve şarkı eşliğinde onu köye getirdiklerini görmüştük. Üçüncü gün de suya atılırdı.[340] Yine, Bohemya'da Yazdönümü günü arifesinde köy delikanlılarının yüksek bir köknar ya da çam ağacı kesip yüksek bir yere diktiklerini ve onu çelenklerle, demet demet çiçeklerle, kordelalarla süslediklerini, sonra da yaktıklarını görmüştük.[341] Ağacın yakılma nedeni daha sonra anlaşılacak; göreneğin kendisi modern

[339] Pausanias, ix. 3; Plutarkhos, *ap.* Eusebius, *Praepar. Evang.* iii. I ve devamı.

[340] Bkz. s. 80 ve devamı.

[341] Bkz. s. 82.

Avrupa'da bilinmeyen bir şey değildir. Pirenelerin bir bölümünde 1 Mayıs günü yüksek ve ince bir ağaç kesilir, Yazdönümü Arifesine kadar saklanır. O gün bir tepenin üzerine yuvarlaya yuvarlaya çıkarılır, orada dikilir ve yakılır.[342] Angouleme'de Aziz Peter Günü, 29 Haziran'da, pazar yerine yapraklı, uzun bir kavak ağacı dikilir ve yakılır.[343] Cornwall'da "bir zamanlar yazdönümü arifesinde büyük bir şenlik ateşi yakılırdı; ortada büyük bir yaz direği dikilir, çevresine yakacak şeyler yığılırdı. En tepede de büyük bir çalı olurdu.[344] Dublin'de 1 Mayıs sabahı çocuklar dışarı gidip bir Mayıs çalısı keserek kasabaya getirir ve yakarlardı.[345]

Boiotia şenliği belki de aynı tören grubuna aitti. Aynı olayın modern Avrupa'da Mais Kralı ve Kraliçesi, Beyi ve Hanımı ile temsil edilişi gibi, bu şenlik de baharda ya da yazdönümünde bitki dünyası güçlerinin evlenmesini temsil ediyordu. Rus şenliğinde olduğu gibi Boiotia şenliğinde de kadın giysileri giydirilmiş ağaç töreni, İngiliz Mayıs-direği ve Mayıs kraliçesini temsil ediyor. Unutulmamalıdır ki bütün bu törenler yalnızca seyirlik ya da dramatik gösteriler değildir, en azından başlangıçta öyle değildi. Dramatik olarak temsil ettikleri etkiyi yaratmak için düzenlenmiş büyülerdir. Eğer baharda bitkilerin canlanışı uyuyan bir kişinin uyanmasıyla temsil ediliyorsa, aslında bu temsilin amacı, yaprakların ve çiçeklerin büyümesini hızlandırmaktır; bitki dünyası güçlerinin evlenmesi bir Mayıs Kralı ve Kraliçesi ile temsil ediliyorsa, düşünülen şey, bu şekilde temsil edilen güçlerin bu törenle gerçekten de daha üretken olmalarının sağlanacağıdır. Kısacası, bütün bu bahar ve yazdönümü şenlikleri, duygusal büyü başlığı altına girmektedir. Yaratılmak istenen olay dramatik olarak temsil edilir ve bu temsilin istenen olayın meydana gelmesini etkilediğine ya da en azından ona katkıda bulunduğuna inanılır. Daedala öyküsünde Hera'nın Zeus'la kavgası ve onun asık suratla sahneden çekilişi belki de fazla zorlanmadan kötü

[342] *B.K.* s. 177.

[343] *B.K.* s. 177 ve devamı.

[344] Brand, *Popular Antiquities,* i. 318, Bohn basımı; *B.K.* s. 178.

[345] Hone, *Every-day Book,* ii. 595 ve devamı; *B.K.* s. 178.

bir mevsimin ve ürün azlığının mitsel bir anlatımı olarak yorumlanabilir. Felaket getirici aynı etkiler, Demeter'in, kızı Proserpina'yı kaybettikten sonraki öfkesine ve inzivaya çekilişine bağlanıyordu.[346] İmdi, bir şenliğin kuruluşu çoğu kez belli bir felaket durumunda olayların mitsel bir öyküsüyle açıklanıyor, şenliğin gerçek amacı da bunların önlenmesidir; öyle ki, şenliğin tarihsel kökenini açıklamak için anlatılan miti bilirsek, şenliğin kutlanmasındaki gerçek niyeti bundan çıkarabiliriz. Bu nedenle, Daedala kökeni, bir kötü ürün ve bunun sonucu açlık öyküsüyle açıklanıyor idiyse, şenliğin gerçek amacının, bu tür felaketleri önlemek olduğunu çıkarabiliriz; ve ben şenliğin yorumunda haklıysam, amacın, bitki dünyasının üretimiyle en yakından ilişkili tanrıların evlenmesinin dramatik temsiliyle etkilendiği varsayılıyordu.[347]

Zeus ile Hera'nın evlenmesi Yunanistan'ın çeşitli bölgelerindeki yıllık şenliklerde dramatik olarak temsil edilirdi,[348] bu törenlerin nitelik ve amacının, Daedala'daki Plataea şenliğinde belirlediğime benzer olması en azından doğru bir varsayımdır; başka bir deyişle, bu şenliklerdeki Zeus ile Hera, Mayıs Beyi ve Hanımının Yunan eşdeğerleridir. Tıpkı Milton'ın Zephyros ile Aurora'nın cilveleşmesini anlatışı gibi ("bir kez Mayıs'ta rastlamıştı ona"), Homeros'un çizdiği, taze safranlar, sümbüller üzerine uzanmış Zeus ile Hera resmi de[349] yaşamın kendisinden almaydı belki.

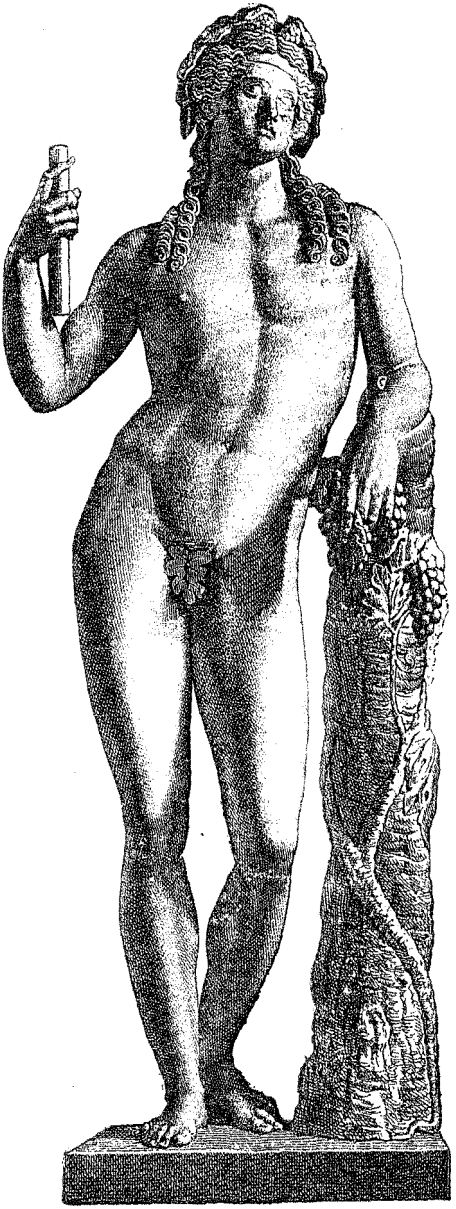
---

[346] Pausanias, viii. 42.

[347] Bir zamanlar, ardı ardına bir sürü kötü hasattan başları derde giren Rusyalı Wotjak'lar bu felaketi, tanrılarından biri olan *Keremet*'in evlenmemiş olmasından duyduğu öfkeye yordular. Bunun için de bir geline ev ararken yaptıkları gibi, canlı bir biçimde süslenmiş arabalarda alay halinde kutsal koruya gittiler. Kutsal koruda bütün gece eğlendiler, ertesi sabah korudan kare şeklinde bir çim çıkarıp yanlarında eve getirdiler. Bunu bize anlatan yazar, "bu evlenme töreniyle neyi kastettiklerini hayal etmek kolay değil," diyor. "Belki de, Bechterew'in düşündüğü gibi, *Keremet*'i, bundan böyle devamlı etkileyebilsin diye, toprak-ana, sevecen ve verimli *mukyle in* ile evlendirmeyi kastediyorlardı." — Max Buch, *Die Wotjäken, eine ethnologische Studie* (Stuttgard, 1882), s. 137.

[348] Girit, Knossos'ta, Diodoros, v. 72; Samos'ta Lactantios, *Instit.* i. 17; Atina'da Photios, *sv. Etymolog. Mang. sv.* s. 468-52.

[349] *İlyada*, xiv. 347.

Şarap ve bitki tanrısı Dionysos

Söylenceye göre Dionysos tarafından uyandırılan ve onunla evlenen uyuyan Ariadne.

Aynı özellik, Kraliçe'nin Dionysos'la Atina'da baharın Çiçekli Ayı'nda *(Anthesterion)* her yıl yeniden evlenmesi konusunda da ileri sürülebilir.[350] Çünkü ilerde göreceğimiz gibi, Dionysos temelde bir bitki tanrısıydı, Atina'daki Kraliçe ise tamamen dinsel ya da rahiplikle ilgili bir görevliydi.[351] Dolayısıyla, baharda yıllık evlenmelerinde Mayıs'ın Kral ve Kraliçesinden başka bir şey olamazlardı. Evlenme töreninde Kraliçeye eşlik eden kadın, Mayıs kraliçesine eşlik eden nedimelerinin karşılığıydı.[352] Yine, şairlerin ve ressamların çok sevdiği, Dionysos'un uyandırıp evlendiği terk edilmiş uyuyan güzel Ariadne öyküsü de 1 Mayıs günü Fransız Alplerinde köylülerin oynadığı küçük dramaya[353] o kadar yakından benziyor ki, Dionysos karakterini bir bitki tanrısı olarak düşününce, bunu Fransızlarınkine denk düşen bahar töreni betimlemesi gibi görmemezlik edemeyiz. Gerçekten de, Preller, Dionysos'un Ariadne ile evlenmesinin Girit'te her bahar oynandığına inanmaktadır.[354] Aslında gösterdiği kanıtlar kandırıcı değil, ama görüşün kendisi olası görünüyor. Karşılaştırmayı doğru yapıyorsam, Fransız ve Yunan törenleri arasındaki başlıca ayrımın şöyle olması gerekirdi: birincide uyuyan kişi, terk edilen güveydi, ikincisindeyse terk edilen gelin; düşlemsel olarak Ariadne'nin evlilik tacı[355] diye görülen gökyüzündeki yıldız grubu da Mayıs Kraliçesini oynayan Yunanlı kızının taktığı çelengin gökyüzüne uygulanmasından başka bir şey olamazdı.

Genel olarak, tıpkı modern halk-törelerindeki ve eski dini törenlerle mitolojideki benzerlikler gibi, bizim köylülerin bahar ve yazdönümü şenliklerinde kendini gösteren ağaca-tapınmanın eski biçimlerinin tarihöncesi zamanlarda Yunanlılar ve Romalılarca uygulandığı sonucuna varmakta haklı çıkmaktayız. O halde, ağaca-

[350] Demosthenes, *Neaer.* s. 73 ve devamı, s. 1369 ve devamı; Hesychius, *svv. Etymol. Mang. sv.*; Pollux, viii. 108; Aug. Mommsen, *Heortologie,* s. 357 ve devamı; Hermann, *Gottesdienstliche Alterthümer,* paragraf 32, 15, 58. II ve devamı.

[351] Bkz. s. 8 ve devamı.

[352] Bkz. s. 95.

[353] Bkz. s. 96.

[354] Preller, *Griech. Mythol.* i. 559.

[355] Hyginus, *Astronomica,* i. 5.

tapınmanın bu şekillerinin, araştırmamızın konusu olan Aricia rahipliğini açıklamada bize yardımı olur mu? Sanıyorum olur. Önce, Aricia korusunun tanrıçası Diana'nın nitelikleri, bir ağaç-ruhun ya da orman tanrısının nitelikleridir. Ona tapınma yerleri koruluklardaydı, aslında her koru ona tapınma yeriydi,[356] ve çoğu kez betimlemelerde orman-tanrısı Silvanus'la eşdeğerdir.[357] Bir ağaç-ruh gibi o da doğumda kadınlara yardım ederdi ve bu bakımdan ünü, yerinde bulunan adaklara dayanarak söylersek, Aricia korusunda hayli yükseklerde gibi görünmektedir.[358] Aynı zamanda, yabanıl hayvanların da koruyucusuydu o;[359] tıpkı Finlandiya'da orman-tanrısı Tapio'nun ormanda başıboş dolaşan yabanıl yaratıkları koruduğuna inanıldığı gibi, bu hayvanların da onun malı olduğu düşünülüyordu.[360] Aynı şekilde Samogit'liler de ormanlardaki kuşları ve hayvanları, hiç kuşkusuz orman tanrısının koruması altında oldukları için, kutsal sayarlardı.[361] Yine, evcil hayvanların da Diana tarafından korunduğuna değgin işaretler var,[362] bunların Silvanus tarafından korundukları zaten varsayılmaktaydı.[363] Fakat hayvanlar üzerindeki özel etkinin orman-ruhlarına bağlandığını görmüştük; Finlandiya'da sürüler hem ahırlarında hem de ormanda dolaşırken orman-tanrılarının koruması altındaydılar.[364] Son olarak, kaynayan kutsal pınarda ve Aricia korusunda hiç sönmeden yanan ateşte[365] orman-tanrılarının öteki niteliklerinden, yağmur yağdırma ve güneşi aydınlatma gücünün izlerini saptayabiliriz belki de.[366] Bu son

[356] Servius, Vergilius Üzerine, *Georg.* iii. 332, *nam, ut diximus, et omnis quercus Jovi est consecrata, et omnis lucus Dianae.*

[357] Roscher'in *Lexikon d. Griech u. Röm. Mythologie,* c. 1005.

[358] Bkz. s. 4. Diana'nın bu özelliği için bkz. Roscher, *a.g.y.,* c.1007.

[359] Roscher, c. 1006 ve devamı.

[360] Castren, *Finnische Mythologie,* s. 97.

[361] Mathias Michov, "De Sarmatia Asiana atque Europa," *Novus Orbis regionum ac insularum veteribus incognitarum,* s. 457.

[362] Livy, i.45; Plutarkhos, *Quaest. Rom.* 4.

[363] Vergilius, *Aen.* viii. 600 ve devamı; Servius'un notuyla birlikte.

[364] Castren, *a.g.y.,* s. 97 ve devamı.

[365] Bkz. s. 4.

[366] Bkz. s. 68.

nitelik, Nemi'deki tanrıça Diana'nın eşi Virbius'un güneş olduğuna bazılarının niçin inandığını açıklayabilir.[367]

Yani Aricia korusu tapımı temelde bir ağaç-ruhu ya da orman tanrısı tapımı idi. Fakat Avrupa halk-töreleri üzerine incelememiz bir ağaç-ruhunun çoğu kez yaşayan bir kişiyle temsil edildiğini, ağaç-ruhunun cisimleşmesi olarak bakılan bu kişinin onun bereketlendirici gücüne sahip olduğuna inanıldığını gösteriyordu; ilkel inanç üzerine araştırmamız da, tanrının bir insanda bedenleşmesi kavramının yabanıl ırklar arasında yaygın olduğunu kanıtlıyordu. Ayrıca, ağaç-ruhun içine girdiğine inanılan yaşayan insana çoğu kez kral dendiğini ve bu bakımdan tamamen ağaç-ruhunu temsil ettiğini görmüştük. Çünkü Gilgit kabilelerinin kutsal sedir ağacına, gördüğümüz gibi, "Heybetli Kral" deniyor;[368] Finlerin, kahverengi bir sakalı, köknar kozalaklarından yüksek bir şapkası ve ağaç yosunlarından bir giysisi olan yaşlı bir adamla temsil edilen, Tapio adlı baş orman tanrısı Orman Kralı, Ormanın Efendisi, Ormanın Altın Kralı gibi adlarla bilinirdi.[369] O zaman, Aricia korusundaki Ormanın Kralı neden, Mayıs Kralı, Otlak Kralı, vb. gibi, ağaç-ruhunun ya da bitki ruhunun bir bedenleşmesi olmasın? Adı, kutsal görevi, ormanda kaldığı yer de bizi bu sonuca götürüyor, ayrıca Altın Dal'la ilişkisi de bunu doğruluyor. Çünkü Ormanın Kralına ancak Altın Dal'ı koparmış olan kimse saldırabileceğine göre, bu dal ya da onun üzerinde büyüdüğü ağaç sağlam kaldıkça, yaşamı, saldırıya karşı güvenliydi. Dolayısıyla, bir anlamda, yaşamı ağacın yaşamıyla birbirine bağımlıydı; bunun için de, ağaçla olan ilişkisi, bir dereceye kadar, birleşik ya da içkin ağaç-ruhun ağaçla olan ilişkisinin aynıydı. Ağaç-ruhunun hem Ormanın Kralı hem de Altın Dal'la temsili (çünkü, Altın Dal'a korunun tanrısal yaşamının çok özel bir belirtisi olarak bakıldığı tartışılamaz bir şeydir) bizi şaşırtmamalıdır, çünkü ağaç-ruhunun böyle ikili olarak: önce bir ağaç ya da dalla, ikinci olarak da canlı bir insanla temsili seyrek rastlanan bir şey değildir.

---

[367] Bkz. s. 8.

[368] Bkz. s. 74.

[369] Castren, *Finnische Mythologie,* s. 92, 95.

O zaman, onun kral ve rahip olarak çifte özelliğini, Altın Dal ile ilişkisini ve korunun tanrısının kesin orman özelliğini düşünürsek, Ormanın Kralı'nın, tıpkı Mayıs Kralı ve onun Kuzey Avrupalı hemcinsleri gibi, ağaç-ruhunun canlı bir cisimleşmesi sayıldığını şimdilik varsayabiliriz. Ancak böylelikle, halk arasında ağaç-ruhunun kendisine bağlanan, yağmur ve güneş ışığı gönderme, ürünleri büyütme, kadınları doğurtma, sürüleri ve hayvanları çoğaltma gibi tansıksal güçlerle donatılabilirdi. Böyle yüce güçlerin anlı şanlı sahibinin çok önemli bir kişi olması gerekirdi, gerçekten de etkisinin uçsuz bucaksız olduğu görülmektedir. Çünkü[370] çevredeki kırsal alanın hâlâ, Latin Birliğini oluşturan küçük küçük kabileler arasında paylaşılmış olduğu günlerde Alban Dağındaki kutsal korunun, bu kabileler için ortak bir saygı ve endişe konusu olduğu bilinmektedir. Ve tıpkı Kamboçya krallarının, tropikal ormanların loş derinliklerindeki gizemsel Ateş ve Su Krallarına sunular gönderişi gibi, geniş Latian ovasının her köşesinden İtalyan hacılarının gözlerinin ve adımlarının, Apeninlerin soluk mavi çizgisine ya da uzaklardaki denizin koyu mavisine karşı dimdik duran Alban Dağının önlerinde yükseldiği yere, Nemi'nin gizemli rahibinin, Ormanın Kralının vatanına dönmüş olduğuna pekâlâ inanabiliriz.

[370] *Historic, Roman, Fragm.* ed. Peter, s. 52, (birinci basım).

İKİNCİ BÖLÜM

RUHUN KORKULARI

Ey sevgili geçici Ruh
Öyle korkulu ve acılıyım ki!
HEINE

1 — Krallık ve Rahiplik Tabuları

BUNDAN ÖNCEKİ bölümde ilk toplumlarda kralın ya da rahibin çoğu kez doğaüstü güçlerle donatılmış biri, ya da bir tanrının bedenleşmiş biçimi olduğuna inanıldığını; bunun sonucu olarak da doğanın gidişinin az çok onun kontrolu altında olduğunun varsayıldığını; kötü havadan, ürünün iyi olmamasından ve buna benzer felaketlerden onun sorumlu tutulduğunu görmüştük. Buraya kadar öyle görünüyor ki, kralın doğa üzerindeki gücünün, uyruğu ve köleleri üzerindeki gücü gibi, istençli belli edimler yoluyla kullanıldığı varsayılmaktadır; dolayısıyla, eğer kuraklık, kıtlık, salgın hastalık ya da fırtına gibi afetler ortaya çıkarsa, halk bu felaketi krallarının savsaklamasına ya da günahına bağlar, onu uygun biçimde kırbaçla ya da hapisle cezalandırır; hâlâ yumuşamazsa tahttan indirir ya da öldürür. Bununla birlikte bazan doğanın işleyişinin, krala bağlı olarak düşünülse de, kısmen onun istencinden bağımsız olduğu varsayılır. Kişiliği, deyim yerindeyse, doğanın devingen merkezi olarak

düşünülür, güç çizgileri bu merkezden göklerin dört bir yanına yayılır; öyle ki, onun herhangi bir hareketi —başını çevirmesi, elini kaldırması— doğanın herhangi bir parçasını anında etkiler ve ciddi biçimde rahatsız eder. O, dünyanın dengesinin bağlı olduğu destek noktasıdır; onun tarafındaki en küçük bir düzensizlik, hassas dengeyi bozar. Bu yüzden, hem kendisinin çok dikkatli olması, hem de ona çok dikkat edilmesi gerekir; tüm yaşamı en küçük ayrıntılarına varıncaya kadar öyle ayarlanmalıdır ki, onun istençli ya da istençsiz hiçbir hareketi doğanın yerleşik düzenini bozamasın ya da rahatsız edemesin. Bu monarklar sınıfından olan Japonya'nın kutsal imparatoru Mikado ya da Dairi, tipik bir örnektir. O, tanrılar ve insanlar da içinde bütün evreni yöneten güneş tanrıçasının bedenleşmiş halidir; bütün tanrılar yılda bir kez ona saygı ziyaretinde bulunur ve bir ay onun sarayında kalırlar. "Tanrısız" denilen bu ay süresince, terk edilmiş olduklarına inanıldığı için hiç kimse tapınaklara gitmez.[1]

Mikado'nun yaşam tarzının aşağıdaki betimlemesi yaklaşık iki yüz yıl önce yazılmıştır:[2]

Bu aileden gelen prenslere, özellikle de tahtta olanların çocuklarına, bugün bile kendilerinden kutsal kişiler ve doğuştan Papa olarak bakılır. Bu yararlı kavramların, uyruklarındaki kimselerin kafasından çıkmamasını sağlamak için de kutsal kişiliklerine olağanüstü bir dikkat harcamak ve öteki ulusların törelerine göre incelendiğinde gülünç ve uygunsuz görünebilecek şeyler yapmak zorundadırlar. Bunlardan burada birkaç örnek vermek yersiz olmayacaktır. İmparator, ayağının yere değmesinin saygınlığına ve kutsallığına çok aykırı bir şey olduğunu düşünür; bu nedenle, bir yere gitmek istediği zaman, insanların omuzları üzerinde taşınması gerekir onun. Kutsal bedeni açık havaya

[1] *Manners and Customs of the Japanese in the Nineteenth Century, From Recent Dutch Visitors to Japan, and the German of Dr. Ph. Fr. von Siebold* (Londra, 1841), s. 141 ve devamı.

[2] Kaempfer, "History of Japan", Pinkerton, *Voyages and Travels* vii. 716 ve devamı.

çıkacak diye çırpınırlar; güneş, onun başında parlayacak kadar değerli bir şey değildir. Bedeninin her parçası öyle kutsal sayılır ki, saçını, sakalını ya da tırnaklarını kesemez. Bununla birlikte, çok fazla kirlenmesin diye de onu geceleyin, uyuyorken temizleyebilirler; çünkü, dediklerine göre, o saatte onun bedeninden alınan bir şey ondan çalınmış olacak, böyle bir hırsızlık da onun kutsallığını ya da saygınlığını bozmamış olacaktı. Eski zamanlarda, imparator her sabah başına imparatorluk tacını giyip birkaç saat tahtında oturmak zorundaydı; fakat tam bir heykel gibi: ellerini, ayaklarını, başını, gözlerini hatta vücudunun hiçbir parçasını kımıldatmaksızın; çünkü, imparatorluğunda barışı ve huzuru bu yolla sürdürebileceği düşünülürdü; kazara şu ya da bu yana dönse, veya topraklarının herhangi bir parçasına doğru uzunca bir süre baksa, ülkeyi yıkıma uğratacak savaş, kıtlık, yangın ya da herhangi bir felaketin hemen yakında olduğundan korkulurdu. Fakat daha sonraları, imparatorluk tacının bir güvenlik aracı olduğu, onun hareketliliğinin imparatorlukta barışı koruyacağı anlaşılınca, yalnızca iş yapmamaya ve zevklere adanmış olan imparatorun kişiliğini bu ağır görevden kurtarmanın uygun olacağı düşünüldü, bu yüzden şimdi taç her sabah birkaç saat tahtın üzerine bırakılmakta. Yiyeceklerinin her gün yeni kaplarda hazırlanması, masada yeni tabaklarda sunulması gerekir: kaplar ve tabaklar temiz ve sadedir, yalnızca kilden yapılmadır; çünkü bir kez kullanıldıktan sonra bir kenara atılmaları ya da kırılmaları büyük masraf gerektirmeyecektir. Bunlar, sıradan insanların ellerine geçer korkusuyla genellikle kırılır, çünkü dinsel inançlarına göre, sıradan bir insan yiyeceğini bu kutsal tabaklardan yiyecek olursa şişer ve ağzını, boğazını yakardı. Dairi'nin kutsal giysilerinin de buna benzer kötü etkilerinden korkulur; halktan biri, imparatorun açık izni ya da emri olmadan bunları giyecek olursa, vücudunun her yerinde şişmeler ve sancılar belireceğine inanılır. Mikado'yla ilgili eski bir anlatıda aynı konularda şunlar yazılı: *Ayağıyla yere şöyle bir dokunması bile onun için utanılacak bir aşağılanma olarak görülürdü. Güneş ve ayın onun başında parlamasına izin verilmezdi. Vücudunun fazlalıklarından hiçbiri hiçbir zaman alınamazdı ondan,*

ne saçları, ne sakalı, ne de tırnakları kesilirdi. Yediği her şey yeni kaplarda pişirilirdi.[3]

Buna benzer rahip krallar, daha doğrusu kutsal krallar, barbarlığın daha alt düzeyinde, Afrika'nın batı kıyısında bulunur. Aşağı Gine'de Cape Padron yakınında Shark Point'te rahip kral Kukulu tek başına bir ormanda yaşar. Bir kadına dokunamaz, evinden ayrılamaz; aslında koltuğundan bile ayrılamaz, onun üzerinde oturur durumda uyumak zorundadır, çünkü eğer yere uzansa rüzgâr çıkmaz, deniz ulaşımı da dururdu. Fırtınaları düzenler, genellikle de yararlı ve dengeli hava koşulları sağlar.[4] Kongo krallığında (Batı Afrika) Chitomé ya da Chitombé adlı bir yüce Papa vardı, zenciler ona yeryüzündeki tanrı gözüyle bakarlardı, gökyüzünde de aynı derecede güçlüydü. Bundan dolayı yeni ürünleri kendileri tatmadan önce ilk meyvaları hep ona sunarlardı, bu kuralı çiğnerlerse başlarına türlü çeşitli bela geleceğinden korkarlardı. Kendi yetki sınırları içindeki başka yerleri ziyaret etmek üzere oturduğu yerden ayrıldığında, bütün evli insanlar, o evinden uzak olduğu sürece sıkı bir perhiz uygulamak zorundaydılar, çünkü herhangi bir nefsini tutamayış eyleminin onun için öldürücü olacağı varsayılırdı. Onun doğal bir ölümle ölmesi halinde dünyanın yok olacağını, gücü ve marifetiyle ayakta tuttuğu yeryüzünün hemen ortadan kalkacağını sanırlardı.[5] İspanyol fethi sırasında Yeni Dünya'nın yarı barbar ulusları arasında Japonya'dakine benzer hiyerarşiler ve teokrasiler bulunuyordu. Bunlardan bazılarını daha önce gördük.[6] Fakat Güney Meksika'daki Zapotek'lerin yüksek piskoposunun Mikado'yla daha yakın bir koşutluk gösterdiği görülüyor. Kralın kendisine güçlü bir rakip

[3] Caron, "Account of Japan", Pinkerton, *Voyages and Travels,* vii. 613. Varenius'la karşılaştırın, *Descriptio regni Japoniae,* s. II, *Nunquam attingebant (quemadmodum et hodie id observat) pedes ipsius terram: radiis Solis caput nunquam illustrabatur: in apertum aërem non procedebat,* vb.

[4] A. Bastian, *Die deutsche Expedition an der Loango-Küste,* i. 287 ve devamı, karş. *a.g.y.,* s. 353 ve devamı.

[5] Labat, *Relation historique de l'Ethiopie Occidentale,* i. 254 ve devamı.

[6] Bkz. s. 45, 51.

olan bu ruhani efendi, krallığın başlıca kentlerinden biri olan Yopaa'yı mutlak bir egemenlikle yönetirdi. Söylendiğine göre, ona karşı duyulan derin saygıyı gözde büyütmek olanaksızdır. Ona bir tanrı gözüyle bakılırdı, yeryüzü onu üzerinde tutacak, güneşse üzerinde parlayacak değerde değildi. Ayağının yere bir dokunması bile kutsallığını kirletmeye yeterdi. Tahtırevanını omuzlarında taşıyan görevliler en yüksek ailelerin üyeleriydi; çevresindeki herhangi bir şeye gönül düşürüp de bakmazdı; onunla karşılaşan herkes, onun gölgesini bile görseler ölüme yakalanacaklarından korkarak hemen yüzüstü yere kapanırlardı. Zapotek rahiplerine, özellikle de yüce piskoposa nefsini tutma kuralı düzenli olarak uygulanırdı; fakat "her yıl, şölenlerle ve danslarla kutlanan belli günlerde yüce rahibin sarhoş olması töredendi. Ne göklere ne de yeryüzüne ait değilmiş gibi göründüğü bu durumda, tanrıların hizmetine ayrılmış erden kızların en güzeli ona getirilirdi." Kızın ona doğurduğu çocuk bir erkek olursa, bir prens olarak yetiştirilirdi, en büyük oğul babasından sonra papalık tahtına otururdu.[7] Bu papaya bağlanan doğaüstü güçler kesinlikle belirlenmemiştir, ama Mikado ve Chitomé'ninkilere benzemesi olasıdır.

Japonya ve Batı Afrika gibi, doğanın düzeninin, hatta dünyanın var oluşunun kralın ya da rahibin yaşamıyla ilişkili varsayıldığı her yerde, uyruklarının ona hem sınırsız lütuf ve iyilik kaynağı, hem de sınırsız tehlike kaynağı olarak bakacağı açıktır. Bir yandan, halk, dünya yemişlerini büyüten, geliştiren yağmur ve güneş ışığı için, gemileri kıyılarına getiren rüzgâr için, hatta ayaklarının altındaki yerin varlığı için ona teşekkür etmek zorundadır. Ama verdiğini vermeyebilir de; doğanın onun kişiliğine bağımlılığı o kadar sıkı, merkezi olduğu güçler sisteminin dengesi o kadar hassastır ki, onun yönünden gelebilecek en küçük bir düzensizlik yeryüzünü temellerinden sarsacak bir titreme yaratabilir. Eğer Doğa, kralın en küçük, istençsiz hareketiyle rahatsız olabiliyorsa, ölümünün

[7] Brasseur de Bourbourg, *Hist. de nations civilisées du Mexique et de l'Amérique-centrale*, iii. 29 ve devamı; Bancroft, *Native Races of the Pacific States*, ii. 142 ve devamı.

neden olacağı karmaşayı anlamak kolaydır. Daha önce de gördüğümüz gibi, Chitomé'nin ölümünün dünyanın yok olmasına neden olacağı sanılırdı. Bu yüzden de, kralın düşüncesizce bir hareketinin, dahası ölümünün tehlikeye atabileceği kendi güvenlikleri yüzünden, halk, kralından ya da rahibinden, kendi varlığının devamı ve sonuç olarak halkının ve dünyanın devamı için yerine getirilmesi gerekli bu kurallara sıkı sıkıya uymasını isteyecektir. İlk krallıkların, halkın yalnızca kral için var olduğu despotluklar olduğu fikri, bizim şu anda üzerinde durduğumuz monarşilere hiç uygun düşmez. Tersine, bu monarşilerde kral yalnızca uyrukları için vardır; yaşamı, doğanın gidişini halkının yararına düzenleyerek konumunun gerektirdiği görevleri yerine getirdiği sürece değerlidir. Bunu yapamaz duruma gelir gelmez, daha önce ona bol bol verdikleri özen, bağlılık, dini saygı biter ve kine, nefrete dönüşür; rezilce görevden alınır ve kaçıp hayatını kurtarabilirse ne âlâ. Bir gün önce tanrı diye tapındıkları biri ertesi gün bir suçlu olarak öldürülür. Fakat halkın bu değişen davranışında keyfi ya da aykırı bir şey yoktur. Tersine, davranışları uyumludur. Kralları tanrılarıysa eğer, aynı zamanda kendilerini koruyan kimsedir ya da öyle olmak zorundadır; ve eğer onları koruyamıyorsa, bunu yapacak bir başkasına devretmelidir bu görevi. Bununla birlikte, beklediklerine yanıt verebildiği sürece, ona gösterdikleri ve onu kendi kendine göstermeye zorladıkları özenin, dikkatin sınırı yoktur. Bu türden bir kral, törensel kuralların, bir yasaklar ve usuller ağının etrafına çevirdiği bir çit içinde yaşar; bu yasaklar ve kurallar onun saygınlığına, dahası rahatına katkıda bulunmak için değil, doğanın uyumunu bozarak, kendini, halkını ve evreni genel bir felakete sürükleyebilecek bir davranışta bulunmasını önlemek için konmuştur. Bu kurallar, usuller, onun rahatını artırması şöyle dursun, her hareketini köstekleyerek özgürlüğünü ortadan kaldırır ve çoğu kez halkın korumayı amaç edindikleri yaşamı bir yük ve üzüntü kaynağı yapar onun için.

Loango'nun doğaüstü güçlerle donanmış kralları için şöyle söylenir: bir kral ne denli güçlüyse, uymak zorunda olduğu o denli fazla tabu vardır; bunlar, onun bütün eylemlerini, yürümesini durması-

nı, yemesini içmesini, uyumasını, uyanmasını düzenler.[8] Tahtın kalıtçısı daha bebekliğinden bu kısıtlamalara bağlı kalmak zorundadır; fakat yaşı ilerledikçe, uyması gereken yasakların ve törenlerin sayısı artar, "tahta çıktığındaysa bir dinsel törenler ve tabular okyanusu içinde kaybolmuştur artık."[9] Daha önce de gördüğümüz gibi[10] Mısır krallarına tanrı diye tapılırdı, gündelik yaşamlarının programı kesin ve değişmez kurallarla en ince ayrıntısına kadar düzenlenmişti. Diodoros, "Mısır krallarının yaşamı, sorumsuz olan ve canlarının istediğini yapabilen diğer monarklarınkine benzemiyordu," diyor.[11] "Tersine, onlar adına her şey, yalnızca resmi görevleri değil, günlük yaşamlarının ayrıntıları bile yasalarla saptanmıştır... Günün ve gecenin hangi saatinde, hoşuna gittiği için değil de, yasalar öyle istediği için ne yapacağı önceden düzenlenmişti... Yalnızca kamu hizmetlerini göreceği ya da yargıya başkanlık edeceği saatler değil, yürüyeceği, yıkanacağı, karısıyla yatacağı, kısacası yaşamında yapacağı her eylemin saatleri önceden saptanmıştı. Töre sade bir yemeği emrediyordu; yiyebileceği tek et dana ve kaz etiydi, ancak bildirildiği ölçüde şarap içebilirdi." Rahiplere uygulanan tabular hakkında, Roma'da Flamen Dialis'in uyduğu yaşam kuralları dikkat çekici bir örnek sağlıyor bize. Daha önce de gördüğümüz gibi[12], Nemi'deki Virbius tapımı, belki de Ormanın Kralı'nın kendisi olan ve yaşam tarzı Roma Flameninkine benzeyen bir Flamen tarafından yerine getirildiğinde, bu kurallar bizim için özel bir önem taşıyor. Şöyle: Flamen Dialis ata binemez hatta ona dokunamazdı, silahlı bir asker göremez, kırık olmayan bir yüzük takamazdı, giysilerinin herhangi bir kısmında düğüm olamazdı; kutsal ateşin dışında hiçbir ateş evinden dışarı çıkamazdı; buğday ununa ya da mayalı ekmeğe dokunamazdı; bir keçiye, köpeğe, çiğ ete, fasulyeye ve sarmaşığa dokunamaz, hatta adlarını ağzına alamazdı; bir asmanın altın-

[8] Bastian, *Die deutsche Expedition an der Loango-Küste,* i. 355.

[9] Dapper, *Description de l'Afrique,* s. 336.

[10] S. 51 ve devamı.

[11] *Bibl. Hist.* i. 70.

[12] S. 7 ve devamı.

dan geçemezdi; yatağının ayaklarına çamur bulaştırılması gerekirdi; saçları ancak özgür bir insan tarafından ve bronz bir bıçakla kesilebilirdi, saçlarının ve tırnaklarının, kesildikten sonra uğurlu bir ağaç altına gömülmesi gerekirdi; bir ölüye dokunamaz, birinin yakıldığı bir yere giremezdi; kutsal günlerde çalışıldığını göremezdi; açık havada üzerindeki şeyler çıkarılamazdı; eli kolu bağlı bir adam onun evine alınırsa, onun çözülmesi ve iplerin çatıdaki bir delikten çekilip sokağa sarkıtılması gerekirdi. Karısı, Flaminica, aşağı yukarı aynı kuralların yanında kendine ait başka kurallara da uymak zorundaydı. Yunan merdiveni denilen bir merdivenden üç basamaktan fazla çıkamazdı; belli bir şenlikte saçlarını tarayamazdı; ayakkabaları, doğal ölümle ölmüş bir hayvanın derisinden yapılamazdı, ancak kesilmiş ya da kurban edilmiş bir hayvanın derisinden yapılması gerekirdi; gökgürültüsü işitirse, kefaret olarak bir kurban sununcaya kadar tabu sayılırdı.[13]

Krallık ya da rahiplik görevine bağlanmış olan bu ağır töreler, görenekler kendi doğal etkilerini ortaya çıkardı. Hiç kimse görevi kabul etmiyor, böylelikle de görevin boşlukta kaldığı oluyordu; ya da kabul etseler bile onun ağırlığı altında ruhsuz yaratıklara, bir yere kapatılmış münzevilere dönüyorlar, yönetimin dizginleri de bunların ellerinden, adlarını kullanmaksızın gerçek egemenliği kullanmakla yetinen insanların güçlü pençelerine kayıyordu. Bazı ülkelerde, yüce güçteki bu çatlak, tinsel ve zamanlı güçlerin tümüyle ve devamlı ayrılışına kadar derinleşiyor, kraliyet sarayı tamamen dinsel işlevlerini elinde tutarken, sivil hükümet daha genç ve daha güçlü bir kuşağın eline geçiyordu.

Bazı örnekler verelim. Kamboçya'da Ateş ve Su Krallıklarının çoğu kez isteksiz ardıllara zorla verildiğini,[14] Vahşi Ada'da, sonunda hiç kimse o tehlikeli ayrıcalığı kabul etmeye kandırılamadığı için

[13] Aulus Gellius, x. 15; Plutarkhos, *Quaest. Rom.* 109-112; Pliny, *Nat. Hist.* xxviii. 146; Servius on Vergilius, *Aen.* i. vv. 179, 448, iv. 518; Macrobius, *Saturn.* i. 16, 8 ve devamı; Festus, s. 161 A, ed. Müller. Daha fazla ayrıntı için bkz. Marquardt, *Römische Staatsverwaltung*, iii. 326 ve devamı.

[14] S. 55.

monarşinin gerçekte sonlandığını[15] görmüştük. Batı Afrika'nın bazı bölgelerinde, kral ölünce, onun ardılını seçmek için bir aile meclisi gizlice toplanırdı. Seçilen kişi birden yakalanır, bağlanır ve fetiş evine atılırdı, tacı kabul etmeye razı oluncaya kadar orada hapiste tutulurdu. Bazan da kalıtçının, zorla kabul ettirilmek istenen onurdan kaçma yollarını bulduğu olur; zalim bir başkanın, kendisini tahta oturtma girişimine zorla karşı koymaya kararlı, devamlı silahlı dolaştığı biliniyor.[16] Japon Mikadoları, yüce gücün onurunu ve yükünü bebek yaşındaki çocuklarına aktarma yollarını arayanların ilklerindendi; ülkenin uzun süredir geçici egemenleri olan Tycoon'ların ortaya çıkışı, bir Mikado'nun üç yaşındaki oğlu lehine tahttan çekilişine kadar gidiyor. Egemenlik, bebek prensin elinden bir zorba tarafından ele geçirilince, Mikado'nun davası, cesur ve akıllı bir adam olan Yoritomo tarafından savunuldu: Yoritomo, zorbayı devirdi ve gölge Mikado'yu tahta oturttu, asıl gücüyse o elinde tutuyordu artık. Kazanmış olduğu gücü ve rütbeyi kendi torunlarına miras olarak bıraktı, böylece Tycoon soyunun kurucusu oldu. On altıncı yüzyılın son yarısına kadar Tycoon'lar etkin ve güçlü yöneticilerdi; fakat yazgıları Mikado'larınki gibi oldu; içinden çıkılmaz aynı töre ve yasa ağına dolaşınca, onlar da saraylarından pek çıkmayan, anlamsız törenler çemberinde dolanıp duran kuklalara dönüştüler, gerçek devlet işleriyse devlet konseyince yürütülüyordu.[17] Tonkin'de monarşi buna benzer bir yol izledi. Selefleri gibi kadınsı ve tembel bir yaşam süren kral, bir balıkçıyken Yüce Mandarin'liğe yükselmiş, Mack adında hırslı bir serüvenci tarafından tahttan indirildi. Fakat kralın erkek kardeşi Tring zorbayı devirdi ve kralı yeniden tahta çıkardı, ama bütün birliklerin generali unvanını kendisi ve ardılları için elinde tutmayı sürdürdü. Bundan sonra krallar ya da *dova*'lar, egemen unvanı ve görkemini taşımalarına karşın, artık devleti yönetemez duruma geldiler. Onlar saraylarında dışardan

[15] S. 48.

[16] Bastian, *Die deutsche Expedition an der Loango-Küste,* i. 354 ve devamı; ii. 9, II.

[17] *Manners and Customs of the Japanese,* s. 199 ve devamı; 355 ve devamı.

soyutlanmış olarak yaşarken, gerçek politik gücün tamamı kahtsal general ve *chova*'lar kuşağınca kullanılıyordu.[18] Tahiti krallarının, bir oğulları doğar doğmaz tahttan çekilme töresi —oğul hemen egemen ilan ediliyor ve babasının saygınlığını alıyordu— belki de, Mikado'ların ara sıra uyguladıkları benzeri töre gibi, sıkıcı krallık yükünü başka omuzlara aktarma arzusundan doğmuştur; çünkü başka yerlerde olduğu gibi Tahiti'de de kral, sıkıcı bir yasaklar sistemine bağlı tutuluyordu.[19] Bir başka Polinezya adası olan Mangaia'da dinsel ve sivil yetke ayrı ayrı ellere bırakılıyordu, dinsel işlevler, kahtsal bir krallar soyu tarafından yerine getiriliyordu, oysa sivil hükümet zaman zaman muzaffer savaş komutanlarına teslim ediliyordu, bununla birlikte onu bu göreve getirmek kralın işiydi. En iyi topraklar krala ayrılıyor, her gün en seçme yiyeceklerden sunular kabul ediyordu.[20] Yetkenin bir imparator ile bir papa arasında paylaşılmasının Amerika'daki örneğine Meksika ve Kolombiya'nın erken tarihi anlatılırken değinilmişti.[21]

2 — *Ruhun Yapısı*

Ama kutsal kralın ya da rahibin uyduğu tabuların amacı onun yaşamının korunması ise şu soru ortaya çıkıyor o zaman: Onların bu uyumlarının bu amacı *nasıl* gerçekleştirdiği düşünülüyor? Bunu anlamak için kralın yaşamını tehdit eden tehlikenin yapısını bilmeliyiz; çünkü korunulmaya çalışılan tabunun amacı da budur. Bu yüzden şunu sormamız gerekiyor: İlk insanlar ölümden ne anlıyor? Bunu hangi nedenlere bağlıyor? Ve buna karşı nasıl korunulacağını sanıyor?

---

[18] Richard, "History of Tonquin", Pinkerton, *Voyages and Travels*, ix. 744 ve devamı.

[19] Ellis, *Polynesian Researches*, iii. 99 ve devamı. 1836 basımı.

[20] Gill, *Myths and Songs of the South Pacific*, s. 293 ve devamı.

[21] S. 45, 114.

Yabanıl, genellikle cansız doğa süreçlerini, nasıl, görüngülerin (phenomena) içinde ya da gerisinde çalışan canlı varlıklarca meydana getirildiklerini varsayarak açıklıyorsa, yaşamın kendisinin görüngülerini de öyle açıklar. Eğer bir hayvan yaşıyor ve hareket ediyorsa, onun düşüncesine göre, bu ancak içinde onu hareket ettiren küçük bir hayvan olduğu içindir. Eğer bir insan yaşıyor ve hareket ediyorsa, bu ancak içinde onu hareket ettiren küçük bir insan olduğu içindir. Hayvanın içindeki hayvan, insanın içindeki insan, işte ruh budur. Ve bir hayvanın ya da bir insanın eylemi nasıl bir ruhun varlığı ile açıklanıyorsa, uyku ve ölüm dinlenmesi de onun yokluğuyla açıklanır; uyku ya da kendinden geçme, ruhun geçici, ölümse devamlı yokluğudur. Dolayısıyla, ölüm ruhun devamlı yokluğuysa, ona karşı korunmanın yolu, ya ruhun bedenden ayrılmasını önlemek ya da eğer ayrılmışsa onun geriye dönmesini sağlama almaktır. Yabanılların bu amaçlardan birini ya da öbürünü sağlama almak için kabul ettiği önlemler, yasaklar ya da tabular şeklini alır; bunlar ruhun devamlı varlığını ya da geriye dönüşünü sağlamaya yönelik kurallardan başka şeyler değildir. Kısacası, bunlar yaşamı esirgeyen ya da koruyan şeylerdir. Bu genel ifadeleri şimdi örneklerle gösterelim.

Bazı Avustralyalı zencilerle konuşan Avrupalı bir misyoner şöyle söylüyor: "Sizin sandığınız gibi ben bir tek kişi değil iki kişiyim." Bunun üzerine güldüler. "İstediğiniz kadar gülebilirsiniz," diye devam etti misyoner, "Bir vücudun içinde iki kişi olduğumu söylüyorum size; bu sizin gördüğünüz, büyük vücut; onun içinde görülmeyen küçük bir vücut daha var. Büyük vücut ölür, gömülür, ama küçük vücut büyüğü ölünce uçar gider." Bazı zenciler buna şöyle karşılık verdi: "Evet, evet. Biz de ikiyiz, bizim de göğsümüzde küçük bir vücut var." Öldükten sonra küçük vücudun nereye gittiği sorulduğunda, bazıları çalılığın arkasına, bazıları denize gittiğini, bazılarıysa bilmediklerini söyledi.[22] Huronlar ruhun bir başı ve vücudu, kolları ve bacakları olduğuna inanırlardı; kısacası, insanın ken-

[22] *Journal of the Anthropological Institute*, vii. 282.

disinin tam bir küçük modeliydi ruh.[23] Eskimolar "ruhun, ait olduğu vücudun şeklini gösterdiğine, fakat daha nazik ve daha uçucu bir yapısı olduğuna" inanırlar.[24] Mankenin insana, başka bir deyişle ruhun vücuda benzerliği o denli tamdır ki, şişman vücutlar, zayıf vücutlar olduğu gibi, şişman ruhlar, zayıf ruhlar da vardır;[25] ağır vücutlar, hafif vücutlar, uzun vücutlar, kısa vücutlar olduğu gibi, ağır ruhlar, hafif ruhlar, uzun ruhlar, kısa ruhlar da vardır. Nias (Sumatra'nın batısında bir ada) halkı, her insana, doğmadan önce ne boyda ve ne ağırlıkta bir ruh istediğinin sorulduğunu ve ona istediği ağırlık ve boyda bir ruhun verildiğini düşünürler. Verilen ruhun bugüne kadar en ağırı on gram kadardır. Bir insanın yaşamının uzunluğu ruhunun uzunluğuyla orantılıdır; erkenden ölen çocukların ruhları kısa boyludur.[26] Bununla birlikte, bazan, ilerde göreceğimiz gibi insan ruhu insan değil de hayvan şeklinde düşünülür.

Ruhun genellikle vücudun doğal açıklıklarından, özellikle ağızdan ve burun deliklerinden kaçtığı varsayılır. Bundan dolayı, Celebes'te hasta bir insanın burnuna, göbeğine ve ayaklarına, ruhu kaçmaya çalışırsa oltalara takılsın ve gidemesin diye balık oltaları takılır.[27] Haida büyücü-hekiminin "özel eşyaları"ndan biri, içi oyuk bir kemiktir, kaçan ruhları onun içine doldurur ve sahiplerine geri verir.[28] Marquesan'lar, ruhunun kaçmasını engelleyerek hayatta tutmak için ölmekte olan bir insanın ağzını ve burnunu tutarlardı.[29] Hindular karşılarında biri esnerse, daima başparmaklarını şaklatırlar, bunun açık ağızdan kaçan ruhu engelleyeceğine inanır-

[23] *Relations des Jesuites,* 1634, s. 17; a.y., 1636, s. 104; a.y., 1639, s. 43 (Kanada basımı).

[24] H. Rink, *Tales and Traditions of the Eskimo,* s. 36.

[25] Gill, *Myths and Songs of the South Pacific,* s. 171.

[26] H. Sundermann, "Die Insel Nias und die Mission daselbst", *Allgemeine Missions-Zeitschrift,* bd. xi. Ekim 1884, s. 453.

[27] B.F. Matthes, *Over de Bissoes of heidensche priesters en priesteressen der Boeginezen,* s. 24.

[28] G.M. Dawson, "On the Haida Indians of the Queen Charlotte Islands," *Geological Survey of Canada, Report of Progress for 1878-1879,* s. 123 B, 139 b.

[29] Waitz, *Anthropologie der Naturwölker,* vi. 397 ve devamı.

lar.[30] Güney Amerika'da Itonamalar, ölmekte olan bir insanın gözlerini, ağzını ve burnunu kapatırlar, ruhu dışarı çıkıp da ötekileri de götürmesin diye.[31] Güney Celebes'te, çocuk doğururken bir kadının ruhunun kaçmasını önlemek için, ebe, gebe kadının vücuduna sımsıkı bir bant sarar.[32] Bir bedenin ruhu, doğar doğmaz kaçıp da kaybolmasın diye, Celebes'li Alfoer'ler, doğum olmak üzereyken, evdeki her açıklığı, hatta anahtar deliklerini bile dikkatle tıkarlar; duvarlardaki her yarığı ve çatlağı kapatırlar. Aynı zamanda, evin içindeki ve dışındaki bütün hayvanların ağızlarını bağlarlar, içlerinden biri çocuğun ruhunu yutmasın diye. Aynı nedenle, evdeki herkes, hatta annenin kendisi bile doğumun başından sonuna kadar ağzını kapalı tutmak zorundadır. Burunlarını da neden tutmadıkları sorusu ortaya atılınca —çocuğun ruhu bunlardan birine girebileceğine göre— yanıt şu oldu: burun deliklerinden soluk alındığı gibi verildiği için ruh daha bir yere yerleşemeden soluk vermeyle dışarı atılır da ondan.[33]

Ruh genellikle uçup kaçmaya hazır bir kuş olarak kabul edilir. Bu düşüncenin belki de çoğu dillerde izleri vardır,[34] şiirde de eğretileme olarak sürmektedir. Fakat bugün modern Avrupalı şair için eğretileme olan şey, yabanıl atası bir şair için çok ciddi bir şeydi, birçok kimse için hâlâ da öyledir. Malayalılar söz konusu düşünceyi pratik sonuçlarına kadar götürürler. Eğer ruh, kanatları olan bir kuş işe, pirinçle cezbedilebilir, böylece korkulan kaçışı önlenmiş olur. Bu yüzden Java'da bir çocuk ilk kez yere konduğunda (uygar olmayan insanların özellikle tehlikeli gördüğü bir andır bu), bir tavuk kafesine konur ve annesi civcivleri çağırıyormuş gibi bir ses çıkarır.[35] Sumatra'lı Battalar arasında, bir erkek tehlikeli bir işten

[30] *Panjab Notes and Queries*, ii. No. 665.

[31] D'Orbigny, *L'Homme Américain*, ii. 241; *Transact. Ethnol. Soc. of London*, iii. 322 ve devamı; Bastian, *Culturländer des alten Amerika*, i. 476.

[32] B.F. Matthes, *Bijdragen tot de Ethnologie van Zuid-Celebes*, s. 54.

[33] Zimmermann, *Die Inseln des Indischen und Stillen Meeres*, ii. 386 ve devamı.

[34] Eski Yunanca sözcüklere bakınız.

[35] G.A. Wilken, "Het animisme bij de Volken van den Indischen Archipel", *De Indische Gids*, Haziran 1884, s. 944.

döndüğünde, başına pirinç taneleri konur, bu tanelere *padiruma tondi,* yani "ruhu *(tondi)* evde tutacak şey" denir. Java'da da büyük bir tehlikeden kurtulmuş ya da kendilerinden umut kesilmişken beklenmeyen bir zamanda eve dönmüş kişilerin başlarına pirinç konur.[36] Celebes'te bir güveyin ruhunun evlenme sırasında uçup gitme eğiliminde olduğu düşünüldüğünden onu kalmaya kandırabilmek için üzerine renkli pirinç taneleri serpilir. Ve genellikle Celebes'teki şenliklerde, onuruna şenlik yapılan kimsenin başına pirinç saçılır, bundan amaç, bu gibi zamanlarda kıskanç cinler tarafından kandırılıp götürülmek gibi özel bir tehlike içinde olan ruhu durdurmaktır.[37]

Uyuyan bir insanın ruhunun vücuttan çıkıp gerçekte düşünde gördüğü yerleri ziyaret ettiği varsayılır. Fakat ruhun bu yokluğunun birtakım tehlikeleri vardır, çünkü herhangi bir nedenle vücudun dışında alıkonursa, kişi, ruhtan yoksun olduğu için ölecektir.[38] Birçok şey, uyuyan kimsenin ruhunu alıkoyabilir. Örneğin onun ruhu, uyuyan başka bir kimsenin ruhuyla karşılaşıp iki ruh kavgaya tutuşabilir; Gineli bir zenci sabahleyin kemikleri sızlayarak uyanırsa, ruhunun uykuda bir başka ruh tarafından dövüldüğünü düşünür.[39] Ya da henüz ölmüş bir kimsenin ruhuyla karşılaşabilir ve onun tarafından kaçırılmış olabilir; bundan dolayı, Aru Adalarında ev halkı ölümden sonraki gece evde yatmaz, çünkü ölen kimsenin ruhunun hâlâ evde olduğu varsayıldığından düşte onunla karşılaşmaktan korkarlar.[40] Yine, ruhun dönüşü fiziksel güçle de önlenebilir. Santal-

[36] Wilken, *l.c.*

[37] B.F. Matthes, *Bijdragen tot de Ethnologie van Zuid-Celebes,* s. 33; a.y., *Over de Bissoes of heidensche priesters en priesteressen der Boeginezen,* s. 9 ve devamı; a.y., *Makassaarsch-Hollandsch Woordenboek, svv. Kôerróe ve soemâñgá,* s. 41, 569. Bu iki sözcükten ilki, kümes hayvanlarını çağırırken çıkarılan ses, ikincisiyse ruh anlamına gelir. Parçada anlatılan törenler için kullanılan terimse *ápakôerróe soemâñgá*'tır.

[38] Shway Yoe, *The Burman, his Life and Notions,* ii. 100.

[39] J.L. Wilson, *West Afrika,* s. 162 ve devamı (Almanca Çevirisi).

[40] J.G.F. Riedel, *De sluik-en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua,* s. 267. Uyuyanın ruhunun ruhlarca hapsedilişi ve sonucundaki kötülükler için Mason'a da bkz. Bastian'ın *Die Völker des östlichen Asien,* ii. 387 not alıntısında.

lar, bir insanın uyuya kaldığını, ruhunun çok susadığı için bir kertenkele şeklinde bedenini terk ettiğini ve su içmek için bir su testisine girdiğini anlatır. Tam o sırada testinin sahibi testinin ağzını kapatır ve ruh bedene dönemediği için adam ölür. Adamın arkadaşları cesedi yakmaya hazırlanırlarken birisi su almak için testinin tıpasını açar. Kertenkele böylece kaçar ve bedene döner, adam da hemen canlanır, ayağa kalkar ve arkadaşlarına neden ağladıklarını sorar. Arkadaşları kendisini öldü sandıklarını ve cesedini yakmak üzere olduklarını söylerler. Adam su almak için bir kuyuya indiğini, fakat çıkmakta zorluk çektiğini, henüz döndüğünü söyler onlara. Böylece hepsi görmüşlerdir bunu.[41] Buna benzer bir öykü Transilvanya'da şöyle anlatılmaktadır: Geçen yüzyıl Mühlbach'ta bir cadının yargılanması sırasında, bir kadının bağında çalıştırmak üzere iki adam tuttuğu anlatılıyor. Öğle üzeri her zamanki gibi dinlenmek üzere yere uzanırlar. Bir saat sonra adamlar kalkarlar ve kadını uyandırmaya çalışırlar, fakat uyandıramazlar. Kadın, ağzı açık, kımıldamadan yatmaktadır. Güneş batarken gelip bakarlar, hâlâ bir ceset gibi yerde uzanmaktadır. Tam o sırada büyük bir sinek vızıldayarak geçer yanlarından, adamlardan biri yakalar ve deriden torbasına hapseder sineği. Sonra yine kadını uyandırmaya çalışırlar, ama uyandıramazlar. Daha sonra sineği bırakırlar; sinek uçarak doğru kadının ağzının içine girer ve kadın uyanır. Adamlar bunu görür görmez kadının bir cadı olduğundan kuşkuları kalmaz artık.[42]

---

[41] *Indian Antiquary,* 1878, vii. 273; Bastian, *Völkerstämme am Brahmaputra,* s. 127. Buna benzer bir öykü (ruhun kertenkele şekline girdiği söylenmeksizin) Hindular tarafından da anlatılıyor, *Panjab Notes and Queries,* iii No. 679.

[42] E. Gerard, *The Land beyond the Forest,* ii. 27 ve devamı. Buna benzer bir öykü Hollanda'da anlatılır. J.W. Wolf, *Nederlandsche Sagen,* No.251, s.344 ve devamı. Hermotimus ile Kral Gunthram'ın öyküsü aynı türdendir. Bu sonuncu öyküde, kralın ruhu ağzından bir yılan şeklinde dışarı çıkar. Aristeas'ın ruhu ağzından bir kuzgun şeklinde çıkar. Pliny, *Nat. Hist.* vii. 174; Lucian, *Musc. Encom.* 7; Paulus, *Hist. Langobardorum,* iii. 34. Aynı türden bir Batı Hindistan öyküsünde uyuyanın ruhu burnundan bir çekirge şeklinde çıkar. Wilken, *De Indische Gids,* Haziran 1884, s. 940. Bir Suabia öyküsünde bir kızın ruhu beyaz bir fare şeklinde ağzından dışarı süzülür. Birlinger, *Volksthümliches aus Schwaben,* i. 303.

Uyuyan bir kimseyi uyandırmamak ilkel insanlarda genel bir kuraldır, çünkü ruhu dışardadır ve geriye dönmek için zaman bulamayabilir; bu yüzden insan, ruhu olmadan uyandırılacak olursa hastalanır. Uyuyanı uyandırmak mutlaka gerekiyorsa, ruhun dönmesine zaman bırakmak için çok yavaş yapılmalıdır bu.[43] Bombay'da, uyuyan bir kimsenin yüzünü acayip renklerle boyayarak ya da bir kadına bıyık takarak görünümünü değiştirmek onu öldürmekle bir tutulur. Çünkü ruh döndüğünde bedenini tanıyamayacak ve kişi ölecektir.[44] Sırplar uyuyan bir cadının ruhunun, bedeni çoğu kez bir kelebek biçiminde terk ettiğine inanırlar. Ruhun yokluğu sırasında cadının vücudu, ayakları başının bulunduğu yere gelecek şekilde döndürülürse, ruh geri döndüğünde vücuda girmek için ağzı bulamayacağından cadı ölecektir.[45]

Fakat bir insanın ruhunun vücudunu terk etmesi için onun uykuda olması gerekmez. Uyanık olduğu saatlerde de onu terk edebilir, sonunda insan hastalanır ya da (yokluk uzarsa) ölür. Bu yüzden Moğollar hastalığı bazan hastanın ruhunun yokluğuyla açıklarlar, ruh ya bedenine dönmek istemiyordur ya da dönüş yolunu bulamamıştır. Bu nedenle ruhun vücuda dönüşünü sağlamak için bir yandan vücudu olabildiğince çekici yapmak, öte yandansa ona dönüş yolunu göstermek gerekir. Vücudu çekici bir görünüme getirmek için hasta insanın bütün en iyi giysileri ve en değerli eşyaları yanına konur; yıkanır, tütsüler yakılır ve olabildiğince çekici duruma getirilir; bütün arkadaşları, hastanın adını seslenerek ve ruhunu dönmeye çağırarak kulübenin çevresinde üç kez dönerler. Ruhun yolunu bulmasına yardım etmek için hastanın başından kulübenin

[43] Shway Yoe, *The Burman*, ii. 103; Bastian, *Die Völker des östlichen Asien*, ii. 389; Blumentritt, "Der Ahnencultus und die religiösen Anschauungen der Malaien des Philippinen-Archipels," *Mittheilungen d. Wiener Geogr. Gesellschaft*, 1882, s. 209; Riedel, *De sluik-en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua*, s. 440; a.y., "Die Landschaft Dawan oder West-Timor," *Deutsche Geographische Blätter*, x. 280.

[44] *Panjab Notes and Queries*, ii. No. 530.

[45] Ralston, *Songs of the Russian People*, s. 117 ve devamı.

kapısına kadar renkli bir ip gerilir. Rahip, özel giysileri içinde bir sürü korkutucu şeyler okur, ruhların uğrayabileceği ve onları bedenlerinden uzaklaştırabilecek tehlikeleri sıralar. Sonra hastaya ve çevresinde toplanmış olan arkadaşlarına dönerek "Geldi mi?" diye sorar. Herkes Evet diye yanıt verir ve geri dönen ruhun önünde eğilerek hasta adamın üzerine tohum serperler. Bundan sonra, ruha yolunu gösteren ip toplanır ve hastanın boynuna sarılır, hasta yedi gün hiç çıkarmaksızın takacaktır bunu. Vücuduna henüz alışmamış olan ruhu tekrar kaçmasın diye hiç kimse hastayı korkutamaz ya da incitemez.[46] Bir Hint öyküsünde bir kral, ruhunu bir Brahman'ın ölü bedenine geçirir, bir kambursa ruhunu kralın terk edilmiş bedenine geçirir. Şimdi kambur bir kral, kral ise bir Brahman'dır. Bununla birlikte, kambur, ruhunu bir papağanın ölü bedenine aktararak ustalığını göstermeye kandırılır, böylece kral kendi bedenine yeniden sahip olma fırsatını yakalar.[47] Bir başka Hint öyküsünde bir Brahman bir kralın ölü bedenini kendi ruhunu ona geçirerek canlandırır. Bu arada Brahman'ın vücudu yakılmıştır, ruhu ise kralın bedeninde kalmak zorundadır artık.[48]

Ruhun gidişi her zaman isteyerek olmaz. Hayaletler, cinler ya da büyücüler tarafından kendi isteği dışında bedenden ayırılabilir. Bundan dolayı, Burma'lı Karenler, evin önünden bir cenaze alayı geçerken, çocuklarını özel bir iple evin belli bir yerine bağlarlar, çocukların ruhları bedenlerini terk edip geçmekte olan cesede girmesin diye. Cenaze gözden kayboluncaya kadar çocuklar bağlı olarak tutulur.[49] Ceset mezara yerleştirildikten sonra fakat üzerine toprak atılmadan önce, ağıtçılar ve ölünün dostları çukurun çevresine sıralanırlar, her birinin bir elinde boyuna yarılmış bir bambu, öteki elindeyse küçük bir sopa vardır; her biri elindeki bambuyu mezara batırır ve sopayı bambunun yarığı boyunca sürterek ruhuna mezar-

[46] Bastian, *Die Seele und ihre Erscheinungwesen in der Ethnographie*, s. 36.

[47] *Panıschatantra*, Benfey, s. 124 ve devamı.

[48] *Katha Sarit Ságara*, çeviren, Tawney, i.21 ve devamı.

[49] E.B. Cross, "On the Karens", *Journal of the American Oriental Society*, iv. 311.

dan kolayca dışarı tırmanabileceği yolu gösterir. Çukura toprak doldurulurken, bambular içinde ruhlar olmasın ve çukura atılan toprakla birlikte gömülmesin diye uzakta tutulur; insanlar oradan ayrılırken ruhlarına kendileriyle birlikte gelmelerini rica ederek bambuları yanlarında götürürler.[50] Daha sonra, mezardan dönüşte her Karen kendine ağaç dallarından yapılma üç küçük çatal bulur, ruhuna kendisini izlemesini söyleyerek kısa aralarla arkasına döner ve ruhunu çatala takıyormuş gibi bir hareket yapar, sonra da çatalı toprağa saplar. Canlının ruhunun ölününkiyle birlikte geride kalmasını önlemek için yapılır bu.[51] Bir anne geride küçük bir çocuk bırakarak ölürse, Burmalılar, "kelebek"in ya da bebeğin ruhunun annesininkini izleyeceğine ve eğer geriye getirilmezse çocuğun öleceğine inanırlar. Bunun için de bebeğin ruhunu geriye almak için bilge bir kadın çağırılır. Kadın, ölünün yanına bir ayna, aynanın üzerineyse pamuktan, tüylü hafif bir kumaş parçası yerleştirir. Aynanın dibinde, açık ellerinde bir kumaş tutarak kızgın sözlerle anneye "kelebeği" ya da çocuğun ruhunu beraberinde götürmemesi, geri göndermesi için yalvarır... Tüy gibi kumaş parçası aynanın yüzünden aşağı kayarken elindeki kumaşla yakalar ve onu sevecenlikle bebeğin göğsüne koyar. Aynı tören bazan, birlikte oynayan iki çocuktan biri öldüğünde, oyun arkadaşının ruhunu ruhlar ülkesine çağırdığı düşünüldüğünde de yapılır. Kimi zaman da geride kalan koca ya da karı için yapılır.[52] Keisar adasında (Batı Hint Adaları) hayaletler oradan geçenin ruhunu yakalar ve bırakmaz korkusuyla geceleyin bir mezara yaklaşmak sakınımsızlık sayılır.[53] Key Adalıları, atalarının ruhlarının kendilerine yiyecek verilmeyişine kızarak, ruhlarını yakalayıp insanları hasta ettiklerine inanırlar. Bunun için de mezarın üzerine yiyecek sunuları bırakır ve hastanın ruhunun geri dönmesine izin

[50] A.R.M'Mahon, *The Karens of the Golden Chersonese*, s. 318.

[51] F. Mason, "Physical Character of the Karens," *Journal of the Asiatic Society of Bengal*, 1866, pt. ii s. 28 ve devamı.

[52] C.J.S.F. Forbes, *British Burma*, s. 99 ve devamı; Shway Yoe, *The Burman*, ii. 102; Bastian, *Die Völker des östlichen Asien*, ii. 389.

[53] Riedel, *De sluik-en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua*, s. 414.

vermeleri ya da yolda oyalanacak olursa çabucak eve göndermeleri için atalarına yalvarırlar.[54]

Batı Celebes'te bir bölge olan Bolang Mongondo'da her türlü hastalık, hastanın ruhunu kaçırmış olan ata ruhlarına yorulur. Bu yüzden de amaç, hastanın ruhunu geri getirmek ve acı çeken insanın bedenine yerleştirmektir. Hasta bir çocuğu iyileştirme çabalarına gözüyle tanık olmuş biri bunu şöyle anlatıyor: hekimlik yapan rahibeler bezden bir bebek yapıp yaşlı bir kadının dik tuttuğu bir mızrağın ucuna bağladılar. Rahibeler bu bez bebeğin çevresinde dans ediyor, büyülü sözler söylüyor, bir köpeği çağırır gibi ses çıkarıyorlardı. Sonra yaşlı kadın, rahibeler bebeğe erişebilsin diye mızrağın ucunu biraz aşağı indirdi. Bu sırada hasta çocuğun ruhunun bebeğin içinde olduğu varsayılıyordu, büyüyle getirilmişti oraya. Rahibeler ayaklarının ucuna basarak dikkatle yaklaştılar ona ve ruhu yakalayıp ellerinde sallamakta oldukları çok renkli kumaşların içine koydular. Daha sonra ruhu çocuğun başına yatırdılar, yani çocuğun başını ruhun içinde bulunduğu kumaşlara sardılar ve bir süre ellerini hastanın başı üzerinde tutarak büyük bir ciddiyetle hareketsiz durdular. Birden bir silkinme oldu, rahibeler fısıldaşıyor ve başlarını sallıyorlardı, kumaş çözüldü — ruh kaçmıştı. Rahibeler evin çevresinde defalarca dönerek ruhun peşine düştüler, gıdaklıyor, tavukları kümese sokuyorlarmış gibi hareketler yapıyorlardı. Sonunda merdivenin dibinde yakaladılar ruhu ve eskisi gibi sahibine verdiler.[55] Avustralyalı bir büyücü hekim, hasta bir adamın kayıp ruhunu hemen hemen aynı şekilde bir kuklanın içine sokar ve kuklayı onun göğsüne bastırarak ruhu eski yerine koyar.[56] Loyauté Adalarından biri olan Uea'da ölülerin ruhlarına, yaşayanların ruhlarını çalma gücü verildiğine inanılır. Çünkü bir insan hastalandığında, ruh-doktoru, kalabalık bir kadın erkek topluluğuyla mezarlığa

[54] Riedel, *a.g.y.*, s. 221 ve devamı.

[55] N. Ph. Wilken ve J.A.Schwarz, "Het heidendom en de Islam in Bolaang Mongondou", *Mededeenlingen van wege het Nederlandsche Zendeling-genootschap*, 1867, xi. 263 ve devamı.

[56] James Dawson, *Australian Aborigines*, s. 57 ve devamı.

giderdi. Burada erkekler flüt çalar, kadınlar ruhu eve çekmek için hafifçe ıslık çalardı. Bu bir süre devam ettikten sonra sıraya dizilinir ve eve doğru yola çıkılırdı; yol boyunca flüt sesleriyle, kadınlar ıslık çalarak başıboş dolaşan ruha yol gösterip avuç içleriyle onu nazikçe geriye getirirlerdi. Hastanın oturduğu eve girince ruha yüksek sesle bedenin içine girmesi emredilirdi.[57] Madagaskar'da hasta bir insan ruhunu yitirince, arkadaşları aile mezarlığına gider, mezarda bir delik açarak hastanın babasının ruhuna, ruhu olmayan oğlu için kendilerine bir ruh vermesini yalvarırlardı. Böyle diyerek deliğin üzerine bir başlık kapatırlar, ruhu bunun içine sokarak hastaya getirirlerdi, hasta başlığı başına giyer ve böylece yeni bir ruh almış olur ya da kendi eski ruhuna kavuşurdu.[58]

Bir insanın ruhunun kaçırılması genellikle cinlere bağlanır. Annamite'ler bir insan cinle karşılaşıp konuşursa, cinin insanın soluğunu ve ruhunu içine çektiğine inanırlar.[59] Bir Dyak yalnız başına yürüdüğü bir ormandan ayrılmak üzereyken, cinlerden ruhunu geri vermelerini istemeyi asla unutmaz, çünkü orman cinlerinden biri onu alıp kaçmış olabilir. Bir ruhun kaçırılması, sahibi onu kaybettiğini farketmeksizin de olabilir, uyanıkken de olabilir, uyuyorken de olabilir.[60] Moluk Adalarında bir insanın sağlığı iyi değilse, ruhunun bir şeytan ya da cin tarafından ağaca, dağa ya da cinin oturduğu bir tepeye kaçırıldığı düşünülür. Bir büyücü cinin oturduğu yeri gösterir, hastanın arkadaşları oraya haşlanmış pirinç, meyva, balık, çiğ yumurta, bir tavuk, bir piliç, ipekli bir giysi, altın, pazubentler vb. götürür. Yiyecekleri sıraladıktan sonra dua ederler: "Ey cin, biz buraya sana bu yiyecek, giyecek, altın vb. sunuları sunmaya geldik; al ve adına dua ettiğimiz kişinin ruhunu serbest bırak. Ruh, bedenine dönsün de şimdi hasta olan o iyileşsin." Sonra biraz bir şeyler yerler ve hastanın ruhunun fidyesi olarak tavuğu

[57] W.W. Gill, *Myths and Songs of the South Pacific,* s. 171 ve devamı.

[58] G.A. Wilken, "Het animisme," *De Indische Gids,* Haziran 1884, s. 937.

[59] Landes, "Contes et légendes annamites," No. 76 *Cochinchine Française, Excursions et Reconnaisances, No. 23,* s. 80.

[60] Perelaer, *Ethnographische Beschrijving der Dajaks,* s. 26 ve devamı.

serbest bırakırlar; bir de çiğ yumurtaları yere bırakırlar; fakat ipekli elbise, altın ve pazubentleri kendileriyle birlikte eve getirirler. Eve varır varmaz hastanın başına, içinde geriye getirdikleri sunuların bulunduğu düz bir leğen koyarlar ve ona şöyle söylerler: "Ruhun artık serbest, saçların ağarana kadar sağ salim yaşayacaksın bu yeryüzünde."[61] Aynı bölgeden daha çağdaş bir öyküde, hastanın arkadaşının, kayıp ruhun bulunduğu varsayılan yere sunuları bıraktıktan sonra nasıl üç kez hastanın adını seslendiği ve şunları eklediği anlatılıyor: "Benimle gel, benimle gel." Sonra ruhu elindeki kumaş parçası içine sokmuş gibi bir hareket yaparak geri dönüyor. Ne sağına ne soluna bakmaması, rastladığı kimselere tek sözcük söylememesi, doğruca hastanın evine gitmesi gerekiyor. Kapıda duruyor ve hastanın adını seslenerek geri dönüp dönmediğini soruyor. Evden «döndü» yanıtını alınca içeri giriyor ve ruhu yakaladığı kumaş parçasını hastanın boğazına koyuyor, "Artık yuvana döndün" diyerek. Bazan da ruhun yerine verecek bir şey bulunur; cicili bicili giydirilmiş ve gelin telleri takılmış bir yapma bebek, hastanın ruhuna karşılık cine sunulur: "Aldığın çirkin bebeği ver, onun yerine şu güzeli al."[62] Aynı şekilde, Moğollar da kayın ağacı kabuğundan bir at ve bir bebek yaparlar ve cini, hasta yerine bebeği aldıktan sonra ata binip oradan uzaklaşmaya çağırırlar.[63]

Yeni bir eve henüz girmiş kimseler cinlerden korkarlar. Bundan dolayı Celebes'li Alfoer'ler arasında, yeni eve girildiği için verilen yemekte rahip, ev halkının ruhlarını yenilemek amacıyla bir tören yapar. Sunu yerine bir torba asar ve bir tanrılar listesini okur. O kadar çok sayıda tanrı vardır ki, hiç durmaksızın bütün bir gecesini alır bu. Sabahleyin tanrılara yumurta ve pirinç sunar.

[61] Fr. Valentyn, *Oud en nieuw Oost-Indiën,* iii. 13 ve devamı.

[62] Van Schmidt, "Aanteekeningen, nopens de zeden, gewoonten en gebruiken, benevens de vooroordeelen en bijgelovigheden der bevolking van de eilanden Saparoea, Haroekoe, Noessa Laut, en van een gedeelte van de zuidkust van Ceram," *Tijdschrift voor Neêrland's Indië,* 1843, dl. i. 511 ve devamı.

[63] Bastian, *Die Seele,* s. 36 ve devamı; J.G. Gmelin, *Reise durch Sibirien,* ii. 35 ve devamı.

Bu sırada ev halkının ruhlarının torbada toplandığı varsayılır. Rahip torbayı alır ve aile reisinin başının üzerinde tutarak şunları söyler: "İşte ruhun — (ruha) yarın yine git." Sonra aynı şeyleri söyleyerek aynı şeyi evin hanımına ve ailenin öteki üyelerine de yapar.[64] Bu Alfoerler arasında, hasta bir adamın ruhunu yerine getirmenin bir yolu da bir kaseyi bir bel kemeriyle pencereden aşağı sarkıtmak ve ruh kaseye yakalanıp da yukarı çekilinceye kadar orada balık gibi avlamaktır.[65] Aynı halk arasında, bir rahip, bir kumaş parçası ile yakaladığı hasta bir adamın ruhunu geri getirirken, bir kız öncülük eder ona; kız, rahibin ve ruhun, yağmur yağarsa ıslanmaması için büyük bir palmiye ağacı yaprağını rahibin başı üzerinde şemsiye gibi tutmaktadır; onun arkasından da, başka ruhların yakalanmış ruhu kurtarma girişimlerini önlemek için elindeki kılıcı savurarak yürüyen bir adam gelmektedir.[66]

Samoalılar, iki genç büyücünün, bir kabile başkanının çok hasta olarak yattığı evin önünden geçerken dağdan bir grup tanrının evin kapısı önünde oturduğunu gördüklerini anlatıyor. Ölmekte olan kişinin ruhunu elden ele dolaştırmaktadırlar. Ruh bir yaprağa sarılmış ve evin içindeki tanrılar tarafından kapı önünde oturanlara uzatılmıştır. Tanrılardan biri, ruhu, karanlıkta tanrı zannederek büyücülerden birine uzatır, vakit gecedir çünkü. Sonra bütün tanrılar ayağa kalkarlar ve uzaklaşırlar; ama başkanın ruhu büyücüdedir. Sabahleyin, birkaç kadın, ellerinde ince hasırlardan hediyeler, ünlü bir hekimi bulup getirmeye giderler. Kadınlar geçerken büyücüler kıyıda oturmaktadır, kadınlara seslenirler, "Hasırları bize ver, onu iyileştirelim." Böylece başkanın evine giderler. Çok hastadır, çenesi aşağı sarkmıştır, sonu gelmişe benzemektedir. Ama büyücü-

[64] P.N. Wilken, "Bijdragen tot de kennis van de zeden en gewoonten der Alfoeren in de Minahassa," *Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap,* 1863, vii. 146 ve devamı. Rahibin, ruhu yerine koymuşken ona niçin tekrar git dediği, açıkça bilinmiyor.

[65] Riedel, "De Minahasa in 1825," *Tijdschrift voor Indische Taal-Landen Volkenkunde,* xviii. 523.

[66] N. Graafland, *De Minahassa,* i. 327 ve devamı.

ler yaprağı açarlar ve ruhu tekrar onun içine sokarlar, bunun üzerine başkan hemen canlanır ve yaşamaya başlar.[67]

Sumatralı Battalar yaşayan bir insanın ruhunun bir hayvanın bedenine göç edebileceğine inanırlar. Bundan dolayı da, örneğin, doktorun, hastanın ruhunu bir kümes hayvanının ruhundan çıkarması istenebilir bazan, kötü bir ruh onu oraya gizlemiştir.[68]

Bazan da ruh göze görünür bir şekilde geri getirilebilir. Melanezya'da, bir komşusunun ölmek üzere olduğunu bilen bir kadın, evinde bir hışırtı duyar, sanki bir pervane kanat çırpmaktadır, tam bu anda bir ağlama ve inleme sesi ona ruhun uçmuş olduğunu söyler. Titreşmekte olan şeyi yakalar ve ruhu yakaladığını bağırarak koşmaya başlar. Fakat avucunu cesedin ağzının üzerinde açarsa da ceset canlanmaz.[69] Oregon'dan Salish ya da Düzkafa Kızılderilileri, bir insanın ruhunun, ölüme neden olmaksızın ve sahibi farkında olmaksızın bir süre için bedeninden ayrılabileceğine inanırlar. Bununla birlikte, kayıp ruhun vakit geçirmeden bulunması ve eski yerine konulması gerekir, yoksa adam ölür. Ruhunu kaybetmiş olan insanın adı, büyücü-hekime bir düşte açıklanır, hekim bu kaybı haber vermek için adama koşar. Genellikle çok sayıda insan aynı zamanda böyle bir ruh kaybına uğramıştır; bütün adlar büyücü-hekime açıklanmıştır, hepsi de ruhlarını geri almak için onu kullanır. Bu ruhsuz insanlar bütün gece dans ederek ve şarkı söyleyerek evden eve dolaşır. Gün ışımasına yakın ayrı bir eve giderler, içerisi kapkaranlık olsun diye ev sımsıkı kapalıdır. Bunun için çatıda bir delik açılır, büyücü-hekim bir demet tüyle ufak kemik parçaları şeklindeki ruhları bu delikten içeri süpürür ve bir hasır parçası üzerine toplar. Bundan sonra bir ateş yakılır, büyücü-hekim bu ateşin ışığında ruhları türlerine göre ayırır. Önce ölmüş kimselerin ruhlarını bir

[67] G. Turner, *Samoa*, s. 142 ve devamı.

[68] J.B. Neumann, "Het Pane en Bila-stroomgebied op het eiland Sumatra," *Tijdschrift van het Nederlandsch Aardrijkskundig Genoot-schap*, ii. de Serie, dl. iii., Afdeeling: meer uitgebreide artikelen, No.2 (1886), s.302.

[69] Codrington, "Religious Beliefs and Practices in Melanesia," *Journal of the Anthropological Institute*, x. 281.

kenara kor, genellikle çok sayıdadır bunlar; çünkü ölmüş bir kimsenin ruhunu yaşayan birine verecek olursa adam anında ölecektir. Sonra, orada bulunan herkesin ruhlarını seçer ayırır ve herkesi karşısına oturtarak her birinin ruhunu alır: bir kemik, ağaç ya da kabuk parçası şeklindedir bunlar; her birini sahibinin başı üzerine koyar, kalbe ininceye, böylece uygun yerine yerleşinceye kadar bir sürü dualar ve eğilip bükülmelerle ruhların üzerine hafif hafif vurur.[70] Amboina'da büyücüler cinlerin kaçırdığı bir ruhu yerine getirmek için bir ağaçtan bir dal koparır, bir şey yakalamak ister gibi onu ileri geri sallayarak hasta adamın adını seslenir. Geriye dönerek hastanın başına ve vücuduna dalla vurur: kayıp ruhun dalın içine girmiş olduğu, oradan da yeniden hastaya döndüğü varsayılır.[71] Babar Adaları'nda büyük bir ağacın *(wokiorai)* köküne kötü ruhlar için sunular bırakılır, aynı ağaçtan bir yaprak koparılıp hastanın alnına ve göğsüne bastırılır; yaprağın içinde olan kayıp ruh böylece sahibine döndürülmüş olur.[72] Aynı denizdeki diğer bazı adalarda, bir adam, ormandan hasta ve dili tutulmuş bir durumda dönerse, büyük ağaçlarda oturan kötü ruhların onun ruhunu yakaladığı ve bırakmadığına yorulur bu. Bu yüzden bir ağacın altına yiyecek sunuları bırakılır ve ruh bir parça balmumu içinde eve getirilir.[73] Sarawak'lı Dyak'lar arasında rahip kayıp ruhu çağırarak bir kabın içine sokar, erginlenmemiş olanlar onu orada bir tutam saç, erginlenmiş olanlarsa minyatür bir insan şeklinde görebilir. Bu ruhun rahip tarafından hastanın tepesindeki bir delikten içeri sokulduğuna inanılır.[74] Nias'ta hasta adamın ruhu, yalnızca büyücüye

[70] Horatio Hale, *U.S. Exploring Expedition, Ethnography and Philology,* s. 208 ve devamı. Karş. Wilkes, *Narrative of the U.S. Exploring Expedition* (Londra, 1845), iv. 448 ve devamı.

[71] Riedel, *De sluik-en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua, s. 77 ve devamı.*

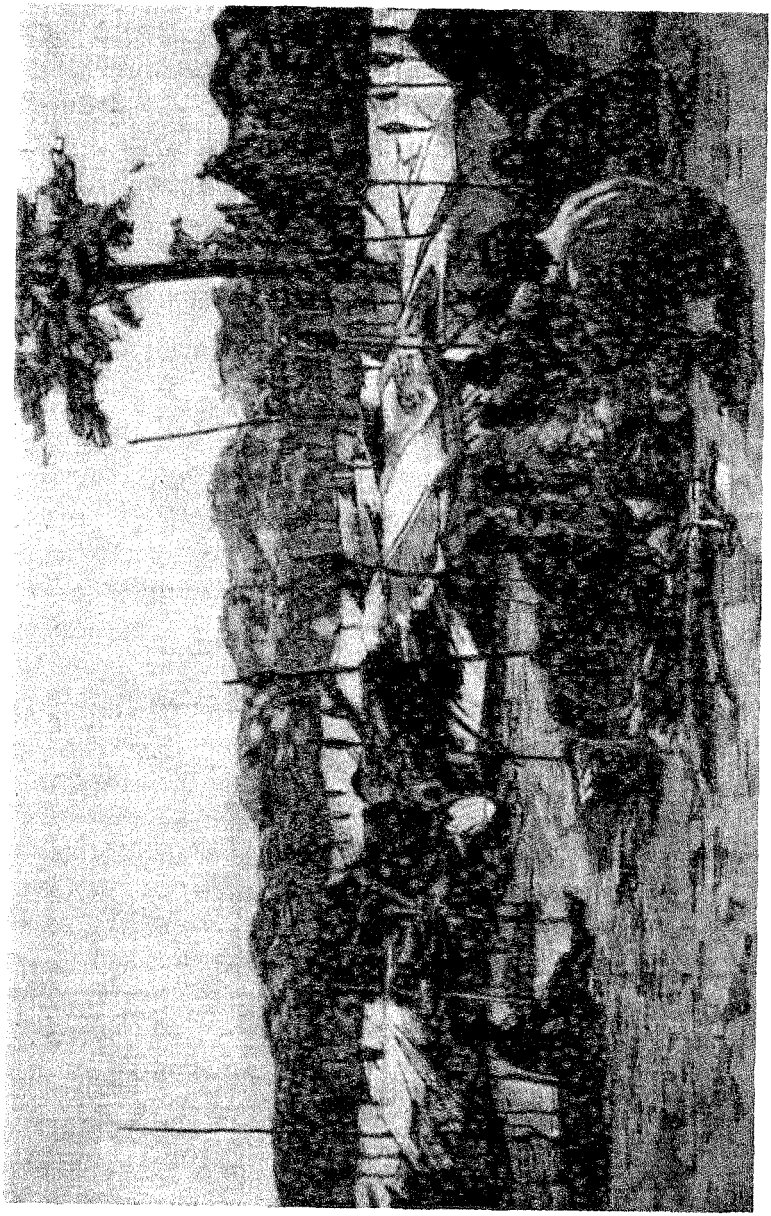
[72] *A.g.y.,* s. 356 ve devamı.

[73] Riedel, *a.g.y.,* s. 376.

[74] Spenser St. John, *Life in the Forests of the Far East,* i. 189. Ruh bazan da pamuk tohumlarına benzer. (ib.) Karş. a.y., i. 183.

Yardımcıları kadın avcılarla avdan dönen Diana

Bir Kongo köyü

görünebilen bir ateş böceği şeklinde eski yerine konur, büyücü bir kumaş içinde yakalayıp hastanın alnının üzerine yerleştirir ruhu.[75]

Ruhlar yalnızca hayaletler ve cinler tarafından değil, insanlar, özellikle de büyücüler tarafından da bedenlerinden çıkartılabilir ve alıkonabilir. Fiji'de, suçlu suçunu itiraf etmezse, kabile başkanı, "sefil adamın ruhunu uzaklaştırmak için" bir başörtüsü getirir. Sanık, bunu görünce hatta daha başörtüsü lafı geçer geçmez, itirafa başlar. Çünkü itiraf etmezse, başörtüsü, ruhu onun içine girinceye kadar başının üzerinde sallanacak, ruhu yakalar yakalamaz dikkatle katlanıp başkanın kayığının ucuna çivilenecektir; ruhsuz kalınca da suçlu zayıflayacak ve ölecektir.[76] Tehlike Adası'nın büyücüleri, ruhlar için tuzaklar kurarlardı. Tuzaklar, beş on metre uzunluğunda sağlam dallardan yapılırdı, her iki yanında, farklı büyüklükte ruhlara uyacak gibi farklı büyüklükte halkalar olurdu; şişman ruhlar için geniş halkalar, zayıf ruhlar için küçük halkalar olurdu. Büyücülerin kin bağladıkları bir adam hastalandığında, evinin, yakınında bu ruh-tuzaklarını kurarlar, ruhunun kaçmasını beklerlerdi. Eğer tuzağa bir kuş ya da bir böcek şeklinde yakalanırsa hasta mutlaka ölecek demekti.[77] Senegambia'lı Serere'ler arasında, bir insan düşmanından öç almak istediğinde *Fitaure*'ye (hem başkan hem rahip olan biri) gider, hediyelerle onu düşmanının ruhunu kırmızı topraktan yapılma geniş bir küpün içine kapatmaya razı eder, küp daha sonra kutsal bir ağacın altına gömülür. Ruhu küpe kapatılan adam çok geçmeden ölür.[78] Kongolu bazı zenciler büyücülerin insan ruhlarını ele geçirebileceğine inanır, büyücüler bu ruhları bir hayvanın azı dişi içine kapatır ve beyazlara satar, beyazlar da onları deniz

[75] Nieuwenhuisen en Rosenberg, "Verslag omtrent het Eiland Nias," *Verhandel, van het Batav. Genootsch. Van kunsten en Wetenschappen,* xxx. 116: Rosenberg, *Der Malayische Archipel,* s. 174.

[76] Williams, *Fiji and the Fijians,* i. 250.

[77] Gill, *Myths and Songs of the South Pacific,* s. 171; ve, *Life in the Southern Isles,* s. 181 ve devamı.

[78] L.J.B. Bérenger-Féraud, *Les Peuplades de la Sénégambie* (Paris, 1879), s. 277.

altındaki ülkelerinde çalıştırır. Kıyıda çalışan işçilerin çoğunun bu şekilde elde edildiğine inanılır; bu yüzden de bu insanlar oralara ticarete gittiklerinde umutla, ölmüş yakınlarını aranırlar çevrede. Ruhu bu şekilde köle olarak satılmış olan kimse, "hemen değilse bile belli bir süre içinde" ölür.[79]

Hawai'de, yaşayan insanların ruhlarını yakalayıp su kabakları içine hapseden, sonra da yemeleri için insanlara veren büyücüler vardı. Yakalanmış bir ruhu ellerinde sıkarak insanların gizlice gömülmüş olduğu yerleri keşfederlerdi.[80] Kanada Kızılderilileri arasında, bir büyücü bir insanı öldürmek istediği zaman, kendi tanış ruhlarını gönderirdi, onlar da kurbanın ruhunu taş ya da buna benzer bir biçimde getirirdi. Büyücü bir kılıç ya da baltayla kanatıncaya kadar ruha vururdu, ruh kanadıkça ait olduğu insan da güçten düşer ve ölürdü.[81] Amboina'da bir hekim bir hastanın ruhunun bir daha ele geçirilmez şekilde götürüldüğüne inandırılabilirse, onun yerini bir başka insandan alınmış bir ruhla doldurma yollarını arar. Bu amaçla geceleyin bir eve gider ve sorar: "Kimse yok mu?" Eğer içerdeki yanıt verme düşüncesizliğini gösterirse, kapının önünden bir avuç toprak alır, yanıt veren kişinin ruhunun bu toprak içine geçmiş olduğuna inanılır. Bu toprağı hasta adamın yastığının altına serer, birtakım hareketler yapar, böylece çalınan ruh hastanın bedenine aktarılmış olur. Daha sonra hekim evine dönerken, ruhun asıl sahibine dönmemesi için onu korkutmak amacıyla iki el ateş eder.[82] Bir Karen büyücüsü uyuyan bir kişinin serbest dolaşmakta olan ruhunu yakalayıp ölmüş bir adamın bedenine aktarabilir. Uyuyan kişi ölürken, ölmüş olan kişi yaşama döner. Fakat uyuyanın arkadaşları da uyuyan bir başka kişinin ruhunu çalmak için bir büyücü tutarlar, bu kez o canlanırken öbürü ölür. Bu şekilde son-

[79] W.H. Bentley, *Life on the Congo* (Londra, 1887), s. 71.

[80] Bastian, *Allerlei aus Volks-und Menschenkunde* (Berlin, 1888), i. 119.

[81] *Relations des Jésuites*, 1637, s. 50.

[82] Riedel, *De sluik-en Kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua*, s. 78 ve devamı.

suz sayıda ölme ve yeniden yaşama kavuşma olayının olduğu varsayılır.[83]

İngiliz Kolombiya'sı Nass Nehri Kızılderilileri, bir hekimin, hastasının ruhunu yanlışlıkla yutabileceğini düşünür. Bunu yaptığına inanılan hekim başka hekimler tarafından hastanın üzerine dikilir, içlerinden biri parmaklarını hekimin boğazına sokarken bir başkası parmaklarının eklem yerleriyle miğdesine bastırır, üçüncüsüyse sırtına vurur. Eğer ruh hekimin içinde değilse ve aynı işlem yinelendikten sonra yine başarısız olunursa, ruhun baş-hekimin kutusunda olması gerektiği sonucuna varılır. Bunun üzerine bir grup hekim evinde ziyaret eder onu ve kutusunu çıkarması istenir. Hekim kutuyu çıkarıp içindekileri yeni bir hasır üzerine dizince, onu topuklarından tutup başı döşemede bir deliğin üzerine gelecek biçimde havaya kaldırıp bu durumda başını yıkarlar, "yıkanmadan arta kalan su alınır ve hasta adamın başından aşağı dökülür."[84]

Ruhların geriye çağrılması ve yerine konması konusundaki diğer örneklerle ilgili göndermeler de aşağıdadır.[85]

---

[83] E.B. Cross, "On the Karens," *Journal of the American Oriental Society*, iv. 307.

[84] J.B. McCullagh, *The Church Missionary Gleaner*, xiv. No.164 (Ağustos, 1887), s. 91. Aynı öykü "North Star"dan alınmıştır (Sitka, Alaska, Aralık 1888), *Journal of American Folk-lore*, ii. 74 ve devamında. Töre'nin ikinci kısmına ait Mr. McCullagh'ın anlatımı (metinde aynen verilmiştir) pek açık değil. Öyle görünüyor ki, ruhu baş-hekimin kutusunda bulamayışları üzerine, tıpkı öteki doktorların daha önce yapmış olduğu gibi, onu yutmuş olabileceği gelir akıllarına. Bu varsayımı denemek için, ruhu içinden dışarı boşaltmak amacıyla topuklarından tutup baş aşağı getirirler; kayıp ruh, başının yıkandığı suyun içinde olabileceği için hastanın başından aşağı dökülür, böylece ruh yerine konmaya çalışılır. Daha önce de gördüğümüze göre, bulunan ruh genellikle hastanın başına aktarılıyordu.

[85] Riedel, *De Topantunuasu of oorspronkelijke volksstammen van Central Selebes* (Overgedrukt uit de *Bijdragen tot de Taal-Land-en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië*, 5e volgr. i.), s. 17, Neumann, "Het Pane en Bila-stroomgebied," *Tijdschrift van het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, ii. de Serie, dl. iii., Afdeeling: meer uitgebreide artikelen, No.2 (1886), s. 300 ve devamı; Priklonski, "Die Jakuten", Bastian, *Allerlei aus Volks-und Menschenkunde*, ii. 218 ve devamı;

Fakat burada sıraladığım ruhsal tehlikeler, yabanıl insanı tehdit eden tehlikelerin hepsi değildir. Yabanıl çoğunlukla gölgesine ya da yansısına ruhu diye, ya da her durumda kendisinin canlı bir parçası olarak bakar, böyle olunca da mutlaka kendisi için bir tehlike kaynağıdır. Çünkü ayaklar altına alınır, dövülür ya da bıçaklanırsa, acıyı bu hareket kendisine yapılmış gibi hisseder; kendisinden bütünüyle ayrıldığındaysa (bunun olabileceğine inandığı için) ölür. Wetar adasında, gölgesini mızrakla yaralamak ya da bir kılıçla kesmek yoluyla bir insanı hasta edebilen büyücüler vardır.[86] Sankara'nın, Hindistan'daki Budistleri ortadan kaldırdıktan sonra Nepal'e gittiği, orada da Yüce Lama'yla düşünce ayrılığına düştüğü söylenir. Doğaüstü güçlerini kanıtlamak için gökyüzüne uçtu. Fakat Yüce Lama, o yükselirken gölgesinin yerde salındığını görünce bıçağını gölgeye batırdı, o zaman Sankara yere düştü ve boynu kırıldı.[87] Babar Adaları'nda cinler, bir insanın gölgesini sımsıkı tutmak ya da dövmek ve yaralamak yoluyla bir insanın ruhuna egemen olurlar.[88] Melanezya'da üzerine bir insanın gölgesi düşerse taşdaki cinin

Bastian, *Die Völker des östlichen Asien,* ii. 388, iii. 236; ve *Völkerstamme am Brahmaputra,* s. 23; ve "Hügelstämme Assam's," *Verhandlungen d. Berlin. Gesell. f. Anthropol. Ethnol. und Urgeschichte, 1881,* s. 156; Shway Yoe, *The Burman,* i. 283 ve devamı, ii. 101 ve devamı; Sproat, *Scenes and Studies of Savage Life,* s. 214; Doolittle, *Social Life of the Chinese,* s. 110 ve devamı (ed. Paxton Hood); T. Williams, *Fiji and the Fijians,* i. 242; E.B. Cross, "On the Karens", *Journal of the American Oriental Society,* iv. 309 ve devamı; A.W. Howitt", "On some Australian Beliefs", *Journ. Anthrop. Inst.* xiii. 187 ve devamı; ve "On Australian Medicine Men", *Journ. Anthrop. Inst.* xvi. 41; E.P. Houghton, "On the Land Dayaks of Upper Sarawak," *Memoirs of the Anthropological Society of London,* iii. 196 ve devamı; L. Dahle, "Sikidy and Vintana," *Antananarivo Annual and Madagascar Annual,* xi. (1887) s. 320 ve devamı; C. Leemius, *De Lapponibus Finmarchiae eorumque lingua, vita et religione pristina commentatio* (Copenhagen, 1767), s. 416 ve devamı. Bir süre önce dostum Profesör W. Roberston Smith, Ezekiel xiii. 17 ve devamında anlatılan ruh avlama uygulamasının metinde anlatılanlara benzer olması gerektiğini söyledi bana.

[86] Riedel, *De Sluik-en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua,* s. 440.

[87] Bastian, *Die Völker des östlichen Asien,* v. 455.

[88] Riedel, *a.g.y.,* s. 340.

insanın ruhunu çekip aldığı taşlar vardır.[89] Ekvator yakınında iki ada olan Amboina ve Uliase'de öğleyin çok az ya da hiç gölge düşmez yere, bunun için de gün ortasında evden dışarı çıkmamak bir kuraldır, çünkü çıkarsa insanın ruhunun gölgesini kaybedeceği varsayılır.[90] Manganianlar güçlü savaşçı Tukaitawa'nın öyküsünü anlatırlar: gücü, gölgesinin uzunluğuyla artar ve azalırmış. Sabahleyin, gölgesi en uzun durumdayken gücü doruğunda olurmuş; ama öğleye doğru gölgesi kısaldıkça gücü de onunla birlikte çekilirmiş, tam öğleyin en aşağı dereceye gelinceye kadar; öğleden sonra gölge uzadıkça, gücü yerine gelirmiş. Bir kahraman, Tukaitawa'nın gücünün gizini keşfetmiş ve tam öğle vakti öldürmüş onu.[91] Tropiklerin dışındaki topraklarda bile öğleyin gölgenin küçülmesi olgusu, eski ve çağdaş Yunanlılar, Transilvanya'dan Romanyalılar gibi çeşitli halkların bu saate karşı duyduğu boşinana dayanan korku duygusunu yaratmış olmasa bile güçlendirmiş olabilir.[92] Bu olgudan da, öğle saatinin Yunanlılar tarafından, gölgesiz ölülere kurban verme saati olarak niçin seçildiğini anlayabiliriz.[93] Eski insanlar Arabistan'da bir sırtlan bir insanın gölgesine basarsa, onun konuşma ve hareket etme gücünü elinden alacağına; ay ışığında damda duran bir köpeğin gölgesi yere düşer de bir sırtlan ona basarsa, köpeğin sanki bir iple çekilmiş gibi damdan düşeceğine inanırlardı.[94] Bu örneklerde

---

[89] Codrington, "Religious Beliefs and Practices in Melanesia," *Journ. Anthrop. Instit.* x. 281.

[90] Riedel, *a.g.y.*, s. 61.

[91] Gill, *Myths and Songs of the South Pacific*, s. 284 ve devamı.

[92] Bernard Schmidt, *Das Volksleben der Neugriechen*, s. 94 ve devamı; 119 ve devamı; Grimm, *Deutsche Mythologie*, ii. 972; Rochholz, *Deutscher Glaube und Brauch*, i.62 ve devamı; E. Gerard, *The Land beyond the Forest*, i. 331.

[93] Schol. on Aristophanes, *Ran.* 293.

[94] [Aristoteles] *Mirab. Auscult.* 145 (157); *Geoponica* xv. I. Sonuncu pasajda, **κατάγει ἑαυτήν** 'ı **κ. αὐτόν** okumalıyız: bağlamın gerektirdiği, Bochart'ın alıntıladığı ve çevirdiği Damiri pasajının doğruladığı bir düzeltmedir bu. *Hierozoicon*, i.c. 833, *"cum ad lunam calcat umbram canis, qui supra tectura est, canis ad eam* [scil. Hyaenam] *decidit, et ea illum devorat."* Karş. W. Robertson Smith, *The Religion of the Semites*, i. 122.

gölge, açıkça ruhun eşdeğeri değilse bile en azından insanın ya da hayvanın canlı bir parçası olarak görülmektedir, öyle ki gölgeye yapılan bir zarar kişi tarafından sanki bedenine yapılmış gibi hissedilmektedir. Arkadia'da Lycaeus Dağı'ndaki Zeus tapınağına kim girerse, gölgesini kaybedeceğine ve bir yıl içinde öleceğine inanılırdı.[95] Gölgenin yaşama ya da ruha eşdeğer oluşu belki de hiçbir yerde, Güney Doğu Avrupa'da bugüne kadar uygulanan bazı törelerdekinden daha açık bir şekilde görülmez. Çağdaş Yunanistan'da, yeni bir binanın temeli atılırken, bir horoz, bir koç, ya da koyun kesmek ve kanını temel taşına akıtmak, daha sonra da kesilen hayvanı bu taşın altına gömmek bir töredir. Kurbanın amacı binaya sağlamlık ve kalıcılık vermektir. Fakat bazan, binayı yapan kimse bir hayvan kesmek yerine bir adamı kandırarak temel taşına çağırır, vücudunu ya da vücudunun bir parçasını gizlice ölçer ve ölçüyü temel taşının altına gömer; ya da temel taşını adamın gölgesi üzerine yatırır. Adamın bir yıl içinde öleceğine inanılır.[96] Bulgarlar halen buna benzer bir töre uygularlar. Eğer bir insan gölgesi bulamazlarsa, o tarafa gelen ilk hayvanın gölgesini ölçerler.[97] Transilvanya'da Romanyalılar, gölgesi bu şekilde hapsedilen kişinin kırk gün içinde öleceğine inanır; bunun için de yapım sürecinde olan bir binanın yanından geçen insanlar bir uyarı sesi duyabilirler: "Dikkatli ol, gölgeni çalmasınlar!" Yakın zamanlara kadar, işleri, mimarlara duvarlarını sağlamlaştırmak için gölge sağlamak olan gölge tüccarları vardı.[98] Bu örneklerde gölgenin ölçümüne gölgenin kendisinin bir eşdeğeri olarak bakılıyor, onun gömülmesiyse, ondan yoksun kaldığı için ölecek olan adamın yaşamının ya da ruhunun gömülmesidir. Bu görenek, yapıya güç ve kalıcılık vermek için yeni bir binanın duvarlarına canlı bir insanın kapatılması ya da temel taşının altında ezilmesi eski göreneğinin yerini almıştır.

[95] Pausanias, viii. 38, 6; Polybius, xvi. 12,7; Plutarkhos, *Quaest. Graec.* 39.

[96] B. Schmidt, *Das Volksleben der Neugriechen,* s. 196 ve devamı.

[97] Ralston, *Songs of the Russian People,* s. 127.

[98] W. Schmidt, *Das Jahr und seine Tage in Meinung und Brauch der Romänen Siebenbürgens,* s. 27; E. Gerard, *The Land beyond the Forest,* ii. 17 ve devamı.

Bazıları bir insanın ruhunun gölgesinde olduğuna inanırken, bazıları da (ya da aynı kişiler) onun suda ya da aynada yansımasında olduğuna inanır. "Andamanlılar gölgelerine değil (aynadaki) yansımalarına ruhları gözüyle bakarlar."[99] Fijililerin bazıları insanın, biri aydınlık, biri kara olmak üzere iki ruhu olduğunu sanırlardı; koyu olan Cehenneme gider, aydınlık olan ise onun sudaki ya da aynadaki yansımasıdır.[100] Yeni Gineli Motumotular, bir aynada suretlerini ilk kez gördüklerinde, yansımalarının ruhları olduğunu sanırlardı.[101] Yansıma-ruh, insanın dışında olduğu için gölge-ruhla aynı tehlikelere açıktır. Gölge bıçaklanabildiği gibi o da bıçaklanabilir. Bundan dolayı, büyücüleri evden uzak tutmanın Aztek'çe bir yolu, kapının arkasına içinde bıçak bulunan bir kova su bırakmaktır. Bir büyücü eve girdiğinde suda bıçaklanmış yansısını görünce öylesine korkardı ki geri dönüp kaçardı.[102] Zulular, içinde yansımalarını alıp götürecek bir hayvan olduğuna ve o zaman da öleceklerine inandıkları için karanlık bir su birikintisine bakmazlar.[103] Basutolar timsahların, yansımasını su altına çekerek bir insanı öldürme gücüne sahip olduğunu söylerler.[104] Semer Adası'nda (Melanezya) bir gölcük vardır, "içine bakan ölür; kötü ruh, sudaki yansımasını yakalayarak yaşamını elinden alır insanın."[105]

Eski Hindistan'da ve eski Yunanistan'da bir insanın sudaki yansımasına bakmamasının neden bir atasözü olduğunu ve Yunanlıların bir insanın düşte kendisini bu şekilde suda yansımış görmesini

---

[99] E.H. Mann, *Aboriginal Inhabitants of the Andaman Islands,* s. 94.

[100] Williams, *Fiji,* i. 241.

[101] James Chalmers, *Pioneering in New Guinea* (Londra, 1887), s. 170.

[102] Sahagun, *Histoire générale des choses de la Nouvelle-Espagne* (Paris, 1880), s. 314. Çinliler, kötü ruhların eve girip de aynada kendilerini görünce korkup kaçacaklarına inandıkları için evlerinde idollerin üzerine pirinç aynalar asarlardı (*China Review,* ii. 164.).

[103] Callaway, *Nursery Tales, Traditions, and Histories of the Zulus,* s. 342.

[104] Arbousset ve Daumas, *Voyage d'explorations au Nord-est de la Colonie du Cap de Bonne-Espérance,* s. 12.

[105] Codrington, "Religious Beliefs and Practices in Melanesia," *Journ. Anthrop. Instit.* x. 313.

neden bir ölüm işareti saydığını şimdi anlayabiliriz.[106] Sudaki ruhların kişinin yansımasını (ruhunu) suyun altına çekmesinden ve onun ruhsuz kalıp ölmesinden korkarlardı. Sudaki yansımasını görme sonucu zayıflayıp ölen güzel Narkissos klasik öyküsünün kökeni buydu belki de. Kendi güzel hayaline âşık olduğu için öldüğü açıklaması belki de daha sonra, öykünün eski anlamı unutulduktan sonra uydurulmuştur. Aynı eski inanç, zayıflamış bir biçimde, bir su perisi gören kişinin zayıflayıp öleceği gibi bir İngiliz boşinanında hâlâ sürmektedir.

Yazık, ay bir parlamasın gökyüzünde
Göstermek için insana görmemesi gerekeni!
Bir genç kız gördüm derede,
Böyle de güzel olur mu ki!

Bakakaldım yüzüne, birazcık araladı
Dudaklarını, şarkı söyleyecekti sanki;
Sular yüzünü kapladı
Bir sürü halkalarla.

Biliyorum solup gidecek yaşamım,
Biliyorum süzüleceğim boş yere,
Ölümlü çamurdan yapılma bir adamım,
O ise bir ilahe!

Dahası, bir ölümden sonra evdeki aynaların yüzünü örtme ya da duvara döndürme gibi yaygın bir töreyi de açıklayabiliriz şimdi. İnsanın içinden aynadaki yansıması şeklinde dışarı fırlayan ruhun, gömülene kadar evin içinde dolaştığı varsayılan ölenin hayaleti tarafından kaçırılmasından korkulmaktadır. Böylece töre, bir düşte bedenden dışarı çıkan ruhun hayalete rastlayıp kaçırılacağı korkusuyla, ölü çıkmış bir evde uyumama gibi bir Aru töresiyle tam bir koşutluktadır.[107] Oldenburg'ta, bir insan bir ölümden sonra kendi-

[106] *Fragmenta Philosoph. Graec.* ed. Mullach, i. 510; Artemidorus, *Onirocr.* ii. 7; *Laws of Manu,* iv. 38.

[107] Bkz. s. 124 ve devamı.

sini aynada görürse kendisinin de öleceğine inanılır. Bunun için de evdeki bütün aynaların yüzü beyaz bir kumaşla örtülür.[108] Almanya'nın bazı yerlerinde bir ölümden sonra yalnızca aynaların değil, parlayan, ışıldayan her şeyin (pencere camları, saatler, vb.) üstü örtülür,[109] hiç kuşkusuz, insanın hayalini yansıtabileceklerinden dolayı. Bir ölümden sonra aynaların örtülmesi ya da yüzlerinin duvara çevrilmesi göreneği İngiltere'de İskoçya'da ve Madagaskar'da da kendini gösteriyor.[110] Bombay'da Sünni Müslümanlar, ölmekte olan bir insanın bulunduğu odadaki aynayı bir bezle örter, ölü gömülmek üzere götürülünceye kadar da açmazlar. Bir de geceleyin uyumak üzere yataklarına çekilmeden önce yatak odalarındaki aynaları örterler.[111] Hastaların aynaya bakmamalarının ve bir hasta odasındaki aynanın örtülmesinin nedeni de açık; ruhun kolaylıkla uçabildiği hastalık zamanında, aynadaki yansıma yoluyla ruhun bedenden dışarı fırlaması özellikle tehlikelidir. Bu nedenle bu kural, bazı insanların uyguladığı hastaları uyutmama kuralıyla kesinlikle koşuttur;[112] çünkü uykuda ruh bedenden dışarı fırlar ve bir daha dönmemesi tehlikesi her zaman vardır. "Raskolniklerin düşüncesine göre, bir ayna, şeytanın icat ettiği lanetli bir şeydir,"[113] belki de bunun nedeni, aynanın, yansıma halinde ruhu çekip alma ve böylece yakalanmasını kolaylaştırma gücüdür.

Gölgeler ve yansımalar için söylenen şeyler portreler için de geçerlidir; portrelerin genellikle kişinin ruhunu taşıdığına inanılır çoğunlukla. Bu inançta olan kişiler doğallıkla, suretlerinin alınmasından nefret ederler; çünkü eğer portre ruh ise, ya da en azından

---

[108] Wattke, *Der Deutsche Volksaberglaube,* paragraf 726.

[109] *Aynı yerde.*

[110] *Folk-lore Journal,* iii. 281; Dyer, *English Folk-lore,* s. 109; J. Napier, *Folk-lore, or Superstitious Beliefs in the West of Scotland,* s. 60; Ellis, *History of Madagascar,* i. 238; *Revue d'Ethnographie,* v. 215.

[111] *Panjab Notes and Queries,* ii. 906.

[112] *Folk-lore Journal,* vi. 145 ve devamı; *Panjab Notes and Queries,* ii., No.378.

[113] Ralston, *Songs of the Russian People,* s. 117. Bununla birlikte, bu karşı çıkış yalnızca sofuca bir şey olabilir. Profesör W. Robertson Smith, bana Raskolniklerin garipliklerinin büyük ölçüde abartılmış soluluğa bağlı olduğunu söylüyor.

portresi, yapılan kişinin canlı bir parçasıysa, portreye sahip olan kişi, onun aslı üzerinde öldürücü bir etki yapabilecektir. Örneğin Güney Amerikalı Canelos Kızılderilileri ruhlarının resimle alınıp götürüldüğünü düşünürler. Bunlardan ikisi, fotoğrafları alındıktan sonra o kadar korkarlar ki, ruhlarının alınıp götürüldüğünün gerçek olup olmadığını sormak için ertesi gün fotoğrafçıya gelirler.[114] Mr. Joseph Thomson, Doğu Afrika'da bazı Wateita'ların fotoğraflarını çekmeye kalkışınca, onun, ruhlarını ele geçirmeye çalışan bir büyücü olduğunu, eğer suretlerini alırsa kendilerinin artık tamamen onun elinde olacaklarını düşündüler.[115] Wied Prensinin, portresini yapmak istediği bir Kızılderili, bunun ölümüne neden olacağına inandığı için çizilmesini kabul etmedi.[116] Mandanlar da portreleri bir başkasının elindeyse çok geçmeden öleceklerine inanırlardı; hiç olmazsa, bir panzehir ya da garanti olarak portreyi yapan sanatçının resminin de kendilerinde olmasını isterlerdi.[117] Aynı inanç Avrupa'nın çeşitli yerlerinde hâla yaşamını sürdürmektedir. Yunan Carpathus adasında bazı yaşlı kadınlar, birkaç yıl önce, güçten düşüp ölecekleri düşüncesiyle resimlerinin yapılmasına çok kızmışlardı.[118] Rusya'da bazı kimseler silüetlerinin alınmasını kabul etmezler, çünkü bu yapılırsa yıl sona ermeden öleceklerinden korkarlar.[119] İskoçya'nın Batısında, "uğursuzluk getirir diye suretlerinin alınmasına karşı çıkan; fotoğrafları çekildikten sonra bir gün bile sağlıklı yaşamamış olan birçok arkadaşlarını örnek gösteren" kimseler vardır.[120]

---

[114] A. Simson, "Notes on the Jivaros and Canelos Indians," *Journ. Anthrop. Inst.* ix. 392.

[115] J. Thomson, *Through Masai Land*, s. 86.

[116] Maximilian Prinz zu Wied, *Reise in das Innere Nort-Amerika*, i. 417.

[117] *A.g.y.*, ii. 166.

[118] "A far-off Greek Island," *Blackwood's Magazine*, Şubat, 1886, s. 235.

[119] Ralston, *Songs of the Russian People*, s. 117.

[120] James Napier, *Folk-lore: or, Superstitious Beliefs in the West of Scotland*, s. 142. Aynı türden daha başka örnek için bkz. R. Andree, *Ethnographische Parallelen und Vergleiche*, Neue Folge (Leipzig, 1889), s. 18 ve devamı.

3 — *Krallık ve Rahiplik Tabuları (devamı)*

Ruh ve onun açık olduğu tehlikeler konusunda ilkellerin düşünceleri üzerine söyleyeceklerimiz bu kadar. Bu düşünceler bir tek halkla ya da bir tek ülkeyle sınırlı değildir; ayrıntılarda çeşitli değişikliklerle bütün dünyada aynı düşüncelere rastlanmakta ve daha önce de gördüğümüz gibi çağdaş Avrupa'da da halen yaşamaktadır. Bu kadar derine kök salmış, bu kadar yaygınlaşmış inançlar ilk krallıkların içine döküldüğü kalıbın şekillenmesine mutlaka katkıda bulunmuş olması gerekir. Çünkü her birey kendi ruhunu, onu birçok yönlerden tehdit eden tehlikelerden korumak için böyle çırpındığına göre, bütün insanların mutluluğu, refahı hatta varlığı kendisine bağlı olan, bunun için de korunması herkesin ortak çıkarı olan *kral* için kimbilir nasıl dikkat harcanıyordu? Bu nedenle, kralın yaşamını, ilkel toplumda her insanın kendi ruhunun güvenliği için uyguladıklarından çok daha fazla sayıda ve çok daha ince bir önlemler ve sakıntılar sistemiyle korunuyor olarak bulmamız gerektiğini düşünüyoruz. Gerçekten de, daha önce gördüğümüz ve şimdi daha ayrıntılı olarak göreceğimiz gibi, ilk kralların yaşamı kılı kırk yaran bir kurallar topluluğu ile düzenlenirdi. Bu durumda, bu kuralların, kralın yaşamını korumak için uygulandığını *à priori* temellere dayanarak anladığımız önlemlerin aynı olduğunu varsayamaz mıyız? Bu kuralların kendilerinin incelenmesi bu varsayımı doğrular. Çünkü bundan öyle anlaşılıyor ki, kralların uyduğu kurallardan bazıları, tek tek kişilerin kendi ruhlarının güvenliği bakımından uyduğu kuralların aynıdır; hatta krala garip görünen kuralların hepsi olmasa bile çoğu, bunların kralın güvenliğini korumaktan başka bir amaç taşımadığı varsayımına dayanarak kolayca açıklanabiliyor. Şimdi bu krallık kurallarından ya da tabularından bazılarını sıralayıp her biri üzerinde, kuralın ilk amacını kendi ışığında yerine oturtmaya yarayacak yorumlar ve açıklamalar sunacağım.

Krallık tabularının amacı kralı bütün tehlike kaynaklarından soyutlamak olduğu için, sonuçta, o uyduğu tabuların sayı ve sıkılığına göre az ya da çok tam bir inziva durumunda yaşamaya zorlanıyor olmaktadır. Bütün bu tehlike kaynaklarından hiçbiri, bir yaba-

nıl için, büyüden ve büyücülükten daha korkunç değildir, yabanıl da bu büyücülük işini yapan bütün yabancılardan kuşkulanır. Dolayısıyla, yabancıların isteyerek ya da istemeyerek ortaya çıkardığı bu zararlı etkilere karşı korunmak yabanıl önlemin temel bir buyruğudur. Bu yüzdendir ki, yabancıların bir yöreye girmesine izin verilmeden önce, en azından yöre halkı içine özgürce karışmalarına izin verilmeden önce, yabancıların büyü güçlerini ellerinden almak, onlardan geldiğine inanılan zararlı etkileri karşılamak ya da deyim yerindeyse, beraberlerinde getirdikleri varsayılan kirli havayı mikroptan arındırmak amacıyla ülkenin yerlileri bazı törenler yapar çoğunlukla. Örneğin, Nanumea adasında (Güney Pasifik) gemilerden çıkan ya da başka adalardan gelen yabancıların, hepsi ya da ötekilerin temsilcisi olarak birkaçı adadaki dört tapınağın her birine götürülüp, tanrının bu yabancıların beraberlerinde getirmiş olabilecekleri herhangi bir hastalığı ya da ihaneti önlemesi için dualar edilinceye kadar, halkla ilişki kurmalarına izin verilmezdi. Sunaklara etler bırakılır, tanrının onuruna şarkılar söylenir, danslar edilirdi. Bu törenler yapılırken rahiplerin ve onlara yardım eden kişilerin dışında bütün halk ortalıkta görünmezdi.[121] Mr. New ve grubu, yöredeki kabilelerin tehlikeli şeytanların yuvası olduğuna inandıkları Afrika'nın yüce dağı Kilimanjaro'ya bir tırmanış denemesinden dönüşlerinde, oturulan bölgenin sınırlarına girer girmez oranın oturanları tarafından, üzerlerine "kötü etkileri yok etme ve kötü ruhların büyüsünü uzaklaştırma gücüne sahip olduğu varsayılan, profesyonelce hazırlanmış bir içki" serpilerek büyülerden arındırılmışlardı.[122] Yoruba'nın (Batı Afrika) iç bölgelerinde kentlerin giriş kapılarındaki nöbetçiler genellikle Avrupalı gezginleri kabul edilmeden önce karanlık çökünceye kadar bekletirler; yabancılar gündüz vakti içeri alınırsa onların arkasından cinlerin de gireceğinden korkulur çünkü.[123] Borneo'lu Ot Danom'lar arasında, yöreye giren ya-

[121] Turner, *Samoa*, s. 291 ve devamı.

[122] Charles New, *Life, Wanderings, and Labours in Eastern Africa*, s. 432. Karş. *a.g.y.*, s. 400, 402. Kilimanjaro'daki cinler için bkz. Krapf, *Travels Researches* etc. *Eastern Africa*, s. 192.

[123] Pierre Bouche, *La Côte des Esclaves et le Dahomey*, s. 133.

bancıların yerlilere belli miktarda para ödemesi töredendir: bu para, toprağın ve suyun *ruhlarını yabancıların orada bulunuşuna* razı etmek ve ülke halkından lütuflarını esirgememeye, pirinç-hasadını vb. kutsamaya ikna etmek için onlara kurban edilecek hayvanlara (yaban sığırı ya da domuz) harcanır.[124] Borneo'da belli bir yörenin insanları, kendilerini hasta eder korkusuyla bir Avrupalı gezginin yüzüne bakmaktan korkarak, karılarını ve çocuklarını ona yaklaşmamaları için uyarırdı. Meraklarını yenemeyenler kötü ruhları yatıştırmak için kümes hayvanları keser ve kanlarını üzerlerine sürerlerdi.[125] Laos'ta bir yabancıya içten davranılmadan önce ev sahibinin ata ruhlarına sunularda bulunması gerekir; bu yapılmazsa ruhlar gücenip ev halkına hastalık yollayabilirdi.[126] Mentawej Adaları'nda bir yabancı, çocukların bulunduğu bir eve girince baba ya da evin bir başka üyesi, çocukların saçlarına taktıkları süsleri alıp yabancıya uzatır, o da bunları bir süre elinde tutar sonra geri verir. Bunun, çocukları bir yabancıyı görmenin onlar üzerine getireceği kötü etkiden koruyacağı düşünülür.[127] Çoban Adası'nda Kaptan Moresby, tayfasını karaya çıkarmadan önce büyüden kurtulma işleminden geçirilmişti. Karaya atladığında bir şeytan-adam sağ elini yakalamış ve bir deste palmiye yaprağını kaptanın başının üzerinde sallamıştı. Sonra "ağzına küçük yeşil bir filiz koyarak ve elimi hâlâ sımsıkı tutarak yaprakları sol elime tutuşturdu, daha sonra büyük bir çaba harcıyormuş gibi filizi ağzından çekti —böylece kötü ruhu çıkarıyordu— ve uzağa fırlatırmış gibi kuvvetle dışarı üfledi. Şimdi ben ağzımda bir filiz tutuyordum, aynı işlemi tekrarladı." Daha sonra her ikisi, yere saplanmış ve ucu bükülerek yapraklar bağlanmış bir çift sopa çevresinde yarışır. Başka birtakım törenlerden sonra, şeytan-adam, Kaptan Moresby'nin omuzları düzeyine kadar defalarca sıçrayarak (elleri kaptanın omuzlarına dokunur) işlemi bitirir: "şeytanı yendiğini ve şimdi onu yerde ayakları altında çiğnediğini

[124] C.A.L.M. Schwaner, *Borneo,* ii. 77.

[125] *A.g.y.,* ii. 167.

[126] E. Aymonier, *Notes sur le Laos,* s. 196.

[127] Rosenberg, *Der Malayische Archipel,* s. 198.

göstermek istermiş gibidir.»[128] Kuzey Amerika Kızılderilileri "yabancıların, özellikle de beyaz yabancıların çoğu kez kötü ruhların eşliğinde olduğunu düşünürler. Zararlı şeyler yapmaktan hoşlandıkları için bu ruhlardan çok korkarlar. Baş-hekimin görevlerinden biri bu ruhları kovmaktır. Bazan beni hiç kimsenin tanımadığı ya da gelmemi beklemediği bir kampa giderdim ya da içinden geçerdim, çepeçevre kulübelerin ortasında ayakta duran ve bir sürü anlaşılmaz sözleri tekdüze bir geniz sesiyle bağırarak tekrarlayan uzun boylu, yarı çıplak bir yabanılla yüz yüze gelirdim."[129] Crewaux Güney Amerika'da dolaşırken Apalai Kızılderililerinin köyüne girdi. Oraya varışından birkaç dakika sonra Kızılderililerden bazıları ona bir sürü iri kara karınca getirdi, ısırmaları çok acı veren türden bu karıncalar bir palmiye yaprağı üzerine konmuştu. Sonra köydeki bütün insanlar, yaş ya da cinsiyet ayrımı olmaksızın, karşısına geldi, yüzlerini kalçalarını karıncalara sokturmak zorundaydı onların. Bazan karıncaları tenin üzerine hafifçe koyduğunda, "Daha! Daha!" diye bağırıyorlardı; derileri sanki ısırganla dövülmüş gibi kabar kabar oluncaya kadar ısırtıyorlardı kendilerini.[130] Bu törenin amacı, Amboina ve Uliase'deki bir görenekten açıklık kazanıyor: insanlar orada, kendilerine de yapışabilecek olan hastalık şeytanını karıncalanma duyusuyla uzaklaştırmak için hastanın üzerine zencefil ve karanfil gibi iyice toz haline getirilmiş acı baharat serperlerdi.[131] Bazı Borneo ve Celebes yerlileri buna benzer bir amaçla, vücudunu tehlikeli ruhların sardığı varsayılan bir kimsenin başına ya da vücuduna pirinç serperler; daha sonra getirilen bir kümes hayvanı kişinin başından ya da vücudundan pirinçleri gagalayarak alırken, derisine bir kozalak gibi yapışmış olan ruhu ya da cini de birlikte uzaklaştırmış olur oradan. Bu iş, örneğin, bir gömme törenine katılmış ve bu nedenle

[128] Kaptan John Moresby, *Discoveries and Surveys in New Guinea*, s. 102 ve devamı.

[129] R. I. Dodge, *Our Wild Indians* (Hartford, Conn.: 1886) s. 119.

[130] J. Crewaux, *Voyages dans l'Amerique du Sud*, s. 300.

[131] Riedel, *De sluik-en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua*, s. 78.

vücuduna ölünün hayaletinin girdiği düşünülen kişilere yapılır.[132] Aynı şekilde, bir ölüyü mezara götürmüş olan Basuto'lar ellerini, başparmağın ucundan işaretparmağının ucuna kadar bir bıçakla kazıtırlar ve yaraya büyülü bir madde sürerlerdi,[133] kuşkusuz, bundan amaç derilerine yapışmış olabilecek hayaleti kovmaktı. Nias halkı, satın aldıkları silahları ve giysileri dikkatle ovarak ve silerek, bu eşyalarla onları satın aldıkları kimseler arasındaki bütün ilişkileri silmeye çalışırlar.[134] Yabancılardan bu korku, belki de, onları onurlandırmaktan çok, bazan kabullerinde onlara uygulanan ama niyetin doğrudan belirtilmediği bazı törenlerin nedenidir. Afganistan'da ve İran'ın bazı bölgelerinde, gezgin, bir köye girmeden önce çoğunlukla bir hayvan, yiyecek ya da ateş ve tütsü adağıyla karşılanır. Son Afgan Sınır Komisyonu, Afganistan'daki köylerin yanından geçerken çoğunlukla ateş ve tütsüyle karşılanmıştır.[135] Bazan da gezginin atının ayakları altına bir tepsi köz atarak "Hoş geldin" diye bağırırlar.[136] Emin Paşa, Orta Afrika'da bir köye girdiğinde iki keçi kurban edilerek karşılanmıştır; keçilerin kanları yola serpilmiş ve kabile başkanı, Emin'i karşılamak için bu kanın üzerine basmıştı.[137] Cumberland Koyu'ndan Eskimolar arasında, bir kampa bir yabancı geldiğinde onu karşılamaya büyücü çıkar. Yabancı kollarını kavuşturur ve yanağını ortaya çıkarmak için başını bir yana eğer, büyücü yanağına öyle müthiş bir tokat atar ki bazan onu yere devirir. Bundan sonra da büyücü yanağını gösterir ve yabancıdan bir tokat yer. Sonra birbirlerini öperler, tören biter ve yabancı konukseverlikle

[132] Perelaer, *Ethnographische Beschrijving der Dajaks*, s. 44, 54, 252; Matthes, *Bijdragen tot de Ethnologie van Zuid-Celebes*, s. 49.

[133] H. Grützner, "Ueber die Gebräuche der Basutho," *Verhandl. d. Berlin. Gesell. f. Anthropologie*, etc. 1877, s. 84 ve devamı.

[134] Nieuwenhuisen en Rosenberg, "Verslag omtrent het eiland Nias," *Verhandel v.h. Batav. Genootsch. v. Kunsten en Wetenschappen*, xxx. 26.

[135] *Journal of the Anthropological Society of Bombay*, i. 35.

[136] E. O'Donovan, *The Merv Oasis* (Londra, 1882), ii. 58.

[137] *Emin Pasha in Central Africa, being a collection of his Letters and Journals* (Londra, 1888), s. 107.

kabul edilir.[138] Yabancılardan ve onların sihirinden korku bazan onları kabul etmeye hiçbir şekilde izin vermeyecek kadar büyüktür. Örneğin Speke bir köye vardığında, yerliler kapılarını yüzüne kapamışlar onun, "çünkü o güne kadar ne bir beyaz adam ne de adamların taşıdığı teneke kutuları görmüşlerdi: Bu kutuların, bizi öldürmeye gelen, şekil değiştirmiş Watuta olmadığını kim bilebilir? Sizi kabul etmeyeceğiz," demişlerdi. Hiçbir şey onları inandıramamış ve grup ondan sonraki köye doğru yola düzülmek zorunda kalmıştı.[139]

Yabancı ziyaretçilerden duyulan bu korku çoğu kez karşılıklıdır. Yabanıl, yabancı bir toprağa girerken büyülü toprağa bastığını hisseder ve oranın şeytanlarına karşı, orada oturanların büyücülüklerine karşı korunmak için bazı önlemler alır. Örneğin, Maori'ler yabancı bir toprağa giderken, bu gidişin daha önce *tapu* (kutsal) olacağı korkusuyla onu *noa* (sıradan) yapmak için bazı törenler yaparlardı.[140] Baron Miklucho-Maclay Yeni Gine'nin Maclay Sahilinde bir köye giderken, ona eşlik eden yerlilerden biri ağaçtan bir dal koparır ve yanında yürürken bir süre bir şeyler fısıldar dala; sonra gruptakilerden her birine teker teker giderek sırtlarına bir şey tükürür ve dalla birkaç kez vurur. Son olarak, ormana girer ve dalı cangılın en yoğun kısmında çürümüş yaprakların altına gömer. Bu törenin, yaklaşmakta oldukları köydeki her türlü ihanet ve tehlikeye karşı grubu koruduğuna inanılmaktaydı.[141] Belki de buradaki düşünce, kötü etkilerin kişilerden çıkarılıp dalın içine sokulması ve dalla birlikte ormanın derinliklerine gömülmesiydi. Avustralya'da, yabancı bir kabile bir bölgeye çağırıldığında, toprağın sahibi olan kabilenin kamp yerine yaklaşılırken, "yabancılar ellerinde, yanar ağaç kabukları ya da sopalar taşırlar, dediklerine göre, böylece havayı temizli-

[138] *Narrative of the Second Arctic Expedition made by Charles F. Hall.* yayımlayan Prof. J.G. Nourse, U.S.N. (Washington, 1879) s. 269, *not.*

[139] J.A. Grant, *A Walk across Africa,* s. 104 ve devamı.

[140] E. Shortland, *Traditions and Superstitions of the New Zealanders,* s. 103.

[141] N. von Miklucho-Maclay, "Ethonologische Bemerkungen über die Papuas der Maclay-Küste in Neu-Guinea", *Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indie,* xxxvi. 317 ve devamı.

yor ve arıtıyorlardır."[142] İki Yunan ordusu birbirine karşı hücuma kalkarken, her ordunun önünde kutsal kişiler yanar meşaleler taşıyarak yürürlerdi, bunları iki ordu arasında yere fırlatırlar ve kendilerine saldırılmaksızın geri çekilirlerdi.[143]

Yine, yolculukta olan bir insanın, yol boyunca karşılaştığı yabancılardan büyüye uğrayacağı sanılır. Bundan dolayı, eve dönünce kabilesine ve arkadaş topluluğuna yeniden kabul edilmeden önce bazı arındırıcı törenlerden geçmek zorundadır. Örneğin, Bechuanalar "yabancılardan büyü ve sihir yoluyla bir kötülük almış olmaktan korkarak, yolculuklardan sonra saçlarını kazıyarak temizlenmiş ve arınmış olurlar."[144] Batı Afrika'nın bazı bölgelerinde, bir erkek uzun bir ayrılıktan sonra evine döndüğünde, karısının yanına girmeden önce özel bir sıvıyla yıkanmak ve büyücüye alnına belli bir işaret koydurmak zorundadır; bunun amacı, evden uzak kaldığı sırada yabancı bir kadının ona yapmış olabileceği büyüyü bozmak ve büyünün onun aracılığıyla köyün kadınlarına bulaşmasını önlemektir.[145] Yerli bir prensin İngiltere'ye gönderdiği İki Hindu büyükelçi, ülkeye döndüğünde, yabancılarla ilişkiden öyle kirlenmiş kabul edilmişlerdi ki, yeniden doğmaktan başka hiçbir şey onları eski temiz hallerine döndürememişti. "Yeniden doğmak amacıyla, doğanın dişi gücünün, ya bir kadın ya da bir inek şeklinde, saf altından bir heykelinin yapılması emredilir. Yeniden doğacak kişi bu heykelin içine kapatılır ve içinden sürütülerek çıkarılır. Normal boyutlarda saf altından bir heykel çok pahalı olacağı için, yeniden doğacak kişinin içinden geçeceği kutsal *Yoni*'nin bir heykelinin yapılması yeterlidir." Prensin emri üzerine saf altından böyle bir heykel yapıldı ve büyükelçileri onun içinden sürütülerek yeniden doğdular.[146]

---

[142] Brough Smyth, *Aborigines of Victoria,* i. 134.

[143] Scholiast on Euripides, *Phoeniss.* 1377. Bu insanlar savaş tanrısı Ares'e adanırlar ve çarpışmalarda hep korunurlardı.

[144] John Campbell, *Travels in South Africa, being a Narrative of a Second Journey in the Interior of that Country,* ii. 205.

[145] Ladislaus Magyar, *Reisen in Süd-Afrika,* s. 203.

[146] *Asiatick Researches,* vi. 535 ve devamı; 4. basım (s. 537 ve devamı. 8. basım).

Damaralar uzun bir yokluktan sonra eve döndüklerinde kendilerine belli hayvanların, özel bir gücü olduğu varsayılan yağlarından küçük bir parça verilir.[147] Bazı Molucca adalarında, bir erkek kardeş ya da kan bağı olan bir genç uzun bir yolculuktan döndüğünde, bir genç kız kapıda karşılar onu, elinde bir *caladi* yaprağı tutar, yaprağın içinde su vardır. Suyu delikanlının yüzüne serper ve hoş geldin der ona.[148] Vahşi Ada (Güney Pasifik) yerlileri, yalnızca kıyılarına sürüklenmiş tehlike içindeki bütün yabancıları değil, aynı zamanda bir gemiyle adadan uzaklaşıp da sonra yurda dönen kendi halkından kimseleri de ayrım yapmaksızın öldürürlerdi. Hastalık korkusundan yaparlardı bunu. Gemilere çıkma cesaretini göstermelerinden çok sonra, buralardan elde ettikleri şeyleri hemen kullanmazlar, çalılıklara asarak haftalarca karantinaya alırlardı.[149]

Genel olarak halkı, yabancıların bulaştırdığı varsayılan kötü etkilere karşı korumak için böyle önlemler alındığına göre, kralı aynı sinsi tehlikelerden korumak için özel önlemlerin uygulandığını görmek bizim için şaşırtıcı olamayacaktır. Ortaçağlarda, bir Tatar Hanını ziyaret eden elçiler, hanın karşısına çıkmadan iki ateş arasından geçirilirlerdi, yanlarında getirdikleri hediyeler de bu ateşler arasından geçirilirdi. Bunun nedeni ateşin, yabancıların Hana yapabilecekleri herhangi bir büyü etkisini ortadan kaldırabileceği düşüncesiydi.[150] Bağımlı kabile başkanları, adamlarıyla birlikte Kalamba'yı (Kongo Havzasında Bashilange'lerin en kudretli kabile başkanı) ilk kez ya da bir başkaldırıdan sonra ziyarete geldiklerinde, kadın erkek hep birlikte, iki gün üst üste iki derede yıkanmak ve geceleri pazar yerinde açık havada geçirmek zorundaydı. İkinci banyodan sonra, çırıl çıplak Kalamba'nın evine giderler; Kalamba, her

[147] C.J. Anderson, *Lake Ngami,* s. 223.

[148] François Valentyn, *Oud en nieuw Oost-Indiën,* iii. 16.

[149] Turner, *Samoa,* s. 305 ve devamı.

[150] De Plano Carpini, *Historia Mongolorum quos nos Tartaros appellamus,* ed. D'Avezac (Paris, 1838), cap. iii. iii. s. 627, cap. ult. i.x. s. 744, ve Ek, s. 775; "Travels of William de Rubriquis into Tartary and China," Pinkerton, *Voyages and Travels,* xii. 82 ve devamı.

birinin göğsüne ve alnına uzun beyaz bir işaret koyar. Bundan sonra pazar yerine döner ve giyinirler, daha sonra da biber sınavına girerler. Her birinin gözüne biber dökülür, bu yapılırken acı çeken kimse bütün günahlarını itiraf etmek, kendisine sorulabilecek bütün soruları yanıtlamak ve bazı yeminler etmek zorundadır. Tören bununla biter, yabancılar artık kasabada kalacakları yere gitmek, istedikleri kadar süre orada kalmakta özgürdürler.[151] Doğu Afrika'da Kilema'ya bir yabancı geldiğinde, uzaktan getirilmiş belli bir bitki ya da ağaçtan bir ilaç yapılır, bir koyun ya da keçinin kanıyla karıştırılır. Yabancı kralın huzuruna kabul edilmeden önce bu karışıma bulanır ya da üzerine bu karışımdan serpilir.[152] Monomotapa Kralı (Güney-Doğu Afrika), zehirli olduğu korkusuyla herhangi bir yabancı şey giyemez, takamaz.[153] Kakongo Kralı (Batı Afrika), metaller, silahlar ve tahtadan, fildişinden yapılmış eşyalar dışında Avrupa malları edinemez, hatta onlara dokunamaz. Yabancı şeyler giyen, takan kimseler, ona dokunmasınlar diye dikkatle ondan uzak tutulurlar.[154] Loango Kralı beyaz bir adamın evine bakamaz.[155]

Yabanılların düşüncesine göre, yeme ve içme işi özel bir tehlike taşır içinde; çünkü bu sırada ruh ağızdan kaçabilir ya da orada bulunan bir yabancının yapacağı bir büyüyle bedenden çıkarılabilir. Bu yüzden bu tehlikelerden korunmak için önlemler alınır. Örneğin, Sumatra'lı Battaların "ruh bedeni terk edebildiğine göre, ona en çok gereksinimleri olduğu durumlarda ruhun kaçıp gitmesini önlemek için her zaman dikkatli oldukları" söylenir. "Ama bir ruhun kaçıp gitmesini önlemek ancak insan evde olduğu zaman

[151] Paul Pogge, "Bericht über die Station Mukenge," *Mittheilungen der Afrikanischen Gesellschaft in Deutschland,* iv. (1883-1885) 182 ve devamı.

[152] J.L. Krapf, *Travels, Researches and Missionary Labours during an Eighteen Years' Residence in Eastern Africa,* s. 252 ve devamı.

[153] Dapper, *Description de l'Afrique,* s. 391.

[154] Proyart, "History of Loango, Kakongo", vb., Pinkerton, *Voyages and Travels,* xvi. 583; Dapper, *a.g.y.,* s. 340; J. Ogilby, *Africa* (Londra, 1670), s. 521. Karş. Bastian, *Die deutsche Expedition an der Loango-Küste,* i. 288.

[155] Bastian, *a.g.y.,* i. 268 ve devamı.

mümkündür. Şölenlerde ruh *(tondi)* evde kalsın ve önüne konan güzel şeylerden yararlansın diye bütün evin kapatıldığı olur."[156] Fiji'de, kendilerine karşı bazılarının fesat hazırladığından kuşkulanan kimseler onların yanında yemek yemekten kaçınırlar, ya da geride hiçbir yiyecek kırıntısı bırakmamaya dikkat ederler.[157] Madagaskar'da Zafimanelolar yemek yerken kapılarını kilitlerler, hiç kimse onları bir şey yerken göremez.[158] Warualar yerken, içerken hiç kimsenin kendilerini görmesine izin vermezler; daha da ilginci, karşı cinsten hiç kimse kendilerini yerken ya da içerken göremez. "Kendisini bir şey içerken görebilmem için bir adama para ödemem gerekirdi; bir kadının, kendisini bir şey içerken görmesine ise asla razı edemezdiniz bir erkeği." Warualar'a bir *pombe* içkisi sunulduğu zamansa genellikle içerken arkasına gizlenecekleri bir bez isterlerdi. Dahası, her erkek ve kadının kendi yemeğini kendisinin pişirmesi gerekir; herkesin kendi ateşi olması gerekir.[159] Bunlar sıradan kimselerin aldığı olağan önlemler olduğuna göre, kralların aldığı önlemler olağanüstüdür. Loango Kralı'nı yerken ya da içerken görmenin cezası, insan ya da hayvan olsun, ölümdür. Çok sevilen bir köpek, Kralın yemek yediği odaya gizlice girince, kral hemen oracıkta öldürülmesini buyurmuştu. Bir keresinde, kralın kendi oğlu, on iki yaşında bir oğlan çocuğu, istemeyerek kralı içerken görmüştü. Kral onun hemen güzelce giydirilmesini ve şölenle ağırlanmasını buyurmuş, arkasından da dört parçaya ayrılmasını ve kralı içerken gördüğü ilân edilerek kentin içinde dolaştırılmasını emretmişti. "Kral bir şey içmek istediği zaman bir bardak şarap getirtir; şarabı getiren adamın elinde bir çıngırak olur, bardağı krala verir vermez yüzünü çevirir ve çıngırağı çalmaya başlar, bunun

[156] J.B. Neumann, "Het Pane-en Bila-Stroomgebied op het eiland Sumatra," *Tijdschrift van het Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap,* ii. de Serie, dl. iii., Afdeeling: meer uitgebreide artikelen, No.2, s. 300.

[157] Th. Williams, *Fiji and the Fijians,* i. 249.

[158] J. Richardson, "Tanala Customs, Superstitions and Beliefs," *The Antananarivo Annual and Madagascar Magazine,* No. ii. s. 219.

[159] Yüzbaşı Cameron, *Across Africa,* ii. 71 (1877 basımı); ve *Journ. Anthrop. Inst.* vi. 173.

üzerine orada bulunan herkes yere kapanır ve kral içkisini içinceye kadar öyle kalır... Yemek yemesi de buna çok benzer, bunun için ayrı bir evi vardır, yiyecekleri orada bir *bensa* ya da masa üzerine konur; oraya girer ve kapıyı kapar; işini bitirdiğinde kapıya vurur ve dışarı çıkar. Böylece hiç kimse kralı yerken ya da içerken göremez. Çünkü herhangi bir kimse onu bu sırada görecek olursa kralın hemen öleceğine inanılır.[160] Komşu Kakongo Kralı'nın uyguladığı kurallar da buna benziyordu; uyruğundan herhangi bir kimse kendisini içerken görünce kralın öleceğine inanılırdı.[161] Dahomey Kralını yemek yerken görmenin cezası ölümdür. Olağanüstü durumlarda yaptığı gibi herkesin önünde içki içtiği zaman ya bir perde arkasına gizlenir ya da başının çevresi mendillerle sarılır ve herkes kendini yüzükoyun yere atar.[162] Muato Jamwo'yu (Kongo Havzasında büyük bir hükümdar) yerken ya da içerken gören herhangi bir kimse mutlaka öldürülürdü.[163] Tonga Kralı yemek yerken herkes sırtını ona dönerdi.[164] Pers Krallarının sarayında karşılıklı iki yemek odası olurdu; birinde kral, ötekindeyse konukları yemek yerdi. Kral kapıya asılan bir perdeden onları görebilirdi, ama konukları onu görmezdi. Genellikle, kral yemeğini tek başına yerdi; fakat bazan karısı ya da oğullarından biri onunla birlikte yiyebilirdi.[165]

Bununla birlikte, bu örneklerde amaç ruhun kaçmasını önlemekten çok, kötü etkilerin bedene girmesini engellemek olabilir. Bazı Afrika sultanlarının yüzlerini peçeyle örtme töresi, ikinciden

[160] "Adventures of Andrew Battel," Pinkerton, *Voyages and Travels,* xvi. 330; Dapper, *Description de l'Afrique,* s. 330; Bastian, *Die Deutsche Expedition an der Loango-Küste,* i. 262 ve devamı; R. F. Burton, *Abeokuta and the Cameroons Mountains,* i. 147.

[161] Proyart, "History of Loango, Kakongo," vb., Pinkerton, *Voyages and Travels,* xvi. 584.

[162] J.L. Wilson, *West Africa,* s. 148 (Almanca çevirisi); John Duncan, *Travels in Western Africa,* i. 222. Karş. W.W. Reade, *Savage Africa,* s. 543.

[163] Paul Pogge, *Im Reiche des Muato Jamwo* (Berlin, 1880), s. 231.

[164] Kaptan James Cook, *Voyages,* v. 374 (1809 basımı).

[165] Heraclides Cumanus in Athenaeus, iv. 145 B-D.

çok birinci amaca bağlanabilir. Darfur Sultanı yüzünü, önce ağzını ve burnunu, sonra da alnını örten, başının çevresinde birçok kez dolandırılan bir müslin kumaşla sarar, yalnızca gözleri görülebilir. Bir egemenlik işareti olarak aynı yüzün peçeyle örtülmesi göreneğinin Orta Afrika'nın bazı bölgelerinde de uygulandığı söyleniyor.[166] Wadai Sultanı hep bir perdenin gerisinden konuşur; yakınları ve ayrıcalıklı birkaç kişi dışında hiç kimse yüzünü göremez.[167] Sahra'da Tuaregler arasında (kadınlar değil ama) bütün erkekler yüzlerinin alt kısmını, özellikle de ağızlarını hep örtülü olarak tutarlardı; peçe hiçbir zaman, hatta yerken ya da uyurken bile, çıkarılmaz.[168] Samoa'da, aile tanrısı kaplumbağa olan bir erkek, kaplumbağa yiyemezdi, kaplumbağayı kesmede ve pişirmede bir komşusuna yardım edecekse, bir embriyo boğazından içeri kaçar, karnında büyür ve ölümüne neden olur korkusuyla ağzının üzerine bir band sarardı.[169] Batı Timor'da, konuşan bir kimse, bedenine cin girmesin ve konuştuğu kişi büyüyle ruhuna bir zarar vermesin diye konuşurken sağ elini ağzının önünde tutar.[170] New South Wales'te, bir zenci delikanlı kabile gizlerine erginlenmesinden sonra bir süre (bu sırada ruhu kritik bir durumdadır), bir kadının yanında ağzını bir bezle örtmek zorundadır.[171] Uygarlaşmış halkların dillerindeki çok bilinen bazı deyimler, örneğin yüreği ağzına gelmek gibi, yaşamın ya da ruhun

---

[166] Mohammed Ibn-Omar el Tounsy, *Voyage au Darfour* (Paris, 1845), s. 203; *Travels of an Arab Merchant* [Mohammed Ibn-Omar el Tounsy] *in Soudan*, Fransızcadan kısaltarak çeviren Bayle St. John, s. 91 ve devamı.

[167] Mohammed Ibn-Omar el Tounsy, *Voyage au Quadây* (Paris, 1851), s. 375.

[168] H. Duveyrier, *Exploration du Sahara. Les Touareg du Nord*, s. 391 ve devamı; Reclus, *Nouvelle Géographie Universelle*, xi. 838 ve devamı; James Richardson, *Travels in the Great Desert of Sahara*, ii. 208. Araplar arasında erkekler bazan yüzlerine peçe örterler. Wellhausen, *Reste Arabischen Heidentumes*, s. 146.

[169] Turner, *Samoa*, s. 67 ve devamı.

[170] Riedel, "Die Landschaft Dawan oder West-Timor." *Deutsche Geographische Blätter*, x. 230.

[171] A.W. Howitt, "On some Australian Ceremonies of Initiation," *Journ. Anthrop. Inst.* xiii. 456.

Suda yansısını görmesi üzerine üzülüp ölen güzel Narkissos

Malaya Takımadalarında Timor çifti

ağızdan ya da burun deliklerinden kaçabileceği düşüncesinin ne denli doğal olduğunu gösterir bize.[172]

Bu gibi önlemlerin daha da genişletilmesiyle, bazan kralların saraylarından ayrılmaları kesinlikle yasaklanmıştır; ya da, bunu yapmalarına izin verilse bile uyruklarının onu dışarda görmesi yasaklanmıştır. Batı Afrika, Shark Point'te rahip kralın evinden hatta sandalyesinden hiçbir zaman ayrılamayacağını, sandalyesinde oturur durumda uyumak zorunda olduğunu daha önce görmüştük.[173] Loango Kralı tahta geçtikten sonra sarayına hapsedilir. Bir daha hiç ayrılamaz oradan.[174] İbo Kralı (Batı Afrika) "Tanrıları yatıştırmak için bir insan kurban edilmedikçe sarayından dışarı kente adım atamaz: bu durumda bile toprağının hudutları dışına çıkamaz."[175] Etiyopya Krallarına tanrı diye tapınılırdı, fakat çoğunlukla saraylarında kapalı olarak tutulurlardı.[176] Arabistan'ın baharat ülkesi Saba Kralları-nın saraylarından dışarı çıkmalarına izin verilmezdi; bunu yaparlarsa, kalabalık tarafından taşlanarak öldürülürdü.[177] Fakat sarayın tepesinde demirlerine bir zincir bağlanmış pencere olurdu. Birinin bir şikayeti olursa zinciri çeker, kral da onu kabul eder, içeri alarak yargısını bildirirdi.[178] Kişilikleri kutsal olan ve "nerdeyse tanrılar gibi onurlandırılan Kore Kralları bugün bile on iki, on beş yaşlarından sonra saraya kapatılırlar; bir davacı kraldan adalet isteyecek olursa, sarayın karşısına düşen bir dağda büyük bir

---

[172] Karşılaştır: Dio Chrysostomus, *Orat.* xxxii. i. 417, ed. Dindorf; *mihi anima in naso esse, stabam tanquam mortuus,* Petronius, Sat. 62; *in primis labris animam habere,* Seneca, *Natur Quaest.* iii. praef. 16.

[173] Bkz. s. 114.

[174] Bastian, *Die Loango-Küste,* i. 263. Bununla birlikte, belgelere göre, savaşa gitmek üzere ayrılabiliyordu (*a.g.y.,* i. 268 ve devamı).

[175] S. Crowther ve J.C. Taylor, *The Gospel on the Banks of the Niger,* s. 433. 379. sayfada, kralın "yılda bir kez halka görünmesinden" söz ediliyor, ama bu "toprağının hudutları" içinde olabilir.

[176] Strabon, xvii. 2, 2.

[177] Strabon, xvi. 4, 19; Diodoros Siculus, iii. 47.

[178] Heraclides Cumanus in Athenaeus, İ.Ö. 517.

ateş yakar; kral ateşi görür ve davadan haberi olur.[179] Tonkin Kralının yılda iki ya da üç kez, bazı dinsel törenlerin yerine getirilmesi için dışarıda görünmesine izin verilirdi; ama halk ona bakamazdı. Dışarı çıkışından bir gün önce, kentte ve ülkede oturan herkese kralın geçeceği yoldan uzak durmaları uyarısı yapılırdı; kadınlar evlerinde kalmak ve kendilerini göstermemek zorundaydılar, buna karşı gelenlerin cezası ölümdü, birisi bilmeyerek de işlemiş olsa bu suçu, hemen olduğu yerde yerine getirilirdi bu ceza. Yani kral askerleri ve subayları dışında herkes için görülmezdi.[180] Mandalay'da, etrafı duvarlarla çevrili kentin, ve kralın bir gün olur da geçme olasılığı olan dış mahallelerin her bir caddesi, iki metre yüksekliğinde, sağlam kafeslerle çevrilir, bu kafeslerin zamanla onarılmasına özen gösterilirdi. Kral ya da kraliçelerden herhangi biri dışarı çıktığında kentteki herkes, evlerden elli altmış santimetre uzaktaki bu çitin arkasında durmak zorundaydı. Alay yürüyüşe geçtikten sonra görevliler tarafından bu çitin dışında yakalanan herhangi bir kimseye gerekli işlem yapılırdı, yalnızca dayakla kurtulursa kendini şanslı sayardı bu kişi. Ayrıca çiçekli fundalarla kısmen kapatılmış olan çitin deliklerinden kimse bakamazdı.[181]

Yine, bir adama, paylaştığı yiyeceklerin kalıntıları ya da içinden yediği tabaklar yoluyla da büyüsel zarar verilebilir. Örneğin, Güney Avustralya'da Narrinyeri'ler eğer bir insan kabilesinin kutsal hayvanını (totem) yerse ve bir düşmanı o etten bir parçayı ele geçirirse, bu parçayı, o eti yiyen kimsenin içinde çoğaltabileceğine ve ölümüne neden olacağına inanır. Bu nedenle bir insan totemini yerse, hepsini yemeye ya da kalanını gizlemeye veya yok etmeye

[179] Ch. Dallet, *Histoire de l'Église de Corée* (Paris, 1874), i. xxiv-xxvi. Bazan. seyrek de olsa, sarayından ayrılır kral. Bu durumda, daha önceden halka haber salınır. Bütün kapılar kapatılır, her evin reisi eşiğinin önünde bir elinde süpürge ve faraş diz çökmüş durumda bekler. Bütün pencereler, özellikle de üsttekiler, yukardan krala kimse bakamasın diye kâğıt şeritlerle kapatılmış olmalıdır. W.E. Griffis, *Corea, the Hermit Nation,* s. 222.

[180] Richard, "History of Tonquin," Pinkerton, *Voyages and Travels,* ix. 746.

[181] Shway Yoe, *The Burman,* i. 308 ve devamı.

dikkat eder.[182] Yeni Hebrid'lerden biri olan Tana'da, insanlar yiyeceklerinin artıklarını, hastalık-yapıcıların eline geçmesin diye gömerler ya da denize atarlar. Çünkü eğer bir hastalık-yapıcı, bir yemeğin kalıntılarını, diyelim bir muzun kabuğunu, bulursa, alır ve ateşte ağır ağır yakar. O yandıkça, muzu yemiş olan kimse hasta düşer ve hastalık-yapıcıya haber gönderip muz kabuğunu yakmayı bırakırsa kendisine hediyeler göndereceğini söyler.[183] Bundan dolayı, Loango Kralının tabağında bıraktığı yiyeceğe kimse dokunamaz; yere bir çukur açılıp içinde yakılır. Ayrıca hiç kimse kralın bardağından içemez.[184] Aynı şekilde, hiç kimse Fida Kralıyla (Gine) aynı kaptan ya da bardaktan bir şey içemez; "onun daima kendine ait bir bardağı vardır; bu bardak bir kez olsun bir başkasının dudağına değse, ateşle temizlenebilir bir madenden yapılmış olsa bile onu bir daha kullanmaz."[185] Celebes'li Alfoer'ler arasında *Leleen* adlı bir rahip vardır, görevi pirinç ürününü büyütmektir. İşlevleri pirinç ekiminden yaklaşık bir ay önce başlar ve ürün eve alındıktan sonra biter. Bu süre içinde bazı tabuları gözetmek zorundadır; örneğin bir başkasıyla bir şey yiyemez ve içemez, yalnızca kendi kabından içmek zorundadır.[186]

Mikado'nun yemeğinin her gün yeni kaplarda pişirildiğini ve yeni tabaklarda verildiğini görmüştük; hem kaplar hem de tabaklar, bir kez kullanıldıktan sonra kırılabilsin ya da atılabilsin diye adi topraktan yapılırdı. Bir başka kimse yemeğini bu kutsal tabaklardan yiyecek olursa ağzının ve boğazının şişeceğine ve tutuşacağına inanıldığı için bunlar genellikle kırılırdı. Eğer biri Mikado'nun giyeceklerini onun izni olmadan giyecek olursa aynı kötü etkiye uğraya-

[182] *Native Tribes of South Australia,* s. 63; Taplin, "Notes on the mixed races of Australia," *Journ. Anthrop. Inst.* iv. 53.

[183] Turner, *Samoa,* s. 320 ve devamı.

[184] Dapper, *Description de l'Afrique,* s. 330.

[185] Bosman, "Guinea," Pinkerton, *Voyages and Travels* xvi. 487.

[186] P.N.Wilken, "Bijdragen tot de kennis van de zeden en gevoonten der Alfoeren in de Minehassa," *Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap,* xi. (1863) 126.

cağına, bütün vücudunda ağrılı şişlikler oluşacağına inanılırdı.[187] Mikado'nun kaplarını ya da giysilerini kullanma sonucunda ortaya çıkacağı varsayılan kötü etkilerde, kutsal kralın ya da tanrı-kralın karakterinin öteki yüzünü görüyoruz, buna daha önce dikkat çekmiştik. Kutsal kişi, bir kutsama kaynağı olduğu kadar bir tehlike kaynağıdır da; yalnızca onu korumakla kalınmayıp, ondan da korunulması gerekir. Bir tek dokunuşla bozulacak kadar duyarlı olan organizması, aynı zamanda, kuvvetli bir tinsel güçle elektriksel olarak yüklüdür, ona dokunanın üzerine öldürücü bir biçimde boşalır. Bundan dolayı, insan-tanrının başkalarından yalıtılması, kendi güvenliği için olduğu kadar onların güvenliği için de gereklidir. Onun kutsallığı bir ateştir, uygun sakıntılar altında sonsuz nimetler, iyilikler getirir, fakat düşüncesizce dokunulursa ya da sınırlar aşılırsa dokunan şeyi yakar, yok eder. Bir tabunun bozuluşundan felaket doğurucu etkiler çıkacağı varsayımı buradan gelir; saldırgan, kendisini hemen o anda yakıp kül edecek kutsal ateşe daldırıyordur elini. Söz konusu tabuya bir örnek verelim. Yeni Zelandalı, yüksek rütbeli ve çok saygın bir başkan, yemeğinin artıklarını ortalıkta bırakmış. Başkan oradan ayrıldıktan sonra oraya gelen güçlü kuvvetli ama aç bir köle henüz bitirilmemiş yemeği görmüş ve sorgu sual etmeden yiyip bitirmiş. İşini henüz bitirmiş ki, kenarda dehşetten donup kalmış onu seyreden biri yediği yiyeceğin başkanın yiyeceği olduğunu haber vermiş ona. "Zavallı suçluyu iyi tanıyordum. Cesarette üstüne yoktu, kabile savaşlarında kendine bir ad yapmış bir kişiydi... öldürücü haberi işitir işitmez, akıl almaz titremelere yakalandı, midesine kramp girdi ve bunlar aynı gün batımında ölünceye kadar dinmedi. Güçlü bir adamdı, yaşamının en güzel dönemindeydi, eğer bir *pakeha* [Avrupalı] özgür düşünceli insan, temas yoluyla yiyeceğe bulaşmış olan başkanın *tapu*'su [tabu] ile ölmeyeceğini söyleyecek olsaydı ona, bu bilisizliğinden ve apaçık kanıtları anlayamadığı için küçümseyerek, acıyarak dinlerdi onu."[188] Tek bir örnek

[187] Kaempfer, "History of Japan," Pinkerton, *Voyages and Travels,* vii. 717.

[188] *Old New Zealand,* Pakeha Maori (Londra, 1884), s. 96 ve devamı.

değildir bu. Biraz meyva yedikten sonra bunların yasaklanmış bir yerden alındığı kendisine söylenen bir Maori kadını, kutsallığı böylece bozulmuş olan başkanın ruhunun kendisini öldüreceğini söyleyerek bağırmaya başladı. Bu olay öğleden sonra oluyordu, ertesi gün saat on ikiye kadar kadın öldü.[189] Maori'leri çok iyi tanıyan bir gözlemci şunları söylüyor: "Tapu [tabu] korkunç bir silahtır. Tapu'ya uğradığı gün hemen ölen gücü kuvveti yerinde genç bir insan gördüm; kurbanlar tapu altında güçleri sanki su gibi içlerinden akıp gittiği için ölürler."[190] Bir Maori başkanının kav çakmak kutusu bir zamanlar birçok insanı öldüren bir aletti; başkan kutuyu kaybetmiş, birtakım insanlar bulmuş ve pipolarını yakmakta kullanmıştı, fakat kime ait olduğunu öğrenir öğrenmez korkudan öldüler. Aynı şekilde yüksek bir Yeni Zelanda başkanının giysileri de giyenleri öldürür. Bir misyoner, bir başkanın, taşıyamayacağı kadar ağır gelen bir battaniyeyi bir uçurumdan aşağı attığını görür. Misyoner, battaniyeyi, oradan geçebilecek bir gezginin kullanabilmesi için bir ağaca niçin bırakmadığını sorduğunda başkan şöyle yanıtlar: "Onu oraya atmamın nedeni bir başkasının onu alabileceği korkusudur, çünkü birisi onu örtünecek olursa benim tapu'm (yani temas yoluyla battaniyeye oradan da insana geçecek olan kutsal gücü) onu öldürür."[191]

Bu nedenle, yabanılların bu insan tanrıları, tehlikeli sınıflar olarak gördüğü şeyler arasına koymasında ve birine uyguladığı yasakların aynını ötekine de uygulamasında şaşılacak bir şey yoktur. Örneğin, ölü bir vücuda dokunmakla kirlenmiş olan kimseleri Maoriler çok tehlikeli bir durumda sayarlar ve ondan titizlikle uzak dururlar, yalıtırlar onu. Ama bu kirlenmiş kimselerin uyduğu ya da onlara karşı uygulanan tabular (örneğin, yiyeceğe elleriyle dokunamazlar, onların kullandığı kaplar başkaları tarafından kullanılamaz), kutsal kabile başkanlarının uyduğu ve kendilerine karşı uygu-

[189] W. Brown, *New Zealand and its Aborigines* (Londra, 1845) s. 76. Aynı türden başka örnekler için bkz. *a.g.y.*, s. 77 ve devamı.

[190] E. Tregear, "Tha Maoris of New Zealand," *Journ. Anthrop. Inst.* xix. 100.

[191] R. Taylor, *Te Ika a Maui: or, New Zealand and its Inhabitants*, s. 164.

lanan tabuların aynıdır.[192] Ve genellikle belli kimselerin giysilerini, kab kacağını kullanmaya karşı yasaklar ve bir kuralın bozulmasının ardından geleceği varsayılan etkiler, bu şeylerin ait olduğu kişiler kutsal olsun olmasın, ya da kirli ve kirlenmiş olsun olmasın hep aynıdır. Kutsal bir başkanın dokunmuş olduğu giysiler, onlara el sürecek olanları öldüreceği gibi, aybaşısı olan kadının dokunduğu şeyler de aynı etkiyi yapar. Aybaşı döneminde karısının kendi battaniyesi üzerine uzandığını anlayan Avustralyalı bir zenci karısını öldürmüş, kendisi de iki hafta içinde korkudan ölmüştür.[193] Bundan dolayı bu dönemlerinde Avustralyalı kadınların erkeklerin kullandığı şeyleri kullanmaları yasaktır, bunu yaparlarsa cezaları ölümdür. Çocuk doğurduklarında diğer insanlardan ayrılırlar, bu inziva döneminde kullandıkları kab kacak da yakılır.[194] Bazı Kuzey Amerika Kızılderilileri arasında da kadınların aybaşı dönemlerinde erkeklerin kab kacağına dokunmaları yasaktır, bunlar kadınların dokunmasıyla öyle kirlenirler ki, daha sonra kullanıldıklarında bir zarar ya da şanssızlık getirebilirler.[195] Alaska Eskimoları arasında hiç kimse, lohusalık döneminde bir kadının kullandığı bardaktan ya da kullandığı tabaktan, bazı büyülerle arınıncaya kadar isteyerek bir şey içmez ya da yemez.[196] Kuzey Amerika Tinneh Kızılderililerinden bazıları arasında, kızların ergenlik dönemindeki inzivaları sırasında yemek yedikleri tabaklar, "başka hiç kimse tarafından kullanılmaz ve tümüyle onların kullanımına bırakılır."[197] Bazı Kuzey Amerika Kızılderili kabileleri arasında, düşmanlarını öldürmüş olan erkek-

[192] A.S. Thomson, *The Story of New Zealand,* i. 101 ve devamı; *Old New Zealand,* yazan: Pakeha Maori, s. 94, 104 ve devamı.

[193] *Journ. Anthrop. Inst.* ix. 458.

[194] W. Ridley, "Report on Australian Languages and Traditions," *Journ. Anthrop. Inst.* ii. 268.

[195] Alexander Mackenzie, *Voyages from Montreal through the Continent of North America* cxxiii.

[196] *Report of the International Polar Expedition to Point Barrow, Alaska* (Washington, 1885), s. 46.

[197] "Customs of the New Caledonian Women," *Journ. Anthrop. Inst.* vii. 206.

ler, öldürmeden sonra uzun bir süre kirli durumda sayılırlar, kendilerininkinden başka tabaktan yiyemezler, içemezler, kendilerininkinden başka pipodan içemezler. Hiç kimse de onların tabaklarını ya da pipolarını bilerek kullanmaz. Bu süre içinde bir tür inziva içinde yaşarlar, bunun sonunda inzivaları süresince kullandıkları tabaklar ve pipolar yakılır.[198] Kafirler arasında, sünnet sırasında erkek çocuklar özel bir kulübede başkalarından ayrı olarak yaşarlar, iyileştiklerindeyse inziva sırasında kullandıkları bütün kab kacak ve daha önce giymiş oldukları çocukluk gömlekleri kulübeyle birlikte yakılır.[199] Genç bir Kızılderili yiğit ilk kez savaş yoluna çıktığında içinden yediği içtiği kab kacağa hiç kimsenin dokunmaması gerekir.[200]

Yani kutsal kralların, başkanların ve rahiplerin, adam öldürenlerin, çocuk doğuran kadınların vb. uyduğu törensel temizlik kuralları bazı bakımlardan birbirine benzemektedir. Bize göre, bu farklı sınıflardan kişiler, özellik ve durumları yönünden birbirinden tümüyle ayrılıyor görünmektedir; bunlardan bazılarına kutsal diyebiliriz, diğerleriniyse kirli ve kirlenmişler sınıfına sokabiliriz. Fakat yabanıl, bunların arasında böyle törel ayrım yapmaz; kutsallık ve kirlilik gibi kavramlar kafasında henüz ayrımsanmamıştır. Ona göre, bütün bu kişilerin ortak özellikleri, tehlikeli ve tehlike içinde olmalarıdır, içinde bulundukları ve başkalarını uğratabilecekleri tehlike, bizim tinsel ya da doğaüstü diye adlandırmamız gereken, yani hayali bir tehlikedir. Bununla birlikte bu tehlike hayali olduğu için daha az gerçek değildir; imgelem, insanı yer çekimi kadar etkiler, bir doz siyanür kadar kesinlikle öldürebilir onu. Bu kimseleri, korkulan tinsel tehlikenin onlara ulaşamayacağı, onlardan dışarı yayılamayacağı biçimde dünyanın geriye kalan kısmından yalıtmak,

[198] S. Hearne, *A Journey from Prince of Wales's Fort in Hudson's Bay to the Northern Ocean*, s. 204 ve devamı.

[199] L. Alberti, *De Kaffers* (Amsterdam, 1810), s. 76 ve devamı; H. Lichtenstein, *Reisen im südlichen Afrika*, i. 427.

[200] *Narrative of the Captivity and Adventures of John Tanner* (Londra, 1830), s. 122.

uymak zorunda olduğu tabuların amacıdır. Başka bir deyişle, bu tabular elektriksel yalıtkanlar gibi etki yapar, bu kişilerin yüklenmiş oldukları tinsel gücü, acı çekmekten ya da dış dünyayla temas edince zarar vermekten korurlar.[201]

Tahiti Kral ve Kraliçesinin bedenine hiç kimse dokunamaz;[202] Kamboçya Kralına da hiç kimse, amacı ne olursa olsun, onun açık emri olmaksızın dokunamaz. 1874 Temmuzunda kral, arabasından düşmüş, kendinden geçmiş durumda yerde yatıyordu, fakat adamlarından hiçbiri ona dokunmaya cesaret edemiyordu; o sırada oraya gelen bir Avrupalı yaralı kralı sarayına taşıdı.[203] Hiç kimse Kore Kralına dokunamaz; kendisi uyruğundan herhangi bir kişiye dokunma alçakgönüllülüğünü gösterirse dokunduğu nokta kutsal olur, böylece onurlandırılmış kişi yaşamının sonuna kadar üzerinde görünür bir işaret taşımak zorundadır (genellikle kırmızı ipekten bir kordon). Her şeyden önce, demirden yapılmış hiçbir şey dokunamaz kralın bedenine. 1820'de Kral Tieng-tsong-tai-oang sırtında çıkan bir tümör yüzünden öldü de hiç kimsenin aklına neşter kullanmak gelmedi, belki de hayatını kurtarabilirdi bu. Anlatıldığına göre bir kral, dudağı üzerinde bir çıbandan korkunç acı çekiyormuş. En sonunda hekimi bir soytarı çağırtmış saraya, onun gösterdiği maskaralıklar kralı öyle güldürmüş ki, çıban patlamış.[204] Roma ve Sabine rahipleri, demir değil yalnızca bronz usturalarla ya da makaslarla traş olabilirlerdi;[205] Roma'daki Arval Kardeşler kutsal korusuna, ne zaman, taş üzerine yazı kazımak için demirden bir oyma aleti getirilse, kefaret olarak bir koyun ve domuz kurban edilirdi, alet koru-

[201] Tabunun doğası üzerine, özellikle bkz. W. Robertson Smith, *Religion of the Semites*, i. 142 ve devamı; 427 ve devamı.

[202] Ellis, *Polynesian Researches*, iii. 102.

[203] J. Moura, *Le Royaume du Cambodge*, i. 226.

[204] Ch. Dallet, *Histoire de l'Église de Corée*, i. xxiv ve devamı; Griffis, *Corea, the Hermit Nation*, s. 219.

[205] Macrobius, *Sat.* v. 19, 13; Servius on Virgil, *Aen.* i. 448; Joannes Lydus, *De mens.* i. 31.

Kafir genci

Bir Afrika kralının tapınması

dan götürülürken de aynı şey tekrarlanırdı.[206] Girit'te, kurbanlar demir kullanmaksızın sunulurdu Menedemus'a, çünkü, söylendiğine göre, Menedemus Troya Savaşında demirden bir silahla öldürülmüştü.[207] Plataeae Arkonu demire dokunamaz; ama yılda bir, Plataeae çarpışmasında ölmüş olanları anma töreninde, boğayı kurban edeceği bir kılıç taşımasına izin verilirdi.[208] Bir Hotanto rahibi bugün bile demir bıçak kullanmaz, bir hayvan kurban ederken ya da bir oğlan çocuğunu sünnet ederken keskin bir kuvars taşı kullanır.[209] Arizona'lı Moquis'ler arasında taştan bıçaklar, baltalar artık günlük kullanımdan kalkmıştır, ama dinsel törenlerde hâlâ bulunmaktadır.[210] Altın Sahili zencileri fetişlerine danıştıklarında üzerlerindeki bütün demir ve çelik şeyleri çıkarırlar.[211] İskoçya'da ihtiyaç-ateşi yakanlar üzerlerindeki bütün madeni şeyleri çıkarmak zorundadırlar.[212] Burghead'de, *clavie* (bir tür Noel ateş-çemberi) yapımında çekiç kullanılamaz, çekiç yerine bir taş kullanılması gerekir.[213] Yahudiler arasında, Kudüs'teki tapınağın yapımında ya da bir sunak yapımında hiçbir demir alet kullanılmamıştır.[214] Roma'da, kutsal kabul edilen eski tahta köprü *(Pons Sublicius)* demir ya da bronz kullanmaksızın yapılmıştı ve onarımında da aynı kurala uymak zorunluydu.[215] Furfo'daki Jupiter Liber tapınağının

---

[206] *Acta Fratrum Arvalium*, ed. Henzen, s. 128-135; Marquardt, *Römische Staatsverwaltung*, iii. (*Das Sacralwesen*), s. 459 ve devamı.

[207] Callimachus, alıntıyı yapan ve notlayan: Ovid, *Ibis*. Bak: Callimachus, ed. Blomfield, s. 216; Lobeck, *Aglaophamus*, s. 686.

[208] Plutarkhos, *Aristides*, 21. Bu pasajı Mr. W. Wyse'a borçluyum.

[209] Theophilus Hahn, *Tsuni-Goam, the Supreme Being of the Khoi-Khoi*, s. 22.

[210] J. G. Bourke, *The Snake Dance of the Moquis of Arizona*, s. 178 ve devamı.

[211] C. F. Gordon Cumming, *In the Hebrides* (1883 basımı), s. 195.

[212] James Logan, *The Scottish Gael* (ed. Alex. Stewart), ii. 68 ve devamı.

[213] C. F. Gordon Cumming, *In the Hebrides*, s. 226; E. J. Guthrie, *Old Scottish Customs*, s. 223.

[214] I Kings vi. 7; Exodus xx. 25.

[215] Dionysos Halicarn. *Antiquit. Roman.* iii. 45, v. 24; Plutarkhos, *Numa*, 9; Pliny, *Nat. Hist.* xxxvi. 100.

demir aletlerle onarılabileceği yasayla açıkça yasaklanmıştı.[216] Cyzicus'taki danışma meclisi binası demir çivi kullanılmaksızın ağaçtan yapılmıştı, kirişler, çıkarılıp yerine yenisi konacak şekilde dizilmişti.[217] Viceroy Danışma Meclisi'nin bir üyesi olan ve Hindu Prenslerinin en aydın ve en saygıdeğerlerinden biri olarak tanımlanan rahmetli Raja Vijyanagram, kendi bölgesi içinde bina yapımında demir kullanılmasına izin vermezdi, çünkü demir kullanımının kaçınılmaz bir biçimde çiçek hastalığını ve başka salgın hastalıkları getireceğine inanırdı.[218]

Demire karşı bu boşinansal karşı çıkış, toplumun tarihinde, demirin henüz yeni bir şey olduğu ve birçok kimse tarafından kuşku ve nefretle değerlendirildiği erken zamanlardan gelmektedir belki de. Çünkü yeni olan her şey, yabanılın korkusunu ve ürküsünü uyandırmaya yatkındır. Son zamanlarda Borneo'da bulunan öncülerden biri şunları söylüyor: "Şu Dusun'larınki de garip bir boşinan, başlarına gelen her şeyi —iyi olsun kötü olsun, uğurlu olsun uğursuz olsun— ülkelerine gelmiş olan yeni bir şeye bağlıyorlar. Örneğin, benim Kindram'da kalışım son günlerde havaların son derece sıcak gitmesine neden olmuş."[219] Demirden saban kulaklarının Polonya'ya ilk girişinin ardından arka arkaya kötü hasat alındığı için, çiftçiler üründeki bu kötülüğü demirden saban kulaklarına yormuşlar ve onları atarak eski ağaçtan kulakları getirmişlerdi.[220] Din alanında kendini her zaman kuvvetle hissettirmiş olan yeniliğe karşı genel hoşnutsuzluk duygusu, kralların ve rahiplerin demire karşı

[216] *Acta Fratrum Arvalium*, ed. Henzen, s. 132; *Corpus Inscriptionum Latinarum*, i. No.603.

[217] Pliny, *l. c.*

[218] *Indian Antiquary*, x. (1881) 364.

[219] Frank Hatton, *North Borneo* (1886), s. 233.

[220] Alexand. Guagninus, "De ducatu Samogitiae," *Respublica sive Status Regni Poloniae, Lituaniae, Prussiae, Livoniae* etc. (Elzevir 1627), s. 276; Johan. Lasicius, "De diis Samogitarum caeterorumque Sarmatum," *Respublica*, etc. (*ut. supra*), s. 294 (s. 84 ed. Mannhardt, *Magazin herausgeg. von der Lettisch-Literär. Gesellsch.* bd. xiv).

besledikleri ve tanrılara bağladıkları boşinansal nefreti tek başına açıklamaya yeter; Polonya'da demirden saban kulaklarını gözden düşürmüş olan art arda kötü hasat mevsimleri gibi bir rastlantısal neden, bazı yerlerde bu nefreti daha da yoğunlaştırmış olabilir. Fakat tanrıların ve onların yeryüzündeki vekillerinin demiri içine düşürdükleri bu saygınsızlık durumunun bir başka yanı daha vardır. Demirin kutsal varlıklara karşı çirkin, saygısız olduğu varsayımı, insanların eline yeri geldiğinde bu varlıklara karşı kullanılabilecek bir silah da vermektedir. Demire karşı nefretleri, bu lanetli metal tarafından korunan kişilere ve şeylere yaklaşmalarını önleyecek kadar büyük olduğu için, demir, cinleri ve öteki tehlikeli ruhları engellemek için pekâlâ bir silah olarak da kullanılabilir. Ve çoğu kez kullanılmıştır da. Örneğin, İskoç Balıkçıları denizdeyken, içlerinden biri tanrının adını saygısız bir biçimde andığında, onu ilk işiten kimse "Cauld airn" diye bağırır, [İskoç lehçesiyle "Soğuk demir", —*çev.*], bunun üzerine bütün tayfalar hemen elleri altındaki bir demir parçasını yakalar ve bir süre elinde tutardı.[221] Fas'ta demir, şeytanlara karşı büyük bir korunma olarak kabul edilir; bunun için de hasta bir insanın yastığının altına bir bıçak ya da hançer konması âdettendir.[222] Hindistan'da, "ölmüş kişinin ağzına ateş sokulması törenini yerine getiren ağıtçı, yanında bir demir parçası taşır: bir anahtar, bir bıçak ya da basit bir demir parçası olabilir bu ve bütün inziva süresince (çünkü bir süre için kirlidir o, hiç kimse ona dokunmaz, onunla birlikte yemez, içmez, giysilerini değiştiremez[223]) kötü ruhları kendinden uzak tutmak için o demir parçasını yanında taşır. Kalküta'da Devlet Kurumlarındaki Bengalli memurlar, baş ağıtçı olduklarında parmaklarından birine küçük bir anahtar takarlardı."[224] Kuzey Doğu İskoçya'da, ölümden hemen sonra

[221] E. J. Guthrie, *Old Scottish Customs,* s. 149; Ch. Rogers, *Social Life in Scotland* (Londra, 1886), iii. 218.

[222] A. Leared, *Morocco and the Moors,* s. 273.

[223] Okuyucu, ağıtçılara konan tabuların krallara konanlara ne denli yakından benzediğini görebilir. Bu benzerliğin nedeni, daha önce anlatılanlardan açıkça anlaşılabilir.

[224] *Panjab Notes and Queries,* iii. No. 282.

evdeki bütün yemek, tereyağı, peynir, et ve viski gibi şeylere, "içlerine ölümün girmesini önlemek için" bir çivi ya da örgü şişi gibi bir demir parçası batırılırdı. Bu önlem savsaklanmışsa, kısa zaman içinde yiyeceklerin ve içkinin bozulacağı söylenir; viskinin süt gibi beyazlaştığı görülmüştür.[225] Bu Hindu ve İskoç törelerinde olduğu gibi demir, bir ölümden sonra koruyucu bir büyü olarak kullanıldığında, bu önlemin yöneltildiği ruh ölmüş olan kişinin hayaletidir.[226]

Burma'da, Zengwih'in kuzeyinde, Sotih'lerin en yüce ruhani ve geçici yetke olarak saydıkları bir rahip kral vardır, evine hiçbir silah ya da kesici âlet getirilemez.[227] Bu kural belki de çeşitli halkların ölümden sonra uyguladıkları bir töreyle açıklanabilir; ölmüş olan kişinin hayaletinin yakınlarda bir yerde olduğu varsayıldığı sürece onu yaralamamak için kesici âletler kullanmaktan sakınırlar. Örneğin Transilvanya'da Romenler ölümden sonra, cenaze evde kaldığı sürece, bir bıçağı kesici yüzü yukarı doğru bırakmamaya dikkat ederler, "yoksa ruh, kesici kenar üzerine binmeye zorlanabilir."[228] Çinliler, cenaze ölümden sonra yedi gün evde kaldığı için bu süre içinde bıçak, iğne, hatta yemek çubuğu kullanmaktan sakınırlar, yemeklerini elle yerler.[229] Alaska Innuit'leri (Eskimolar) arasında, köydeki kadınlar ölümden sonra dört gün süreyle dikiş dikmez, erkeklerse beş gün süreyle baltayla odun kesmez.[230] Eski Prusyalılar ve Litvanyalılar, cenaze töreninden sonraki üçüncü, altıncı,

[225] Walter Gregor, *The Folk-lore of the North-East of Scotland,* s. 206.

[226] Bu, *Panjab Notes and Queries*'de açıkça dile getirilmektedir. iii. No.846. Koruyucu bir büyü olarak demir konusunda ayrıca bkz. Liebrecht, *Gervasius von Tilbury,* s. 99 ve devamı; a.y., *Zur Volkskunde,* s. 311; L. Strackerjan, *Aberglaube und Sagen aus dem Herzogthum Oldenburg,* 233; Wattke, *Der Deutsche Volksaberglaube,* 414 ve devamı; Tylor, *Primitive Culture,* i. 140; Mannhardt, *Der Baumkultus,* 132 *not.*

[227] Bastian, *Die Völker des östlichen Asien,* i. 136.

[228] E. Gerard, *The Land beyond the Forest,* i. 312; W. Schmidt, *Das Jahr und seine Tage in Meinung und Brauch der Romänen Siebenbürgens,* s. 40.

[229] J. H. Gray, *China,* i. 288.

[230] W. H. Dall, *Alaska and its Resources,* s. 146; ve *American Naturalist*'de, xii. 7.

dokuzuncu ve kırkıncı gün bir yemek hazırlarlar, kapıda durarak ölmüş olan kişinin ruhunu yemeğe çağırırlardı. Bu yemeklerde, masanın çevresinde sessizce otururlar, bıçak kullanmazlardı, yemeği dağıtan kadınlar da bıçak kullanmazdı... Masadan yere yiyecek bir şey düşse onu, kendilerine yiyecek verecek yaşayan yakınları ya da dostları olmayan garip ruhlar için öylece yerde bırakırlardı. Yemeğin sonunda, rahip eline bir süpürge alır ve "Sevgili ruhlar, yediniz, içtiniz. Gidin artık. Haydi gidin" diyerek ruhları evin dışına süpürürdü.[231] Güney Celebes'te ölmüş bir prensin tırnaklarını kesmede, saçını taramada bıçağın ve tarağın yalnızca tersi kullanılabilir.[232] Almanlar bir bıçağın kesici tarafı yukarı doğru bırakılmaması gerektiğini söylerler, çünkü Tanrı ve ruhlar orada otururlar, ya da Tanrı'nın ve meleklerin yüzünü keser.[233] Burmalı piskoposun evine neden hiçbir kesici âlet sokulmadığını artık anlayabiliriz. Birçok rahip kral gibi o da kutsal kabul ediliyordu belki, bu yüzden de onun kutsal ruhunu, havada görünmez olarak dolaşmak ya da uzak yerlerdeki bir göreve uçarak gitmek için bedenini terk ettiğinde kesilme ya da yaralanma tehlikesine açık bırakmamak doğru bir önlem olmaktadır.

Flamen Dialis'in çiğ ete dokunmasının, hatta adını ağzına almasının bile yasaklandığını görmüştük.[234] Pelew Adaları'nda bir köye baskın yapılıp birinin kafası kesildiğinde, kafası kesilen adamın yakınları tabulu hale gelir, onun hayaletinin gazabından kurtulmaları için bazı yasaklara uymaları gerekir. Evlerine kapatılırlar, çiğ ete dokunmazlar, büyücünün üzerine okuduğu bir böceği çiğnemek zorundadırlar. Bundan sonra, öldürülen adamın hayaleti kati-

[231] Jo. Meletius, "De religione et sacrificiis veterum Borussorum," *De Russorum Muscovitarum et Tartarorum religione, sacrificiis, nuptiarum, funerum ritu* (Spires, 1582), s. 263; Hartknoch, *Alt und neues Preussen* (Frankfurt ve Leipzig, 1684), s. 187 ve devamı.

[232] B. F. Matthes, *Bijdragen tot de Ethnologie van Zuid-Celebes,* s. 136.

[233] Tettau ve Temme, *Die Volkssagen Ostpreussens, Litthauens und Westpreussens,* s. 285; Grimm, *Deutsche Mythologie,* iii. 454; karş., *a.g.y.,* s. 441, 469; Grohmann, *Aberglauben und Gebräuche aus Böhmen und Mähren,* s. 198.

[234] Plutarkhos, *Quaest. Rom.* 110; Aulus Gellius, x. 15, 12.

linin peşinde düşmanın ülkesine gider.[235] Tabu, belki de hayvanın ruhunun ya da canının kanda olduğu ortak inancına dayanmaktadır. Tabulanmış kişilerin korkulacak bir durumda olduklarına inanıldığı için —örneğin, öldürülen kişinin yakınları, onun kızgın hayaletinin saldırılarına uğrayabilirler— ruhlarla temaslarını önlemek için onları diğerlerinden ayırmak özellikle gereklidir; çiğ ete dokunma yasağı bundan ileri gelmektedir. Ama bilindiği gibi, tabu, genel bir kuralın belli koşullar altında özel yaptırımından başka bir şey değildir; diğer bir deyişle, ona uyulması, özellikle uygulanması istenen koşullarda emredilir, fakat böyle özel koşullardan ayrı olarak, yasak, daha az titizlikle de olsa sıradan bir yaşam kuralı olarak da uygulanır. Örneğin, Bazı Estonyalılar kanı ağızlarına değdirmezler, çünkü kanın hayvanın ruhunu taşıdığına ve bu ruhun kanı tatmış olan insanın bedenine gireceğine inanırlar.[236] Kuzey Amerika'da bazı Kızılderili kabileleri, "güçlü bir dinsel ilkeden dolayı, bir hayvanın kanını içmekten titizlikle kaçınırlar, çünkü kanda hayvanın yaşamı ve ruhu bulunmaktadır."[237] Bu Kızılderililer "yeni vurdukları bir geyiğin etini (yemek için hazırlamadan önce) genellikle ateşin dumanı ve alevleri içinden birçok kez geçirirler, hem bir kurban etme yoludur bu, hem de hayvanın kanının, yaşamının ve içindeki hayvan ruhlarının yok edilmesidir, çünkü eti bunlarla birlikte yemek çok kötü bir şeydir. "Slave, Hare ve Dogrib Kızılderililerinin çoğu, av hayvanlarının kanını tatmak istemez; bu kabilenin avcıları, kanı hayvanın işkembesi içine toplayıp kara gömer.[238] Yahudi avcılar vurdukları av hayvanının kanını yere akıtıp üzerini toprakla örterler. Hayvanın ruhunun ya da yaşamının kanda olduğuna, ya da aslında kan olduğuna inandıkları için kanı tatmazlardı.[239] Aynı

[235] J. Kubary, *Die socialen Einricht-ungen der Pelauer* (Berlin, 1885), s. 126 ve devamı.

[236] F. J. Wiedemann, *Aus dem inneren und äussern Leben der Ehsten* (St. Petersburg, 1876), s. 446, 478.

[237] James Adair, *History of the American Indians,* s. 134, 117.

[238] E. Petitot, *Monographie des Dènè-Dindjié,* s. 76.

[239] Leviticus xvii. 10-14. II. Dizede İngilizceye "yaşam" olarak çevrilen sözcük "ruh" anlamına gelir (yeni basımda dipnotu olarak konmuş). Karş. Deuteronomy xii. 23-25.

inanç Romalılar[240], Araplar[241] ve Yeni Gine'li bazı Papuan kabileleri tarafından da paylaşılıyordu.[242]

Kral kanının yere dökülmemesi yaygın bir kuraldır. Bundan dolayı, bir kral ya da onun ailesinden biri öldürülecek olduğunda, kral kanının toprağa dökülmesini önleyecek bir idam tarzı bulunmuştur. 1688 dolaylarında, ordu başkomutanı, Siyam Kralına başkaldırmış ve onu "ölüm cezasına çarpılmış krallara ya da aynı kandan gelen prenslere uygulanan tarza" uygun olarak idam etmişti; buna göre, bu tür suçlular büyük bir demir kazana konuyor, odun tokmaklarla vurula vurula parçalanıyordu, çünkü kral kanının bir damlasının bile yere dökülmemesi gerekiyordu, dinlerine göre, kutsal kanı toprakla karıştırıp kirletmek büyük bir günahtı."[243] Siyamlıların kral soyundan bir kişiyi idam etme yollarından bazıları da açlıktan öldürme, boğma, onu kırmızı bir kumaş üzerinde gererek miğdesine hoş kokulu bir odun çubuk saplama[244] ya da sonuncusu, onu iri bir taşla birlikte deriden bir torba içine dikip nehire atma gibi yollardır; bazan suya atılmadan önce idam mahkûmunun boynu sandal ağacından bir sopayla kırılır.[245] Kubilay Han, kendisine başkaldırmış olan amcası Nayan'ı yenip ele geçirdiğinde, bir halıya sardırıp ölünceye kadar oraya buraya çarptırarak öldürtmüştür, "çünkü kendi İmparatorluk soyundan gelen bir kişinin kanını yere akıtamaz ya da Tanrının gözleri önünde, Güneşin önünde meydanda bırakamazdı."[246] "Frer Ricold bir Tatar kuralından söz ediyor: 'Bir Han, tahtını ele geçirmek için bir başka hanı öldürür, ama

[240] Servius, Vergilius Üzerine, *Aen.* v. 79; karş. a.y., *Aen.* iii. 67.

[241] J. Wellhausen, *Reste Arabischen Heidentumes,* s. 217.

[242] A. Goudswaard, *De Papoewa's van de Geelvinksbaai* (Schiedam, 1863), s. 77.

[243] Hamilton, "Account of the East Indies", Pinkerton, *Voyages and Travels,* viii. 469. Karş. W. Robertson Smith, *Religion of the Semites,* i. 349. not 2.

[244] De la Loubere, *A New Historical Account of the Kingdom of Siam* (Londra, 1693), s. 104 ve devamı.

[245] Pallegoix, *Description du Royaume Thai ou Siam,* i. 271, 365 ve devamı.

[246] Marco Polo, çev. Albay H. Yule (2. basım, 1875), i. 335.

kanının yere akmamasına büyük özen gösterir. Çünkü dediklerine göre Büyük Han'ın kanının yere akması son derece uygunsuz bir şeydir; bunun için, kurbanı şu ya da bu şekilde boğdurur.' Buna benzer bir duygu Burma sarayında da görülüyor, orada kral soyundan gelen prenslerin kan akıtmadan öldürülmesi için garip bir idam yöntemi vardır."[247] Tonkin'de alışılan idam biçimi baş kesmedir, fakat kral kanından gelen kişiler boğulur.[248] Aşanti'de kral ailesinden olmayan kimselerin kanı dökülebilir; ama eğer onlardan biri büyük bir suçtan hüküm giyerse Dah nehrinde boğulur.[249] Madagaskar'da soyluların kanı akıtılamaz; nitekim bu sınıftan dört Hıristiyan ölüm cezası aldığında, canlı canlı yakılmıştı.[250] Uganda'da genç bir kral erişkin yaşa ulaşınca, iki ya da üçü dışında bütün erkek kardeşleri yakılır, onlar da krallığı sürdürmek için saklanır.[251] Kral kanı dökmeye karşı isteksizliğin, genel olarak kan dökmeye ya da en azından yere kan dökmeye karşı isteksizliğin özel bir örneği olduğu görülüyor. Marco Polo, zamanında, uygunsuz saatlerde Cambaluc (Pekin) sokaklarında yakalanan kişilerin tutuklandığını ve herhangi bir kötü hareketten suçlu bulunurlarsa bir sopayla dövüldüklerini anlatıyor. "Bu cezalandırma sırasında insanların öldüğü olur, ama kan dökmekten sakınmak için bunu kabul ederler, çünkü onların *Bacsis*'leri insan kanı dökmenin kötü bir şey olduğunu söyler."[252] Kaptan Christian 1660'da Restorasyon döneminde Manx Hükümeti tarafından kurşuna dizildiğinde, kanı yere akmasın diye kurşuna dizilirken durduğu yerin altına beyaz örtüler yayılmıştı.[253] Bazı ilkel halklar arasında, kabile üyelerinden birinin kanının akıtılması gerektiğinde kanın yere dökülmesine izin verilmez,

[247] Albay H. Yule, Marco Polo, *l. c.*

[248] Baron, "Description of the Kingdom of Tonqueen," Pinkerton, *Voyages and Travels*, ix. 691.

[249] T.E. Bowdich, *Mission from Cape Coast Castle to Ashantee* (Londra, 1873), s. 207.

[250] Sibree, *Madagascar and its People*, s. 430.

[251] C.T. Wilson ve R. W. Felkin, *Uganda and the Egyptian Soudan*, i. 200.

[252] Marco Polo, *i.* 399, Yule'nin çevirisi, 2. basım.

[253] Sir Walter Scott, not 2, *Peveril of the Peak*'te ch. v.

kabile arkadaşlarının bedenleri üzerinde toplanır. Örneğin, bazı Avustralya kabilelerinde sünnet edilecek çocuklar kabile üyelerinin canlı bedenlerinin oluşturduğu bir platform üzerine yatırılır;[254] bir oğlan çocuğunun dişi, bir erginleme töreni gereğince sökülürken, bir erkeğin omuzları üzerine oturtulur, kan onun göğsüne akar ve silinmez.[255] Avustralya zencileri, baş ağrısı vb. ağrıların tedavisi için birbirinin kanını akıttıklarında bir damla kanı bile yere dökmemeye özen gösterirler, birbiri üzerine serperler.[256] Avustralya'da yağmur yağdırma töreninde akıtılan kanın, yağmuru taklit ederek kabile üyelerinin üzerine akıtıldığını daha önce görmüştük.[257] Güney Celebes adalarında, çocuk doğumunda (yerden yukarda direkler üzerine kurulmuş olan) evin altında bir kadın köle durur ve bambu döşemeden damlayan kanı başının üzerinde tuttuğu bir leğen içinde toplar.[258] Kanın akıtılmamasına gösterilen özen bazı halklar tarafından hayvanların kanına kadar uzanır. Doğu Afrika'da Wanika'lar yemek üzere sığırlarını kestiklerinde, "kanı yere akıtmamak için hayvanı ölünceye kadar ya taşlarlar ya da sopayla döverler.»[259] Damaralar arasında yenecek sığırlar boğularak öldürülür, fakat kurban edildiklerinde mızraklanır.[260] Ama Afrika'daki çoğu kırsal kabileler gibi Wanikalar ve Damaralar da sığırlarını pek ender olarak öldürürler, genellikle kutsal sayarlar onları.[261] Easter Adalıları ye-

[254] *Native Tribes of South Australia,* s. 230; E. J. Eyre, *Journal of Expeditions of Discovery into Central Australia,* ii. 335; Brough Smyth, *Aborigines of Victoria,* i. 75 not.

[255] Collins, *Account of the English Colony of New South Wales* (Londra, 1798), s. 580.

[256] *Native Tribes of South Australia,* s. 224 ve devamı; Angas, *Savage Life and Scenes in Australia and New Zealand,* i. 110 ve devamı.

[257] Bkz. s. 22.

[258] B. F. Matthes, *Bijdragen tot de Ethnologie van Zuid-Celebes,* s. 53.

[259] Yüzbaşı Emery, *Journal of the R. Geogr. Soc.* iii. 282.

[260] Ch. Andersson, *Lake Ngami,* s. 224.

[261] Ch. New, *Life, Wanderings, and Labours in Eastern Africa,* s. 124; Francis Galton, "Domestication of Animals," *Transactions of the Ethnolog. Soc. of London, iii.* 135. Evcil hayvanların ilk kutsallıkları üzerine her şeyden önce bkz. W. Robertson Smith, *The Religion of the Semites,* i. 263 ve devamı, 277 ve devamı.

mek için hayvan öldürdüklerinde kanını akıtmazlar, fakat yumruk vb. şeylerle öldürürler ya da duman içinde boğarlar.[262] Yere kan dökmeye karşı çekingenliğin açıklaması belki de, ruhun kanda olduğu, dolayısıyla kanın üzerine düştüğü toprağın tabulaşacağı ya da kutsallaşacağı inancında bulunabilir. Yeni Zelanda'da, yüce başkanın kanının bir damlasının bile rastlantıyla üzerine damladığı herhangi bir şey, onun için tabu ya da kutsal olur. Örneğin, bir grup yerli yepyeni güzel bir kano içinde başkanı ziyarete gelmiştir, başkan kanoya binerken ayağına bir kıymık batar ve kanonun üzerine kan damlar, hemen o anda kano onun için kutsal olur. Kanonun sahibi dışarı atlar. Kanoyu sahile, başkanın evinin karşısına çeker ve orada bırakır. Yine, bir başkan, bir misyonerin evine girerken başını kirişlerden birine çarpmış ve kanı akmıştır. Yerliler, eskiden olsaydı evin başkana geçmesi gerektiğini söylerdiler.[263] Evrensel uygulamaları olan tabularda genellikle olduğu gibi, bir kabile üyesinin kanını yere dökme yasağı, başkanlara ve krallara uygulandığında kendine özgü bir titizlik kazanır ve sıradan kimseler için artık uygulanmaz hale geldikten çok sonra bile bunlara hâlâ uyulur.

Flamen Dialis'in bir çardağa sarılmış asmanın altından yürümesine izin verilmediğini daha önce görmüştük.[264] Bu yasağın nedeni belki de şuydu: Bitkilerin, kesildikleri zaman kanayan canlı varlıklar olduğu, bazı bitkilerden akan kırmızı sıvıya bitkinin kanı gözüyle bakıldığı gösterilmişti.[265] Bu yüzden üzüm sıvısı doğallıkla asmanın kanı olarak algılanmaktadır.[266] Ve biraz önce gördüğümüz gibi, çoğunlukla, ruhun kanda bulunduğuna inanıldığı için, üzümün suyu, asmanın ruhu, ya da ruhu içinde taşıyan bir şey olarak görülmektedir. Bu inanç, şarabın sarhoş edici etkileriyle daha da güçlen-

[262] L. Linton Palmer, "A Visit to Easter Island," *Journ. R. Geogr. Soc.* xl. (1870) 171.

[263] R. Taylor, *Te Ika a Maui; or, New Zealand and its Inhabitants*, s. 164 ve devamı.

[264] Plutarkhos, *Quaest. Rom.* 112; Aulus Gellius, x. 15, 13.

[265] Bkz. s. 63.

[266] Karş. W. Robertson Smith, *a.g.y.*, s. 213 ve devamı.

mektedir. Çünkü, ilkel anlayışa göre, sarhoş olma ya da çılgınlık gibi bütün anormal zihinsel durumlara cinin kişinin bedenine girmesi neden olmaktadır; başka bir deyişle, bu tür zihinsel durumlara cin tutma ya da esin gözüyle bakılmaktadır. Bu yüzden şarap, bir cin ya da cini içinde taşıyan bir şey olarak düşünülür; önce, kırmızı bir sıvı olarak bitkinin kanıyla özdeşleştirildiği için, sonra da sarhoş ettiği, ya da esin verdiği için. Dolayısıyla, eğer Flamen Dialis bir çardağa sarılmış asmanın altından yürüse, üzüm salkımları içinde bulunan asmanın ruhu hemen başının üzerinde sallanır durumda olacak, belki de dokunacaktı başına, bu da devamlı bir tabu[267] durumunda bulunan onun gibi bir kimse için son derece tehlikeli olacaktı. Önce, şarabın bazı halklar tarafından gerçekten kan, sarhoş olmanınsa bu kanı içmenin meydana getirdiği esinlenme olarak algılandığını; ikinci olarak da, kan içmenin ya da başı üzerinde canlı bir insan bulundurmanın özellikle tabulu kimseler için tehlikeli kabul edildiğini gösterebilirsek, yasağı bu türlü yorumlamamız bir olasılık kazanacaktır.

Birinci noktayla ilgili olarak Plutarkhos bize, eski Mısır kralların ne şarap içtiklerini ne de tanrıların payı olarak bir kısım şarabı yere döktüklerini söylüyor; çünkü şarabın, bir zamanlar tanrılara karşı dövüşmüş olan varlıkların kanı olduğuna, asmanınsa onların çürüyen bedenlerinden fışkırmış olduğuna inanırlardı, diyor; sarhoşluk taşkınlığı ise sarhoş insanın tanrıların düşmanlarının kanıyla dolu olduğu varsayımıyla açıklanıyordu.[268] Aztekler, insanlar onun etkisi altında çılgınca şeyler yaptığı için, *pulkue*'ye ya da şaraba kötü gözle bakarlardı. Fakat bu çılgınlıkların sarhoş olan insanın değil, onu ele geçirmiş ve esinlemiş olan şarap tanrısının eylemleri olduğuna inanırlardı; ve bu esin kuramı o denli ciddiyetle savunulurdu ki, birisi kalkıp da sarhoş bir insan için kötü şeyler söylese ya da onu aşağılasa, müridinde bedenleşmiş olan şarap-tanrısına saygısız-

[267] *Dialis cotidie feriatus est,* Aulus Gellius, x. 15. 16.

[268] Plutarkhos, *Isis et Osiris,* c. 6. Buna çok benzer bir mit bazı yerli Mısır yazılarında hâlâ bulunmaktadır. Bkz. Ad. Erman, *Aegypten und aegyptisches Leben im Altertum,* s. 364.

lıktan cezalandırılabilirdi. Sahagun'un, pek de yersiz olamayarak, Kızılderililerin ayıkken işleselerdi mutlaka cezalandırılacakları suçları, bağışık tutulmak için, bilerek sarhoşken işlediklerini söylemesi bundandır.[258] Bu durumda öyle görünüyor ki, ilkel görünüşe göre, şarabın meydana getirdiği sarhoşluk ya da esinlenme, hayvanların kanını içmenin meydana getirdiği esinlenmeye tamamen koşut bir şeydir.[270] Ruh ya da hayat kandadır, şarapsa asmanın kanıdır. Dolayısıyla bir hayvanın kanını içen kişi, hayvanın ruhuyla ya da daha önce gördüğümüz gibi,[271] hayvanın içine daha kesilmeden girmiş olduğu varsayılan tanrının ruhuyla esinlenmiş olur; şarap içen kişi ise, asmanın tanrısının kanını içmiş ve böylece tanrının ruhunu ya da cinini içine almış olur.

İkinci noktayla, kanın ya da canlı bir kimsenin altından geçme korkusuyla ilgili olarak, bazı Avustralya zencilerinin eğik bir ağacın, hatta bir çitin parmaklıkları altından geçmekten korktukları söyleniyor. Neden olarak da, ağacın ya da çitin üzerinde bir kadının olabileceği ve ondan ağaç ya da çit üzerine kan damlamış olabileceği ya da geçerlerken kendileri üzerine kan damlayabileceği olasılığını ileri sürüyorlar.[272] Salomon Adaları'ndan biri olan Ugi'de, bir erkek, eğer mümkünse hiçbir zaman yolun üzerine devrilmiş bir ağacın altından geçmez, çünkü kendinden önce bir kadın onun üzerinden geçmiş olabilir.[273] Burma'lı Karenler arasında "bir evin altından, özellikle de içinde kadınlar varsa, geçmekten sakınılır; bir de, dalları belli bir yönde aşağı sarkmış ağaçların ve devrilmiş ağaçların uç dalları altından.[274] Siyamlılar, üzerine kadın çamaşırları asılmış bir ipin altından geçmeyi uğursuzluk sayarlar, bunu yapan kişinin

[269] Bernardino de Sahagun, *Histoire générale des choses de la Nouvelle-Espagne*, çevirenler: Jourdanet ve Siméon (Paris, 1880), s. 46 ve devamı.

[270] Bkz. s. 36.

[271] S. 37.

[272] E. M. Curr, *The Australian Race* (Melbourne ve Londra, 1887), iii. 179.

[273] H. B. Guppy, *The Solomon Islands and their Natives* (Londra, 1887), s. 41.

[274] E. B. Cross, "On the Karens," *Journal of the American Oriental Society*, iv. (1854) 312.

doğacak kötü sonuçlardan sakınmak için toprak-ruhuna küçük bir tapınak yaptırması gerekir.[275]

Bütün bu örneklerde kural, belki de kana, özellikle de kadınların kanına dokunma korkusuna dayanmaktadır. Bir Maori, buna benzer bir korkuyla sırtını hiçbir zaman bir yerlinin evinin duvarına dayamaz.[276] Çünkü kadınların kanının erkekler üzerinde çok kötü etkileri olduğuna inanılır. Güney Avustralya'da Encounter Körfezi kabilelerinde erkek çocuklar, kadınların kanını görürlerse saçlarının erkenden kırlaşacağı ve güçlerini vakitsiz yitirecekleri konusunda uyarılırlar.[277] Boandik kabilesi erkekleri, kadınlarının kanlarını görürlerse düşmanlarına karşı dövüşemeyeceklerine ve öldürüleceklerine inanırlar; bir dövüşte güneş gözlerini kamaştırsa, dövüşten sonra karşılaşacakları ilk kadının onlardan güzel bir sopa yemesi kaçınılmazdır.[278] Wetar adasında, bir erkek ya da delikanlı, bir kadın kanına rastlarsa, savaşta ve diğer işlerinde şanssız olacağına, bu uğursuzluktan sakınmak için alacağı bütün önlemlerin boşa çıkacağına inanılır.[279] Ceram halkı da kadınların kanını gören erkeklerin savaşta yaralanacaklarına inanır.[280] Aynı şekilde, Güney Afrika Ovaherero'ları (Damaralar), doğumdan hemen sonra lohusa bir kadın görecek olurlarsa korkak ve zayıf olacaklarına ve savaşa gittiklerinde vurulacaklarına inanırlar.[281] Bir Estonya inancına göre, kadınların kanını gören erkeklerin derilerinde kızartı ve döküntü olur.[282]

Yine, bir asma ya da kadın kanı gibi tehlikeli şeylerin altından geçmeme nedeni, baş ile temasa gelebilme korkusudur; çünkü ilkel

---

[275] Bastian, *Die Völker des östlichen Asien*, iii. 230.

[276] Nedeni için bkz. Shortland, *Traditions and Superstitions of the New Zealenders*, s. 112 ve devamı, 292.

[277] *Native Tribes of South Australia*, s. 186.

[278] Mrs. James Smith, *The Boandik Tribe*, s. 5.

[279] Riedel, *De sluik-en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua*, s. 450.

[280] Riedel, *a.g.y.*, s. 139; karş. s. 209.

[281] E. Dannert, "Customs of the Ovaherero at the Birth of a Child," (South African) *Folk-lore Journal*, ii. 63.

[282] F. J. Wiedemann, *Aus dem innern und äussern Leben der Ehsten*, s. 475.

insanlar arasında baş özellikle kutsaldır. Başa verilen bu özel kutsallık, başın bazan yaralanmaya ya da saygısızlığa karşı çok duyarlı olan bir ruhun oturduğu yer olduğu inancıyla açıklanmaktadır. Örneğin, Karenler, *tso* denen bir varlığın başın üst kısmında oturduğunu ve orada kaldığı sürece yedi *Kelah* ya da bedenleşmiş tutkular ne yaparsa yapsın insana hiçbir zarar gelmeyeceğini varsayarlar. "Ama *tso* dikkatsiz ya da zayıf olursa bunun sonucu kişinin başına bir kötülük gelecektir. Bundan dolayı baş dikkatle korunur ve giyim kuşam gibi *tso*'nun hoşuna gidecek bütün olası önlemler alınır."[283] Siyamlılar, insanın başının içinde *Khuan* ya da *Chom Kuan* adı verilen bir ruhun oturduğuna, bunun başın koruyucu ruhu olduğuna inanırlar. Bu ruhun her türlü yaralanmadan dikkatle korunması gerekir; bundan dolayı saç ya da sakal traşı gibi işler birçok merasimle yapılır. *Khuan* onur konularında çok duyarlıdır, içinde oturduğu kafaya bir yabancı el dokununca ölüm derecesinde aşağılanmış hisseder kendini. Dr. Bastian, Siyam Kralının bir kardeşiyle bir konuşma sırasında, anlatmakta olduğu tıbbi bir konuyu açıklamak için elini kaldırıp da prensin başına dokunmak isteyince, yere diz çökmüş oturan huzurdakilerin ağzından yükselen ters ve tehdit edici bir mırıltı, işlemekte olduğu bir görgü kuralı suçu konusunda uyardı onu: çünkü Siyam'da yüksek rütbeli bir kimsenin başına dokunmaktan daha büyük bir aşağılama olamaz. Bir Siyamlı bir başkasının başına ayağıyla dokunursa, her ikisi de lanetten kurtulmak için toprak-ruhuna küçük tapınaklar yaptırmak zorunda kalırlar. Başın koruyucu ruhu, saçların çok sık yıkanmasından da hoşlanmaz; bu onu yaralayabilir ya da rahatsız edebilir. Burma Kralının başının nehrin ortasından alınmış suyla yıkanması büyük bir törendi. Dr. Bastian'ın Mandalay'daki Burmalılar üzerine kendisinden ders aldığı yerli öğretmen ne zaman başını yıkatacak olsa —kural olarak ayda bir olurdu bu— genellikle üç gün ortalıkta görünmezdi: bu süre, baş yıkama işlemine ve ondan sonra kendine gelmeye

[283] E. B. Cross, "On the Karens," *Journal of the American Oriental Society*, iv. 311 ve devamı.

harcanırdı. Dr. Bastian'ın başını her gün yıkama alışkanlığı bir sürü söylentiye yol açmıştı.[284]

Yine, Burmalılar başlarının üzerinde birisinin, özellikle de bir kadının bulunmasını bir aşağılama olarak düşünürler, bu nedenle de Burmalıların evleri hiçbir zaman tek kattan fazla olmaz. Evler yerden yukarda direkler üzerinde yükselir, odanın tabanından aşağıya bir şey düşecek olsa, Dr. Bastian bir hizmetçiyi gidip onu getirmeye ikna edebilmek için büyük güçlükler çekerdi. Rangoon'da bir hastaya çağrılmış olan bir rahip, merdivenlerden yukarı çıkmaktansa duvara bir merdiven dayayıp pencereden içeri girmeyi yeğlemişti, çünkü evin merdivenine ulaşmak için bir koridordan geçmesi gerekiyordu. Rangoon'dan dindar bir Burmalı, bir geminin kamarasında bazı Buda tasvirleri bulunca, denizciler güvertede yürüyerek onu küçük düşürmesinler diye büyük bir fiyat önermişti bunları satın almak için.[285] Kamboçyalılar da aynı şekilde bir insanın başına dokunmayı ciddi bir suç sayarlar; kimileri, başlarının üzerinde herhangi bir şeyin asılı olduğu bir yere girmezler; en orta halli bir Kamboçyalı bile içinde insan yaşayan bir odanın altında oturmak istemez. Bundan dolayı evler ancak tek katlı yapılır; Hükümet bile, ev ne kadar yerden yüksekte yapılmış olursa olsun, bir mahkumu evin altındaki ceza odasına koymama düşüncesine saygı duyar.[286] Aynı boşinan Malayalılar arasında da vardır; ilk gezginlerden biri, Java'da halkın "başlarına hiçbir şey örtmediklerini... başlarının üzerinde hiçbir şeyin olamaması gerektiğini söylediklerini, birisi kalkar da elini başlarına koyacak olursa onu öldüreceklerini; birbirinin başı üzerinde yürümemek için evlerini çok katlı yapmadıklarını" bildiriyor.[287] Aynı töre bütün Polinezya'da da tam olarak geçerlidir.

[284] Bastian, *Die Völker des östlichen Asien,* ii. 256, iii. 71, 230, 235 ve devamı.

[285] Bastian, *a.g.y.,* ii. 150; Sangermano, *Description of the Burmese Empire* (Rangoon, 1885), s. 131; C.F.S. Forbes, *British Burma,* s. 334; Shway Yoe, *The Burman,* i. 91.

[286] J. Moura, *Le Royaume du Cambodge,* i. 178, 388.

[287] Duarte Barbosa, *Description of the Coasts of East Africa and Malabar in the Beginning of the Sixteenth Century* (Hakluyt Society, 1866), s. 197.

Örneğin, bir Marquesan başkanı olan Gattanewa'nın, "tepesine ya da başında taşıdığı herhangi bir şeye dokunmanın kutsal bir şeye saygısızlık olduğu" anlatılıyor. "Onun başının üzerinden geçmek, asla unutulmayacak bir aşağılama sayılırdı. Gattanewa, yalnız o mu, bütün ailesi üzeri kapalı bir geçitten geçmeyi ya da kapalı bir eve girmeyi kendileri için küçülme sayardı; her şey, kendi özgür, sınırsız yaşama tarzları gibi açık olmalıydı. Eğer çevresinden dolaşmak ya da üzerinden geçmek olasılığı varsa, insan eliyle kurulmuş herhangi bir şeyin altından geçmezdi. Onun çoğu kez, bizim su varillerinin arasından geçmektense evimizin çevresindeki çitin etrafından dolaştığını görmüşümdür; geçitten geçeceğine, hayatını tehlikeye atarak bir duvarın gevşek taşları üzerine tırmanır."[288] Marquise'li kadınların, altta bulunması olasılığı olan başkanlarının başları üzerinden geçerim korkusuyla gemilerin güvertelerinde yürümeyi kabul etmedikleri biliniyor.[289] Ama başları kutsal olanlar yalnızca Marquise başkanları değildi; her Marquise'linin başı tabu idi, hiç birinin başına bir başkası dokunamaz ya da üzerinde yürüyemezdi; hatta bir baba bile uyuyan oğlunun başının üzerinden geçemezdi.[290] Hiç kimsenin, Tonga kralının başından daha yukarda bulunmasına izin verilmezdi.[291] Hawai'de (Sandviç Adaları) bir kimse başkanın evinin tepesine tırmanırsa ya da bahçesinin duvarı üzerine çıkarsa ölüm cezasına çarptırılırdı; başı beyaza boyalı ya da bir çelenkle süslü veya ıslak olarak başkanın evinin gölgesinden yürürse, cezası yine ölümdü.[292] Tahiti'de, kral ya da kraliçeden daha yukarda oturan veya elini onların başının üzerinden geçiren bir kişi ölüm cezası giyebilirdi.[293] Tahiti'li bir bebek, üzerinde belli törenler yapılıncaya

[288] David Porter, *Journal of a Cruise made to the Pacific Ocean in the U.S. Frigate Essex* (New York, 1822), ii. 65.

[289] Vincendon Dumoulin ve Desgraz, *Iles Marquises,* s. 262.

[290] Langsdorff, *Reise um die Welt,* i. 115 ve devamı.

[291] Kaptan James Cook, *Voyages,* v. 427. (1809 basımı).

[292] Jules Remy, *Ka Mooolelo Hawaii, Histoire de l'Archipel Hawaiien* (Paris ve Leipzig, 1862), s. 159.

[293] Ellis, *Polynesian Researches,* iii. 102.

kadar özellikle tabu sayılırdı; bu durumdayken çocuğun başına değen herhangi bir şey kutsal olurdu ve çocuğun evinde bu maksatla etrafı çevrili bir yerde tutulurdu. Çocuğun başına bir ağacın dalı dokunsa, ağaç kesilirdi; bu ağaç devrilirken bir başka ağaca kabuğunu delecek kadar hasar vermişse, kirlenmiş ve artık kullanılamaz duruma gelmiş olduğu için o ağaç da kesilirdi. Törenler yapıldıktan sonra bu özel tabular kalkardı; fakat bir Tahitilinin başı her zaman kutsaldı, üzerinde bir şey taşıyamazdı, ona dokunmaksa bir suçtu.[294] Bir Maori başkanının başı o denli kutsaldı ki, "parmaklarıyla ona yalnızca dokunsa bile, parmaklarını hemen burnuna götürmek ve onların dokunmakla kazandığı kutsallığı koklamak ve böylece onu alındığı yere yeniden koymak zorunda idi."[295] Bazı durumlarda tabulu kişinin başına dokunması kesinlikle yasaktır. Örneğin, Kuzey Amerika'da ergenlik çağındaki Tinneh kızlarının, erkekliğe erginlenme yılı süresince Creek delikanlılarının ve ilk kez savaşa giden gençlerin parmaklarıyla başlarını kaşımaları yasaktır, bu amaç için onlara birer sopa verilir.[296] Ama biz tekrar Maorilere dönelim. Başının kutsallığı nedeniyle "bir Maori başkanı, ağzıyla ateşi üfleyemez, çünkü kutsal olan soluğu bu kutsallığı ateşe geçirir, ateşten geriye kalan közleri ya da yanmamış parçaları bir köle ya da başka kabileden biri alabilirdi, veya ateş yemek pişirme gibi başka bir maksatla kullanılabilir, böylece onun ölümüne neden olabilirdi."[297] Yeni Zelanda'da kutsal bir kişinin, tarağını ya da başına dokunmuş olan herhangi bir şeyi yemek pişirilen bir yerde bırakması ya da dudaklarına dokunmuş bir kaptan bir başkasının içmesine

[294] James Wilson, *A Missionary Voyage to the Southern Pacific Ocean* (Londra, 1799), s. 354 ve devamı.

[295] R. Taylor, *Te Ika a Maui; or, New Zealand and its Inhabitants*, s. 165.

[296] "Customs of the New Caledonian Women," *Journ. Anthrop. Inst.* vii. 206; B. Hawkins, "Sketch of the Creek Country," *Collections of the Georgia Historical Society*, iii. pt. i. (Savannah, 1848), s. 78; A. S. Gatschet, *Migration Legend of the Creek Indians*, i. 185; *Narrative of the Captivity and Adventures of John Tanner* (Londra, 1830), s. 122; Kohl, *Kitschi-Gami*, ii. 168.

[297] R. Taylor, *l. c.*

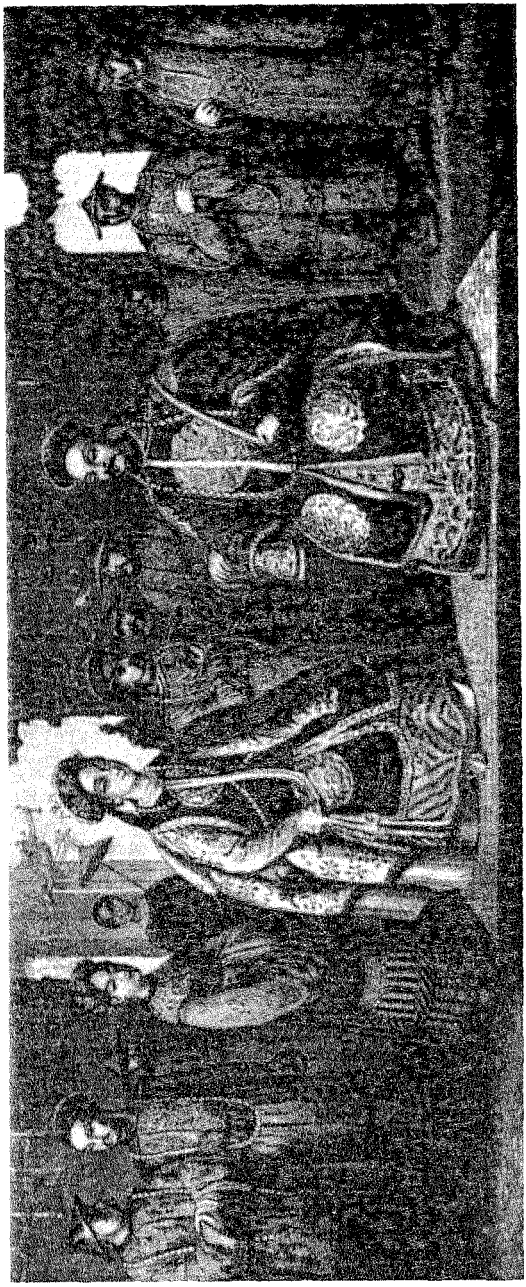
izin vermesi bir suçtur. Bundan dolayı, bir başkan herhangi bir şey içerken dudaklarını asla kaba dokundurmaz, ellerini ağzına yaklaştırarak bir oluk meydana getirir, başka bir kişi suyu bu oluğun içine döker, başkan da böylece suyu içmiş olur. Piposunu yakmak için bir ateş gerekse, ateşten alınan közün kullanılır kullanılmaz atılması gerekir; çünkü pipo, onun ağzına dokunduğu için kutsallaşır; köz, pipoya dokunduğu için kutsallaşır; kutsal külün bir parçası sıradan bir ocağa konacak olursa, ateş de kutsallaşacak, bu yüzden de yemek pişirme işinde kullanılamayacaktır artık.[298] Bazı Maori başkanları, tıpkı öteki Polinezyalılar gibi, başlarının üzerinden öteki insanlar geçer korkusuyla bir geminin kamarasına inmek istemez.[299] Maoriler, başları üzerinde bir hayvansal yiyecek maddesinin asılı olduğu bir eve giren kişileri korkunç bir uğursuzluğun beklediğine inanırlardı. "Tavandan sarkan ölü bir güvercin ya da bir parça domuz eti, bir uğursuzluğa karşı, bir nöbetçiden daha iyi bir korumadır."[300] Eğer yanılmıyorsam, başının üzerinde hayvansal yiyecek bulunmasına karşı koymanın nedeni, kutsal başı hayvanın ruhu ile temas durumuna getirme korkusudur; tıpkı Flamen Dialis'in bir asmanın altından geçmeyişinin nedeninin, kutsal başını asmanın ruhuyla temasa getirme korkusu oluşu gibi.

Baş, ağır bir suç işlemeksizin dokunulamayacak kadar kutsal sayılınca, saç kesilmesinin de nazik ve zor bir iş olacağı açıktır. İlkellerin görüşüne göre, saç kesiminin güçlük ve tehlikeleri iki türlüdür. Önce, başın ruhunu rahatsız etme tehlikesi vardır, saç kesme sırasında baş yaralanabilir ve kendisini rahatsız eden kişiden öç alabilir. İkincisi, kesilmiş olan saçların ne yapılacağı sorunu. Çünkü

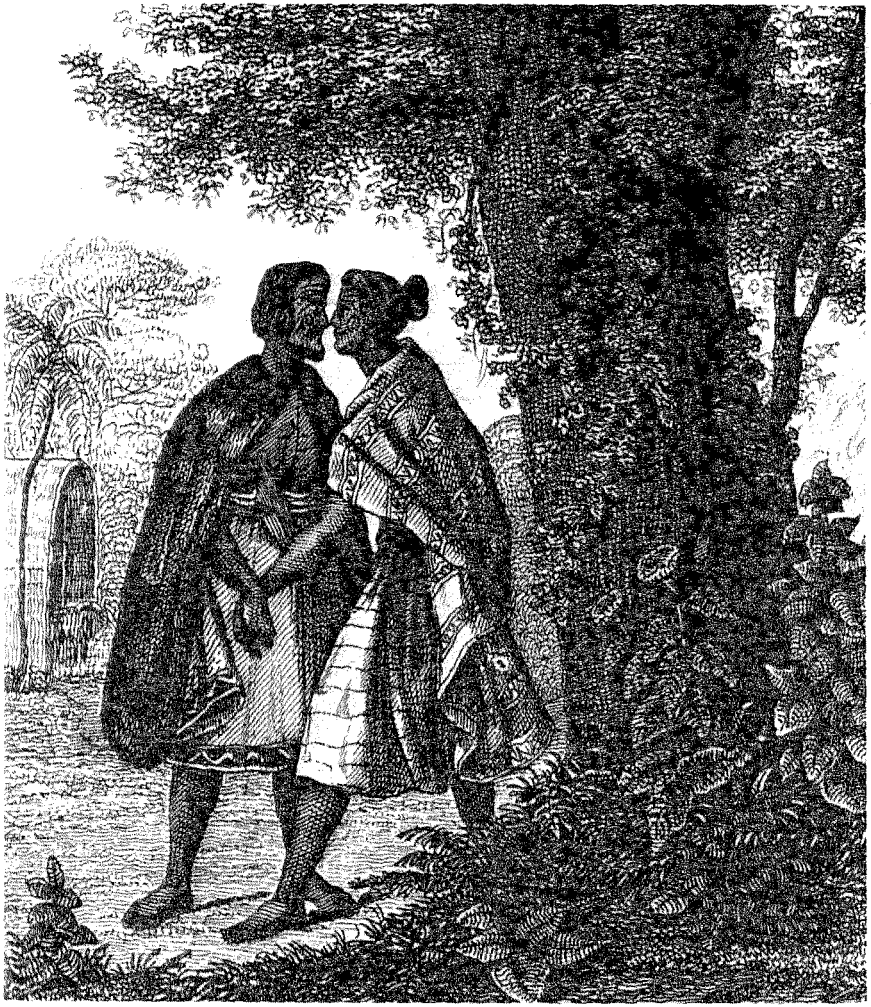
[298] E. Shortland, *The Southern Districts of New Zealand,* s. 293; ve *Traditions and Superstitions of the New Zealanders,* s. 107 ve devamı.

[299] J. Dumond D'Urville, *Voyage autour du Monde et à la recherche de La Pérouse, exécuté sous son commandement sur la corvette Astrolabe. Histoire du Voyage,* ii. 534.

[300] R. A. Cruise, *Journal of a Ten Months' Residence in New Zealand* (Londra, 1823), s. 187; Dumont D'Urville, *a.g.y.,* ii. 533; E. Shortland, *The Southern Districts of New Zealand* (Londra, 1851), s. 30.

«Kore Kralı'na hiç kimse dokunamaz.»

Yeni Zelandalılar

yabanıl, kendisiyle bedeninin her parçası arasında var olan duygusal ilişkinin, bu fiziksel ilişki koptuktan sonra bile devam ettiğine ve bu yüzden de kırpılmış saçlar ya da kesilmiş tırnaklar gibi bedeninden ayrılmış parçaların başına gelebilecek herhangi bir zarardan kendisinin de zarar göreceğine inanır. Bu nedenle de kendisinden ayrılmış parçaların, kazayla zarar görebileceği ya da kendisine kötülük yapmak, kendisini öldürmek için bunları bir büyü olarak kullanabilecek kötü niyetli kimselerin eline geçebileceği yerlere bırakmamaya dikkat eder. Bu gibi tehlikeler herkes için vardır, ama kutsal kişiler sıradan kişilerden daha çok korkmalıdır bunlardan, bunun için de bunların aldığı önlemler nispeten daha sıkıdır. Tehlikeden kaçınmanın en basit yolu, elbette, saçı hiç kesmemektir; tehlikenin her zamankinden daha büyük olduğu yerde tutulan yol da budur. Frank krallarının saçlarının kesilmesine izin verilmezdi.[301] Bir Haida büyücü-hekimi saçlarını ne kesebilir ne tarayabilir, bunun için de saçları hep uzun ve karmakarışıktır.[302] Celebes'li Alfoerler arasında *Leleen* ya da pirinç tarlalarının koruyucusu olan rahip, özel işlevlerini yerine getirdiği zaman içinde, yani pirinç ekilmeden bir ay öncesinden hasat ambara alınıncaya kadar, saçlarını kesemez.[303] Ceram'da erkekler saçlarını kesmezler: evli erkekler saçlarını kesecek olursa karılarını kaybederler; delikanlılar saçlarını kesecek olursa zayıflarlar ve güçten düşerler.[304] Timourlat'ta evli erkekler Ceram'daki nedenle saçlarını kesemezler, ama dul erkekler ya da yolculukta olan erkekler bir kümes hayvanı ya da bir domuz kurban ettikten sonra bunu yapabilirler.[305] Burada yolculukta olan erkek-

[301] Agathias i. 3; Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer*, s. 239 ve devamı.

[302] G.M. Dawson "On the Haida Indians of the Queen Charlotte Islands," *Geological Survey of Canada, Report of Progress for 1878-79*, s. 123 B.

[303] P. N. Wilken, "Bijdragen tot de kennis van de zeden en gewoonten der Alfoeren in de Minahassa," *Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelingenootschap*, vii. (1863) s. 126.

[304] Riedel, *De sluik-en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua*, s. 137.

[305] Riedel, *a.g.y.*, s. 292 ve devamı.

lere saçlarını kesmeye özel olarak izin verilir; fakat başka yerlerde, yurt dışında yolculukta olan erkekler yurda dönünceye kadar saçlarını kesmeden bırakmak alışkanlığındadır. Bu sonuncu törenin nedeni, belki de daha önce gördüğümüz gibi, bir yolcunun aralarında kaldığı yabancılardan gelebilecek büyülere açık olmaları tehlikesidir; bu yabancılar onun kesilmiş saçlarını ele geçirebilirlerse bu yolla onu yok edebilirler. Bir yolculukta olan Mısırlılar eve dönünceye kadar saçlarını kesmezler.[306] "Taif'te yolculuktan dönen bir erkeğin ilk görevi Rabba'yı ziyaret edip saçını kestirmekti."[307] Tehlikeli bir yolculuk sırasında saçlarını kesmeme töresinin ara sıra da olsa Romalılar tarafından da uygulandığı görülmektedir.[308] Akhilleus sarı saçlarını kesmiyordu, çünkü babası, oğlu deniz ötesi savaştan yurda dönerse Sperkheios ırmağına adamıştı onları.[309] Yine, bir öç alma yemini etmiş olan erkekler bu yeminlerini yerine getirene kadar saçlarını kesmezlerdi. Örneğin, Marquesanların "ara sıra tepede bir tutam hariç başlarını tümüyle kazıttıkları, bu tutamı serbestçe bıraktıkları ya da düğümledikleri" söyleniyor. Fakat bu sonuncusunu ancak yakın akrabalarından birinin ölümünün öcünü almak için büyük yemin ettiklerinde uygularlar. Böyle bir durumda bir tutam saç, sözlerini yerine getirinceye kadar hiç kesilmez.[310] Bir zamanlar altı bin Sakson, düşmanlarından öç alıncaya kadar saçlarını kesmeyeceklerine, sakallarını traş etmeyeceklerine yemin etmişti.[311] Bir keresinde bir Hawai tabusunun otuz yıl sürdüğü, "bu süre içinde erkeklerin sakallarını kırpmalarına, vb. izin verilmediği" söyleniyor.[312] Bir Nazarite yemini devam ettiği sürece saçlarını kestire-

[306] Diodoros Sicilus, i. 18.

[307] W. Robertson Smith, *Kinship and Marriage in Early Arabia*, s. 152 ve devamı.

[308] Valerius Flaccus, *Argonaut*, i. 378 ve devamı: - *"Tectus et Eurytion servato colla capillo, Quem pater Aonias reducem tondebit ad aras."*

[309] Homeros, *İlyada*, xxiii. 141 ve devamı.

[310] D. Porter, *Journal of a Cruise made to the Pacific Ocean*, ii. 120.

[311] Paulus Diaconus, *Hist. Langobard*, iii. 7.

[312] Ellis, *Polynesian Researches*, iv. 387.

mezdi: "Bütün yemin süresince başına ustura değmeyecektir."[313] Bu durumda tabulu bir erkeğin başına demirle dokunmaya karşı özel bir engel vardı belki de. Daha önce de gördüğümüz gibi Romalı din adamları bronz bıçaklarla tıraş olurlardı. Belki de aynı duygu, çocukların yaşamlarındaki ilk yıl tırnaklarının kesilmeyeceğini, ama mutlaka gerekliyse annesi ya da dadısı tarafından ısırılarak koparılması gerektiğini söyleyen bir Avrupa kuralına yol açmıştı.[314] Çünkü dünyanın her yerinde küçük bir çocuğun doğaüstü tehlikelere özellikle açık olduğuna inanılır ve onu bu tehlikelere karşı korumak için özel önlemler alınır; diğer bir deyişle, çocuk bir sürü tabu altındadır, demin sözünü ettiğimiz de bunlardan biridir. "Hindular arasında, genel töre, ilk çocuğun tırnaklarının altı aylıkken kesilmesini söylüyor. Ötekiler içinse, bir ya da iki yıl geçebilir."[315] Slavlar, Kuzey Amerika Hare ve Dogrib Kızılderilileri, kız çocukların tırnaklarını dört yaşına gelinceye kadar kesmezler.[316] Almanya'nın bazı bölgelerinde bir çocuğun saçları, yaşamının ilk yılında taranırsa çocuğun şanssız olacağı düşünülür;[317] ya da bir erkek çocuğunun saçları yedi yaşından önce kesilirse korkak olacağına inanılır.[318]

---

[313] Numbers vi. 5.

[314] J. A. E. Köhler, *Volksbrauch,* vb. *im Voigtlande,* s. 424; W. Henderson, *Folk-lore of the Northern Counties,* s. 16 ve devamı; F. Panzer, *Beitrag zur deutschen Mythologie,* i. 258; Zingerle, *Sitten, Bräuche und Meinungen des Tiroler Volkes,*[2] Sayı 46, 72; J. W. Wolf, *Beiträge zur deutschen Mythologie,* i. 208 (No. 45), 209 (No. 53); Knoop, *Volkssagen, Erzählungen,* vb. *aus dem östlichen Hinterpommern,* s. 157 (No. 23); E. Veckenstedt, *Wendische Sagen, Märchen und abergläubische Gebräuche,* s. 445; J. Haltrich, *Zur Volkskunde der Siebenbürger Sachsen,* s. 313; E. Krause, "Abergläubische Kuren u. sonstiger Aberglaube in Berlin," *Zeitschrift für Ethnologie,* xv. 84.

[315] *Panjab Notes and Queries,* ii. No. 1092.

[316] G. Gibbs, "Notes on the Tinneh or Chepewyan Indians of British and Russian America," *Annual Report of the Smithsonian Institution,* 1866, s. 305; W. Dall, *Alaska and its Resources,* s. 202. Kızılderililerin ileri sürdükleri neden (kızların tırnakları daha erken kesilirse tembelleşecekleri ve kirpi okuyla nakış işleyemeyecekleri) belki de daha geç bir tarihte bulunmuş bir özürdür, tıpkı Avrupa'da buna benzer bir töre için bulunan nedenler gibi (bunlardan en bilineni, çocuğun hırsız olacağı).

[317] Knoop, *l.c.*

[318] Wolf, *Beiträge zur deutschen Mythologie,* i. 209 (No.57).

Ama saçı kesmek gerekiyorsa, gelecek tehlikeleri azaltmak için önlemler alınır. Maoriler arasında saç kesimi sırasında birçok büyü yapılır; örneğin, saçın kesildiği obsid taşından bıçağı kutsamak için büyü okunurdu; saç kesmenin neden olacağına inanılan gök gürültüsü ve şimşeği önlemek için bir başka büyü söylenirdi.[319] "Saçını kestiren kişi, doğrudan Atua'nın (cinin) saldırısına açıktır; ailesinden ve kabilesinden uzaklaştırılır, onlarla temas ettirilmez; yiyeceğine kendisi dokunamaz; bir başkası besler onu; her zamanki işlerine bir süre devam edemez ya da arkadaşlarıyla bir araya gelemez."[320] Saçı kesen kişi de tabuludur; elleri kutsal bir başa dokunduğu için onlarla yiyeceği tutamaz ya da başka bir işe girişemez; kutsal bir ateş üzerinde pişirilmiş yiyecekleri bir başkası yedirir ona. Ertesi güne kadar tabulu durumdan çıkamaz, ellerini, kutsal bir ateş üzerinde pişirilmiş patates ya da eğreltiotu köküyle ovar ertesi gün; bu yiyecek ailenin kadın soyundan başına götürülür ve onun tarafından yenir, elleri ancak bundan sonra tabudan kurtulmuş olur. Yeni Zelanda'nın bazı bölgelerinde yılın en kutsal günü saç kesimi için kararlaştırılmış olan gündür; o gün bütün çevreden çok sayıda insan toplanır.[321] Kamboçya kralının saçının kesilmesi bir devlet işidir. Rahipler berberin parmakları üzerine, krala uğurlu ruhları taşıdığına inanılan iri taşlı bazı eski yüzükler koyar, saç kesme olayı sırasında Brahmanlar kötü ruhları kaçırmak için gürültülü bir müzik tuttururlar.[322] Mikado'nun saçları ve tırnakları ancak uykudayken kesilebilirdi,[323] belki de ruhu o sırada bedeninde olmadığı için makasla onu daha az incitme şansı olduğu için.

Fakat saçlar ve tırnaklar güvenlik içinde kesilmiş olsalar bile, geriye onları elden çıkarma sorunu kalmaktadır, çünkü saç ve tır-

[319] R. Taylor, *New Zealand and its Inhabitants*, s. 206 ve devamı.

[320] Richard A. Cruise, *Journal of a Ten Months' Residence in New Zealand*, s. 283 ve devamı. Karş. Dumont D'Urville, *Voyage autour du Monde et à la recherche de la Pérouse. Histoire du Voyage* (Paris, 1832), ii. 533.

[321] E. Shortland, *Traditions and Superstitions of the New Zealanders*, s. 108 ve devamı; Taylor, *l.c.*

[322] J. Moura, *Le Royaume du Cambodge*, i. 226 ve devamı.

[323] Bkz. s. 113.

nak sahibi onların başına gelecek herhangi bir kötülükten kendisinin de acı çekeceğine inanır. Örneğin, ateşli bir hastalığa tutulmuş olan bir Avustralyalı kız, hastalığını, bir delikanlının birkaç ay önce arkasından gelip saçından bir tutam kesmiş olmasına yormuştu; delikanlının onu gömmüş olduğundan, saçlarınsa şimdi çürümekte olduğundan emindi. "Saçlarım," diyordu kız, "bir yerlerde çürüyor ve *Marm-bu-la'm* (böbrek yağı) eriyor, saçlarım tamamen çürüdükten sonra ben de öleceğim."[324] Markiz Adalarından bir kabile başkanı üsteğmen Gamble'e çok hasta olduğunu, çünkü Happah kabilesinin bir tutam saçını çaldığını ve bir muz yaprağı içinde yere gömdüklerini, amaçlarının kendisini öldürmek olduğunu söylemişti. Üsteğmen Gamble onunla tartışmıştı, ama nafile; saçı ve muz yaprağı kendisine geri verilmedikçe mutlaka ölecekti; bunları geriye almak için de Happah kabilesine servetinin büyük bir kısmını vermeyi önermişti. Başında, göğsünde ve böğürlerinde aşırı ağrılardan yakınıyordu.[325] Avustralyalı bir zenci, karısından kurtulmak istediğinde, karısı uykudayken saçından bir tutam keser, mızrak atıcısına bağlar, onunla birlikte komşu bir kabileye gider ve saçla birlikte mızrağı bir arkadaşına verir. Arkadaşı mızrağı her gece kamp ateşinin önünde yere saplar, mızrak yere düştüğünde, arkadaşının karısının öldüğünün işaretidir bu.[326] Büyünün işleme şekli Mr. Howitt'e bir Mirajuri erkeği tarafından şöyle açıklanmıştı: "Görüyorsun," dedi, "bir zenci doktor bir erkeğe ait olan bir şeyi ele geçirir de başka şeylerle pişirirse ve üzerine bir şeyler okursa, ateş erkeğin kokusunu yakalar, bu da adamın işini görür."[327] Almanya'da, yaygın bir

[324] Brough Smyth, *Aborigines of Victoria*, i. 468 ve devamı.

[325] D. Porter, *Journal of a Cruise made to the Pacific Ocean*, ii. 188.

[326] J. Dawson, *Australian Aborigines*, s. 36.

[327] A.W. Howitt, "On Australian Medicine-men," *Journ. Anthrop. Inst.* xvi. 27. Karş. E Palmer, "Notes on some Australian Tribes", *Journ. Anthrop. Inst.* xiii. 293; James Bonwick, *Daily Life of the Tasmanians*, s. 178.; James Chalmers, *Pioneering in New Guinea*, s. 187; J. S. Polack, *Manners and Customs of the New Zealanders*, i. 282; Bastian, *Die Völker des östlichen Asien*, iii. 270; Langsdorff, *Reise um die Welt*, i. 134 ve devamı. A. S. Thomson, *The Story of New Zealand*, i. 79, 116 ve devamı; Ellis, *Polynesian Researches*, i. 364; Zingerle, *Sitten, Bräuche und Meinungen des Tiroler Volkes*[2] No. 178.

sanı vardır: eğer kuşlar bir kişinin kesilmiş saçlarını ele geçirir de yuvalarını onunla yaparsa, o kişi baş ağrısı çeker;[328] bazan saçlarının dökülecceğine inanılır o kişinin.[329] Yine, taranıp ya da kesilip atılan saçın, yağmur ve dolu, gök gürültüsü ve yıldırım yaratarak hava koşullarını etkileyeceğine inanılır. Yeni Zelanda'da gök gürültüsünden ve yıldırımdan sakınmak için saç kesilirken büyülü sözler söylendiğini görmüştük. Tirol'de, cadıların dolu yağdırmak ya da doluyla birlikte yıldırımlı fırtına yaratmak için kesilmiş ya da taranıp atılmış saç kullandıkları varsayılır.[330] Thlinket Kızılderililerinin fırtınalı havayı, bir kızın evinin dışında saçını taradığına yordukları bilinmektedir.[331] Romalıların da buna benzer görüşleri var gibi görünüyor, çünkü bir teknede fırtınalı bir hava dışında yani kötü hava koşulları zaten varken, saç ya da tırnak kesilmeyeceği[332], bir atasözüydü. Batı Afrika'da, Chitombe Mani'si veya Jumba öldüğünde, insanlar kalabalık halinde cesete koşar, saçlarını, dişlerini ve tırnaklarını söker, bunları bir yağmur büyüsü olarak saklarlardı, yoksa yağmurun yağmayacağına inanırlardı. Anzikos Makoko'ları misyonerlere sakallarının yarısını bir yağmur büyüsü olarak vermelerini rica ederlerdi.[333] Bazı Victoria kabilelerinde büyücü, kuraklık zamanında insan saçı yakardı; başka zamanlarda, şiddetli yağmur ve sel korkusuyla asla yakılmazdı. Yine nehrin suları alçaldığında, büyücü, nehrin suyunu artırmak için insan saçı sokardı akıntıya.[334]

---

[328] Meier, *Deutsche Sagen, Sitten und Gebräuche aus Schwaben*, s. 509; Panzer, *Beitrag zur deutschen Mythologie, i. 258*; J. A. E. Köhler, *Volksbrauch im Voigtlande*, s. 425; A. Witzschel, *Sagen, Sitten und Gebräuche aus Thüringen*, s. 282; Zingerle, *a.g.d.*, No. 180; Wolf, *Beiträge zur deutschen Mythologie* i. 224 (No. 273).

[329] Zingerle, *a.g.d.*, No. 181.

[330] Zingerle, *a.g.d.*, No. 176, 179.

[331] A. Krause, *Die Tlinkit-Indianer.* (Jena, 1885), s. 300.

[332] Petronius, *Sat.* 104.

[333] Bastian, *Die deutsche Expedition an der Loango-Küste*, i. 231 ve devamı; ve *Ein Besuch in San Salvador*, s. 117.

[334] W. Stanbridge, "On the Aborigines of Victoria," *Transact. Ethnolog. Soc. of London*, i.300.

Kesilmiş saçları ve tırnakları zarar görmekten ya da büyücülerin onları sokacakları tehlikeli kullanımlardan korumak için, emin bir yerde saklamak gerekir. Bundan dolayı Maldive yerlileri, kestikleri saçlarını ve tırnaklarını dikkatle saklar ve biraz suyla birlikte mezarlıklara gömerlerdi; "çünkü böyle yapmazlarsa herkes onları çiğner ya da ateşe atardı; dediklerine göre, bunlar vücudun parçalarıydılar ve onlar da vücut gibi gömülmeyi beklerdi; gerçekten de onları pamuk içersine katlarlardı; bu insanlardan çoğu, tapınak ya da cami giriş kapısında tıraş edilmekten hoşlanırdı."[335] Yeni Zelanda'da kesilmiş saçlar, "herhangi bir kimsenin onlara rastlantıyla ya da bile bile dokunmasını önlemek için" bazı kutsal toprak parçalarında saklanırdı.[336] Bir kabile başkanının kesilen saçları büyük bir dikkatle toplanır ve yakındaki bir mezarlığa konurdu.[337] Tahitililer kesilmiş saçlarını tapınaklara gömerlerdi.[338] Famen Dialis'in kesilen saçı ve tırnakları bir şans ağacının altına gömülürdü.[339] Vesta Erdenleri'nin saçları eski bir lotus ağacına asılırdı.[340] Almanya'da saç kırpıkları genellikle yaşlı bir çalı altına gömülürdü.[341] Oldenberg'de, kesilen saç ve tırnaklar bir beze sarılıp yeni ay çıkmadan önce üç gün yaşlı bir ağacın bir kovuğunda tutulur, daha sonra da kovuk tıkanır.[342] Northumberland'in Batısında bir çocuğun ilk tırnak kesikleri bir kül ağacının altına gömülürse çocuğun ilerde iyi bir şarkıcı olacağına inanılır.[343] Amboina'da bir çocuk sago-ezmesini ilk kez tatmadan önce, baba çocuğun saçından bir tutam keser ve bir sago hurma ağacının altına gömer.[344] Aru Adalarında, bir

[335] François Pyrard, *Voyages to the East Indies, the Maldives, the Moluccas, and Brasil.* Çev. Albert Gray (Hakluyt Society, 1887), i. 110 ve devamı.

[336] Shortland, *Traditions and Superstitions of the New Zealanders,* s. 110.

[337] Polack, *Manners and Customs of the New Zealanders,* i. 38 ve devamı.

[338] James Wilson, *A Missionary Voyage to the Southern Pacific Ocean,* s. 355.

[339] Aulus Gellius, *x.* 15. 15.

[340] Pliny, *Nat. Hist.* xvi. 235.; Festus *s. v. capillatam vel capillarem arborem.*

[341] Wuttke, *Der deutsche Volksaberglaube*[2], 464.

[342] W. Mannhardt, *Germanische Mythen,* s. 630.

[343] W. Henderson, *Folk-lore of the Northern Counties,* s. 17.

[344] Riedel, *De sluik-en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua,* s. 74.

kadın akraba ilk kez koşmaya başladığında, çocuğun saçından bir tutam keser ve bir muz ağacının üzerinde gizler.[345] Roti adasında, çocuğun ilk çıkan saçlarının kendi saçları olmadığına ve kesilmezse çocuğun zayıf ve hastalıklı olacağına inanılır. Bunun için de çocuk yaklaşık bir aylıkken saçları büyük bir törenle kesilir. Törene çağrılı olan dostlardan her biri eve girince çocuğa doğru gider ve saçından bir parça keser, içi su dolu bir Hindistan cevizi kabuğu içine atar. Daha sonra baba ya da bir başka akraba saçları alır ve yapraklardan yapılmış küçük bir paket içine koyar ve bir palmiye ağacının tepesine bağlar. Sonra palmiye ağacının yapraklarını iyice sallar, aşağı iner ve hiç kimseyle konuşmaksızın doğruca evine gider.[346] Alaska Yukon bölgesi Kızılderilileri kesilmiş saç ve tırnaklarını atmaz, küçük demetler halinde bağlar ve ağaç çatalları ya da hayvanların dokunamayacağı bir yerde gizlerler. Çünkü "hayvanlar bu atıklara dokunursa hastalanacakları gibi bir boşinanları vardır."[347] Verdiğimiz bu örneklerde görüldüğü gibi kırkılmış saç ve tırnaklar çoğu kez, mutlak bir tapınak ya da mezarlığa veya bir ağacın altına değil herhangi bir gizli yere gömülüyor. Swabia'da, söylendiğine göre, kesilmiş saçların ne güneş ne de ay ışığını almayacak bir yere, dolayısıyla toprağa, bir taş altına vb. gömülmesi gerekir.[348] Danzig'te, bir torbaya konup eşik altına gömülür.[349] Solomon Adalarından biri olan Ugi'de insanlar, bir düşmanın eline geçer de kendilerine büyü yapılıp hastalık ya da herhangi bir felaket gelir korkusuyla saçlarını gömerler.[350] Zend Avesta, saç kesiklerinin ve tırnak parçalarının ayrı ayrı çukurlara konmasını ve her çukurun çevresine madeni bir bıçakla üç, altı ya da dokuz arık açılmasını buyurur.[351]

[345] Riedel, *a.g.y.*, s. 265.

[346] G. Heijmering "Zeden en gewoonten op het eiland Rottie," *Tijdschrift voor Neêrland's Indië* (1843), dl. ii. 634-637.

[347] W. Dall, *Alaska and its Resources*, s. 54; F. Whymper, "The Natives of the Youkon River," *Transact. Ethnolog. Soc. of London*, vii. 174.

[348] E. Meier, *Deutsche Sagen, Sitten und Gebräuche aus Schwaben*, s. 509.

[349] W. Mannhardt, *Germanische Mythen*, s. 630.

[350] H. B. Guppy, *The Solomon Islands and their Natives*, s. 54.

[351] Fargaard, xvii.

Grihya-Sûtras'ta birinci, üçüncü, beşinci ya da yedinci yaşında bir çocuğun başından kesilen saçların toprağa, üzeri otlarla kaplı bir yere ya da bir su yakınına gömülmesi şart koşulur.[352] Orta Afrika Madi ya da Moru kabilesi, tırnak kesiklerini toprağa gömer.[353] Kafirler, kendilerinden herhangi bir parçanın düşmanın eline geçme korkusunu daha da ileri götürürler; bu yüzden de kesik saçlarını ya da tırnaklarını kutsal bir yere gömmekle kalmayıp, içlerinden biri bir başkasının başını temizlediğinde bulduğu haşaratı saklar ve "bunları ait olduğu kimseye vermeye özen gösterir, çünkü kendi düşüncelerine göre, bunlar desteklerini o adamın kanından aldıkları için, ondan başka bir insan tarafından öldürülecek olurlarsa, komşusunun kanı haşaratı öldüren kimsenin eline geçecek ve böylece o insanüstü bir etki gücüne sahip olacaktır.»[354] Orta Afrika'da Wanyorolar arasında bütün saç ve tırnak kesikleri dikkatle yatak altında toplanır ve daha sonra yüksek otlar arasına serpilir.[355] Kuzey Gine'de bunlar, "ait olduğu kişinin yok edilmesi için bir fetiş olarak kullanılmasın diye" dikkatle gizlenir (nereye olduğu söylenmez).[356] Bolang Mongondo'da (Celebes), bir çocuğun başından kesilen ilk saç, çoğu kez evin önünde dalları çatının altına sarkan genç bir Hindistancevizi ağacı içinde saklanır.[357]

Kesilmiş saç ve tırnaklar, bazan bir büyücünün ellerine düşmesini önlemek için değil, bunların sahibi, bazı ırkların umutla bekledikleri gibi, bedenin yeniden dirilmesi durumunda kullanabilsin diye saklanır. Örneğin, Peru İnkaları "kesilmiş ya da bir tarakla

---

[352] *Grihya-Sûtras*, Çev. H. Oldenberg (Oxford, 1886), cilt i. s. 57.

[353] R. W. Felkin, "Notes on the Madi or Moru tribe of Central Africa," *Proceedings of the Royal Society of Edinburgh*, xii. (1882-1884), s. 332.

[354] A. Steedman, *Wanderings and Adventures in the Interior of Southern Africa* (Londra, 1835), i. 266.

[355] *Emin Pasha in Central Africa, being a Collection of his Letters and Journals* (Londra, 1888), s. 74.

[356] J. L. Wilson, *West Africa*, s. 159 (Almanca Çevirisi).

[357] N. P. Wilken ve J. A. Schwarz, "Allerlei over het land en volk van Bolaang Mongondou," *Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendeling-genootschap*, xi. (1867) s. 322.

taranırken yolunmuş saçlarını saklamak için büyük özen gösterirler; onları duvar içlerindeki deliklere ya da yuvalara korlar, oradan düşecek olurlarsa bunları gören bir başka Kızılderili yerden alır ve eski yerlerine kor. Çoğu kez, çeşitli zamanlarda başka başka Kızılderililere, ne söyleyeceklerini duymak için, niçin böyle yaptıklarını sordum, hepsi de aynı sözcüklerle yanıtladılar beni: 'Biliyorsun ki doğmuş olan her insan bir gün yaşama dönecektir' (yeniden dirilmeyi anlatacak sözcükleri yoktur bunların) 'o zaman ruhlar mezarlarından kendilerine ait olan her şeyleri tamam olarak kalkmak zorundadırlar. Bunun için de bizler, şaşkın ve acele içinde kalkacağımız bir zamanda saçlarımızı ve tırnaklarımızı aramak zorunda kalmamak için, onları kolayca bir araya getirilebilecekleri bir yere koyarız, ayrıca, mümkün olduğu her zaman aynı yere tükürmeye dikkat ederiz.'"[358] Şili'de, kesilmiş saçları duvar deliklerine koyma töresine hâlâ uyulmakta, saçları atmak büyük bir saygısızlık olarak düşünülmektedir.[359] Aynı şekilde Türkler de kestikleri tırnaklarını asla atmaz, yeniden dirildiklerinde gereksinmeleri olacağı inancıyla duvar ya da tahta yarıklarında dikkatle gizlerler.[360] Estonyalılardan bazıları el ve ayak tırnaklarının kesiklerini, kıyamet gününde kendilerinden istendiğinde ellerinde bulunsun diye göğüslerinde taşırlar.[361] Orta Afrikalı Forlar bir başkasının tırnağını kesmezler, çünkü kesilen parça kaybolur da sahibine geri verilmeyecek olursa, ölümden sonra bunların şu ya da bu yolla sahibine ödenmesi gerekir. Kesikler toprağa gömülür.[362] Kesilen saç üzerine atmadan önce tükürmek, Avrupa'nın bazı bölgelerinde onların cadılarca kullanıl-

[358] Garcilasso de la Vega, *First Part of the Royal Commentaries of the Yucas*, bk. ii. ch. 7 (cilt i. s. 127, Markham'ın çevirisi).

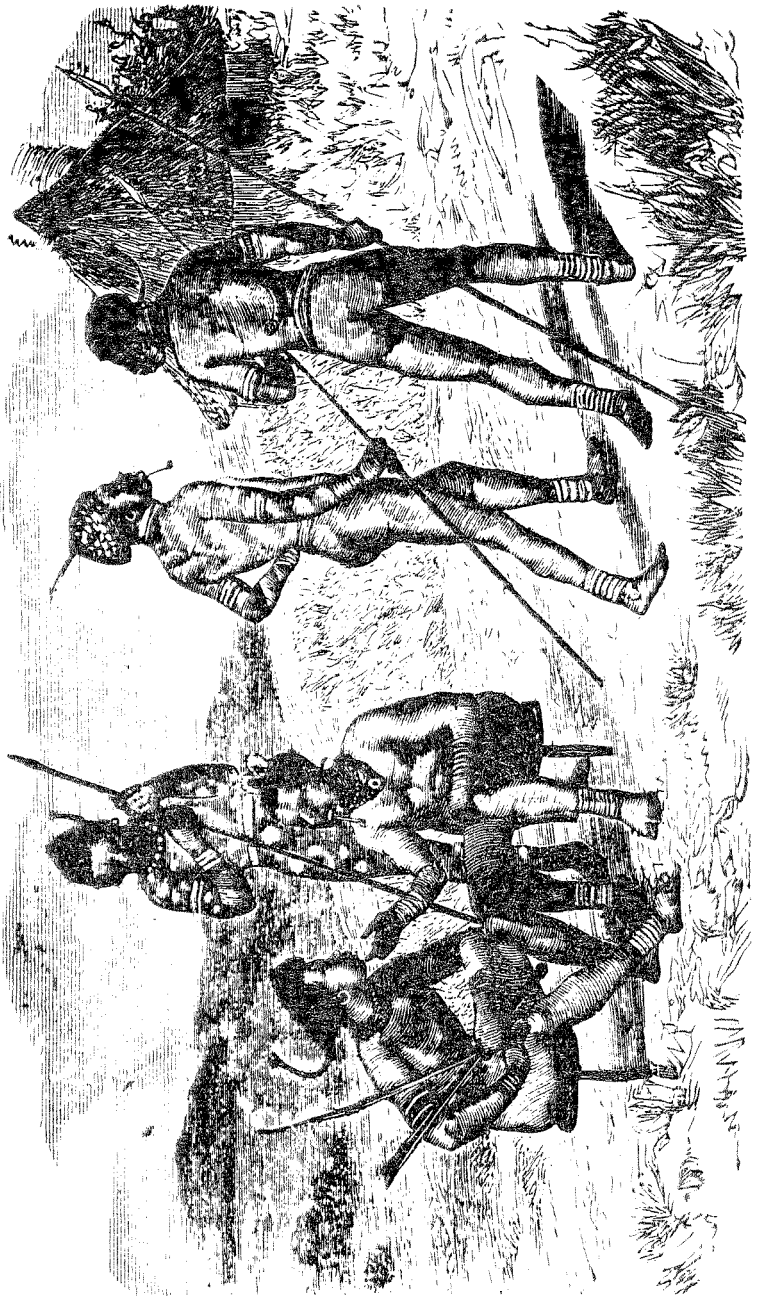
[359] *Mélusine*, 1878, c. 583 ve devamı.

[360] *The People of Turkey*; yazanlar: Bir Konsolos'un kızı ve karısı, ii. 250.

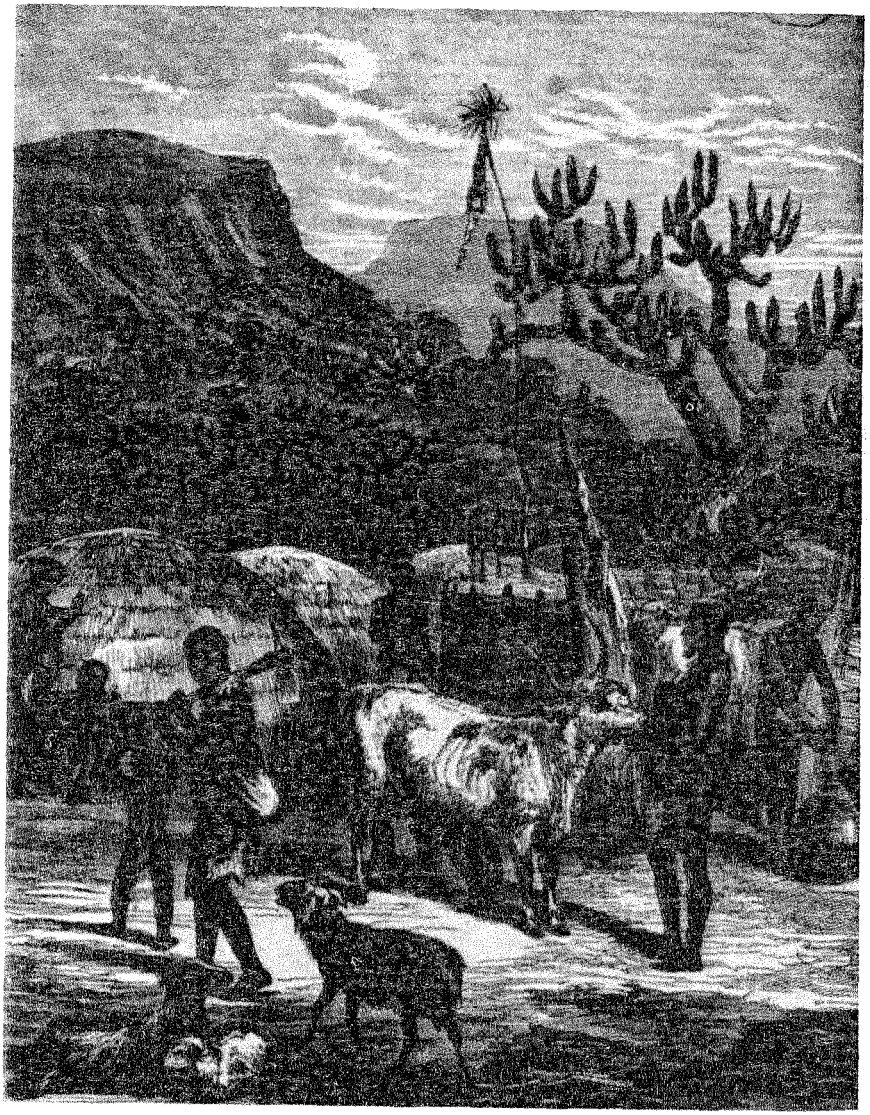
[361] Boecler-Kreutzwald, *Der Ehsten abergläubische Gebräuche, Weisen und Gewohnheiten*, s. 139; F. J. Wiedemann, *Aus dem innern und äusern Leben der Ehsten*, s. 491.

[362] R. W. Felkin, "Notes on the For Tribe of Central Africa", *Proceedings of the Royal Society of Edinburgh*, xii. (1884-86) s. 230.

[363] Zingerle, *Sitten, Bräuche und Meinungen des Tiroler Volkes*, Sayı 176, 580; *Mélusine*, 1878, c. 79.

Madi kabilesinden birkaç kişi

Kafir köyü

masını önlemek için yeterlidir.[363] Koruyucu büyü olarak tükürme çok iyi bilinen bir şeydir.

Bazı kimseler dökülen saçlarını büyücülerin eline düşmesini önlemek için yakarlar. Patagonyalılarla bazı Victoria kabileleri böyle yapar.[364] Güney Afrikalı Makolololar ya yakarlar ya da gizlice gömerler,[365] aynı usuller bazan Tirol'liler tarafından da uygulanır.[366] Pomeranya'da ve bazan da Liége'de, kesilen ve taraktan çıkan saçlar yakılır.[367] Norveç'te, tırnak kesikleri, cinler ya da Finliler bulup da onlardan mermi yapıp sığırları vurmasın diye ya yakılır ya da gömülür.[368] Bu saçları ya da tırnakları yok etme işi açıkça bir düşünce uyuşmazlığını içermektedir. Yok etmenin amacı açıkça, vücuttan kesilen bu parçaların büyücüler tarafından kullanılmasını önlemektir. Fakat bunların böyle kullanılabilme olasılığı, bunlarla kesilmiş oldukları insan arasında olduğu varsayılan duygu ilişkisine bağlıdır. Eğer bu duygu ilişkisi hâlâ var ise, bu kesilmiş parçaların insana zarar vermeden yok edilebilmeleri de açıkça olanaksız olacaktır.

Belki de üzerinde çok fazla durduğum bu konuyu terk etmeden önce, Roti'de, küçük bir çocuğun saçının kesilmesine bağlanan nedene dikkati çekmek yerinde olacaktır.[369] Bu adada, ilk çıkan saçlara, çocuk için bir tehlike gözüyle bakılır, bunların bedenden uzaklaştırılması tehlikeyi önlemeye yöneliktir. Bunun nedeni, küçük bir çocuk dünyanın hemen her yerinde yasaklı ya da tehlikeli bir durumda olduğu varsayıldığından, deyim yerindeyse tabunun virüsüyle hastalanmış yani tehlikeli oldukları için tabuyu ortadan kaldırarak çocuğun bedeninin bu ayrılabilir parçalarını yok etmek gere-

[364] Musters, "On the Races of Patagonia," *Journ. Anthrop. Inst.* i. 197; J. Dawson, *Australian Aborigines*, s. 36.

[365] David Livingstone, *Narrative of Expedition to the Zambesi*, s. 46 ve devamı.

[366] Zingerle, *a.g.d.*, Sayı 177, 179, 180.

[367] M. Jahn, *Hexenwesen und Zauberei in Pommern*, s. 15; *Mélusine*, 1878, c. 79.

[368] E. H. Meyer, *Indogermanische Mythen, ii. Achilleis* (Berlin, 1887) s. 523.

[369] Bkz. s. 198.

kir. Dolayısıyla çocuğun saçlarının kesilmesi, yasaklı (tabulu) kişinin kullanmış olduğu kap kacağın yok edilmesine tamamen koşut bir şey olacaktır.[370] Bu görüş, bazı Avustralyalıların uyguladığı, inzivası süresince kullandığı her kabın yakılması, çocuk doğurduktan sonra kadının saçlarından bir kısmının yakılması gibi bir pratikten doğmuştur.[371] Burada kadının saçlarının yakılması açıkça onun kullandığı kapların yakılmasıyla aynı amaca hizmet eder gibi görünmektedir; kaplar, tehlikeli bir hastalıkla kirlenmiş oldukları inancıyla yakıldıklarına göre, aynı şeyi saçlar için de düşünebiliriz. Dolayısıyla, birçok halkların bir çocuğun saçlarının ilk kez kesilişine verdiği önemi ve bu işleme eşlik eden ayrıntılı törenleri anlayabiliriz.[372] Yine, bir erkeğin bir geziden döndükten sonra saçlarını niçin kırpması gerektiğini de anlayabiliriz.[373] Çünkü bir geziye çıkan kimsenin çoğu kez yabancılardan tehlikeli bir hastalık kapmış olacağına inanıldığını, bu yüzden de eve dönüşte kendi halkı içine özgürce karışmasına izin verilmesi için önce çeşitli arınma törenlerine katılmak zorunda olduğunu yukarda görmüştük.[374] Saçların kırpılmasının bu arındırma ve mikroplardan temizleme törenlerinden biri olduğunu ileri sürüyorum ben. Bir yeminden sonra saçların kesilmesi de aynı anlama gelebilir. Yemin süresince içinde bulunduğu yasaklılık, kutsallık ve kirlilik gibi tehlikeli durumun (bütün bunlar, aynı ilkel anlayış için kullanılan farklı ifadelerden başka bir şey değildir) bulaştırdığı şeyden o erkeği kurtarmanın bir yoludur bu. Aynı şekilde, Hinduların nehir kenarlarındaki bazı kutsal yerlerde, büyük suç işlemiş ya da vicdan rahatsızlığı çeken erkeklerin kutsal suya dalmadan önce bütün saçları meslekten berberler tarafından kazınmakta, ancak ondan sonra bu sulardan "yeni varlıklar olarak,

[370] Bkz. s. 163, 166 ve devamı.

[371] W. Ridley, "Report on Australian Languages and Traditions," *Journ. Anthrop. Inst.* ii. 268.

[372] Bkz. G.A. Wilken, *Ueber das Haaropfer und einige andere Trauergebräuche bei den Völkern Indonesiens*, s. 94 ve devamı; H. Ploss, *Das Kind in Brauch und Sitte der Völker*[2], i. 289 ve devamı.

[373] Bkz. s. 191, 192 ve devamı.

[374] Bkz. s. 154 ve devamı.

uzun bir yaşam boyu birikmiş suçları silinmiş olarak çıkmaktadırlar."[375]

Beklenileceği gibi, yabanılın boşinanları yiyecek konusu çevresinde toplanmaktadır daha çok; yabanıl, sağlığa yararlı ve besleyici bir sürü hayvanı ve bitkiyi, sırf şu ya da bu nedenle, yiyen için tehlikeli ya da öldürücü olarak düşündüğü için yemekten sakınır. Bu türlü perhizin örnekleri burada verilemeyecek kadar çok sayıda ve herkesin bildiği şeylerdir. Fakat sıradan insanın boşinana bağlı korkular yüzünden çeşitli yiyeceklerden yararlanması böyle yasaklanırsa, krallar ya da rahipler gibi kutsal ya da tabulu kimselere yüklenen bu türden yasaklamaların sayısını ve sıkılığını siz düşünün. Flamen Dialis'in birçok bitki ve hayvanı yemesinin hatta adını ağzına almasının bile yasaklanmış olduğunu, Mısır krallarının et besinlerinin dana ve kaz etiyle sınırlandırılmış olduğunu görmüştük.[376] Loango Sahilinin *Ganga*'ları ya da fetiş rahiplerinin çeşitli hayvan ve balıkları yemeleri hatta görmeleri bile yasaktır, bunun sonucu bunların et besinleri son derece sınırlıdır; çoğu kez, taze kan içebilmelerine karşın yalnızca otlarla ve bitki kökleriyle yaşarlar.[377] Loango tahtı kalıtçısının ta çocukluğundan başlayarak domuz eti yemesi yasaktır; erken yaşlarından başlayarak başkalarıyla birlikte *cola* kullanması yasaktır; ergenlik çağında, bir rahip tarafından, kendi yakaladığı, kendi pişirdiği dışında kuş eti yememesi öğretilir ona; böylece yaşı ilerledikçe tabular giderek artar.[378] Fernando Po'da kralın tahta çıktıktan sonra *cocco (arum acaule),* geyik ve kirpi eti gibi insanların her günkü yiyecekleri olan şeyleri yemesi yasaktır.[379] Manipur Murram'ları arasında (Burma sınırında, Batı Hindistan'da bir bölge) "hem hayvan hem de bitki olarak kabile başkanının yemesi gereken yiyecekler konusunda birçok yasak vardır, Murram'lar, başkanlık

[375] Monier Williams, *Religious Thought and Life in India,* s. 375.

[376] Bkz. s. 117.

[377] Bastian, *Die deutsche Expedition an der Loango-Küste,* ii. 170. Bunlar kanı bir esin aracı olarak içebilirler. Bkz. s. 36 ve devamı.

[378] Dapper, *Description de l'Afrique,* s. 336.

[379] T. J. Hutchinson, *Impressions of Western Africa* (Londra, 1858), s. 198.

görevinin çok rahatsız bir görev olması gerektiğini söylerler."[380] Belli bir yiyeceğin bütün bir kabileye ya da kabilenin bazı üyelerine yasaklanmış olmasının temel nedenini açıklamak, kabilenin tarihi ve inançlarıyla ilgili bugün elimizdekinden çok daha derin bilgiler gerektirir. Bu tür yasaklamaların genel nedeni, kuşkusuz, bütün tabu sisteminin, yani kabilenin ve bireyin korunmasının altında yatan nedenin aynıdır.

Krallık ve rahiplik tabularının listesini uzatmak kolay, ama yukarda verilenler örnek olarak yeterlidir. Konumuzun bu bölümünü bitirmek için geriye yalnızca, araştırmalarımızın buraya kadar bizi yönlendirdiği genel sonuçları özet olarak vermek kalıyor. Yabanıl ya da barbar toplumda çoğu kez kabile arkadaşlarının, kendisinde doğanın genel gidişini kontrol etme yetisi olduğunu varsaydığı insanlar vardır. Bu yüzden bu tür kişilere tapınılır ve tanrı davranışı gösterilir. Bu insan tanrıların aynı zamanda, kabile arkadaşlarının yaşamları ve yazgıları üzerinde geçici etkiye sahip olup olmadıkları, ya da işlevlerinin yalnızca tinsel ve doğaüstü olup olmadığı, başka bir deyişle tanrı oldukları kadar kral mı yoksa yalnızca tanrı mı oldukları bizi burada pek ilgilendirmeyen bir ayrımdır. Onların varsayılan kutsallıkları bizim üzerinde durmamız gereken temel şeydir. Bu bakımdan, onlar, insanlığın varlığını sürdürmek için bağlı olduğu fiziksel görüngülerin devamı ve düzenli bir biçimde yinelenmesi yönünden, kendilerine tapanlara karşı kutsal bir özveri ve garantidirler. Bu yüzden, doğallıkla, bu tür bir tanrı-insanın yaşamı ve sağlığı, mutluluklarını ve hatta varlıklarını kendisine bağlamış olan insanların büyük ilgi konusudur; doğal olarak, en son kötü durum olan ölüm de içinde insan bedeninin açık olduğu belalardan sakınmak için ilk insanın aklının bulduğu bu tür kurallara uymaya zorlanır onlar tarafından. Bu kurallar, incelememizin de gösterdiği gibi, ilkel görüşe göre, yeryüzünde uzun süre yaşamak istiyorsa azıcık aklı olan her insanın uymak zorunda olduğu genel ilkelerden

[380] G. Watt (Albay W. J. M'Culloch'tan alıntı) "The Aboriginal Tribes of Manipur," *Journ. Anthrop. Inst.* xvi. 360.

başka şeyler değildir. Ama sıradan insanlar ele alındığında bu kurallara uyulması kişinin kendi seçimine bırakıldığı halde, sıra tanrı-insana geldiğinde, bu yüksek görevinden alınma hatta ölüm gibi cezalar altında kendisine zorla uygulanır bunlar. Çünkü ona tapınanlar, ona bu yasaklar konusunda hile yapmasına izin veremeyecek kadar çok şeyler bağlamışlardır onun yaşamına. Bu yüzden de, yabanıl filozofların zekâsının çok uzun zaman önce geliştirmiş olduğu ve kocakarıların kış akşamları ocak başında ateşin çevresinde toplanmış torunlarına paha biçilmez hazineler olarak hâlâ aktardığı bütün bu garip boşinanlar, eski-dünya atasözleri, saygın deyişler — evet bütün bu eskil hayaller, kuruntular üstüste yığılmıştır, beynin bütün bu örümcek ağları, eski kralın, o insan tanrının izi çevresinde örülmüştür; tıpkı bir örümceğin tuzağına düşmüş bir sinek gibi bunlara yakalanmış olan bu kral, bu insan-tanrı elini ayağını oynatamaz durumdadır, çünkü sonsuz bir labirent içinde birbirine tekrar tekrar geçmiş olan, "hava kadar hafif ama demir halkalar kadar sağlam" törenin iplikleri, bir kurallar ağı içine sımsıkı bağlar onu, oradan ancak ölüm ya da görevden alma kurtarabilir onu.

Geçmişi araştıranlar için eski kralların ve rahiplerin yaşamı böyle bilgilerle doludur. Dünya daha gençken akıl yerine geçen her şey onun içinde özetlenmiş durumdadır. O, her insanın örnek alarak yaşamını şekillendirmeye çalıştığı kusursuz bir örnekti; bir barbar felsefenin çizdiği çizgiler üzerinde kesin bir doğrulukla kurulmuş kusursuz bir model. Bu felsefe bize ne denli kaba ve yanlış görünürse görünsün, ondaki mantıksal sağlamlığı yadsımak haksızlık olurdu. Canlı varlık içinde var olan ama ondan farklı, ondan ayrılabilen minik bir varlık ya da ruh gibi yaşamsal bir ilke kavramından yola çıkarak, yaşamı pratik olarak yönlendirmek için, bir kurallar dizgesi çıkarır: bu dizge genel olarak tutarlıdır ve oldukça tam ve uyumlu bir bütün oluşturur. Bu dizgenin çatlağı —öldürücü bir çatlaktır bu— kendi uslamlamasında değil, öncüllerinde yatmaktadır; kavramdan ortaya çıkardığı sonuçların konudışı oluşunda değil, yaşamın doğası kavramındadır. Fakat, yanlışlıklarını kolayca saptayabildiğimiz için bu öncülleri gülünç olarak damgalamak felse-

fedişi olduğu kadar nankörlük de olurdu. Bizler, bizden önce gelip geçmiş kuşakların attığı temeller üzerinde duruyoruz; bugün ulaşmış olduğumuz ve pek de yüksek sayılmayacak noktaya kadar yükselebilmek için insanlığın harcadığı acılı ve uzun çabaları ancak şöyle böyle fark edebiliriz. Sabırlı düşünceleri ve etkin çabaları bizi bugün olduğumuz duruma getiren o adsız ve unutulmuş çalışkan insanlara minnet borçluyuz. Bir çağın, elbette ki bir tek insanın ortak hazineye ekleyeceği bilgi toplamı küçüktür ve biz büyük bilgi yığınına ekleme ayrıcalığına ulaştığımız birkaç kırıntıyla övünürken, o yığını görmezlikten gelmek, nankörlükten ayrı olarak aptallık ve onursuzluk olur. Gerçekten de, modern çağların ve hatta klasik antik çağların insan ırkımızın genel ilerlemesine yapmış olduğu katkıları gereği gibi değerlendirememe tehlikesi yok bugün. Ama bu sınırları aştığımız zaman durum farklı. Küçük görme ve alay ya da horgörü ve suçlama çoğu kez yabanıla ve onun tarzlarına lütfen gösterilen tek tanımadır. Ama gönül borcuyla anmamız gereken kimselerden birçoğu, belki de büyük çoğunluğu yabanıllardı. Çünkü bütün olup bitenlerden sonra bizim yabanılla olan benzerliklerimiz, ondan ayrıldığımız taraflardan sayıca çok daha fazladır; onunla ortak olan, gerçek ve yararlı olarak geriye kalan nemiz varsa, bunu, bizim bugün özgün ve sezgisel olarak bakmaya eğilimli olduğumuz o görünüşte temel düşünceleri deneyimle yavaş yavaş elde etmiş ve kalıt olarak bize aktarmış olan yabanıl atalarımıza borçluyuz. Yüzlerce yıldır bize aktarılmakta olan bir servetin kalıtçıları gibiyiz bizler; bu serveti yapmış olanların anıları çoktan unutulmuş, şimdilik onu ellerinde tutanlarsa ona dünyanın başlangıcından beri ırklarının özgün ve değiştirilmez bir mülkiyeti olarak bakmaktalar. Fakat düşününce ve araştırınca, çoğu kez kendimizin olarak kabul ettiğimiz şeylerin çoğunu atalarımıza borçlu olduğumuzu; onların yaptıkları hataların bilinçli taşkınlıklar ya da deli saçmaları değil, ortaya kondukları zamanda haklı görülebilir olan ama daha eksiksiz deneyimlerin yetersiz duruma getirdiği basit varsayımlar olduğunu anlayacağız. Hakikat, en sonunda, ancak varsayımların birbiri ardından denenmesi ve yanlışın atılmasıyla ortaya çıkmıştır. Nelerden sonra

bizim hakikat dediğimiz şey, en iyi şekilde yürüdüğü anlaşılan varsayımdan başka bir şey değildir. Bu nedenle, yabanıl çağların ve ırkların düşüncelerini ve pratiklerini gözden geçirirken, onların hatalarına hakikatın peşinde koşarken yapılmış kaçınılmaz sürçmeler olarak sevecenlikle bakmak ve günün birinde bizim de gerek duyabileceğimiz hoşgörüyü göstermek akıllılık olacaktır: *cum excusatione itaque veteres audiendi sunt* (Suçların bağışlanmasıyla eskiler dinlemeye değer oldular).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TANRIYI ÖLDÜRME

Gizemleri dinle bağdaşmayan birtakım saçmalıklar üstünlük kazanmış... bunlar insanın ölümünden sonra, kutsal olmamasına karşın, kutsallığın tanıkları durumuna getirilmiştir.

FIRMICUS MATERNUS
(De errore profanarum religionum, c. 6.)

1 — Kutsal Kralı Öldürme

İLKEL İNSAN sonsuz zaman fikrinden yoksun olduğu için, doğallıkla tanrıların da kendisi gibi ölümlü olduğunu varsayar. Grönlandlılar rüzgârın, en güçlü tanrılarını bile öldürebileceğine ve tanrının bir köpeğe dokunursa mutlaka öleceğine inanırlardı. Hıristiyan Tanrısı diye bir şeyin olduğunu öğrendiklerinde, onun *hiç* mi ölmediğini sorup durdular, ölmediğini öğrendiklerindeyse çok şaştılar ve onun gerçekten de iyi bir tanrı olması gerektiğini söylediler.[1] Bir Kuzey Amerikalı Kızılderili, Albay Dodge'un sorularına verdiği yanıtta, dünyanın Büyük Ruh tarafından yaratıldığını söyledi. Hangi Büyük Ruh'tan, iyisinden mi yoksa kötüsünden mi söz ettiği sorulduğundaysa, "Yo, *onlardan* hiçbiri," diye yanıt verdi, "dünyayı yaratmış olan Büyük Ruh çoktan ölmüş. Bu kadar uzun yaşayamadı belki de."[2] Filipin Adalarında bir kabile, İspanyol fatihlerine

[1] Meiners, *Geschichte der Religionen,* i. 48.

[2] R. I. Dodge, *Our Wild Indians,* s. 112.

Yaratıcının mezarının Cabunian Dağının tepesinde olduğunu söylemişti.[3] Hotantoların bir tanrısı ya da kutsal kahramanı olan Heitsi-eibib birçok kez ölmüş ve yeniden yaşama dönmüştü. Mezarlarına genellikle dağlar arasındaki dar geçitlerde rastlanır.[4] Yunanistan'ın büyük tanrısı Zeus'un mezarı ziyaretçilere daha çağımızın başlangıcına kadar Girit'te gösterilirdi.[5] Dionysos'un vücudu Delfi'de altın Apollon heykelinin yanında gömülüdür, mezar taşında şunlar yazılıdır: "Burada Semele'nin oğlu Dionysos'un ölüsü yatmaktadır."[6] Bir öyküye göre Apollon'un kendisi Delfi'de gömülüdür; çünkü Pythagoras'ın tanrının mezarı üzerine onun piton tarafından nasıl öldürüldüğünü ve üç ayaklı altarın altına nasıl gömüldüğünü anlatan bir yazıt yazdığı söylenmektedir.[7] Cronus, Sicilya'da gömülüdür,[8] Hermes, Aphrodite ve Ares'in mezarları Hermopolis, Kıbrıs ve Trakya'da gösterilmektedir.[9]

Görülmeyen büyük tanrıların böyle öldüğü varsayılırsa, bir insanın etinde ve kanında eyleşen bir tanrının aynı yazgıdan kaçması beklenemez. Daha önce de görmüş olduğumuz gibi, bugün ilkel halklar kendi güvenliklerinin hatta dünyanın güvenliğinin bu tanrı insanlardan ya da bedeninde tanrıyı taşıyanlardan birinin yaşamına bağlı olduğuna inanır. Bu yüzden de doğallıkla onun yaşamının korunmasına kendilerininki hatırına en büyük özeni gösterirler. Ama ne kadar özen ve dikkat gösterirlerse göstersinler, bu tanrı insanın yaşlanmasını, zayıflamasını ve en sonunda ölmesini önleyemezler. Ona tapınanlar hesaplarını bu üzücü zorunluluğa dayamak

[3] Blumentritt, "Der Ahnencultus und die relig. Anschauungen der Malaien des Philippinen-Archipels," *Mittheilungen d. Wiener Geogr. Gesellschaft*, 1882, s. 198.

[4] Theophilus Hahn, *Tsuni-Goam, the Supreme Being of the Khoi-Khoi*, s. 56, 69.

[5] Diodoros, iii. 61; Pomponius Mela, ii. 7, 122; Minucius Felix, *Octavius*, 21.

[6] Plutarkhos, *Isis et Osiris*, 35; Philochorus, *Fragm. 22; Müller, Fragm.* Hist. Graec. i. s. 387.

[7] Porphyry, *Vit. Pythag.* 16.

[8] Philochorus, *Fr.* 184, *Fragm. Hist. Graec.* ii. s. 414.

[9] Lobeck, *Aglaophamus*, s. 574 ve devamı.

ve bunu en iyi biçimde karşılamak zorundadır. Tehlike korkunçtur; çünkü eğer doğanın gidişi insan-tanrının yaşamına bağlıysa, onun güçlerinin yavaş yavaş zayıflamasından ve en sonunda ölümle ortadan kalkmasından ne felaketler beklenmez ki? Bu tehlikelerden kurtulmanın bir tek yolu vardır. Tanrı kralın, güçlerinin zayıflamaya başladığı belirtilerini gösterir göstermez öldürülmesi ve ruhunun tehdit edici çürümeyle ciddi bir biçimde bozulmadan önce güçlü kuvvetli bir ardılına aktarılması gerekir. İnsan-tanrıyı yaşlılıktan ve hastalıktan ölmeye bırakmaktansa öldürmenin yararları yabanıla göre çok açıktır. Çünkü eğer insan-tanrı bizim doğal ölüm dediğimiz biçimde ölürse, yabanıla göre bu, onun ruhunun ya isteyerek bedeninden ayrıldığı ve geri dönmeyi kabul etmediği anlamına ya da daha yaygın olarak bir şeytan veya büyücü tarafından bedeninden çalındığı veya başıboş dolaşmaları sırasında alıkonduğu anlamına gelir.[10] Bu durumlardan hangisinde olursa olsun insan-tanrının ruhu ona tapınanlar için kaybolmuş demektir; bununla birlikte refahları da gitmiş, varlıkları tehlikeye girmiştir artık. Ölmekte olan tanrının ruhunu, dudaklarından ya da burun deliklerinden ayrıldığı sırada yakalayıp bir ardılına aktarabilseler bile işlerine yaramayacaktır bu; çünkü hastalıktan ölmekte olan ruh tanrının bedenini zayıflığın ve tükenmenin son aşamasında terk edecektir, böyle olunca da aktarılabileceği bedende aynı zayıf varlığı sürdürecektir. Oysa ona tapınanlar onu öldürmekle, önce, ruhunu kaçarken yakalamayı ve uygun bir ardıla aktarmayı garanti altına alabilmekte; ikinci olarak da, doğal gücü azalmadan önce onu öldürmekle, insan-tanrının bozulmasıyla dünyanın da bu bozulmaya sürüklenmemesini güven altına almaktadırlar. Dolayısıyla, insan-tanrıyı böylece öldürmek ve ruhunu, henüz gücü kuvveti yerindeyken, güçlü bir ardılına aktarmakla amaca ulaşılmakta ve bütün tehlikelerden sakınılmış olmaktadır.

Zorlu bir ölümü yaşlılıktan ya da bir hastalıktan yavaş ölüme yeğleme nedenlerinden bazıları açıkça insan-tanrıya olduğu kadar sıradan insanlara da uygundur. Örneğin Mangaianlar "doğal bir

[10] Bkz. s. 121 ve devamı.

ölümle ölenlerin ruhlarının, bedenleri çözülme halinde olduğu için, zayıf ve güçsüz olduğunu; oysa savaşta ölenlerin ruhlarının, bedenleri hastalıkla güçten düşmemiş olduğu için, güçlü ve sağlam olduğunu" düşünürler.[11] Bundan dolayı insanlar bazan zayıf düşmeden kendilerini öldürmeyi ya da öldürülmeyi yeğlerler; böylece, gelecek yaşamda ruhları, yaşlılıktan ve hastalıktan zayıflamış ve yıpranmış olacağına bedenlerinden ayrıldığı andaki gibi taptaze ve güçlü kuvvetli başlayacaktır yaşamaya. Örneğin Fiji'de "kendini kurban etme hiç de ender bir şey değildir ve bu yaşamı terk ederlerken sonsuza kadar hep böyle kalacaklarına inanırlar. Bu da, yaşlılığın zayıflığından ya da kötürüm bir duruma düşmekten gönüllü bir ölümle kaçmak için güçlü bir neden oluşturur."[12] Ya da Fijilileri gözlemleyen bir başka kişinin daha doğru olarak ileri sürdüğü gibi "yaşlı erkeklerin gönüllü olarak kendilerini öldürme töresi —en olağanüstü usulleri arasındadır bu— aynı zamanda gelecek yaşamla ilgili boşinanlarıyla bağlantılıdır. Kişilerin cennet hazlarına ölüm anındaki zihinsel ve bedensel yetenekleriyle kavuştuklarına, kısacası, tinsel yaşamın, bedensel varlığın son bulduğu yerde başladığına inanırlar. Bu görüşte olunca, yaşlandıkça zihinsel ve bedensel güçleri onları zevk alma yeteneklerinden yoksun bırakacak derecede zayıflamadan bu değişiklikten geçmeyi arzulamaları doğaldır. Bu nedene, savaşçı bir topluluk içinde bedensel zayıflıktan nefreti, artık kendilerini koruyamaz durumda olanları bekleyen haksızlıkları ve aşağılamaları da eklemek gerekir. Bu yüzden, bir kişi, yaşının ilerlemesiyle birlikte gücünün azalmakta olduğunu anlayınca ve çok geçmeden bu yaşamdaki görevlerini yerine getiremeyeceğini, gelecekteki zevkleri paylaşamayacağını hissedince, yakınlarını yanına toplar ve onlara kendisinin artık tükendiğini ve yararsız duruma geldiğini, herkesin kendisinden utanır hale geldiğini gördüğünü, yerin altına girmeye karar verdiğini söyler." Böylece kararlaştırılan bir günde buluşurlar ve o

[11] Gill, *Myths and Songs of the South Pacific*, s. 163.

[12] Ch. Wilkes, *Narrative of the U.S. Exploring Expedition* (Londra, 1845), iii. 96.

kişiyi canlı canlı gömerler.[13] Vaté'de (Yeni Hebridler), yaşlılar kendi istekleriyle canlı canlı gömülürlerdi. Yaşlanmış bir aile reisi canlı olarak gömülmemişse, aile için bir yüz karası olarak kabul edilirdi bu.[14] Habeşistan'da bir Yahudi kabilesi olan Kamantların "kişiyi hiçbir zaman doğal ölümle ölmeye bırakmadıkları, yakınlarından biri ölmeye yakın bir yaşa gelmişse boğazını kesmesi için köyün rahibinin çağrıldığı, eğer bu iş yapılmamışsa, giden ruhun kutsanmış kişilerin sarayına giremeyeceğine inandıkları" bildiriliyor.[15]

Fakat biz burada özellikle tanrı-insanın —kutsal kral ya da rahip— ölümüyle ilgileniyoruz. Daha önce de görmüş olduğumuz gibi, Kongo halkı, papaları Chitomé doğal bir ölümle ölecek olursa dünyanın yok olacağına, sadece onun gücü ve ustalığıyla ayakta tuttuğu yeryüzünün ortadan kalkacağına inanırdı. Bunun için de, papa hastalanıp ölmeye yüz tutunca onun ardılı olacak olan insan elinde bir ip ve bir sopayla papanın evine girerek onu boğar ya da ölünceye kadar sopayla döverdi.[16] Meroe'li Etiyopya krallarına tanrı gibi tapınılırdı; fakat rahipleri ne zaman istese, krala bir haberci gönderirler, ölmesini emrederlerdi ona, emre yetke olarak da tanrıların bir kehanetini gösterirlerdi. Krallar, Mısır Kralı II. Ptolemaios'un çağdaşı olan Ergamenes'in saltanatına kadar bu emre hep boyun eğmişlerdi. Ergamenes, kendisini yurttaşlarının boşinanlarından kurtaran Yunan eğitimi gördüğü için, rahiplerin emirlerini dikkate almama cesaretini gösterdi, bir grup askerle Altın Tapınağa girerek rahipleri kılıçtan geçirdi.[17] Orta Afrika'da Unyoro Krallığında töre hâlâ kral ciddi biçimde hastalanırsa ya da yaşlılıktan dolayı zayıflar-

[13] *U.S. Exploring Expeditions, Ethnology and Philology,* yazan: H. Hale (Philadelphia, 1846), s. 65. Karş. Th. Williams, *Fiji and the Fijians,* i. 183; J. E. Erskine, *Journal of a Cruise among the Islands of the Western Pacific,* s. 248.

[14] Turner, *Samoa,* s. 335.

[15] Martin Flad, *A Short Description of the Falasha and Kamants in Abyssinia,* s. 19.

[16] J. B. Labat, *Relation historique de l'Ethiopie Occidentale,* i. 260 ve devamı; W. Winwood Reade, *Savage Africa,* s. 362.

[17] Diodoros Siculus, iii. 6; Strabon, xvii. 2, 3.

sa kendi karıları tarafından öldürülmesini gerektiriyor; çünkü eski bir kehanete göre kralın doğal bir ölümle ölmesi halinde taht hanedanın elinden gitmiş olacaktır.[18] Yukarı Kongo'da Kibanga kralı sonuna yaklaşır gibi olduğunda büyücüler boynuna bir ip geçirirler ve ölünceye kadar ipi sıkarlardı.[19] Yüzünde kırışıklıklar belirmeye ya da saçları kırlaşmaya başlayınca kralı öldürmek, bir Zulu töresi gibi görünüyor. En azından, bu yüzyılın başlarında, kötü ünlü Zulu tiranı Chaka'nın sarayında bir süre yaşamış olan birinin yazdığı aşağıdaki parçadan bu anlaşılıyor: "Kralın bana olan öfkesinin alışılmışın ötesinde sertliğine, o acayip kocakarı ilacı, saç yağı vesile olmuştu; Mr. Farewell ilacın bütün yaş belirtilerini ortadan kaldırdığına inandırmıştı onu. Böyle bir ilacın yapılabilir olduğunu işittiği ilk andan başlayarak onu elde etmeye can atıyordu, her fırsatta bu konuda endişesini bize anımsatmayı unutmuyordu; özellikle de misyonerlik görevine çıkışlarımızda verdiği emirler bu ilaçla ilgili oluyordu. Zoolaların barbarca törelerinden birine göre, krallarının, seçilmelerinde ya da başa getirilmelerinde ne yüzünde kırışıklar ne de kır saçları olmaması gerekmektedir, çünkü bunlar savaşsever bir halkın hükümdarı olacakların sahip olmaması gereken belirgin işaretlerdi. Aynı şekilde, krallarının hiçbir zaman saltanata uymazlık ya da yetersizlik belirtileri de göstermemesi zorunludur; bu yüzden, onların bu belirtileri ellerinden geldiğince gizlemeleri önemli olmaktadır. Chaka saçlarının yakında kırlaşacağından çok korkar olmuştu; ay altındaki bu dünyadan çekilmeye hazırlanmasının bir işareti olacaktı bu, bunun ardından da kralın ölümü geliyordu tabii."[20]

Kralların, herhangi bir kişisel kusur gösterir göstermez öldürülmeleri töresi, iki yüzyıl önce bugünkü Zulu ülkesinin kuzeyine

[18] *Emin Pasha in Central Africa, being a collection of his Letters and Journals* (Londra, 1888), s. 91.

[19] P. Guilleme, "Credenze religiose dei Negri di Kibanga nell' Alto Congo," *Archivio per lo studio delle tradizioni popolari*, vii. (1888) s. 231.

[20] Nathaniel Isaacs, *Travels and Adventures in Eastern Africa*, i. s. 295 ve devamı, karş. s. 232, 290 ve devamı.

düşen Sofala'nın Kafir krallıklarında da geçerliydi. Bu Sofala krallarına, daha önce de gördüğümüz gibi[21] halkları tanrı gözüyle bakarlardı, yağmur ya da gün ışığı, hangisini istiyorlarsa vermesi için ona yakarırlardı. Bununla birlikte, bedence hafif bir kusur, diyelim bir diş kaybı, eski bir tarihçinin aşağıda yazdıklarından öğrendiğimize göre, bu tanrı-insanları öldürmek için yeterli bir neden olarak görülüyordu: "Quiteva'nın (Sofala nehriyle sınırdaş ülkenin kralı) topraklarına komşu, Sedanda adında bir başka prensin toprakları vardır. Bu prens cüzzama yakalandığı için, ülkenin yasalarına uygun olarak, hastalığının tedavi edilmez olduğunu anlayarak kendini zehirlemeye karar vermişti; yoksa bu hastalık kendini halkının gözünde öyle iğrenç bir duruma koyacaktı ki onu zor tanıyacaklardı. Sonunda, yerine geçecek kimseyi belirledi, çünkü onun düşüncesine göre her şeyde halklarına örnek oluşturması gereken hükümdarların, kişiliklerinde bile, hiçbir kusuru olmaması gerekiyordu; olur da başlarına böyle bir şey gelecek olursa, yaşamaya ve topraklarını yönetmeye hakları kalmıyordu artık; yasayı çiğnemenin ayıbını taşıyacağına, bu yasaya uygun olarak, ölümü yaşama yeğliyorlardı. Fakat Quiteva'lardan biri bu yasaya aynı titizlikle uymadı: bir dişini kaybetmişti, öncüllerinin uygulamasına uyma niyetinde olmadığı için de, halka, kendisini gördüklerinde tanıyabilsinler diye bir dişini kaybetmiş olduğunu duyurdu; bir de, kullarının refahı için varlığını zorunlu saydığı için, olabildiğince yaşamaya ve hüküm sürmeye kararlı olduğunu bildirdi. Aynı zamanda, öncüllerinin uygulamasını açıkça kınıyordu: rastlantıyla başlarına gelen kazalardan dolayı kendilerini ölüme yargıladıkları için düpedüz basiretsizlikle, hatta çılgınlıkla suçluyordu onları; doğanın gidişi bile onu bu sonuca götürmüş olsa ölüme boyun eğmek onun için çok acınılacak bir şey olacaktı. Ayrıca, aklı olan herhangi bir kimsenin, nerde kaldı bir kral, zaman tırpanını vaktinden önce kullanmak zorunda olmadığının da farkındaydı; bu ölüm yasasını kaldırarak bütün ar-

[21] Bkz. s. 45 ve devamı.

dıllarının, aklı başında olmak koşuluyla, kendi verdiği örneği ve kendisinin koyduğu yeni yasayı izlemelerini emrediyordu."[22]

Bu nedenle bu Sofala Kralı, Etiyopya Kralı Ergamenes gibi yürekli bir reformcuydu. Etiyopya krallarını ölüme yargılamanın nedeninin, Zulu ve Sofala krallarının durumunda olduğu gibi, bedensel herhangi bir kusurun ya da çökme belirtisinin kişiliklerinde ortaya çıkışı olduğunu varsayabiliriz; rahiplerin, kralın öldürülmesine yetki veren kehanetiyse, bedeninde herhangi bir kusur olan kralın yönetiminden büyük felaketlerin doğacağı anlamına geliyordu; tıpkı "topal bir saltanata" yani topal bir kralın saltanatına karşı Spartalıları uyaran kehanet gibi.[23] Etiyopya krallarının, bu öldürme yasası kaldırılmadan çok önce bedence irilikleri, güçleri ve güzelliklerine göre seçiliyor olması da bu varsayımı doğruluyor.[24] Bugün bile Wadâi Sultanının gözle görünür bedensel bir kusuru olmaması gerekir; bir Angoy kralı, kırık ya da doldurulmuş bir diş ya da eski bir yara izi gibi bir tek kusuru varsa tahta çıkamaz.[25] Dolayısıyla, özellikle önümüzde öteki Afrika örnekleri dururken, Etiyopya kralının kişiliğinde görülen herhangi bir bedensel kusurun ya da yaşlılık belirtisinin onun öldürülmesi için bir işaret olduğunu varsaymak doğal bir şey olmaktadır. Daha ileri bir tarihte, Etiyopya Kralının bedeninin herhangi bir yerinde bir sakatlanma olursa, sarayındaki herkesin de aynı şekilde sakatlandığı kaydediliyor.[26] Ama bu kural,

[22] Dos Santos, "History of Eastern Ethiopia" (Paris 1684), Pinkerton, *Voyages and Travels,* xvi. 684.

[23] Plutarkhos. *Agesilaus,* 3.

[24] Herodotos, iii. 20; Aristoteles, *Politics,* iv. 4, 4; Athenaeus, xiii. s. 566. Nicolaus Damascenus'a göre (*Fr.* 142, *Fragm. Historic. Graecor.* ed. C. Müller, iii. s. 463), kral yasal bir ardıl bırakmadan ölürse, ardıllar kız kardeşlerinin oğulları ise, ancak en yakışıklısı ve en cesuru tahta çıkarılıyordu. Fakat başka yetkeler bu sınırlamadan söz etmiyor. Gordio'lular arasında en şişman erkek kral seçilirdi; Syrako'lular arasında en uzun boylu ya da kafası en uzun olan erkek kral seçilirdi. Zenobius, v. 25.

[25] G. Nachtigal. *Saharâ und Sûdân* (Leipzig, 1889), iii. 225; Bastian, *Die deutsche Expedition an der Loango-Küste,* i. 220.

[26] Strabon, xvii. 2, 3; Diodoros, iii. 7.

herhangi bir kişisel kusurdan dolayı kralın öldürülmesi yasası kaldırıldıktan sonra bir tarihte konmuş olabilir; örneğin bir dişini kaybettiği için kralı ölüme zorlamak yerine, bütün adamları bir dişlerini kaybetmek zorunda kalıyor, böylece adamlarının krala karşı herhangi bir haksız üstünlüğü ortadan kaldırılmış oluyordu. Böyle bir kural aynı bölgede Darfur Sultanlarının sarayında hâlâ uygulanmaktadır. Sultan öksürdüğünde, herkes dilini damağına vurarak *ts ts* sesi çıkarır; hapşırdığında, bütün cemaat ağlayışa benzer bir ses çıkarır; attan düşse, peşindeki herkesin de onun gibi attan düşmesi gerekir; bir tanesi eyer üzerinde kalırsa, rütbesi ne olursa olsun yere yatırılır ve dövülür.[27] Orta Afrika'da Uganda Kralının sarayında, kral güldüğünde herkes güler; hapşırsa herkes hapşırır; üşütse herkes üşütmüş gibi yapar; saçını kestirse herkes saçını kestirir.[28] Celebes'te Boni'nin sarayında, kral ne yaparsa bütün saraylıların da aynı şeyi yapması bir kuraldır. Ayaktaysa onlar da ayaktadır; oturursa onlar da oturur; atından düşerse onlar da atlarından düşer; yıkanırsa onlar da yıkanır, oradan geçenlerin, iyi ya da kötü, üzerlerinde ne varsa öylece suya girmeleri zorunludur.[29] Ama biz kutsal insanın ölümüne dönelim. Eski Prusyalılar, tanrılar adına kendilerini yöneten bir yöneticiyi yüce efendileri olarak kabul ederlerdi ve bu kişi Tanrı'nın Sözcüsü *(Kirwaido)* olarak bilinirdi. Kendini zayıf ve hasta hissettiğinde, arkasında iyi bir ad bırakmak istiyorsa, dikenli çalı-çırpıdan büyük bir yığın yaptırır, üzerine çıkar ve halka uzun bir söylev çekerdi, tanrılara yararlı işler yapmalarını öğütler, tanrılara gideceğine ve halk adına onlarla konuşacağına söz verirdi. Sonra kutsal meşe ağacının önünde yanmakta olan sonsuz ateşten bir parça alır ve çalı yığınını tutuşturarak ateşte kendini yakar.[30]

[27] Mohammed Ebn-Omar El-Tounsy, *Voyage au Darfour* (Paris, 1845), s. 162 ve devamı; *Travels of an Arab Merchant in Soudan,* Fransızca'dan Bayle St. John tarafından kısaltılmış (Londra, 1854), s. 78; *Bulletin de la Société de Géographie* (Paris) IV. Dizi, iv. (1852) s. 539 ve devamı.

[28] R. W. Felkin, "Notes on the Waganda Tribe of Central Africa," *Proceedings of the Royal Society of Edinburgh,* xiii. (1884-1886) s. 711.

[29] *Narrative of events in Borneo and Celebes, from the Journals of James Brooke, Esq., Rajah of Sarawak.* Yazan: Kaptan R. Mundy, i. 134.

[30] Simon Grunau, *Preussische Chronik,* herausgegeben von Dr. M. Perlbach (Leipzig, 1876), i. s. 97.

Yukarda anlatılan durumlarda halk, kutsal kral ya da rahibi, sağlığının bozulduğuna ya da yaşının ilerlediğine değgin herhangi bir görünür belirti kendilerini uyarıncaya kadar görevde bırakır, bundan sonra artık kutsal görevlerini yerine getirmeye uygun değildir; fakat bu tür belirtiler görününceye kadar öldürülmez. Bununla birlikte bazı halklar en küçük bir belirtinin ortaya çıkmasını beklemenin güvensiz olduğunu düşünüp, kralı henüz yaşamının en canlı dönemindeyken öldürmeyi yeğlemektedir. Buna göre de, artık halkını yönetemeyeceği bir süre saptamakta, bu dönemin bitiminde onu öldürmektedir; bu dönem, arada fiziksel bakımdan çöküş olasılığını ortadan kaldıracak kadar kısa olmaktadır. Güney Hindistan'ın bazı bölgelerinde bu süre on iki yıldı. Örneğin, eski bir gezgine göre Quilacare eyaletinde "Bir Pagan Dua Evi vardır, burada çok önem verdikleri bir put vardır, her on iki yılda bir onun onuruna büyük bir şölen verirler, bütün Paganlar bir bayrama katılır gibi katılır bu şölene. Bu tapınağın birçok toprağı ve bir hayli geliri vardır; büyük bir iştir bu. Bu eyaletin bir kralı vardır; jübileden jübileye on iki yıl hüküm sürer. Yaşam tarzı şöyledir: on iki yıl tamamlandığında, şölen günü sayısız insan toplanır oraya, Brahmanlara yiyecek vermek için bol para harcanır. Kral ağaçtan bir iskele yaptırır, üzerine ipek kumaşlar yayar; o gün büyük törenler ve müzik eşliğinde bir gölde yıkanmaya gider, bundan sonra putun yanına gider ve ona yalvarır, iskelenin üzerine çıkar, orada bütün halkın önünde çok keskin bıçaklar alır eline ve önce burnunu, sonra kulaklarını, dudaklarını ve bütün organlarını kesmeye başlar, yapabildiğince fazla et kesmeye çalışır vücudundan; ve bunları aceleyle etrafa saçar, o kadar kan akar ki vücudundan, bayılmaya yüz tutar, en sonunda da gırtlağını keser. Bu kurban töreni puta adanmıştır; on iki yıl hüküm sürmek ve put aşkına böyle kurban olmak isteyen kişi orada bulunmak ve bunları seyretmek zorundadır; bulunduğu yerden onu alıp kral olarak iskeleye çıkarırlar."[31]

[31] Barbosa, *A Description of the Coasts of East Africa and Malabar in the beginning of the Sixteenth Century* (Hakluyt Society, 1866), s. 172 ve devamı.

Eski günlerde Samorin ya da Malabar Sahilinde Calicut Kralı da on iki yıllık krallığının sonunda halkın önünde gırtlağını kesmek zorundaydı. Ama on yedinci yüzyılın sonuna doğru bu kural şöyle değiştirildi: "Çağdaş Samorinler yeni bir töre izliyorlar, on iki yılın sonunda, jübile yapılacağı bütün ülkede duyuruluyor, geniş bir ovada kral için bir çadır kuruluyor, on-on iki gün süreyle büyük bir şölen veriliyor, herkes sevinç ve neşe içinde eğleniyor, gece gündüz tüfekler patlıyor havada, şölenin sonunda, tehlikeli bir eylem sonunda bir taç kazanmak isteyen dört konuk kralın muhafızlarıyla dövüşe dövüşe çadıra yanaşıp Samorini çadırında öldürmeye çalışıyor, bunu yapan kişi onun yerine geçiyor. 1695 yılında bu jübilelerden biri yapıldı ve çadır, Calicut'un on beş fersah güneyinde bir liman olan Pennany yakınında kuruldu. Bu tehlikeli işe girişecek üç adam çıktı, kılıçları ve kalkanlarıyla muhafızların arasına düştüler, birçok kişiyi öldürdükten ve yaraladıktan sonra kendileri de öldürüldüler. Bu gözü dönmüş kişilerden birinin on beş, on altı yaşında bir yeğeni vardı, muhafızlara saldırırken amcasının yanından ayrılmıyordu, amcasının düştüğünü görünce delikanlı muhafızların arasından çadıra daldı ve Majestelerinin başına bir darbe indirdi, başının üzerinde yanan koca bir pirinç lamba darbeyi boşa çıkarmasaydı, kesin işini bitirmişti kralın; ama bir ikinci darbeye girişemeden muhafızlar tarafından öldürüldü; ve sanırım, hâlâ aynı Samorin hüküm sürüyor. Şans eseri sahile o zamanlarda gelmiştim, üç gün üç gece ardı arası kesilmeden tüfek sesleri duydum."[32]

Bazı yerlerde öyle görünüyor ki halk kralın bedence ve akılca bir yıldan fazla sağlam kalacağına güvenemiyordu; bundan dolayı da bir yıllık saltanatın sonunda kral öldürülüyor, yerine bir yıllık krallığı sonunda öldürülmek üzere yeni bir kral atanıyordu. Aşağıdaki kanıtlar en azından bu sonuca götürüyor bizi. Bir Babil rahibi olarak yüce bir bilgelikle konuşan tarihçi Berosus'a göre, Babil'de her yıl kutlanan bir Sacaea şenliği vardı. Lous ayının 16'ncı günü başlar beş gün sürerdi. Bu beş gün içinde efendiler ve köleler yer

[32] Alex. Hamilton, "A new Account of the East Indies," Pinkerton, *Voyages and Travels*, viii. 374.

değiştirir, köleler emir verir, efendiler bu emirleri yerine getirirdi. Ölüme yargılı bir mahkûma kralın giysileri giydirilir, kralın tahtına oturtulur ve yemek, içmek, eğlenmek ve kralın cariyeleriyle yatmak gibi istediği emirleri vermesine izin verilirdi. Ama beşinci günün sonunda krallık giysileri üzerinden çıkarılır, kamçılanır ve haça gerilirdi.[33] Bu töre, böyle sevinçli günlerde mutsuz bir suçlunun sırtından ödenmiş zalim bir davranış olarak açıklanabilirdi ancak. Ama bir durum —yalancı krala verilen, asıl kralın cariyeleriyle yatma izni— bu yoruma kesinlikle ters düşüyor. Doğulu bir despotun hareminin nasıl kıskançlıkla yabancılardan korunduğunu düşünürsek, oraya girilme izninin despotun kendisi tarafından, kimseye değil de yargılı bir suçluya verilmesi, çok ciddi bir neden olmadıkça mümkün görünmemektedir bize. Bu neden, yargılının kralın yerine ölmek üzere olmasından başka bir şey olamazdı: bu yerine geçme işini kusursuz hale getirmek için suçlunun kısa saltanatı sırasında krallığın tüm haklarından yararlanması gerekiyordu. Bu yerine geçmede şaşılacak bir şey yoktur. Kralın, ya bedence çökme belirtilerinin ortaya çıkması ya da saptanan bir sürenin sonunda öldürülmesi gerektiği kuralı öyle bir kuraldı ki, krallar eninde sonunda bunu

[33] Athenaeus, xiv. s. 639 C; Dio Chrysostom, *Orat.* iv. s. 69 ve devamı (Cilt i. s. 76, ed. Dindorf). Dio Chrysostom, kaynak göstermiyor, ama Berosus ya da Ctesias olması mümkün. Yalancı kralın öldürülmesi Athenaeus'un Berosus'tan alıntıladığı parçada görülmüyorsa da bu atlama belki de Athenaeus'un amacına uygun görünmediği içindir, çünkü onun amacı yalnızca efendilerin kendi uşaklarına hizmet ettiği bir şenlikte olup bitenleri iletmekti. *ζωγάνης* 'in öldürülmesi daha sonra Macrobius tarafından gösterilmiştir, Sat. iii. 7, 6, *"İşlenen suçun karşılığını vermeyi düşünen Grekler gerçekten kutsal insanın ruhunu yardıma çağırıyorlar."* Burada *Zanas*'ı belki de *ζωγάνας* olarak okumamız gerekecektir, Liebrecht *Philologus*, xxii. 710 ve Bachofen, *Die Sage von Tanaquil*, s. 52, not 16. Bizim yetkelerimizden anlaşıldığı kadarıyla bu töre Babil'de Pers tahakkümünden daha gerilere gitmemektedir; ama belki de daha da eskiydi. Dio Chrysostum'un parçasındaki *ἐκρέμασαν* "haça gerilme" (ya da "kazığa kakılma") olarak çevrilmelidir, "asılma" olarak değil. Gariptir ki, *κρεμάννυμι* 'nin, idamlara uygulanan bu uygun anlamının Liddell ve Scott'ın *Greek Lexicon*'unun en son baskısında bile farkına varılmamıştır. Asılma, bir kendini öldürme biçimi olsa da, eski çağlarda, ne doğuda ne de batıda bir idam şekli değildi. L. ve S.'nin alıntıladığı parçalardan birinde "asma" sözcüğünün anlamı için (Plutarkhos, *Caes.* 2) "haça germe" anlamı çıkıyor bağlamdan.

ortadan kaldırma ya da değiştirme yollarını arayacaklardı. Etiyopya'da ve Sofala'da bu kuralın aydınlanmış hükümdarlarca cesaretle bir kenara atıldığını görmüştük; Calicut'ta, on iki yıl sonunda kralı öldürme eski kuralı, herhangi bir kimseye, on iki yılın sonunda krala saldırma ve eğer öldürürse onun yerine geçme izni haline dönüşmüştü; bu sırada kral etrafının muhafızlarınca çevrili olmasına dikkat ettiği için, verilen bu izin bir şekil değişikliğinden öte bir şey değildi. O eski katı kuralı değiştirmenin bir başka yolu biraz önce anlattığımız Babil töresinde görülüyor. Kralın öldürülme zamanı yaklaştığında (Babil'de bunun bir tek yıllık saltanatın sonunda olduğu görülüyor) birkaç günlüğüne krallıktan çekilmekte, bu süre içinde geçici bir kral hüküm sürmekte ve onun yazgısını üzerine almaktaydı. Önceleri bu geçici kral suçsuz biri, olasılıkla kralın kendi ailesinin bir üyesi olabiliyordu; fakat uygarlığın gelişmesiyle birlikte, suçsuz bir insanın kurban edilmesi kamusal duygulara korkunç gelmiş ve bunun için de onun yerine kısa ve ölümlü bir saltanat sürecek olan ölüme yargılı bir suçlu getirilmiş olabilir. Daha sonra, ölecek bir kralı temsil eden suçlu için daha başka örnekler bulacağız. Çünkü unutmamamız gerekir ki, kral, bir tanrı kimliğinde öldürülmektedir, onun ölümü ve yeniden dirilmesi, kutsal yaşamı bozulmamış olarak sürdürmenin tek yolu olarak, halkının ve dünyanın kurtuluşu için zorunlu kabul edilmektedir.

Bazı yerlerde bu eski törenin bu değişik şekli daha da yumuşatılmıştır. Kral yılda bir kez kısa bir süreyle yine çekilmekte ve yeri az çok saymaca bir kral tarafından doldurulmaktadır; fakat bu kısa saltanatın bitiminde ikinci kral artık öldürülmemekte, ama bazan gerçekten öldürüldüğü zamanın bir anısı olarak sahte bir öldürme eylemi hâlâ yaşamaktadır. Örneklere bakalım. Kamboçya Kralı, her yıl Méac (Şubat) ayında üç günlüğüne çekiliyordu. Bu süre içinde hiçbir yetkisini kullanamıyor, mühüre dokunamıyor, zamanı gelmiş gelirlerini bile alamıyordu. Onun yerine Sdach Méac yani Şubat Kralı adlı geçici bir kral yönetiyordu. Geçici krallık görevi, krallık sarayı ile uzaktan ilişkili bir aileye kalıt olarak geçiyordu, oğullar babaların, kardeşler ağabeylerin yerini alıyordu, tıpkı ger-

çek hükümdarlığın geçişinde olduğu gibi. Yıldız falcılarının saptadığı uygun bir günde geçici kral yüksek görevlilerce bir zafer alayıyla göreve götürülüyordu: Kralın filleri üzerinde, kralın tahtırevanında, Siam, Annam, Laos vb. komşu halkları temsil eden uygun giysiler giymiş askerlerin öncülüğünde... Altından taç yerine siperlikli bir başlık giyiyordu, krallık nişanları, üzeri elmas kakmalı altından değil işlenmemiş ağaçtan oluyordu. Saltanatı üç günlüğüne teslim aldığı gerçek krala saygılarını sunduktan sonra, o sırada gelen bütün gelirleri de yanında taşıyarak (ama bu son âdet bir süre için kaldırılmıştır) alay halinde sarayın çevresinde ve başkentin sokaklarında dolaştırılıyordu. Üçüncü gün, alışılmış olaylardan sonra, geçici kral, fillerin, etrafı pirinç demetleriyle sarılı bambudan yapılmış bir iskele olan "pirinçten dağ"ı ayakları altında çiğnemesi emrini veriyordu. Halk dökülen pirinçleri topluyor, herkes gelecek hasatın iyi bir hasat olmasını sağlamak için evine biraz pirinç götürüyordu. Birazı da krala götürülüyordu, kral da bu pirinci pişirip keşişlere veriyordu.[34]

Siam'da, altıncı ayın altıncı ay gününde (Nisanın sonu), üç gün süreyle krallığın ayrıcalıklarından yararlanan geçici bir kral atanır, gerçek kralsa sarayında kapalı tutulur. Bu geçici kral çok sayıda bendesini, pazarda ve açık dükkânlarda ne bulurlarsa toplayıp gaspetmek üzere dört bir yana gönderir; bu üç gün içinde limana gelen gemiler ve yelkenliler bile onun adına gaspedilir ve daha sonra parası ödenerek geri alınması gerekir bu malların. Kral kentin ortasında bir alana gider, süslenmiş öküzlerin çektiği, yaldızlı bir saban getirilir oraya. Saban yağlandıktan, öküzler güzel kokularla ovulduktan sonra yalancı kral sabanla dokuz karık açar, yaşlı saray hanımları peşinden yürüyerek mevsimin ilk tohumlarını saçar toprağa. Dokuz karık açılır açılmaz, seyirci kalabalığı karıklara koşar ve henüz ekilmiş olan tohumları kapışır, bunları pirinç tohumuyla karıştırınca bol ürün alacağına inanır. Daha sonra öküzler çözülür,

[34] E. Aymonier, *Notice sur le Cambodge*, s. 61; J. Moura, *Le Royaume du Cambodge*, i. 327 ve devamı. Geçici kral ailesinin krallık sarayıyla ilişkisi için, bkz. Aymonier, *a.g.y.*, s. 36 ve devamı.

önlerine pirinç, mısır, susam, sago, muz, şeker kamışı, kavun, karpuz vb. yiyecekler konur; hangisini önce yerlerse, gelecek yıl o ürünün değerli olacağına inanılır, ama bu falı tersine yorumlayanlar da vardır. Bu süre içinde geçici kral sağ ayağını sol dizi üzerine koymuş, bir ağaca yaslanarak ayakta durur. Böyle bir ayağı üzerinde dinelerek durmasından dolayı halk arasında Seksek-Kral diye bilinir; fakat onun resmi unvanı Phaya Phollathep, "Meleklerin Efendisi"dir.[35] Bir tür Tarım Bakanıdır o; tarla, tohum üzerine bütün anlaşmazlıklar ona gönderilir. Bundan başka onun kralı canlandırdığı bir tören daha vardır. İkinci ayda (soğuk mevsime rastlar bu) olur ve üç gün sürer. Alay halinde Brahman Tapınağının tam karşısında bir boş alana götürülür, burada Mayıs-direkleri gibi süslenmiş, üzerinde Brahmanların sallandığı birtakım direkler vardır. Onlar sallanır ve dans ederken "Meleklerin Efendisi"nin, tuğladan yapılmış, üzeri sıvalı, beyaz bir kumaşla kaplanmış ve bir halı asılmış bir yükseltinin üzerinde tek ayağı üstünde durması gerekir. Yaldızlı bir sayvanı olan ağaçtan bir çerçeveye dayanır, her iki yanında birer Brahman durur. Dans eden Brahmanlar bufalo boynuzları taşırlar, bunlarla büyük bir bakır kazandan su alırlar ve halkın üzerine serperler; bunun, halkın barış ve sükûn içinde, şen ve esen yaşamasını sağlayarak şans getirdiğine inanılır. Meleklerin Efendisi'nin tek ayak üzerinde durmak zorunda olduğu süre yaklaşık üç saattir. Bunun "Devatta'ların ve ruhların düzenini sağladığına" inanılır. Ayağını yere değdirirse, "bütün malını mülkünü kaybedecek ve ailesi kralın kölesi olacaktır; çünkü bunun devletin yıkımını ve tahtın dayanıksızlığını önceden bildiren bir fal olduğuna inanılır. Fakat sapasağlam öylece durursa, kötü ruhlar üzerinde bir zafer kazanmış olduğuna ve bundan başka yalandan da olsa, bu üç gün içinde limana girebilecek olan üç gemiyi ele geçirip içindekileri

[35] Pallegoix, *Description du Royaume Thai ou Siam*, i. 250; Bastian, *Die Völker des östlichen Asien*, iii. 305-309, 526-528; Turpin, *History of Siam*, Pinkerton, *Voyages and Travels*, ix. 581 ve devamı. Bowring (*Siam*, i. 158 ve devamı) her zamanki gibi Pallegoix'den kopya ediyor.

alma, kasabada açık bir dükkân bulup canının istediğini alıp götürme ayrıcalığına sahip olacağına inanılır."[36]

Yukarı Mısır'da Coptic hesabına göre güneş yılının ilk gününde, yani 10 Eylül'de, Nil nehri genellikle en yüksek düzeye ulaştığında normal yönetim üç günlüğüne askıya alınır ve her kasaba kendi yöneticisini seçer. Bu geçici yönetici bir tür yüksek soytarı şapkası giyer, uzun sarı bir sakal takar ve garip bir mantoya sarınır. Elinde bir görev değneği, yazıcı, cellat vb. kılıklarına bürünmüş adamlarla birlikte Yöneticinin sarayına doğru ilerler. Yönetici görevden vazgeçer; yalancı kral ise tahta oturarak, asıl yöneticinin ve memurlarının bile uyması gereken kararlar almak için yetkilileri toplar. Üç günün sonunda yalancı kral ölüme mahkûm edilir; içine sarıldığı örtü ya da kabuk ateşe tutulur, küllerinden Fellah çıkar sürünerek.[37]

Bazan geçici kral, tahtı her yıl değil de her saltanatın başlangıcında yalnızca bir kez işgal eder. Örneğin, Jambi Krallığında (Sumatra) yeni bir saltanatın başlangıcında halktan birinin tahtı işgal etmesi ve bir tek günlüğüne krallık ayrıcalıklarını kullanması bir töredir. Bu törenin kökeni şöyle bir gelenekle açıklanıyor: bir zamanlar kralın beş oğlu varmış, dört büyük kardeş çeşitli bedensel kusurlar nedeniyle taç hakkından vazgeçerek tacı en küçük kardeşlerine bırakmışlar. Fakat en büyüğü bir günlüğüne tahta çıkmış ve kendisinden sonra gelenlere her saltanatın başlangıcında buna benzer bir ayrıcalık vermiş. Geçici krallık görevi, kralın akrabası bir aile içinde babadan oğula geçer.[38] Bilspur'da, bir Rajanın ölümünden sonra bir Brahmanın ölü Rajanın elinden pirinç yemesi ve tahtı bir yıllığına işgal etmesi bir töre gibi görünüyor. Yılın sonunda

[36] Yarbay James Low, "On the Laws of Muung Thai or Siam," *Journal of the Indian Archipelago,* i. (Singapur, 1847) s. 339; Bastian, *Die Völker des östlichen Asien,* iii. 98, 314, 526 ve devamı.

[37] C. B. Klunzinger, *Bilder aus Oberägypten, der Wüste und dem Rothen Meere,* s. 180 ve devamı.

[38] J. W. Boers, "Oud volksgebruik in het Rijk van Jambi," *Tijdschrift voor Neêrland's Indië,* iii. (1840), dl. i. 372 ve devamı.

Brahmana hediyeler verilir ve ülke topraklarının dışına çıkarılır, bir daha oraya dönmesi kesinlikle yasaklanır. "Anlatılmak istenen belki de şu: Rajanın ruhu, öldüğünde, elinden *khir* (pirinç ve süt) yiyen Brahmanın bedenine girer, bunun için de Brahman bütün yıl süresince dikkatle gözleniyor, uzaklaşmasına izin verilmiyor." Aynı ya da benzeri bir törenin Kangra yöresindeki dağlık devletlerde de bulunduğu sanılıyor.[39] Bir Carinthia prensinin tahta çıkışında, görevini babasından devralmış olan bir köylü, geniş bir vadide çevresi çayırlarla çevrili bir mermerin üzerine çıkardı; sağında kara bir inek, solunda huysuz bir kısrak dururdu. Çevrelerini bir köylü kalabalığı alırdı. Daha sonra köylü kılığına girmiş ve elinde bir çoban değneği taşıyan geleceğin prensi saraylıların ve yargıçların eşliğinde yaklaşırdı. Köylü onu fark edince bağırırdı, "Kim şu kabara kabara gelen?" Halk cevap verirdi, "ülkenin prensi." O zaman köylü, altı peni, inek ve kısrak, bir de vergiden bağışıklık karşılığı mermer üzerindeki yerini prense vermeye razı olurdu. Fakat yerini vermeden önce prensin yanağına hafifçe vururdu.[40]

Kanıtların bir başka bölümüne geçmeden önce bu geçici krallar üzerine bazı noktalarda özellikle durmaya değer. Önce, Kamboçya ve Siam örnekleri, bunlara geçici olarak devredilen şeyin özellikle kralın kutsal ya da doğaüstü işlevleri olduğu gerçeğini açıkça ortaya koyuyor. Bu, Siam'ın geçici kralının bir ayağını havada tutarak kötü ruhlar üzerinde bir zafer kazanacağı, aşağı indirirse devletin varlığını tehlikeye atacağı inancından ortaya çıkıyor. Yine, Kamboçyalıların "pirinç dağı"nı ayakları altında çiğneme töreni, ya da Siamlıların toprakta karık açma ve tohum ekme töreni, bol ürün almak için yapılan büyülerdir, bu da çiğnenmiş pirincin ya da toprağa ekilmiş tohumun birazını evine getirenlerin bu yolla iyi bir ürünü sağlama alacağı inancından ortaya çıkıyor. Ama geçici krallara verilen, ürünleri büyütme görevi, ilkel toplumda normal olarak

[39] *Panjab Notes and Queries*, i. 674.

[40] Aeneas Sylvius, *Opera* (Bâle, 1571), s. 409 ve devamı; Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer*, s. 253. (Aeneas Sylvius'a göndermede bulunmayan) Grimm'e göre inek ve kısrak köylünün yanında değil prensin yanında dururdu.

kralların yerine getirmesi gereken doğaüstü işlevlerden biridir. Yalancı kralın pirinç tarlasında yüksekçe bir yerde bir ayağı üzerinde durması kuralı belki de ürünün boy atmasını sağlayacak bir büyü anlamına geliyordu başlangıçta; en azından, eski Prusyalıların yaptığı buna benzer bir törenin amacı buydu. Bir yükselti üzerinde tek ayağı üzerinde duran, kucağı çöreklerle dolu, sağ elinde bir bardak brendi ve bir parça karaağaç kabuğu ya da ıhlamur kabuğu tutan köyün en uzun boylu kızı, tanrı Waizganthos'a keten fidanının kendi durduğu yere kadar uzaması için dua ederdi. Daha sonra elindeki bardağı boşaltıp yeniden doldurtur, brendiyi Waizganthos'a bir sunu olarak yere döker, çörekleriyse tanrıya eşlik eden cinlere, perilere atardı. Bütün tören boyunca tek ayağı üzerinde durabilirse, keten ürününün iyi olacağının işareti olurdu bu; ama ayağını yere basarsa, ürünün zayıf olabileceğinden korkulurdu.[41] Siamlı yalancı kralın arık açtığı yaldızlı saban, Etrüsklerin kent kurma törenlerinde kullandıkları bronz sabanlara benzetilebilir;[42] her iki durumda da demir kullanımı boşinana dayanan nedenlerden dolayı yasaklanmıştı belki de.[43]

Bu geçici krallar konusunda üzerinde durulması gereken bir başka nokta, her iki yerde de (Kamboçya ve Jambi) kral ailesine yakın olduğuna inanılan bir kuşaktan gelmeleridir. Buradaki, bu geçici kralların kökeni ile ilgili görüş doğruysa, geçici kralın bazan gerçek kralla aynı soydan gelmesi hazır bir açıklama olasılığı sunuyor bize. Kral, ilk kez bir başkasının yaşamını almayı kendisininki yerine bir kurban olarak kabul ettirmeyi başardığında, o başkasının ölümünün kendi ölümü kadar amaca hizmet ettiğini kanıtlamak zorundaydı. Şimdi kral, bir tanrı olarak ölmek zorundaydı; bu yüzden kendisi yerine ölen kişinin, hiç olmazsa bu vesileyle, kralın kutsal nitelikleriyle donatılmış olması gerekiyordu. Biraz önce gördü-

[41] Lasicius, "De diis Samagitarum caeterorumque Sarmatarum," *Respublica Sive Status Regni Poloniae, Lituaniae, Prussiae, Livoniae,* etc. (Elzevir, 1627), s. 306 ve devamı; ayrıca W. Mannhartd'ın yayımladığı *Magazin herausgegeben von der Lettisch-Literärischen Gesellschaft*'da, xiv. 91 ve devamı.

[42] Macrobius, *Saturn.* v. 19, 13.

[43] Bkz., s. 168.

ğümüz gibi, Siam ve Kamboçya geçici krallarının durumu böyleydi; bunlara, toplumun erken aşamalarında kralın özel nitelikleri olan doğaüstü işlevler veriliyordu. Hiç kimse, kutsal özelliği içinde kralı, babasının kutsal esinini paylaştığı varsayılan oğlu kadar iyi temsil edemezdi. Bu yüzden, kral için, onun aracılığıyla da tüm halk için ölmeye kralın oğlundan daha uygunu bulunamazdı. Batı Asya'nın Sâmi ırkları arasında (bir başka kişinin kurban edilmesiyle kralın yaşamının kurtarılması işleminin, Sacaean şenliğinde o kadar açık biçimde ortaya çıktığı aynı bölge) kral, ulusal bir tehlike anında kendi oğlunu halk adına kurban ederdi. Örneğin Byblus'lu Philo, Yahudiler üzerine yapıtında şunları söylüyor: "Büyük bir tehlike anında bir kentin ya da ulusun yöneticisinin öç alıcı meleklere bir fidye olarak bütün halk adına kendi sevgili oğlunu kurban vermesi eski bir töreydi; bu şekilde sunulan çocuklar gizemli dinsel törenlerle öldürülürdü. Örneğin, ülkenin kralı olan Cronus, —Fenikeliler Israel derdi ona— Jeoud adlı biricik oğluna (çünkü Fenike dilinde Jeoud biricik oğul demektir) kral giysileri giydirdi ve bir savaş zamanında bir sunağın üzerinde kurban etti, ülke düşman tehlikesi altındaydı."[44] Moab Kralı İsrailliler tarafından kuşatıldığında, ilerde kendi yerini alacak olan en büyük oğlunu duvarın üzerinde yakılmış sunu olarak verdi.[45] Fakat Sâmiler arasında çocuklarını kurban etme işi yalnızca krallara ait bir şey değildi. Salgın hastalık, kuraklık ya da savaşta yenilme gibi büyük felaket günlerinde, Fenikeliler en sevdikleri çocuklarından birini Baal'e kurban ederlerdi. Eski çağlardan bir yazar, "Fenike tarihi bu tür kurbanlarla doludur," diyor.[46] Kartacalılar yenilip de Agathokles tarafından sarılınca, bu felaketlerini Baal'in gazabına yordular; çünkü eskiden ona kendi çocuklarını kurban ederlerken, son zamanlarda çocuklar satın alıp kurban olarak yetiştirmek gibi bir âdet edinmişlerdi. Bunun için de, öfkeli tanrıyı yatıştırmak için en soylu ailelerden iki yüz çocuk kurban edilmek üzere seçildi; kurbanların kuyruğu, babayurdu için

[44] Byblus'lu Philo, alıntılayan Eusebius. *Praepar. Evang.* i. 10, 29 ve devamı.

[45] Kings. iii. 27.

[46] Porphyry, *De abstin.* ii. 56.

gönüllü olarak ölmek isteyen daha en az üç yüz kişiyle uzadıkça uzadı. Birer birer, pirinçten tasvirin sarkık kollarına yerleştirildiler, oradan içinde ateş yanan bir çukura yuvarlandılar.[47] Eğer bir aristokrasi böylece kendileri yerine başka insanların çocuklarını kurban ediyorsa, krallar da pekâlâ onları izler ve örneği yerleştirirlerdi. Törenin yumuşatılmasına son bir örnek, suçsuz kurbanların yerine yargılı suçluların konulması olacaktır. Böyle bir uygulamanın Rodos'ta Baal'e her yıl verilen insan kurbanlarında görüldüğü bilinmektedir.[48]

Çocukların, özellikle de ilk çocukların kurban edilmesi töresi, Sâmilere özgü bir şey değildir. New South Wales'da bazı kabilelerde, her kadının ilk doğan çocuğu bir dinsel törenin parçası olarak kabile tarafından yenirdi.[49] Florida Kızılderilileri ilk erkek çocuklarını kurban ederlerdi.[50] Doğu Afrika'da Senjero halkı arasında, birçok ailenin "ilk doğan oğullarını kurban olarak sunmak zorunda oldukları," söyleniyor, "çünkü bir zamanlar, kış ve yaz kötü bir mevsimde birbirine karışıp da yeryüzünün yemişleri olgunlaşmadığında, biliciler böyle emretmişti. O zamanlar, başkentin girişinde demirden koca bir direğin bulunduğu söyleniyor, bilicilerin önerisi ve kralın emriyle bu direk devrildi, bunun üzerine de mevsimler yeniden eski düzenine döndü. Mevsimlerin bir daha bu biçimde birbirine girmesini önlemek için bilicilerin krala yılda bir kez direğin kırılmış kaidesinde, bir de tahtın üzerinde insan kanı dökme uyarısında bulundukları bildiriliyor. O günden bu yana belli aileler ilk doğan oğullarını saptanan bir zamanda kurban edilmek üzere teslim etmek zorundadırlar."[51] Putatapar Ruslar çoğunlukla ilk çocuklarını tanrı Perun'a kurban ederlerdi.[52]

---

[47] Diodoros, xx. 14.

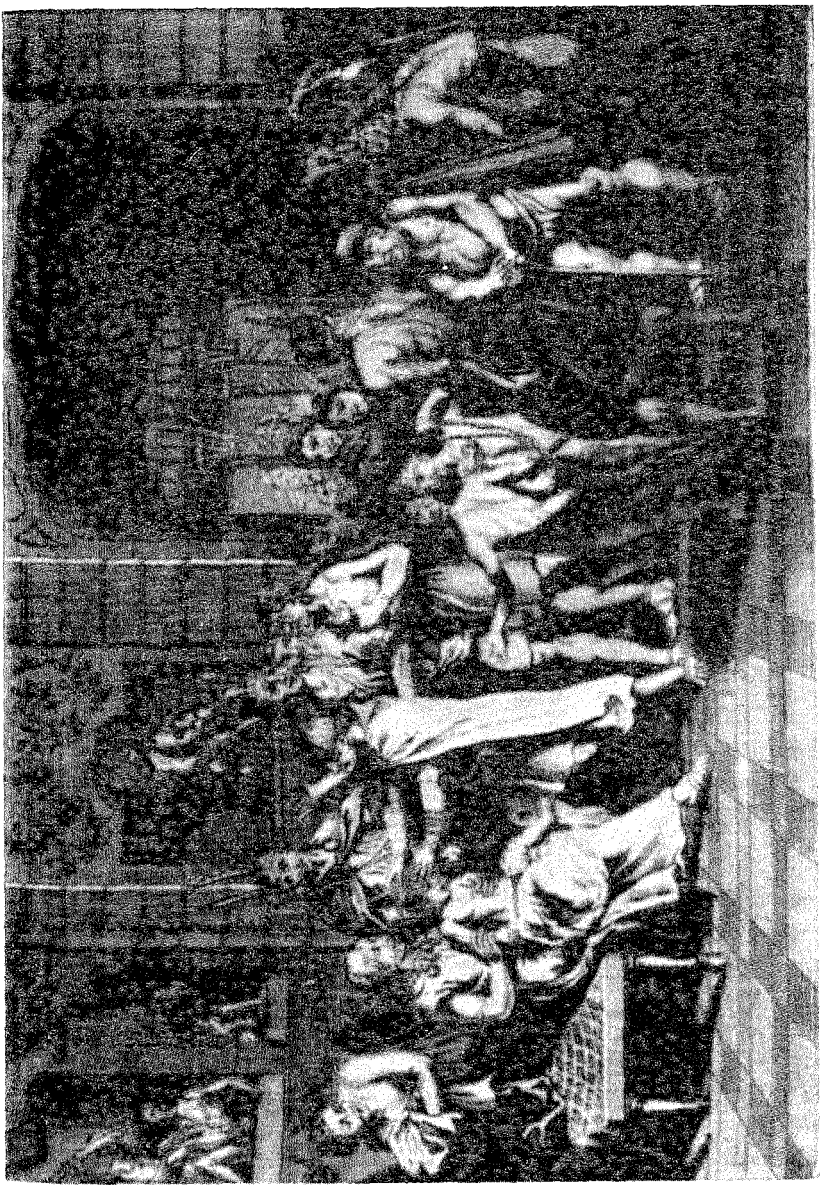
[48] Porphyry, *De abstin.* ii. 54.

[49] Brough Smyth, *Aborigines of Victoria,* ii. 311.

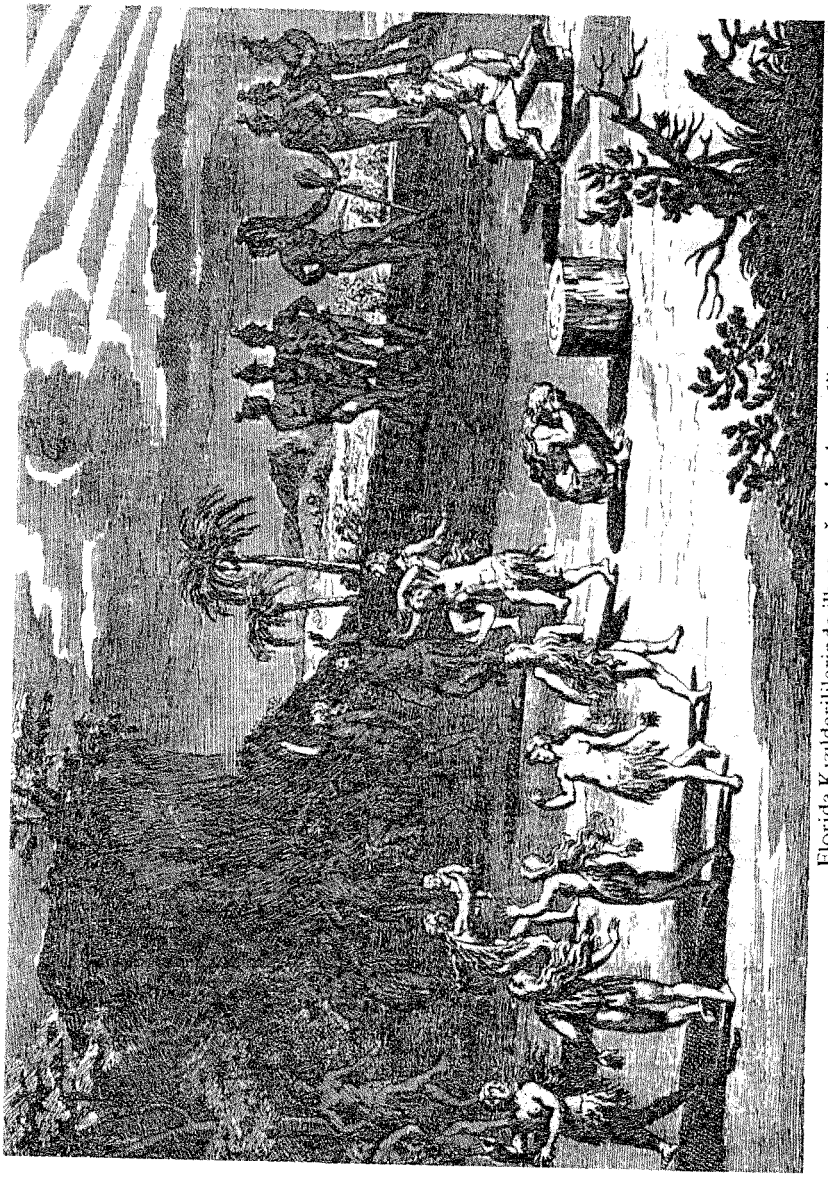
[50] Strachey, *Historie of travaille into Virginia Britannia* (Hakluyt Society), s. 84.

[51] J. L. Krapf, *Travels, Researches, and Missionary Labours during an Eighteen Years' Residence in Eastern Africa,* s. 69 ve devamı. Töreyi ikinci elden bildiren Dr. Krapf direğin varlığının kuşkulu olduğunu, fakat öykünün geri kalan kısmının Afrikalıların boşinanlarına uyduğunu düşünüyor.

[52] F.J. Mone, *Geschichte des Heidenthums im nördlichen Europa,* i. 119.

İnkaların saç kesmesi

Florida Kızılderililerinde ilk çocuğun kurban edilmesi.

Mısır'da yalancı kralın suçlu bulunması ve öldürülür gibi yapılması belki de onu yakma gibi gerçek bir törenin kalıntısıdır. Kutsal kişileri yakma uygulamasının kanıtlarına ilerde değinilecektir. Bilaspur'da kralın tahtını bir yıl süreyle işgal etmiş olan Brahman'ın kovulması onu öldürmenin yerine geçen bir şey olabilir. Burada kutsal kişileri öldürme töresine ilişkin olarak yapılan açıklama, öldürülen kutsal varlığın ruhunun onun ardılına geçtiği fikrini kabul ediyor, en azından kolayca birleşiyor onunla. Bu geçişle ilgili doğrudan kanıtlarım yok; şu ana kadar bu zincirde bir halka hâlâ eksik. Fakat öldürülen tanrının ruhunun bir başka kişide sürüşünü gerçek örneklerle kanıtlayamasam bile, böyle bir şeyin varsayıldığı en azından bir olasılık olduğu gösterilebilir. Çünkü daha önce insan bedenine girmiş tanrının çoğu kez ölümde bir başka bedene göç ettiğinin varsayıldığını göstermiştik;[53] ölüm doğal bir ölümken böyle bir şey gerçekleşiyorsa, zorla bir ölümde neden gerçekleşmesin? Hiç kuşkusuz, ölen bir kimsenin ruhunun kendinden sonra gelen kişiye geçebileceği fikri ilkel halklara çok yakın gelen bir şeydir. Nias'ta en büyük oğul genellikle başkanlıkta babasının ardılıdır. Fakat büyük oğul herhangi bir bedensel ya da zihinsel kusur nedeniyle yönetmekten aciz ise, oğullarından hangisinin kendi yerine geçeceğini sağlığında baba belirler. Bununla birlikte, babanın ardıl olarak seçtiği oğulun bu ardıllık hakkını kazanabilmesi için ölmekte olan başkanın son nefesini ve onunla birlikte ruhunu ağzıyla ya da bir torba içinde yakalaması zorunludur. Çünkü son nefesini kim yakalarsa, babanın belirlediği ardılla eşit haklara sahip başkan olur. Bundan dolayı öteki erkek kardeşler, kimi zaman da yabancılar, geçerken ruhu yakalamak için ölmekte olan adamın çevresine yığılırlar. Nias'ta evler direkler üzerinde topraktan yükseltilmiştir, ölmekte olan adam yüzükoyun döşemede yatıyorken, adaylardan birinin döşemeye bir delik açıp başkanın son nefesini bir bambu kamışıyla emdiği de olmuştur bazan. Başkanın oğlu yoksa, ruhu bir torbaya konur, öleni temsil etmek üzere yapılmış bir tasvire bağla-

[53] Bkz. s. 43.

nır; o zaman ruhun tasvirin içine girdiğine inanılır.[54] Kuzey Batı Amerika Takilis ya da Carrier Kızılderilileri arasında, bir ceset yakılırken, rahip ölenin ruhunu birçok kez açıp kapadığı elleriyle yakalarmış gibi yapar. Daha sonra ellerini ölen adamın ardılına doğru fırlatarak ve üfürerek yakalanmış ruhu ona geçirir. Böylece ruhun geçirildiği kimse ölenin adını ve unvanını alır. Bir başkanın ölümünde rahip böylece sorumlu ve etkin bir rol üstlenir, çünkü genellikle normal ardıllık çizgisini izlerse de, ruhu kendi istediği kimseye de geçirebilir.[55] Anne olmak isteyen Algonkin kadınları, geçen ruhu alabilmek ve ruhtan gebe kalabilmek umuduyla ölmekte olan bir insanın yanına üşüşürler. Florida Seminole'leri arasında bir kadın çocuk doğururken ölürse, bebek onun uzaklaşmakta olan ruhunu alsın diye onun yüzünün üzerinde tutulur.[56] Romalılar ölmekte olan dostlarının ruhlarını ağızlarıyla yakalar, böylece göçmüş olan kimsenin ruhunu kendi içlerine alırlardı.[57] Aynı törenin Lancashire'de hâlâ uygulandığı söyleniyor.[58] Dolayısıyla, kutsal kral ya da rahip öldürüldüğünde ruhunun onun ardılına geçtiğine inanıldığını pekâlâ varsayabiliriz.

2 — *Ağaç-Ruhu Öldürme*

Geriye, kutsal kralı ya da rahibi öldürme töresinin bizim araştırma konumuza nasıl bir ışık tuttuğunu sormak kalıyor. Birinci

[54] Nieuwenhuisen en Rosenberg, "Verslag omtrent het eiland Nias," *Verhandelingen van het Batav. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, xxx. 85; Rosenberg, *Der Malayische Archipel*, s. 160; Chatelin, "Godsdienst en bijgeloof der Niassers," *Tijdschrift voor Indische Taal-Land-en Volkenkunde*, xxvi. 142 ve devamı; Sundermann, "Die Insel Nias und die Mission daselbst," *Allgemeine Missions-Zeitschrift*, xi. 445.

[55] Ch. Wilkes, *Narrative of the U. S. Exploring Expedition* (Londra, 1845), iv. 453; *U. S. Exploring Expedition, Ethnography and Philology*, H. Hale, s. 203.

[56] D. G. Brinton, *Myths of the New World*, s. 270 ve devamı.

[57] Servius: Vergilius üzerine, *Aen.* iv. 685; Cicero, *In verr.* ii. 5, 45; K. F. Hermann, *Griech. Privatalterthümer*, ed. Blumner, s. 362 *not* I.

[58] Harland ve Wilkinson, *Lancashire Folk-lore*, s. 7 ve devamı.

bölümde Ormanın Kralına, ağaç ruhunun ya da bitkilerin ruhunun bir bedenleşmesi olarak bakıldığını; böyle olunca, ona tapınanların inancına göre, ağaçlara meyva verdirme, ürünleri büyütme... vb. gibi doğaüstü bir güç bağışlandığını varsaymak için nedenler olduğunu görmüştük. Bu yüzden ona tapınanlar için onun yaşamı çok değerli olmalıydı; belki de, birçok yerde tanrı-insanın yaşamını cinlerin ve büyücülerin kötü etkilerine karşı koruyan önlem ve yasaklara benzer ayrıntılı bir önlemler ve yasaklar dizgesi içinde hapsolmuş durumdaydı. Fakat insan-tanrının yaşamına verilen aynı değerin onun kanlı ölümünü de gerekli kıldığını görmüştük, çünkü onu yaşlanmanın kaçınılmaz çöküşünden korumanın tek yolu buydu. Aynı akıl yürütme Ormanın Kralına da uygulanabilirdi; onda bedenleşmiş olan kutsal ruhun hiç yıpranmamış olarak ardılına aktarılabilmesi için onun da öldürülmesi gerekirdi. Daha güçlü biri onu öldürünceye kadar görevde kalma kuralının, hem onun kutsal yaşamını bütün gücüyle korumayı hem de bu güç bozulmaya başlar başlamaz uygun bir ardıla iletmeyi sağladığı varsayılmış olmalı. Çünkü bilek gücüyle durumunu koruyabildiği sürece doğal gücünün yıpranmamış olduğu çıkarsanabilir; oysa yenilişi ve bir başkasının eliyle ölümü, gücünün azalmakta olduğunu, kutsal yaşamının daha az yıkıma uğramış bir konuta yerleştirilme zamanının geldiğini kanıtlıyordu. Ormanın Kralının ardılı tarafından öldürülmesi gerektiği kuralının bu biçimde açıklanışı, en azından bu kuralı tamamen anlaşılır kılmaktadır. Ayrıca, yaşamıyla dünyayı ayakta tutan ve bu yüzden zayıflama belirtileri gösterir göstermez ardılı tarafından öldürülen Chitombé ile benzerlik de bunu desteklemektedir. Yine, daha sonraları Calicut Kralının görevde kalma koşulları, Ormanın Kralının göreviyle ilgili koşulların aynıdır, ne var ki, Ormanın Kralına bir aday herhangi bir zamanda saldırabildiği halde, Calicut Kralına yalnızca on iki yılda bir saldırılabiliyordu. Fakat Calicut Kralına verilen, üzerine gelenlere karşı kendini savunabildiği sürece egemenlik sürme izni, yaşamına belli bir süre biçen eski kuralın bir yumuşatılması olduğuna göre, Ormanın Kralına verilen benzeri bir iznin de belli bir sürenin sonunda öldürülmesi gibi eski bir törenin yumuşa-

tılması olduğunu varsayabiliriz. Her iki durumda da yeni kural, en azından bir yaşama fırsatı veriyordu tanrı-insana, oysa eski kurala göre bu hak tanınmıyordu ona; belki de halk, bu değişikliğe zorla da olsa razı oluyordu: tanrı-kral kendini bütün saldırganlara karşı kılıcıyla savunabildiği sürece ölümlü çöküşün başladığından korkmak için hiçbir neden yoktu.

Ormanın Kralının, önceleri, bir yaşam fırsatı verilmeksizin saptanan sürenin sonunda öldürüldüğü sanısı, Kuzey Avrupa'da, öteki benzerlerini: ağaç-ruhun insan temsilcilerini öldürme töresi kanıtlarla gösterilebilirse doğrulanmış olacaktır. Gerçekten de, böyle bir töre köylülerin kırsal şenliklerinde şaşmaz izler bırakmıştır kendisinden. Örneklere bakalım.

Aşağı Bavaria'da, ağaç-ruhun Pentikost'taki insan temsilcisi —*Pfingstl* diyorlardı ona— baştan ayağa yapraklar ve çiçeklerle donatılırdı. Başına, uçları omuzlarına dayanan sivri uçlu bir külah giyerdi, yalnızca iki delik bulunurdu gözler için. Külah su çiçekleriyle kaplanır, üstüne bir şakayık demeti tutturulurdu. Ceketinin kolları da su bitkilerinden yapılmış olurdu, vücudunun geriye kalan bölümleri akçaağaç ve fındık yapraklarına sarılı olurdu. İki yanında, *Pfingstl*'in kollarını tutan iki oğlan çocuğu yürürdü. Bu iki çocuk yalın kılıç yürürlerdi, tören alayını oluşturanların çoğunluğu da öyle. Her evin önünde dururlar ve bir hediye beklerlerdi; gizlenen halksa yaprakla örtülü çocuğun üzerine suyla saldırırdı. Çocuk sırılsıklam olunca hepsi neşelenirdi. En sonunda yarı beline kadar suya girerdi derede; bunun üzerine köprünün üstünde duran çocuklardan biri onun başını kesiyor gibi yapardı.[59] Swabia, Wurmlingen'de birçok genç Whit-Monday günü beyaz gömlekler, beyaz pantolonlar giyer, boyunlarına kırmızı eşarplar takarlardı, eşarplarından kılıçları sallanırdı. Atlara binip, başlarında iki borazan, borularını çala çala ormana giderlerdi. Ormanda yapraklı meşe dalları kesip, atıyla köyden son çıkan arkadaşlarını baştan ayağa bu dallara sararlardı. Ama ayakları, yeniden atına binebilsin diye ayrıca sarılır-

[59] Fr. Panzer, *Beitrag zur deutschen Mythologie*, i. 235 ve devamı; W. Mannhardt, *Baumkultus*, s. 320 ve devamı.

dı. Daha sonra ona, tepesinde yapma bir baş ve yapma bir yüz taşıyan uzun bir yapma boyun verirlerdi. Sonra bir Mayıs-ağacı kesilirdi, genellikle yaklaşık üç metre boyunda bir kavak ya da bir kayın olurdu bu; ağaç, renkli mendillerle, kurdelelerle süslendikten sonra özel bir "Mayıs-taşıyıcısı"nın eline verilirdi. Daha sonra bu atlı alay müzik ve şarkı eşliğinde köye döner. Alayda görülen kişiler arasında, yüzü isle karartılmış, başında bir taç bir Mağribi kralı, bir Dr. Demir-Sakal, bir er ve bir cellat vardır. Köyün otlağında dururlar ve her biri uyaklı bir konuşma yapar. Cellat yaprak-giysili adamın idama yargılı olduğunu bildirir ve yalancı kafasını koparır. Daha sonra atlılar, biraz uzağa dikilmiş olan Mayıs-ağacına doğru yarış yaparlar. Dörtnala yanından geçerken ağacı yerinden sökmeyi başaran ilk kişi bunu bütün süsleriyle birlikte saklar. Bu tören her iki üç yılda bir yapılır.[60]

Saksonya'da ve Thüringen'de, "çalılıktan Vahşi Adamı yakalama" ya da "ormandan Vahşi Adamı bulup getirme" adı verilen bir Pentikost töreni vardır. Bir delikanlı yapraklar ya da yosunla sarılır, adına Vahşi Adam derler. Bu adam ormanda saklanır, köyün öteki delikanlıları onu aramaya çıkar. Bulurlar ve esir alarak ormandan çıkarırlar, kurusıkı mermilerle üzerine ateş ederler. Ölmüş gibi yaparak yere düşer, fakat doktor giysileri içinde bir delikanlı kanını akıtır ve yeniden yaşama döner. Bunun üzerine sevinirler ve onu bir arabaya sımsıkı bağlayarak köye getirirler, orada herkese Vahşi Adamı nasıl yakaladıklarını anlatırlar. Her evden bir hediye verilir onlara.[61]

Erzgebirge'de, on yedinci yüzyılın başlarında Shrovetide gününde aşağıdaki töre her yıl uygulanırdı. Biri çalı ve yosunla, ötekiyse tahıl saplarıyla Vahşi Adam kılığına girmiş olan iki adam sokaklarda dolaştırılır, en sonunda da pazar yerine getirilirdi, orada aşağı yukarı kovalanır, üzerine ateş edilir ve bıçaklanırdı. Yere

[60] E. Meier, *Deutsche Sagen, Sitten und Gebräuche aus Schwaben*, s. 409-419; W. Mannhardt, *Baumkultus*, s. 349 ve devamı.

[61] E. Sommer, *Sagen, Märchen und Gebräuche aus Sachsen und Thüringen*, s. 54 ve devamı; W. Mannhardt, *Baumkultus*, s. 335 ve devamı.

düşmeden önce garip hareketlerle dönerler ve ellerindeki keselerden halkın üzerine kan sıçratırlardı. Yere düşünce avcılar onları tahtalar üzerine alırlar ve meyhaneye götürürlerdi, yanlarında yürüyen madenciler, soylu avcı başını yakalamışlar gibi madenci aletleriyle yüksek sesler çıkarırlardı.[62] Buna çok benzeyen bir töre, Schluckenau (Bohemya) yöresinde hâlâ uygulanmaktadır. Vahşi Adam olarak giydirilmiş biri, önüne ip gerilmiş dar bir sokağa kadar kovalanır. İpin üzerinden atlarken yuvarlanır, yere düşer ve kovalayanlar ona yetişip yakalarlar. Cellat koşar Vahşi Adam'ın vücudunun çevresine dolanmış olarak taşıdığı kanla dolu bir torbaya kılıcını saplar; böylece Vahşi Adam ölür, akan kanlar yeri kırmızıya boyar. Ertesi gün, Vahşi Adam'a benzer biçimde yapılmış bir saptan-adam bir tahtırevana konur, büyük bir kalabalık eşliğinde bir su birikintisine götürülür, cellat oraya atar saptan-adamı. Bu törene "Karnavalı Gömme" denir.[63]

Semic'te (Bohemya) Kralın başının kesilmesi töresi Whit-Monday'de yerine getirilir. Bir grup delikanlı kılık değiştirir; her biri ağaç kabuğundan bir kuşağa sarılır ve elinde tahta bir kılıçla söğüt ağacının kabuğundan yapılmış bir boru taşır. Kral, çiçeklerle süslenmiş ağaç kabuğundan uzun bir giysi giyer, başında çiçeklerle ve dallarla süslenmiş ağaç kabuğundan bir taç vardır, ayaklarına eğreltiotları sarılır, bir maske yüzünü gizler, asa olarak da elinde bir akdiken dalı taşır. Bir delikanlı, ayağına bağlanmış bir iple onu köyün içinden geçirir, ötekilerse çevrelerinde dans ederler, borularını öttürürler, ıslık çalarlar. Kral, her köy evinde odanın içinde kovalanır, gruptan biri, o gürültü ve şamata içinde Kralın ağaç kabuğundan giysisine kılıcıyla vurur. Sonra bir hediye istenir.[64] Burada fazla önemsenmeyen baş kesme töreni, Bohemya'nın başka bölgelerinde gerçeğe daha büyük bir benzerlik içinde yerine getirilir. Örneğin

[62] W. Mannhardt, *Baumkultus,* s. 336.

[63] Reinsberg-Düringsfeld, *Fest-Kalender aus Böhmen,* s. 61; W. Mannhardt, *Baumkultus,* s. 336 ve devamı.

[64] Reinsberg-Düringsfeld, *Fest-Kalender aus Böhmen,* s. 263; W. Mannhardt, *Baumkultus,* s. 343 ve devamı.

Königgrätz yöresinde bazı köylerde Whit-Monday'de kızlar bir ıhlamur ağacı altında toplanırlar, erkeklerse bir başka ıhlamur ağacı altında, kurdelelerle süslenmiş en güzel giysilerini giyinmişlerdir. Delikanlılar Kraliçe için, kızlarsa Kral için bir çelenk yapar. Kral ve Kraliçeyi seçince ikili ikili alay halinde meyhaneye giderler, meyhanenin balkonundan tellal Kralın ve Kraliçenin adını ilan eder. Daha sonra her ikisine onur nişanları verilir ve müzik çalarken çiçeklerden taçları giydirilir. Sonra birisi bir sıraya çıkar ve Kralı sığırlara iyi davranmadığı vb. çeşitli suçlarla suçlar. Kral tanıklara başvurur ve bir yargılama başlar, bunun sonunda makamının işareti olarak beyaz bir değnek taşıyan yargıç, "suçlu" ya da "suçlu değil" kararını açıklar. Eğer karar "suçlu" ise yargıç değneğini kırar, Kral beyaz bir örtü üzerine diz çöker, herkes şapkasını çıkarmıştır, bir asker Kralın başına hepsi birbiri içine geçirilmiş üç dört şapka koyar. Bundan sonra yargıç "suçlu" kararını üç kez yüksek sesle tekrarlar ve tellala kralın başının kesilmesini buyurur. Tellal, tahtadan kılıcıyla Kralın şapkalarını uçurarak buyruğu yerine getirir.[65]

Fakat bu taklit idamların bizim amacımız yönünden en öğretici olanı, daha önce kısmen anlatılmış olan şu Bohemya örneğidir.[66] Bohemya'nın Pilsen bölgesinde Whit-Monday günü Krala, çiçekler ve kurdelelerle süslenmiş ağaç kabuğundan giysiler giydirilir; yaldızlı kâğıttan bir taç giyer, yine çiçeklerle süslenmiş bir ata biner. Bir yargıç, bir cellat ve başka iki karakter eşliğinde, arkalarında hepsi de atlı bir dizi asker, köy meydanına gider, orada Mayıs-ağaçlarının altına bir kulübe ya da yeşil dallardan bir çardak kurulmuştur; Mayıs-ağaçları taze kesilmiş, ucuna kadar soyulmuş ve çiçeklerle, kurdelelerle süslenmiş köknardır. Köyün kadın ve kızları eleştirildikten ve yukarda anlatıldığı şekilde bir kurbağanın başı kesildikten sonra atlı alay, daha önceden saptanmış dümdüz, uzun bir sokağa gider. Orada iki safa ayrılırlar ve Kral kaçar. Kısa bir ara verilir ona, bütün hızıyla koşturur, arkasından da bütün grup. Eğer onu yakalayamazlarsa bir yıl daha Kral olarak kalır, arkadaşları akşam meyhanede onun içki parasını ödemek zorundadır. Ama eğer ona

[65] Reinsberg-Düringsfeld, *Fest-Kalender aus Böhmen*, s. 269 ve devamı.

yetişir de yakalarlarsa fındık çubuğuyla kamçılanır ya da tahtadan kılıçlarla dövülür ve attan indirilir. Sonra cellat sorar, "Şu Kralın kafasını keseyim mi?" Yanıt verilir, "Kes", cellat baltasını sallar, ve "Bir, iki, üç, Kralın kafası uç!" sözleriyle birlikte Kralın başındaki tacı uçurur. Oradakilerin şamatası ortasında Kral yere düşer; sonra bir teskereye yatırılır ve en yakın çiftliğe götürülür.[67]

Taklit olarak öldürülen bu kişilerde, kendini baharda gösterdiği varsayıldığı için, ağaç-ruhunu ya da bitki ruhunu tanımamak olanaksızdır. Oyuncuların üzerlerine giydikleri ağaç kabukları, yapraklar, çiçekler ve bunların görüldüğü mevsim gösteriyor ki, bunlar da Çayır Kralı, Mayıs Kralı, Yeşilli Jack ve birinci bölümde incelemiş olduğumuz bitkilerin ilkbahar ruhunun öteki temsilcileriyle aynı sınıftandır. Bu konudaki herhangi bir kuşkuya yer vermemek için, iki örnekte[68] başı kesilen bu adamların (daha önce gördüğümüz gibi) kişi olmayan Mayıs-ağaçlarıyla doğrudan ilişkiye sokulduğunu görüyoruz, oysa Mayıs Kralı, Çayır Kralı, vb... ağaç-ruhun kişisel temsilcileridir. Dolayısıyla, *Pfingstl*'in suyla ıslatılması ve derenin ortasına kadar suya sokulması da daha önce anlatılanlar gibi yağmur büyüsüdür.[69]

Fakat eğer bu kişiler baharda bitkilerin ruhunu temsil ediyorlarsa, ki gerçekten de öyledir, şu soru çıkıyor ortaya: Niçin öldürülüyorlar? Bitkilerin ruhunu durup dururken, her şeyden önemlisi de hizmetlerine en fazla gereksinim olduğu bahar zamanı öldürmenin amacı nedir? Bu soruya verilecek yanıt, kutsal kralın ya da rahibin öldürülmesi töresi için önerilen açıklamada var gibi görünüyor. Maddi ve ölümlü bir bedende cisimleşmiş olan kutsal yaşam, bir süre için saygıyla konuk edildiği kolay bozulur ortamın zayıflığından bozulmaya ve çürümeye yatkındır; cisimleştiği beden yaşlan-

[66] Bkz. s. 93 ve devamı.

[67] Reinsberg-Düringsfeld, *Fest-Kalender aus Böhmen*, s. 264 ve devamı; W. Mannhardt, *Baumkultus*, s. 353 ve devamı.

[68] Bkz. s. 237, 239.

[69] Bkz. s. 15 ve devamı.

Yabanıl

Yazortası şenlik ateşi

dıkça giderek artan zayıflığı zorunlu olarak paylaşmasından korunmak isteniyorsa, daha güçlü bir ardıla aktarılmak üzere çökme belirtileri göstermeden önce ya da en azından gösterir göstermez ondan ayırılmalıdır. Bu, tanrının yaşlı temsilcisini öldürmek ve kutsal ruhu ondan yeni bir bedene taşımakla yapılır. Tanrının yani onun insan temsilcisinin öldürülmesi, bu yüzden, daha iyi bir biçim içinde canlanması ya da dirilmesi için atılması gerekli bir adımdan başka bir şey değildir. Kutsal ruhun ortadan kaldırılması ne demek, daha temiz ve daha güçlü bir biçimde belirmesinin bir başlangıcıdır. Eğer bu açıklama kutsal kralların ve rahiplerin öldürülmesi töresi için geçerliyse, ağaç ruhunun ya da bitkilerin ruhunun her yıl baharda öldürülmesi töresine daha rahatça uygulanabilir. Çünkü kışın bitkisel yaşamın zayıflaması ilkel insan tarafından bitki ruhunun zayıflaması olarak kolayca yorumlanmaktadır; (onun düşündüğüne göre) ruh yaşlanır ve zayıflar, bu yüzden de öldürülmek ve daha genç, daha taze bir biçimde yeniden yaşama döndürülmek yoluyla yenilenmesi gerekir. Yani ağaç-ruhun temsilcisinin baharda öldürülmesine, bitkilerin büyümesini artırmanın ve hızlandırmanın bir yolu olarak bakılmaktadır. Çünkü ağaç-ruhun öldürülmesi daima dolaylı olarak (öyle varsayabiliriz) bazan da açıkça onun daha genç ve daha güçlü bir biçimde canlanması ya da yaşama yeniden dönmesiyle birliktedir. Örneğin Sakson ve Thüringen töresinde, Vahşi Adam vurulduktan hemen sonra bir doktor tarafından yeniden yaşama döndürülmektedir;[70] Wurmlingen töresindeyse, belki de bir zamanlar benzer bir rol oynamış olan Dr. Demir-Sakal figürü ortaya çıkıyor; gerçekten de, (birazdan anlatılacak olan) bir başka bahar töreninde Dr. Demir-Sakal ölmüş bir insanı yaşama döndürürmüş gibi yapar. Fakat tanrının bu canlanması ya da dirilmesi konusunda biraz ilerde daha söyleyecek çok şeyimiz olacak.

Bu Kuzey Avrupa kişileriyle bizim araştırma konumuz —Ormanın Kralı ya da Nemi rahibi— arasındaki benzer noktalar yeteri kadar dikkat çekicidir. Kuzeyin bu maskelilerinde kralları görüyo-

[70] Bkz. s. 237.

ruz: yeşil dallardan kulübesi, altında adamlarıyla birlikte toplandığı köknar ağacı yanında ağaç kabuğundan ve yapraktan giysileri de onların, tıpkı İtalyan benzeri gibi, Ormanın Kralları olduğunu açıkça ilan etmektedir bize. Onlar da Ormanın Kralı gibi kanlı bir şekilde ölür; fakat onun gibi, beden güçleri ve çevikliklerivle bir süre için bu durumdan kurtulabilirler; çünkü bu kuzey törelerinin birçoğunda kralın kaçışı ve kovalanması törenin önemli bir bölümüdür; birindeyse, peşinden gelenlerden daha hızlı koşabilirse yaşamını kurtarır ve bir yıl daha görevde kalır. Bu sonuncu durumda, aslında kral, yılda bir kez yaşamı için yarışma koşuluyla görevi elinde tutmaktadır, tıpkı daha eski zamanlarda Calicut Kralı'nın, üzerine gelenlere karşı kendini savunma koşuluyla görevde kalışı, yine Nemi rahibinin herhangi bir zamanda herhangi bir saldırıya karşı kendini savunma koşuluyla görevde kalışı gibi. Bütün bu örneklerde tanrı-insanın yaşamı, kavga ya da kaçış gibi ciddi bir fiziksel yarışta, bedensel gücünün tükenmediğini, dolayısıyla er ya da geç kaçınılmaz olan kanlı ölümün şimdilik ertelenebileceğini göstermesi koşuluyla uzamaktadır. Kaçmaya gelince, bunun, Ormanın Kralı söylencesinde uygulamada da kendini gösterişi dikkate değer. Tapımın geleneksel kurucusu Orestes'in kaçması anısına uygun olarak kaçak bir köle *(fugitivus)* olmak zorundaydı; bundan dolayı Ormanın Kralları, eski bir yazar tarafından "hem kolu güçlü hem de ayağına çabuk" olarak tanımlanmaktadır.[71] Belki Aricia korusu dinsel törenini tam olarak bilseydik, krala tıpkı Bohemyalı kardeşi gibi kaçarak yaşamını kurtarma fırsatı verildiğini anlayabilirdik. Roma'da rahip kralın yılda bir kez kaçışının *(regifugium)*[72] başlangıçta aynı türden bir kaçış olduğunu varsayabiliriz; başka bir deyişle onun, başlangıçta ya belli bir süre sonunda öldürülen ya da güçlü kolu ve çabuk ayağıyla kutsallıklarının sapasağlam olduğunu kanıtlamasına izin verilen kutsal krallardan biri olduğunu varsayabiliriz. İtalyan Orman Kralıyla onun kuzeyli benzeri arasındaki bir benzer nokta daha var. Saksonya'da ve Thüringen'de ağaç-ruhun temsilci-

[71] Bkz. s. 3.

[72] Marquardt, *Römische Staatsverwaltung*, iii.[2] 323 ve devamı.

si, öldürüldükten sonra bir doktor tarafından yeniden yaşama kavuşturulur. Söylence, Nemi'deki Ormanın ilk Kralının, Hippolytus ya da Virbius'un başına böyle bir şey geldiğini doğruluyor: atları tarafından öldürüldükten sonra hekim Aesculapius onu yeniden yaşama kavuşturmuştu.[73] Böyle bir söylence, Ormanın Kralının öldürülmesinin onun ardılında canlanmasının ya da dirilmesinin ilk adımından başka bir şey olmadığı kuramıyla tıpatıp uyuşuyor.

Kuzey Avrupa halk töresinde Vahşi Adamın ve Kralın yalandan öldürülmesinin onları gerçekten öldürme eski töresinin yerine geçtiği varsayılmaktadır. Halk töresinde yaşamın inatçılığını ve uygarlığın gelişmesiyle birlikte ciddi bir dinsel törenden bir tören alayına, bir eğlenceye doğru zayıflama eğilimini iyi bilenler bu varsayımın gerçekliğini araştırmaya pek yanaşmayacaklardır. İnsan kurbanların genellikle Kuzey Avrupa uygar ırklarının ataları (Keltler, Tötonlar ve Slavlar) tarafından sunulduğu kesindir.[74] Bu nedenle, çağdaş köylülerin, atalarının bir zamanlar gerçekten yaptığı şeyi bugün taklit olarak yapmaları şaşılacak bir şey değildir. Gerçekten de, dünyanın birçok yerinde gerçek insan kurban etmenin yerini yalancılarının aldığını biliyoruz. Yaşlı bir kabile şefi, Kaptan Bourke'a Arizona Kızılderililerinin bir zamanlar günlerin en kısa olduğu Ateş Şöleninde insan kurban ettiklerini söylemişti. Rahiplerden biri kurbanın boğazını keser, göğsünü açar ve kalbini dışarı çıkarırdı. Bu töre Meksikalılar tarafından kaldırıldı, fakat değişik bir biçimi uzun bir süre daha aşağıdaki gibi gizlice uygulandı. Genellikle bir delikanlı olan kurbanın gırtlağı kesilir ve kan serbestçe akmaya bırakılırdı; ama büyücü hekim açılan yaranın üzerine "ilaç" serper, yara hemen iyileşir ve adam yaşama dönerdi.[75] Attika'da Halae'de Artemis adına yapılan dinsel törende bir adamın boğazı kesilir, kan akı-

[73] Bkz. s. 7.

[74] Caesar, *Bell. Gall.* vi. 16; Bremen'li Adam, *Descript. Insul. Aquil.* c. 27; Olaus Magnus, iii. 6; Grimm, *Deutsche Mythologie,* i. 35 ve devamı, Mone, *Geschichte des nordischen Heidenthums,* i. 69, 119, 120, 149, 187 ve devamı.

[75] J. G. Bourke, *Snake Dance of the Moquis of Arizona,* s. 196 ve devamı.

tılır fakat öldürülmezdi.[76] Bir kabile başkanının gömme töreninde Nias köleleri kurban edilir; saçlarından bir parça kesilir, daha sonra da başları kesilir. Bu amaçla genellikle kurbanlar satın alınır, kurbanların sayısı ölenin varlığı ve gücüyle orantılıdır. Ama gereken sayı çok fazlaysa ya da elde edilememişse başkanın kendi kölelerinden bazıları yalandan kurban edilir. Onlara başlarının kesileceği söylenir, onlar da inanırlar; kafaları bir kütük üzerine yerleştirilir ve bir kılıcın tersiyle boyunlarına vurulur. Bazıları korkudan çıldırır.[77] Bir Hindu, bir maymunu, belli türden bir av kuşunu ya da bir kobra yılanını, Vishnu'ya tapanların önünde öldürürse ya da bunlara kötü davranışta bulunursa, bu suçunun cezasını bir insanı yalandan kurban etmek ve yeniden diriltmekle ödemesi gerekir. Kurbanın kolunda bir yara açılır, kan akar, adam fenalaşır, yere düşer ve ölmüş gibi yapar. Daha sonra üzerine Vishnu'ya tapanlardan birinin kalçasından akıtılan kan serpilerek yaşama döndürülür. Seyirci kalabalığı bu taklit ölümün ve yaşama döndürülmenin gerçek olduğuna tam olarak inanır.[78] Yalandan öldürme bazan canlı bir insanda değil de bir tasvir üzerinde yapılır. Bir Hint yasa-kitabı olan *Calica Puran,* aslanların, kaplanların ya da insanların kurban edilmesi gerektiğinde, tereyağı, macun ya da arpa unundan bir aslan, bir kaplan ya da bir insan tasviri yapılacağını ve bunların kurban edileceğini söylüyor.[79] Hindistanlı Gondlardan bazıları önceleri insan kurban ederlerdi; bugün insan yerine saptan-adam kurban ediyorlar.[80] Albay Dalton'a, bazı köylerde Bhagatların (Hindulaşmış Oraonlar) "her yıl ağaçtan bir insan tasviri yapıldığını, üzerine elbise giydirilip süsler takıldığını ve sonra Mahadeo sunağının önü-

[76] Euripides, *Iphig. in Taur.* 1458 ve devamı.

[77] Nieuwenhuisen en Rosenberg, "Verslag omtrent het eiland Nias," *Verhandelingen van het Batav. Genootsch. van Kunsten en Wetenschappen,* xxx. 43.

[78] J. A. Dubois, *Moeurs, Institutions et Cérémonies des Peuples de l'Inde,* i. 151 ve devamı.

[79] "The Rudhirádhyáyá, or sanguinary chapter," *Calica Puran*'dan W. C. Blaquiere çevirisi, *Asiatick Researches*'te, v. 376 (8 Cilt, Londra, 1807 basımı).

[80] Dalton, *Ethnology of Bengal,* s. 281.

ne getirildiğini anlatıyor, Rahip görevi gören kişi orada şunları söyler: 'Ey Mahadeo, eski törelere göre bu adamı sana kurban ediyoruz. Bize mevsiminde yağmur ver, bol ürün ver.' Sonra bir balta vuruşuyla tasvirin kafası koparılır, beden oradan alınarak gömülür."[81]

3 — Ölümü Dışarı Taşıma

Buraya kadar, Nemi rahibinin ardılı tarafından öldürülmesi kuralına bir açıklama sundum. Bu açıklamanın bir olasılıktan öte bir şey olma savı yok; töreye ve onun geçmişine değgin eksik bilgilerimiz bunu önlüyor. Ama bu olasılık, içerdiği düşüncenin nedenlerinin ve biçimlerinin ilkel toplumda işlediği kanıtlanabildiği ölçüde artacaktır. Şimdiye kadar, ölümü ve yeniden dirilişiyle ilgilendiğimiz tanrı ağaç-tanrısı oldu. Ağaç-tapımına belki de dinin tarihinde, tanrıları çoğunlukla hayvanlar olan avcı ve çoban dini ile, tapımında ekili toprakların başat bir rol oynadığı çiftçi dini arasında orta bir yer tutuyor gözüyle (bir varsayım da olsa bu) bakılabilir. Öyleyse tanrıyı öldürme töresinin ve onun dirilişine inancın, öldürülen tanrının hayvan olduğu avcı ve çoban toplum aşamasında ortaya çıktığını ya da en azından var olduğunu; ve öldürülen tanrının tahıl ya da tahılı temsil eden insan olduğu tarım aşamasına kadar yaşadığını gösterebilirsem, açıklamamın olasılığı büyük ölçüde artmış olacaktır. Bu bölümün bundan sonraki kısmında bunu yapmaya çalışacağım; bu arada hâlâ süren bazı karanlık noktaları aydınlatacağımı ve okurda doğabilecek bazı itirazları yanıtlayacağımı umuyorum.

Kaldığımız noktadan başlayalım yine: Avrupa köylüsünün bahar töresi. Şu ana kadar anlatılmış törenlerin yanında, kutsal ya da doğaüstü bir varlığın yalandan ölümünün önemli bir özellik olduğu, birbirine benzer iki tören daha var. Bunlar genel olarak "Karnavalın Gömülmesi" ve "Ölümün dışarı sürülmesi ya da atılması" diye bilinmektedir. Her iki töre de başlıca Germen ya da Slav temelli

[81] Dalton, *Ethnology of Bengal*, s. 258 ve devamı.

olarak uygulanmakta, en azından öyle tanınmaktadır. Bu törelerden ilki Karnavalın son günü yani Shrove Tuesday *(Fastnacht)* (büyük perhizin arife günü, *çev.*) ya da Lent'in ilk günü, yani Ash Wednesday günü kutlanmaktadır. İkincisi, genel olarak Lent'te (büyük perhiz, *çev.*) Dördüncü Pazar günü kutlanmaktadır, bundan dolayı da ölü Pazar adını alır *(Todtensonntag);* fakat bazı yerlerde bir hafta önce kutlanır; Bohemya Çekleri arasındaysa bir hafta sonra. İlk başlarda "ölümün dışarı taşınması" kutlaması için bir tarih saptanmamış, fakat ilk kırlangıcın ya da diğer bazı görüngülerin görülmesine bağlı kalındığı sanılmaktadır.[82] "Karnavalı Gömme" töresinin bir Bohemya uygulamasını daha önce anlatmıştık.[83] Aşağıda vereceğimiz Suabia tarzı da bunun bir benzeridir. Tübingen yöresinde Shrove Tuesday'de, Shrovetide Ayısı adı verilen bir saptan-adam yapılır; eski bir pantolon giydirilir üzerine, boynuna taze yapılmış bir kara sosis ya da içi kanla dolu iki torba sokulur. Resmi bir suçlamadan sonra başı kesilir, bir tabuta yatırılır ve Ash Wednesday'de kilisenin avlusuna gömülür. Bu törene "Karnavalın Gömülmesi" *(die Fastnacht vergraben)* denir.[84] Transilvanya Saksonlarının bazıları Karnavalı asarlar. Örneğin, Braller'de Ash Wednesday'de ya da Shrove Tuesday'de, üzerine beyaz örtülere sarılmış bir saptan-adamın yerleştirildiği bir kızağı iki beyaz, iki doru at çeker; saptan-adamın yanında devamlı dönen bir araba tekerleği durur. Yaşlı adam gibi giyinmiş iki delikanlı ağlayarak izlemektedir kızağı. Köyün öteki delikanlıları ata binmiş ve kurdelelerle süslenmiş olarak tören alayına eşlik eder; alayın başında, yeşil yapraklardan taç taşıyan ve bir araba ya da kızak üzerinde çekilen iki kız bulunur. Bir ağacın altında yargılama yapılır, asker giysileri giymiş olan delikanlılar

[82] Grimm, *Deutsche Mythologie,* ii. 645; K. Haupt, *Sagenbuch der Lausitz,* ii. 58; Reinsberg-Düringsfeld, *Fest-Kalender aus Böhmen,* s. 86 ve devamı; ve *Das festliche Jahr,* s. 77 ve devamı. Büyük Perhizin Dördüncü Pazarı, Mid-Lent olarak da bilinmektedir, çünkü Büyük Perhizin ortasına rastlamaktadır; ya da o gün uygulanan ayinin ilk sözcüğünden ötürü *Laetare* diye bilinmektedir. Roma Takviminde Gül Pazarı'dır, *Domenica Rosae.*

[83] Bkz. s. 238.

[84] E. Meier, *Deutsche Sagen, Sitten und Gebräuche aus Schwaben,* s. 371.

ölüm kararını ilan ederler. İki yaşlı adam saptan-adamı kurtarmaya ve onunla birlikte kaçmaya çalışır, ama yararsızdır bu; iki kız, saptan-adamı yakalar ve cellata teslim eder, o da bir ağaca asar. Yaşlı adamlar boş yere ağaca tırmanıp onu aşağı indirmeye çalışırlar; hep yere düşerler, sonunda umutlarını yitirmiş olarak yere atarlar kendilerini ve asılan adam için ağlarlar, feryat ederler. Sonra bir görevli bir konuşma yapar ve Karnavalın ölüme yargılanmış olduğunu ilan eder, çünkü ayakkaplarını eskiterek, onları yorarak, uykularını getirerek zararı dokunmuştur kendilerine.[85] Lechrain'de "Karnavalı Gömme" töreninde dört adam, siyah giysiler giyinmiş kadın kılığında bir adamı, bir tahtırevan ya da bir teskere üzerinde taşır; siyahlar giyinmiş kadın kılığındaki adamlar ağlayıp feryat eder, sonra köyün gübre yığını önünde yere atılır, üzerine su dökülür, gübre yığını içine gömülür ve üzeri samanla örtülür.[86] Buna benzer bir biçimde, Schömberg yakınında Schörzingen'de "Karnaval (Shrovtide) Delisi" bir teskere üzerinde bütün köy içinde taşınır, önde beyazlar giyinmiş bir adam vardır, siyahlar giyinmiş, yürürken şıngırdattığı zincirler taşıyan bir şeytan onu izlemektedir. Gruptakilerden biri hediyeleri toplar. Tören alayından sonra Deli, saman ve gübre altına gömülür.[87] Rottweil'de "Karnaval Delisi" Ash Wednesday'de sarhoş edilir ve yüksek sesle ağlamalar ortasında samana gömülür.[88] Wurmlingen'de Deli'yi sapa samana sarılmış bir delikanlı temsil eder, Shrove Tuesday'de ve ondan önceki gün, başına bir ip geçirilerek bir "Ayı" gibi köyün içinde dolaştırılır. Flüt eşliğinde dans eder. Daha sonra Ash Wednesday'de bir saptan-adam yapılır, bir tekneye yerleştirilir, davul sesleri ve bir ağıt müziği eşliğinde

[85] J. Haltrich, *Zur Volkskunde der Siebenbürger Sachsen* (Viyana, 1885), s. 284 ve devamı.

[86] Leoprechting, *Aus dem Lechrain*, s. 162 ve devamı; Mannhardt, *Baumkultus*, s. 411.

[87] E. Meier, *Deutsche Sagen, Sitten und Gebräuche aus Schwaben*, s. 374; karş. Birlinger, *Volksthümliches aus Schwaben*, ii. 55.

[88] E. Meier, *a.g.y.*, s. 372.

köyün dışına götürülür ve bir tarlaya gömülür.[89] Altdorf'ta ve Weingarten'de Ash Wednesday günü bir saptan-adamla temsil edilen Deli dolaştırılır ve kederli bir müzik eşliğinde suya atılır. Swabia'nın başka köylerinde delinin rolünü canlı bir kişi oynar, tören alayıyla dolaştırıldıktan sonra suya atılır.[90] Westfalia, Balwe'de, Shrove Tuesday günü bir saptan-adam yapılır ve sevinç çığlıkları içinde suya atılır. Her zamanki gibi, "Karnavalın Gömülüşü" denir buna.[91] Estonyalılar, Shrove Tuesday'in akşamında *metsik* ya da "ağaç-ruhu" denilen samandan bir figür yaparlar; figüre bir yıl bir erkek ceketi ve şapkası giydirilir, ertesi yıl bir başlık ve etek giydirilir. Bu figür uzun bir direğin tepesine tutturulur ve sevinç çığlıkları içinde köyün bir ucundan bir ucuna taşınır ve ormanda bir ağacın tepesine bağlanır. Bu törenin her türlü talihsizliğe karşı bir koruyucu olduğuna inanılır.[92] Bazan ölmüş gibi yapan bir adamın diriltilmesi oyunu oynanır. Örneğin, Swabia'nın bazı bölgelerinde, Shrove Tuesday günü Dr. Demir-Sakal hasta bir adamın kanını akıtma gösterisi yapar, adam bunun üzerine ölmüş gibi yere düşer; fakat doktor bir borudan adamın içine hava üfleyerek sonunda yaşama döndürür onu.[93] Harz dağlarında, Karnaval bittiğinde, bir adam bir hamur teknesi içine yatırılır ve ağıtlarla bir mezara taşınır; fakat mezarın içine adamın yerine bir bardak brendi konur. Bir konuşma yapılır, daha sonra halk köy otlağına ya da toplantı meydanına döner, orada gömme törenlerinde dağıtılan uzun kil pipolarla tütün içer. Ertesi yıl Shrove Tuesday sabahı brendi kazılarak çıkarılır ve herkesin, dediklerine göre yeniden yaşama kavuşmuş olan brendiden tatmasıyla şenlik başlar.[94]

"Ölümü dışarı taşıma" töreni "Karnavalın Gömülmesi"yle çok yakın özellikler taşır; şu farkla ki, ölüm figürü gömülmekten çok

[89] E. Meier, *a.g.y.*, s. 373.

[90] E. Meier, *a.g.y.*, s. 373, 374.

[91] A. Kuhn, *Sagen, Gebräuche und Märchen aus Westfalen*, ii. 130.

[92] F. J. Wiedemann, *Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten*, s. 353.

[93] E. Meier, *a.g.y.*, s. 374.

[94] H. Pröhle, *Harzbilder*, s. 54.

suda boğulur ya da yakılır, ölümün dışarı taşınmasını ise genellikle bir tören izler, ya da en azından Yaz'ı, Baharı ya da Yaşamı geri getirme gibi bir gösteriyle birlikte yapılır. Örneğin, Thüringen'in bazı köylerinde Lent'in Dördüncü Pazarında, çocuklar köyün içinde huş ağacının ince dallarından yapılmış bir kukla gezdirirler, sonra da onu "Yaşlı ölüyü çobanın eski kulübesinden dışarı taşıyoruz; Yaz'a kavuştuk, Kroden'in(?) gücü yok oldu" şarkısını söyleyerek bir su birikintisine atarlar.[95] Thüringen'in bir köyünde (Gera yakınındaki Dobschwitz), "Ölüyü Dışarı Sürme" töreni her yıl Martın birinci günü hâlâ yapılır. Delikanlılar sap saman ya da buna benzer gereçlerden bir figür yaparlar, köydeki evlerden dilendikleri eski giysileri giydirirler ve köyün dışına götürerek nehire atarlar. Köye döndüklerinde olayı köylülere anlatırlar ve ödül olarak yumurta ve benzeri yiyecekler alırlar. Thüringen'in, Slav kökenli halkın yaşadığı öteki köylerinde kuklanın dışarı götürülmesine bir şarkı eşlik eder; şöyle başlar şarkı: "Şimdi ölümü köyden dışarı taşıyoruz, Baharıysa içeri."[96] Bohemya'da çocuklar ölüm'ü temsil eden bir saptan-adamla köyün uç sınırına kadar giderler, orada aşağıdaki şarkıyı söyleyerek onu yakarlar:

Şimdi biz ölümü köyün dışına taşıyoruz,
Yeni Yaz'ı köyün içine,
Hoşgeldin sevgili Yaz,
Küçük yeşil dane![97]

Tabor'da (Bohemya) ölüm figürü, aşağıdaki şarkının eşliğinde kasabanın dışına taşınır ve yüksek bir kayadan suyun içine atılır:

Ölüm suyun üzerinde yüzüyor,
Çok geçmeden yaz gelecek buraya,
Sizin için uzaklaştırdık ölümü,

[95] Aug. Witzschel; *Sagen, Sitten und Gebräuche aus Thüringen,* s. 193.
[96] Witzschel, *a.g.y.,* s. 199.
[97] Grimm, *Deutsche Mythologie,* ii. 642.

Yazı getirdik.
Sen de bize Ey kutsal Marketa
İyi bir yıl ver
Buğdayımız çavdarımız büyüsün.[98]

Bohemya'nın başka bölgelerinde ölümü şarkı söyleyerek köyün sınırına kadar taşırlar:

Ölümü köyden dışarı taşırız
Yeni Yılıysa köye
Güzel Bahar, hoş geldin diyoruz sana
Yeşil ot, hoş geldin diyoruz sana.

Köyün arkasında bir yere odunlar yığılır, saptan-figürü söverek, aşağılayarak bunun üzerinde yakarlar. Daha sonra şarkılar söyleyerek köye dönerler:

Ölümü köyden uzaklaştırdık,
Yaşamıysa geri getirdik,
Köyde yerine yerleşti artık yaşam,
Neşeli şarkılar söyleyelim biz de.

Nürnberg'de, yedi yaşından on sekiz yaşına kadar kızlar en güzel elbiselerini giymiş olarak, içinde bir kefenin altında gizli bir bebeğin bulunduğu açık, küçük bir tabutu sokaklardan geçirirler. Diğerleri, ucuna baş olarak bir elma tutturulmuş bir kayın dalını üstü açık bir sandıkta taşırlar. Şarkı söylerler: "Ölümü suya taşıyoruz, ne iyi," ya da "ölümü suya taşıyoruz, içeri dışarı taşı onu yine."[99]

Ölüm tasvirine çoğu kez korkuyla bakılır, nefret ve aşağılama ile karşılanır. Lusatia'da figür bazan bir evin penceresinden içeri baktırılır ve evden birinin, yaşamını para vererek rehinden kurtar-

[98] Reinsberg-Düringsfeld, *Fest-Kalender aus Böhmen*, s. 90 ve devamı.
[99] Reinsberg-Düringsfeld, *a.g.y.*, s. 91.

mazsa bir yıl içinde öleceğine inanılır.[100] Yine, tasviri taşıyanlar onu uzağa attıktan sonra, ölüm kendilerini izlemesin diye doğru eve kaçarlar; içlerinden biri kaçarken düşerse, bir yıl içinde öleceğine inanılır.[101] Bohemya, Chrudim'de, ölüm figürü bir haçtan yapılır, tepesine bir baş ve maske tutturulur ve üzerine sıkı sıkıya bir gömlek geçirilir. Lent'te Beşinci Pazar günü bu tasviri en yakın dereye ya da su birikintisine götürür ve bir sıra halinde durarak suya atarlar. Daha sonra hepsi de onun arkasından suya dalar; fakat figür yakalanır yakalanmaz artık kimse suya girmez. Suya girmemiş ya da son girmiş olan çocuk bir yıl içinde ölecektir, ölümü geriye köye taşımak ona düşmektedir. Daha sonra tasvir yakılır.[102] Öte yandan, ölüm figürünün çıkarıldığı evden bir yıl içinde hiç kimsenin ölmeyeceğine inanılır;[103] ölümün dışarı sürüldüğü köyün hastalığa ve vebaya karşı korunacağı varsayılır bazen.[104] Avusturya Silezyasının bazı köylerinde, ölü Pazar'dan önceki cumartesi, ölümü köyden uzaklaştırmak amacıyla eski kumaşlar, saman ve saptan bir tasvir yapılır. Pazar günü, sopa ve kayışlarla silahlanmış olan halk, figürün konakladığı evin önünde toplanır. Dört delikanlı neşeli bağırtılar ortasında figürü köyün içinde sürütür, bu sırada diğerleri ellerindeki sopa ve kayışlarla figürü döver. Komşu bir köye ait olan bir tarlaya varınca figürü yere yatırırlar, sopalarla gürültülü bir biçimde döverler ve parçalarını tarlaya serperler. Halk, ölümün böylece uzaklaştırıldığı köyün bütün bir yıl herhangi bir bulaşıcı hastalığa karşı bağışıklı olacağına inanır.[105] Slavonia'da ölüm figürü sopalarla dövülür, daha sonra da ikiye parçalanır.[106] Polonya'da, kendir ve saptan yapılmış

[100] Grimm, *Deutsche Mythologie,* ii. 639 ve devamı; Mannhardt, *Baumkultus,* s. 412.

[101] Grimm, *a.g.y.,* ii. 644; K: Haupt, *Sagenbuch der Lausitz,* ii. 55.

[102] Vernalecken, *Mythen und Bräuche des Volkes in Oesterreich,* s. 294 ve devamı; Reinsberg-Düringsfeld, *Fest-Kalender aus Böhmen,* s. 90.

[103] Grimm, *Deutsche Mythologie,* ii. 640.

[104] J. A. E. Köhler, *Volksbrauch, Aberglauben, Sagen und andre alte Ueberlieferungen im Voigtlande,* s. 171.

[105] Reinsberg-Düringsfeld, *Das festliche Jahr,* s. 80.

[106] Ralston, *Songs of the Russian People,* s. 211.

olan figür, "Şeytan alsın seni" sözleriyle bir suya ya da bataklığa fırlatılır.[107]

İtalya ve Fransa'da Lent'te Dördüncü Pazar günü uygulanan ya da bir zamanlar uygulanıyor olan "Yaşlı Kadın'ın biçilmesi" töresi, Grimm'in de ileri sürdüğü gibi, "ölümün uzaklaştırılması" töresinin değişik bir şeklinden başka bir şey değildir. Köyün en yaşlı kadınını temsil eden çok çirkin, büyük bir figür, sığır çanları, tencere ve tavalarla çıkarılan büyük bir gürültü ortasında köyün dışına sürüklenir ve ikiye biçilir.[108] Palermo'da tören daha da gerçekçi olurdu. Mid-Lent'te bir arabaya bindirilmiş yaşlı bir kadın sokaklardan geçirilirdi, yanında, ölüme yargılı mahkûmlara eşlik etmek ve onları avutmak işlevini yüklenmiş bir cemiyet ya da dini mezhep olan *Compagnia de'Bianchi*'nin giysilerini giymiş iki erkek olurdu. Halk meydanına tahtadan bir yükselti kurulurdu; yaşlı kadın onun üzerine çıkar, tam o sırada iki sahte cellat belirirdi ortada, gürültülü hurralar ve el çırpmaları ortasında kadını boynundan, ya da daha çok önceden boynuna bağlanmış içi kan dolu bir keseden ikiye ayırırdı. Kan fışkırır ve yaşlı kadın ikiye biçilmiş ve ölmüş gibi yapardı. Bu yalancı idamların sonuncusu 1737'de yapılmıştır.[109] Floransa'da on beşinci ve on altıncı yüzyıllarda, Yaşlı Kadını, içi ceviz ve kuru incirle doldurulmuş ve bir merdivenin tepesine bağlanmış bir figür temsil ederdi. Mid-Lent'te bu figür, Mercato Nuovo'nun Loggie'si altında ortasından ikiye biçilir, içinden yere dökülen kuru yemişler kalabalık tarafından kapışılırdı. Bu törenin izleri hâlâ uygulamada görülmektedir: yaramaz çocuklar, Mid-Lent sabahı sokakta görülen aşağı sınıflardan kadınların omuzlarına gizlice kâğıttan yapılmış merdivenler iğnelerler.[110] Buna benzer bir töre Roma'da çocuklar arasında da yaygındır; Napoli'deyse oğlan çocukları 1 Nisan günü

[107] *A.g.y.*, s. 210.

[108] Grimm, *Deutsche Mythologie*, ii. 652; H. Usener, "Italische Mythen," *Rheinisches Museum*, N.F. xxx. (1875) s. 191 ve devamı.

[109] G. Pitrè, *Spettacoli e feste popolari siciliane* (Palermo, 1881), s. 207 ve devamı.

[110] *Archivio per lo studio delle tradizioni popolari*, iv. (1885) s. 294 ve devamı.

testere şeklinde kumaştan şeritler keserler, arkasına alçıtozu sürerler ve gelip geçenlerin arkasına bu "testere"leriyle vururlar, böylece giysilerinin arkasında bir testere şeklinde iz bırakırlar.[111] Calabria, Montalta'da, oğlan çocukları Mid-Lent'te ellerinde kamıştan yapılmış testerelerle sokağa çıkarlar ve yaşlı insanlarla eğlenirler, bu yüzden onlar da o gün evden dışarı çıkmazlar. Calabria'lı kadınlar o gün toplanıp incir, kestane, bal, vb. şeylerle şölen çekerler kendilerine; buna "Yaşlı Kadını biçme" derler — eski Florentine töresi gibi bir törenden kalma bir izdir belki de bu.[112]

Barcelona'da aynı gün çocuklar, bazıları ellerinde testere, bazıları odun parçaları, bazıları da içine aldıkları hediyeleri doldurdukları bezlerle sokak sokak dolaşırlar. Bir şarkı söylerler dolaşırken: Mid-Lent'in onuruna, ikiye biçmek üzere kentin en yaşlı kadınını aradıklarını söylerler; en sonunda onu bulmuş gibi yaparak herhangi bir şeyi ikiye biçerler ve yakarlar. Buna benzer bir töre Güney Slavları arasında da vardır. Hırvatlar, Lent'te çocuklarına, yaşlı bir kadının öğleyin kentin kapıları dışında ikiye biçileceğini söylerler; Carniola'da da Mid-Lent'te yaşlı bir kadının köyün dışına götürülüp ikiye biçildiği söylentisi yaygındır. Kuzey Slovenlerinin, Mid-Lent'i saklamak için kullandıkları deyim *babu rezati*'dir, yani "Yaşlı Karıyı biçme."[113]

Bundan önceki törenlerde Baharın, Yazın ya da Yaşamın, ölümün sürülmesinin bir sonucu olarak geri dönüşü yalnızca ima edilmekte ya da en çok haber verilmektedir. Aşağıdaki törenlerdeyse açıkça temsil edilmektedir. Bohemya'nın bazı bölgelerinde ölüm tasviri, gün batarken yakılır; daha sonra kızlar ormana giderler, ucu yeşil genç bir dal kesip kadın giysileri giydirilmiş bir bebeği onun üzerine asarlar, tümünü yeşil, kırmızı ve beyaz kurdelelerle

[111] H. Usener, *a.g.y.*, s. 193.

[112] Vincenzo Dorsa, *La tradizione greco-latina negli usi e nelle credenze popolari della Calabria citeriore* (Cosenza, 1884) s. 43 ve devamı.

[113] Grimm, *Deutsche Mythologie*, ii. 652; H. Usener, "Italische Mythen," *Rheinisches Museum*, N. F. xxx. (1875) s. 191 ve devamı.

süslerler ve ellerinde *Lito*'ları (Yaz) hediyeler toplayarak ve şarkılar söyleyerek alay halinde köye dönerler:

Ölümü köyün dışına taşıdık,
Yaz'ı köye getiriyoruz.[114]

Silezya'nın birçok köyünde ölüm figürü, kendisine saygı ile davranıldıktan sonra giysileri soyulur ve lanetlerle suya atılır ya da bir tarlada parça parça edilir. Daha sonra kurdelelerle, renkli yumurta kabuklarıyla ve rengarenk kumaş parçalarıyla süslenmiş bir köknar ağacı çocuklar tarafından sokaklarda dolaştırılır, hem bozuk para toplar, hem şarkı söylerler:

Ölümü dışarı taşıdık,
Güzel Yaz'ı geri getiriyoruz,
Mevsim Yaz, aylardan Mayıs
Bütün çiçekler açmış.[115]

Eisenach'ta Lent'in Dördüncü Pazar günü halk Ölüm'ü temsil eden bir saptan-adamı bir tekere bağlar, yuvarlaya yuvarlaya bir tepenin üstüne çıkarırdı. Sonra tasviri ateşe vererek tekerle birlikte tepeden aşağı yuvarlarlardı. Bundan sonra uzun bir köknarağacı kesip kurdelelerle süsler, düzlük bir yere dikerlerdi. Daha sonra erkekler kurdeleleri aşağı indirmek için ağaca tırmanırdı.[116] Yukarı Lusatia'da, sap saman ve eski bezlerden yapılan ölüm figürüne, köyde evlenen son gelinin verdiği peçe takılır ve son ölünün çıktığı evin verdiği bir gömlek giydirilir. Böylece süslenmiş olan figür uzun bir direğin ucuna tutturulur ve en uzun boylu, en güçlü kızlar tarafın-

[114] Reinsberg-Düringsfeld, *Fest-Kalender aus Böhmen*, s. 89 ve devamı; W. Mannhardt, *Baumkultus*, s. 156. Bu töreden daha önce söz edilmişti. Bkz. s. 85.

[115] Reinsberg-Düringsfeld, *Das festliche Jahr*, s. 82; Philo vom Walde, *Schlesien in Sage und Brauch* (N. D. 1883 tarihli önsöz), s. 122.

[116] Witzschel, *Sagen, Sitten und Gebräuche aus Thüringen*, s. 192 ve devamı.

dan son süratle taşınır, bu sırada ötekiler sopa ve taş atarlar figüre. Figürü kim vurursa bütün yıl yaşayacak demektir. Ölüm böylece köyün dışına götürülür ve suya atılır ya da komşu köyün sınırına bırakılır. Eve dönerlerken herkes yeşil bir dal koparır ve köye girinceye kadar neşe içinde taşır bu dalı, sonra da atar. Bazan topraklarına figürün atıldığı komşu köyün delikanlıları, ölüm'ü aralarında istemedikleri için, arkalarından koşarak geriye püskürtürler onları. Bu yüzden iki grubun bazan kavgaya tutuştuğu da olur.[117]

Bu örneklerde ölümü, atılan kukla, Yaz'ı ya da Yaşamı, geriye getirilen dallar ya da ağaçlar temsil ediyor. Fakat bazan ölüm tasvirinin kendisine yeni bir yaşam gücü yüklendiği de olur ve bir tür dirilmeyle genel canlanmanın bir aracı haline gelir. Örneğin, Lusatia'nın bazı bölgelerinde ölümü dışarı taşıma yalnızca kadınların işidir, hiçbir erkek bu işe karışmaya kalkmaz. Bütün gün üzerlerinden çıkarmadıkları yas kıyafetine bürünüp samandan bir kukla yaparlar, beyaz bir gömlek giydirirler üzerine ve bir eline bir süpürge, ötekine bir tırpan verirler. Peşlerinde taş atan yaramaz çocuklar, şarkılar söyleyerek kuklayı köy sınırına götürürler ve orada parça parça ederler. Daha sonra ince bir ağaç kesip gömleği üzerine asarlar ve şarkılar eşliğinde köye getirirler.[118] Hermanstadt (Transilvanya) yakınındaki bir köyde Saksonlar, Miraç Gününde "Ölümü dışarı taşıma" törenini şöyle yapar. Sabah duasından sonra bütün okullu kızlar, içlerinden birinin evinde toplanıp Ölüm'ü giydirirler. Dövülmüş bir buğday demeti kabaca bağlanarak baş ve gövde meydana getirilir, kol yerine yatay olarak süpürge sopaları konur. Figüre bir köy kadınının Pazar giysileri giydirilir. Daha sonra öğlesonu duasına giden herkesin görebilmesi için bir pencerede sergilenir. Akşam duası bittikten hemen sonra kızlar tasviri alıp bir ilahi eşliğinde köyün çevresinde dolaştırırlar. Oğlan çocukları alınmaz bu alaya. Alay köyü bir uçtan ötekine geçtikten sonra, figür bir başka

[117] Grimm, *Deutsche Mithologie,* ii. 643 ve devamı; K. Haupt, *Sagenbuch der Lausitz,* ii. 54 ve devamı; Mannhardt, *Baumkultus,* s. 412 ve devamı; Ralston, *Songs of the Russian People,* s. 211.

[118] Grimm, *a.g.y.,* ii. 644; K. Haupt, *a.g.y.,* ii. 55.

eve götürülür ve giysileri çıkartılır; çıplak sap demeti pencereden oğlan çocuklarına atılır, onlar da götürüp en yakın akarsuya atarlar. Oyunun birinci perdesidir bu. İkinci perdede, daha önce tasvirin giydiği giysiler ve süsler ciddi ciddi kızlardan birine giydirilir; o da tasvir gibi alay halinde ve aynı ilahiler eşliğinde köyün çevresinde dolaştırılır. Tören, baş rolü oynamış olan kızın evinde verilen bir şölenle biter; daha önce olduğu gibi oğlanlar bu şölene de alınmaz. "Halk inancına göre, ancak bugünden sonra meyva yenilmesine izin verilir, çünkü 'ölüm', yani sağlıksızlık meyvalardan uzaklaştırılmıştır. Ölüm'ün içinde boğulduğu nehirin de artık halkın yıkanmasına uygun olduğu kabul edilir. Yapılması görenek haline gelmiş olan köyde bu tören savsaklanırsa, böyle bir savsaklamanın gençlerden birinin ölümüne ya da kızlardan birinin namusunu yitirmesine yol açacağı varsayılır."[119]

Bu iki törenden birincisinde, ölüm figürü parçalandıktan sonra eve getirilen ağaç besbelli daha önceki törelerde ölüm dışarı atıldıktan ya da parçalandıktan sonra Yaz'ın ya da Yaşamın temsilcisi olarak geriye getirilen ağaçların ya da dalların eşdeğeridir. Fakat ölüm tasvirinin giydiği gömleğin ağaca aktarılması açıkça gösteriyor ki, ağaç, parçalanmış tasvirin yeni bir biçim içinde bir tür diriltilmesidir.[120] Transilvanya'daki törede de aynı şey çıkıyor ortaya; Ölüm'ün giydiği giysilerin bir kıza giydirilmesi ve onun aynı şarkılarla aynen ölüm gibi köyün çevresinde dolaştırılması gösteriyor ki, kız, tasviri kısa bir süre önce parçalanmış olan varlığın bir tür canlanması yerine geçiyor. Dolayısıyla bu örnekler, bu törenlerde temsili olarak yakılıp parçalanan Ölüm'e, bizim Ölüm'den anladığımız anlamda salt yok edici bir şey gözüyle bakılamayacağını düşündürüyor insana. Eğer baharda canlanan bitki dünyasının temsili olarak geriye getirilen ağaca, kısa süre önce yok edilmiş olan Ölüm'ün giydiği gömlek giydiriliyorsa, amaç, bitkilerin canlanmasını durdurmak ve ona karşı çıkmak olamaz; ancak onu coşturmak, hızlandırmak ola-

[119] E. Gerard, *The Land beyond the Forest,* ii. 47-49.

[120] Bu töre Mannhardt tarafından da böyle yorumlanmıştır, *Baumkultus,* s. 419.

bilir. Dolayısıyla, kısa süre önce yok edilen varlığa —ölüm denilen şeye—, bitkiler hatta hayvanlar dünyasına da geçebilecek, canlandırıcı, hızlandırıcı bir etki bağışlandığı varsayılmak gerekir. Bu, ölüm figürüne hayat verici bir erdem atfedilmesini, bazı yerlerde uygulanan bir töre de kuşkusuz hale getiriyor: bu töreye göre, samandan ölüm tasvirinin parçaları toplanıyor, ürünü büyütsün diye tarlalara, ya da hayvanlar tavlansın diye yemliklere konuyor. Örneğin, Spachendrof'ta (Avusturya Silezya'sı) sap, saman, çalı ve kumaş parçalarından yapılmış olan ölüm figürü, çılgınca şarkılarla köyün dışındaki bir açıklık alana götürülür ve orda yakılır, o yanarken, çıplak ellerle ateşten çekilip alınan parçalar için bir kavga başlar. Tasvirin bir parçasını eline geçiren herkes onu bahçesindeki en kalın ağacın bir dalına bağlar ya da tarlasına gömer, bunun ürünü daha iyi büyüteceğine inanır.[121] Troppau yöresinde (Avusturya Silezya'sı) Lent'te oğlan çocuklarının yaptığı samandan figüre kızlar kadın giysileri giydirir, üzerine kurdeleler, gerdanlık ve çiçekler takar; uzun bir direğin ucuna bağlanan figür, bir gülüp, bir ağlayan kız, oğlan bir gençler grubu tarafından şarkılar söylenerek köyden dışarı götürülür. Gidilecek yere varılınca —köyün dışında bir tarladır bu— figür giysilerinden ve süslerinden soyulur; bundan sonra kalabalık onun üzerine saldırır ve parça parça edilir, parçalar kapışılır. Herkes figürün yapılmış olduğu samandan bir tutam ele geçirmeye çalışır, çünkü bir tutam samanın, yemliğe konduğunda, sığırları geliştireceğine inanılır.[122] Ya da saman kümese konur, bunun tavukların yumurtadan kesilmelerini önleyeceği ve soylarını düzelteceği varsayılır.[123] Ölüm figürüne bu bereketlendirici güç bağlama düşüncesi, bu figürü taşıyan kişi, onu attıktan sonra, sığırlara rastlar da onları sopayla döverse, bunun sığırları doğurgan yapacağı inancında da görülür.[124] Sopa belki de daha önce Ölüm'ü dövmekte kullanılmış,[125]

[121] Vernalecken, *Mythen und Bräuche des Volkes in Oesterreich*, s. 293 ve devamı.

[122] Reinsberg-Düringsfeld, *Das festliche Jahr*, s. 82.

[123] Philo vom Walde, *Schlesien in Sage und Brauch*, s. 122.

[124] Grimm, *Deutsche Mythologie*, ii. 640 ve devamı.

[125] Bkz. s. 253 ve devamı.

böylece figüre bağlanan bereketlendirici gücü elde etmişti. Leipzig'te Mid-Lent'te en aşağı sınıftan erkekler ve kadınlar samandan yapılma bir ölüm figürünü sokaklarda dolaştırır, genç evli kadınlara gösterirdi, daha sonra da nehire atardı; bunun, genç karıları doğurgan, kenti temiz yapacağını, o yıl için kentlileri vebadan ve öteki hastalıklardan koruyacağını ileri sürerlerdi.[126]

Ölüm yok edildikten sonra köye getirilen ağaçları Mayıs-ağaçlarından ayırmak pek mümkün görünmüyor. Onu köye taşıyanlar, Yaz'ı taşıdıklarını ileri sürüyor;[127] dolayısıyla ağaçlar besbelli Yaz'ı temsil ediyor; bazan Yaz-ağacına bağlanan bebek ise Yaz'ın bir ikinci temsilidir, tıpkı Mayıs'ın bazan aynı zamanda bir Mayıs-ağacı ve bir Mayıs Hanımıyla temsil edilişi gibi.[128] Dahası, Yaz-ağaçları da Mayıs-ağaçları gibi kurdele vb. ile süsleniyor; Mayıs-ağaçları gibi, iriyseler, yere dikilip üzerine tırmanılıyor; yine Mayıs-ağaçları gibi, küçükseler, şarkı söyleyip para toplayan oğlan ya da kız çocukları tarafından kapı kapı dolaştırılıyor.[129] Ve Yaz-ağacını taşıyanlar, iki töre grubunun özdeşliğini göstermek ister gibi, Yaz'ı ve Mayıs'ı köye getirdiklerini ilan ediyorlar.[130] Dolayısıyla, Mayısı içeri taşıma ve Yaz'ı içeri taşıma töreleri temelde aynıdır; Yaz-ağacı ise, Mayıs-ağacının bir başka şeklidir, aradaki tek ayrım (adlarından başka) köye getirilme zamanlarıdır; çünkü Mayıs-ağacı, 1 Mayıs günü ya da Whitsuntide'da getirilirken, Yaz-ağacı Lent'te Dördüncü Pazar günü getirilir. Bu yüzden, eğer burada benimsenen Mayıs-ağacı açıklaması (yani, onun ağaç-ruhun ya da bitki ruhunun bir bedenleşmesi olduğu) doğruysa, Yaz-ağacı da aynı şekilde ağaç-ruhun ya da bitki ruhunun bir bedenleşmesi olmalıdır. Fakat Yaz-ağacının bazı durumlarda ölüm tasvirinin bir canlanması olduğunu görmüştük. Dolayısıyla bundan, bu durumlarda ölüm adlı tas-

[126] K. Schwenk, *Die Mythologie der Slawen,* s. 217 ve devamı.

[127] Bkz. s. 256.

[128] Bkz. s. 86, 256.

[129] Bkz. s. 256 ve Grimm, *Deutsche Mythologie,* ii 644; Reinsberg-Düringsfeld, *Fest-Kalender aus Böhmen,* s. 87 ve devamı.

[130] Bkz. s. 256.

virin, ağaç-ruhun ya da bitki ruhunun bir bedenleşmesi olması gerektiği sonucu çıkar. Bu çıkarsama, önce, ölüm tasvirinin parçalarının bitkisel ve hayvansal yaşam üzerinde yaptığına inanılan canlandırıcı ve bereketlendirici etkisiyle doğrulanmaktadır;[131] çünkü bu etkinin, birinci bölümde gördüğümüz gibi, ağaç-ruhun özel bir niteliği olduğu varsayılıyor. Bu çıkarsama, ikinci olarak, şu gözlemlerle de doğrulanıyor: Ölüm tasviri bazan huş ağacının sürgünlerinden, kayın ağacı dalından, dövülmüş tahıl saplarından ya da kendir otundan yapılıyor;[132] bazan da küçük bir ağacın üzerine asılıyor ve para toplayan kızlar tarafından öylece dolaştırılıyor,[133] tıpkı Mayıs-ağacı ve Mayıs Hanımına, Yaz-ağacı ve ona iliştirilmiş olan bebeğe yapıldığı gibi. Kısacası, Ölüm'ün kovulmasına ve Yazın çağırılmasına, en azından bazı durumlarda, baharda Vahşi Adam'ın öldürülmesi ve diriltilmesi şeklinde temsil edilen bitki ruhunun ölümü ve canlandırılmasının bir başka biçimi olarak bakma durumundayız şimdi.[134] Karnavalın gömülmesi ve diriltilmesi belki de aynı fikri dile getirmenin bir başka yoludur. Eğer ölümün tasvirine bağlanana benzer hızlandırıcı ve bereketlendirici bir etkiye sahip olduğu varsayılıyorsa, Karnavalın temsilcisinin bir gübre yığını altına gömülmesi de doğaldır. Gerçekten de, Estonyalılar'da Shrove Tuesday'de bilindiği gibi köyün dışına taşınan saptan figür Karnaval değil de Orman-ruhu *(Metsik)* diye adlandırılır; onun orman ruhu ile özdeşliğini de, daha sonra ormanda bir ağacın tepesine bağlanması, orada bir yıl süreyle kalması ve hemen hemen her gün dualar ve sunularla, sürüleri koruması için ona yalvarılması gösteriyor bize; çünkü gerçek bir orman-ruhu gibi *Metsik* de sığırların koruyucusudur. *Metsik* bazan da buğday destelerinden yapılıyor.[135] Bu nedenle, Karnaval, ölüm

[131] Bkz. s. 258 ve devamı.

[132] Bkz. s. 250, 253, 257; ve Grimm, *D.M.* ii. 643.

[133] Reinsberg-Düringsfeld, *Fest-Kalender aus Böhmen,* s. 88. Bazen de ölüm tasviri (ağaç olmaksızın) hediye toplayan oğlan çocukları tarafından dolaştırılır. Grimm, *D.M.* ii. 644.

[134] Bkz. s. 237.

[135] Wiedemann, *Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten,* s. 353; Holzmayer, "Osiliana", *Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat,* vii. Defter 2, s. 10 ve devamı; W. Mannhardt, *Baumkultus,* s. 407 ve devamı.

ve Yaz adlarının, yukarda anlatılan törelerde kişileştirilen ya da bedenleştirilen varlıkların nispeten geç ve yetersiz ifadeleri olduğunu rahatça varsayabiliriz. Adların soyutluğu da çağdaş bir kökeni gösteriyor bize; Karnaval ve Yaz gibi zamanların ve mevsimlerin, ya da ölüm gibi soyut bir kavramın kişileştirilmesi, pek ilkel olamaz. Fakat törenlerin kendisi tarihi belirsiz bir eskilliğin damgasını taşıyor; dolayısıyla bedenleştirilen fikirlerin, kökenlerinde daha basit ve daha somut bir düzene sahip olduğunu varsaymaktan kendimizi alamıyoruz. Bir ağaç kavramı, belki de belli türden bir ağaç kavramı (çünkü bazı yabanılların ağaç için genel bir sözcükleri yoktur), hatta bir tek ağaç kavramı, aşamalı bir genelleştirme süreciyle daha geniş bir bitki ruhu kavramına ulaşabilmek için bir temel sağlayacak kadar somuttur. Fakat bu genel bitki kavramı, bitkinin kendini gösterdiği mevsimle kolayca karıştırılabilirdi; bundan dolayı ağaç-ruhun ya da bitki ruhunun yerine Bahar, Yaz ya da Mayısın konması kolay ve doğal bir şey olurdu. Yine somut bir ölen ağaç ya da ölen bitki kavramı, benzeri bir genelleştirme süreciyle, genel bir ölüm düşüncesine kayabilirdi; öyle ki, ölmekte olan ya da ölmüş bitkinin (onun yeniden canlandırılmasına bir hazırlık olarak) dışarı taşınması, uzaklaştırılması yerine, zamanla, Ölüm'ün kendisinin uzaklaştırılmasına varacağızdır. Bu bahar törenlerinde Ölüm'ün, başlangıçta ölmekte olan ya da ölmüş kış bitkisi anlamına geldiği görüşünü W.Mannhardt da kuvvetle destekliyor; ve bunu olgun tahılın ruhuna uygulanan adla ölüm adının benzerliğiyle doğruluyor. Yaygın olarak, olgun ürünün ruhu, ölmüş olarak değil de yaşlanmış olarak kavranıyor, Yaşlı Adam ya da Yaşlı Kadın-adları da buradan geliyor. Fakat bazı yerlerde, genellikle tahıl ruhunun meskeni olduğuna inanılan hasatta kesilen son demete "Ölmüş Kişi" deniyor; ölüm tahılın içinde oturduğu için çocuklara ekin tarlasına girmemeleri tenbih ediliyor; ve Transilvanya'da Sakson çocukların mısır hasatında oynadıkları bir oyunda, ölümü, mısır yapraklarıyla baştan aşağı kaplı bir çocuk temsil ediyor.[136]

[136] W. Mannhardt, *Baumkultus*, s. 417-21.

Bu bahar törenlerinde bedenleştirildikleri şekilleriyle Ölüm, Karnaval, Yaz, vb. kavramların gerisinde daha eski ve daha somut düşüncelerin gizlendiği varsayımına, Rusya'da "Karnavalın Gömülmesi" ve "Ölümün Dışarı Taşınması"na benzer gömme törenlerinin Ölüm ya da Karnaval adları altında değil de Kostrubonko, Kostroma, Kupalo, Lada ve Yarilo gibi bazı mitsel figürlerin adlarıyla kutlanması da bir dereceye kadar izin veriyor. Bu Rus törenleri hem ilkbaharda hem de yaz ortasında yapılır. Örneğin "Küçük Rusya'da (Ukrayna, *çev.*) bir zamanlar ilkbahar tanrısı Kostrubenko'nun gömme törenini Paskalya mevsiminde kutlamak bir töreydi. Ölmüş gibi yere uzanmış bir kızın çevresinde çember yapan bir grup şarkıcı şarkı söyleyerek ağır ağır dönerdi:

Öldü, öldü, Kostrubonko'muz öldü!
Öldü, öldü, sevgili varlığımız öldü.

Şarkı, kız aniden yerinden sıçrayıncaya kadar sürer, bunun üzerine koro neşeyle haykırırdı:

Döndü, Kostrubonko'muz yaşama döndü!
Sevgili varlığımız yaşama döndü![137]

Aziz John Arifesinde (Yazdönümü Arifesi) samandan bir Kupalo figürü yapılır ve "kadın giysileri giydirilir, boynuna bir gerdanlık, başına çiçeklerden bir taç takılır. Sonra bir ağaç kesilir, kurdelelerle süslendikten sonra daha önceden seçilen bir yerde dikilir. Samandan figür, Marena [Kış ya da Ölüm] adını verdikleri bu ağacın yanına bir masayla birlikte konur, masanın üzerinde içkiler ve yiyecekler durmaktadır. Daha sonra bir şenlik ateşi yakılır, delikanlılar ve genç kızlar ellerinde figürü taşıyarak çift çift bunun üzerinden atlarlar. Ertesi gün ağacı ve figürü süslerinden soyarlar ve her ikisini de akarsuya atarlar."[138] Aziz Peter Gününde (29 Haziran) ya da onu

[137] Ralston, *Songs of the Russian People*, s. 221.

[138] Ralston, *a.g.y.*, s. 241.

izleyen pazar, Rusya'da "Kostroma'nın Gömme Töreni" (Lada'nın ya da Yarilo'nun gömme töreni de olabilir bu) kutlanır. Penza ve Simbirsk Eyaletlerinde "gömme töreni" şöyle yapılırdı: Haziranın 28'inde bir şenlik ateşi yakılırdı, ertesi gün genç kızlar Kostroma rolünü oynamak üzere aralarından birini seçerlerdi. Arkadaşları onu büyük bir saygıyla selamlarlar, bir tahtanın üzerine yerleştirip bir akarsu kenarına götürürlerdi. Orada suda yıkarlardı onu, bu sırada en yaşlı kız ıhlamur ağacı kabuğundan bir sepet yapar ve davul çalar gibi çalardı. Sonra köye dönerler ve günü geçit törenleri, oyunlar ve danslarla bitirirlerdi.[139] Murom yöresinde kostromo'yu kadın giysileri giydirilmiş, çiçeklerle süslenmiş samandan bir figür temsil ederdi. Figür bir tekneye yatırılır ve şarkılar eşliğinde bir göl ya da nehir kıyısına götürülürdü. Burada kalabalık ikiye ayrılır, bir taraf figüre saldırırken öteki taraf korurdu onu. Sonunda saldıranlar kazanır ve figürün elbiselerini ve süslerini çıkarırlar, parçalarlar ve samanlarını ayak altında çiğneyip suya atarlardı; bu sırada savunucular ellerini yüzlerine kapatıp Kostroma'nın ölümüne ağlarmış gibi yaparlardı.[140] Kostroma yöresinde Yarilo'nun gömülmesi 29 veya 30 Haziran günü kutlanırdı. Halk yaşlı bir adam seçer ve ona içinde Yarilo'yu temsil eden Priapus'a benzer figürün bulunduğu küçük bir tabut verirlerdi. Yaşlı adam bunu kentin dışına taşırdı, peşinden ağıtlar söyleyerek, üzüntü ve kederlerini gösteren hareketler yaparak kadınlar gelirdi. Açık alanda bir mezar kazılır, ağıtlar, figanlar arasında figür bunun içine indirilirdi, bundan sonra "eski zamanlarda pagan Slovenlerin kutladığı gömme oyunlarını anımsatan" oyunlar ve danslar başlardı.[141] Küçük Rusya'da, Yarilo figürü bir tabuta yatırılır ve gün batımından sonra, üzüntü içinde durmadan "öldü! öldü!" diye bağıran sarhoş kadınların ortasında sokaklardan geçirilirdi. Erkekler, ölü adamı tekrar yaşama döndürmeye çalışır gibi figürü kaldırır, sallarlardı. Daha sonra kadınlara, "Kadınlar, ağlamayın. Baldan tatlı bir şey biliyorum ben," derlerdi. Fakat

[139] Ralston, *a.g.y.*, s. 243 ve devamı; W. Mannhardt, *Baumkultus*, s. 414.

[140] W. Mannhardt, *Baumkultus*, s. 414 ve devamı; Ralston, *a.g.y.*, s. 244.

[141] Ralston, *a.g.y.*, s. 245; W. Mannhardt, *Baumkultus*, s. 416.

kadınlar gömme törenlerinde yaptıkları gibi ağlamalarını ve şarkılarını sürdürürlerdi. "Günahı neydi? Öyle iyiydi ki. Bir daha ayağa kalkamaz artık. Ah, nasıl ayrılacağız senden? Sensiz yaşam ne ki? Ayağa kalk, bir saatçik olsun! Ama kalkmıyor, kalkmıyor." Sonunda Yarilo bir çukura gömülürdü.[142]

Bu Rus töreleri, Avusturya'da ve Almanya'da "Karnavalın Gömülmesi" ve "Ölümün Dışarı Sürülmesi" diye bilinen törelerle açıkça aynı yapıdadır. Dolayısıyla, benim sonuncularla ilgili yorumum doğruysa, Rus Kostroma'sının, Yarillo'sunun, vb. da başlangıçta bitki ruhunun bedenleşmeleri olması gerekirdi, ölümlerine de, yeniden canlanmalarının gerekli bir hazırlığı olarak bakılıyor olmalıydı. Ölümün devamı olarak yeniden canlanma, anlatılan törenlerin birincisinde, Kostrubonko'nun ölümü ve dirilmesinde temsil edilir. Bu Rus törenlerinde bitki ruhunun ölümünün yaz ortasında kutlanmasının nedeni, yazın Yazdönümü Günü'nden başlayarak gücünü yitirmesi olabilir, bundan sonra günler kısalmaya, güneş aşağıya doğru dönüş yapmaya başlar:

Kışın ayazlarının yattığı,
Karanlık çukurlara doğru.

Bitki dünyasının da yazın henüz başlamış ama pek fark edilmeyen çöküşünü paylaştığı düşünülebilirse, yılın böyle bir dönüm noktası, ilkel insan tarafından, bitkisel yaşamın çöküşünü durdurmayı, hiç olmazsa yeniden canlanmayı sağlamayı umduğu o büyü törenlerine başvurmak için pekâlâ uygun bir zaman olarak seçilmiş olabilir.

Ama bitki dünyasının ölümü bu bahar ve yazdönümü törenlerinin hepsinde, yeniden canlanması ise bazılarında temsil ediliyor göründüğü halde, bunların bazılarında yalnızca bu varsayıma dayanarak açıklanamayacak bazı özellikler vardır. Çoğu kez bu törenlerin özelliği olan ciddi gömme töreni, ağlamalar ve girilen kılıklar, yararlı bitki ruhunun ölümüne gerçekten de uygun şeylerdir. Ama tasvir taşınırken gösterilen sevince, dövüldüğü sopa ve taşlara,

[142] W. Mannhardt, *l. c.*; Ralston, *l. c.*

yüzüne karşı yapılan alaylara ve aşağılamalara ne diyeceğiz? Taşıyıcıları onu atar atmaz aceleyle eve seğirttiklerine göre tasvirden duyulan korkuya; tasvirin baktığı evden birinin çok geçmeden öleceği inancına ne diyeceğiz? Bu korku belki de bitkinin ölmüş ruhunda, yakınındakileri tehlikeli yapan bir bulaşıcı hastalık olduğu inancıyla açıklanabilir. Ama bu açıklama, biraz zorlama olması yanında, ölümün dışarı taşınmasına eşlik eden sevinci kapsamıyor. Bu nedenle bu törenlerde birbirinden ayrı ve görünüşte birbirine zıt iki özellik tanımamız gerekiyor; bir yandan, ölüm için duyulan üzüntü ve ölüye duyulan saygı ve sevgi; öte yandan, ölüden korku ve nefretle, onun ölümünde duyulan sevinç. Buraya kadar, bu özelliklerden birincisinin nasıl açıklanabileceğini göstermeye çalıştım; bundan sonra, ikincisinin nasıl olup da birinciyle o kadar ilişkili duruma geldiği sorusunu yanıtlamaya çalışacağım.

Başka konulara geçmek için bu Avrupa törelerini terk etmeden önce, ölümün ya da mitsel bir varlığın kovulmasının, bazan kovulan kişiliğin görünür herhangi bir temsilcisi olmadan yapıldığını da görmemiz yerinde olacaktır. Örneğin, Görlitz (Silezya) yakınında Königshain'de genç ya da yaşlı bütün köylüler, ellerinde tahıl saplarından meşaleler, *Todtenstein* (ölüm-taşı) adını verdikleri komşu bir dağın tepesine çıkarlardı, orada meşalelerini yakarlar ve "ölümü dışarı sürdük, Yaz'ı geri getiriyoruz" şarkısını söyleyerek eve dönerlerdi.[143] Arnavutluk'ta delikanlılar Paskalya Yortusu arifesinde reçine odunundan meşalelerini yakıp alay halinde köyün içinden geçerlerdi bunları sallayarak. Sonunda, "Oh, Kore, bir daha geri dönmeyesin diye seni bu meşaleler gibi nehire fırlatıyoruz," diyerek meşaleleri nehire atarlardı. Bazıları bu törenden amacın kışı dışarı sürmek olduğunu söylüyor. Ama Kore, çocukları yiyip yutan kötü bir yaratık olarak anlaşılmaktadır.[144]

Hindistan'da Kânagrâ yöresinde baharda genç kızların yerine getirdiği bir töre vardır, biraz önce anlattığımız Avrupa bahar

[143] Grimm, *Deutsche Mythologie*, ii. 644.

[144] J. G. von Hahn, *Albanesische Studien*, i. 160.

törenlerine yakından benzemektedir. *Ralî Ka melâ* ya da Ralî panayırı denir buna; *Ralî*, Siva'nın ya da Pârvatî'nin topraktan yapılmış küçük bir tasviridir. Chet (Mart-Nisan) içinde uzun bir süre, Baisâkh Sankrâant'ına (Nisan) kadar devam eder, bütün Kânagrâ yöresinde saygın bir töredir. Kutlanması bütünüyle genç kızlarla sınırlıdır. Mart ayında bir sabah köydeki bütün genç kızlar, *dûb* otu ve çiçekleri dolu küçük sepetlerini alıp daha önceden saptanmış bir yere gider, onları üstüste yığarlar. Bu yığının çevresinde dans edip şarkı söylerler. On gün süreyle her gün yapılır bu, ta ki ot ve çiçek yığını oldukça yükselinceye kadar. Sonra ormandan, bir başında üç sivri ucu olan iki dal keserler ve bunları, sivri uçlar aşağı gelmek üzere çiçek yığınının üzerine yerleştirirler, böylece iki tane üç ayaklı sehpa ya da piramit oluşmuş olur. Bir tasvirciye kilden iki tasvir yaptırtıp bu dalların tek tek en uç noktalarına koyarlar: biri Siva'yı, ötekiyse Pârvatî'yi temsil eder. Sonra kızlar, biri Siva, ötekiyse Pârvatî yandaşı olmak üzere iki gruba ayrılırlar ve alışılmış şekilde tasvirleri evlendirirler, evlendirme töreninin hiçbir bölümü atlanmaz. Evlenmeden sonra, giderleri ana-babalarının verdiği yardımlarla karşılanan bir şölen verirler. Daha sonra, gelecek Sankrânt'ta hep birlikte nehir kenarına giderler ve tasvirleri derin bir su birikintisine atarlar ve gömme töreni yapıyorlarmış gibi tasvirleri attıkları yerde gözyaşı dökerler. Çoğu kez yörenin oğlan çocukları, tasvirlerin arkasından dalıp su yüzüne çıkararak ve onlar ağlarken tasvirleri ellerinde sallayarak kızdırır kızları. Panayırın amacının iyi bir koca bulmak olduğu söyleniyor.[145]

Bu Hint törenindeki Siva ve Pârvatî tanrılarının, bitki ruhları olarak anlaşıldığı, tasvirlerinin bir ot ve çiçek yığını üzerindeki dallara yerleştirilmesiyle kanıtlanabilir gibi görünmektedir. Çoğu kez Avrupa halk-töresinde olduğu gibi burada da bitki tanrıları ikili olarak temsil ediliyor, bitkilerle ve kuklalarla. Bu Hint tanrılarının ilkbaharda evlenmeleri, bitkilerin genç ruhlarının Mayıs Kral ve Kraliçesi, Mayıs Gelini, Mayıs Güveyi, vb.[146] ile temsil edildiği Avrupa

[145] Kaptan R.C. Temple, *Indian Antiquary*, xi. (1882) s. 297 ve devamı.

[146] Bkz. s. 95 ve devamı.

törenlerine karşılık olmaktadır. Tasvirlerin suya atılması ve arkalarından ağlanması, bitkinin ölmüş ruhunu (ölüm, Yarilo, Kostroma, vb. adlar altında) suya atma ve arkasından ağlama Avrupa törelerinin eşdeğeridir. Yine, çoğu kez Avrupa'da olduğu gibi Hindistan'da da bu dinsel tören yalnızca kızlar tarafından yapılır. Törenin kızlara koca bulmada etkili olduğu düşüncesi, bitki ruhunun bitkisel yaşam üzerinde olduğu kadar insansal ve hayvansal yaşam üzerinde de hızlandırıcı ve bereketlendirici bir etkiye sahip olduğu inancıyla açıklanabilir.[147]

4 — Adonis

Ama bitkinin ölümü ve dirilmesinin çağdaş Avrupa'dakilere benzer törenlerle en yaygın şekilde kutlandığı yer Mısır ve Batı Asya'dır. Mısırlılar, Suriyeliler, Babilliler, Frigyalılar ve Yunanlılar, Osiris, Adonis, Tammuz, Attis ve Dionysos adları altında, bitki dünyasının çöküşünü ve canlanışını dinsel törenlerle temsil ederlerdi; bunlar, eskilerin de kabul ettiği gibi, temelde aynıydı ve bizim Avrupa köylüsünün bahar ve yazdönümü töreleriyle koşutlukları bulunmaktadır. Bu tanrıların yapıları ve tapımları bilgili birçok yazar tarafından bütün ayrıntılarıyla tartışılmıştır; benim burada yapmak istediğim bütün iş, onlara ait tören ve söylencelerde, burada onların doğalarıyla ilgili görüşümüzü kanıtlıyor gibi görünen belirgin özelliklerini kabataslak vermektir. Adonis ve Tammuz'la başlıyoruz.

Adonis'e Suriye'nin Sâmi halkları tarafından tapınılırdı; Yunanlılar bu tapımı İsa'dan önce beşinci yüzyıl gibi erken bir zamanda onlardan almışlardır. Adonis adı Finike dilinde *Adon*'dur: "efendi".[148] Yakışıklı bir genç olduğu, Aphrodite (Sâmilerin Astarte'si) tarafından sevildiği fakat gençliğinin baharında bir yabani

---

[147] Bkz. s. 73 ve devamı.

[148] Baudissin, *Studien zur semitischen Religionsgeschichte,* i. 299; W. Mannhardt, *Antike Wald-und Feldkulte,* s. 274.

domuz tarafından öldürüldüğü söylenir. Ölümüne her yıl, başta kadınlar olmak üzere ağlanarak yas tutulurdu; cesede benzeyecek biçimde giydirilmiş tasvirleri gömülmek üzere taşınır, sonra da denize ya da su kaynaklarına atılırdı;[149] bazı yerlerde yeniden yaşama dönüşü ertesi gün kutlanırdı.[150] Fakat bu törenler farklı yerlerde kutlanmalarında biçim ve mevsim yönünden biraz değişiklik gösterirdi. İskenderiye'de Adonis ve Aphrodite tasvirleri iki divanda gösterilirdi; yanlarında her türden olgun meyvalar, çörekler, çiçek saksılarında yetişen bitkiler, anason bitkisi sarılmış yeşil Kameriyeler olurdu. Âşıkların evlenmeleri bir gün kutlanırdı, ertesi gün Adonis'in tasviri, ağıtçı giysileri giyinmiş, saçları arkalarına dökük, göğüsleri çıplak kadınlar tarafından deniz kenarına taşınır ve dalgalara bırakılırdı.[151] İskenderiye'de bu törenin, yapıldığı tarih açıkça belirtilmiyor; fakat olgun meyvalardan söz edildiğine göre yazın sonlarında yapıldığı çıkarsanabilir.[152] Byblus'ta her yıl ağlanarak, feryat edilerek ve göğüs dövülerek Adonis'in ölümüne yas tutulurdu; fakat ertesi gün yaşama yeniden döndüğüne ve kendisine tapanların önünde göğe yükseldiğine inanılırdı.[153] Bu kutlamanın baharda yapıldığı anlaşılıyor; çünkü tarihi Adonis nehrinin renk değiştirmesiyle belirlenirdi, çağdaş gezginler de bu renk değiştirmenin baharda olduğunu gözlemlemektedir. O mevsimde, yağmurların dağlardan aşağı indirdiği kırmızı toprak nehrin sularını, hatta bir yere kadar denizi de kan kırmızısına boyar; bu kan kırmızısı rengin, her yıl Lübnan Dağlarında yabani domuz tarafından yaralanıp

[149] Plutarkhos, *Alcibiades,* 18; Zenobius, *Centur.* i. 49; Theocritus, xv. 132 ve devamı; Eustathius: Homeros üzerine, *Od.* xi 590.

[150] Lucian'dan başka (aşağıda verilmiştir) Jerome'a bkz. *Comment. in Ezechiel.* viii. 14, ... *yüce bir inanç uğrunda öldürülen kimse, sonradan yeniden yaşama kavuşur, övülür... nitekim Adonis'in öldürülmesi ve yeniden dirilmesi de sonradan sevindirici bir olay gibi gösterilip sürdürülür* (bu parça metinde Latince olarak geçiyor).

[151] Theokritos,xv.

[152] W. Mannhardt, *a.g.y.,* s. 277.

[153] Lucian, *De dea Syria,* 6. ἐς τὸν ἠέρα πέμπουσι sözleri, bu göğe yükselişin tapınan kalabalığın gözleri önünde değilse bile karşısında meydana geldiğinin varsayıldığını ima ediyor.

ölen Adonis'in kanı olduğuna inanılırdı.[154] Yine, kırmızı gelinciğin[155] Adonis'in kanından geldiği söylenirdi; gelincik, Suriye'de Paskalya Yortusuna yakın açtığına göre Adonis şenliğinin, ya da hiç olmazsa şenliklerinden birinin baharda kutlandığının yeni bir kanıtıdır. Çiçeğin adı belki de Adonis'in sıfatlarından biri olan Naaman'dan ("sevgili") türemiştir. Araplar gelinciğe hâlâ "Naaman'ın yaraları" adını veriyor.[156]

Bu törenlerin, daha önce anlatılmış olan Hint ve Avrupa törenleriyle benzerliği açıktır. Özellikle de, biraz şüpheli kutlama tarihinin dışında, İskenderiye töreni Hint töreniyle hemen hemen aynıdır. Her ikisinde de, bitki yaşamıyla bağlantıları, içine sarıldıkları taze bitkilerden belli olan iki tanrının evlenmesi tasvirlerle kutlanır, tasvirlerse daha sonra ağıtlardan sonra suya atılır.[157] Bu törelerin birbirine ve çağdaş Avrupa'daki bahar ve yazdönümü törelerine benzerliğinden, hepsinin ortak bir açıklamaya uygun geleceğini doğallıkla bekleyebiliriz. Dolayısıyla, burada sonuncular için kabul edilen açıklama eğer doğru ise, Adonis'in ölümü ve dirilmesi töreninin de, bitki dünyasının çöküşünün ve canlanmasının bir temsili olması gerekmektedir. Böylece törelerin benzerliğine dayandırılan bu çıkarsama, söylencedeki ve Adonis törenindeki şu özelliklerle doğrulanmaktadır. Bitki yaşamıyla ilişkisi her şeyden önce herkesin bildiği doğum öyküsünde ortaya çıkıyor. Bir mersin ağacından doğduğu söylenmektedir, on aylık bir gebelikten sonra ağacın kabuğu çatlamış ve içinden dünya güzeli bir bebek çıkmış. Bazılarına göre,

---

[154] Lucian, *a.g.y.*, 8. Nehrin ve denizin renk değiştirdiğini Maundrell 17/27 Mart 1696/1697'de gözlemlemiştir. Bkz. "Journey from Aleppo to Jerusalem," Bohn'un *Early Travels in Palestine*'inde, hazırlayan: Thomas Wright, s. 411. Renan bu renk değiştirmeyi Şubatın başlangıcında gözlemlemiştir; Baudissin, *Studien*, i. 298 (Renan'a gönderme, *Mission de Phénicie*, s. 283). Milton'un dizelerinin çoğunu okur anımsayacaktır.

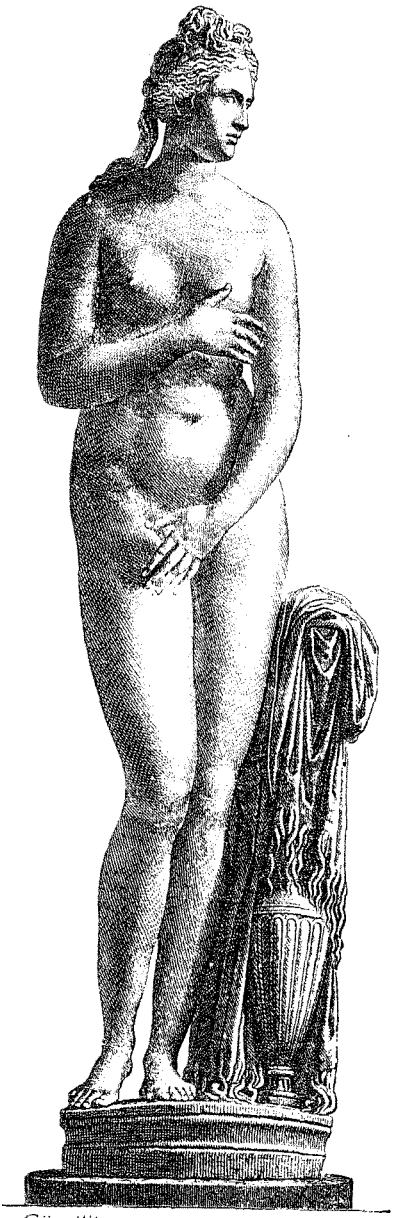
[155] Ovid, *Metam.* x. 735. Bion i. 66 ile karşılaştır. Bununla birlikte bu sonuncusu, gelinciğin Adonis'in gözyaşlarından, gülünse kanından geldiğini söylüyor.

[156] W. Robertson Smith, "Ctesias and the Semiramis legend," *English Historical Review*, Nisan 1887, Lagarde'dan sonra.

[157] Fakat İskenderiye töreninde denize atılanın yalnızca Adonis'in tasviri olduğu ortaya çıkıyor.

Ölümün alegorik bir temsili

Güzellik ve aşk tanrıçası Afrodit Adonis'in sevgilisiydi.

bir yaban domuzu uzun dişiyle kabuğu yarmış ve bebeğe çıkacak bir delik açmış. Annesinin Myrrh adında bir kadın olduğu, bebeğe gebe kaldıktan hemen sonra bir mersin ağacına döndürüldüğü söylenerek söylenceye zayıf bir akılcı renk verilmiştir.[158] Yine, Adonis'in yılın yarısını, başkalarına göreyse üçte birini yeraltında, kalanıysa yukardaki dünyada geçirmesi[159] en basit ve en doğal biçimde, onun, yılın yarısını toprağın altında gömülü olarak geçiren, öteki yarısında tekrar yeryüzüne çıkan bitki dünyasını, özellikle de tahılı temsil ettiği varsayılarak açıklanıyor. Kuşkusuz, bitkilerin sonbaharda ve ilkbaharda kaybolup yeniden görünmesi kadar yılda bir ölme ve dirilme fikrini açıkça gösteren bir başka doğa görüngüsü daha yoktur. Adonis'in güneş olduğu varsayılmaktadır, ama güneşin ılıman ve tropik bölgeler içindeki yıllık seyrinde, onu yılın yarısı ya da üçte birinde ölü, öteki yarı ya da üçte birinde canlı olduğunu gösterecek bir şey yoktur. Aslında, kışın zayıflamış olduğu düşünülebilir[160] fakat ölü olduğu düşünülemezdi; her gün yeniden görünüşü bu varsayımla çelişir. Güneşin enleme göre, yılda bir kez yirmi dört saatle altı aylık bir süre arasında kaybolduğu kuzey kutup dairesi içinde, yıllık ölüm ve dirilişi elbette açıkça bu düşünceyi akla getirebilirdi; ama Adonis tapımının bu bölgeden geldiğini hiç kimse ileri sürmemektedir. Öte yandan, bitkilerin yıllık ölümü ve dirilmesi, yabanıllığın ve uygarlığın her döneminde insanlara kendini kolayca gösteren bir kavramdır; bu her yıl çürüme ve yeniden canlanma

[158] Apollodoros, *Biblioth.* iii. 14, 4; Schol. Theokritos üzerine, i. 109; Antoninus Liberalis, 34; Tzetzes: Lycophron üzerine, 829; Ovid. *Metam.* x. 489 ve devamı; Servius: Vergilius üzerine, *Aen.* v. 72, ve Bucol üzerine, x. 18; Hyginus, *Fab.* 58, 164; Fulgentius, iii. 8. Myrrha ya da Smyrna sözcüğü Finike dilinden alınmıştır (Liddell ve Scott, *Greek Lexicon, s. v.*). Bundan dolayı da oğulun olduğu kadar annenin adı da doğrudan Sâmi dilinden alınmaydı.

[159] Schol. Theokritos üzerine, iii. 48; Hyginus, *Astronom.* ii. 7; Lucian, *Dialog. deor.* xi. I; Cornutus, *De natura deorum,* 28, s. 163 ve devamı, haz. Osannus; Apollodoros, ii. 14, 4.

[160] Örneğin, Mısırlılar güz ılımından sonra "güneşin bastonlarının doğumunu" kutlarlardı, çünkü, güneş her gün gökte eğilir, ısısı ve ışığı azalırken yürümesine destek olacak bir şeye gereksinimi olduğu varsayılırdı. Plutarkhos, *Isis et Osiris,* 52.

olayının çok büyük ölçüde oluşu, varlığını sürdürebilmesi için insanın buna yakından bağımlı oluşuyla birlikte alınınca, onu doğada, hiç olmazsa ılıman bölgelerde yılın en göze çarpıcı görüngüsü durumuna getirir. Bu kadar önemli, bu kadar çarpıcı ve evrensel bir görüngünün, birbirine benzer fikirler akla getirerek birçok kara parçasında birbirine benzer dinsel törenler ortaya çıkarmasında şaşılacak bir şey yoktur. Bu nedenle, doğa olgularıyla ve başka başka bölgelerdeki benzeri dinsel törenlerin benzeşimiyle bu kadar iyi uyuşan, ayrıca eskiler arasındaki büyük bilgi birikimiyle de desteklenen bir Adonis açıklamasını olası kabul edebiliriz.[161]

Tahıl ruhu olarak Tammuz ya da Adonis karakteri, bir onuncu yüzyıl Arap yazarının anlattığı bir şenlik öyküsünde açıkça ortaya çıkıyor. Harran'dan Suriyeli putataparların yılın çeşitli mevsimlerinde yaptıkları dinsel törenleri ve kurbanları anlatırken, şunları yazıyor: —"Tammuz (Temmuz). El-Bûgât'ın, yani ağlayan kadının şenliği bu ayın ortasındadır ve bu Tâ-uz şenliğidir, tanrı Tâ-uz'un onuruna kutlanır. Efendisi onu zalimce öldürdüğü, kemiklerini bir değirmende öğüttüğü ve sonra rüzgâra saçtığı için kadınlar ona ağlarlar. Kadınlar (bu şenlik süresince) değirmende öğütülmüş hiçbir şey yemez, beslenmelerini ıslatılmış buğday, tatlı burçak, hurma, üzüm ve benzeri şeylerle sınırlı tutarlar."[162] Burada Tammuz (Tâ-uz onun bir başka biçimde söylenişidir) Burns'ın John Barleycorn'u gibidir:

---

[161] Schol. Theokritos üzerine, iii. 48. Jerome: Ezechiel üzerine, c. viii. 14. ... *böylece, kimi ozanların işledikleri bu tür yakışıksız ilişkileri içeren öykülerde, Adonis'in öldürülmesi, yeniden dirilmesi yüce bir olay gibi gösterilir, sevinçle izlenir: Adonis'in ölümünden sonra üreme aygıtından öldüğü yere, başka kırlara dökülüp yayılan erkeklik tohumlarından yeni bir canlılık (yeni bir kuşak) ortaya çıkmış gösterilir* (metinde Latince). Ammianus Marcellinus, xix. I, II, *in sollemnibus Adonidis sacris, quod simulacrum aliquod esse frugum adultarum religiones mysticae docent.* A.g.y., xxii. 9, 15, *amato Veneris, ut fabulae fingunt, apri dente ferali deleto, quod in adulto flore sectarum est indicium frugum.* Clemens Alexandr. *Hom.* 6. II (alıntılayan: W. Mannhardt, *Antike Wald-und Feldkulte,* s. 281).

[162] D. Chwolsohn, *Die Ssabier und der Ssabismus,* ii. 27; ve *Ueber Tammûz und die Menschenverehrung bei den alten Babyloniern,* s. 38.

Yok ettiler kavurucu alevler üzerinde
Onun kemiklerini;
Ama bir değirmenci en beterini yaptı ona
İki taş arasında un ufak etti.[163]

Fakat Adonis'in bitki tanrısı olduğunun en güzel kanıtını bize belki de Adonis bahçeleri adı sağlıyor. Bunlar, içleri toprakla doldurulmuş, en çok ya da yalnızca kadınların, içlerine buğday, arpa, marul, rezene ve türlü çeşitli çiçekler ektiği ve sekiz gün süreyle baktığı sepet ya da saksılardı. Güneşin sıcaklığıyla beslenen bitkiler hemen çıkar, fakat kökleri olmadığı için de hemen solarlardı; sekiz günün sonunda ölmüş Adonis'in tasvirleriyle birlikte götürülür, onlarla birlikte denize ya da su kaynaklarına atılırlardı.[164] Atina'da bu törenler yazdönümünde yapılırdı. Çünkü biliyoruz ki, Atina'nın Syrakusa'ya karşı donattığı filo —yok edilince Atina'nın gücü bundan böyle zayıflamıştı— yazdönümünde denize açılmıştı ve uğursuz bir rastlantıyla üzücü Adonis törenleri de tam bu zamanda kutlanırdı. Askerler gemilere binmek üzere limana doğru yürürken, geçtikleri sokakların iki yanında tabutlar ve cesete benzer tasvirler sıralanmıştı, gökyüzü, Adonis'in ölümüne ağlayan kadınların feryatlarıyla inliyordu. Bu durum, Atina'nın denize gönderebildiği en parlak savaş gücünün denize açılışının üzerine kasvetli bir hava örtmüştü.[165]

Bu Adonis bahçeleri çok doğal olarak Adonis'in temsilleri ya da onun gücünün belirtileri olarak yorumlanıyor; onu başlangıçtaki doğasına uygun olarak bitki biçiminde temsil ediyor, oysa dışarı

---

[163] Karşılaştırmayı Felix Liebrecht'e borçluyuz (*Zur Volkskunde*, s. 259).

[164] Bkz. W. Mannhardt, *Antike Wald-und Feldkulte*, s. 279, *not* 2, ve s. 280, *not* 2; bunlara şunlar da eklenebilir: Diogenianus, i. 14; Plutarkhos, *De sera num. vind.* 17. Adonis bahçelerini dikenlerin kadınlar olduğunu Plutarkhos söylüyor, *l. c.*; Julian. *Convivium*, s. 329 ed. Spanheim (s. 423 ed. Hertlein); Eustathius: Homeros üzerine, *Od.* xi. 590.

[165] Plutarkhos, *Alcibiades*, 18; ve *Nicias*, 13. Filonun denize açılma tarihini Thukydides veriyor, vi. 30.

taşınıp suya atılan tasvirleri onu daha sonraki insanbiçimsel haliyle temsil ediyordu. Eğer doğruysam, bütün bu Adonis törenleri en başlangıçta, bitkilerin büyümesi ve canlanması için büyü olma amacını taşıyordu; bu etkiyi meydana getirecekleri ilkesi de duygusal büyüye dayanıyordu. Birinci bölümde açıklandığı gibi, ilkel halklar, oluşturmak istedikleri etkiyi temsil ederek ya da taklit ederek onu gerçekten meydana getireceklerini varsayarlar; örneğin su serperek yağmur yağdırırlar, ateş yakarak güneş ışığını çıkarırlar... vb. Buna benzer bir biçimde, ürünün büyümesini taklit ederek iyi bir hasat almayı umarlar. Adonis bahçelerinde buğdayın ve arpanın hızla büyümesi ürünün hemen çıkmasına yönelikti; bu bahçelerin ve tasvirlerin suya atılmasıysa bereketli yağmur gereksinimini sağlamak için bir büyüydü.[166] Çağdaş Avrupa'nın buna eş törenlerinde ölüm ve Karnaval tasvirlerinin suya atılmasındaki amacın da aynı olduğunu kabul ediyorum ben. Yaprakla kaplı bir adamın (hiç kuşkusuz bitkileri temsil ediyordu) suyla ıslatılması töresine, besbelli yağmur yağdırma amacıyla bugün Avrupa'da hâlâ başvurulduğunu görmüştük.[167] Buna benzer bir biçimde, hasatta biçilen son ürünün ya da onu eve getiren kişinin üzerine su atma töresinin (Almanya ve Fransa'da, son zamanlara kadar da İngiltere'de ve İskoçya'da uygulanan bir töre), bazı yerlerde gelecek yılın ürünü için yağmur sağlamak amacıyla yerine getirildiği açıkça itiraf ediliyor. Örneğin, Wallachia'da ve Transilvanya'daki Romanyalılar arasında, bir kız hasatta biçilen ürünün son başaklarından yapılma bir taç getirdiğinde, karşısına çıkan herkes aceleyle üzerine su atar, bu amaçla iki ırgat bekletilir; çünkü bu yapılmazsa gelecek yıl ürünün susuzluktan yok olacağına inanılır.[168] Bunun için, Transilvanya Saksonları arasında biçi-

[166] Mısır ve Batı Asya'nın Sâmi bölgeleri gibi, bitkilerin büyük ölçüde ya da tamamen sulamaya bağlı olduğu güneyin sıcak ülkelerinde, büyünün amacı hiç kuşkusuz nehirlerden bol su akmasını sağlamaktır. Fakat son erek ve bunu sağlamak için yapılan büyüler her iki halde de aynı olduğuna göre, aradaki ayrımı göstermek gerekli sayılmamaktadır.

[167] Bkz. s. 16.

[168] W. Mannhardt, *Baumkultus*, s. 214; W. Schmidt, *Des Jahr und seine Tage in Meinung und Brauch der Romänen Siebenbürgens*, s. 18 ve devamı.

len son üründen yapılma çelenk giyen kişi (bazan son ürünü biçen orakçı da giyer bu çelengi) sırılsıklam ıslatılır; çünkü ne kadar ıslanırsa, gelecek yılın ürünü de o kadar iyi olacak, o kadar fazla ürün harmanlanacaktır.[169] Prusya'da baharda çift sürülürken, çift sürenler ve tohum ekenler akşamleyin tarladaki işlerinden eve döndüklerinde, çiftçinin karısı ve uşaklar üzerlerine su serperlerdi. Sabancılar ve tohum ekenler de onları teker teker yakalayarak havuza atar, başlarını suya daldırırlardı. Çiftçinin karısı ceza ödeyerek kurtulabilirdi bundan; fakat geri kalan herkesin suya daldırılması zorunluydu. Bu töreyi yerine getirerek tohum için gerekli yağmuru sağlamayı umarlardı.[170] Prusya'da da hasattan sonra biçilen son üründen yapılmış bir çelenk giyen kişi suyla ıslatılırdı, bu sırada bir duacı "bu ürün su gücüyle nasıl çıkıp çoğaldıysa, ahırda ve ambarda da öyle çıksın ve çoğalsın" sözlerini söylerdi.[171] Bir Babil söylencesinde, tanrıça Istar (Astarte, Aphrodite), ölmüş olan Tammuz'u yeniden hayata kavuşturacak yaşam suyunu bulup getirmek için Hades'e iner; öyle görünüyor ki, su onun üzerine, erkeklerin ve kadınların Tammuz'un yakılacağı odun yığını çevresinde ağlayarak durduğu büyük bir yas töreninde atılıyordu.[172] Mannhardt'ın belirttiği gibi bu söylence, Suriye'deki Adonis şenliğine benzeyen bir Babil şenliğinin mitsel bir açıklamasıdır belki de. Kuşkusuz, Tammuz ayında (haziran-temmuz) dolayısıyla yazdönümünde yapılan bu şenlikte ölü Tammuz belki de tasvirle temsil ediliyor, üzerine su dökülüyor, o da yeniden yaşama kavuşuyordu. Dolayısıyla bu Babil söylencesi önemlidir, çünkü Adonis tasvirlerinin ve bahçelerinin suya atılma amacının tanrıyı diriltmek, yani bitkilerin canlanmasını sağ-

[169] G. A. Heinrich, *Agrarische Sitten und Gebräuche unter den Sachsen Siebenbürgens* (Hermanstadt, 1880), s. 24; Wsissocki, *Sitten und Brauch der Siebenbürger Sachsen* (Hamburg, 1888), s. 32.

[170] Matthäus Praetorius, *Delliciae Prussicae*, 55; W. Mannhardt, *Baumkultus*, s. 214 ve devamı, *not*.

[171] Praetorius, *a.g.y.*, 60; W. Mannhardt, *Baumkultus*, s. 215, *not*.

[172] A. H. Sayce, *Religion of the ancient Babylonians* (Hibbert Lectures, 1887), s. 221 ve devamı; W. Mannhardt, *Antike Wald-und Feldkulte*, s. 275.

lamak olduğu görüşünü doğruluyor bize. Tammuz'un bitkilerle ilişkisi bir Babil ilahisinden bir parçayla kanıtlanıyor; burada Tammuz dünyanın ortasında büyük bir ağacın içinde oturuyor olarak anlatılıyor.[173]

Adonis bahçelerinin temelde bitkilerin, özellikle de tahılın büyümesini hızlandırmak için büyüler olduğu; ve yukarda anlatılan çağdaş Avrupa'nın bahar ve yazdönümü halk-töreleriyle aynı sınıfa girdiği görüşü, kanıt olarak yalnızca durumun içsel olasılığına dayanmıyor. Neyse ki, (deyimi genel bir anlamda kullanabilirsek) Adonis bahçelerinin hâlâ ekildiğini gösterebiliyoruz: önce, ekim mevsiminde ilkel bir topluluk tarafından, ikinci olarak da yazdönümünde Avrupa köylüleri tarafından. Bengal'li Oraonlar ve Mundalar, tohum ocaklarında büyümüş olan pirinç fidesini tarlaya ekme zamanı gelince, erkekli kızlı gençler ormana gidip genç bir Karma ağacı ya da onun bir dalını keserler. Dans ederek, şarkılar söyleyerek ve davullar çalarak zafer alayıyla geriye dönüp köyün dans alanının ortasına dikerler bu ağacı ya da dalı. Ağaca bir kurban sunulur; ertesi sabah kızlı erkekli gençler kolkola girer, renkli kumaş şeritler, sahte bilezikler ve örülmüş saptan gerdanlıklarla süslenmiş Karma ağacının çevresinde büyük bir halka oluşturup dans ederler. Şenliğe bir hazırlık olarak, köyün reisinin kızları garip bir tarzda arpa yaprakları yetiştirirler. Tohum, zerdeçalla karıştırılıp rutubetli kumlu toprağa ekilir, yapraklarsa soluk sarı ya da çuha çiçeği renginde sürer ve açılır. Şenlik günü bu kızlar bu yaprakları alır ve sepetler içinde dans alanına getirir, kendilerini saygıyla yüzükoyun yere atarak bunlardan bazılarını Karma ağacının önüne korlar. En sonunda, Karma ağacı götürülüp bir dereye ya da göle atılır.[174] Bu arpa yapraklarının ekilip Karma ağacına sunulmasının anlamı hakkında bilinmeyecek bir şey yok. Ağaçların, ürünlerin büyümesi üzerinde hızlandırıcı bir etki yaptıklarını; adı geçen halklar arasında —Mundalar ya da Mundariler— "koru tanrılarının üründen sorum-

[173] A.H. Sayce, *a.g.y.*, s. 238.

[174] Dalton, *Ethnology of Bengal*, s. 259.

lu tutulduklarını" daha önce görmüştük.[175] Bu yüzden, Mundalar, pirinç ekme mevsiminde eve bir ağaç getirip ona çok büyük saygı gösterirken, amaçları, tarlaya ekilmek üzere olan pirinç fidesinin büyümesini bu yolla hızlandırmaktan başka bir şey olamaz; arpa yapraklarının hızla sürdürülmesi ve daha sonra bunların ağaca sunulması, belki de ağaç-ruha, ürünlere olan görevini anımsatma ve bu gözle görünür hızlı bitki büyütme örneğiyle onu uyararak aynı amacı gerçekleştirmeye yönelikti. Karma ağacının suya atılması bir yağmur büyüsü olarak yorumlanacaktır. Arpa yapraklarının da suya atılıp atılmadığından söz edilmiyor; fakat, benim töreyi yorumum doğruysa, onlar da atılıyor olmalı. Bu Bengal töresiyle Yunanlıların Adonis törenleri arasındaki ayrım, ilkinde ağaç-ruhun kendi şekliyle bir ağaç olarak görünmesidir; oysa Adonis tapımında Adonis, insan biçiminde, ölü bir adam temsiliyle görünür, fakat onun bitki doğası Adonis bahçeleriyle gösterilir, bunlarsa bir ağaç-ruh olarak asıl gücünün ikincil bir görünüşüdür.

Sardinya'da Adonis bahçeleri, Aziz John adını taşıyan büyük yazdönümü şenliğiyle ilişkili olarak hâlâ dikilmektedir. Martın sonunda ya da 1 Nisan günü köyden bir delikanlı bir kızın karşısına çıkar ve ondan *comare*'si (arkadaşı ya da sevgilisi) olmasını ister, kendisi de onun *compare*'si olacaktır. Bu öneri kızın ailesi tarafından bir onur olarak alınır ve sevinçle kabul edilir. Mayısın sonunda, kız mantar ağacının kabuğundan bir saksı yapar, toprakla doldurur ve içine bir avuç buğday ve arpa eker. Saksı güneşe bırakıldığı ve sık sık sulandığı için ürün hemen çıkar, yazsonu Arifesine kadar (Aziz John Gecesi, 23 haziran) iyice baş tutar. O zaman saksıya *Erme* ya da *Nenneri* denir. Aziz John Gününde en güzel giysilerini giymiş olan delikanlı ve kız, peşlerinde uzun bir kalabalık, önlerinde neşeyle gülüp oynayan çocuklar alay halinde köyün dışındaki bir kiliseye giderler. Burada saksıyı kilisenin kapısına atarak kırarlar. Sonra bir halka halinde çayırda oturup flüt eşliğinde yumurta ve yeşillik yerler. Bir bardağın içinde şarap karıştırılır ve elden ele dolaştırılır, herkes sırası geldiğinde içer. Sonra el ele verirler ve flütler aynı havayı çalarken "Aziz John'ın Sevgilileri" *(Compare e*

[175] Bkz. s. 71.

comare di San Giovanni) şarkısını tekrar tekrar söylerler. Şarkı söylemekten usanınca ayağa kalkarlar ve akşama kadar bir halka halinde neşeyle dans ederler. Genel Sardinya töresi budur. Ozieri'deki uygulanışında kendine özgü bazı yanları vardır. Mayıs'ta yukarda anlatıldığı üzere mantar kabuğundan saksılar yapılır ve tohum ekilir. Aziz John Arifesinde, pencere eşikleri zengin kumaşlarla örtülür, saksılar bunların üzerine konur, kırmızı ve mavi ipekle, çeşitli renklerden kurdelelerle süslenmiştir. Saksılardan her birinin üzerine, kadın giysileri giydirilmiş bir heykelcik ya da bez bebek, veya hamurdan yapılmış Priapus'a benzer bir figür konurdu; fakat Kilise tarafından şiddetle yasaklanan bu töre bugün artık kullanılmıyor. Köyün genç âşıkları küme küme, saksılara ve süslerine bakmak için dolaşırlar, şenliği kutlamak için meydanda toplanan kızları beklerler. Burada büyük bir şenlik ateşi yakılır, çevresinde dans edilir, eğlenilir. "Aziz John'ın Sevgilileri" olmak isteyenler şöyle hareket ederler: Delikanlı ateşin bir yanında durur, kızsa öteki yanında, uzun bir sopanın bir ucundan o, bir ucundan öbürü tutarak ellerini birleştirirler, sopayı ateşin üzerinden ileri geri üç kez geçirirler, böylece ellerini hızla alevlerin içine sokmuş olurlar. Bu birbiriyle olan ilişkilerinin mühürü olur. Dans ve müzik gecenin geç saatlerine kadar sürer.[176] Bu Sardinya saksılarının Adonis bahçelerine tam bir benzerlik gösterdiği anlaşılıyor, onların içine önceden yerleştirilen tasvirlerse, bahçelerdeki Adonis tasvirlerini karşılıyor.

Bu Sardinya töresi, bir zamanlar Avrupa'da birçok yerde kutlanan yazdönümü törelerinden biridir: bunların başlıca özelliği, halkın çevresinde dans ettiği ve üzerinden atladığı büyük şenlik ateşidir. Bu törelerden örnekler daha önce İsveç ve Bohemya'dan verilmişti.[177] Bu örnekler yazdönümü şenlik ateşinin bitkilerle ilişkisini

[176] Antonio Bresciani, *Dei costumi dell' isola di Sardegna comparati cogli antichissimi popoli orientali* (Roma ve Torino, 1866), s. 427 ve devamı; R. Tennant, *Sardinia and its Resources* (Roma ve Londra, 1885), s. 187; S. Gabriele, "Usi dei contadini della Sardegna," *Archivio per lo studio delle tradizioni popolari*, vii. (1888), s. 469 ve devamı. Tennant, saksıların loş ve sıcak bir yerde tutulduğunu, çocukların ateş üzerinden atladığını söylüyor.

[177] Bkz. Bölüm i. s. 81 ve devamı.

yeterince kanıtlıyor; çünkü hem İsveç'te hem de Bohemya'da şenliğin temel bir bölümü, bir Mayıs-direği ya da Yazdönümü-ağacının dikilmesidir, Bohemya'da, bu ağaç şenlik ateşinde yakılır. Yine, yukarda adı geçen Rusların yazdönümü töreninde[178] bitki dünyasının temsilcisi Kupalo'nun samandan figürü, bir Mayıs-direği ya da Yazdönümü-ağacının yanına konur, daha sonra bir şenlik ateşinin üzerinde ileri geri hareket ettirilir. Kupalo burada iki şekilde temsil edilmekte: Yazdönümü ağacı tarafından ağaç şeklinde, saman tasvir tarafından insan biçiminde; tıpkı Adonis'in hem bir tasvir hem de Adonis bahçesiyle temsil edilişi gibi; Adonis'inki gibi Kupalo' nun ikili temsilleri de sonunda suya atılır. Sardinya töresindeki Aziz John'ın Arkadaşı ya da Sevgilisi, belki de Mayıs Beyi ve Hanımına ya da Kral ve Kraliçesine denk düşüyor. Blekinge eyaletinde (İsveç), yazdönümü şenliğinin bir bölümü, bir Yazdönümü Gelininin seçilişidir, o da kendi güveyini seçer; kendilerine şimdiden karı koca olarak bakılan çift için yardım toplanır.[179] Bu tür Yazdönümü çiftleri belki de, tıpkı Mayıs çiftleri gibi, yeniden üretme yeteneğindeki bitki ruhunun temsilcileridir; Hint törenindeki Siva ile Pârvatî'nin, İskenderiye'de Adonis ile Aphrodite'nin tasvirlerinin tasvir olarak temsil ettikleri şeyi onlar canlı olarak etleri, kanlarıyla temsil ederler. Amacı bitkilerin büyümesini hızlandırmak olan törenlerin neden şenlik ateşleriyle birlikte yapıldığı; özellikle bitki dünyasının temsilcisinin ağaç şeklinde neden yakıldığı ya da tasvir veya canlı bir çift olarak ateşin üzerinden geçirilmesi gerektiği daha sonra açıklanacaktır. Böyle bir birlikteliği burada kanıtlamış ve dolayısıyla şenlik ateşlerinin bitki yaşamı ile ilişkisi olmadığını söyleyerek benim Sardinya töresi yorumuma karşı çıkılmasını önlemiş olmak şimdilik yeterli. Bunun tam tersini kanıtlamak için bir kanıt daha verilebilir. Almanya'nın bazı bölgelerinde, genç erkek ve kızlar, keten ya da kenevir bitkisinin boy atmasını sağlamak gibi açık bir amaçla yazdönümü şenlik ateşleri üzerinden atlarlar.[180] Dolayısıyla,

[178] Bkz. s. 263.

[179] L. Lloyd, *Peasant Life in Sweden*, s. 257.

[180] W. Mannhardt, *Baumkultus*, s. 464; Leoprechting, *Aus dem Lechrain*, s. 183.

Sardinya töresindeki, yazdönümü şenliği için saksılarda büyümeye zorlanan, Adonis bahçelerine o kadar yakın düşen buğday ve arpa saplarının, ilk başlangıçtaki amacı bitkilerin, özellikle de tahılın büyümesini hızlandırmak olan o çok yaygın yazdönümü törenlerinden birini oluşturduğunu varsayabiliriz. Fakat, fikirlerin kolay bir uzantısı olarak, bitki ruhunun hayvansal yaşam kadar insansal yaşam üzerinde de yararlı bir etkisi olduğuna inanıldığına göre, Adonis'in bahçelerinin de, tıpkı Mayıs-ağaçları ya da Mayıs-dalları gibi, onları dikmiş olan aileye ya da kişiye şans getireceği düşünülebilirdi; hatta gerçekten iyi şans getirdikleri fikri terk edildikten sonra bile, ailelerin ya da kişilerin iyi ya da kötü şansları hakkında önbililer, fallar hâlâ çıkarılabilir bunlardan. Büyü de böylelikle önbiliye doğru küçülür. Bu yüzden, yazdönümünde yapılan, az çok Adonis bahçelerine benzeyen önbili biçimleri bulabiliriz. Örneğin on altıncı yüzyıldan adı bilinmeyen bir İtalyan yazarı, Aziz John şenliğinden (Yazdönümü Günü) ve hatta Aziz Vitus şenliğinden birkaç gün önce arpa ve buğday ekmenin bir töre olduğunu; tohum sağlıklı olarak baş verirse, bunların adına dikildiği kişinin zengin olacağını, iyi bir koca ya da iyi bir karı bulacağını, ama kötü çıkarsa, kadın ya da erkek o kişinin şanssız olacağını kaydetmektedir.[181] İtalya'nın çeşitli yerlerinde ve bütün Sicilya'da Aziz John Arifesinde suya ya da toprağa bitkiler dikmek hâlâ geçerli bir töredir; Aziz John Günü bitkinin yeşermesi ya da solmasına göre, özellikle aşkta talihle ilgili önbililer yapılır. *Ciuri di S.Giuvanni* (binbirdelikotu?) ve ısırgan otu bu amaçla kullanılan bitkiler arasındadır.[182] İki yüz yıl önce Prusya'da çiftçiler Yazdönümü Arifesinde ya da Yazdönümü Gününde (Aziz John Günü) hizmetçilerini, özellikle de hizmetçi kızları binbirdelikotu toplamaya gönderirlerdi. Bunları toplayıp getirdiklerin-

[181] G. Pitrè, *Spettacoli e feste popolari siciliane*, s. 296 ve devamı.

[182] G. Pitrè, *a.g.y.*, s. 302 ve devamı; Antonio de Nino, *Usi Abruzzesi*, i. 55 ve devamı; Gubernatis, *Usi Nuziali*, s. 39 ve devamı. Karş. *Archivo per lo studio delle tradizioni popolari*, i. 135. Smyrna'da bir *agnus castus* Aziz John Gününde aynı amaçla kullanılır, fakat bundan önbililerin anlaşılma usulü ayrıdır. *Archivio per lo Studio delle tradizioni popolari*, vii. (1888), s. 128 ve devamı.

de, çiftçi ne kadar kişi varsa o kadar ot alır ve onları duvara ya da kirişler arasına yapıştırırdı; otu çiçek açmayan kişinin çok geçmeden hastalanacağı ya da öleceği düşünülürdü. Bitkilerin geriye kalanı demet yapılır, bir direğin ucuna bağlanır ve avlu kapısına ya da gelecek hasatta ürünün içeri alınacağı yere dikilirdi. Bu demete *Kupole* denirdi; bu tören de Kupole şenliği diye bilinirdi; bu törende çiftçi iyi bir ot, vb. ürünü almak için dua ederdi.[183] Bu Prusya töresi özellikle dikkate değer, çünkü yukarda dile getirdiğimiz, Kupalo'nun (kuşkusuz Kupole ile aynı şeydi bu) ilk başlangıçta bir bitki tanrısı olduğu fikrini kuvvetle doğrulamaktadır.[184] Çünkü burada Kupalo, halk-töresinde yazdönümüyle özellikle ilgili olan bitkilerin bir demetiyle temsil ediliyor; ayrıca onun bitkiler üzerindeki etkisi, bu vesileyle iyi bir ürün almak için edilen dualarla olduğu kadar onun bitki biçimindeki temsilinin hasatın içeri alındığı yere yerleştirilmesiyle de açıkça gösterilmiş oluyor. Böylece, Kupalo'ya, Yarilo'ya benzerliği gösterilmiş olan Ölüm'ün başlangıçta bitki dünyasının, özellikle de kışın ölen bitkilerin kişileştirilmesi olduğu sonucunu destekleyen yeni bir kanıt elde etmiş oluyoruz. Dahası, benim Adonis bahçeleriyle ilgili yorumum, bu Prusya töresinde Adonis bahçelerini (öyle diyebiliriz bunlara) ve tanrının tasvirini yapmak için tam da aynı tür bitkilerin kullanıldığı bulgusuyla doğrulanıyor. Adonis bahçelerinin, tanrının kendisinin bir başka belirişinden başka bir şey olmadığı görüşünü hiçbir şey bundan daha iyi aydınlatamazdı.

Adonis bahçeleriyle ilgili vereceğim son örnek de şu: Sicilyalı kadınlar, Paskalya Yortusu yaklaşırken tabaklara buğday, mercimek ve kuş yemi ekerler, bunları karanlık bir yerde tutarlar ve iki gün arayla sularlar. Tohumlar çok geçmeden çıkar; saplar kırmızı kurdeleyle bağlanır, içinde bulundukları tabaklarsa, Paskalya yortu-

[183] Matthäus Praetorius, *Deliciae Prussicae*, yayımlayan Dr. W. Pierson (Berlin, 1871), s. 56.

[184] Bkz. s. 265 ve devamı.

sundan önceki Cuma günü,[185] Roman Katolik ve Yunan kiliselerinde mezarların üzerinde ölü İsa'nın tasviriyle yapılan sunak yerlerine konur, tıpkı Adonis bahçelerinin ölmüş Adonis'in mezarı üstüne konuşu gibi.[186] Bütün töre —filizlenmekte olan tohum saksıları gibi sunak yerleri de— Adonis tapımının değişik bir ad altında devamından başka bir şey değildir belki de.

5 — *Attis*

Saymaca ölümü ve yeniden dirilmesi Batı Asya dinsel inanç ve törenlerine böyle derin kökler salmış olan tanrıların ikincisi, Attis' dir. Adonis Suriye için ne idiyse o da Phrygia için oydu. Adonis gibi onun da bir bitki tanrısı olduğu, ölümüne ve yeniden dirilişine her yıl baharda yapılan bir şenlikle yas tutulduğu ve sevinildiği anlaşılıyor. Bu iki tanrının söylenceleri ve törenleri birbirine o denli benziyor ki, eskiler bile onları bazan bir tutuyor.[187] Attis'in, büyük Frigya tanrıçası Kybele'nin âşık olduğu çok güzel bir delikanlı olduğu söylenirdi. Ölümü hakkında birbirinden farklı iki öykü anlatılmakta. Birine göre, o da Adonis gibi bir yaban domuzu tarafından öldürülmüştür. Ötekine göreyse, bir çam ağacı altında erkekliğini keserek kan kaybından ölmüştür. Bu ikinci öykünün, Kybele tapımının büyük merkezi Pessinus halkı tarafından anlatılan yerel bir öykü olduğu söyleniyor; bütün söylencenin yalnızca bir parçası bu; söylencenin tümü, onun eski çağlara ait olduğunu kuvvetle gösteren bir şiddet ve vahşet özelliği taşıyor.[188] Fakat öteki öykünün gerçek-

[185] G. Pitrè, *Spettacoli e feste popolari siciliane,* s. 211. Calabria, Cosenza'da buna benzer bir töre uygulanır. Vincenzo Dorsa, *La tradizione greco-latina,* vb. s. 50. Yunan Kilisesindeki Paskalya Yortusu törenleri için bkz. R. A. Arnold, *From the Levant* (Londra, 1868), i. 251 ve devamı.

[186] Eustathius: Homeros üzerine, *Od.* xi. 590.

[187] Hippolytus, *Refut. omn. haeres.* v. 9, s. 168, ed. Duncker ve Schneidewin; Sokrates, *Hist. Eccles.* iii. 23, 51 ve devamı, s. 204.

[188] Attis'in bir yaban domuzu tarafından öldürüldüğü, İ.Ö. dördüncü yüzyılda yaşayan bir ağıt şairi olan Hermesianax tarafından söyleniyor (Pausanias, vii. 17);

liği bir de kendisine tapanların, özellikle de Pessinus halkının domuz eti yememesiyle doğrulanıyor gibi.[189] Öldükten sonra Attis'in bir çam ağacına dönüştüğü söyleniyor.[190] Şenliğinde yapılan törenler tam olarak bilinmiyor, ama bunların genel sırasının şöyle olduğu sanılıyor.[191] İlkbahar ılımında (22 Mart) ormandan bir çam ağacı kesilir ve Kybele tapınağına getirilir, orada bir tanrı gibi davranılır ona. Yün şeritler ve menekşe çelenkleriyle tapınılırdı, çünkü menekşelerin Attis'in kanından boyattığı söylenmekteydi, tıpkı anemonların Adonis'in kanından yeşerişi gibi; ağacın ortasına da genç bir erkek tasviri bağlanırdı.[192] İkinci gün (23 Mart) başlıca törenin, boruların çalınması olduğu sanılıyor.[193] Üçüncü gün (24 Mart) Kan Günü diye bilinirdi: Yüce rahip kolunu kanatır ve bir sunu olarak sunardı.[194] Attis için o gün ya da gece bir tasvir üzerinde yas tutulurdu belki de, bundan sonra da saygıyla gömülürdü.[195] Dördüncü gün

Karş. Schol. Nicander üzerine, *Alex.* 8. Öteki öykü, fazla tanınmayan bir yazar olan Timotheus'a dayanarak Arnobius tarafından anlatılıyor (*Adversus nationes*, v. 5 ve devamı), Timotheus bunu şuradan çıkardığını ileri sürüyor: *ex reconditis antiquitatum libris et ex intimis mysteriis.* Pausanias'ın anlattığı Pessinus'taki öykünün açıkça aynısı.

[189] Pausanias, vii. 17; Julian, *Orat.* v. 177 B.

[190] Ovid, *Metam.* x. 103 ve devamı.

[191] Şenlik hakkında özellikle bkz. Marquardt, *Römische Staatsverwaltung*, iii[2]. 370 ve devamı; Daremberg ve Saglio, *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines*, i. s. 1685 ve devamı; ("Cybèle" maddesi); W. Mannhardt, *Antike Wald-und Feldkulte*, s. 291 ve devamı; ve *Baumkultus*, s. 572 ve devamı.

[192] Julian, *Orat.* v. 168 C; Joannes Lydus, *De mensibus*, iv. 41; Arnobius, *Advers. nationes*, v. cc. 7, 16 ve devamı; Firmicus Maternus, *De errore profan. relig.* 27.

[193] Julian *l. c.* ve 169 C.

[194] Trebellius Pollio, *Claudius*, 4; Tertullian, *Apologet.* 25. Öteki göndermeler için bkz. Marquardt, *l.c.*

[195] Diodoros, iii. 59; Firmicus Maternus, *De err, profan. relig.* 3; Arnobius, *Advers. nat.* v. 16; Schol. Nicander üzerine, *Alex.* 8; Servius: Vergilius üzerine, *Aen.* ix. 116; Arrian, *Tactica*, 33. Firmicus Maternus'ta anlatılan tören, c. 22 (*geceleri barınağa yukarda söylenen kutsal koruyucu nesne konur, gözyaşı dökülür... mezara koruyucu bir idol yerleştirilir, gövdeye dövmeler yapılır...*) c. 3'te daha kısa bir şekilde değindiği, Attis'e yas ve gömme töreni olabilir.

(25 Mart) Sevinç Şenliği'ydi *(Hilaria),* bunda Attis'in dirilişi kutlanıyordu belki de — en azından dirilişinin kutlanmasının ölümünün hemen ardından yapıldığı anlaşılıyor.[196] Roma şenliği, Almo deresine bir tören alayıyla 27 Mart günü kapanırdı, tanrıçanın bir öküz arabası, tasviri ve diğer kutsal eşyalar derede yıkanırdı. Fakat tanrıçanın bu yıkanmasının Asya'daki yurdundaki şenliğin de bir bölümünü oluşturduğu biliniyor. Dereden dönünce, araba ve öküzler taze bahar çiçekleriyle süslenirdi.[197]

Attis'in bir ağaç-ruhu olarak özgün karakteri, söylencesinde ve töreninde çam ağacının oynadığı rolden açıkça ortaya çıkıyor. Onun çam ağacına dönüşmüş bir insan olduğu öyküsü, mitolojide o kadar sık rastladığımız eski inançların açıkça akla uydurulması girişimlerinden biridir yalnızca. Onun ağaç kökeni ayrıca, erden bir kızdan doğduğu, kızın göğsüne olgun bir badem ya da nar koyarak gebe kaldığı öyküsünde de bildiriliyor.[198] Çam ağacının menekşelerle ve yün şeritlerle süslenmiş olarak ormandan getirilmesi, çağdaş halk-törelerindeki Mayıs-ağacının ya da Yaz-ağacının getirilmesine denk düşüyor; çam ağacına bağlanan tasvir ise ağaç-ruhun ya da Attis'in çifte temsilinden başka bir şey değildi. Menekşelerin ve

[196] *Hilaria* konusunda bkz. Macrobius, *Saturn.* i. 21. 10; Julian, *Orat.* v. 168 D. 169 D; Damascius, *Vita İsidori,* Photius'da s. 345 A 5 ve devamı. ed. Bekker. Diriliş üzerine bkz. Firmicus Maternus, 3. *Frigyalılar, kraliçelerine olan sevgilerini yıllık matem törenleriyle kutsallaştırdılar; kadınlarının taşkınlıklarını yatıştırmayı ya da pişmanlık yolları arayarak yeniden yaşama kavuşturmayı düşündükleri ölüyü gömmeden kısa bir süre önce birtakım din işlemlerini uyguladılar... kendi ölümüz diyerek onun serpilen dölleyici tohumlarının her yıl yeniden toplandığına, yeniden yaşama kavuştuğuna inandılar... onların ölüyle ilgili birtakım idolleri vardı, bunlar da mezar idolü, ölü gömmeyle ilgili idol, dövme idolü gibi nesnelerdi.* Ayrıca, karş. *a.g.y.,* 22. *Idolum sepelis. Idolum plangis, idolum de sepultura proferis et miser cum haec feceris qaudes;* ve Damascius, *l. c...* Bu son pasaj, Firmicus Maternus'taki kuralla karşılaştırıldığında, c. 22.

Onun özünde doğuştan, bir kişinin değil
Bütün iyiliksevverlerin koruyucu gücü saklıdır

Firmicus'un anlattığı törenin, c. 22, Attis'in dirilişi olmasını olası kılıyor.

[197] Ovid, *Fast.* iv. 337 ve devamı; Ammianus Marcellinus, xxiii. 3. Öteki göndermeler için bkz. Marquardt ve Mannhardt, *II. cc.*

[198] Pausanias, vii. 17; Arnobius, *Adv. nationes,* v. 6; karş.. Hippolytos, *Refut. omn. haeres.* v. 9, s. 166, 168.

tasvirin törenin hangi aşamasında ağaca bağlandığı söylenmiyor, fakat biz bunun taklit ölümden ve gömülmeden sonra yapıldığını varsaymak zorundayız. Tasvirinin ağaca bağlanması ancak o zaman onun ağaç şeklinde yeniden yaşama dönüşünün bir temsili olabilirdi, tıpkı ölüm tasvirinin gömleğinin bir ağacın üzerine bırakılışının bitki ruhunun yeni bir biçimde canlanmasını temsil edişi gibi.[199] Tasvir ağaca bağlandıktan sonra bir yıl saklanır, sonra yakılırdı.[200] Bunun bazan Mayıs-direğiyle yapıldığını daha önce görmüştük;[201] şimdi de, hasatta yapılan tahıl-ruhu tasvirinin çoğu kez gelecek yılın hasatında yeni bir tasvirle değiştirilinceye kadar saklandığını göreceğiz. Tasviri bu biçimde bir yıl saklayıp ertesi yıl yenisiyle değiştirmenin ilk başlangıçtaki amacı hiç kuşkusuz bitki-ruhunu taze ve canlı tutmaktı. Kybele'nin tasvirinin yıkanması belki de bir yağmur büyüsüydü, tıpkı Ölümün ve Adonis'in tasvirlerinin suya atılışı gibi. Attis'in, genel olarak ağaç-ruhları gibi, ürünün büyümesi üzerinde etkili olduğunun sanıldığı, hatta ürünle özdeşleştirildiği anlaşılıyor. Onun belgeçlerinden (epithet) biri "çok bereketli" idi; ona "ürünün biçilmiş yeşil (ya da sarı) başağı" diye seslenilirdi; çektiği acıların, ölümünün ve yeniden dirilişinin öyküsü, orakçının yaraladığı, ambara gömdüğü ve toprağa ekilince yeniden yaşama kavuşan olgun dane olarak yorumlanırdı.[202] Ona tapınanlar bitkilerin tohumlarını ve köklerini yemezlerdi,[203] tıpkı Adonis törenlerinde kadınların bir değirmende öğütülmüş tahıl yemekten kaçınmaları gibi. Bu tür eylemler, tanrının yaşamını, ezilmiş parçalanmış vücudunu saygısızca paylaşma olarak kabul ediliyordu belki de.

Yazıtlardan anlaşılıyor ki, yüce Kybele rahibi hem Pessinus'ta hem de Roma'da hep Attis diye adlandırılıyordu.[204] Dolayısıyla her

[199] Bkz. s. 256 ve devamı.

[200] Firmicus Maternus. 27.

[201] Bkz. s. 84.

[202] Hyppolytos. *Ref. omn. haeres.* v. cc. 8, 9, s. 162, 168; Firmicus Maternus. *De errore prof. relig.* 3.

[203] Julian. *Orat.* v. 174. A.B.

[204] Duncker, *Geschichte des Alterthums*, i. 456, not 4; Roscher, *Ausführliches Lexikon d. griech. u. röm. Mythologie*, i. c. 724. Karş. Polybius. xxii. 20 (18).

yıl yapılan festivalde yüce rahibin, söylencesel Attis rolünü oynadığını söylemek, akla yakın bir varsayımdır.[205] Kan Günü'nde kollarından kan akıttığını, bununsa Attis'in çam ağacının altında kendine verdiği ölüm cezasının takliti olabileceğini görmüştük. Attis'in bu törenlerde bir tasvirle temsil edilmesi bu varsayıma aykırı bir şey değildir; çünkü kutsal varlığın önceleri yaşayan bir kişiyle, daha sonra da tören sonunda gömülen ya da başka türlü yok edilen bir tasvirle temsil edildiği örnekler görmüştük.[206] Belki de şimdi bir adım daha atıp, rahibin gerçekten kanını akıtarak kendini yalandan öldürmesinin (eğer böyle idiyse) başka yerlerde olduğu gibi Phrygia'da da, eski zamanlarda sahiden sunulan insan kurbanın yerini aldığını varsayabiliriz. Phrygia ile ilgili bütün sorularda yetkesi tartışmasız kabul edilen Profesör W.M.Ramsay, bu Phrygia törenlerinde "tanrının temsilinin, her yıl, belki de tıpkı tanrının kendisinin ölüşü gibi, vahşi bir şekilde öldürüldüğü" fikrindedir.[207] Strabon'dan bildiğimize göre[208] Pessinus rahipleri, bir zamanlar rahip oldukları kadar kraldılar da; dolayısıyla görevleri her yıl halkları ve dünya için ölmek olan o kutsal krallar ya da rahipler sınıfından olabilirler. Her yıl öldürülen bir bitki tanrısı olarak Attis'in temsili, kuzey Avrupa halk törelerindeki vahşi Adam, Kral, vb. ile İtalyan Nemi rahibine koşut tutulabilir.

6 — *Osiris*

Eski Mısır'ın büyük tanrısı Osiris'in, yılda bir ölümü ve dirilişinin, birçok ülkede kutlanmakta olan bitki tanrısının kişileştirmelerinden biri olduğuna inanmak için bazı nedenler var gibi görünüyor. Fakat tanrıların başı olarak öteki tanrıların niteliklerini de

[205] Bu varsayım Henzen'indir, *Annal. d. Inst.* 1856, s. 110, Roscher, *l.c.*de alıntı.

[206] Bkz. s. 86, 226.

[207] *Encyclopaedia Britanica*'da "Phrygia" maddesi, dokuzuncu basım, xviii. 853.

[208] xii. 5, 3.

üzerine almış gibi görünüyor; öyle ki, karakteri ve törenleri bir ayrışık öğeler karmaşası sunuyor bize, elimizdeki bu kadar az kanıtla bunları sınıflandırmanın olanağı yok. Bununla birlikte, Osiris'in, ya da hiç olmazsa birleştirildiği tanrılardan birinin, Adonis'e ve Attis'e benzer bir bitki tanrısı olduğu görüşüne destek sağlayan olgulardan bazılarını bir araya getirmek zahmete değebilir.

Söylencesinin ana çizgileri şöyle:[209] Osiris, yeryüzü tanrısı Gebeb'in oğluydu (ya da başka abc'yle yazıldığında, Seb).[210] Yeryüzünde egemenlik sürerken, Mısırlıları yabanıllıktan kurtarmış, onlara yasalar vermiş ve tanrılara tapmayı öğretmişti. Onun zamanından önce, Mısırlılar yamyammış. Fakat Osiris'in kız kardeşi ve karısı İsis, yabani şekilde büyüyen buğdayı ve arpayı bulur, Osiris de halkına bu danelerin tarımını öğretir, o günden sonra yamyamlığı terk ederler ve tahıl besi düzenine geçerler.[211] Bundan sonra Osiris bütün dünyayı gezer, nereye gittiyse uygarlığın nimetlerini yayar. Fakat yurda dönüşünde, kardeşi Set (Yunanlılar Typhon derler) yetmiş iki kişiyle birlikte bir komplo hazırlar ona, çok güzel süslenmiş bir sandığa kapatır onu, sandığı çiviledikten ve eritilmiş kurşunla lehimledikten sonra Nil nehrine atar. Sandık yüzerek denize ulaşır. Bu olay Athyr ayının on yedinci günü olmuştur. İsis mateme girer, bir türlü teselli bulamayarak dolaşır, kocasının vücudunu arar, en sonunda onu Suriye sahilinde, Byblos kentinde bulur, dalgalarla oraya kadar sürüklenmiştir sandık. Bir *erica* ağacı bitmiş ve sandığı gövdesi içine almıştır; Byblos kenti Kralı ağaca hayran kalıp onu kestirmiş ve sarayına sütun olarak diktirmiştir. İsis kraldan ağacın gövdesini açma izni alır, içinden sandığı çıkararak yurduna getirir. Fakat Delta'da Butus kentindeki oğlu Horus'u ziyarete giderken

[209] Söylence, birleşik bir biçimde, yalnızca Plutarkhos'tan biliniyor, *Isis et Osiris,* cc. 13-19. Mısır kaynaklarından elde edilen bazı ek ayrıntılar Adolf Erman'ın *Aegypten und Aegyptisches Leben im Altertum*'da bulunabilir, s. 365 ve devamı.

[210] Le Page Renouf, *Hibbert Lectures,* 1879, s. 110; Brugsch, *Religion und Mythologie der alten Aegypter,* s. 614; Ad. Erman, *l. c.;* Ed. Meyer, *Geschichte des Altertums,* i. 56 ve devamı.

[211] Plutarkhos, *Isis et Osiris,* 13; Diodoros, i. 14; Tibullus, i. 7, 29 ve devamı.

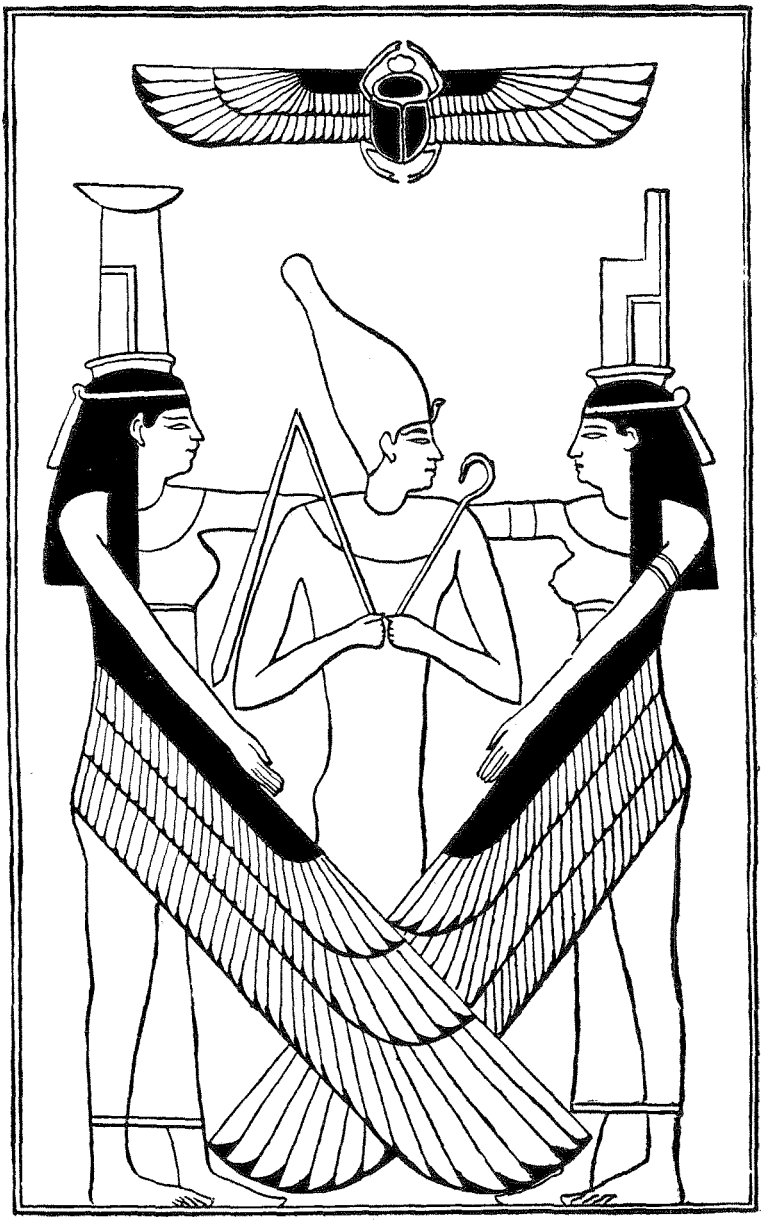
sandığı geride bıraktığı için, dolunayda domuz avlarken Typhon tarafından bulunur.[212] Typhon, Osiris'in vücudunu tanır ve on dört parçaya ayırarak etrafa serper. İsis, papirüs bir tekne içinde bataklıklarda dolaşarak parçaları arar, her parçayı buldukça gömer. İşte bu yüzden Mısır'da Osiris'in birçok mezarı bulunmaktadır. Başkaları, Osiris'e birçok yerde birden tapılabilsin ve bir de Typhon gerçek vücudu bulamasın diye, İsis'in her kentte Osiris'in vücuduymuş gibi bir tasvirini bıraktığını söylemektedir. Daha sonra oğlu Horus Typhon'a karşı dövüşür, onu yener ve sımsıkı bağlar. Fakat İsis kendisine teslim edilmiş olan Typhon'u çözer ve serbest bırakır. Bu Horus'u kızdırır ve tacı anasının başından çekerek alır; fakat Hermes tacın yerine öküz başı şeklinde yapılmış bir miğfer koyar. Typhon daha sonra iki çarpışmada daha yenilir. Söylencenin bundan sonraki bölümünde Horus'un bedeninin parçalara ayrılması ve İsis'in başının kesilmesi anlatılıyor.

Osiris söylencesi hakkında bu kadar bilgi yeterli. Yılda bir yapılan ölüm ve gömme törenleri hakkında ne yazık ki çok az şey biliyoruz. Yas beş gün sürüyordu[213], Athyr[214] ayının 8'inden 12'sine kadar. Törenler "toprağın sürülmesi"yle, yani Nil'in suları alçalmaya başladığında tarım alanlarının açılmasıyla başlardı. Öteki törenler Osiris'in parçalanmış vücudunun aranmasını, bulunmasından duyulan sevinci ve saygıyla gömülüşünü içerirdi. Gömme töreni Kasımın 11'inde olur, ayin kitaplarından ağıtlar okunarak yapılırdı. Modern çağlarda birçoğu bulunmuş olan bu ağıtlar İsis ile Osiris'in

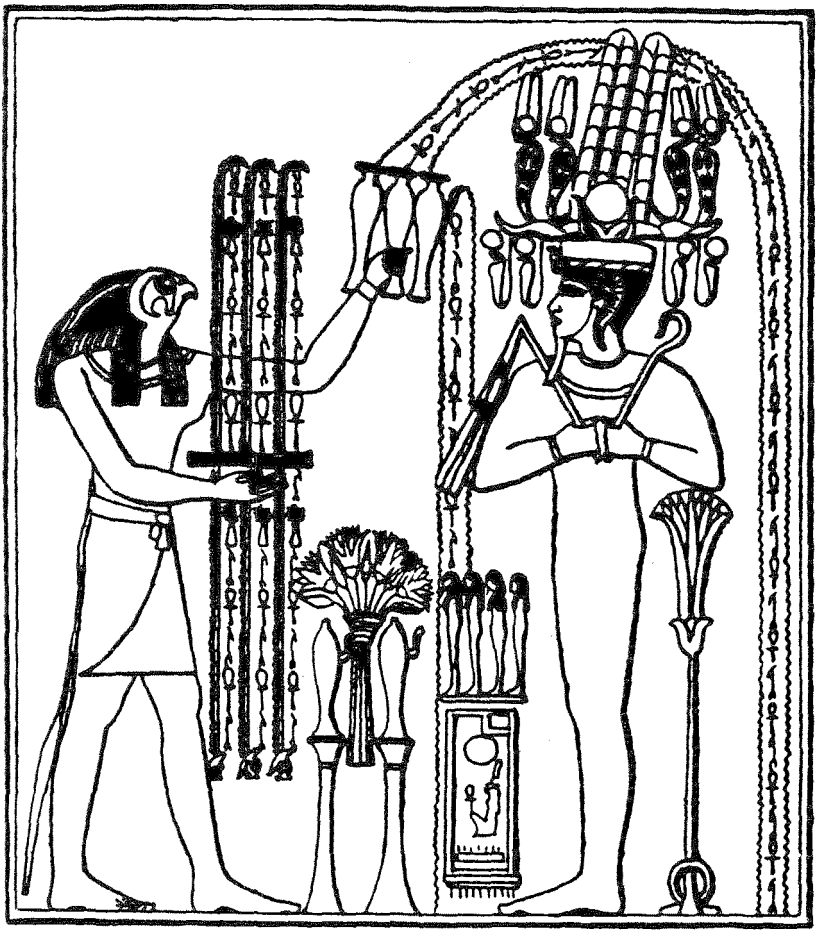
[212] Plutarkhos, *Isis et Osiris,* 8.

[213] Brugsch'a göre, *a.g.y.,* s. 617. Plutarkhos, *a.g.y.,* 39., Athyr ayının 17'sinden başlayarak dört gün sürdüğünü söylüyor.

[214] İskenderiye yılında Athyr ayı Kasıma denk düşüyordu. Fakat eski Mısır yılı karmaşık olduğu için, yani ekgün kullanmadığı için, her şenliğin gökbilimsel tarihi, gökbilimsel yıl tam bir çevrim yapıncaya kadar her yıl değişik güne rastlardı. Bu yüzden, takvim sabit hale getirilince Athyr ayı Kasıma denk geldiği için, Osiris'in ölüm gününün başlangıçta hangi tarihte yapıldığı hakkında bir tahmin yürütülemiyor. Böylece Mısır'da hasat Kasımda değil Nisan'da olmasına karşın, bunun ilk başlangıçta bir hasat şenliği olması pekâlâ olanaklıdır; Parthey: Plutarkhos Üzerine, *Isis et Osiris,* c. 39.

Eski Mısır'ın ulu tanrısı Osiris,
bitki tanrısının kişileştirilmişlerinden biriydi.

Şahin başlı bir tanrı olan Horus,
resimde yanında görülen Osiris'in oğluydu.

kız kardeşleri Nephthy'lerin ağzından yazılmıştır. Brugsch, bunların "açıkça, Adonis törenlerinde, ölmüş tanrı üzerine söylenen ağıtları anımsattığını" söylüyor.[215] Ertesi gün neşeli Sokari şenliği vardır; Sokari, şahin başlı Osiris ile Memphis'e dua edilirken kullanılan addır. O gün bütün o tantanalı bayraklar, tasvirler ve kutsal armalarla tapmakları dolaşan ağırbaşlı rahip alayları, eski Mısır'da görülebilecek en görkemli gösterilerdi. Bütün şenlik 16 Kasım günü *Tatu, tat,* ya da *ded* direğinin dikilmesi diye adlandırılan özel bir dinsel törenle biterdi.[216] Bu direğin tepesinde, bir gemi direğinin yatay kolları ya da bir sütunun üzerine yerleştirilmiş başlıklar gibi çapraz kolları olan bir sütun olduğu anlaşılmaktadır anıtlardan.[217] Bir Teb mezarında, kralın kendisi, yakınlarının ve bir rahibin yardımıyla, direğin yükseltildiği iplere asılmış çekerken gösteriliyor. Bu direk, en azından daha sonraki Mısır tanrıbiliminde, Osiris'in omurgası olarak yorumlanırdı. Yaprakları sıyırılmış bir ağacın bilinen temsili de olabilir pekâlâ; ve eğer Osiris bir ağaç-ruhu idiyse, bir ağacın çıplak gövdesi ve dalları doğallıkla onun omurgası olarak tanımlanabilir. Öyleyse sütunun dikilmesi, Erman'ın yorumuna göre, Osiris'in dirilişinin bir temsili olabilirdi; Plutarkhos'tan öğrendiğimize göre onun mysteria'larında kutlanmaktadır bu da.[218] Belki de, Plutarkhos'un şenliğin üçüncü gününde (Athyr ayının 19'uncu günü) yapıldığını söylediği bu tören de yeniden dirilişi gösteriyor olabilir. O gün rahiplerin kutsal sandığı denize kadar taşıdıklarını söylüyor. Sandığın içinde, içme suyu doldurulmuş altın bir tabut olurdu. O zaman Osiris'in bulunduğunu bağırırdı birisi. Sonra biraz toprak

[215] Brugsch, *l. c.* Bu ağıtların bir örneği için bkz. Brugsch, *a.g.y.,* s. 631 ve devamı; *Records of the Past,* ii. 119 ve devamı. Osiris'in bulunması ve gömülmesi yıllık törenleri için bkz. Firmicus Maternus, *De errore profanarum religionum,* 2, 3; Servius: Vergilius Üzerine, *Aen.* iv. 609.

[216] Brugsch, *a.g.y.,* s. 617 ve devamı; Erman, *Aegypten und aegyptisches Leben im Altertum,* s. 377 ve devamı.

[217] Erman, *l.c.;* Wilkinson, *Manners and Customs of the Ancient Egyptians* (Londra, 1878), iii. 68, 82; Tiele, *History of the Egyptian Religion,* s. 46.

[218] Plutarkhos, *Isis et Osiris,* 35.

suyla karıştırılır, oluşan hamurdan yarım ay şeklinde bir tasvir yapılır, üzerine giysiler giydirilir, süslenirdi.[219]

Osiris söylencesinin ve töreninin Adonis ve Attisinkilere genel benzerliği açık. Üç durumda da, zamansız ve kanlı ölümüne onu seven bir tanrıça tarafından yas tutulan ve tapınanları tarafından yılda bir anılan bir tanrı görüyoruz. İnsanlara tahılın kullanılmasını ilk öğreten olduğu söylencesi ve yıllık şenliğinin toprağı sürmekle başlaması, bir bitki tanrısı olarak Osiris'in karakterini ortaya çıkarıyor. Onun asma yetiştirilmesini de başlattığı söyleniyor.[220] Philae'deki büyük İsis tapınağında Osiris'e ayrılmış bölmelerden birinde, Osiris'in ölü vücudu, üzerinden fışkıran tahıl saplarıyla gösteriliyor, bir rahip elinde tuttuğu bir su kabından sapları suluyor. Hemen yanındaki yazıtta şunlar yazılı: "Geri döndürücü sulardan fışkıran, gizemlerin Osiris'inin, o adı konulamayanın şeklidir bu."[221] Osiris'i tahılın kişileştirilmesi olarak temsil etmek için bundan daha resimsel bir anlatım bulunamazdı gibime geliyor; oysa yazı bu kişileştirmenin tanrının gizemlerinin özü, yalnızca erginlenenlere açıklanan en derin bir giz olduğunu söylüyor. Osiris'in söylencesel karakterini saptamada bu anıta çok büyük ağırlık vermek gerekir. Parçalanmış kalıntılarının yeryüzüne saçıldığı söylencesi ya tohum ekmenin ya da danelerin savrulmasının mitsel bir anlatım biçimi olabilir. İsis'in, Osiris'in kesilmiş kol ve bacaklarını bir kalbura koyduğu öyküsü ikinci yorumu destekliyor.[222] Ya da söylence, bir insan kurbanı kesip (belki de tahıl-ruhunun temsilcisi olarak kabul edildiği için) etini dağıtma ya da bereket sağlamak için küllerini tarlalara serpme töresinin bir kalıntısı olabilir. Çağdaş Avrupa'da "ölüm" figürünün bazan parça parça edildiğini, parçaların daha sonra ürünün iyi büyümesini sağlamak için tarlalarda yakıldığını görmüştük.[223] İlerde, aynı şekilde davranılan insan kurbanı örnekleriyle karşılaşacağız. Eski Mısırlılarla ilgili olarak, Manetho'nun yetkesine dayanarak, kızıl saçlı erkekleri yaktıklarını ve küllerini savurucu

[219] Plutarkhos, *Isis et Osiris*, 39.
[220] Tibullus, i. 7, 33 ve devamı.
[221] Brugsch, *a.g.y.*, s. 621.
[222] Servius: Vergilius Üzerine, *Georg.* i. 166.
[223] Bkz. s. 259.

yelpazelerle çevreye saçtıklarını öğreniyoruz.[224] Bu törenin, kimilerinin aklına gelebileceği gibi, hıncını yabancılardan almanın bir yolu olmadığı —bunlar arasındaki kızıl saçlılar, Mısırlılar arasındakinden genellikle daha çoktu— kurban edilen öküzlerin de kırmızı olduğu gerçeğinden ortaya çıkıyor; bir hayvanın üzerinde bir tek siyah ya da beyaz kıl bulunması, onun kurbanlık sınıfından çıkarılması için yeterdi.[225] Öyleyse insan kurbanların kızıl saçlı olması kuraldı belki de; bunların genellikle yabancı olması bir rastlantıdan başka bir şey değildir. Eğer, sandığım gibi, bu insan kurbanlar ürünlerin büyümesini hızlandırmak amacıyla kurban ediliyor idiyseler —küllerinin *havaya savrulması* da bu görüşü destekliyor gibi görünüyor— kırmızı saçlı kurbanlar belki de tahıl danesinin altın rengini simgelemeye en uygun oldukları içindi. Çünkü bir tanrı canlı bir insanla temsil edildiğinde, insan temsilcinin tanrıya benzerliği sanısına dayanarak seçilmesi doğaldır. Bundan dolayı eski Meksikalılar, mısırın, ekim zamanıyla hasat arasında tüm bir yaşam sürecinden geçtiğini düşünerek, mısır dikildiğinde yeni doğmuş bebekleri, filiz verdiğinde biraz daha büyük çocukları kurban ederlerdi, yaşlı erkekleri kurban ettikleri mısırın tam yetişme zamanına kadar böyle sürerdi bu.[226] Osiris'in bir adı da "tahıl" ya da "hasat" idi;[227] eskiler bazan onu tahılın kişileştirilmişi olarak açıklarlardı.[228]

Fakat Osiris yalnızca bir tahıl-ruhu değildi; aynı zamanda bir ağaç-ruhu idi ve belki de bu ilk karakteriydi onun; çünkü, daha

[224] Plutarkhos, *Isis et Osiris*, 73, karş. 33; Diodoros, i. 88.

[225] Plutarkhos, *a.g.y.*, 31; Herodotos, ii. 38.

[226] Herrera, alıntı yapan: Bastian, *Culturländer des alten Amerika*, ii. 639.

[227] Lefébure, *Le Mythe Osirien* (Paris, 1874-75), s. 188.

[228] Firmicus Maternus, *De errore profanarum religionum*, *2, 6, Osiris'in dölleyici tohumları denen nesneler, onu koruma amacıyla, uygun bir yönteme göre yeniden toplanır, bu dağınık tohumların toprağın sıcaklığıyla diri kaldığına inanılır: toprağa dağılan bu dirilik gücü taşıyan tohumlarda yeniden yaşama dönme, yeniden biterek yeryüzüne canlılık getirme yeteneği vardır. Bu tohumlar, böylece, her yıl ortalık ısınınca yeşererek topraktan fışkırır, dağılan tohumlardan yeni bir yaşam ortaya çıkar, Osiris'in ölüsünde saklı kaldığına inanılan yaşama gücünün, serpilen tohumlarla korunduğuna inanılır, öyle söylenir, bu nedenle yeni bir kuşak ortaya çıkar... Osiris'in serpilen tohumlarından yaşama kavuşma, yeniden dirilme olayının doğal bir gerçek olduğu inancı yaygındır.* Eusebius, *Praepar. Evang.* iii. 11, 31, *O, bütün mutluluğun, sevincin, kalıcılığın koruyucusu olarak nitelenir, onda yeniden yaşama kavuşma gücü saklıdır.* (Metinde Yunanca.)

önce gördüğümüz gibi, tahıl-ruhu, eski ağaç-ruhunun bir uzantısından başka bir şey değil gibi görünüyor. Bir ağaç-ruhu olarak karakteri Firmicus Maternus'un anlattığı bir törende çok resimsel olarak temsil edilmişti.[229] Bir çam ağacı kesilir, ortası oyulurdu, buradan çıkan odunla bir Osiris tasviri yapılırdı, daha sonra bu tasvir, ağacın oyuğunda "yakılırdı". Burada da, içinde kişisel bir varlığın oturduğu bir ağaç kavramının bundan daha açık bir biçimde nasıl anlatılabileceğini düşünmek zordur. Bu şekilde yapılan Osiris tasviri bir yıl süreyle saklanır, daha sonra yakılırdı, tıpkı çam ağacına tutturulan Attis tasvirine yapıldığı gibi. Firmicus Maternus'un anlattığı gibi ağacı kesme töreninden Plutarkhos da söz ediyor gibi.[230] Belki de söylencedeki *erica* ağacı içine kapatılmış olan Osiris'in vücudunun bulunmasının eşi bir törendi bu. Yıllık Osiris şenliğinin kapanışında *Tatu* direğinin dikilişinin,[231] Firmicus'un anlattığı törenle eşdeğer olduğunu varsayabiliriz; söylencede *erica* ağacının Kralın sarayında bir sütun oluşturduğu anımsanacaktır. Attis törenlerindeki bir çam ağacı kesip ucuna bir tasvir tutturulması gibi benzeri bir töre gibi, bu tören de, en bilineni Mayıs-direğinin eve taşınması olan törenler sınıfındandı. Özel olarak çam ağacına gelince, Denderah'ta Osiris'in ağacı kozalaklı bir ağaçtır, Osiris'in vücudunun içinde bulunduğu sandık da burada bir ağaç içine kapatılmış olarak temsil ediliyor.[232] Bir çam kozalağı çoğu kez anıtlarda Osiris'e sunulurken gösteriliyor, Louvre'dan bir uzman da Osiris'ten çıkan bir sedir ağacından söz ediyor.[233] Firavuninciri ve ılgın da onun ağaçlarıdır. Yazıtlarda Osiris'in onların içinde oturduğundan söz ediliyor;[234] anası Nut ise çoğu kez bir firavuninciri olarak temsil edilir.[235]

[229] *A.g.y.*, 27, paragraf 1.

[230] *Isis et Osiris*, 21, 42.

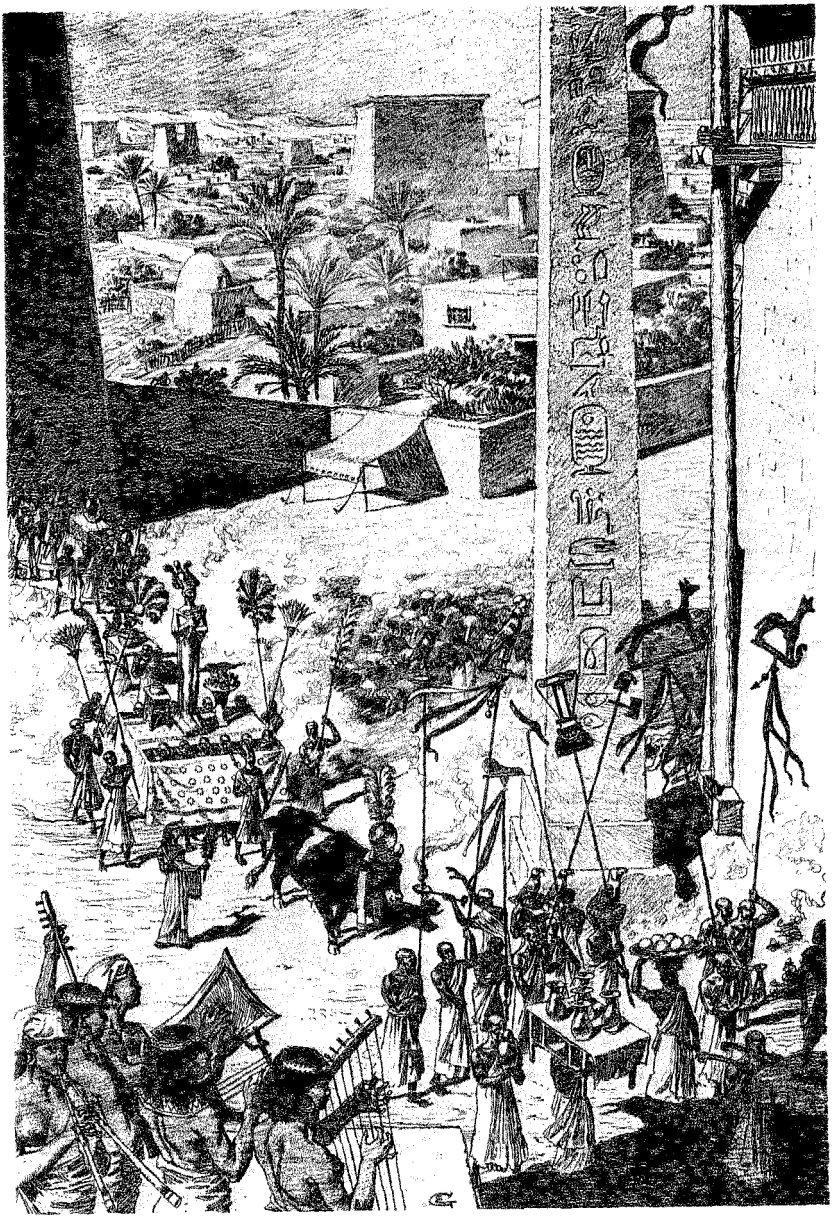
[231] Bkz. s. 293.

[232] Lefébure, *Le Mythe Osirien*, s. 194, 198, Mariette'ye gönderme, *Denderah*, iv. 66 ve 72.

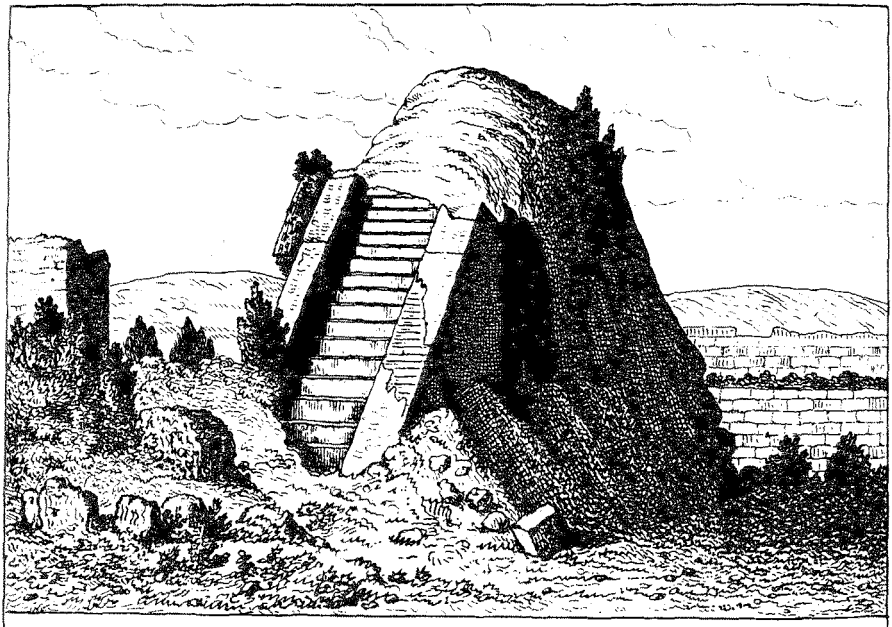
[233] Lefébure, *a.g.y.*, s. 195, 197.

[234] Birch, Wilkinson'ın *Manners and Customs of the Ancient Egyptians*'ında (Londra, 1878), iii. 84.

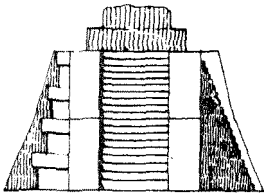
[235] Wilkinson, *a.g.y.*, iii. 63 ve devamı; Ed. Meyer, *Geschichte des Alterthums*, i. 56, 60.

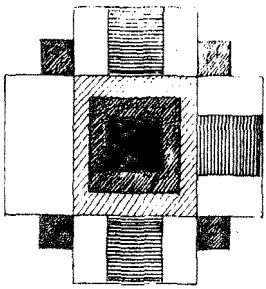
Bir Mısır kurban töreni

View of the Place of Sacrifice in Ruins
AT SANTA CRUZ DEL QUICHÉ

Section of the Place of Sacrifice

Place of Sacrifice showing the Plan of the Steps ascending to the top, 10 Steps remain. On the West side there are no Steps.

Scale of Feet.
0 10 20 30 40 50

Bir Meksika kurban tapınağı: Özgün kurban sarayının yıkıntıları ve planları.

How'da (Diospolis Parva) bir mezarda bir ılgın ağacı Osiris'in sandığının üzerine gölge yapar biçimde gösterilmiş; Philae'de büyük İsis tapınağında söylencesel Osiris öyküsünü gösteren bir sıra heykelde, bir ılgın ağacı, iki adam üzerine su dökerken çizilmiş. Brugsch, bu son anıt üzerindeki yazının, yeryüzünün yeşilliğinin ağacın yeşilliğiyle ilişkili olduğuna, heykelinse Philae'deki Osiris'in mezarını gösterdiğine inanıldığı konusunda kuşkuya yer bırakmadığını söylüyor; Plutarkhos, sandığı, herhangi bir zeytin ağacından çok daha uzun olan *methide* bitkisinin gölgelediğini söylüyor. Bu heykelin, Osiris'in, içinden çıkan tahıl başaklarıyla temsil edildiği aynı bölmede olduğu görülebilir.[236] Yazıtlarda Osiris'e "ağacın içindeki" ya da "akasyanın içindeki yalnız adam" vb. deniyor.[237] Anıtlarda bazan bir ağaçla ya da bitkilerle kaplı bir mumya olarak görünüyor.[238] Ona tapınanların meyva ağaçlarını yaralamasının yasaklanması, Osiris'in ağaç-ruhu karakteriyle; güneyin sıcak topraklarında sulama için o denli önemli olan su kuyularını kapatmalarına izin verilmemesi de onun genel olarak bir bitki tanrısı karakteriyle uyuşuyor.[239]

Tanrıça İsis'in ilk anlamını belirlemek, kardeşi ve kocası Osiris'inkini belirlemekten çok daha zor. Onun sıfatları ve belgeçleri o kadar çok sayıdaydı ki, hiyerogliflerde "çok adlı", "bin adlı", Yunan yazıtlarındaysa "on bin adlı" deniyor ona.[240] Tiele, "İsis karakterinin önce hangi doğal görüngüyü gösterdiğini kesinlikle söylemenin

[236] Wilkinson, *a.g.y.*, iii. 349 ve devamı; Brugsch, *Religion und Mythologie der alten Aegypter*, s. 621; Plutarkhos, *Isis et Osiris*, 20. Plutarkhos'ta *l.c.* Parthey μυρίκης sözcüğünü μηθίδης olarak okumayı öneriyor, bu varsayım Wilkinson tarafından kabul edilmiş görünüyor, *l.c.*

[237] Lefébure *Le mythe Osirien*, s. 191.

[238] Lefébure, *a.g.y.*, s. 188.

[239] Plutarkhos, *Isis et Osiris*, 35. Isis ve Demeter söylencelerinin birbirine uyduğu noktalardan biri, her iki tanrıçanın da kayıp sevgililerini ararken, üzgün ve yorgun bir kuyunun kenarında oturuyor olmalarıdır. Bundan dolayı, Eleusis'te erginlenmiş olanların bir kuyu üzerine oturmaları yasaktı. Plutarkhos, *Isis et Osiris*, 15; Homeros, *Hymn to Demeter*, 98 ve devamı; Pausanias, i. 39, 1; Apollodoros, i. 5, 1; Nicander, *Theriaca*, 486; Clemens Alex., *Protrept*, ii. 20.

[240] Burgsch, *Religion und Mythologie der alten Aegypter*, s. 645.

bugün olanaksız olduğunu" açıkyüreklilikle itiraf ediyor.[241] Mr. Renouf, İsis'in Şafak demek olduğunu söylüyor,[242] fakat bu belirleme için herhangi bir neden vermiyor. Onda bir tahıl tanrıçası görmemiz için en azından bazı nedenler var. Dayandığı yetkenin Mısırlı tarihçi Manetho olduğu anlaşılan Diodoros'a göre, buğdayın ve arpanın bulunuşu İsis'e bağlanmakta ve bu tanrıçanın şenliklerinde, onun insanlara bağışladığı iyilikleri anmak için bu ürünlerin başakları taşınmaktaydı. Ayrıca, hasat zamanı, Mısır orakçıları ilk sapları kesince bunları yere yatırır ve göğüslerini döverler, bir yandan da ağlayarak İsis'i çağırırlardı.[243] Yazıtlarda ona verilen belgeçler arasında, "gök ekinin yaratıcısı", "yeşilliği yeryüzünün yeşilliğini andıran yeşil" ve "ekmeğin sahibesi" gibileri var.[244] Brugsch'a göre, o "yeryüzünü örten bitkilerin taze yeşilliğinin yaratıcısı olmakla kalmayıp, aynı zamanda bir tanrıça olarak kişileşmiş yeşil ekin tarlasının kendisidir."[245] Bunu "ekin tarlası" anlamına gelen belgeçleri de doğruluyor, Coptic dilinde hâlâ duran bir anlamdır bu.[246] Yunanlılar İsis'i ekin-tanrıçasının bu karakteriyle anlıyorlar, bunun için de onu Demeter'e eş tutmuşlardı.[247] Bir Yunan yazıtında o "yeryüzünün meyvalarını doğuran", "ekin başaklarının anası" olarak betimleniyor;[248] onun onuruna bestelenmiş bir ilahideyse kendinden "buğday tarlasının kraliçesi" olarak söz ediyor ve "bereketli arığın buğdaydan zengin izinin bakımından sorumlu" olarak betimleniyor.[249] Osiris bazan güneş-tanrı olarak yorumlanmaktadır; bu görüş

---

[241] C.P. Tiele, *History of Egyptian Religion*, s. 57.

[242] *Hibbert Lectures*, 1879, s. III.

[243] Diodoros, i. 14. Eusebius (*Praeparat. Evang.* iii. 3) Diodoros'tan (i. 11-13) Mısır'ın eski dini üzerine uzun bir pasaj aktarıyor ve alıntının başına Yunanca: *"Bu konuda Manetho'da daha geniş bilgi vardır, Diodoros'tan daha inandırıcıdır"* sözlerini koyuyor; bundan Diodoros'un Manetho'yu özetlediği anlaşılıyor.

[244] Brugsch, *a.g.y.*, s. 647.

[245] Brugsch, *a.g.y.*, s. 649.

[246] Brugsch, *l.c.*

[247] Herodotos, ii. 59, 156; Diodoros, i. 13, 25, 96; Apollodoros, ii. 1, 3; Tzetzes, *Schol, in Lycophron.* 212.

[248] *Antholog. Planud.* 264. I.

[249] *Orphica*, ed. Abel, s. 295 ve devamı.

modern çağda o kadar çok sayıda seçkin yazar tarafından savunulmaktadır ki, buna birkaç sözcükle yanıt vermek gerekir. Osiris'in hangi kanıtlara dayanarak güneşle ya da güneş-tanrısıyla özdeşleştirildiğini araştırırsak, kanıtların çok az sayıda, kesinlikle değersiz olmadıkları zamansa nitelikçe kuşkulu olduğu görülecektir. Mısır dini üzerine yazan klasik yazarların tanıklıklarını toplayan ve inceleyen ilk araştırmacı olan çalışkan Jablonski, Osiris'in güneş olduğunun birçok şekilde gösterilebileceğini; bunu kanıtlayacak çok sayıda tanıklık üretebileceğini, ama hiçbir bilgili insan bunun cahili olmadığı için böyle bir işe girişmenin gereksiz olduğunu söylüyor.[250] Alıntı yapma alçakgönüllülüğünü gösterdiği yazarlardan, Osiris'i güneşle açıkça özdeşleştiren ikisi yalnızca Diodoros ile Macrobius'tur. Diodoros'daki pasaj şöyle:[251] "Mısır'ın ilk halkı gökyüzüne bakarken, evrenin yapısından korku ve şaşkınlığa düşüp, güneş ve ay diye sonsuz ve kadim iki tanrı olduğunu düşündüler ve bunlardan güneşe Osiris, ayaysa İsis adını verdiler." Diodoros'un bu tümcedeki kaynağı Manetto bile olsa, olduğuna inanmak için bir neden de var çünkü,[252] fazla bel bağlanamaz bu fikre. Çünkü Mısır dininin ilk kökenlerinin düpedüz felsefi, bu yüzden de geç bir açıklamasıdır bu; bize, ilkel halkların kaba söylencelerinden çok Kant'ın yıldızlı gökler ve ahlâk yasası hakkında söylediklerini anımsatıyor. Jablonski'nin ikinci yetkesi Macrobius bundan daha iyi değil, hatta daha kötü. Çünkü Macrobius, bütün tanrıları ya da çoğunu güneşe bağlayan büyük söylencebilimci ailesinin babasıydı. Ona göre Merkür güneşti, Mars güneşti, Janus güneşti, Satürn güneşti, Jüpiter de öyle, Nemesis de, Pan, vb. de öyle.[253] Bu nedenle onun Osiris'i güneşle özdeşleştirmesi doğal bir şeydi.[254] Fakat Profesör Maspero'nun o denli içtenlikle ilan ettiği, bütün tanrıların güneş olduğu *("Comme tous les dieux, Osiris est le soleil")*[255] genel ilkenin dışında,

[250] Jablonski, *Pantheon Ageyptiorum* (Frankfurt, 1750), i. 125 ve devamı.

[251] i. 11.

[252] Bkz. s. 300, *Not* 243.

[253] Bkz. *Saturnalia*, bk. i.

[254] *Saturn.* i. 21, 11.

[255] Maspero, *Histoire ancienne des peuples de l'Orient* (Paris, 1886), s. 35.

Macrobius'un Osiris'i özellikle güneşle özdeşleştirmek için göstereceği fazla kanıt yoktur. Osiris'in güneş olması gerektiğini, çünkü onun simgelerinden birinin göz olduğunu ileri sürüyor. Öncül (premise) doğru,[256] fakat bunun sonuçla ne ilgisi olduğu açık değil. Osiris'in güneş olduğu fikrini Plutarkhos da söylüyor[257] ama kabul etmiyor, Firmicus Maternus'a gönderme yapılıyor.[258]

Çağdaş Mısırbilimciler arasında Lepsius, Osiris'i güneşle eşleştirmede daha çok Diodoros'un biraz önce alıntıladığımız pasajına güveniyor gibi. Fakat aynı zamanda şunları ekliyor: "anıtlar da gösteriyor ki, Osiris çok eskiden Ra olarak anlaşılırdı bazan. Bu niteliğinden dolayı 'ölülerin Kitabı'nda bile *Osiris-Ra* diye çağrılırdı, İsis ise çoğu kez 'Ra'nın krallık eşi'" diye adlandırılırdı.[259] Ra'nın hem fiziksel güneş hem de güneş-tanrısı olduğu elbette tartışmasız; ama Lepsius gibi büyük bir bilim adamının yetkesine ne kadar saygı duyarsak duyalım, böyle bir özdeşleştirmenin, Osiris'in ilk başlangıçtaki karakteri için kanıt olarak alınıp alınamayacağı kuşkuludur. Çünkü eski Mısır'ın dini[260] yerel tapımların bir birliği olarak tanımlanabilir, bunlar birbirlerine karşı belli ölçüde bir kıskançlık hatta düşmanlık sürdürmelerine karşın yine de politik merkeziyetçilik ve felsefi düşüncenin birbirine karışması, birbiri içinde erimesi gibi bir olayın etkisi altındaydılar hep. Dinin tarihi daha çok, bu zıt güçler ya da eğilimler arasındaki çatışmadan ibaret gibi görünüyor. Bir yandan, yerel tapımları bütün kendilerine özgü özellikleriyle, anımsanamayacak kadar eski geçmişten nasıl gelmişse öyle, taze, sivri ve canlı korumak gibi tutucu bir eğilim vardı. Öte yandan, hal-

[256] Wilkinson, *Manners and Customs of the Ancient Egyptians* (Londra, 1878), iii. 353.

[257] *Isis et Osiris*, 52.

[258] *De errore profan. religionum*. 8.

[259] Lepsius, "Ueber den ersten aegyptischen Götterkreis und seine geschichtlich – mythologische Entstehung," *Abhandlungen der königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, 1851, s. 194 ve devamı.

[260] Burada Mısır dini tarihi üzerine ileri sürülen görüşler, Erman'ın *Aegypten und aegyptisches Leben im Altertum*'undaki kısa tanıma dayanıyor, s. 351 ve devamı.

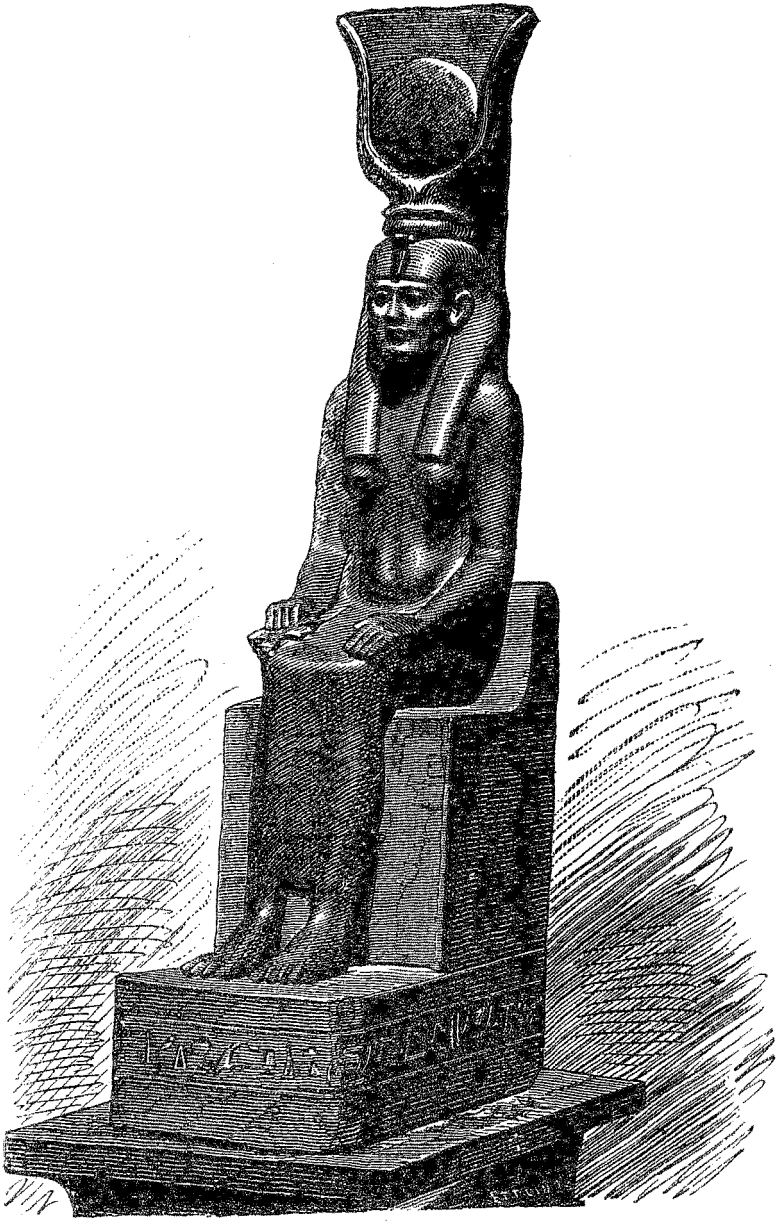
kın güçlü bir merkezi hükümet altında kaynaşmasının kolaylaştırdığı, önce bu yerel farklılıkların sivri kenarlarını törpülemek, en sonunda da onları tamamen yıkıp bir tek ulusal din içinde birleştirmek gibi ilerlemeci bir eğilim vardı. Tutucu parti, belki halkın büyük çoğunluğunu safları içinde birleştiriyor, onların önyargılarını ve sevgilerini, ta çocukluktan beri tapınakları ve dinsel törenleriyle tanış oldukları yerel tanrılar lehine sımsıcak kucaklıyordu; halkın, eski birliğin sevimli yüzünün etkisi altında değişmeye karşı isteksizliği, tapınakların herhangi bir biçimde çökmesiyle maddi çıkarları mutlaka zarar görecek olan yerel rahipler sınıfı kendilerini daha az düşünmüş olsalardı daha da güçlenebilirdi. Öte yandan, güçleri ve utkuları ulusun politik ve dinsel yönden birleşmesiyle artmış olan krallar dinsel birleşmenin doğal savunucuları idiler; ve çabaları, yerel dinsel törenlerdeki barbarca ve başkaldırıcı birçok öğeden sarsılmaması olanaksız olan kültürlü ve düşünen azınlığın yardımını da görecekti. Böyle durumlarda her zaman olduğu gibi, dinsel birleşme süreci, çeşitli yerel tanrılar arasındaki gerçek ya da hayali benzer noktaların bulunmasından —bunların aynı tanrının farklı ad ve belirtilerinden başka bir şey olmadıkları ilan ediliyordu— derinden etkilenmiş görünüyor.

İçlerinde çok sayıda küçük tanrıları topladıkları için çekim odakları olarak etki gösteren bu tanrılar arasında en önemlisi hiç kuşkusuz güneş tanrısı Ra idi. Mısır'da geçmişte onunla özdeşleştirilmeyen çok az tanrı olmuş. Teb'li Ammon, Doğulu Horus, Edfu'lu Horus, Elephantine'li Chnum, Heliopolis'li Atum'a hep bir tanrı: güneş tanrısı olarak bakılırdı. Su tanrısı Sobk bile, timsah şekline karşın, aynı kaderi paylaşmaktan kurtulamamıştı. Gerçekten de bir kral, IV. Amenhôtep, bir vuruşta bütün tanrıları bir kenara itip onların yerine bir tek tanrıyı: "güneşin büyük canlı tekeri"ni koyma görevini üstlendi.[261] Onuruna bestelenmiş ilahilerde, bu tanrı "yanında bir başkası daha olmayan, güneşin canlı tekeri" olarak tanınır. "Uzak gökyüzünü, insanları, hayvanları ve kuşları ya-

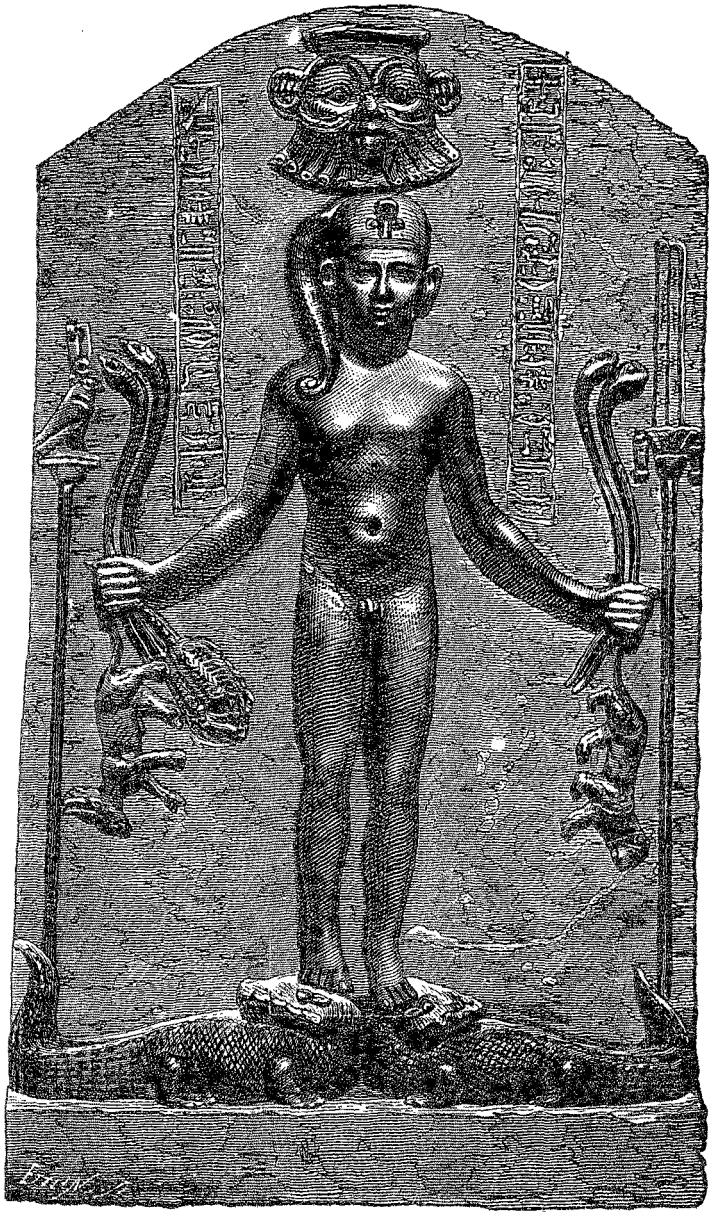
[261] Dinde bu devrim girişimi üzerine bkz. Lepsius, *Verhandl. d. königl. Akad. d. Wissensch. zu Berlin.* 1851, s. 196-201; Erman, *a.g.y.*, s. 355 ve devamı.

rattığı; ışınlarıyla gözleri güçlendirdiği, yüzünü gösterdiğinde bütün çiçeklerin yaşadığı ve büyüdüğü, yükseldiğinde çayırların yeşerdiği, onu görünce mest olduğu, bütün hayvanların ayağa fırladığı, çayırdaki kuşların keyifle kanatlandığı" söyleniyor. "Yılları getiren, ayları yaratan, günleri oluşturan, saatları hesaplayan, odur, insanlara sayı saydıran, zamanların efendisidir" o. Kral, onun sıcaklığında tanrısal birlik için, bütün öteki tanrıların adlarının anıtlardan silinmesini, tasvirlerinin yok edilmesini buyurdu. Öfkesi en çok da tanrı Ammon'aydı, adı ve tasviri nerde bulunursa silindi; nefret edilen bu tanrıyı anımsatacak her şeyin yok edilmesi için mezarın kutsallığı bile bozuldu. Carnac, Luxor ve diğer yerlerdeki büyük tapınakların koridorlarında, rastlantıyla bir ikisi dışında bütün tanrı adları kazınarak silindi. Bu kralın yönetiminde kazılmış hiçbir yazıda güneş dışında hiçbir tanrının adı geçmiyordu. Ammon'dan bir şeyler bulunduğu için kendi adı Ammenhôtep'i bile değiştirdi, onun yerine "güneş tekerinin ışını" anlamına gelen Chuen-eten adını aldı. Ölümünü şiddetli bir tepki izledi. Eski tanrılar eski rütbelerini ve ayrıcalıklarını yeniden kazandılar; adları ve tasvirleri eski yerlerine kondu; yeni tapınaklar kuruldu. Ama ölen kralın yükselttiği bütün tapınaklar ve saraylar yerle bir edildi; dağ yamaçlarındaki kaya mezarlar üzerine yapılmış, onu ve tanrısını gösteren heykeller bile kazındı ya da alçıyla doldurulduğu; adı artık anıtlarda görülmüyor, bütün resmi ad listelerinden dikkatle çıkarılıyordu.

IV. Amenhôtep'in bu girişimi, geriye doğru izleyebildiğimiz kadarıyla, Mısır'ın dini üzerinde etkili olmuş olan bir eğilimin bir uç örneğinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla, bir Mısır tanrısının ilk karakterini bulma girişimimizde başlangıç noktasına dönecek olursak, onun öteki tanrılarla, hele hele güneş tanrısı Ra ile özdeşleştirilmesini fazla önemseyemeyiz. Bu özdeşleştirmeler, izi izlememize yardım etmek şöyle dursun, onu bozar ya da karıştırır. Mısır tanrılarının ilk karakteriyle ilgili en iyi kanıt, bilindikleri kadarıyla (ne yazık ki bu bilgiler oldukça azdır) onlara ait dinsel törenlerde ve söylencelerde, bir de yazıtlar üzerindeki resimli temsillerinde aranmalıdır. Osiris'i bir bitki tanrısı olarak yorumlarken, en çok bu kaynaklardan çıkarılan kanıtlara dayanıyorum.

Tahıl tanrıçası İsis'e, toprağın verimliliğini
birçok yönden artırması nedeniyle saygı duyulurdu.

İsis ile Osiris'in oğlu Horus

Daha genç bilim adamları kuşağından Tiele, Osiris'in güneş olduğu görüşündedir, çünkü "ilahilerde, babasının tahtına çıkışı, güneşin doğuşuna benzetilmekte ve hatta onun hakkında şunlar söylenmektedir: 'O ufukta parlıyor, çift teleğinden ışık ışınları gönderiyor, dünyayı ışığa boğuyor, en yüce göklerdeki güneş gibi.'"[262] Aynı nedenlerle, Marie Antoinette'in de sabah yıldızı tanrıçası olması gerekirdi, çünkü Burke onu Versaille'da "tam ufukta, yükselmiş küreyi süsleyerek ve şenlendirerek — sabah yıldızı gibi parlayarak, yaşam, görkem ve sevinçle dolu saraya giriyordu" şeklinde anlatıyor. Eğer bu tür karşılaştırmalar bir şeyi kanıtlarsa, olsa olsa Osiris'in güneş *olmadığını* kanıtlar. Bir karşılaştırma yapmak için her zaman iki terim olması gerekir; bir şey kendi kendisiyle karşılaştırılamaz. Ama Tiele aynı zamanda anıtlara da başvuruyor. Burada kanıtları nedir? Osiris bazan, başının üzerinde "Tat sütunu" denilen şeyle çizilir resimlerde; "üzerinde sütun başlıklarına benzer şeyler bulunur bunların, içlerinden bir tanesinin üzerine kaba, güçlü bir yüz kazınmıştır." Tiele bu kaba, güçlü yüzün "hiç kuşkusuz, parlayan güneşi temsil etmek üzere çizildiği" fikrindedir.[263] Eğer her "kazılmış kaba, güçlü yüz", parlayan güneşin simgesi olarak alınacaksa, güneş-tapımı hiç umulmadık bazı yerlerde de bulunabilir. Fakat, her şey bir yana, Tiele de Jablonski gibi, sakıntıyla, belirsiz genellemelerin yüce zemininden ayrılamıyor bir türlü; olur da ara sıra gerçekler düzeyine inerse, fazla uzun süre kalamıyor oralarda. "Ayrıntılara inecek olsaydık," diyor, "ve ufak değişikliklere kulak verecek olsaydık, bir simgecilik ve gizemcilik okyanusunda yitip giderdik."[264] De Quincey'in cinayet karşısındaki tavrına benziyor bu. "Genel ilkeler öneriyorum. Ama herhangi bir özel duruma gelince, hiç mi hiç ilgim olamaz onunla." Böyle yüce yerlerdeki insana erişmenin bir yolu yok.

Mr. Le Page Renoulf da Osiris'in güneş olduğunu kabul ediyor[265], hem onun durumu Tiele'ninkinden de güçlü. Çünkü Tiele

[262] Tiele, *History of the Egyptian Religion*, s. 44.
[263] Tiele, *a.g.y.*, s. 46.
[264] *A.g.y.*, s. 45.
[265] Le Page Renouf, *Hibbert Lectures*, 1879, s. III ve devamı.

ileri sürdüğü görüş için kötü kanıtlar üretirken, Mr. Renoulf hiçbir şey üretmiyor, bu yüzden de bir türlü karşı çıkılamıyor ona.

Bazı yeni yazarların Osiris'in güneşle özdeşliği konusunda dayanır göründükleri temel, onun ölümünün doğadaki herhangi bir başka görüngüden çok güneş görüngüsüne uyduğu öyküsüdür. Güneşin her gün görünüşü ve kayboluşunun, çok doğal olarak onun ölümü ve dirilişi söylencesiyle dile getirilebileceği kolayca kabul edilebilir bir şey; Osiris'e güneş olarak bakan yazarlar da, söylencenin uyduğunu düşündükleri şeyin, güneşin yıllık değil günlük seyri olduğunu vurgulamaya özen gösteriyorlar. Mr. Renoulf, Mısır güneşinin görünür hiçbir nedene dayanarak kışın ölmüş gibi kabul edilemeyeceğini açıkça kabul ediyor.[266] Ama *her günkü* ölümü söylencenin tema'sı idi madem, neden *yıllık* bir törenle kutlanıyordu? Yalnızca bu olgu, söylencenin gün batımı ve gün doğuşu olarak yorumlanmasını olanaksız kılıyor. Dahası, güneşin her gün öldüğü söylenebilirse de, parça parça edilmesini hangi anlamda yorumlayabiliriz.[267]

---

[266] *Hibbert Lectures*, 1879, s. 113. Karş. Maspero, *Histoire ancienne, s. 35;* Ed. Meyer. *Geschichte des Alterthums*, i. 55, 57.

[267] Osiris'i güneşten çok ayla özdeşleştirmek için çok daha akla yakın nedenler var: 1. Onun yirmi sekiz yıl yaşadığı ya da egemenlik sürdüğü söylenirdi; Plutarkhos, *Isis et Osiris*, cc. 13, 42. Bu kamer ayı için söylencesel bir deyim olarak kabul edilebilir. 2. Vücudu on dört parçaya ayrılmıştı (*a.g.y.* cc. 18, 42). Bu bir kamer ayının ikinci yarısını oluşturan on dört günün her birinde bir parçasını yitiren küçülme dönemindeki ay olarak yorumlanabilir. Typhon'un Osiris'in bedenini dolunayda bulduğu açıkça belirtiliyor (*a.g.y.*, 8); yani tanrının parçalara ayrılması ayın küçülmesiyle başlıyordu. 3. İsis'in Osiris'e seslendiği varsayılan bir ilahide, Thoth,

> Senin ruhunu Ma-at, kabuğuna senin adınla
> AY TANRI adıyla yerleştirdi.

deniyor. Yine,

> Sen ki *her ay bize bir çocuk olarak gelen,*
> Bir an olsun çıkmıyorsun aklımızdan
> Görünüşün artırıyor parlaklığını
> Gök kubbedeki Orion yıldızının, vb.

Record of the Past, i. 121 ve devamı; Brugsch, *Religion und Mythologie der alten Aegpter*, s. 629 ve devamı. O zaman burada Osiris belli terimlerle ayla özdeşleştiri-

Araştırmamız süresince, inanıyorum ki, ölüm ve diriliş kavramının, güneşin doğuşu ve batışı kadar uygulanabilir olan ve gerçekten de halk-töresinde böyle anlaşılmış ve temsil edilmiş olan bir başka doğal görüngünün var olduğu açıkça ortaya kondu. Bu görüngü bitkilerin yıllık büyümeleri ve ölmeleridir. Osiris'in ölümünü güneşin batışından çok bitkilerin ölümüyle yorumlamak için, Osiris, Adonis, Attis, Dionysos ve Demeter tapım ve söylencelerini temelde aynı tipten dinler olarak bir arada sınıflandıran eski yazarların (birbiriyle uyumlu olmasa da) genel sesinde güçlü bir neden bulunmaktadır.[268] Eski düşüncede bu konuda görülen oybirliği bana bir hayal olarak hemen reddedilemeyecek kadar büyük görünüyor. Osiris törenleri Byblus'taki Adonis törenlerine o denli yakından benziyor ki, Byblus halkından bazıları, yasını tuttukları ölümün Adonis'in değil Osiris'in ölümü olduğunu ileri sürerlerdi.[269] İki tan-

liyor. Eğer aynı ilahide "Ra (güneş) gibi bizi aydınlatıyor" deniyorsa, daha önce gördük bunu, onu güneşle özdeşleştirmemiz için hiçbir neden yok demektir. Tam tersi. 4. Baharın başlangıcı olan Phanemoth ayının yeni ayında, Mısırlılar "*Osiris'in aya girişi*" dedikleri olayı kutlarlardı. Plutarkhos, *Is. et Os.* 43. 5. Osiris'in ruhunun bir imgesi olarak bakılan Apis öküzü *(Is. et Os.* cc. 20, 29) ayın gebe bıraktığına inanılan bir inek olarak doğmuştu *(a.g.y.,* 43). 6. Yılda bir kez, dolunayda aya ve Osiris'e aynı zamanda domuz kurban edilirdi. Herodotos, ii. 47; Plutarkhos, *Is. et. Os.* 8. Domuzun Osiris'le ilgisine daha sonra değinilecek.

Benim Osiris olarak aldığım bir bitki tanrısının ay ile neden bu kadar yakın ilişkiye sokulmasına gerek duyulduğunu ayrıntılarıyla açıklamaya girişmeksizin, bitkilerin büyümesiyle ayın evreleri arasında var olduğuna inanılan yakın ilişkiye başvurabilirim. Bkz. Pliny, *Nat. Hist.* ii. 221, xvi. 190, xvii. 108, 215, xviii. 200, 228, 308, 314; Plutarkhos, *Quaest. Conviv.* iii. 10, 3; Aulus Gellius, xx. 8, 7; Macrobius, *Saturn.* vii. 16, 29 ve devamı. Eski yazarlardan tarım üzerine birçok örnek verilebilir. Örneğin, Cato, 37, 4; Varro, i. 37; *Geoponica,* i.6.

[268] Herodotos, ii. 42, 49, 59, 144, 156; Plutarkhos *Isis et Osiris,* 13, 35; ve *Quaest. Conviv.* iv. 5, 3; Diodoros, i. 13, 25, 96, iv. 1; *Orphica,* Hymn 42; Eusebius, *Praepar. Evang.* iii. 11, 31; Servius: Vergilius Üzerine, *Aen.* xi. 287; *a.g.y.,* Georg. Üz. i. 166; Hippolytos, *Refut. omn. haeres.* v. 9, s. 168; Sokrates, *Eccles. Hist.* iii. 23, s. 204; Tzetzes, *Schol. in Lycophron,* 212, xxii. 2, *Mythographi Graeci,* ed. Westermann, s. 368; Nonnus, *Dionys.* iv. 269 ve devamı; Cornutus, *De natura deorum,* c. 28, Clemens Alexandr. *Protrept.* ii. 19; f Firmicus Maternus, *De errore profan. relig.* 7.

[269] Lucian, *De dea Syria,* 7.

rının törenleri böyle nerdeyse birbirinden ayırılamayacak kadar birbirine benzer olmasaydı bu tür bir görüş savunulamazdı kuşkusuz. Yine, Herodotos, Osiris ve Dionysos törenleri arasındaki benzerliği o kadar büyük görüyordu ki, ikincisinin bağımsız bir şekilde ortaya çıkabilmesini olanaksız buluyordu; bunların, ufak değişikliklerle Yunanlılar tarafından Mısırlılardan daha yenilerde alınmış olması gerektiğini düşünüyordu.[270] Yine, karşılaştırmalı dinde çok zeki bir yetke olan Plutarkhos, Osiris törenlerinin Dionysos törenlerine çok ayrıntılı benzerliği üzerinde inatla duruyor.[271] Kendi bilgi alanları içindeki bu açık konularda bu denli zeki ve güvenilir tanıkların kanıtlarını reddedemeyiz. Dinsel tapımların anlamı sorgulamaya açık olduğu için, bunların tapımlar üzerine açıklamalarını reddetmek gerçekte olanaklıdır; fakat törenlerin benzerlikleri birer gözlem konusudur. Dolayısıyla, Osiris'i güneş olarak açıklayanlar, ya eskilerin Osiris, Adonis, Attis, Dionysos ve Demeter törenlerinin birbirine benzerliği konusundaki tanıklıklarını yanlış olarak kabul edip etmeme, ya da bütün bu törenleri güneşe tapınma olarak yorumlama gibi bir seçeneğe sürüklenmektedirler. Çağdaş bilim adamlarından hiçbiri bu seçeneğin iki yanıyla da ne yüz yüze gelir ne de kabul ederdi. İlkini kabul etmek, bu tanrıların törenlerini, onu uygulamış, en azından gözlemiş olan insanlardan daha iyi bildiğimizi söylemek olurdu. İkincisini kabul etmekse, Macrobius'un bile çekindiği gibi, söylence ve törenin anlamını zorlama, makaslama, parçalama ve saptırma olurdu.[272] Öte yandan, bütün bu törenlerin özünün bitki dünyasının yalandan ölümü ve dirilmesi olduğu görüşü, onları kolay ve doğal bir yolla ayrı ayrı ve kolektif olarak açıklar ve eskilerin onların aslında benzerlikleriyle ilgili tanıklıklarına uyar. Adonis'i, Attis'i ve Osiris'i bu şekilde açıklamak için eldeki kanıtlar okura sunulmuş bulunmaktadır; geriye, aynı şeyi Dionysos ve Demeter için de yapmak kalıyor.

[270] Herodotos, ii. 49.

[271] Plutarkhos, *Isis et Osiris*, 35.

[272] Osiris, Attis, Adonis ve Dionysos'u hep güneş olarak açıklamıştı o; fakat Demeter'e (Ceres) gelince durmuştu, onu ay olarak yorumluyordu. Bkz. *Saturnalia*, bk. i.

7 — Dionysos

Yunan tanrısı Dionysos ya da Bakkhos[1] en çok, şarap tanrısı olarak tanınır, fakat o genellikle bir ağaç tanrısıydı da. Örneğin, bütün Yunanlıların "ağacın Dionysos"una kurbanlar verdiği söyleniyor.[2] Boeotia'da onun unvanlarından biri "ağacın içindeki Dionysos" idi.[3] Onun tasviri ya da simgesi çoğu kez, dalları olmayan ama bir örtüye sarılı düz bir direkti yalnızca; başı temsil eden sakallı bir maske, tanrılığının niteliğini göstermek üzere baştan ya da bedenden dışarı fırlayan yapraklı dallar olurdu bir de.[4] Bir vazo üzerindeki kaba tasviri, bodur bir ağaçtan ya da bir çalılıktan belirirken gösteriliyor.[5] Yetiştirilen ağaçların koruyucusuydu o;[6] ağaçları büyütsün, geliştirsin diye dualar edilirdi ona;[7] Özellikle de çiftçiler, en çok da meyva yetiştiriciler tarafından ululanırdı, meyva bahçelerine onun doğal ağaç kütüğü şeklinde bir simgesi dikilirdi.[8] Onun, için de elmanın ve incirin özellikle adının geçtiği bütün meyva ağaçlarının bulucusu olduğu söylenirdi;[9] bir çiftçinin işini yaptığından söz edilirdi.[10] "Bol meyvalı", "yeşil meyvanın tanrısı", "meyvaları büyüten" gibi sanları vardı.[11] Unvanlarından biri "doğurtan" ya da (canlı

[1] Dionysos üzerine genellikle bkz. Preller, *Griechische Mythologie,* i. 544 ve devamı; Fr. Lenormant, "Bacchus" Daremberg ve Saglio, *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines,* i. 591 ve devamı; Voigt ve Thraemer, "Dionysos" maddesi, Roscher'ın, *Ausführliches Lexikon der griech und röm. Mythologie*'sinde, i.c. 1029 ve devamı.

[2] Plutarkhos, *Quaest. Conviv.* v. 3.

[3] Hesychius, *s.v.*

[4] Onun eski vazolardan alınmış tasvir resimleri için bkz. Bötticher, *Baumkultus der Hellenen,* tablo 42, 43, 43 A, 43 B, 44; Daremberg ve Saglio, *a.g.y.,* i. 361, 626.

[5] Daremberg ve Saglio, *a.g.y.,* i. 626.

[6] Cornutus, *De natura deorum,* 30.

[7] Pindaros, alıntı yapan: Plutarkhos, *Isis et Osiris,* 35.

[8] Maximus Tyrius, *Dissertat.* viii. I.

[9] Athenaeus, iii. s. 78 C, 82 D.

[10] Himerius, *Orat.* i. 10.

[11] *Orphica,* Hymn I. 4, Iiii. 8.

kısmı ya da çiçekleri) "patlatan" idi;[12] ve Attika'da bir Çiçekli Dionysos ile Achaea'da Patrae vardı.[13] Ona adanan ağaçların arasında asmaya ek olarak çam ağacı da bulunurdu.[14] Delphoi bilicisi, Korinthos'lulara özel türden bir çam ağacına "tanrılara denk bir biçimde" tapmalarını emretmişti, bu yüzden onlar aynı ağaçtan, kırmızı yüzlü ve bedeni yaldızlı iki Dionysos tasviri yapmışlardı.[15] Resim sanatında, tanrı ya da ona tapanlar, ucunda bir çam kozalağı olan bir değnek taşır.[16] Yine, sarmaşık ve incir ağacı özellikle onunla ilişkiliydi. Acharnae'nin Attika bölgesinde bir Dionysos Sarmaşığı vardı;[17] Lakedaemon'da bir İncir Dionysos'u vardı; incire *meilicha* denen Naksos'taysa bir Dionysos Meilichios vardı, tasvirinin yüzü incir odunundan yapılırdı.[18]

Üzerinde durduğumuz öteki bitki tanrıları gibi Dionysos'un da kanlı bir ölümle öldüğüne, fakat yeniden yaşama döndürüldüğüne inanılırdı; çektiği acılar, ölümü ve yeniden dirilişi kutsal törenlerinde canlandırılırdı. Firmicus'un anlattığına göre, Girit söylencesi şöyleydi: Bir Girit kralı olan Jupiter'in (Zeus) yasadışı oğluydu Dionysos. Jupiter yurtdışına çıkarken tahtını ve asasını çocuk Dionysos'a bırakır, fakat karısı Juno'nun (Hera) çocuğa karşı kıskançlık dolu bir nefret beslediğini bildiği için Dionysos'u bağlılıklarına güvenebileceğine inandığı muhafızların bakımına emanet eder. Ama Juno muhafızlara rüşvet vererek çocuğa eğlenmesi için oyuncaklar verir;

[12] Aelian, *Var. Hist.* iii. 41; Hesychius, *s.v.* Karş., Plutarkhos, *Quaest. Conviv.* v. 8, 3.

[13] Pausanias, i. 31, 4; ve vii. 21, 6 (2).

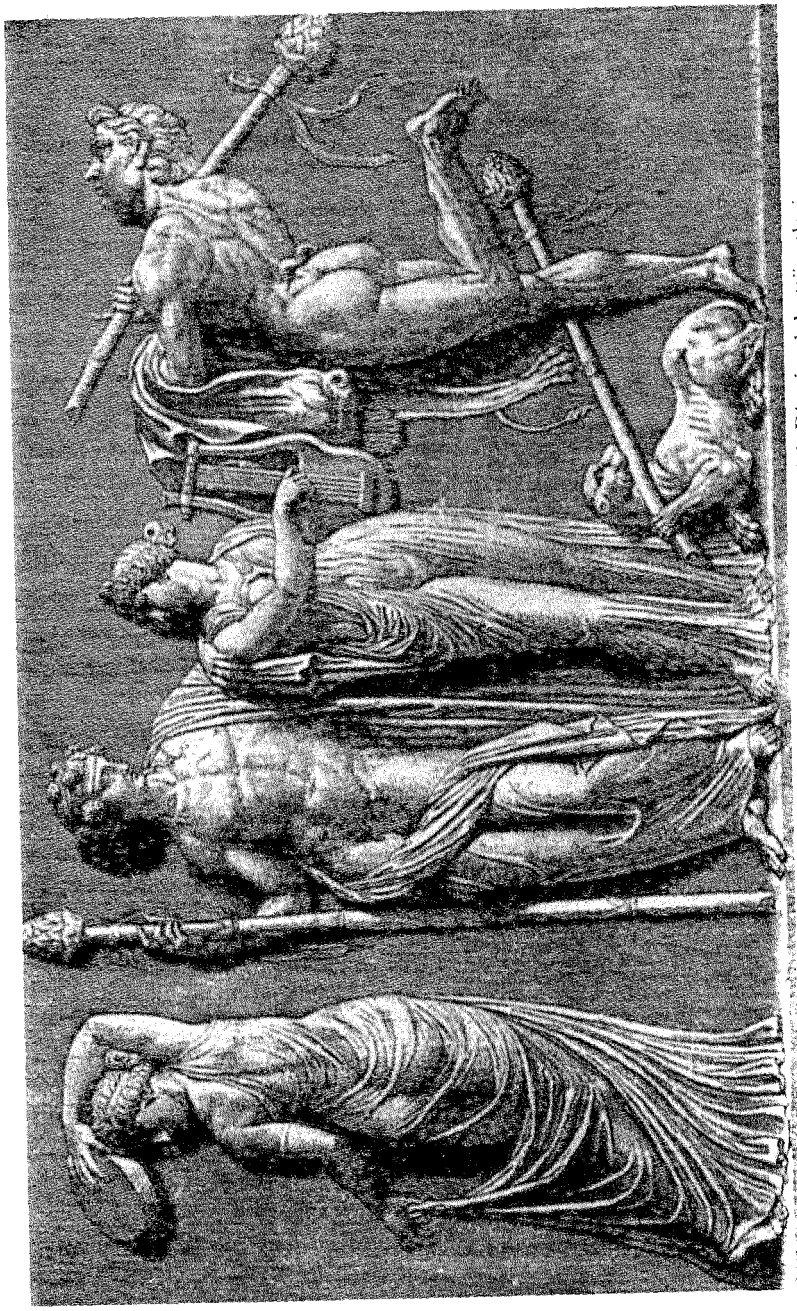
[14] Plutarkhos, *Quaest. Conviv.* v. 3.

[15] Pausanias, ii. 2, 6 (5) ve devamı. Pausanias ağacın cinsini söylemiyor; ama Euripides'in *Bakkhalar*'ından, 1064 ve devamı, ve Philostratos'un *Imag*'ından i. 17 (18), bunun bir çam ağacı olduğunu çıkarabiliyoruz; öte yandan Theokritos (xxvi. II) bunun bir sakız ağacı olduğundan söz ediyor.

[16] Müller-Wieseler, *Denkmäler der alten Kunst,* ii. pl. xxxii. ve devamı; Baumeister, *Denkmäler des klassischen Altertums,* i. figures 489, 491, 492, 495. Karş., Lenormant, Daremberg ve Saglio, i. 623; Lobeck, *Aglaophamus,* s. 700.

[17] Pausanias, i. 31, 6 (3).

[18] Athenaeus, iii. s. 78 C.

Bitkilerin yeniden canlanmasının ve ölümünün yansıtıldığı Dionizyak kutlörenleri

Jüpiter'in bir başka kadından
olma oğlu Dionysos'u
yokeden Juno, Jüpiter'in karısı.

ustaca yapılmış bir ayna, çocuğu bir çalılığın içine çeker, orada onun emrindeki Titanlar çocuğun üzerine saldırır, bacaklarını, kollarını koparır, bedenini çeşitli otlarla kaynatıp yerler. Ama bu olaya kendisi de karışmış olan kız kardeşi Minerva onun kalbini saklar ve döndüğünde Jupiter'e verir, işlenen cinayetin tüm öyküsünü anlatır ona. Jupiter öfkeye kapılıp Titanları işkenceyle öldürtür, oğlunu yitirmekten duyduğu acıyı dindirmek için bir tasvir yapar ve çocuğun kalbini onun içinde gizler, daha sonra da onun onuruna bir tapınak yaptırır.[19] Bu anlatıda, Jupiter ve Juno'yu (Zeus ve Hera) bir Girit kral ve kraliçesi olarak göstermek yoluyla söylencede geleneksel olaylarla bir benzerlik yaratılmıştır. Adı geçen muhafızlar, bebek Zeus'un çevresinde gürültüyle dans ederek döndüğü söylenen söylencesel Kuretalardır.[20] Anemonlar Adonis'in, menekşelerse Attis'in kanından nasıl fışkırmışsa, narların da Dionysos'un kanından fışkırmış olması gerekiyor.[21] Bazılarına göre, Dionysos'un kesilmiş olan kol ve bacakları, Zeus'un buyruğu üzerine, onları Parnassos'ta gömmüş olan Apollon tarafından birleştirilmişti.[22] Dionysos'un mezarı Delphoi tapınağında Apollon'un altından bir heykelinin yanında gösterilmektedir.[23] Şu ana kadar öldürülen tanrının dirilmesinden söz edilmedi, fakat söylencenin öteki anlatılarında değişik biçimlerde dile getirilmektedir bu. Dionysos'un Demeter'in oğlu olarak gösterildiği bir anlatıda onun kesilmiş kol ve bacaklarının anası tarafından bir araya getirilip yeniden gençleştirildiği ileri

[19] Firmicus Maternus, *De errore profanarum religionum*, 6.

[20] Clemens Alexandr., *Protrept.* ii. 17. Karş. Lobeck, *Aglaophamus*, s. IIII ve devamı.

[21] Clemens Alexandr., *Protrept.* ii. 19.

[22] Clemens Alexandr., *Protrept.* ii. 18; Proclus: Platon'un Timaeus'u, iii. 200 D, alıntılayan: Lobeck, *Aglaophamus*, s. 562, ve Abel, *Orphica*, s. 234. Başkaları, parçalanmış bedenin Apollon tarafından değil de Rhea tarafından bir araya getirildiğini söylemektedir. Cornutus, *De natura deorum*, 30.

[23] Lobeck, *Aglaophamus*, s. 572 ve devamı. Eski yetkelere ve az sayıda kalıntının incelenmesine dayanılarak, tapınakta yapıldığı varsayılan bir onarım konusunda bkz. Profesör J.H. Middleton'un *Journal of Hellenic Studies* dergisindeki bir yazısı, cilt. ix. s. 282.

sürülmektedir.[24] Ötekilerde, yalnızca, gömülüşünden kısa süre sonra dirilip ayağa kalktığı ve göklere yükseldiği söyleniyor;[25] ya da Zeus'un onu ölüm derecesinde yaralı olarak yerde yatarken ayağa kaldırdığı;[26] ya da Dionysos'un kalbini Zeus'un yuttuğu ve ortak söylencede Dionysos'un anası olarak görülen Semele'nin onu canlı olarak yeniden doğurduğu.[27] Ya da bir başka anlatıda, kalp ezilmiş ve bir ilaç içinde Semele'ye verilmişti, o da bu yolla onu karnına almıştı.[28]

Söylenceden dinsel törene dönersek, Giritlilerin, Dionysos'un acılarının ve ölümünün bütün ayrıntılarıyla temsil edildiği, iki yılda[29] bir yapılan bir şenlikleri olduğunu görürüz.[30] Dirilişin, söylencenin bir bölümünü oluşturduğu yerlerde, törenlerde diriliş de temsil edilirdi,[31] hatta genel bir diriliş ya da hiç olmazsa ölümsüzlük öğretisinin tapınanlara telkin edildiği görülmektedir; çünkü Plutarkhos kız çocuklarının ölümünde karısını teselli etmek için ona yazdığı mektupta, geleneğin öğrettiği ve Dionysos mysterialarında ortaya çıktığı gibi ölümsüzlük düşüncesiyle onu rahatlatır.[32] Dionysos'un

[24] Diodoros, iii. 62.

[25] Macrobius, *Comment. in Somn. Scip.* i. 12, 12; *Scriptores rerum mythicarum Latini tres Romae nuper reperti* (Genellikle *Mythographi Vaticani* diye anılır), ed. G.H. Bode (Cellis, 1834), iii. 12, 5, s. 246; Origen, *c. Cels.* iv. 171, alıntılayan: Lobeck, *Aglaophamus,* s. 713.

[26] Himerius, *Orat.* ix. 4.

[27] Proclus, *Hymn to Minerva,* Lobeck, *Aglaophamus,* s. 561; *Orphica,* ed. Abel, s. 235.

[28] Hyginus, *Fab.* 167.

[29] Dionysos şenlikleri birçok yerde iki yıllıktı. Bkz. Schömann, *Griechische Alterthümer,* ii. 500 ve devamı. Belki de şenlikler daha önce yıllıktı da daha sonra öteki şenliklerde görüldüğü gibi süreleri uzatılmıştı. Bkz. W.Mannhardt, *Baumkultus.* s. 172, 175, 491, 533 ve devamı, 598. Fakat Dionysos şenliklerinden bazıları yine yıllıktı.

[30] Firmicus Maternus, *De err.prof. relig.* 6.

[31] *Mythogr. Vatic.* ed. Bode, *l.c.*

[32] Plutarkhos, *Consol. ad uxor.* 10. Karş., *Isis et Osiris,* 35; *De ei Delphico,* 9; *De esu carnium,* i.7.

ölümü ve dirilişi söylencesinin bir başka şeklinde Dionysos, anası Semele'yi ölüler ülkesinden yukarı çıkarmak için Hades'e iner.[33] Yerel Argos geleneğinde, Alcyonian gölünden aşağı iner; yeraltı dünyasından dönüşü, bir başka deyişle dirilişi her yıl, ölüler dünyasının muhafızına bir sunu olarak göle bir koyun atarken boru sesleriyle onu sudan yukarı çağıran Argoslular tarafından o noktada kutlanırdı.[34] Bunun bir bahar şenliği olup olmadığı ortaya çıkmıyor, fakat Lidyalıların, Dionysos'un ortaya çıkışını baharda kutladıkları kesin; tanrının kendisiyle birlikte baharı da getirdiği varsayılırdı.[35] Yılın belli bir bölümünü yeraltında geçirdikleri varsayılan bitki tanrılarına, giderek, doğallıkla yeraltı dünyası ya da ölüler dünyası tanrıları gözüyle bakılır olmuştur. Hem Dionysos, hem de Osiris böyle düşünülürdü.[36]

Dionysos'un söylencesel karakterinde, ilk bakışta onun bir bitki tanrısı olarak niteliğine uymaz gibi görünen bir özelliği, çoğu kez hayvan şeklinde, özellikle, ya da en azından boynuzlarıyla, bir boğa şeklinde anlaşılıyor ve temsil ediliyor olmasıdır. Örneğin, ondan "inekten doğmuş", "boğa", "boğa şeklinde", "boğa yüzlü", "boğa alınlı", "boğa boynuzlu", "boynuz taşıyan", "iki boynuzlu", "boynuzlu" diye söz edilmektedir.[37] Hiç olmazsa ara sıra boğa olarak göründüğüne inanılırdı.[38] Tasvirleri, Cyzicus'ta olduğu gibi boğa şeklinde[39] ya da boğa boynuzlarıyla[40] yapılırdı; ve boynuzlu olarak resmedilir-

[33] Pausanias, ii. 31, 2, ve 37, 5; Apollodoros, iii. 5, 3.

[34] Pausanias, ii. 37, 5 ve devamı; Plutarkhos, *Isis et Osiris*, 35; *Quaest conviv.* iv. 6, 2.

[35] Himerius, *Orat.* iii. 6, xiv. 7.

[36] Dionysos için bkz. Lenormant'ın Daremberg ve Saglio'su, i.632. Osiris için bkz. Wilkinson, *Manners and Customs of the Ancient Egyptians* (Londra, 1878), iii. 65.

[37] Plutarkhos, *Isis et Osiris*, 35.; *Quaest. Graec.* 36; Athenaeus, xi. 476 A; Clemens Alexandr., *Protrept.* ii 16; *Orphica*, Hymn xxx. vv. 3, 4, xlv. I, lii. 2, liii. 8; Euripides, *Bacchae*, 99; Schol: Aristophanes Üzerine, *Frogs*, 357; Nicander, *Alexipharmaca*, 31; Lucian, *Bacchus*, 2.

[38] Euripides, *Bacchae*, 920 ve devamı; 1017.

[39] Plutarkhos, *Isis et Osiris*, 35; Athenaeus, *l.c.*

[40] Diodoros, iii. 64, 2, iv. 4, 2; Cornutus, *De natura deorum*, 30.

di.[41] Boynuzlu Dionysos tipleri, antik çağdan kalma hâlâ sağlam anıtlarda bulunmuştur.[42] Bir heykelcikte başı, boynuzları ve toynakları arkada sarkan bir boğa postuna bürünmüş olarak görülmektedir.[43] Şenliklerinde Dionysos'un boğa şeklinde göründüğüne inanılırdı. Elis kadınları onu bir boğa olarak selamlarlar, boğa ayağıyla gelmesi için dua ederlerdi. Şöyle bir şarkı söylerlerdi: "Gel Dionysos, kutsal tapınağına denizden gel; boğa ayağınla koşarak, üç Güzel Kız Kardeşle (Graces) tapınağına gel; Ey güzel boğa, Ey güçlü boğa!"[44] Söylenceye göre, titanlar onu boğa şeklindeyken parça parça etmişlerdi;[45] Giritlilerse Dionysos'un acılarını ve ölümünü temsil ederlerken canlı bir boğayı dişleriyle parçalarlardı.[46] Gerçekten de, canlı boğaların ve danaların parçalanıp yok edilmesinin, Dionizyak törenlerin uygun bir özelliği olduğu görülmektedir.[47] Tanrıyı boğa şeklinde ya da bir boğanın bazı özellikleriyle birlikte temsil etme uygulaması, kutsal törenlerde tapınanlarına bir boğa şeklinde göründüğü inancı ve parçalara ayrıldığı sırada bir boğa şeklinde olduğu efsanesi — bütün bunlar, birlikte alındığında, şenliğinde canlı bir boğayı parçalayıp yerken, ona tapınanların tanrıyı öldürüp etini yediklerine ve kanını içtiklerine inandıkları konusunda kuşkuya yer bırakmıyor.

Dionysos'un, kılığına girdiği varsayılan öteki hayvansa keçiydi. Onun adlarından biri de "oğlak" idi.[48] Babası Zeus onu Hera'nın

---

[41] Diodoros, *l.c.;* Tzetzes, *Schol. in Lycophr.* 209; Philostratus, *Imagines,* i. 14 (15).

[42] Müller-Wieseler, *Denkmäler der alten Kunst,* ii. pl. xxxiii.; Daremberg ve Saglio, i. 619 ve devamı, 631; Roscher, *Ausführl. Lexikon,* i.c. 1149 ve devamı.

[43] Welcker, *Alte Denkmäler,* v. taf. 2.

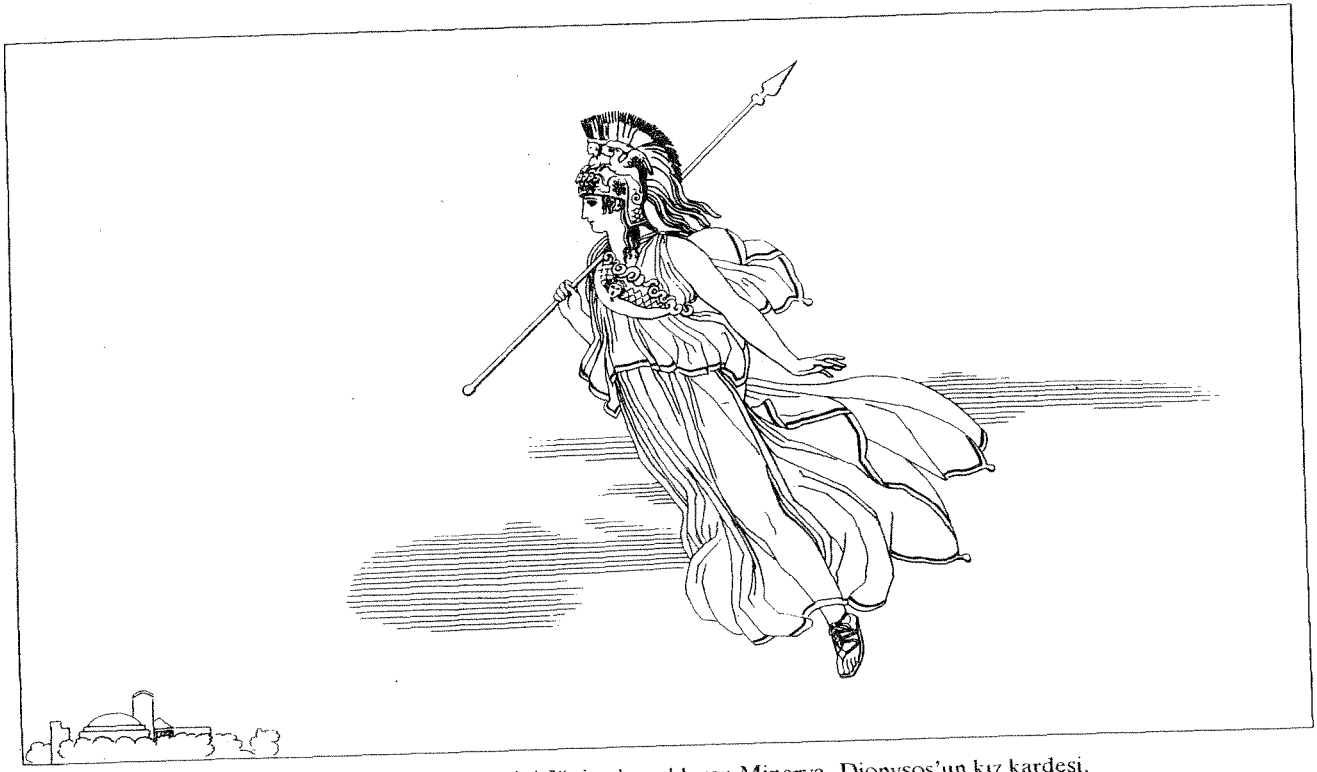
[44] Plutarkhos, *Quaest. Graec.* 36; ve *Isis et Osiris,* 35.

[45] Nonnus, *Dionys.* vi. 205.

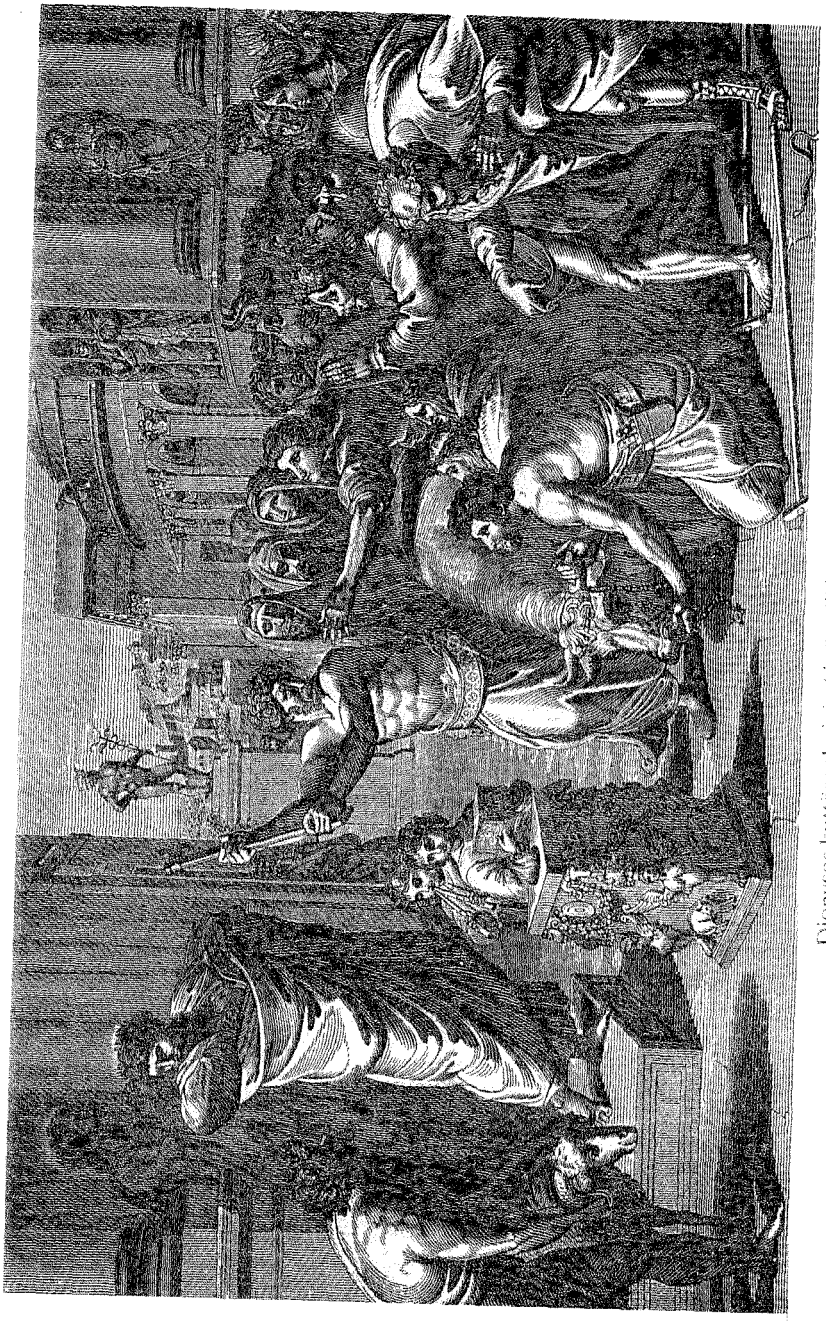
[46] Firmicus Maternus, *De errore profan. religionum,* 6.

[47] Euripides, *Bacchae,* 735; Schol: Aristophanes Üzerine, *Frogs*'da, 357.

[48] Hesychius, *s.v.* 'de buna değgin küçük bir açıklama var. Stephanus Byzant *s.v.* 'de belirttiği unvanı belki de aynı şekilde açıklanacaktır. [Homeros], *Hymn* xxxiv. 2; Porphyry, *De Abstin.* iii. 17; Dionysos, *Perieg.* 576; *Etymolog. Magnum,* s. 371. 57.

Dionysos'un katledilmesini Jüpiter'e açıklayan Minerva, Dionysos'un kız kardeşi.

Dionysos kültörenlerinin bir özelliği olan öküz kurban etme.

hışmından korumak için bir oğlağa döndürmüştü;[49] ve tanrılar Typhon'un hiddetinden kurtulmak için Mısır'a kaçtıklarında Dionysos bir keçiye döndürülmüştü.[50] Bundan dolayı, ona tapınanlar canlı bir keçiyi parçalayıp çiğ çiğ gövdeye indirirlerken[51] tanrının bedenini yiyip kanını içtiklerine inanıyor olmalıydılar.

Şimdi daha ayrıntıyla inceleyeceğimiz bu tanrıyı hayvan şeklinde öldürme töresi insanlık kültüründe çok erken bir aşamaya aittir ve daha sonraları yanlış anlaşılmış olmalıdır. Düşünce ilerledikçe, eski hayvan ve bitki tanrıları hayvan ve bitki kabuklarından soyup geriye bunların insani niteliklerini (kavramın özü olmuştur hep) bırakma eğilimindedir. Başka bir deyişle, hayvan ve bitki tanrılar tamamen insan şeklinde olma eğilimindedir. Tümüyle ya da hemen hemen böyle olduklarındaysa, başlangıçta kendileri tanrı olan hayvanlar ve bitkiler kendilerinden ortaya çıkmış olan insan şeklindeki tanrılarla belirsiz ve yanlış anlaşılan bir ilişkiyi hâlâ sürdürürler. Tanrılık ile hayvan ya da bitki arasındaki ilişki unutulmuş olduğundan bunu açıklamak için çeşitli öyküler uydurulur. Bu açıklamalar, kutsal hayvan ya da bitkiye karşı gösterilen alışılmış ya da sıradışı davranışa göre iki yoldan birini izleyebilir. Kutsal hayvan genellikle korunur, ancak ender durumlarda öldürülürdü; buna göre, niçin korunduğunu ya da niçin öldürüldüğünü açıklamak için söylence yaratılabilir. Söylence, niçin korunduğunu açıklamak için uydurulduğunda, hayvanın tanrılığa yaptığı bir hizmeti, yararı anlatırdı; ikinci durumdaysa hayvanın tanrıya verdiği bir zarardan söz edilirdi. Dionysos'a keçi kurban etme konusunda gösterilen neden, ikinci

[49] Apollodoros, iii. 4, 3.

[50] Ovid, *Metam.* v. 329; Antoninus Liberalis, 28; *Mythogr. Vatic.* ed. Bode, i. 86, s. 29.

[51] Arnobius, *Adv. nationes*, v. 19. Karş. Suidas, *s.v.* Çünkü Dionysos törenlerinde karacaların da parçalandığı görülmektedir (Photius, *s.v.* Harpocration, *s.v.*), karacanın, tanrının bir başka bedenleşmişi olması olasıdır. Ama buna değgin dolaysız kanıt yok. Karaca-derileri hem tanrı, hem de ona tapınanlar tarafından giyilirdi (Cornutus, *De natura deorum*, c.30). Aynı şekilde kadın Bakkhalar keçi derisi giyerlerdi.

türden söylencelerin bir örneğidir. Söylendiğine göre, keçiler asmaya zarar verdikleri için kurban ediliyordu.[52] Bu durumda keçi, daha önce de gördüğümüz gibi, başlangıçta tanrının kendisinin bedenleşmiş haliydi. Ama tanrı kendisini hayvan karakterinden soyup da temelde insan biçimine girince, ona tapınırken keçinin öldürülmesine artık tanrının kendisinin öldürülüşü olarak değil de ona verilen bir kurban gözüyle bakılmaya başlandı; niçin özellikle keçinin kurban edilmesi gerektiği konusunda bir neden belirlemek gerektiği için de, bunun, tanrının özel bakımının nesnesi olan asmaya zarar verdiği için keçiye uygulanan bir ceza olduğu ileri sürülmüştü. Böylece kendi kendisinin düşmanı olduğu için kendine kurban edilen bir tanrı görünümüyle karşı karşıya geliriz. Ve tanrı kendisine sunulan kurbanı yemeye katılma durumunda olduğuna göre şu sonuca varmış oluruz: kurban, tanrının eski-kendisi ise, tanrı kendi etini yiyor demektir. Bundan dolayı keçi-tanrı Dionysos pişmemiş keçinin kanını içer biçimde temsil edilmektedir;[53] boğa-tanrı Dionysos'a ise "boğa yiyen" adı verilmektedir.[54] Bu örneklerin benzerliğine dayanarak, bir tanrının belli bir hayvanın yiyicisi olarak tanımlandığı yerde, söz konusu hayvanın başlangıçta tanrının kendisinden başka bir şey olmadığını varsayabiliriz.[55]

Bununla birlikte bütün bunlar bir bitki tanrısının niçin hayvan biçiminde görülmesi gerektiğini açıklamaz. Fakat bu nokta üzerinde düşünmeyi Demeter'in karakteri ve nitelikleri üzerinde tartışıncaya kadar ertelememiz yerinde olacaktır. Bu arada, bazı yerlerde

[52] Varro, *De re rustica* i.2, 19; Vergilius, *Georg.* ii. 380, ve Servius, *ad l.*, ve *Aen.* Üzerine iii. 118; Ovid, *Fasti,* i.353 ve devamı; aynı yer, *Metam.* xv. 114 ve devamı; Cornutus, *De natura deorum,* 30.

[53] Euripides, *Bacchae,* 138 ve devamı.

[54] Schol. Aristophanes Üzerine, *Frogs,* 357.

[55] Hera Sparta'da, Pausanias, iii. 15, 9 (karş., Hera'nın bir keçi postuna bürünmüş, başının üzerinde hayvanın başı ve boynuzlarıyla temsili, *Denkmäler der alten Kunst,* i. No. 299 B); Apollon Elis'te, Athenaeus, 346 B; Artemis Samos'ta, Hesychius, *s.v.* karş., aynı yer, *s.v.* Hayvanları öldürmeden türeyen kutsal unvanlar da benzeri biçimde açıklanabilir belki. Örneğin Dionysos, Pausanias ix. 8, 2; Rhea ya da Hekate, Tzetzes, *Schol in Lycophyr.* 77; Apollon, Sophokles, *Elektra,* 6; Apollon, Pliny, *Nat. Hist.* xxxiv. 70.

Dionysos törenlerinde bir hayvan yerine bir insanın parçalandığına işaret etmeliyiz. Khios'ta (Sakız) ve Tenedos'ta (Bozcaada) töre buydu.[56] Potniae'de, Boeotia'daysa söylenceye göre, önceleri keçi-öldüren Dionysos'a bir çocuk kurban etme töresi yürürlükteydi, daha sonra onun yerine bir keçi kondu.[57] Orkhomenos'ta insan kurban Oleiae adı verilen bell bir ailenin kadınlarından alınırdı. Her yıl yapılan şenlikte Dionysos rahibi elinde yalın kılıç bu kadınları kovalardı, bunlardan birini yakalarsa öldürme hakkına sahipti. Bu hak Plutarkhos'un zamanına kadar geçerliliğini sürdürdü.[58] Öldürülen boğa ya da keçi öldürülen tanrıyı temsil ettiğine göre, insan kurbanın da onu temsil ettiğini varsayabiliriz. Bununla birlikte, insan kurban etme geleneğinin bir zamanlar, bir hayvan kurbana bir insan gibi davranıldığı bir kurban etme töreninin yanlış yorumlaması olması da olasıdır. Örneğin, Tenedos'ta Dionysos'a kurban edilen yeni doğmuş bir danaya potinler giydirilir, anne ineğeyse doğum halindeki bir kadına gösterilen özen gösterilirdi.[59]

8 — Demeter ve Proserpina

Yunan söylencesi Demeter ve Proserpina aslında Suriye söylencesi Afrodite (Astarte) ve Adonis, Frigya söylencesi Kibele ve Attis, Mısır söylencesi İsis ve Osiris'le aynı şeydi. Yunan söylencesinde, Asyalı ve Mısırlı benzerlerinde olduğu gibi, bir tanrıça —*Demeter*— bitki dünyasını, daha özel olarak da baharda yeniden doğmak üzere yazın[60] ölen tohumu kişileştiren sevgili birinin —Proserpina— kaybının yasını tutar. Fakat Yunan söylencesinde kaybolan sevgili kişi, tanrıçanın kocası ya da âşığı değil de kızıdır; kız kadar

[56] Porphyry, *De abstin.* ii. 55.

[57] Pausanias, ix. 8,2.

[58] Plutarkhos, *Quaest. Graec.* 38.

[59] Aelian, *Nat. An.* xii. 34. Karş., W.Robertson Smith, *Religion of the Semites,* i. 286 ve devamı.

[60] Akdeniz kıyılarında hasatın hiçbir zaman sonbahara kalmadığı anımsanmalıdır.

ana da tarım tanrıçasıdır.[61] Yani, çağdaş bilginlerin de tanıdığı gibi,[62] Demeter ve Proserpina aynı doğal görüngünün söylencesel bir tekrarından başka şey değildir. Yunan söylencesinde anlatıldığı gibi[63], Demeter çiçek topluyordu, yer yarıldı ve ölüler dünyası tanrısı Pluto derinlerden çıkarak altın arabasında onu karısı olması için karanlık yeraltı dünyasına götürdü. Üzüntülü anası Demeter karada ve denizde aradı, kızının başına gelenleri Güneş'ten öğrenince, tohumu yeşerteceği yerde toprağın içinde tuttu, böylece eğer Zeus Proserpina'yı yeraltı dünyasından bulup getirmezse tüm insan soyu açlıktan ölecekti. Sonunda Proserpina'nın yılın üçte birini, bazılarına göreyse yarısını[64] Pluto'yla birlikte yeraltında geçirmesi, baharda yukarı çıkıp anası ve diğer tanrıçalarla birlikte üst dünyada oturması üzerinde bir anlaşmaya varıldı. Her yıl ölüşü ve dirilişi, yani her yıl yeraltına inişi ve oradan çıkışı, adına yapılan törenlerde temsil edilmektedir.[65]

Demeter adına gelince, Mannhardt'ın ileri sürdükleri akla yat-

---

[61] Tarım-tanrıçası olarak Demeter için bkz. Mannhardt, *Mythologische Forschungen,* s. 224 ve devamı; aynı karakterdeki Proserpina için bkz. Cornutus, *De nat. deor.* c. 28; Varro Augustine'de, *Civ. Dei,* vii. 20; Hesychius, *s.v.*; Firmicus Maternus, *De errore prof. relig.* 17. Mannhardt, bir tarım-tanrıçası olarak Demeter'e ilişkin dikkatli anlatısında Hippolytos'un şu çok önemli ifadesini atlamış görünüyor (*Refut. omn. haeres.* v.8, s. 162, ed. Duncker ve Schneidewin): Eleusis Mysterialarına erginlemede (Demeter törenlerinin en ünlüsü) erginlenene gösterilen asıl mysteria olgun bir buğday başağıydı.

[62] Welcker, *Griechische Götterlehre,* ii. 532; Preller, Pauly'nin *Real-Encyclopädie für class. Alterthumswiss'*inde, vi. 107; Lenormant, Daremberg ve Saglio, *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines,* i.pt.ii. 1047 ve devamı.

[63] Homeros, *Hymn to Demeter;* Apollodoros, i. 5; Ovid, *Fasti,* iv. 425 ve devamı, *Metam.* v. 385 ve devamı.

[64] Homeros'a göre üçte biri, *H.to Demeter,* 399, ve Apollodoros, i.5.3; Ovid'e göre yarısı, *Fasti,* iv. 614; *Metam.* v. 567; Hyginus, *Fab.* 146.

[65] Schömann, *Griech. Alterthümer,* ii. 393; Preller, *Griech. Mythologie,* i.628 ve devamı, 644 ve devamı, 650 ve devamı. Bu konu üzerinde eskilerden gelen kanıtlar tam ve kesin olmasa da yeterlidir. Bkz. Diodoros, v.4.; Firmicus Maternus, cc. 7, 27; Plutarkhos, *Isis et Osiris,* 69; Apuleius, *Met.* vi. 2; Clemens Alex. *Protrept.* ii. 12, 17.

kın gelmektedir:[66] sözcüğün ilk bölümü, "arpa" anlamına gelen Giritçe *deai*'den gelmektedir;[67] yani Demeter, Arpa-ana ya da tahıl-ana anlamına geliyor; çünkü sözcüğün kökü, Arilerin çeşitli kollarınca hatta Yunanlılarca bile değişik türden daneler için kullanılmıştır.[68] Girit Demeter tapımının en eski bölgelerinden biri olarak göründüğüne göre[69] adının Girit kökenli olması şaşırtıcı değildir. Demeter adının bu açıklaması, Mannhardt'ın büyük çabasıyla çağdaş Avrupa folklorundan toplanmış olan bir yığın benzerlikle desteklenmektedir, bunlardan bazıları şunlardır: Almanya'da tahıl çoğu kez Tahıl-ana adı altında kişileştirilir. Örneğin baharda, rüzgâr ekini dalgalandırdığında köylüler, "İşte Tahıl-Ana geliyor," ya da "Tahıl-ana tarlanın üzerinde koşuyor," ya da "Tahıl-ana ekinin içinde dolaşıyor" der.[70] Çocuklar mavi peygamber çiçeklerini ya da kırmızı gelincikleri koparmak için tarlaya girmek istediklerinde, bunu yapmamaları, çünkü Tahıl-ananın ekinin içinde oturduğu ve onları yakalayacağı söylenir kendilerine.[71] Yine ürünün cinsine göre Çavdar-ana ya da Nohut-ana diye çağırılır; çocuklar Çavdar-ana ya da Nohut-anadan korkarak çavdar içinde ya da nohutların arasında yollarını kaybetmemeleri için uyarılırlar. Norveç'te de Nohut-ananın nohutlar arasında oturduğu söylenir.[72] Benzeri deyimler Slavlar arasında da geçerlidir. Polonyalılar ve Çekler ekinin içinde oturan Tahıl-anaya karşı çocukları uyarırlar. Ya da ona Yaşlı Tahıl-kadın derler ve ekinin içinde oturup kendisini çiğneyen çocukları boğ-

[66] *Mythol. Forschungen,* s.292 ve devamı.

[67] *Etymol. Magnum.* s.264, 12 ve devamı.

[68] O.Schrader, *Sprachvergleichung und Urgeschichte*[2] (Jena, 1890), s.409, 422; V.Hehn, *Kulturpflanzen und Hausthiere in ihrem Uebergang aus Asien,* s.54. Hiç kuşkusuz etimolojik olarak *anai*'nin eşdeğeridir, çoğu kez büyülenmek olarak alınır, ama bu kesin değil.

[69] Hesiodos. *Theog.* 971; Lenormant, Daremberg ve Saglio, i.pt. ii. s.1029.

[70] W.Mannhardt, *Mythol. Forsch.* s. 296.

[71] *A.g.y.* s.297.

[72] *A.g.y.* s.297 ve devamı.

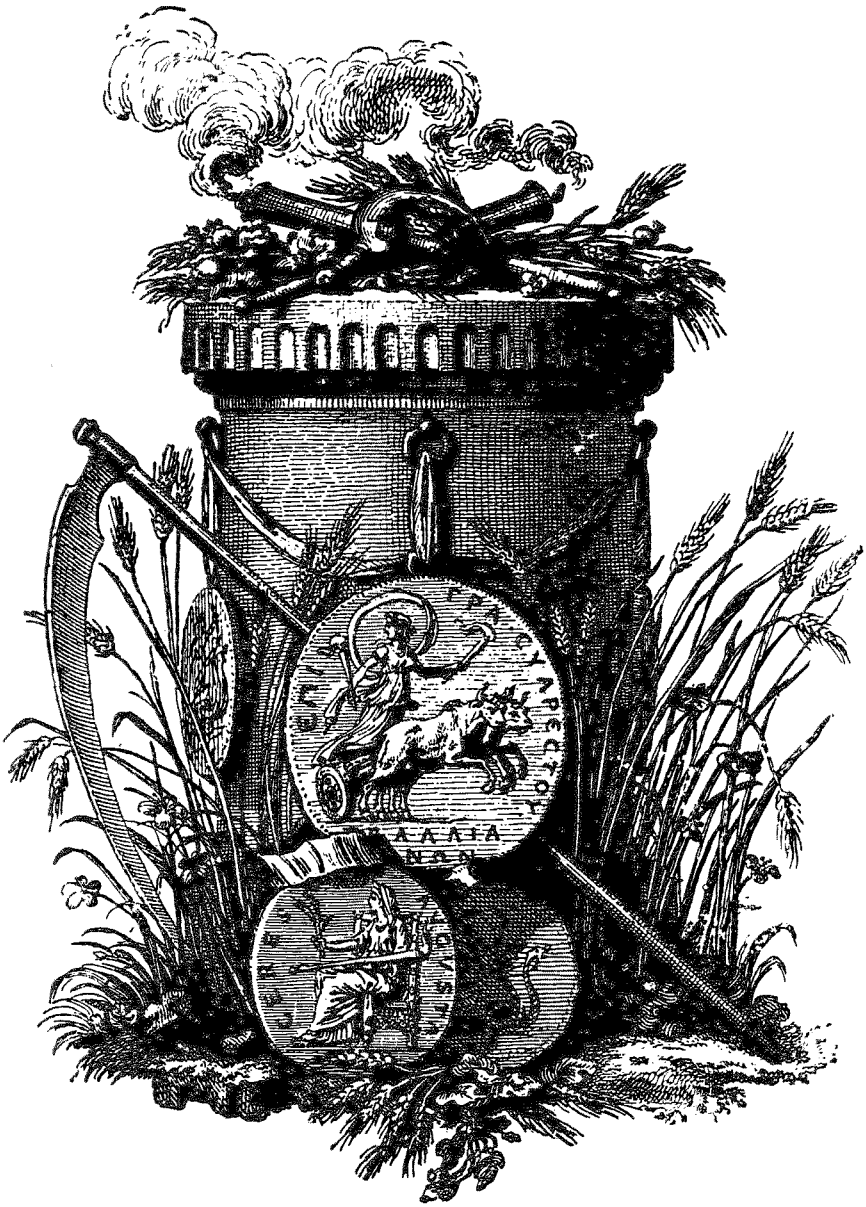
duğunu söylerler.[73] Litvanyalılar, "Yaşlı Çavdar-kadın ekinin içinde oturur" derler.[74] Yine Tahıl-ananın ekinleri büyüttüğüne inanılır. Örneğin, Magdeburg yöresinde bazan şöyle söylenir: "Bu yıl keten için iyi bir yıl olacak; Keten-ana görüldü." Dinkelsbühl'de (Bavaria) on beş yirmi yıl öncesine kadar, belli bir çiftlikteki ürün çevredeki ürünlerle karşılaştırıldığında kötüyse, halk bunun nedeninin, Tahıl-ananın o çiftçiyi günahlarından dolayı cezalandırması olduğuna inanırdı.[75] Styria'nın bir köyünde, Tahıl-ananın, ekinin son destesinden yapılan ve beyazlar giydirilen bir kadın kukla şeklinde gece yarısı tarlalarda görülebileceği söylenir, tarlaların içinden geçerken onları bereketlendiriyordur; ama bir çiftçiye kızmışsa onun bütün ürününü kurutur.[76]

Tahıl-ana ayrıca hasat törelerinde de önemli bir rol oynar. Tarlada son olarak biçilmeden bırakılan bir tutam ürün içinde var olduğuna inanılır; bu bir tutam ürün de kesilince yakalanmış, kovalanmış ya da öldürülmüş olur. Birinci durumda, yani yakalandığında son demet neşeyle eve taşınır ve kutsal bir varlık olarak ululanır. Ambara konur ve harmanda ekin-ruh yeniden ortaya çıkar.[77] Hadeln bölgesinde (Hanover) orakçılar son demet çevresinde toplanıp, içinden Tahıl-anayı dışarı çıkarmak için sopalarla demeti döverler. Birbirlerine şöyle seslenirler, "İşte şurada! Vur! Dikkatli ol, seni yakalamasın!" Daneler tamamen dökülünceye kadar bu dövme işi sürer; daha sonra Tahıl-ananın kovulduğuna inanılır.[78] Danzig yöresinde ürünün son başaklarını kesen kişi onları bir bebek haline sokar, Tahıl-ana ya da Yaşlı Kadın adı verilen bu bebek son arabayla eve getirilir.[79] Holstein'ın bazı bölgelerinde son demete kadın

[73] *A.g.y.* s.299.
[74] *A.g.y.* s.300.
[75] *A.g.y.* s.310.
[76] W.Mannhardt, *Mythol. Forsch.* s.310 ve devamı.
[77] *A.g.y.* s.316.
[78] *A.g.y.* s.316.
[79] *A.g.y.* s.316.

Yunan mitolojisine göre
Tahıl-Anası Demeter

Demeter'in hasat özellikleri

giysileri giydirilir ve Tahıl-ana denir. Son arabayla eve getirilir, baştan aşağı suyla ıslatılır. Suyla ıslatma kuşkusuz bir yağmur büyüsüdür.[80] Styria'da Bruck yöresinde Tahıl-ana denilen son demet, köydeki en yaşlı evli kadın tarafından elli elli beş yaşında bir kadın şekline sokulur. Üzerindeki en güzel başaklar koparılır, bir çelenk yapılır onlardan, çiçeklerle süslenir, köyün en güzel kızı bu çelengi başında çiftçiye ya da eşraftan birine getirir, Tahıl-anaysa fareleri uzak tutmak için ambarda yere yatırılır.[81] Aynı bölgeden başka köylerde, Tahıl-Ana hasatın bitiminde, iki delikanlı tarafından bir direğin ucunda taşınır. Çelengi başına takmış bir kızın arkasından köy ağasının evine yürürler, bey çelengi alıp koridora asarken Tahıl-ana bir odun yığınının üzerine yerleştirilir, hasat akşam yemeğinin ve dansın merkezidir artık o. Daha sonra ambarda duvara asılır ve döven sonuna kadar orada kalır. Dövende son vuruşu yapan adama Tahıl-ananın oğlu denir; Tahıl-ananın içine sarılır, dövülür ve köyün içinde dolaştırılır. Çelenk ertesi pazartesi kilisede kutsanır; Paskalyadan önceki akşam yedi yaşında bir kız çelengin içindeki daneleri çıkarır ve taze ekinin içine saçar. Noel'de çelengin sap kısmı hayvanları güçlü kılması için yemliğe konur.[82] Burada Tahıl-ananın bereketlendirici gücü, bedeninden (çelenk, Tahıl-anadan yapılmıştır çünkü) çıkarılan danelerin yeni ürün içine saçılmasıyla açıkça ortaya çıkarılmıştır; hayvansal yaşam üzerindeki etkisiyse sapını yemliğe koymakla gösterilmektedir. Saksonya'da Westerhüsen'de biçilen son ürün kordelalar ve kumaşlarla süslü bir kadın biçimine getirilir. Bir direğe bağlanır ve son arabayla eve getirilir. Arabadaki insanlardan biri devamlı sallar direği, üzerindeki şekil canlıymış gibi hareket eder. Döven alanına konur ve dövme işi yapılıncaya kadar orada kalır.[83] Slavlar arasında da son demet ekin, ürünün türüne göre Çavdar-ana, Buğday-ana, Yulaf-ana, Arpa-ana vb. olarak bilinir. Tarnow, Galiçya bölgesinde, son saplardan yapılan

[80] Bkz. s. 16 ve devamı, 276 ve devamı.

[81] W.Mannhardt, *a.g.y.*, s.317.

[82] *A.g.y.*, s.317 ve devamı.

[83] *A.g.y.*, s.318.

çelenge Buğday-ana, Çavdar-ana, ya da Nohut-ana denir. Bir kızın başına konur ve bahara kadar saklanır, o zaman danelerden bazıları tohumluğa karıştırılır.[84] Burada da Tahıl-ananın bereketlendirici gücü belirtilmektedir. Fransa'da da Auxerre yöresinde son demet ekin Buğdayın Anası, Arpanın Anası, Çavdarın Anası, Yulafın Anası adlarıyla geçer. Son araba eve doğru yola koyuluncaya kadar tarlada dikili bırakılır. Daha sonra bir kukla yapılır ondan, çiftçinin giysileri giydirilir üzerine, bir taç ve mavi ya da beyaz bir eşarpla süslenir. Kuklanın göğsüne bir dal parçası saplanır, bu durumda Ceres adını almıştır artık. Akşamleyin dansta, odanın ortasına yerleştirilir Ceres, en hızlı orakçı köyün en güzel kızını kendine eş tutarak bunun çevresinde dans eder. Danstan sonra bir odun yığını yapılır. Başlarına çelenk takmış bütün kızlar kuklayı soyar, parça parça eder ve bunları süslemek için kullanılmış çiçeklerle birlikte odun yığınının üzerine yerleştirirler. Daha sonra biçme işini ilk bitiren kız yığını ateşe verir, herkes Ceres'in bereketli bir yıl vermesi için dua eder. Burada. Mannhardt'ın da gözlemlediği gibi, eski töre, Ceres adı birazcık okulumsu da olsa, sağlam kalmıştır.[85] Yukarı Bretanya'da son saplar her zaman insan şekline sokulur; fakat eğer çiftçi evli biriyse, çift yapılır ve büyüğünün içine yerleştirilmiş daha küçük bir sap kukladan oluşur. Buna Ana-demet denir. Çiftçinin karısına teslim edilir, o da bunları çözer ve karşılık olarak içki-parası verir getirenlere.[86]

Son demet bazan Tahıl-ana değil de Hasat-ana ya da Büyük-ana diye adlandırılır. Osnabrück eyaletinde (Hanover) Hasat-ana denir ona; kadın şeklinde yapılır, sonra da orakçılar onunla dans eder. Westphalia'nın bazı bölgelerinde çavdar hasatındaki son demet, içine taş bağlanarak özellikle ağırlaştırılır. Son arabayla eve getirilir ve özel bir şekle sokulmamış olsa da Büyük Ana diye çağrılır. Erfurt bölgesinde çok ağır bir demete (mutlaka sonuncu değil)

[84] Mannhardt, *Mythol. Forsch.* s. 318.

[85] *A.g.y.*, s.318 ve devamı.

[86] Sébillot, *Coutumes populaires de la Haute-Bretagne*, s.306.

Büyük Ana adı verilir ve son arabayla ambara taşınır, orada şakalar, gülüşmeler arasında herkesin yardımıyla arabadan indirilir.[87]

Yine bazan son demete Büyükana denir, çiçekler, kordelalar ve bir kadın önlüğüyle süslenir. Doğu Prusya'da, çavdar ya da Buğday hasatında, orakçılar, son demeti bağlayan kadına "Yaşlı Büyükanayı alıyorsun." diye bağırırlar. Magdeburg yöresinde erkek ve kadın hizmetçiler Büyükana adı verilen son demeti kim yapacak diye yarışa girişirler birbirleriyle. Son demeti kim yaparsa gelecek yıl evlenecek, ama eşi yaşlı biri olacaktır; eğer bir kız yapmışsa, bir dulla evlenecektir; eğer bir erkek yapmışsa bir kocakarıyla evlenecektir. Silezya'da, Büyükana —son demeti bağlayan tarafından yapılmış üç ya da dört demetlik koskoca bir bağdır bu— önceleri gülünç bir insan şekline sokulurdu.[88] Belfast yöresinde son demete bazan Ninecik denir. Alışılmış şekilde biçilmez, bütün orakçılar oraklarını üzerine atar ve onu devirmeye çalışırlar. Saçörgüsü biçiminde örülür ve (ertesi?) sonbahara kadar saklanır. Onu elde eden yıl içersinde evlenecek demektir.[89]

Çoğu kez de son demete Yaşlı Kadın ya da Yaşlı Adam denir. Almanya'da, bir kadın şekli verilir ve kadın giysileri giydirilir, onu biçen ya da bağlayan kişinin "Yaşlı Kadını aldığı" söylenir.[90] Swabia'da Altisheim'da bir çiftliğin bir şerit dışında bütün ürünü biçildiğinde, bütün orakçılar bu şeritin önünde bir sıraya dizilirler; her biri kendi payına düşeni hızla biçer, son ekini biçen "Yaşlı Kadın'ı alır."[91] Demetler üst üste yığılırken, demetlerin en büyüğü ve en kalını olan Yaşlı Kadın'ı almış olan kişi diğerleri tarafından matrağa alınır, "Yaşlı Kadın'ı aldı, elinden kaçırmamalı," şarkısını söylerler.[92] Bazan da son demeti bağlayan kadın kendisine Yaşlı Kadın adını verir ve gelecek yıl içinde evleneceği söylenir.[93] Batı Prusya,

[87] W.Mannhardt, *M.F.* s.319.

[88] *A.g.y.* s.320.

[89] Mannhardt, *Mythol. Forsch.* s.321.

[90] *A.g.y.* s.321, 323, 325 ve devamı.

[91] *A.g.y.* s.323; Panzer, *Beitrag zur deutschen Mythologie*, ii. s.219. No. 403.

[92] W.Mannhardt, *a.g.y.*, s.325.

[93] *A.g.y.* s.323.

Neusaass'ta hem —ceket ve şapka giydirilmiş, üzerine kordelalar takılmış olan— son demete hem de onu bağlayan kadına Yaşlı Kadın denir. Her ikisi birlikte son arabada eve taşınır ve suyla ıslatılır.[94] Tiegenhof (Batı Prusya) yakınında Hornkampe'de, bir kadın ya da erkek ürünü bağlamada ötekilerden geride kalırsa, öteki orakçılar son demeti bir kadın ya da erkek şeklinde bağlar ve demete geriye kalan kimsenin adı verilir: "İhtiyar Michael" ya da "tembel Trine" gibi. Son arabayla eve getirilir, eve yaklaşılırken yolun kıyısında toplanmış olanlar geriye kalmış olan kişiye "Yaşlı Kadın'ı aldın, elinden kaçırmamalısın," diye bağırırlar.[95]

Mannhardt'ın da belirttiği gibi, bu törenler de son demetin adıyla çağrılan ve son arabada onun yanında oturan kişi besbelli onunla özdeşleştirilmektedir; erkek ya da kadın, son demet içinde yakalanan tahıl-ruhu temsil etmektedir; başka bir deyişle, tahıl-ruhu ikili olarak temsil edilmektedir, bir insanla ve bir demetle.[96] Kişinin demetle özdeşleştirilmesi, son demeti biçen ya da bağlayan kişinin onun içine sarılması töresiyle daha da açık hale gelmektedir. Örneğin Silezya, Hermsdorf'ta, son demeti bağlayan kadını demetin içine bağlamak bir zamanlar bilinen bir töreydi.[97] Bavaria, Weiden'de, son demetin içine bağlanan kişi onu bağ yapan değil biçen kişidir.[98] Burada ürünün içine sarılan kimse tahıl-ruhu temsil ediyor, tıpkı dallara ya da yapraklara sarılan kişinin ağaç-ruhu temsil edişi gibi.[99]

Yaşlı Kadın olarak belirlenen son demet çoğu kez büyüklüğü ve ağırlığıyla öteki demetlerden ayırdedilir. Örneğin Batı Prusya'nın bazı köylerinde Yaşlı Kadın normal bir demetin iki katı uzunluğunda ve kalınlığında yapılır, ortasına da bir taş bağlanır. Bazan o kadar ağır yapılır ki, bir adam zor kaldırır.[100] Bazan Yaşlı Kadın

[94] Aynı yerde.

[95] *A.g.y.* s.323 ve devamı.

[96] W.Mannhardt, *a.g.y.*, s.324.

[97] *A.g.y.* s.320.

[98] *A.g.y.* s.325.

[99] Bkz. s. 85 ve devamı.

[100] W.Mannhardt, *a.g.y.*, s.324.

yapmak için sekiz dokuz demet bir araya bağlanır, onu kaldıran erkek ağırlığından yakınır.[101] Saxe-Coburg, Itzgurn'da Yaşlı Kadın denilen son demet, ertesi yıl iyi ürün alınsın diye bilerek büyük yapılır.[102] Yani son demeti genellikle büyük ve ağır yapma töresi, ertesi yıl bol ve dolgun ürün almayı sağlamak için, duygusal büyü yoluyla çalışan bir büyüdür.

Danimarka'da da son demet diğerlerinden daha büyük yapılır ve Yaşlı Çavdar-Kadın ya da Yaşlı Arpa-Kadın adı verilir. Hiç kimse onu bağlamak istemez, çünkü bu işi kim yaparsa onun yaşlı bir kadın ya da yaşlı bir adamla evleneceğine inanılır. Bazan, Yaşlı Buğday-Kadın diye adlandırılan son buğday demeti başı, kolları, bacakları olan bir insan şeklinde yapılır, üzerine giysiler giydirilir ve son arabada eve taşınır, hasatçılar yanında oturur, içki içer, naralar atarlar.[103] Son demeti bağlayan kişinin, erkek ya da kadın, "Yaşlı Çavdar-Ana" olduğu söylenir.[104]

İskoçya'da, Hallowmas'tan sonra son ürün biçildiğinde, ondan yapılan dişi figür bazan Carlin ya da Carline, yani Yaşlı Kadın diye adlandırılır. Ama Hallowmas'tan önce biçilirse Maiden (Genç Kız) denir buna; günbatımında biçilirse, kötü şans getireceği varsayılarak Cadı denir.[105] Genç Kıza birazdan döneceğiz. Antrim Eyaletinde, daha birkaç yıl öncesine kadar, biçer döverler orağı safdışı bırakınca, tarlada biçilmeden bırakılan birkaç sap ürün bir arada örülürdü; daha sonra orakçılar, gözleri kapalı olarak oraklarını bu örülmüş sapların üzerine atardı, rastlantıyla onu kesen kişi beraberinde evine götürür ve kapısının üzerine asardı. Bu ürün demetine Carley[106] denir — belki de Carlin ile aynı sözcük.

Benzeri töreler Slav halkları arasında da geçerlidir. Örneğin

---

[101] *A.g.y.* s.324 ve devamı.

[102] *A.g.y.* s.325.

[103] W.Mannhardt, *a.g.y.*, s.327.

[104] *A.g.y.* s.328.

[105] Jamieson, *Dictionary of the Scottish Language, s.v.* "Maiden"; W.Mannhardt, *Mythol. Forschungen*, s.326.

[106] Cork, Queen's College'den dostum Prof. W.Ridgeway tarafından bildirilmiştir.

Polonya'da son demete genellikle Baba denir, yani Yaşlı Kadın. "Son demette Baba oturur" denir. Demetin kendisine de Baba denir, bazan bir arada bağlanmış on iki küçük demetten oluşur.[107] Bohemya'nın bazı bölgelerinde son demetten yapılan Baba başında büyük bir hasır şapka taşıyan bir kadın figüründedir. Son hasat arabasında eve taşınır ve iki kız tarafından, bir çelenkle birlikte çiftçiye verilir. Demetleri bağlarken, kadınlar sonuncu olmamaya çaba gösterirler, çünkü son demeti bağlayan kadının ertesi yıl bir çocuğu olur.[108] Son demet diğerleriyle birlikte büyük bir bağ halinde bağlanır ve tepesine yeşil bir dal dikilir.[109] Bazan hasatçılar son demeti bağlayan kadına, "Baba'yı aldı," ya da "O Babadır," diye bağırırlar. Bu durumda kadın, saplardan bazan kadın, bazan da erkek şeklinde bir kukla yapmak zorundadır; kuklaya bazan giysiler giydirilir, çoğu kez de yalnızca çiçekler ve kordelalarla süslenir. Son demeti bağlayan kadar son sapı kesen de Baba diye adlandırılırdı. Son demetten Hasat-kadın adı verilen bir bebek yapılır ve kordelalarla süslenirdi. En yaşlı orakçının, önce bu bebekle sonra da çiftçinin karısıyla dans etmesi gerekirdi.[110] Cracow bölgesinde, bir adam son demeti bağlarsa, "İçinde Büyükbaba oturuyor," derler; bir kadınsa bu, "İçinde Baba oturuyor" derler, kadının kendisi de demetin içine sarılır, ancak başı görünür demetin dışından. Böylece demetin içine kapatılmış olarak son hasat arabasında eve getirilir, orada tüm aile suyla ıslatır onu. Dans bitinceye kadar demetin içinde kalır, bir yıl süreyle Baba adını taşır.[111]

Litvanya'da, son demetin adı, Polonya'nın Baba'sına karşılık Boba'dır (Yaşlı Kadın). Boba'nın, tarlada biçilmeden bırakılan son ürün içinde oturduğu söylenir.[112] Son demeti bağlayan ya da son patatesi çıkaran kişi eğlence konusu olur, ya Çavdar-Kadın ya da Yaşlı Patates-Kadın adını alır ve kolay kolay yitiremez bu adı.[113]

[107] W.Mannhardt., *a.g.y.*, s.328.
[108] Aynı yerde.
[109] *A.g.y.* s.328 ve devamı.
[110] *A.g.y.* s.329.
[111] *A.g.y.* s.330.
[112] W.Mannhardt, *a.g.y.*, s.330.
[113] *A.g.y.* s.331.

Son demet —Boba— bir kadın şekline sokulur, son hasat arabasında köyün içinde törenle gezdirilir ve çiftçinin evinde suyla ıslatılır; sonra herkes birer birer dans eder onunla.[114]

Rusya'da da son demet bir kadın şekline sokulur ve kadın giysileri giydirilir, şarkılar ve danslarla çiftliğe taşınır. Bulgarlar son demetten Tahıl-kraliçesi ya da Tahıl-ana dedikleri bir bebek yaparlar; üzerine bir kadın gömleği giydirilir, daha sonra gelecek yılın ürünü için bol yağmur ve çiğ sağlamak amacıyla nehire atılır. Ya da yakılır, külleri, hiç kuşkusuz bereketli olsun diye, tarlalara serpilir.[115] Son demete verilen Kraliçe adının Kuzey Avrupa'da benzerleri vardır. Örneğin Brand, Hutchinson'un *History of Northumberland* adlı kitabından şunları aktarıyor: "Bazı yerlerde, çok şık bir biçimde giydirilmiş, başında çiçeklerden bir taç taşıyan, kolunun altında bir demet tahıl, elinde bir orak tutan bir tasvirin, son ekin biçme gününün sabahında köyün içinden müzikle ve orakçıların bağırışı çağırışı arasında tarlalara taşındığını gördüm; orada bütün gün bir direğin üzerinde durdu, biçme işi tamamlandığında aynı şekilde eve getirildi. Buna Hasat Kraliçesi diyorlar ve Romalıların Ceres'ini temsil ediyor."[116] Cambridge'ten Dr. E.D. Clarke da, "onların diliyle Hawkie'de (Harman sonunda), kadın giysileri giydirilmiş, yüzü boyalı, başı başaklarla süslenmiş, üzerinde başka Ceres simgeleri taşıyan bir soytarının bir arabanın içinde büyük bir tantanayla sokaklardan geçirildiğini gördüm, atların üzeri beyaz örtülerle örtülüydü; bu törenin anlamını sorduğumda, Hasat Kraliçesini çektikleri yanıtını verdiler,"[117] diye bildiriyordu.

İncelemekte olduğumuz töreler çoğu kez hasatın yapıldığı tarlada değil de döven alanında yerine getirilir. Ürünü biçerlerken orakçıların önünden kaçan tahılın ruhu, kesilmiş üründen ayrılır ve ambara sığınır, orada ya dövenin sopası altında yok olmak ya da komşu çiftlikteki henüz dövülmemiş ürüne kaçmak üzere son

[114] *A.g.y.* s.331.

[115] *A.g.y.* s.332.

[116] Hutchinson, *History of Northumberland, ii. ad finem,* 17, Brand'in alıntısı, *Popular Antiquities,* ii. 20, Bohn ed.

[117] Brand'in alıntısı, *a.g.y.,* ii. 22.

demet içinde görülür.[118] Dövülecek olan son ürüne Ana-tahıl ya da Yaşlı Kadın denir. Bazan elindeki sopayla son vuruşu indiren kişiye Yaşlı Kadın denir ve son demetin sapları içine sarılır, ya da sırtına bir demet sap bağlanır. İster sapa sarılsın, isterse sapları sırtında taşısın, büyük gülüşmeler arasında köyün içinde arabayla dolaştırılır. Bavaria'nın bazı bölgelerinde, Thüringen'de, vb. son demeti döven kişinin Yaşlı Kadın'ı ya da Yaşlı Tahıl-Kadın'ı aldığı söylenir; saplar içine sarılır, köy içinde arabayla ya da taşınarak dolaştırılır, sonunda bir gübre yığınının üzerine bırakılır ya da dövenini henüz bitirmemiş olan komşu çiftçinin döven yerine götürülür.[119] Polonya'da dövmede son vuruşu indiren kişiye Baba (Yaşlı Kadın) denir; ürüne sarılır ve köyün içinden arabayla geçirilir.[120] Litvanya'da bazan son demet dövülmez de kadın şekline sokulur ve dövme işini henüz bitirmemiş olan bir komşunun ambarına götürülür.[121] İsveç'in bazı bölgelerinde döven yerinde yabancı bir kadın belirdiğinde, vücudunun çevresine bir dövme sopası konur, boynuna saplar sarılır, başına başaklardan bir çelenk yerleştirilir ve dövenciler bağırır, "Tahıl-Kadın'a bakın." Burada, aniden beliren yabancı kadın ürün saplarından dövme sopalarıyla çıkarılmış tahıl-ruhu olarak alınmaktadır.[122] Başka yerlerde tahıl-ruhunu çiftçinin karısı temsil eder. Örneğin, Poiret Kantonu (Vendée), Saligné Komününde çiftçinin karısı, son demetle birlikte bir çarşafa sarılır, bir tahtırevana yerleştirilir ve döven makinesine taşınır, onun altına sokulur. Daha sonra kadın saplardan dışarı çekilir, demet dövülür, fakat kadın (savurma hareketini taklit ederek) çarşaf içinde havaya fırlatılır.[123] Kadının tahılla özdeşliğini, onu dövme ve savurma hareketinin bu canlı taklitinden daha açık olarak vermek mümkün değildir.

Bu törelerde, olgun tahıl ruhuna yaşlı ya da en azından olgun

[118] W.Mannhardt, *Mythol. Forsch.* s.333 ve devamı.

[119] *A.g.y.* s.334.

[120] *A.g.y.* s.334.

[121] W.Mannhardt, *a.g.y.*, s.336.

[122] *A.g.y.* s.336.

[123] *A.g.y.* s.336; *Baumkultus*, s.612.

yaşta olarak bakılır. Ana, Büyükana, Yaşlı Kadın, vb. adlar da buradan gelmektedir. Ama başka örneklerde tahıl-ruhu genç olarak, bazan da orağın vuruşuyla annesinden ayrılmış bir çocuk olarak düşünülür. Son bir avuç ürünü biçen adama, "Göbek kordonunu kestin," diye bağırılan Polonya töresinde bu son görüş ortaya çıkıyor.[124] Batı Prusya'nın bazı bölgelerinde, son demetten yapılan figüre Piç denir ve içine bir çocuk sarılır. Son demeti bağlayan ve Tahıl-anayı temsil eden kadının doğum yatağına yatırılmak üzere olduğu söylenir; doğum yapmakta olan bir kadın gibi bağırır, büyükana karakterinde yaşlı bir kadın ebe rolü yapar. Sonunda çocuğun doğduğu bir çığlıkla haber verilir; bunun üzerine demete sarılmış olan oğlan çocuğu bir bebek gibi ağlar, yaygarayı basar. Büyükana belek bağlama takliti yaparak güya yeni doğmuş çocuğu bir torbaya sarar ve çocuk açık havada soğuk almasın diye neşe içinde ambara götürülür.[125] Kuzey Almanya'nın öteki yerlerinde, son demete ya da ondan yapılan kuklaya Çocuk, Hasat Çocuğu, vb. denir. İngiltere'nin kuzeyinde son bir avuç tahıl, oranın en güzel kızı tarafından biçilir, Tahıl Bebeği ya da Tohum Bebeği olarak giydirilir; müzik eşliğinde eve getirilir, hasat yemeğinde herkesin görebileceği bir yere yerleştirilir ve genellikle yıl sonuna kadar konuk odasında saklanır. Onu biçen kız Hasat Kraliçesi idi.[126] Kent'te, Sarmaşık Kız, "tarlada yetişen en iyi üründen yapılmış ve elden geldiğince insan şekli verilmiş bir figür"dür (ya da öyleydi), "bu figür daha sonra kadınlar tarafından dikkatle giydirilir, başlık, yaka, mendil vb. şeylere benzeyecek şekilde kesilmiş ince kâğıt süslerle süslenir. Tarladan bir araba üzerinde son ürünle birlikte eve getirilir; bütün bu işleri yapanlar kendilerini ev sahibinin evinde akşam yemeğine çağrılı sayarlar."[127] Perthshire, Balquhidder yöresinde son bir avuç ürün tarladaki en genç kız tarafından kesilir ve kabaca bir

[124] W.Mannhardt, *Die Korndämonen*, s.28.

[125] W.Mannhardt, *l.c.*

[126] Aynı yer; Henderson, *Folk-lore of the Northern Counties*, s.87; Brand, *Popular Antiquities*, ii. 20, Bohn ed.; Chambers, *Book of Days*, ii. 377 ve devamı. Kars., *Folk-lore Journal*, vii. 50.

[127] Brand, *a.g.y.*, ii. 21 ve devamı.

kadın bebek şekline sokulur, kâğıttan bir elbise giydirilir üzerine, şeritlerle süslenir. Genç Kız denir ona, epey bir süre, kimi zaman ertesi yılın Genç Kızı eve getirilinceye kadar çiftlik evinde, genellikle bacanın üzerinde saklanır. Bu kitabın yazarı, 1888 Eylülünde Balquhidder'de bir Genç Kız biçme törenine tanık olmuştur.[128] Dumbartonshire, Gareloch'ta bazı çiftliklerde yaklaşık altmış yıl önce tarladaki son bir avuç ürüne Genç Kız denirdi. İkiye bölünür, örülür, daha sonra da bir genç kız tarafından orakla kesilirdi, bunun genç kıza şans getireceği, kısa zamanda evleneceği düşünülürdü. Kesilirken orakçılar bir araya toplanır ve oraklarını havaya atarlardı. Genç Kız kordelalarla süslenir ve mutfakta çatıya yakın bir yere asılırdı, orada üzerine iliştirilmiş tarihe kadar yıllarca saklanırdı. Bazan bir defada beş ya da altı Genç Kız asılı olurdu çengellerde. Hasat akşam yemeğine Kirn denirdi.[129] Gareloch'taki öteki çiftliklerde son avuç ürüne Gençkız Başı ya da Baş denirdi; düzgün bir biçimde örülür, bazan kordelalarla süslenir ve danelerin kümes hayvanlarına verildiği zamana kadar bir yıl süreyle mutfağa asılırdı.[130] İskoçya'nın Kuzeyinde Genç Kız Noel sabahına kadar saklanır, sonra "bütün yıl boyunca iyi gelişebilsinler diye" sığırlara dağıtılırdı.[131] Aberdeenshire'da da (clyack demet denilen) son demet, önceleri, Balquhidder'deki gibi tarladaki en genç kız tarafından kesilirdi; sonra kadın giysileri giydirilir, zafer alayı içinde eve getirilir ve Noel'e ya da Yılbaşı sabahına kadar saklanır, o gün gebe bir kısrağa, yoksa, en yaşlı ineğe verilirdi.[132] Son olarak, Almanya'da ve İskoçya'da son demete ve onu bağlayan kadına verilen Gelin, Yulaf-gelin ve Buğday-gelin adlarıyla tahıl-ruha biraz daha olgun, ama yine de

---

[128] *Folk-lore Journal,* vi. 268 ve devamı.

[129] Garelochhead, Rowmore'da bahçıvan Archie Leitch'den alınmış olan bilgi.

[130] Gareloch, Faslane'den Mr. Macfarlane tarafından bildirilmiştir.

[131] Jamieson, *Dictionary of the Scottish Language, s.v.* "Maiden."

[132] W. Gregor, *Revues des Traditions populaires,* iii. 533 (485B); *Folk-lore of the North-East of Scotland,* s:182. Genç Kız'a verilen eski bir İskoç adı *(autumnalis nymphula) Rapegyrne* idi. Bkz. Fordun, *Scotichron.* ii. 418, alıntı Jamieson'un *Dict. of the Scottish Language*'inde, *s.v.* "Rapegyrne."

genç bir yaş belirlenir.[133] Bazan bu adlarla anlatılmak istenen şey, bitkideki üretici güçleri gelin ve güvey olarak temsil etmek yoluyla daha eksiksiz bir biçimde ortaya çıkar. Örneğin, Almanya'nın bazı bölgelerinde saptan giysiler giyinmiş, Yulaf-kadın ve yulaf erkek, ya da Yulaf-gelin ve Yulaf-güvey denilen bir erkek ve kadın hasat şenliğinde dans ederler; daha sonra ekinleri biçilmiş bir tarla gibi çıplak kalıncaya kadar üzerlerindeki başaklar birer birer koparılır. Silezya'da son demeti bağlayan kadına Buğday-gelin ya da Yulaf-gelin denir. Başında hasat tacı, yanında bir güvey ve ardında nedimeler, bir düğün alayının bütün resmiyetiyle çiftlik evine getirilir.[134]

Biraz önce anlattığımız hasat töreleri, birinci bölümde gözden geçirdiğimiz bahar töreleriyle çarpıcı bir benzerlik gösteriyor. (1) Bahar törelerinde ağaç-ruhun hem bir ağaç hem de bir insan tarafından temsil edilişi gibi[135] hasat törelerinde de tahıl-ruhu hem son demetle hem de onu biçen ya da bağlayan veya döven kimseyle temsil edilmekte. Kişinin demete eşit olduğu, erkek ya da kadına demetin adının ya da demete onların adının verilişiyle; erkek ya da kadının demetin içine sarılışıyla; bazı yerlerde uygulanan, demete Ana dendiğinde en yaşlı evli kadın tarafından, fakat Genç Kız deniliyorsa en genç kız tarafından kesilmesi gerektiği kuralıyla gösterilmektedir.[136] Burada tahıl-ruhu temsil edenin yaşı tahıl-ruhun varsayılan yaşıyla uyuşmaktadır, tıpkı Meksikalıların, mısırın büyümesini hızlandırmak için sunduğu insan kurbanların mısırın yaşıyla değişmesi gibi.[137] Çünkü Avrupa töresinde olduğu gibi Meksika töresinde de insanlar belki de tahıla sunulan kurban olmaktan çok tahıl-ruhunun temsilcileriydi. (2) Yine, ağaç-ruhun bitkiler, sığırlar hatta kadınlar üzerinde gösterdiği varsayılan aynı bereketlendirici etki[138] tahıl-

[133] W.Mannhardt, *Die Korndämonen*, s.30; *Folk-lore Journal*, vii. 50.

[134] W.Mannhardt, *l.c.*; Sommer, *Sagen, Märchen und Gebräuche aus Sachsen und Thüringen*, s.160 ve devamı.

[135] Bkz. s. 85 ve devamı.

[136] Bkz. s. 326, 337.

[137] Bkz. s. 295.

[138] Bkz. s. 68 ve devamı.

ruhta da varsayılır. Örneğin, onun bitkiler üzerinde varsayılan etkisi (tahıl-ruhunun her zaman içinde bulunduğu varsayılan) son demetin danelerinden bazılarının alınıp baharda genç daneler içine saçılması uygulamasıyla gösterilir.[139] Sığırlar üzerindeki etkisi, son demetin saplarının, açıkça iyi beslenmeleri amacıyla sığırlara verilmesiyle gösteriliyor.[140] Son olarak, kadınlar üzerindeki etkisi, Gebe bir kadına benzetilmiş olan Ana-demet'in çiftçinin karısına teslim edilmesiyle;[141] son demeti bağlayan kadının gelecek yıl bir çocuğu olacağı inancıyla;[142] bir de belki onu ele geçiren kişinin gelecek yıl evleneceği düşüncesiyle[143] gösterilmektedir.

Bu yüzden, bu bahar ve hasat töreleri açıkça aynı eski düşünce tarzlarına dayanmakta ve aynı ilkel putatapmanın bölümlerini oluşturmaktadır; bunlar hiç kuşkusuz tarihin güneşi doğmadan uzun süre önce atalarımız tarafından uygulanıyordu, tıpkı bugüne kadar onların torunlarının da uyguladığı gibi. İlkel bir dinin belirtileri arasında şunları sayabiliriz:

(1) Dini törenleri yapmak üzere özel bir sınıf ayrılmamıştır; diğer bir deyişle, rahipler yoktur. Törenler, duruma göre, herhangi bir kimse tarafından yapılabilir.

(2) Dini törenlerin yapılacağı herhangi bir yer ayrılmamıştır; diğer bir deyişle, tapınaklar yoktur. Törenler, duruma göre, herhangi bir yerde yapılabilir.

(3) Tanrılar değil, ruhlar bilinir. (a) Ruhlar, tanrılardan farklı olarak, işlevlerinde doğanın belirli bölümleriyle sınırlandırılmıştır. Adları geneldir, özel değil. Sıfatları geneldir, bireysel değil; diğer bir deyişle, her sınıftan sonsuz sayıda ruh vardır ve bir sınıfın bireyleri hep birbirine benzer; kesin belirlenmiş kişilikleri yoktur; kökenlerine, yaşamlarına, serüvenlerine ve karakterlerine değgin her-

[139] Bkz. s. 329, 330.

[140] Bkz. s. 329, 338.

[141] Bkz. s. 330 ve devamı.

[142] Bkz. s. 334; karş., Kuhn, *Westfälische Sagen, Gebräuche und Märchen*, ii. No. 516.

[143] Bkz. s. 331, 332, 338.

kesin kabul ettiği söylenceler yoktur. (b) Öte yandan tanrılar, ruhlardan farklı olarak, işlevlerinde doğanın belirli bölümleriyle son derece sınırlıdır. Tümünün, kendi özel ülkeleri olarak, üzerinde egemenlik sürdürdükleri tek tek ayrı bölümleri vardır; fakat katı bir biçimde onunla sınırlı değillerdir; iyilik ya da kötülük güçlerini doğanın ve yaşamın diğer birçok alanlarında gösterebilirler. Aynı zamanda, Ceres, Proserpina, Bakkhos gibi bireysel ya da özel adlar taşırlar; ve bireysel karakter ve tarihleri geçerli söylenceler ve sanat temsilleriyle saptanmıştır.

(4) Ayinler yatıştırıcı olmaktan çok büyüseldir. Diğer bir deyişle, istenen amaçlara, kurban, dua ve övgü yoluyla kutsal varlıkların lütfunu kazanarak değil, daha önce de açıklandığı gibi[144] doğanın gidişini, ayinle ayinden elde edilmesi amaçlanan etki arasındaki fiziksel yakınlık ya da benzerlik yoluyla doğrudan etkilediğine inanılan törenlerle ulaşılır.

Bu testlere vurulduğunda, bizim Avrupa köylüsünün bahar ve hasat töreleri ilkel olarak sınıflandırmayı hak ediyor. Çünkü bunların yapılışı için özel bir sınıf insan ve özel yerler ayrılmış değildir; efendi ya da uşak, kadın ya da kız, oğlan ya da kız çocuk, herhangi bir kimse tarafından yapılabilir; tapınaklarda ya da kiliselerde değil, ormanlarda ve çayırlarda, ambarlarda, hasat alanlarında ve evlerde yapılabilir. Varlıkları kendi içlerinde kuşkusuz olarak kabul edilen doğaüstü yaratıklar tanrılar değil, ruhlardır; işlevleri doğanın çok iyi belirlenmiş bölümleriyle sınırlıdır; adları, Ceres, Proserpina ve Bakkhos gibi özel adlar değil, Arpa-ana, Yaşlı Kadın, Genç Kız gibi genel adlardır. Genel sıfatları bilinir, fakat bireysel tarihleri ve karakterleri söylencelerin konusu değildir. Çünkü bireylerden çok sınıflar halinde vardırlar, her sınıfın üyeleri birbirinden ayırılamaz. Örneğin, her çiftliğin kendi Tahıl-anası ya da Yaşlı Kadın'ı veya Genç Kız'ı vardır; fakat her Tahıl-ana tek tek öteki Tahıl-anaya çok benzer, Yaşlı Kadınlar ya da Genç Kızlar için de aynı şey. Son olarak, bahar törelerinde olduğu gibi hasat törelerinde de ayin,

[144] Bkz. s. 10.

yatıştırıcı olmaktan çok büyüseldir. Ürün için yağmur ve nem sağlamak amacıyla Tahıl-ananın nehire atılması;[145] gelecek yıl daha bol ürün elde etmek için Yaşlı Kadının ağırlığının taşlarla artırılması;[146] son demetin danelerinin baharda genç danelerin arasına serpiştirilmesi;[147] ve iyi gelişmelerini sağlamak için son demetin saplarının sığırlara verilmesi[148] hep bunu gösteriyor.

Bundan başka, kuklanın —tahıl-ruhun temsilcisi— gelecek hasata kadar saklanması töresi, tahıl-ruhu bütün yıl boyunca canlı ve etkin bir durumda tutacak bir büyüdür.[149] Eski Perulular uyguladığı benzeri bir töre bunu kanıtlıyor, tarihçi Acosta şunları anlatıyor: "Çiftliklerindeki en bol ürün veren Mays'in [yani mısır] bir bölümünü alıyorlar, bazı törenlerle, *Pirua* dedikleri bir tahıl ambarına koyuyorlar ve üç gece gözlüyorlar onu; bu Mays'i sahip olduklarını en zengin giysilere sarıyorlar ve böylece sarılmış ve giydirilmiş bu *Pirua*'ya tapınıyorlar ve onun kendi mirasları Mays'in anası olduğunu söyleyerek ona saygı duyuyorlar ve bu yolla Mays artıyor ve saklanıyor. Bu ayda [Mayıs'a denk düşen altıncı ay] özel bir kurban veriyorlar ve büyücü kadınlar bu *Pirua*'dan soruyor, gelecek yıla kadar devam etmeye gücünün yetip yetmeyeceğini; hayır diye yanıt verirse, bu Mays'i yakmak üzere her erkeğin gücüne göre nerden aldılarsa o çiftliğe götürüyorlar; sonra, aynı törenlerle bir başka Mays yapıyorlar, onu yenilediklerini söyleyerek, Mays'in tohumu yok olmasın diye, ama daha uzun süre kalacak gücü olduğunu söylerse, gelecek yıla kadar aynı yerde bırakıyorlar onu. Bu ahmakça

[145] Bkz. s. 335.

[146] Bkz. s. 332.

[147] Bkz. s. 329. karş. 330.

[148] Bkz. s. 329, 338.

[149] Bkz. s. 337; W.Mannhardt, *Korndämonen,* s.7. 26. Wend'ler arasında, bir kukla haline dönüştürülen ve Yaşlı Adam adı verilen son demet, gelecek yılın Yaşlı Adam'ı eve getirilinceye kadar koridorda asılı olarak saklanır. Schulenburg, *Wendisches Volksthum,* s.147. Inverness ve Sutherland'de Genç Kız gelecek hasata kadar saklanır. *Folk-lore Journal,* vii. 50,53 ve devamı. Karş.. Kuhn, *Westfälische Sagen, Gebräuche und Märchen,* ii. Sayı: 501, 517.

boş inanç bugüne kadar sürmüş, Kızılderililer arasında bu *Pirua*'lara sahip olmak çok yaygın bir şey."[150] Törenin bu anlatılışında bir hata var gibi görünüyor. Perulular taptığı ve Mısırın Anası olarak baktığı şey tahıl ambarı *(Pirua)* değil, giydirilmiş kuşatılmış mısır destesiydi belki de. Peru töresi üzerine bir başka kaynaktan öğrendiğimiz şey de bunu doğruluyor. Söylendiğine göre, Perulular bütün yararlı bitkilere, onların büyümesine neden olan kutsal bir varlık tarafından can verildiğine inanırlardı. Bitkisine göre, bu kutsal varlıklar Mısır-ana *(Zara-mama),* Quinoa-ana *(Quinoa-mama),* Koka-ana *(Cocoa-mama),* Patates-ana *(Axo-mama)* diye adlandırılırdı. Mısır başlarından, quinoa ve coca bitkilerinin yapraklarından bu kutsal analaın tasvirleri yapılır, kadın giysileri giydirilerek tapınılırdı bunlara. Örneğin Mısır-anayı, mısır saplarından yapılmış ve baştan aşağı kadın giysileri giydirilmiş bir kukla temsil ederdi; Kızılderililer "onun, ana olarak, çok miktarda mısır üretme ve doğurma gücüne sahip olduğuna" inanırlardı.[151] Dolayısıyla, belki de Acosta kendisine bilgi veren kimseyi yanlış anlamıştı; onun betimlediği Mısırın Anası tahıl ambarı *(Pirua)* değil, zengin giysiler giydirilmiş mısır destesiydi. Balquhidder'deki hasat Genç Kızı gibi, Perulların Mısır Anası da, mısır büyüyebilsin ve çoğalabilsin diye bir yıl süreyle saklanıyordu. Fakat gücü o yılı geçirmeye yetmez diye, yıl içinde kendini nasıl hissettiği soruluyordu ona, eğer kendini zayıf hissettiği yanıtını verirse, yakılıyor ve "Mays tohumu yok olmasın diye" yeni bir Mısır Anası yapılıyordu. Burada, tanrıyı hem zamanlı olarak hem de ara sıra öldürme töresinin daha önce yapılmış açıklamasının güçlü bir biçimde doğrulandığını görüyoruz. Mısırın Anasının, bir kural olarak bir yıl yaşamasına izin veriliyordu, bu süre gücünün bozulmamış olarak sürebileceği akla yakın olarak varsayılan

[150] Acosta, *Hist. of the Indies,* v.c. 28, cilt ii. s.374 (Hakluyt Society, 1880).

[151] W.Mannhardt, *Mythol. Forsch.* s.342 ve devamı. Mannhardt'ın tanıklığı bir İspanyol kitapçığından geliyor: *(Carta pastoral de exortacion e instruccion contra las idolatrias de los Indios del arçobispado de Lima)* Lima Başpiskoposu Pedro de Villagomez tarafından, 1649'da Lima'da yayımlanmıştır. Mannhardt'a ise J.J. v. Tschudi tarafından iletilmiştir.

bir dönemdir; fakat gücünün azalmaya başladığını gösteren herhangi bir belirtide öldürülüyor ve varlığı ona bağlı olan mısır zayıflamasın, bozulmasın diye taptaze ve güçlü bir Mayıs Anası onun yerini alıyordu.

Meksika'lı Zapoteklerin bir zamanlar yerine getirdiği hasat törelerinde de aynı düşünce çizgisi aynı açıklıkla ortaya çıkıyor. Hasat zamanı, soyluların ve halkın tayin ettiği rahipler, alay halinde mısır tarlalarına gidiyor, orada en büyük ve en güzel demeti seçiyordu. Sonra bunu büyük törenlerle kasabaya ya da köye getiriyor ve tapınakta, yabani çiçeklerle süslenmiş bir sunağın üzerine yerleştiriyorlardı. Hasat tanrısına kurbanlar verildikten sonra, papazlar, demeti ince bir keten bezine dikkatle sarıyor, tohum zamanına kadar saklıyorlardı. Ekim zamanı rahipler ve soylular yeniden tapınakta toplanıyorlar, içlerinden biri ayrıntılı bir biçimde süslenmiş bir yabanıl hayvan derisi getiriyordu, demetin içinde bulunduğu keten bezi bu deriye sarılıyordu. Bundan sonra demet bir kez daha törenle alındığı tarlaya götürülüyordu. Burada değerli demet, çeşitli örtülere sarılmış halde, daha önceden hazırlanmış olan küçük bir çukura ya da yeraltında bir yere bırakılıyordu. Bol bir ürün vermesi için tarlaların tanrılarına kurbanlar sunulduktan sonra, çukur ya da özel bölme kapatılıyor, üzeri toprakla örtülüyordu. Bunun hemen ardından da ekim başlıyordu. Son olarak, hasat zamanı yaklaştığında, gömülmüş olan demet rahipler tarafından topraktan çıkarılıyor, isteyen herkese dağıtılıyordu. Bu şekilde dağıtılmış olan dane paketleri hasat zamanına kadar tılsım olarak dikkatle saklanıyordu.[152] İspanyol fethinden çok sonralara kadar her yıl yapılan bu törenlerde, en güzel demetin, tohum ekme zamanından hasat zamanına kadar mısır tarlasında gömülü olarak saklanmasından amaç hiç kuşkusuz mısırın yetişmesini hızlandırmaktı.

Jumna nehrinin doğusunda Pencap'ta, pamuk elmaları patlamaya başladığında, "tarladaki en büyük bitkiyi seçip, üzerine ayran

[152] Brasseur de Bourbourg, *Histoire des Nations civilisées du Mexique*, iii. 40 ve devamı.

ve pirinç suyu püskürttükten sonra tarladaki öteki fidanlardan alınmış pamuk parçalarıyla sarıp sarmalamak" usuldendir. "Seçilmiş olan bu fidana Sirdar ya da Bhogaldai denir; yani ana-pamuk, bhogla, büyük pamuk tohumuna bazan verilen bir addır, (daiya karşılığı) dai ise ana demektir; saygı gösterilerinden sonra, öteki fidanların da ürün bolluğu yönünden ona benzemesi için dualar edilir."[153]

Okur, köylülerimizin uyguladığı hasat törelerinin ilk anlamı konusunda hâlâ herhangi bir kuşku duyuyorsa, bu kuşkular, Borneo'lu Dyakların hasat töreleriyle yapılacak bir karşılaştırmayla giderilebilir. Kuzey Borneo'lu Dyakların hasat zamanında özel bir şenlikleri vardır; bu şenliğin amacı, "pirincin ruhunu korumak, sağlamlaştırmaktır, eğer böyle yapılmazsa, tarlaların ürünü hızla çürüyecek ve bozulacaktır." Pirincin ruhunu koruma ve sağlamlaştırma yolu değişik kabilelerde farklı biçimlerdedir. Bazan rahip, onu birkaç pirinç danesi şeklinde yakalar ve beyaz bir bezin içine kor. Bazan köyün dışında büyük bir sundurma kurulur, onun yanına yüksek ve geniş bir sunak yerleştirilir. Sunağın köşe direkleri, tepeleri yapraklı uzun bambulardandır, bunlardan birinden beyaz kumaştan uzun, dar bir bayrak sarkar. Burada parlak, canlı renklerden giysiler giyinmiş kadın ve erkekler yavaş ve ciddi adımlarla dans ederler. Birden yaşlılar ve rahipler beyaz bayrağa doğru koşup ucundan yakalarlar ve çılgınca bir müzikle, seyircilerin bağırışları ortasında dans etmeye ve ileri geri sallanmaya başlarlar. Yaşlılardan biri sunağın üzerine fırlar ve bambuları şiddetle sallamaya başlar, bunun üzerine dans edenlerin ayaklarının dibine küçük taşlar, pirinç fidesinin lifleri ve daneleri dökülür, bunlar oradakiler tarafından dikkatle toplanır. Bu pirinç daneleri pirincin ruhudur. Pirinç ekimi zamanı bu pirinç ruhundan bir kısmı öteki tohumlarla birlikte dikilir, "böylece o ruh sürdürülmüş ve yayılmış olur."[154] Ürünün gelişmesi istendiğine göre, pirincin ruhunu koruma ve sağlama

[153] H.M. Elliot, *Supplemental Glossary of Terms used in the North Western Provinces,* hazırlayan: J.Beames, i.254.

[154] Spenser St. John, *Life in the Forest of the Far East*[2], i. 187, 192.

alma gereksinimi, Burmalı Karenler tarafından da şiddetle duyulur. Bir pirinç tarlası yeşillenmiyorsa, pirincin ruhunun *(kelah)* şu ya da bu biçimde pirincin içinden çıkamadığı düşünülür. Eğer ruh geriye çağırılamazsa ürün iyi olmayacaktır. Pirincin *kelah*'ını (ruhunu) geri çağırmada aşağıdaki formül kullanılır: "Haydi gel, pirinç-*kelahı*, gel! Tarlaya gel. Pirince gel. Her cinsin tohumuyla birlikte, gel. Kho nehrinden gel, Kaw nehrinden gel; buluştukları yerden gel. Batıdan gel, Doğudan gel. Kuşun gagasındaysan gel, maymunun miğdesindeysen gel, filin gırtlağındaysan gel. Nehirlerin kaynaklarından, ağızlarından gel. Shan ve Burman eyaletlerinden gel. Uzak krallıklardan gel. Bütün tahıl ambarlarından gel. Ey pirinç-*kelahı*, pirince gel."[155] Yine, Avrupa'daki tahıl-ruhu gelin ve güvey gibi ikili biçimde temsil etme töresiyle,[156] Java'da hasat şenliğinde uygulanan bir töre arasında bir koşutluk vardır. Orakçılar pirinci biçmeye başlamadan önce, rahip ya da büyücü bir miktar pirinç başağı seçer ve bunları birlikte bağladıktan sonra üzerine yağ sürer ve çiçeklerle süsler. Böylece donatılmış olan başaklara *padi-pengantèn* denir, yani Pirinç-gelin ve Pirinç-güvey; evlenme törenleri kutlanır, hemen sonra da pirinci biçme işi başlar. Daha sonra, pirinç ürünü içeri alınırken, ambarda bir gerdek odası hazırlanır, yeni bir hasır, bir lamba ve her tür tuvalet gereci konur oraya. Pirinç-gelin ve Pirinç-güveyin yanına düğün konuklarını temsil edecek pirinç desteleri yerleştirilir. Bu yapılıncaya kadar hasatın tamamı ambara alınmaz. Pirinç içeri alındıktan sonraki ilk kırk gün, yeni evli çiftleri rahatsız etmemek için hiç kimse ambara giremez.[157]

Yunanistan'ın Demeter ve Proserpina'sı, Almanya'nın Tahıl-anası ve Balquhidder'in hasat Kızı ile karşılaştırıldığında, bunlar dinsel gelişmenin son ürünleridir. Fakat, Ariler gibi Yunanlılar da bir zamanlar, Keltlerin, Tötonların ve Slavların hâlâ uyguladıklarına, Arilerin dünyasının çok ötesinde Peru'nun İnkaları, Borneo'nun

[155] E.B. Cross, "On the Karens," *Journal of the American Oriental Society*, iv. 309.

[156] Bkz. s. 339.

[157] Veth, *Java*, i.524-526.

Dyakları ve Java'nın Malayları tarafından uygulanmakta olanlara benzer hasat töreleri uygulamış olmalılar— bu törelerin dayandığı düşüncelerin bir tek ırkla sınırlı olmadığı, tersine, tarımla uğraşan bütün gelişmemiş halkların kafalarına doğallıkla doğduğuna değgin yeterli kanıt vardır. Dolayısıyla, Yunan söylencebiliminin o görkemli ve güzel Demeter ile Proserpina'sının, çağdaş köylülerimiz arasında hâlâ geçerli olan aynı basit inanç ve uygulamalarından doğmuş olması ve canlı tasvirleri Fidias ve Praksiteles'in usta elleriyle tunca ve mermere işlenmeden çok önce birçok hasat tarlasında sapsarı demetlerden yapılma kaba kuklalarla temsil edilmiş olmaları olasıdır. O çok eski zamanın bir anısı —hasat-tarlasının bir izi diyelim buna— Genç Kız *(Kore)* unvanında sonuna kadar gelmiştir, Proserpina bu unvanla tanınır. Yani Demeter'in ilkörneği Almanya'nın Tahıl-anasıysa, Proserpina'nın ilkörneği de, Balquhidder'in yamaçlarında her sonbaharda son demetlerden hâlâ yapılan hasat Genç Kızıdır. Gerçekten de, eski Yunan'ın köylü-çiftçileri hakkında daha çok şey bilseydik, belki de klasik zamanlarda bile her yıl hasat tarlalarında olgun üründen kendi Tahıl-analarını (Demeter) ve Genç Kızlar'ı (Proserpina) yapmaya devam ettiklerini öğrenebilecektik. Fakat ne yazık ki, bizim bildiğimiz Demeter ve Proserpina kasabalıdırlar, gururlu; görkemli tapınakların görkemli sakinleridirler; eski çağlara düşkün kibar yazarların gözleri bu tür tanrılardan başkasını görmez; ürünler arasında köylülerin yaptığı bu tür kaba ayinler onların görüş açılarının dışına düşer. Bunları fark etmiş olsalar bile, ekini biçilmiş güneşli tarladaki, ürün saplarından yapılmış kuklalarla tapınağın gölgeli serinliğindeki mermer tanrı arasında herhangi bir ilişkiyi asla akıllarından geçirmemişlerdir. Yine de, bu kentte yetişmiş kültürlü kimselerin yazdıkları, bize, kıyıda köşede kalmış bir Alman köyünde görülebilecek, kabanın kabası bir Demeter görünümünü az da olsa veriyor. Örneğin, Iasion'un üç kez sürülmüş bir tarlada Demeter'den Plutos adında ("bolluk", "zenginlik") bir çocuğu olduğu öyküsü,[158] Batı Prusya'nın hasat tarlasında yalan-

[158] Homeros, *Od.* v.125 ve devamı; Hesiodos, *Theog.* 969 ve devamı.

dan çocuk doğurma töresiyle karşılaştırılabilir.[159] Bu Prusya töresinde yalancı ana, Tahıl-anayı *(Zytniamatka)* temsil eder; yalancı çocuksa Tahıl-bebeği; törenin tamamı gelecek yıl iyi bir ürün sağlamak için yapılan bir büyüdür.[160] Hem baharda hem de hasatta yerine getirilen ve çocuk Plutos'un doğumu söylencesiyle belki de çok daha yakından ilişkili başka halk töreleri vardır. Bunların genel anlamları, tarlalara, üzerinde doğum olayını gerçekleştirmek ya da en azından taklit etmek yoluyla bereketlilik vermektir.[161] Yabanılın, uygarlaştırılmış Demeter'in etkisi altında nasıl göründüğünü daha sonra, bu tarım tanrılarını bir başka yönleriyle incelerken göreceğiz.

Okuyucu, çağdaş halk törelerinde tahıl ruhun genellikle hem bir Tahıl-ana hem de bir Genç Kız'la değil, ya bir Tahıl-ana (Yaşlı kadın vb.) ya da bir Genç Kız'la (Tahıl-bebek, vb.) temsil edildiğini gözlemlemiş olabilir. Öyleyse Yunanlılar tahılı neden bir ana ve bir kız olarak temsil ediyorlardı? Breton töresinde ana-demet —son demetten yapılan ve içine küçük bir tahıl-bebek konan büyük figür— açıkça hem Tahıl-anayı hem de Tahıl-kızı temsil ediyor, ikincisi henüz doğmamış durumdadır.[162] Yine, biraz önce anlatılan Prusya töresinde Tahıl-ana rolünü oynayan kadın, olgun tahılı

[159] Bkz. s. 337.

[160] Bir Kıbrıs Ariadne tapımında yapılan bir törenin bu nitelikte olması olasıdır. Plutarkhos, *Theseus,* 20. Ariadne'ye neden bitki tanrısı olarak bakabileceğimizi yukarda gördük (s. 107). Bununla birlikte, eğer Syro-Macedonian takvimine gönderme yaparsak (bunda Gorpiaeus Eylüle rastlamaktadır, Daremberg ve Saglio, i.831) bu *tören bir hasat kutlaması değil bir bağbozumu kutlaması olabilir.* Kuzey Amerika'da Minnitareeler arasında Neuwied Prensi, uzun boylu güçlü bir kadının, karnından bir mısır başağı doğurur gibi yaptığını görmüştür; törenin amacı gelecek yıl iyi bir mısır hasatı sağlamaktı. Maximilian, Wied Prensi, *Reise in das innere Nord-Amerika,* ii.269.

[161] W.Manhardt, *Baumkultus,* s.468 ve devamı; *Antike Wald-und Feldkulte,* s.288 ve devamı; *Mythologische Forschungen,* s. 146 ve devamı; 340 ve devamı; Van Hoëvell, *Ambon en de Oeliasers,* s.62 ve devamı; Wilken, *Indische Gids,* Haziran 1884, s.958, 963 ve devamı. Karş., Marco Polo, çeviren Yule[2], i.212 ve devamı.

[162] Bkz. s. 330 ve devamı.

temsil ediyor; çocuk, gelecek yılın ürününü temsil etmek üzere ortaya çıkıyor; buna doğallıkla bu yılın ürününün çocuğu olarak bakılabilir, çünkü gelecek yılın ürünü ancak bu yılın hasatının tohumundan ortaya çıkacaktır. Öyleyse Demeter bu yılın olgun ürünü, Proserpina ise ondan elde edilen ve baharda tekrar görülmek üzere sonbaharda ekilen tohum-tahıldır. Proserpina'nın yeraltı dünyasına inişi[163] tohumun ekilişinin söylencesel bir anlatımı olmalıdır; baharda yeniden ortaya çıkışı[164] ise genç tahılın filiz vermesini anlatacaktır. Böylece bu yılın Proserpina'sı gelecek yılın Demeter'i olur, bu da söylencenin ilk şekli olmalıdır. Ama dinsel düşüncenin ilerlemesiyle birlikte, tahıl, artık bir yıl içinde bütün bir doğum, büyüme, üretme ve ölüm çevriminden geçen bir varlık olarak değil, ölümsüz bir tanrıça ile kişileştirilir duruma gelince, tutarlılık, iki kişiden birinin ananın veya kızın kurban edilmesini gerektirir. Fakat tahılın ana ve kız olarak ikili anlaşılışı, halkın kafasında mantıkla sökülüp atılamayacak kadar eski zamanda ve derinde kök salmıştı, bunun için de yeniden biçimlenmiş olan söylencede hem anaya hem de kıza bir yer bulmak zorunluydu. Bu da, Demeter, kızının her yıl yeraltında kaybolmasına ağlayan, baharda ortaya çıkışına sevinen tahıl ananın biraz karanlık ve iyice belirgin olmayan rolünü oynamaya bırakılırken, Proserpina'ya sonbaharda ekilen ve ilkbaharda filiz veren tahıl rolü verilerek yapıldı. Böylece, biçim değiştirmiş olan söylence, biri bir yıl doğan ve ertesi yıl kendi ardılını doğuran kutsal varlıkların düzenli bir biçimde birbirinin yerine geçmesi yerine, biri her yıl yeraltında kaybolan ve sonra yeniden ortaya çıkan, ötekiyse uygun zamanlarda ağlamaktan ve sevinmekten başka yapacak bir şeyi olmayan iki kutsal ve ölümsüz varlık anlayışını sergiler.

Yunan söylencesindeki tahılın bu çifte kişileştirilmesinin bu

[163] Karş. Preller, *Griech. Mythol.* i.628, not 3. Yunanistan'da Proserpina'nın her yıl yeraltına inişinin, Büyük Eleusis Mysterialarında ve Thesmophoria'da, yani aşağı yukarı sonbahar ekimi sırasında olduğu görülmektedir. Fakat Sicilya'da onun yeraltına inişinin tahıl tam olgun iken, yani yazın kutlandığı görülmektedir (Diodoros, v.4).

[164] Homeros, *Hymn to Demeter*, 401 ve devamı; Preller, *l.c.*

açıklaması, her iki kişileştirmenin (Demeter ve Proserpina) özgün olduğunu varsayar. Ama Yunan söylencesinin tek bir kişileştirmeyle başlamış olduğunu varsayarsak, ikinci kişileştirmenin sonradan ortaya çıkması belki de şöyle açıklanabilir: Şu ana kadar gözden geçirilmiş köylü hasat törelerine bir daha bakarsak, bunların birbirinden ayrı iki tahıl-ruhu kavramı içerdiklerini görürüz. Çünkü bazı törelerde tahıl-ruhuna tahılın içinde kendiliğinden var olarak bakılırken, diğerlerinde onun dışında görülür. Örneğin, belli bir demete tahıl-ruhu adı verilip giysiler giydirilerek saygıyla karşılandığında,[165] tahıl-ruhunun tahılda kendiliğinden bulunduğu kabul ediliyor. Ama tahıl-ruhunun, tahılın içinden geçerek onu büyüttüğü, geliştirdiği, ya da garazı olduğu kimsenin tahılını kuruttuğu söylendiğinde,[166] üzerinde güç uyguluyor olsa da tahıldan tamamen ayrı olarak kabul edildiği açıktır. İkinci durum kabul edildiğinde, tahıl-ruhu, eğer zaten öyle değilse, haklı olarak bir tahıl tanrısı olacaktır. Bu iki anlayıştan, tahıl-ruhunun tahılın içinde kendiliğinden bulunduğu anlayışı kuşkusuz daha eskidir, çünkü doğanın içinde oturan ruhlar tarafından canlandırıldığı görüşünün, onun kendi dışındaki ruhlar tarafından yönetildiği görüşünden önce olduğu görülmektedir; kısaca söylersek, animizm (canlıcılık, *çev.*) deizm'den (Nedentanrıcılık, *çev.*) öncedir. Bizim Avrupa köylülerinin hasat törelerinde, tahıl-ruhun tahılın içinde olduğu anlayışının geçerli bir görüş olduğu görülmektedir; onun dışında olduğu anlayışı ise daha çok bir istisna olarak ortaya çıkar. Öte yandan, Yunan söylencebiliminde, Demeter açıkça ikinci şekilde anlaşılmaktadır; o, tahılın içinde kendiliğinden var olan bir ruhtan çok tahılın tanrısıdır.[167] Bir düşünce tarzından ötekine geçişi oluşturmada esas olarak aracı gibi görünen düşünce süreci, insanbiçimciliktir (anthropomorphism), ya da içte varolan

[165] Bazı yerlerde, son demetin önünde diz çökmek, bazı yerlerdeyse onu öpmek töresi vardı. W.Mannhardt, *Korndämonen*, 26; *Mythолog. Forschungen*, s.339; *Folk-lore Journal*, vi. 270.

[166] Bkz. s. 325.

[167] Homeros'un Demeter'e İlahi'sinde, tahılın büyümesini kontrol ediyor olarak temsil edilir. Bkz. s. 324.

(içkin) ruhlara giderek daha fazla insanî sıfatlar verilmesidir. İnsanlar yabanıllıktan çıktıkça tanrılarına insanbiçimi verme ve onları insanlaştırma eğilimi güç kazanır; bu tanrılar ne kadar insan biçimini alırsa, onları, başlangıçta yalnızca canlandırıcı ruhları ya da canları olduğu doğal nesnelerden ayıran yarık o kadar genişler. Fakat yabanıllıktan yukarı doğru ilerleme içinde, aynı kuşaktan insanlar yan yana aynı düzeyde yürümez; insan biçimi almış tanrılar daha ileri duruma gelmiş bireylerin dinsel gereksinimlerini doyurabildiği halde, topluluğun daha geri üyeleri eski canlıcılık kavramlarına sarılmayı yeğler. İmdi, herhangi bir doğal nesnenin (tahıl diyelim) ruhu insan nitelikleriyle donatılıp nesneden ayırıldığında ve onu kontrol eden bir tanrı haline dönüştürüldüğünde, nesnenin kendisi de, ruhunun içinden çıkışıyla, cansız olarak kalır, deyim yerindeyse ruhsal bir boşluk haline gelir. Fakat böyle bir boşluğa tahammülü olmayan, başka bir deyişle herhangi bir şeyi cansız olarak kabul edemeyen halk imgelemi, hemen yeni bir söylencesel varlık yaratır ve içi boş nesnenin içini bununla doldurur. Böylece, aynı doğal nesne, söylencebilimde birbirinden ayrı iki varlıkla temsil edilmektedir; ilkin, şimdi ondan ayrılmış ve tanrı düzeyine yükseltilmiş olan eski ruhla, ikinci olarak da daha yüksek bir âleme yükselirken eski ruhun boşalttığı yeri doldurmak üzere halk imgeleminin yarattığı yeni ruhla. O halde söylencebilimin önündeki sorun, aynı nesnenin birbirinden ayrı iki kişileştirmesine sahip olduktan sonra bunlarla ne yapılacağıdır. Birbirleriyle olan ilişkileri nasıl ayarlanacak, söylence sisteminde her ikisine de nasıl yer bulunacaktır? Eski ruh ya da yeni tanrı, söz konusu nesneyi yaratan ya da üreten olarak anlaşılınca, sorun kolayca çözülmüş olur. Nesnenin eski ruh tarafından yaratıldığına ve yenisi tarafından canlandırıldığına inanıldığı için, nesnenin ruhu olarak ikincinin de varlığını birinciye borçlu olması gerekecektir.; böylece eski ruh, yeninin karşısında, üretilmiş olanın üreteni konumunda olacaktır, yani (söylencedeki gibi) çocuğun anababası konumunda; eğer her iki ruh dişi olarak kavranıyorsa, ilişkileri ana ve kızın ilişkileri olacaktır. Bu yolla, söylence, tahılın dişi olarak bir tek kişileştirilişinden yola çıkarak zamanla ana ve kız ola-

rak çifte kişileştirmeye varacaktır. Demeter ile Proserpina söylencesinin gerçekten de böyle biçimlendiğini ileri sürmek fazla acelecilik olurdu; fakat Demeter ile Proserpina'nın bir örnek sağladığı tanrıların ikileştirilmesinin bazan belirtilen tarzda ortaya çıkabildiği akla uygun bir varsayım gibi görünmektedir. Örneğin, üzerinde durduğumuz tanrı çiftleri arasında, hem İsis'i hem de onun yoldaşı tanrı Osiris'i tahılın kişileştirilmişi olarak görmek için nedenlerin olduğu gösterilmektedir.[168] Biraz önce önerilen varsayımda, İsis eski tahıl-ruhu, eski ruhla ilişkisi, kardeşi, kocası ve oğlu gibi çeşitli şekillerde açıklanan Osiris ise yeni ruh olacaktı;[169] çünkü, söylence elbette iki tanrının birlikte bulunuşunu birden fazla şekilde açıklamakta her zaman özgür olmuştur. Dahası, bu varsayım, Virbius'un Arician Diana ile ilişkisine en azından olası bir açıklama getirmektedir. İkincisi, daha önce gördüğümüz gibi,[170] bir ağaç-tanrıçası idi; ve eğer sandığım gibi, Flamen Virbialis Nemi rahibinin kendisinden yani Ormanın Kralından başka biri değildiyse, Virbius'un da bir ağaç-ruhu olması gerekir. Bu varsayımda, eski ruhla (Diana) ilişkisi onu en sevdiği kimse ya da âşığı olarak temsil etmesiyle açıklanan yeni ağaç-ruhtu o. Bununla birlikte, unutmamak gerekir ki, Demeter ile Proserpina, İsis ile Osiris, Diana ile Virbius gibi tanrı çiftleri için önerilen bu açıklama tamamen tahminidir ve yalnızca kişisel bir düşünce olarak ortaya atılmaktadır.

9 — *Lityerses*

Bundan önceki sayfalarda, Kuzey Avrupa'nın Tahıl-ana ve hasat Genç Kızı'nda bizim Demeter ile Proserpina'nın ilkörneklerini bulduğumuzu göstermeye çalıştık. Fakat bu benzerliği bütünlemek için hâlâ temel bir özellik gerekmektedir. Yunan söylencesinde önde gelen bir olay Proserpina'nın ölümü ve yeniden dirilişidir;

[168] Bkz. s. 294, 299 ve devamı.

[169] Pauly, *Real-Encyclopädie der class. Alterthumswiss.* v. 1011.

[170] Bkz. s. 108 ve devamı.

bir bitki tanrısı olarak tanrıçanın doğasıyla birleştirildiğinde, söylenceyi Adonis, Attis, Osiris ve Dionysos tapımlarıyla birbirine bağlayan da bu olaydır; söylencenin bu bölümde düşünülmesi de bu olay yüzündendir. Dolayısıyla, geriye, bu büyük Yunan ve Doğu tapımlarında öyle belirgin bir biçimde ortaya çıkan, yılda bir ölme ve dirilme düşüncesinin kökeninin tahıl-demetleri ve asmalar arasında orakçıların ve bağcıların yaptığı köy ayinlerinde de olup olmadığını görmek kalıyor.

Eskilerin yaygın boşinanları ve töreleri konusundaki genel bilgisizliğimizi daha önce itiraf etmiştik. Fakat eski dinin ilk uçları üzerinde asılı duran bu karanlık, neyse ki bugünkü durumda bir dereceye kadar dağılmıştır. Osiris, Adonis ve Attis tapımlarının, daha önce gördüğümüz gibi sırasıyla Mısır, Suriye ve Frigya'da yerleri vardır; bu ülkelerin her birinde belli hasat ve bağbozumu törelerinin yerine getirildiği bilinmektedir; bunların birbiriyle ve ulusal ayinlerle benzerliği eski insanların da dikkatini çekmişti, çağdaş köylülerin ve barbarların hasat töreleriyle karşılaştırıldıklarında söz konusu ayinlerin kökenine biraz ışık tuttukları görülmektedir.

Eski Mısır'da orakçıların, tahılın bulunuşunu kendisine borçlu oldukları İsis'i tanrıça olarak yardıma çağırarak, biçilen ilk demet için ağlama alışkanlığında olduklarını Diodoros'un yetkesine dayanarak belirtmiştik.[171] Mısırlı orakçıların söylediği şarkıya, attıkları çığlığa Yunanlılar Maneros adını veriyordu ve bu adı bir öyküyle açıklıyorlardı: ilk Mısır kralının tek oğlu olan Maneros tarımı bulmuştu, vakitsiz öldüğü için de halk onun bu vakitsiz ölümüne ağlıyordu.[172] Bununla birlikte, Maneros adının, çeşitli Mısır yazılarında —örneğin Ölülerin Kitabı'ndaki İsis'e ağıtta— bulunmuş olan *mââ-ne-hra* "sen geri dön" formülünün yanlış anlaşılmış olmasından geldiği ortaya çıkıyor.[173] Bundan dolayı, *mââ-ne-hra* çığlığını, biçilmiş ekin üzerine orakçıların tahıl-ruhunun (İsis ya da Osiris) ölü-

[171] Diodoros, i. 14.

[172] Herodotos, ii. 79; Pollux, iv. 54; Pausanias, ix. 29; Athenaeus, 620 A.

[173] Brugsch, *Adonisklage und Linoslied*, s.24.

müne yaktıkları bir ağıt ve onun geri dönmesi için bir dua olduğunu varsayabiliriz. Çığlık, biçilen ilk başaklara atıldığına göre, öyle görünüyor ki, Mısırlılar tahıl-ruhunun biçilen ilk başakta olduğuna ve orak altında öldüğüne inanıyorlardı. Java'da ilk pirinç başaklarının Tahıl-gelin ve Tahıl-güvey olarak kabul edildiğini daha önce görmüştük.[174] Rusya'nın bazı bölgelerinde, ilk demete, başka yerlerde aynen son demete karşı davranıldığı gibi davranılır. Çiftçinin karısı tarafından biçilir, eve götürülür ve kutsal resimlerin yanındaki onur yerine konur; daha sonra ayrı olarak dövülür, danelerinden bir kısmı gelecek yılın tohumluğuna karıştırılır.[175]

Fenike'de ve Batı Asya'da, bağbozumunda ve olasılıkla (aradaki benzerliğe dayanarak) hasatta, Mısırlı orakçıların söylediğine benzer hüzünlü bir şarkı söylenirdi. Yunanlılar, bu Fenike şarkısına Linus ya da Ailinus adını verir, tıpkı Maneros gibi, Linus adlı bir gencin ölümüne ağıt olarak açıklarlardı.[176] Bir öyküye göre Linus bir çoban tarafından büyütülmüş fakat köpekleri tarafından parçalanmıştı.[177] Fakat tıpkı Maneros gibi Linus ya da Ailinus adı öyle görünüyor ki sözel bir yanlış anlamadan doğmuştur ve Fenikelilerin Adonis için yaktıkları ağıtta söyledikleri olası *ai lanu* çığlığından —"vah bize!"— başka bir şey değildir;[178] en azından Sappho, Adonis ile Linus'a birbirinin eşdeğeri olarak bakıyor gibidir.[179]

Bithynia'da Mariandy'li orakçılar buna benzer, Bormus ya da Borimus adı verilen hüzünlü bir mani söylerdi. Bormus yakışıklı bir gençmiş, Kral Upias'ın ya da zengin ve saygın bir adamın oğluymuş. Bir yaz günü, tarlasında çalışan orakçıları seyrederken, onlara içecek su aramaya çıkmış ve bir daha da gören olmamış. Bunun

---

[174] Bkz. s. 346.

[175] Ralston, *Songs of the Russian People,* s.249 ve devamı.

[176] Homeros, *İl.* xviii. 570; Herodotos, ii. 79; Pausanias, ix. 29; Conon, *Narrat.* 19. Ailinus'un şekli için bkz. Suidas, *s.v.*; Euripides, *Orestes,* 1395; Sophokles, *Ajax,* 627, Karş., Moschus, *Idyl.* iii. I; Callimachus, *Hymn to Apollo,* 20.

[177] Conon, *l.c.*

[178] Mannhardt, *A.W.F.* s.281.

[179] Pausanias, *l.c.*

için de orakçılar onu aramış, hüzünlü şarkılarla ona seslenmişler, ondan sonra da bu şarkıları her zaman söyler olmuşlar.[180]

Frigya'da hasatçıların hem ekin biçme hem de dövme zamanlarında söyledikleri bunun karşılığı şarkının adı Lityerses idi. Bir öyküye göre, Lityerses, Frigya Kralı Midas'ın yasadışı oğluydu. Ekin biçerdi ve korkunç iştahlıydı. Bir yabancı tarlaya girmesin ya da kenarından geçmesin, Lityerses ona bol bol yiyecek ve içecek verir, sonra da Menderes kıyılarındaki tarlalara götürür, birlikte ekin biçmeye zorlarmış onu. Sonunda, onu bir ekin demeti içine sarar, bir orakla kafasını keser, gövdesiniyse ekin sapları içine sarılı olarak uzaklaştırırmış oradan. Fakat sonunda kendi kafası da Hercules tarafından kesilmiş ve vücudu nehire atılmış.[181] Hercules'in, Lityerses'i, Lityerses'in diğerlerini öldürdüğü gibi öldürdüğü bildirildiğine göre (Theseus'un Sinis ve Sciron'a yaptığı gibi), bundan, Lityerses'in kurbanlarının cesetlerini nehire attığını çıkarabiliriz. Öykünün bir başka şekline göre, Midas'ın oğullarından biri olan Lityerses insanları kendisiyle birlikte ekin biçme yarışına çağırır, eğer yenerse onları dövermiş; fakat bir gün kendisinden daha güçlü bir orakçıyla karşılaşmış, bu orakçı da onu öldürmüş.[182]

Bu Lityerses öykülerinde bir Frigya hasat töresinin tanımını bulduğumuzu söylemek için birtakım nedenler var: bu töreye göre, bazı kimselere, özellikle de hasat yapılan tarlanın yanından geçen yabancılara, tahıl-ruhunun bedenleşmiş şekli olarak bakılırdı, böyle olduğu için de orakçılar tarafından yakalanır, desteler içine sarılır ve başları kesilirdi; ekin saplarına sarılı cesetleriyse bir yağmur büyüsü olarak nehire atılırdı. Bu varsayımın nedenleri şunlar:

---

[180] Pollux, iv. 54; Athenaeus, 619 F, 620 A; Hesychius, *svv.*

[181] Bu öykü, Sositheus tarafından *Daphnis* adlı oyununda anlatılmaktadır. Dizeleri, adı bilinmeyen bir yazarın dinsel kitapçığında saklanmıştır. Bkz. *Scriptores rerum mirabilium,* ed. Westermann, s.220; Athenaeus, 415 B; Schol. Theocritus Üzerine, x. 41; Photius, Suidas ve Hesychius, *s.v. Lityerses;* Apostolius, x. 74. Photius oraktan söz ediyor. Lityerses, Mannhardt'ın özel bir çalışma konusudur *(Mythologische Forschungen,* s.1 ve devamı), ben de onu izliyorum.

[182] Pollux, iv. 54.

birincisi, Lityerses öyküsünün Avrupa köylülerinin hasat töreleriyle olan benzerliği; ikincisi, yabanıl insanların tarlaların verimliliğini artırmak için insan öldürme alışkanlığında olmaları. Bu nedenleri, birincisinden başlamak üzere sırasıyla inceleyeceğiz.

Bu öyküyü Avrupa'nın hasat töreleriyle karşılaştırırken[183] üç noktaya özellikle dikkat etmek gerekir: I. orak biçme yarışı ve insanların desteler içine bağlanması; II. tahıl-ruhunun ya da onun temsilcisinin öldürülmesi; III. hasat alanına gelen ziyaretçilere ya da oradan geçen yabancılara davranış.

I. İlk başlıkla ilgili olarak çağdaş Avrupa'da son desteyi biçen, bağlayan ya da döven kişiye çoğu kez çalışma arkadaşları tarafından çok kaba davranıldığını görmüştük. Örneğin, son demet içine sarılır, böylece hapsedilmiş şekilde taşınır ya da arabayla çevrede dolaştırılır, dövülür, suya daldırılır, bir gübre yığınının tepesine bırakılır... vb. Ya da, bu eşek şakasından kurtulursa en azından bir gülünçlük konusu edilir veya yıl içinde başına bir talihsizlik geleceğine kesin gözle bakılır. Dolayısıyla, hasatçılar doğallıkla son biçici, son dövücü ya da son demeti bağlayıcı kimse olmak istemezler; çalışmanın sonuna doğru bu isteksizlik, çalışanlar arasında bir yarış doğurur; herkes sonuncu olmanın kötü sonuçlarından kaçabilmek için işini olabildiğince çabuk bitirmeye çaba gösterir.[184] Örneğin, Danzig yöresinde, kış ürünü biçilip büyük kısmıyla demetler bağlandığında, hâlâ bağlanmamış kısım kadın demetçiler arasında bölüştürülür, her birine eşit uzunlukta biçilmiş ekin verilir. Orakçılar, çocuklar ve işsizlerden bir kalabalık toplanır çevreye yarışmayı görmek için; "Yaşlı Adamı Yakala" sözleri üzerine kadınlar işe girişir, kendilerine ayrılmış sapları olabildiğince hızlı demetlemeye ça-

[183] Bu karşılaştırmada Mannhardt'ı yakından izliyorum, *Myth. Forsch.* s.18 ve devamı.

[184] Bkz. s. 334. Öte yandan, son demet bazan da bir isteğin ve yarışmanın amacıdır. s. 331. Balquhidder'de de böyledir bu, *Folk-lore Journal*, vi. 269; eskiden Gareloch, Dumbartonshire'da da böyleydi, onu son kesme onurunu kazanmak için bir yarış yapılırdı, biçilmemiş birkaç avuç ürün saklanırdı destelerin altına. (Archie Leitch'den alınan bilgi. Bkz. s. 338'deki not.)

lışır. Seyirciler yakından izler onları, diğerlerine adım uyduramayan, sonuç olarak son demeti bağlayan kadın Yaşlı Adamı (yani, bir adam şekline sokulmuş olan son demeti) çiftliğe taşımak ve şu sözlerle çiftçiye teslim etmek zorundadır: "Alın size Yaşlı Adamı getirdim." Bunu izleyen akşam yemeğinde Yaşlı Adam masaya konur ve bol miktarda yiyecek verilir kendisine; yiyecekler, o yiyemeyeceğine göre onu taşımış olan kadının payına düşer. Daha sonra Yaşlı Adam avluya konur ve herkes çevresinde dans eder. Ya da son demeti bağlayan kadın Yaşlı Adamla uzun bir süre dans eder, bu sırada diğerleri bunların çevresinde bir halka oluşturur; bundan sonra da herkes, teker teker, halkanın çevresinde bir dönmelik dans eder onunla. Ayrıca, son demeti bağlayan kadın, gelecek hasata kadar Yaşlı Adam adını taşır, çoğu kez "Bakın Yaşlı Adam geliyor" bağırışıyla alaya alınır.[185] Bavaria, Aschbach'ta, ekin biçme işi bitmeye yakın, orakçılar, "Şimdi Yaşlı Adamı dışarı süreceğiz," derler. Her biri kendisine biçilecek bir alan ayarlar ve olabildiğince hızlı biçer; son bir avuç ürünü ya da son sapı kesen kişi, diğerleri tarafından bir sevinç çığlığıyla selamlanır: "Yaşlı Adam senin." Bazan orakçının yüzüne kara bir maske takılır ve kadın giysileri giydirilir; ya da orakçı kadın ise erkek giysileri giydirilir; bunu bir dans izler. Akşam yemeğinde, Yaşlı Adam'a ötekilerin iki katı yiyecek verilir. Ekin dövmede işlemler aynıdır; son vuruşu yapan kişinin Yaşlı Adamı aldığı söylenir.[186]

Bu örnekler, işini en son bitiren kişinin uğradığı gülünç ve rahatsız edici durumlara katlanmak istemedikleri için, hasatçılar arasında orak biçmede, dövmede ve deste bağlamada olagelen yarışları gösteriyor. Biçme, bağlama ya da dövme işinde sonuncu olan kişiye, tahıl-ruhunun temsilcisi olarak bakıldığı anımsanacaktır,[187] bu düşünceyse, kadın ya da erkek onu ürün sapları içine bağlamada tam olarak kendini gösteriyor. Bu sonuncu töre, daha önce

[185] W.Mannhardt, *Myth. Forsch.* s.19 ve devamı.

[186] *A.g.y.* s.20. Panzer, *Beitrag zur deutschen Mythologie,* ii. 217.

[187] Bkz. s. 339 ve devamı.

anlatıldı, ama birkaç örnek daha eklenebilir buna. Stettin yakınında Kloxin'de, hasatçılar son desteyi bağlayan kadına şöyle bağırırlar: "Yaşlı Adam senin, onu korumalısın." Yaşlı Adam, çiçeklerle ve kordelalarla süslenmiş ve kabaca insana benzetilmiş koskoca bir demettir. Bir tırmığa bağlanır ya da bir atın üzerine sarılır ve müzik eşliğinde köye getirilir. Yaşlı Adam'ı çiftçiye teslim ederken, kadınlar şu şarkıyı söyler:

İşte, sevgili Efendim, Yaşlı Adam.
Bundan böyle tarlada kalamaz,
Gizlenemez bundan böyle,
Köye girmek zorunda.
Bayanlar baylar, ne olur nazik olun da
Yaşlı Adama bir hediye verin.

Kırk elli yıl önce töre, kadının kendisini bezelye sapları içine sarmak ve müzik eşliğinde çiftlik evine getirmek şeklindeydi, orada hasatçılar bezelye sapları üzerinden dağılıp dökülene kadar onunla dans ederdi.[188] Stettin çevresindeki diğer köylerde, son hasat arabası yüklenirken, kadınlar arasında her zaman bir yarış yapılır, her biri, sonuncu olmamaya çalışır. Çünkü arabaya son desteyi koyan kişiye Yaşlı Adam denir ve baştan ayağa saplara sarılır; ayrıca çiçeklerle süslenir, başına çiçekler ve saptan bir başlık konur. Ciddi bir tören alayı içinde hasat tacını köyün efendisine getirir, bir dizi hayır dua ederek tacı onun başının üzerinde tutar. Bundan sonra başlayan dansta, Yaşlı Adam (genellikle kadındır) kendi eşini seçme hakkına sahiptir; onunla dans etmek bir onurdur.[189] Potsdam bölgesinde, Blankenfelde'de çavdar hasatında son desteyi bağlayan kadın, "Yaşlı Adam senin" bağırışıyla selamlanır. O zaman son demet içine bir kadın öyle bir biçimde bağlanır ki, sadece başı dışarda kalır; saçları da çavdar saplarından yapılmış ve kordelalar ve çiçeklerle süslenmiş bir başlıkla örtülür. Hasat-adam denir ona,

[188] *A.g.y.* s.22.
[189] *A.g.y.* s.22.

son hasat arabası beyin evine varıncaya kadar arabanın önünde dans etmek zorundadır, orada bir hediye verilir kendisine ve kabından çıkarılır.[190] Magdeburg yakınında Gommern'de, son başağı kesen orakçı, baştan ayağa ekin sapları içine sarılır, öyle ki, demetin içinde bir insan var mı, yok mu görülemez. Böyle sarılmış biçimde bir başka iri yarı orakçının sırtına yüklenir ve hasatçıların sevinç çığlıkları içinde tarlanın çevresinde dolaştırılır.[191] Merseburg yakınlarında Neuhausen'de son desteyi bağlayan kişi yulaf başakları içine sarılır ve Yulaf-adam olarak selamlanır, bunun üzerine diğerleri onun çevresinde dans eder.[192] Fransa'nın bir adası olan Brie'de çiftçinin kendisi *ilk* demet içine bağlanır.[193] Transilvanya, Udvarhely'de hasat-evinde, bir kişi ürün başakları içine bağlanır, başına son ürün başaklarından yapılma bir taç giyer. Köye ulaşıldığında tekrar tekrar suya daldırılır.[194] Erfurt bölgesinde Dingelstedt'de yaklaşık elli yıl önce son demet içine bir insanın bağlanması bir töreydi. Yaşlı Adam diye çağrılır, yaşa ve müzik sesleri arasında son araba üzerinde eve getirilirdi. Çiftlik avlusuna gelindiğinde ambarın çevresinde yerde yuvarlanır ve suyla ıslatılırdı.[195] Bavaria, Nördlingen'de döven işinde son vuruşu yapan kimse, saplara sarılır ve döven alanında yerde yuvarlanır.[196] Bavaria, Oberpfalz'ın bazı bölgelerinde "Yaşlı Adamın yakalanıp" saplara sarıldığı ve döven işini henüz bitirmemiş bir komşuya götürüldüğü söyleniyor.[197] Thüringen'de döven işinde son demet içine bir sosis sokulur ve demetle birlikte döven alanına atılır. *Barrenwurst* ya da *Banzenwurst* denir buna ve bütün dövenciler tarafından yenir. Bunu yedikten sonra, bir adam bezelye sapları içine sokulur ve bu giysiler içinde köyün içinde dolaştırılır.[198]

[190] *A.g.y.* s.22 ve devamı
[191] *A.g.y.* s.23.
[192] *A.g.y.* s.23 ve devamı
[193] *A.g.y.* s.24.
[194] *A.g.y.* s.24.
[195] *A.g.y.* s.24.
[196] *A.g.y.* s.24 ve devamı
[197] *A.g.y.* s.25.
[198] Witzschel, *Sagen, Sitten und Gebräuche aus Thüringen*, s.223.

"Bütün bu örneklerde, ortak yan, tahılın ruhunun —bitkinin Yaşlı Adamı— son biçilen ya da son dövülen ürün içinden dışarı sürüldüğü ve kış süresince ambarda yaşadığı düşüncesidir. Ekim zamanı, baş veren ürün içinde canlandırıcı güç olarak etkinliğini sürdürmek üzere yeniden tarlalara döner."[199]

Hindistan'da da son ürüne buna çok benzer düşünceler yakıştırılır; çünkü, Orta Eyaletlerde, "biçme işi bitmeye yakın, çiftçinin toprağında yaklaşık bir *bisva,* diyelim bir dönümlük ürün biçilmeden bırakılır, orakçılar biraz dinlenir. Sonra bu *bisva*'ya saldırırlar, darmadağın ederler ve kimin malıysa ona, Omkar Maharaj'a ya da Jhamaji'ye ya da Rámji Das'a zafer sözcükleri bağırarak havaya atarlar. Bu üründen bir demet yapılır bir bambuya bağlanır ve son hasat arabasına bağlanır, zafer içinde eve getirilir. Döven alanında bir ağaca ya da bir hayvan sundurmasına bağlanır, oradaki işlevi kem gözleri önlemek için esastır.[200]

II. Lityerses öyküsüyle Avrupa hasat töreleri arasındaki karşılaştırmanın ikinci noktasına geçerken, ikincide tahıl-ruhunun çoğu kez biçme ve dövme sırasında öldürüldüğüne inanıldığını görmeliyiz artık. Romsdal'da ve Norveç'in diğer bölgelerinde, ot biçme işi bitirildiğinde, halk "Yaşlı Saman-adamın öldürüldüğünü" söyler. Bavaria'nın bazı bölgelerinde dövende son vuruşu yapan kişinin ürününe göre Tahıl-adamı, Yulaf-adamı, Buğday-adamı öldürdüğü söylenir.[201] Lothringen'de, Tillot Kantonunda, son demeti dövme sırasında adamlar, döverlerken "Yaşlı Kadın'ı öldürüyoruz! Yaşlı Kadın'ı öldürüyoruz!" diye bağırarak sopalarıyla tempo tutarlar. Eğer evde yaşlı bir kadın varsa, kendisini koruması, yoksa dövülerek öldürüleceği söylenir,[202] Litvanya'da Ragni yakınında son bir avuç ürün, "Yaşlı Kadın *(Boba)* burada oturuyor" sözleriyle öylece kesilmeden bırakılır. Sonra genç bir orakçı tırpanını biler ve güçlü

[199] W.Mannhardt, *a.g.y.,* s.25 ve devamı.

[200] C.A.Eliot, *Hoshangabad Settlement Report,* s.178. *Panjab Notes and Queries*'de alıntı, iii. Sayı: 8, 168.

[201] W.Mannhardt, *Myth. Forsch.* s.31.

[202] *A.g.y.* s.334.

bir vuruşla o bir avuç ekini biçer. Şimdi onun "Boba'nın başını uçurduğu" söylenir; çiftçiden bir hediye alır, çiftçinin karısıysa başından aşağı bir testi su döker.[203] Bir başka anlatışa göre, her Litvanyalı orakçı görevini bitirmek için acele eder; çünkü Yaşlı Çavdar-kadın yaşamaktadır son başakta ve son başağı kim keserse Yaşlı Çavdar-kadını öldürür, onu öldürmekle de başına dert açmış olur.[204] Wikischen'de (Tilsit'in yöresi) son ürünü kesen kişi "Çavdar-Kadının katili" adıyla anılır.[205] Yine Litvanya'da tahıl-ruhunun biçme sırasında olduğu kadar dövme sırasında da öldürüldüğüne inanılır. Dövülecek yalnızca bir yığın ürün kalınca, bütün dövücüler birden sanki bir emir almışcasına, birkaç adım geriye atarlar. Sonra sopalarını büyük bir hızla ve gayretli bir biçimde sallayarak işe girişirler, son desteye gelinceye kadar. Bunun üzerine kendilerinden geçmiş gibi öfke içinde saldırırlar, tek tek bütün sinirleri gerilmiştir, vururlar da vururlar, önderlerinin "Dur!" sözcüğü havada çınlayana kadar. Dur emri verildikten sonra hemen sopası en son düşmüş olan adamın çevresine toplanıp "Yaşlı Çavdar-kadını vurup öldürdü" diye bağırırlar. Adam onlara brendi vererek cezasını ödemek zorundadır; son ürünü kesen adam gibi o da "Yaşlı Çavdar-kadının katili" olarak tanınır.[206] Litvanya'da bazan öldürülmüş tahıl-ruhu bir kukla bebekle temsil edilir. Ürün saplarından bir kadın figürü yapılır, giysiler giydirilir ve döven alanında en son dövülecek ekin yığınının altına yerleştirilir. Bundan sonra dövende en son vuruşu yapan kişi "Yaşlı Kadın'ı öldürmüş" olur.[207] Tahıl-ruhunu temsil eden figürün yakıldığına değgin örnekleri daha önce gördük.[208] Bazan da tahıl-ruhu, son demet altına uzanan bir adamla temsil edilir; dövme sopalarıyla vücuduna vurulur ve insanlar "yaşlı Adam dövülerek öldürülüyor," der.[209] Kimi zaman çiftçinin karısının son

[203] *A.g.y.* s.330.
[204] *Aynı yerde.*
[205] *A.g.y.* s.331.
[206] *A.g.y.* s.335.
[207] *A.g.y.* s.335.
[208] Bkz. s. 330, 335, 342.
[209] W.Mannhardt, *Korndäm.*, s.26.

demetle birlikte, sanki dövülmek üzere dövme makinesinin altına itildiğini daha sonra da savrulur gibi yapıldığını görmüştük.[210] Tirol'de Volders'de, dövende son vuruşu yapan kişinin ensesine ürün kabukları yapıştırılır, saplardan yapılma bir çelenkle boğazı sıkılır. Adam uzun boyluysa ürünün gelecek yıl boylu olacağına inanılır. Sonra bir demete bağlanır ve nehire atılır.[211] Carinthia'da son vuruşu yapan dövenci ile döven alanında son demeti çözen kişinin elleri ve ayakları saplarla bağlanır, başlarına saplardan yapılma çelenkler konur. Sonra bunlar yüz yüze bağlanırlar, bir kızak üzerinde köyün içinde sürüklenirler ve bir dereye atılırlar.[212] Tahıl-ruhunu suyla ıslatma töresi gibi bir dereye atma töresi de, bilindiği gibi, bir yağmur büyüsüdür.[213]

III. Buraya kadar, tahıl-ruhunun temsilcileri genellikle son ürünü biçen, bağlayan ya da döven erkek ya da kadın idi. Şimdi tahıl-ruhunun ya hasat alanından geçen bir yabancı (Lityerses masalında olduğu gibi) ya da ilk kez hasat alanına giren bir ziyaretçiyle temsil edildiği örneklere geldik. Bütün Almanya'da, orakçıların ve dövencilerin oradan geçen yabancıları yakalayıp ürün saplarından yapılma bir iple bağlamaları ve bir kefaret ödeyinceye kadar bırakmamaları bir töredir; çiftçinin kendisi ya da konuklarından biri hasat alanına ya da döven alanına ilk kez girmiş olsa bile kendisine aynı şekilde davranılır. Bazan ip yalnızca koluna, ayaklarına ya da boynuna bağlanır.[214] Kimi zaman da uygun bir biçimde ekine sarılır. örneğin, Norveç'te Solör'de, ister efendi, ister bir yabancı olsun, tarlaya kim girerse bir deste içine sarılır, kurtulmak için fidye ödemesi gerekir. Soest yöresinde çiftçi, keten sökücüleri ilk kez ziyaret ettiğinde, baştan ayağa keten saplarına sarılır. Oradan geçenler de kadınlar tarafından sarılır, ketene bağlanır ve brendi ısmarlamaya zorlanır.[215] Nördlingen'de yabancılar saptan yapılmış iplerle yaka-

[210] Bkz. s. 336.

[211] W.Mannhardt, *M.F.* s.50.

[212] *A.g.y.* s.50 ve devamı.

[213] Bkz. s. 276, 329, 332, 335.

[214] W.Mannhardt, *a.g.y.*, s.32 ve devamı. Karş., *Revue des Traditions populaires,* iii. 598.

[215] W.Mannhardt, *Mythol. Forsch.* s.35 ve devamı.

lanır ve bir fidye ödeyinceye kadar bir deste ekin içinde bağlı tutulurlar. Fransız Adası Brie'de, çiftlikten olmayan biri hasat alanından geçecek olursa, orakçılar ardından koşar. Eğer yakalarlarsa bir deste içine sarar ve sırayla alnından ısırırlar, bir yandan da "Tarlanın anahtarını taşıyacaksın," diye bağırırlar.[216] "Anahtara sahip olmak", başka yerlerde hasatçıların son demeti biçme, bağlama ve dövme anlamında kullandığı bir deyimdir;[217] dolayısıyla, "Yaşlı Adam senin oldu," "Yaşlı Adam sensin" gibi, son demeti biçen, bağlayan ya da dövene söylenen cümleler, "Anahtara sahip olmak"la aynı anlamdadır. Bu yüzden, Brie'de olduğu gibi, bir yabancı bir demete bağlanıp da onun "anahtarı taşıyacağı" söylendiğinde, bu, onun Yaşlı Adam olduğunu, yani tahıl-ruhunun bedenleşmiş şekli olduğunu söylemekle birdir.

Yani Lityerses gibi çağdaş orakçılar da oradan geçen bir yabancıyı yakalayıp demetin içine sarıyorlar. Yabancının başını keserek koşutluğu tamamlamaları beklenmemelidir; fakat böyle bir şiddet girişiminde bulunmuyorlarsa da, en azından dilleri ve hareketleriyle bunu yapma arzusunu gösteriyorlardır. Örneğin, Mecklenburg'ta ekin biçmenin ilk gününde, çiftliğin sahibi ya da karısı veya bir yabancı, hasat alanına girse, ya da yalnızca oradan geçse, bütün orakçılar, tırpancılar yüzlerini ona doğru döner ve biley taşlarını hep birlikte tırpanlarına sürterek onları bilerler, sanki biçmeye hazırlanır gibi. O zaman, biçicilerin başındaki kadın yabancıya doğ-

[216] *A.g.y.* s.36.

[217] Kanıtlar için bkz. *A.g.y.*, s.36, *not* 2. Deyimin altında yatan anlam, aşağıda vereceğimiz Cingalese töresiyle açıklanabilir gibime geliyor. "'Goigete' adı verilen döven alanında garip bir töre vardır: tarımcının düğümünün bağlanması. Bir ekin demeti dövüldüğünde, ürün ortadan kaldırılmadan önce daneler bir yığın yapılır, sayıları genellikle altı olan dövücüler bunun çevresinde toplanır, ucunda başak bulunan birkaç sap alınır, birleştirilerek üzerine düğüm atılır ve yığının içine gömülür. Bütün demetler dövülünceye, daneler savrulup tartılıncaya kadar orada bırakılır. Bu törenin amacı, kötü ruhların yığındaki ürünün miktarını azaltmasını önlemektir." C.J.R. Le Mesurier, "Customs and Superstitions connected with the Cultivation of Rice in the Southern Province of Ceylon," *Journal of the Royal Asiatic Society*, N.S., xvii. (1885) 371. Avrupa töresindeki "anahtar" belki de Cingalese töresindeki "düğüm"ün yerini tutmaktadır.

ru bir adım atar ve sol koluna bir bant bağlar. Artık bir fidye ödemesi gerekir bu durumdan kurtulmak için.[218] Ratzeburg yakınlarında, çiftlik sahibi ya da seçkin biri hasat alanına girdiğinde ya da yanından geçtiğinde, bütün hasatçılar işi bırakır, orakçılar tırpanlarıyla en önde, hep birlikte ona doğru yürürler. Yanına geldiklerinde, kadın erkek bir sıra halinde dizilirler. Erkekler tırpanlarının saplarını, bileme sırasında yaptıkları gibi, yere dayarlar; sonra şapkalarını çıkarıp tırpanlarının üzerine asarlar, bu sırada başlarındaki adam öne doğru çıkar ve bir konuşma yapar. Konuşma yapıldıktan sonra belli bir süre hep birlikte tırpanlarını bilerler, bundan sonra da şapkalarını giyerler. Deste bağlayıcı kadınlardan ikisi öne çıkar; bunlardan biri çiftlik sahibini ya da yabancıyı (hangisiyse o sırada) başaklarla ya da ipek bantlarla bağlar; ötekiler uyaklı bir söylev çeker. Bu sırada orakçıların yaptığı konuşmalardan bazıları aşağıda verilmiştir. Pomeranya'nın bazı bölgelerinde, hasat alanının yanından geçen herkes ekin saplarından yapılma bir iple yolu kesilerek durdurulur. Orakçılar çevresini alır ve tırpanlarını bilerler, bu sırada başlarındaki adam şunları söyler:

Adamlar hazır,
Tırpanlar eğik,
Ürün büyük ve az,
Beyimiz biçilmeli.

Sonra tırpanları bileme işi tekrarlanır.[219] Stettin bölgesinde Ramin'de, orakçıların ortasında duran yabancıya şöyle seslenilir:

Beyimizi okşayacağız
Otlakları ve tarlaları biçtiğimiz
Yalın kılıçlarımızla.
Prensleri ve efendileri doğrarız.
Irgatlar susuzdur hep;
Beyimiz bira ve brendi ısmarlarsa

[218] W.Mannhardt, *a.g.y.*, s.39.

[219] W.Mannhardt, *Myth. Forsch.* s.39 ve devamı.

Şakanın sonu gelir çabucak.
Ama, ricalarımızı kabul etmezse
Kılıcın hakkı vardır kesmeye.[220]

Bu törelerdeki, tırpanları bileme işinin gerçekten biçmeye bir ön hazırlık anlamına geldiği daha önceki törelerin aşağıdaki değişik şeklinden ortaya çıkıyor. Lüneburg yöresinde, hasat alanına herhangi bir kimse girerse, iyi bir işçi mi tutmak istediği sorulur ona. Evet, derse, hasatçılar bağırarak, çığlık atarak biraz ekin biçerler, sonra da ondan bir içki parası isterler.[221]

Döven alanındaki yabancılara tahıl-ruhunun bedenleşmişi olarak da bakılır ve buna göre davranılır. Schleswig'te Wiedingharde'de döven alanına bir yabancı geldiğinde ona "Sopa dansını öğreteyim mi sana?" diye sorulur. Eğer evet derse, dövme sopasının kolunu boynuna geçirirler (sanki bir ekin demetiymiş gibi adam) ve hep birlikte öyle kuvvetle bastırırlar ki, adam boğulacakmış gibi olur.[222] Wermland'ın (İsveç) bazı bölgelerinde, dövencilerin çalışmakta olduğu döven alanına bir yabancı girdiğinde ona "döven şarkısını öğreteceklerini" söylerler. Sonra boynuna bir dövme sopası geçirirler, vücudunu saptan bir iple sararlar. Yine, daha önce gördüğümüz gibi, yabancı bir kadın döven alanına girecek olursa, dövenciler vücuduna bir dövme sopası, boynuna başaklardan bir çelenk geçirirler ve "Tahıl-kadına bakın! Bakın! Tahıl-kız işte buna benziyor!"[223] diye bağırırlar.

---

[220] *A.g.y.* s.40. Yabancıyı ya da efendiyi bağlayan kadının yaptığı konuşmalar için bkz. *a.g.y.,* s.41; Lemke, *Volksthümliches in Ostpreussen,* i.23 ve devamı.

[221] W.Mannhardt, *Myth. Forsch.* s.41.

[222] W.Mannhardt, *a.g.y.,* s.42.

[223] *A.g.y.* s.42. Bkz. s. 336. Thüringen'de bir zamanlar Sap-kesici denen bir yaratıktan çok korkulurdu. Aziz John Günü'nün sabahında tarlaların içinde dolaşmayı alışkanlık edinmişti; yürüdükçe, bileklerine bağlı oraklarla ekini yol yol biçerdi. Onu yakalayabilmek için, yedi deste çalı, döven alanında dövme sopasıyla sessizce dövülürdü, bu dövme sırasında ambarın kapısında görünen yabancı Sap-kesici olurdu. Witzschel, *Sägen, sitten und Gebräuche aus Thüringen,* s.221. *Binsenschneider* ile *Bilschneider*'i karşılaştırın. Panzer, *Beitrag zur deutschen Mythologie,* ii. 210 ve devamı.

Hem hasat alanında hem de döven alanında uygulanan bu törelerde oradan geçen bir yabancıya tahılın, bir başka deyişle tahıl-ruhunun bir kişileşmiş şekli olarak bakılır; ve biçerek, bağlayarak ya da döverek ona tahıl gözüyle bakıldığını anlatan bir gösteri yapılır. Eğer okuyucu hâlâ Avrupalı köylülerin oradan geçen bir yabancıya bu gözle baktıklarından kuşku duyuyorsa, aşağıda anlatacağımız töre onun bu kuşkusunu dağıtacaktır. Zealand'in Hollanda bölgesinde, kızılkök hasatında, insanların kök çıkardıkları bir tarlanın yanından geçen bir yabancı onlara *Koortspillers* (ayıp bir söz) diye bağırır. Bunun üzerine içlerinden en hızlı koşan ikisi arkasından seğirtir, eğer yakalarlarsa tarlaya geri getirirler ve en az yarı beline kadar toprağa gömerler, bir yandan da eğlenirler onunla; sonra yüzüne karşı ihtiyaç giderirler.[224] Bu son hareket şöyle açıklanmakta: Tahılın ve diğer ekilen bitkilerin ruhu bazan bitkide kendiliğinden var olarak değil de onun sahibi olarak var kabul edilir; dolayısıyla hasatta ekinin biçilmesi, köklerin çıkarılması ve meyva ağaçlarından meyvanın toplanması işlemlerinin her biri ve hepsi yağma işlemleridir, onun malını elinden alma ve onu yoksulluğa düşürme demektir. Bu nedenle çoğu zaman "Yoksul Adam", ya da "Yoksul Kadın" olarak bilinir. Örneğin, Eisenach yöresinde, tarlada küçük bir demet bırakılır "Zavallı Yoksul Kadın" için.[225]

---

[224] W.Mannhardt, *a.g.y.*, s. 47 ve devamı.

[225] *A.g.y.* s.48. Halk törelerine ait akla uygun birçok açıklamalarda olduğu gibi bu töreye de akla uygun bir açıklama bulmak yanlış olacağı için, az miktarda ürünün tarlada "Zavallı Yaşlı Kadın"dan başka adlar altındaki bir ruh için bırakıldığına işaret edilebilir. Örneğin, Tilsit bölgesindeki bir köyde, son demet "Yaşlı Çavdar-Kadın" için tarlada bırakılır. *M.F.* s.337. Neftenbach'ta (Zürich Kantonu) biçilen ilk üç başak "Tahıl-Anayı hoşnut etmek ve gelecek yılın ürününü bol kılmak için" tarlada etrafa atılır. *Aynı yerde.* Thüringen'de tarlada kalmış olan saplar *(Grummet)* ambara alınırken, küçük bir yığın tarlada öylece bırakılır; bağışladığı şeylere karşılık "Küçük Orman-Kadın"a aittir bu. Witzschel, *Sagen, Sitten und Gebräuche aus Thüringen,* s.224. Bavaria, Kupferberg'te, ekin biçildikten sonra birazı tarlada bırakılır. Orada öylece bırakılan bu ürün için, "Yaşlı Kadın'ındır" derler, şu sözlerle adanır ona:

Onu Yaşlı Kadın'a veriyoruz;
Saklaması için.

Eisenach yakınında Marksuhl'da, son demetten yapılan kuklaya "Yaşlı Kadın" denir. Silesia'da Alt Lest'te son demeti bağlayan adama Dilenci denir,[226] Zealand'da (Danimarka) Roeskilde yakınında bir köyde, eskiye bağlı köylüler bazan son demeti kaba bir kukla haline sokarlar, Çavdar-dilencisi adı verilir buna.[227] Güney Schonen'de son bağlanan demete Dilenci denir; ötekilerden iri yapılır, bazan da elbise giydirilir üzerine. Olmütz bölgesinde son demete Dilenci denir; yaşlı bir kadına verilir, kadının bu demeti, tek ayağının üzerinde zıplaya zıplaya eve taşıması gerekir.[228] Yani, tahıl-ruhu, hasatçılar tarafından soyulmuş ve yoksulluğa düşürülmüş bir varlık olarak düşünüldüğünde, onun temsilcisinin —oradan geçen yabancıdır bu— hasatçılara bağırması, onları azarlaması da doğaldır; aynı şekilde onların da onun kendilerini izlemesini ve çaldıkları malı yeniden ele geçirmesini önleme yollarını aramaları da doğaldır. İmdi, eski bir boşinana göre, soygunun yapıldığı yerde ihtiyaç gidermekle soyguncular yakalanmalarını bir süre için önlemiş olurlar.[229] Dolayısıyla, boya kökü toplayıcılarının yabancıyı görünce bu işleme başvurmaları, kendilerini soyguncu, yabancıyı ise soyulan kimse olarak düşündüklerini kanıtlar. Böyle bakılınca, yabancının, köklerin doğal sahibi olması gerekir; yani onların ruhu ya da cini;

Gelecek yıl bize karşı
Bu yılki kadar nazik olsun.

M.F. s.337 ve devamı. Bu son deyişler oldukça inandırıcı. Bir de bkz. Mannhardt, *Korndämonen,* s.7 ve devamı. Rusya'da biçilmemiş bir parça ürün tarlada bırakılır ve başaklar birbirine düğüm edilerek bağlanır; buna "Volos'un sakalını örme" denir. "Biçilmemiş ekin parçasına tabu gözüyle bakılır; herhangi bir kimse buna dokunacak olursa vücudunun kuruyacağına ve bu örülmüş başaklar gibi iğri büğrü olacağına inanılır." Ralston, *Songs of the Russian People,* s.251. İskoçya'nın Kuzey doğusunda bazan "aul" adam için birkaç başağın biçilmemiş olarak bırakıldığı olur. W. Gregor, *Folk-lore of the North-East of Scotland,* s.182. Buradaki "aul man", Almanya'daki Yaşlı Adamın *(der Alte)* eşdeğeri olabilir.

[226] *M.F.* s.48.

[227] *A.g.y.* s.48 ve devamı.

[228] *A.g.y.* s.49.

[229] *A.g.y.* s.49 ve devamı; Wuttke, *Der deutsche Volksaberglaube*[2], paragraf 400; Töppen, *Aberglaube aus Masuren*[2], s.57.

bu düşünceyle, onu tıpkı boya kökleri gibi yere gömerler.[230] Yunanlılar da geçen bir yabancının tanrı olabileceği düşüncesine tanış idiler. Homeros, tanrıların, yabancı kılığında kentlerde bir aşağı bir yukarı dolaştıklarını söyler.[231]

Yani, çağdaş Avrupa'nın bu hasat törelerinde son ekini biçen, bağlayan ya da döven kişiye, demetlere sarılarak, tarım araçlarıyla yalandan öldürülerek ve suya atılarak tahıl-ruhunun bedenleşmişi davranışı gösterilir.[232] Lityerses öyküsüyle bu benzerlikler, Lityerses'in eski bir Frigya hasat töresinin katıksız bir tanımı olduğunu kanıtlar görünmektedir. Fakat çağdaş koşutluklarda tahıl-ruhunun kişisel temsilcisinin öldürülmesi zorunlu olarak terk edildiği için, hiç olmazsa yalnızca yalandan yerine getirildiği için, yabanıl toplumda tarlaların bereketliliğini yükseltmek için bir tarım töreni olarak genellikle insanların öldürüldüğünü göstermek gerekir. Aşağıdaki örnekler bunu açıklayacaktır.

Guayaquil Kızılderilileri (Ekvador) tarlalarını ektiklerinde insan kanı döker, erkeklerin kalplerini kurban ederlerdi.[233] Meksika hasat şenliğinde, mevsimin ilk yemişleri güneşe sunulurken, bir suçlu, birbiriyle karşılıklı dengelenmiş iki koca kayanın arasına yerleştirilir, kayalar birbirinin üzerine düşünce adam ikisi arasında ezilirdi. Kalıntıları gömülür, bunun ardından şenlik ve dans başlardı. Bu kurban ediş "taşların buluşması" diye bilinirdi.[234] Meksika'da mısır ürününü zenginleştirmek için sunulan bir başka grup kurbana daha önce değinilmişti.[235] Pawneeler her yıl baharda tarlalarını ekerken bir insan kurban ederlerdi. Kurbanın, onlara Sabah yıldızı tarafından ya da Sabah yıldızının kendilerine haberci olarak gönderdiği bir kuş tarafından emredildiğine inanırlardı. Kuşun içi doldu-

[230] Törenin bu yorumu Mannhardt'a aittir. *M.F.* s.49.

[231] *Odysseia,* xvii. 485 ve devamı. Karş., Platon, *Sophist,* 216 A.

[232] Suya atma için bkz. s. 362.

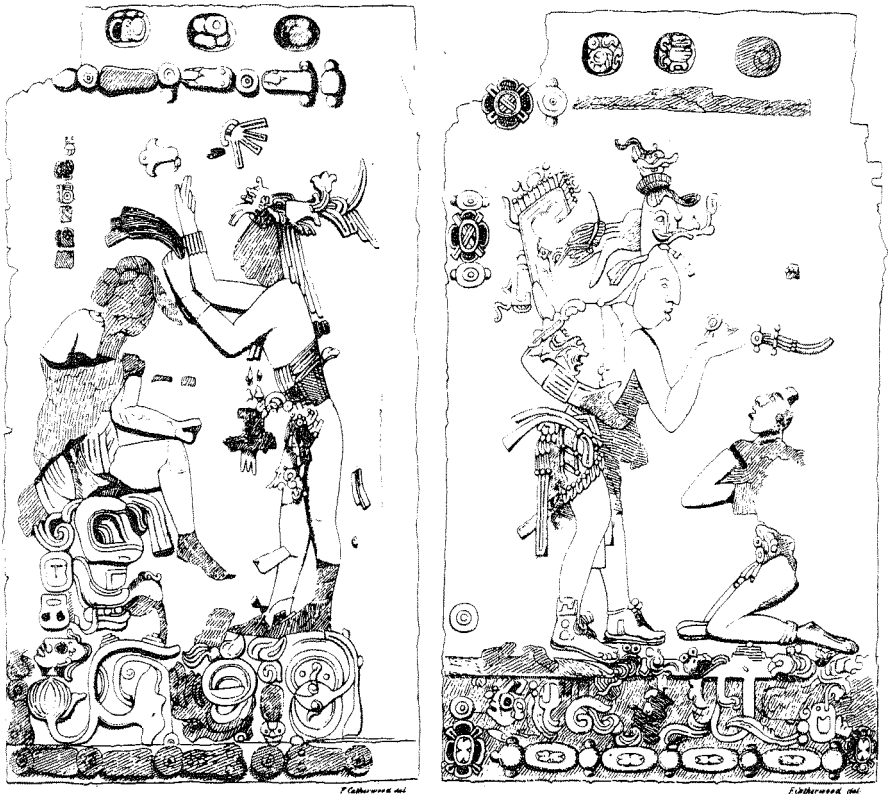
[233] Cieza de Leon, *Travels,* çeviren: Markham, s.203 (Hakluyt Society, 1864).

[234] Brasseur de Bourbourg, *Histoire des Nations civilisées du Mexique,* i.274; Bancroft, *Native Races of the Pacific States,* ii. 340.

[235] Bastian, *Die Culturländer des alten Amerika,* ii. 639 (Herrera'dan alıntı). Bkz. s. 295.

Borneolu bir Dyak genci

Meksika'da insanın kurban edilmesini betimleyen iki kabartma

rulur ve güçlü bir "ilaç" olarak saklanırdı. Bu kurban verilmezse bütün mısır, fasulya ve kabak ürünlerinin tamamen yok olacağını düşünürlerdi. Kurban her iki cinsten bir esir olurdu. Esire en renkli, en pahalı giysiler giydirilir, en seçme yiyeceklerle şişmanlatılır, başına gelecekler kendisinden gizlenerek dikkatle korunurdu. Yeterince şişmanlayınca, herkesin önünde bir haça bağlanır, dinsel bir danstan sonra başı savaş baltasıyla yarılıp, oklarla vurulurdu. Bir tüccarın anlattığına göre, bundan sonra kızılderili kadınlar kurbanın vücudundan parça parça et kesip bunlarla çapalarını yağlarlardı; fakat bu törende bulunmuş olan bir başka tüccar bunu yalanlıyor. Kurban verildikten hemen sonra halk tarlasını ekmeğe başlardı. Pawneelerin 1837 ya da 1838 Nisanında bir Sioux kızını kurban ediş öyküsü bugüne kadar gelmiştir. Kıza altı ay bakılmış ve iyi davranılmıştı. Kurban edilmeden iki gün önce, bütün başkanlar konseyi ve savaşçılar eşliğinde çadır çadır dolaştırılmıştı. Her çadırda kendisine küçük bir odun parçası ve biraz boya verilmiş, o da bunları hemen yanındaki savaşçıya vermişti. Böylece aynı odun ve boya hediyelerini ala ala her çadırı ziyaret etmişti. 22 Nisan günü, her biri onun elinden alınmış iki odun parçası taşıyan savaşçıların eşliğinde, kurban edilmek üzere dışarı çıkarılmıştı. Hafif bir ateş üzerinde bir süre yakılmış, daha sonra da oklarla öldürülmüştü. Daha sonra baş kurbancı, kızın yüreğini koparark çıkarmış ve yemişti. Eti henüz ılıkken kemiklerinden ayrılarak ufak parçalara bölünmüş, küçük sepetlere konmuş ve yöredeki mısır tarlasına götürülmüştü. Burada büyük reis bir sepetten bir parça et almış, henüz toprağa konmuş mısır danesi üzerinde sıkarak bir damla kan akıtmıştı bunun üzerine. Diğerleri de bütün tohum kanla ıslanıncaya kadar onun yaptığını yapmıştı; daha sonra da toprakla örtmüşlerdi tohumların üstünü.[236]

---

[236] E.James, *Account of an Expedition from Pittsburgh to the Rocky Mountains*, ii. 80 ve devamı; Schoolcraft, *Indian Tribes*, v. 77 ve devamı; De Smet, *Voyages aux Montagnes Rocheuses*, yeni basım, 1873, s.121 ve devamı. Schoolcraft ile De Smet'in Sioux kızın kurban edilme öyküleri birbirinden bağımsızdır ve birbirini tamamlıyor.

Bir Batı Afrika kraliçesi, her yıl Mart ayında bir erkek ve bir kadın kurban ederdi. Bunlar küreklerle ve çapalarla öldürülür, cesetleri henüz sürülmüş bir tarlanın ortasına gömülürdü.[237] Gine, Lagos'ta, iyi bir ürün almak için her yıl bahar ılımından hemen sonra bir genç kızın canlı canlı kazığa oturtularak öldürülmesi töresi vardı. Kızla birlikte koyunlar ve keçiler de kurban edilir, bunlar, yerelmaları, mısır koçanları ve muzlarla birlikte kızın her iki yanından kazığa asılırdı. Kurbanlar kralın sarayında bu amaçla yetiştirilirdi, kafaları fetiş adamlarca öyle güçlü bir biçimde işlenirdi ki, yazgılarına gülerek giderlerdi.[238] Buna benzer bir kurban Gine, Benin'de her yıl hâlâ verilmektedir.[239] Bir Bechuana kabilesi olan Marimo' lar ürün için bir insan kurban ederler. Seçilen kurban genellikle kısa, güçlü bir erkektir. Zorla ya da sarhoş edilerek yakalanır ve tarlaya götürülür, "tohum" olarak (onlar böyle diyor) iş görmesi için buğdaylar arasında öldürülür. Kanı güneşte pıhtılaştıktan sonra alın kemiği boyunca, ona bağlı etleri ve beyni yakılır; külleri toprağı bereketlendirsin diye etrafa saçılır. Vücudun geriye kalan kısmı yenir.[240]

Bir Dravidian ırkı olan Hindistanlı Gond'lar, Brahman çocuklarını kaçırıp çeşitli vesilelerle kurban etmek üzere saklarlardı. Ekin ekme ve biçme zamanlarında, bir zaferden sonra bu delikanlılardan biri, zehirli bir okla vücudu delinerek öldürülürdü. Kanı, sürülmüş tarlaya ya da olgun ekinler üzerine saçılır, etiyse yenirdi.[241]

Ama iyi ürün almak için sistemli olarak sunulan insan kurbanlarının en bilinen örneğini, Bengal'de bir başka Dravidian ırkı olan Khond'lar ya da Kandh'lar veriyor bize. Haklarındaki bilgimiz, kırk

---

[237] Labat, *Relation historique de l'Ethiopie occidentale,* i. 380.

[238] John Adams, *Sketches taken during Ten Voyages in Africa between the years 1786 and 1800,* s.25.

[239] P. Bouche, *La Côte des Esclaves,* s.132.

[240] Arbousset ve Daumas, *Voyage d'exploration au Nord-est de la Colonie du Cap de Bonne-Esperance,* s.117 ve devamı.

[241] *Panjab Notes and Queries,* ii. No. 721.

elli yıl önce onları bastırmakla görevli İngiliz subaylarından kaynaklanıyor.[242] Kurbanlar, Yer Tanrıçası Tari Pennu ya da Bera Pennu'ya sunulurdu ve bunun iyi bir ürünün yanı sıra bütün hastalık ve belalardan bağışıklık sağlayacağına inanılırdı. Özellikle de hintsafranı yetiştirilmesinde gerekli olduğu kabul edilirdi; Khond'lar, kan dökülmezse hintsafranının koyu kırmızı bir renk almayacağını ileri sürerlerdi.[243] Kurban ya da Meriah, ancak satın alınmışsa ya da bir kurban olarak doğmuşsa —yani kurban bir babanın çocuğu ise— ya da babası veya velisi tarafından daha bir çocukken adanmışsa kurban olarak kabul edilirdi tanrıçaya. Sıkıntıya düşen Khond'lar çoğu kez kurban olarak satarlar çocuklarını, "ruhlarını mutluluğa kavuşturduklarını ve ölümlerinin insanlığın yararına en onurlu bir olanak olduğunu düşünürler." Bir gün Panua kabilesinden bir adamın, kendi çocuğunu kurban olarak sattığı için bir Khond'da küfürler ettiğini, sonunda da yüzüne tükürdüğünü görmüşler; Panua'lı, o çocukla evlenmek istiyormuş çünkü. Bunu gören bir grup Khond hemen çocuğunu satan kişiyi teselli etmeye koşmuşlar, şöyle diyorlarmış ona: "Senin çocuğun bütün dünya yaşayabilsin diye öldü, Yer Tanrıçası o tükrüğü silecektir senin yüzünden."[244] Kurbanlar kurban edilmeden önce yıllarca bekletilirlerdi. Kutsanmış kişiler olarak kabul edildikleri için bunlara büyük sevecenlik gösterilir, saygı duyulur, nereye giderlerse hoş karşılanırlardı. Bir Meriah gencine, olgunluk çağına varınca genellikle bir kadın verilirdi, çoğu kez bu kadın da bir Meriah ya da kurban olurdu; kadın da onunla birlikte biraz toprak ve hayvan sahibi olurdu. Bunların çocukları da kurbandılar. Yer Tanrıçasına insan kurbanlar, hem zamanlı şenliklerde hem de olağandışı olaylarda kabileler, kabile kolları ya da köyler tarafından verilirdi. Zamanlı kurbanlar genellikle kabileler ve kabile bölümleri tarafından öyle ayarlanırdı ki, her aile reisi, en

[242] Binbaşı S.C. Macpherson, *Memorials of Service in India,* s.113 ve devamı; Albay John Campbell, *Wild Tribes of Khondistan,* s.52-58, vd.

[243] J.Campbell, *a.g.y.,* s.56.

[244] S.C.Macpherson, *a.g.y.,* s.115 ve devamı.

az yılda bir kez, baş ürünü ambara alındığı sırada tarlaları için bir parça et bulabilirdi.[245]

Bu kabilesel kurbanların veriliş şekli şöyleydi: Kurbandan on, on iki gün önce, o zamana kadar saçı hiç kesilmeyen kurban, saçı kesilerek adanırdı. Kurban olayına tanık olmak için kadınlı erkekli bir kalabalık toplanırdı; kurbanın "bütün insanlık için" olduğu ilan edildiğinden hiç kimse gelmemezlik edemezdi. Kurbandan önce birkaç gün çılgın eğlenceler ve sefahat yaşanırdı.[246] Bir gün önce, yeni giysiler giydirilmiş kurban bir tören alayı ortasında müzik ve dans eşliğinde köyden Meriah korusuna doğru yola çıkarılırdı; Meriah korusu, köyden az uzakta, balta görmemiş yüksek orman ağaçlarından oluşan bir koruydu. Kurban bu koruda, bir süre önce iki *sankissar* çalısı arasına dikilmiş bir direğe bağlanırdı. Yağ, tereyağı, zerdeçalla yağlanır, çiçeklerle süslenirdi; bütün gün boyunca, "tapınmadan ayırdedilmesi kolay olmayan bir tür saygı" gösterilirdi ona.[247] Onun bedeninden, giysilerinden en ufak bir yadigar kapabilmek için büyük bir mücadele başlardı o zaman; süründüğü zerdeçal macunundan bir parça, ya da tükrüğünden, salyasından bir damla, özellikle kadınlar için, çok değerli bir ilaç sayılırdı. Kalabalık, direğin çevresinde müziğe uyarak dans eder, toprağa seslenerek, "Ey Tanrı, bu kurbanı sana sunuyoruz; bize iyi ürün, iyi bir mevsim ve sağlık ver."[248]

Son sabah, geceleri de pek kesilmeden süren eğlenceler yeniden başlar, öğlene kadar devam ederdi, o zaman her şey durur, kurban etme işi başlardı. Kurban yeniden yağlanır, herkes, yağlanmış kısma dokunur ve yağı kendi kafasında silerdi. Bazı yerlerde, kurban bundan sonra köyün içinde kapı kapı dolaştırılırdı alay halinde, kimi kafasından saç koparır, bir başkası bir damlacık salyası için yalvarırdı, bunu saçlarına sürerlerdi.[249] Kurban bağlanamayacağı

[245] *A.g.y.* s.113.

[246] S.C. Macpherson, *a.g.y.*, s.117 ve devamı; J.Campbell, s.112.

[247] S.C.Macpherson, s.118.

[248] J.Campbell, s.54.

[249] *A.g.y.* s.55, 112.

için, ayrıca herhangi bir direnç gösterisinde bulunmaması için, kol kemikleri, eğer gerekiyorsa bacakları kırılırdı; ama çoğu kez bu önleme gerek kalmazdı, çünkü afyondan şaşkın halde olurdu kurban.[250] Kurbanı öldürme şekli bölgelere göre değişirdi. En yaygın usullerden biri boğmak ya da sıkıştırarak öldürmek gibi görünüyor. Yeşil bir ağacın bir dalı ortasından aşağı doğru yarılır, kurbanın boynu (başka yerlerde göğsü) bu yarığa sokulurdu, sonra rahip bütün gücüyle, yardımcılarının da desteğiyle bu yarığı kapamaya çalışırdı.[251] Daha sonra baltasıyla kurbanı hafifçe yaralardı, bunun üzerine kalabalık kurbanın üzerine saldırır, etlerini kemiklerinden ayırırdı, başa ve barsaklara dokunulmazdı. Bu kesme işi bazan canlı canlı yapılırdı.[252] Chinna Kimedy'de, kurban, çevresinde kalabalık, tarlalar boyunca sürüklenirdi; kalabalık, başına ve barsaklarına dokunmaksızın bıçaklarıyla etlerini çinterlerdi vücudundan, ta ölünceye kadar.[253] Aynı bölgede bir başka çok yaygın kurban etme şekli, kurbanı, kalın ve sağlam bir direk çevresinde dönen ağaçtan bir filin hortumuna bağlamaktı; fil hızla döndükçe kalabalık hâlâ canlı olan kurbandan etler koparırdı. Binbaşı Campbell, bazı köylerde, kurbanlarda kullanılmış bu ağaç fillerden on dört tane bulmuştu.[254] Bir bölgede, kurban ateşle ağır ağır öldürülürdü. Her iki yanı çatı gibi yükselen alçak bir sahne yapılırdı; çırpınmasını kısıtlamak için bedeni, kolları, bacakları iplerle bağlı kurban bunun üzerine yerleştirilirdi. Bundan sonra ateşler yakılır ve kurbanın vücuduna, onu sahnenin eğimleri boyunca olduğunca uzun süre aşağı yukarı yuvarlatacak kızgın közler uygulanırdı; çünkü ne kadar çok gözyaşı dökerse o kadar bol yağmur alınacak demekti. Ertesi gün ceset parçalara ayrılırdı.[255]

---

[250] S.C.Macpherson, s.119; J.Campbell, s.113.

[251] *A.g.y.* s.127. Campbell, yeşil bir ağaç dalı yerine, sağlam iki kalın tahtadan ya da bambudan (s.57) veya yarılmış bir bambudan söz ediyor (s.182).

[252] J.Campbell, s.56, 58, 120.

[253] Dalton, *Ethnology of Bengal,* s.288, Albay Campbell'in raporundan alıntı.

[254] J.Campbell, s.126. Burada fil, fil şeklinde düşünülen Yer Tanrıçasının kendisini temsil ediyordu; Campbell, s.51, 126. Goomsur'un tepelik bölgelerinde tavus kuşu şeklinde temsil edilirdi, kurbanın bağlandığı direğin üzerinde tavus kuşu tasviri olurdu. Campbell, s.54.

[255] S.C.Macpherson, s.130.

Kurbandan kesilen etler, her köyün onları getirmek için seçtiği kişi tarafından hemen köye götürülürdü. Etin çabucak köye varmasını sağlamak için bazan yoruldukça değiştirilen adamlarla gönderilir, elli altmış millik yolu bir posta arabası hızıyla alırdı.[256] Her köyde, evde kalmış olan kimseler et gelinceye kadar çok sıkı bir perhizde olurdu. Eti getiren, onu, halkın toplandığı bir alanda rahibe ve aile reislerine teslim ederdi. Rahip bunu iki kısma ayırırdı, birini arkası dönük olarak ve bakmaksızın yerde bir deliğe gömmek yoluyla Yer Tanrıçasına sunardı. Sonra her erkek bir parça toprak atardı deliğin üzerine ve rahip bir su kabağıyla su dökerdi o noktaya. Etin öbür kısmını, orada ne kadar aile reisi varsa o kadar parçaya bölerdi. Her aile reisi kendi payına düşen eti yapraklara sarar ve en verimli tarlasına gömerdi, o da rahip gibi elini arkasına götürerek ve bakmaksızın yapardı bu gömme işini.[257] Bazı yerlerde her erkek kendi payına düşen eti, tarlalarını sulayan su akıntısına götürür, orada bir direğe asardı.[258] Bundan sonra üç gün ev süpürülmezdi; bir bölgede de kesin bir sessizlik uygulanırdı. Dışarıya ateş verilmez, odun kesilmez, eve yabancı kabul edilmezdi. İnsan kurbandan geriye kalan kısımlar (yani, başı, barsakları ve kemikleri) kurbandan sonraki gece boyunca güçlü kuvvetli kişilerce beklenirdi; ertesi sabah bir cenaze ateşi üzerinde bütün bir koyunla birlikte yakılırdı. Külleri tarlaların üzerine saçılır, evlerin ve tahıl ambarlarının üzerine macun olarak sürülür, ya da haşarattan koruması için yeni tohum içine karıştırılırdı.[259] Bununla birlikte, bazan başı ve kemikleri yakılmaz, gömülürdü.[260] İnsan kurban etme yasaklandıktan sonra, bunların yerini bazı yerlerde adi kurbanlar aldı; örneğin, Chinna Kimedy'nin başkentinde insan kurbanın yerini bir keçi aldı.[261]

---

[256] Dalton, *Ethnology of Bengal*, s.288. Albay Campbell'in raporuna gönderme.

[257] S.C. Macpherson, s.129. Karş., J.Campbell, s.55, 58, 113, 121, 187.

[258] J. Campbell, s.182.

[259] S.C.Macpherson, s.128; Dalton, *l.c.*

[260] J.Campbell, s.55, 182.

[261] J.Campbell, s.187.

Bu Khond kurban törenlerindeki Meriahlar bizim yetkeler tarafından, Yer Tanrıçasını yatıştırmak için sunulan kurbanlar olarak gösteriliyor. Fakat kurbanlara ölümden önce ve sonra gösterilen davranıştan, bu törenin yalnızca yatıştırıcı bir kurban etme işi olarak açıklanamayacağı ortaya çıkıyor. Etin bir kısmı elbette Yer Tanrıçasına sunuluyordu, ama geriye kalanı her aile reisi tarafından tarlasına gömülüyordu, külleriyse tarlaların üzerine saçılıyor, tahıl ambarlarının üzerine sürülüyor ya da yeni tohuma karıştırılıyordu. Bu son töreler gösteriyor ki, Meriah'ın bedeninde, tanrının inayetini kazanmak için bir sunu olarak sahip olabileceği dolaylı etkisinden tamamen bağımsız olarak, ürünleri büyütmek gibi dolaysız ya da kendiliğinden bir gücün varolduğuna inanılıyordu. Diğer bir deyişle, kurbanın etine ve küllerine toprağı bereketlendiren büyüsel ya da fiziksel bir güç bağışlanmış olduğuna inanılıyordu. Aynı kendiliğinden güç Meriah'ın kanına ve gözyaşına da atfediliyordu: kanı, zerdeçalın kırmızı rengini veriyor, gözyaşıysa yağmur yağdırıyordu; çünkü hiç olmazsa başlangıçta, gözyaşının, yağmuru yalnızca tahmin etmekle kalmayıp yağdırdığı da varsayıldığından pek kuşku duyulamaz. Aynı şekilde Meriah'ın gömülmüş külleri üzerine su dökme töresi de hiç kuşkusuz bir yağmur büyüsüydü. Yine, Meriah'ın sıfatı olarak kendinde varolan doğaüstü güç, saçları ve salyası gibi onun bedeninden çıkan herhangi bir şeyde bulunduğuna inanılan ilaç özelliğinde de ortaya çıkıyor. Meriah'a böyle bir gücün atfedilmesi, onun bir tanrıyı yatıştırmak için kurban edilen bir insandan daha fazla bir şey olduğunu gösteriyor. Ona gösterilen aşırı saygı da aynı sonuca götürür bizi. Binbaşı Campbell, Meriah'a "bir ölümlüden daha fazla bir şey olarak bakıldığından" söz ediyor,[262] Binbaşı Macpherson'sa şöyle söylüyor: "tapınmadan ayırdedilemeyen özel türden bir saygı gösteriliyor ona."[263] Kısacası, Meriah'a kutsal gözüyle bakıldığı çıkıyor ortaya. Böyle olunca, başlangıçta Yer Tanrısını ya da belki de bir bitki tanrısını temsil ediyor

[262] J.Campbell, s.112.

[263] S.C.Macpherson, s.118.

olabilir; daha sonraları kendisine bedenleşmiş bir tanrı olarak değil de, daha çok, bir tanrıya sunulan bir kurban olarak bakılır duruma gelmiş olsa da. Meriah'a değgin bu son görüş —bir tanrıdan çok bir kurban olduğu görüşü— üzerinde, Khond dinini anlatmış olan Avrupalı yazarlar gereğinden fazla durmuş olabilir. İyiliğini kazanmak için bir tanrıya yapılan bir sunu olarak daha geç döneme ait bir kurban fikrine alışkın olan Avrupalı gözlemciler, bütün dinsel amaçlı öldürmeleri bu anlamda yorumlamaya ve nerede böyle bir öldürme varsa orada mutlaka kendisine kurban vermenin uygun görüldüğü bir tanrı olduğunu varsaymaya eğilimlidir. Böylece onlardaki bu önyargılı fikirler, yabanılın dinsel törenlerini anlatırken tanımlamalarını bilinçsizce bozmakta ve çarpıtmaktadır.

Khond kurban törenlerinde güçlü izlerine rastladığımız, bir tanrının temsilcisini öldürme töresine yukarda anlattığımız öteki insan kurban etme törelerinin bazılarında da saptanabilir belki de. Örneğin, kurban edilmiş Marimo'nun külleri tarlaların üzerine saçılıyordu; Brahman delikanlısının kanı ürüne ve tarlaya akıtılıyordu; Sioux kızının kanının tohumların üzerine damlamasına izin veriliyordu.[264] Yine, kurbanın ürünle özdeşleştirilmesi, diğer bir deyişle, onun tahılın bedenleşmişi ya da ruhu olduğu görüşü, onunla bedenleştirdiği ya da temsil ettiği doğal nesne arasındaki fiziksel iletişimi sağladığı kabul edilen acılarda da ortaya çıkıyor. Örneğin, Meksikalılar taze ürün için gençleri, olgun ürün için yaşlıları öldürürlerdi; Marimolar, "tohum" olarak, kısa, şişman bir adamı kurban ederler; bedeninin kısalığı taze ürünün kısalığına, şişmanlığı ise ürünün ulaşması istenen durumuna eş düşmektedir; Pawneelerse, belki de aynı görüşle kurbanlarını şişmanlatırlardı. Yine, kurbanın ürünle özdeşleştirilmesi, Afrika'da kürekler ve çapalarla öldürülmesi töresinde, Meksika'daysa tıpkı tahıl gibi iki taş arasında öğütülmesi töresinde ortaya çıkıyor.

Bu yabanıl törelerde bir noktaya daha işaret etmek gerekiyor. Pawnee reisi Sioux kızının kalbini, Marimolar ve Gondlarsa kur-

[264] Bkz. s. 371, 372.

banın etini yiyorlardı. Eğer, bizim varsaydığımız gibi, kurbana kutsal olarak bakılıyor idiyse, bundan, ona tapınanlar onun etini yemekle tanrılarının bedenini paylaşıyorlardı sonucu çıkar. Bu noktaya daha sonra döneceğiz.

Biraz önce anlatılan yabanıl ayinleri, Avrupa'daki hasat töreleriyle bazı benzerlikler gösteriyor. Örneğin, tahıl-ruhuna atfedilen bereketlendirici özellik, yabanılların kurbanın kanını ya da küllerini tohuma karıştırmaları töresinde, Avrupalılarınsa son demetten alınan daneleri baharda taze tohuma karıştırmaları töresinde aynı şekilde görülüyor.[265] Yine, kişinin tahılla özdeşleştirilmesi, yabanılın, kurbanın yaş ve beden yapısını ürünün (gerçek ya da umut edilen) yaş ve beden yapısına uydurma töresinde aynen görülüyor; İskoçya ve Suriye'deki, tahıl-ruhu Genç Kız olarak düşünüldüğünde son ürünün genç bir kız tarafından, Tahıl-ana olarak düşünüldüğündeyse yaşlı bir kadın tarafından biçileceği kuralları;[266] Lothringian'da, Yaşlı Kadın öldürüldüğünde, yani son ürün dövülürken, yaşlı kadınlara yapılan, kendilerini korumaları uyarısı;[267] Tyrolese'de, tahılı dövme işinde son vuruşu yapan kişi uzun boyluysa, gelecek yılın ürününün de uzun olacağı beklentisi;[268] ayrıca, yabanılların tahıl-ruhunun temsilcisini çapalar ve küreklerle öldürme ya da taş arasında övütme, ezme töresiyle, Avrupalıların onu orakla ya da dövme sopasıyla öldürür gibi yapma töresi arasındaki özdeşlikten de söz edilebilir. Son olarak, kurbanın gömülen eti üzerine su dökme Khond töresi, tahıl-ruhunun kişisel temsilcisi üzerine su dökme ya da onu bir su akıntısına daldırma Avrupa töreleriyle koşuttur.[269] Hem Khond hem de Avrupa töreleri yağmur büyüsüdür.

Şimdi Lityerses öyküsüne yeniden dönüyoruz. Gelişmemiş toplumda ürünlerin yetişnesini hızlandırmak için genellikle insanların öldürüldüğünü görmüştük. Dolayısıyla, bir zamanlar Frigya'da da,

[265] Bkz. s. 329, 330.

[266] Bkz. s. 328, 337, 338.

[267] Bkz. s. 360.

[268] Bkz. s. 361.

[269] Bkz. s. 276 ve devamı, 332, 335, 362.

Avrupa'da da buna benzer bir amaçla insanların öldürülüyor olmalarını pekâlâ varsayabiliriz; birbiriyle yakından uyuşan Frigya söylencesi ile Avrupa halk töresi, insanların bu şekilde öldürüldüğü sonucuna götürdüğüne göre, en azından şimdilik, bu sonucu kabul etmek zorundayız. Dahası, hem Lityerses öyküsü hem de Avrupa hasat töreleri, öldürülen kişinin, tahıl-ruhunun temsilcisi olarak öldürüldüğünü göstermekte; buysa yabanılların kurban vermenin ürünün yetişmesini etkiliyor olduğu görüşüne uygun düşüyor. Öyleyse genellikle, hem Frigya'da hem de Avrupa'da tahıl-ruhunun temsilcisinin hasatın yapıldığı tarlada her yıl öldürüldüğünü pekâlâ varsayabiliriz. Buna benzer biçimde Avrupa'da ağaç-ruhun temsilcisinin her yıl öldürüldüğüne inanmamız için nedenleri daha önce vermiştik. Birbirine yakından benzeyen bu dikkate değer iki töreyle ilgili kanıtlar birbirinden tamamen bağımsızdır. Aralarındaki rastlantı benzerlik, her ikisi lehine yeni varsayımlar üretmeye uygun gibi görünüyor.

Tahıl-ruhunun temsilcisinin nasıl seçildiği sorusuna verilen bir yanıtı daha önce gördük. Hem Lityerses öyküsü hem de Avrupa halk töresi gösteriyor ki, oradan geçen yabancılara, biçilmiş ya da dövülmüş olan tahıldan kaçan tahıl-ruhunun belirtisi olarak bakılmakta, bunun için de yakalanmakta ve öldürülmekteydi. Fakat kanıtların akla getirdiği tek yanıt bu değildir. Frigya söylencesinin bir değişik şekline göre Lityerses'in kurbanları, oradan geçen kimseler değil de ekin biçme yarışmasında yendiği kimselerdi; onları öldürdüğü değil de yalnızca dövdüğü söylenmesine karşın, öykünün değişik bir biçiminde yenilen orakçıların, tıpkı bir başka şeklindeki yabancılar gibi, Lityerses tarafından ürün demetlerine sarıldığının ve başlarının kesildiğinin anlatıldığını varsaymaktan alıkoyamıyoruz kendimizi. Avrupa hasat-töreleri de bu varsayıma yardım ediyor. Avrupa'da sonuncu olmaktan kurtulmak için orakçılar arasında bazan bir yarış yapıldığını, bu yarışmada yenilen kişiye, yani son ürünü biçen kişiye çoğu kez kaba davranıldığını görmüştük. Doğru, onu öldürür gibi yapıldığına değgin bir şey bulamamıştık; ama öte yandan dövende son vuruşu yapan kişinin, yani döven yarışmasında

yenilen kişinin öldürülür gibi yapıldığını görmüştük.[270] İmdi, son ürünü döven kişi, tahıl-ruhunun temsilcisi karakterinde yalandan öldürüldüğüne göre ve aynı temsili karakter (gördüğümüz gibi) son ürünü dövene olduğu kadar biçene ve bağlayana da verildiğine göre ve yine hasatçılar bu işlemlerden herhangi birinde sonuncu olmaya karşı aynı isteksizliği gösterdiğine göre, son ürünü dövenin olduğu kadar biçenin ve bağlayanın da genellikle öldürülür gibi yapıldığını, eski zamanlarda ise gerçekten öldürüldüğünü varsayabiliriz. Bu varsayım, son ürünü biçen kişinin çok geçmeden öleceğine değgin yaygın boşinanla da desteklenmektedir.[271] Bazan tarlada son demeti bağlayan kişinin gelecek yıl içinde öleceği düşünülür.[272] Son ürünü biçenin, bağlayanın ya da dövenin, tahıl-ruhunun temsilcisi olarak seçilişinin nedeni de bu olabilir. Tahıl-ruhunun, biçiciler, bağlayıcılar ve dövücüler çalışırken onların önünde her an biraz daha geriye çekilerek tahılın içinde olabildiğince uzun süre gizlendiği düşünülüyor. Ama biçilen son ürün ya da bağlanan son deste ya da dövülen son ürün içindeki son sığınağından da zorla dışarı atılınca, bundan önce giysisi ya da bedeni olmuş olan ürün saplarından başka bir şekil almak zorunda kalıyor. Dışarı atılmış olan tahıl ruhu, zorla dışarı sürüldüğü ürüne en yakın duran kişininkinden daha doğal hangi şekli alabilirdi ki? Ama bu söz konusu kişi zorunlu olarak son ürünü biçen, bağlayan ya da döven kişi olacaktır. Bu nedenle, erkek ya da kadın, her kimse yakalanıyor ve tahıl-ruhunun kendisi gibi davranılıyor ona.

Yani, hasat alanında tahıl-ruhunun temsilcisi olarak öldürülen kişi, ya oradan geçen bir yabancı ya da ekin biçmede, bağlamada veya dövmede sonuncu olan hasatçı olabilmektedir. Ama eski söylencenin ve çağdaş halk-töresinin aynı şekilde işaret ettiği bir üçüncü olasılık daha vardır. Lityerses yabancıları öldürmekle kalmadı; kendisi de, hem belki de başkalarını öldürdüğü şekilde, yani ürün destesine sarılıp başı kesilerek ve nehire atılarak öldürüldü; ve

[270] Bkz. s. 361 ve devamı.

[271] W.Mannhardt, *Korndämonen*, s.5.

[272] Pfannenschmid, *Germanische Erntefeste*, s.98.

bunun Lityerses'in kendi topraklarında yapıldığı söyleniyor. Buna benzer olarak, çağdaş hasat törelerinde yalandan öldürmenin yabancılar üzerinde olduğu kadar sıklıkla efendinin (çiftçi ya da bey) üzerinde yapıldığı görülüyor.[273] Şimdi Lityerses'in Frigya Kralının oğlu olduğunun söylendiğini anımsar da, bunu, anlaşıldığına göre, tahıl-ruhunun bir temsilcisi olarak öldürüldüğü söylencesiyle birleştirirsek, bu bizi burada, Batı Asya'nın birçok yöresinde, özellikle de Frigya'da egemenlik sürdürmüş olan kutsal ya da rahip krallardan birinin her yıl öldürülmesi gibi bir başka törenin izlerini bulduğumuzu varsaymaya götürür. Daha önce de gördüğümüz gibi,[274] bu töre bazı yerlerde öyle değişmiştir ki, kralın yerine kralın oğlu öldürülmekteydi. Dolayısıyla, Lityerses'in öyküsü böyle bir değişikliğin bir anısı olabilir.

Şimdi Frigya'lı Lityerses'in Frigyalı Attis ile ilişkisine dönelim: Pessinus'ta —rahip krallığın merkezi— yüce-rahibin, bir bitki tanrısı olan Attis'in karakterinde yılda bir kez öldürüldüğü ve Attis'in eski bir yetke tarafından "ürünün biçilmiş başağı" olarak tanımlandığı anımsanacaktır.[275] Yani, tahıl-ruhunun bir bedenleşmişi olarak, temsilcisinin kişiliğinde yılda bir kez öldürülen Attis'in, sonunda Lityerses'le özdeş olduğu, bu sonuncunun Attis devlet dininin içinden geliştiği köylü tipinden başka bir şey olmadığı düşünülebilir. Böyle olabilir; ama öte yandan, Avrupa halk-töresiyle olan benzerlik bizi, aynı insanlar arasında iki farklı bitki tanrısının ayrı ayrı kişisel temsilleri olabileceği, her ikisinin de yılın farklı zamanlarında tanrı karakterinde öldürüldüğü konusunda uyarıyor. Çünkü daha önce gördüğümüz gibi, Avrupa'da, genellikle bir adamın baharda ağaç-ruhu karakterinde, bir başkasınınsa sonbaharda tahıl-ruhu karakterinde öldürüldüğü görülüyor. Frigya'da da böyle olmuş olabilir. Attis özellikle bir ağaç-tanrısıydı, tahılla ilişkisi ise Hasat-Mayısı benzeri törelerde belirtildiği gibi bir ağaç-ruhunun gücünün uzantısından başka bir şey olmayabilir.[276] Yine, Attis'in temsilci-

[273] Bkz. s. 363 ve devamı.

[274] Bkz. s. 229.

[275] Bkz. s. 287.

[276] Bkz. s. 71.

sinin baharda öldürüldüğü görülüyor; oysa Lityerses, Frigya'daki hasat zamanına göre yazın ya da baharda öldürülmüş olmalıydı.[277] O zaman, genel olarak, Lityerses'i Attis'in ilkörneği olarak görmemiz doğru olmamasına karşın, her ikisine de aynı dinsel düşüncenin koşut ürünleri olarak bakılabilir; birbiri karşısındaki durumları da, Avrupa'daki hasatın Yaşlı Adamı'nın baharın Vahşi Adam'ı, Yaprak Adam'ı vb... karşısındaki durumu gibi olabilir. Her ikisi de bitki ruhu ya da tanrısı idi, her ikisinin de kişisel temsilcileri yılda bir kez öldürülürdü. Ama Attis tapımı bir devlet dinine dönüşme onurunu kazandığı ve İtalya'da yayıldığı halde Lityerses törenleri hiçbir zaman anayurdu Frigya'nın dışına çıkmamış, hep hasat tarlasında köylülerin yaptığı köylü törenleri özelliğini korumuş görünüyor. Khond'lar arasında olduğu gibi en fazla birkaç köy, ortak çıkarları için tahıl-ruhunun temsilcisi olarak kurban etmek üzere bir insan kurban bulmak için birleşmiş olabilirler. Bu tür kurbanlar rahip krallar ya da kralcıklar ailelerinden alınıyor olabilirdi, Lityerses'in Frigya Kralının oğlu söylencesel özelliği de böyle açıklanabilir. Köyler bu şekilde bir araya gelemediğinde, her köy ya da her çiftlik, kendi tahıl-ruhu temsilcisini, oradan geçen bir yabancıyı ya da son demeti biçen, bağlayan ya da döven kişiyi ölüme mahkûm ederek sağlıyor olabilirdi. Avrupa'da olduğu gibi Frigya'da da, hasat tarlasında ya da döven alanında bir insanı öldürme gibi eski barbarca bir törenin hiç kuşkusuz klasik çağdan çok önce sahte bir gösteriye dönüşmüş olduğunu; belki de orakçılar ve dövencilerin kendilerinin bile buna hasat sahibi evin izniyle, oradan geçen bir yabancıya, arkadaşlarından birine hatta hasat sahibinin kendisine bile oynadıkları kaba bir oyun olarak baktıklarını burada eklemeye pek gerek yok.

Lityerses şarkısı üzerinde çok ayrıntılı olarak durdum, çünkü bize Avrupa ve yabanıl halk-töreleriyle birçok karşılaştırma olanağı sunuyordu. Yukarda üzerine dikkat çektiğimiz[278] Batı Asya ve

[277] Frigya'da tahılın ne zaman olgunlaştığını bilmiyorum; ama ülkenin yüksek yayla özelliği düşünülürse, orada hasat Akdeniz kıyılarındakinden daha geç olabilir.

[278] Bkz. s. 353.

Mısır'ın öteki hasat şarkıları, çok daha kısa zamanda ortadan kalkmış olabilir. Bithynia'lı Bormus'un Frigya'lı Lityerses'le olan benzerliği,[279] Lityerses hakkındaki yorumumuzu destekliyor. Ölümüne, daha doğrusu ortadan kaybolmasına orakçıların yılda bir kez hüzünlü bir şarkıyla yas tuttuğu Bormus, tıpkı Lityerses gibi, bir kral oğlu ya da en azından zengin ve seçkin bir adamın oğluydu. Seyrettiği orakçılar, kendi tarlalarında çalışma halindeydi, onlar için su aramaya çıktığında ortadan kayboldu; öykünün bir şekline göre nymph a'lar (su) tarafından kaçırılmıştı.[280] Lityerses öyküsü ve Avrupa halk-töresi ışığında bakıldığında, Bormus'un bu ortadan kaybolu şu belki de çiftçinin kendisinin tahıl demeti içine bağlanıp suya atılması töresinden kalma bir şeydir. Orakçıların söylediği yas türküsü, biçilen ekin içinde ya da insan temsilcisinin kişiliğinde öldürülen tahıl-ruhu üzerine bir ağlayış idi belki de; ona yaptıkları çağrı ise tahıl-ruhu gelecek yıl taze bir güçle dönsün diye yapılan bir dua olabilir.

Fenikeli Linus şarkısı, Homeros'tan öğrendiğimize göre hiç olmazsa Küçük Asya'nın batısında, bağbozumunda söylenirdi; bu da, Syleus söylencesiyle birleştirildiğinde, eski zamanlarda oradan geçen yabancılara bağ bozumcular ve kütük dikicilerin tıpkı orakçı Lityerses'in yabancılara davrandığı gibi davrandığını akla getiriyor. Söylencede anlatıldığına göre, Lydia'lı Syleus, Hercules gelip de onu öldürünceye ve bütün üzüm kütüklerini söküp atıncaya kadar, geçen yabancıları kendi üzüm bağında kendisi için kütük dikmeye zorlardı.[281] Bunun, Lityerses'inkine benzer bir söylencenin taslağı olduğu görülüyor; ama ne eski yazarlar ne de çağdaş halk-töresi, ayrıntıları bulmamıza, yerine yerleştirmemize olanak sağlıyor.[282] Ama bundan da öte, Linus'un şarkısı belki de Fenikeli orakçılar tarafından da söyleniyordu, çünkü Herodotos onu, daha önce

[279] Bkz. s. 355.

[280] Hesychius, *s.v.*

[281] Apollodoros, ii. 6, 3.

[282] Hem eski hem de modern çağlarda, bağcılar, bağbozumcular ve yoldan geçenler arasında birbirine karşı kullanılan sövgüler, ağız bozukluğu farklı bir kategoriye aitmiş gibi görünüyor. Bkz. W.Mannhardt, *Myth. Forcsh.* s.53 ve devamı.

de gördüğümüz gibi, Mısırlı orakçıların biçilen ekine yaktıkları bir ağıt olan Maneros şarkısıyla karşılaştırıyor. Ayrıca, Linus, Adonis ile özdeşleştiriliyordu, Adonis'inse özellikle bir tahıl-ruhu olarak görülme gibi bazı savları var.[283] Yani Linus ağıtı, hasatta söylenişiyle, Adonis ağıtıyla özdeş olabilirdi; her ikisi de ölü tahıl-ruhu üzerine orakçıların yükselttiği bir ağıttı. Fakat Attis gibi Adonis de görkemli bir söylence figürü durumuna geldiği, yurdu Fenike'nin çok ötesindeki büyük kentlerde kendisine tapınıldığı, ağıt yakıldığı halde, Linus'un ürün desteleri ve üzüm kütükleri arasında orakçıların ve bağbozumcuların söylediği basit bir mani halinde kalmış olduğu görülüyor. Lityerses ile hem Avrupa hem de yabanıl halk-töreleri arasındaki benzerlik, Fenike'de öldürülen tahıl-ruhunun —ölü Adonis— önceleri bir insan kurban ile temsil edilmiş olabileceğini akla getiriyor; bu da, Thammuz'un (Adonis) zalim efendisi tarafından öldürülüp, kemiklerinin bir değirmende öğütülüp rüzgâra savrulduğu Harrân söylencesiyle destekleniyor.[284] Çünkü Meksika'da, daha önce de gördüğümüz gibi, hasattaki insan kurban, iki taş arasında eziliyordu; Hindistan'da ve Afrika'da da kurbanın külleri tarlaların üzerine saçılıyordu.[285] Ama Harrân söylencesi, tahılın değirmende öğütülmesi ve tohumun tarlaya saçılmasının yalnızca söyencesel bir anlatımı olabilir. Lous ayının 16'sında Babil'de Sacae şenliğinde yılda bir öldürülen sahte kralın, Thammuz'un kendisini temsil ediyor olabileceğini ileri sürebiliriz gibi görünüyor. Çünkü, şenliği ve onun tarihini, kaydeden tarihçi Berosus belki de, yazdığı tarihi Antiochus Soter'e adadığına göre, Makedonya takvimini kullanıyordu; ve onun zamanında Makedonya'da Lous ayının Babil'de Thammuz ayına rastladığı görülüyor.[286] Eğer bu varsayım doğruysa, Sacaea'da sahte kralın bir tanrı kimliğinde öldürüldüğü görüşü de saptanmış olacaktır.

[283] Bkz. s. 273 ve devamı.

[284] Bkz. s. 274 ve devamı.

[285] Bkz. s. 368, 372, 376.

[286] Metindeki varsayımın doğrulanması yönünden o kadar uygun düşen ayların bu olası rastlaşması olgusunu, bana aşağıdaki notu da veren dostum Prof. W.

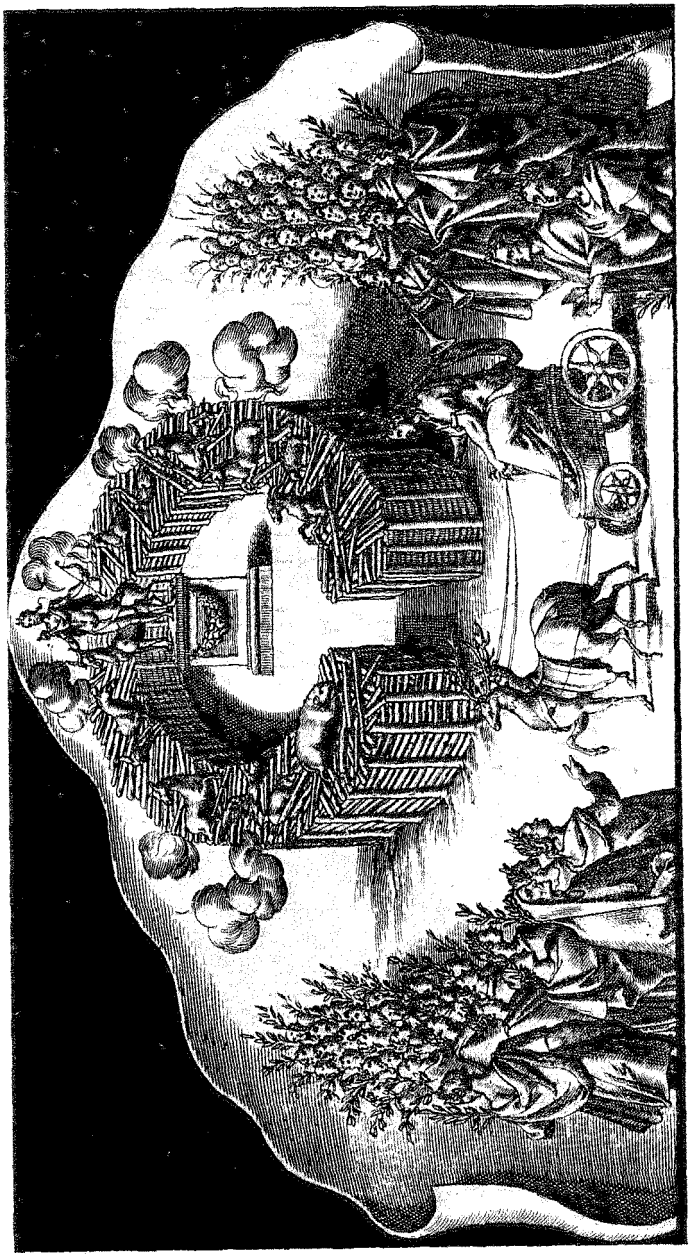
Mısır'da öldürülen tahıl-ruhunun —ölü Osiris— bir insan kurbanla temsil edildiğine, orakçıların bunu hasat tarlasında öldürdüğüne, ölümüne bir ağıtla yas tuttuğuna, Yunanlılarınsa sözel bir yanlış anlamadan dolayı bu ağıta Maneros adı verdiğine değgin bir yığın kanıt var.[287] Çünkü Busiris söylencesi, bir zamanlar Mısırlıların Osiris tapımıyla ilişkili olarak sunduğu insan kurbanlarından izler saklıyor gibidir. Busiris'in, bütün yabancıları Zeus sunağı üzerinde kurban eden bir Mısır kralı olduğu söylenmekteydi. Törenin kökeni Mısır toprağını dokuz yıl kırmış geçirmiş olan bir kıtlığa kadar uzanıyordu. Kıbrıslı bir bilici, Busiris'e her yıl Zeus'a bir insan kurban edilirse kıtlığın son bulacağını bildirmişti. Böylece Busiris kurban töresini başlatmış oldu. Ama Hercules Mısır'a geldiğinde, kurban edilmek üzere sunağa sürüklenirken bağlarını parçaladı ve Busiris ile oğlunu öldürdü.[288] Burada, Mısır'da ürünün kötü olmasını önlemek için her yıl bir insan kurban edildiğine değgin bir söylenceyle ve kurbandan kaçınılırsa önlenmesi amaçlanan kıtlığın yeniden başlayacağına değgin bir inançla karşı karşıyayız. Bunun için de Pawneeler, daha önce de gördüğümüz gibi, ekin ekilirken insan kurban etmezlerse bunun, ürünlerinin tümden yok olması sonucunu vereceğine inanıyorlardı. Busiris adı gerçekte bir kentin adıydı: *pe-Asar*, "Osiris'in yurdu".[289] Kent, Osiris'in mezarı orada olduğu için bu adla anılıyordu. İnsan kurbanların onun mezarında sunulduğu, kurbanlarınsa kızıl saçlı erkekler olduğu, küllerinin

Robertson Smith'e borçluyum: "Syro-Makedon takviminde Lous, Tammuz'u değil Ab'ı temsil eder. Babil'de farklı mıydı bu? Sanırım farklıydı, bir ay farklıydı, en azından Asya'daki Yunan tekerkinin (monarşisinin) ilk zamanlarında. Çünkü Almagest'te bir Babil gözleminden (*Ideler*, i. 396) biliyoruz ki, İ.Ö. 229'da Xanthicus 26 Şubatta başlamıştı. Dolayısıyla ılım ay'ından önceki aydı, Nisan değil Adar'dı, sonuç olarak da Lous, kamer ayı Tammuz'a karşılık oluyordu.

[287] Bkz. s. 353.

[288] Apollodoros, ii. 5, 11; Schol. Apollonius Rhodius Üzerine, iv. 1396; Plutarkhos, *Parall.* 38. Herodotos (ii.45) Mısırlıların insan kurban ettikleri düşüncesini kabul etmiyor. Ama onun yetkesi, bunu doğrulayan Manetho'nunki karşısında fazla ağırlık taşımıyor (Plutarkhos, *Is.et. Os.* 73).

[289] E. Meyer, *Geschichte des Alterthums*, i. 57.

Diana'ya saygı töreni

Roma'da bir kurban töreni

savurucu yelpazelerle dışarıya saçıldığı söylenirdi.[290] Demin açıkladığımız tartışmaların ışığında, bu Mısır töresi uygun ve oldukça akla yatkın bir açıklamaya olanak sağlıyor. Tahıl-ruhu Osiris'i her yıl hasatta bir yabancı temsil ediyordu, kızıl saçları onu olgunlaşmış ürüne uygun bir temsilci yapıyordu. Bu insan, temsili karakteriyle, hasat alanında orakçılar tarafından öldürülüyordu; orakçılar bir yandan onun ölümüne yas tutarken bir yandan da tahıl-ruhunun gelecek yıl yenilenmiş bir güçle canlanıp geri dönmesi *(mââ-ne-rha,* Maneros) için dua ediyordu. Son olarak, kurban ya da onun bir kısmı yakılıyor, külleri, savurucu yelpazelerle tarlalara savruluyordu bereketlendirmek için. Burada, temsilcinin, temsil edeceği tahılla benzerliğine dayanarak yapılan seçim, daha önce anlatılan Meksika ve Afrika törelerine uyuyor.[291] Romalılar da, ürünlerin böylece olgunlaşacağı ve kızaracağı inancıyla baharda kızıl saçlı köpekler kurban ederlerdi;[292] bir Bavarialı bugün bile buğday ekerken, buğday sapsarı olgunlaşsın diye bazan altın yüzük takar.[293] Yine, Mısırlı kurbanın küllerinin savrulması Marimo ve Khond töresiyle özdeştir.[294] Tohumla özdeşliği, küllerinin yelpazelenmesi olgusunda bir kez daha ortaya çıkıyor; tıpkı Vendée'de olduğu gibi: tahıl-ruhunun bedenleşmişi olarak bakılan çiftçinin karısı yalandan dövülüyormuş ve yelpazeleniyormuş gibi yapılıyor; ya da Meksika'da olduğu gibi, kurban iki taş arasında öğütülüyor; ya da Afrika'da olduğu gibi, küreklerle, çapalarla öldürülüyor.[295] Osiris'in cesedinin parçalarının ülkenin her yanına saçıldığı ve İsis tarafından bulunduğu yerde gömüldüğü öyküsü[296] bir törenin kalıntısı olabilir, tıpkı Khondların uyguladığı, insan kurbanı parça parça edip, parçaların birbirinden

[290] Diodoros, i.88; Plutarkhos, *Is.et Os.* 73; karş., *a.g.y.* 30, 33.

[291] Bkz. s. 295, 372, 378.

[292] Festus, *s.v. Catularia.* Karş., Aynı yapıt, *s.v. rutilae canes;* Columella, x. 343; Ovid, *Fasti,* iv. 905 ve devamı; Pliny, *N.H.* xviii. 14.

[293] Panzer, *Beitrag zur deutschen Mythologie,* ii.207, No. 362; Bavaria, *Landes-und Volkskunde des Königreichs Bayern,* iii. 343.

[294] Bkz. s. 372, 377.

[295] Bkz. s. 368, 372.

[296] Plutarkhos. *Is. et Os.* 18.

millerce uzaklıkta tarlalara gömülmesi töresi gibi. Bununla birlikte, Thammuz üzerine anlatılan benzeri öykü gibi Osiris'in parçalanması öyküsü de, tohumun saçılmasının söylencesel bir anlatımından başka bir şey de olamayabilir. Bir kez daha yineleyelim, Osiris'in bir sandığa kapatılan cesedinin Typhon tarafından Nil nehrine atılması öyküsü, belki de kurbanın cesedinin ya da en azından bir parçasının bir yağmur büyüsü olarak, daha doğrusu Nil'in kabarmasını sağlamak için Nil nehrine atılması töresini gösteriyor bize. Frigyalı orakçılar buna benzer bir amaçla kurbanlarının tahıl destesi içine sarılmış başsız cesetlerini bir nehire atıyor, ya da Khondlar insan kurbanın gömülmüş cesedi üzerine su döküyorlardı. Belki de Osiris artık bir insan kurbanla temsil edilmez olduğunda, onun bir sureti her yıl Nil nehrine atılıyordu, tıpkı Suriyeli kopyasının suretinin İskenderiye'de denize atılışı gibi. Ya da sadece üzerine su dökülüyordu, daha önce adını verdiğimiz, bir rahibin, ürün saplarının fışkırdığı Osiris'in bedeni üzerine su dökerken görüldüğü anıtta olduğu gibi. Anıtın üzerindeki "Geri dönen sulardan fırlayan, gizemlerin Osiris'idir bu," yazısı, Osiris mysterialarında (gizemlerinde) tasviri üzerine su dökerek ya da Nil nehrine atılarak bir su-büyüsünün ya da sulama-büyüsünün daima yapıldığı görüşünü destekliyor.

Kızıl saçlı kurbanların Osiris'in temsilcileri olarak değil de onun düşmanı Typhon'un temsilcisi olarak öldürüldüğü söylenerek karşı çıkılabilir; çünkü kurbanlara Typhon'cular deniyordu ve kızıl Typhon'un, kara ise Osiris'in rengiydi.[297] Bu karşı çıkışa şimdilik yanıt vermeyelim. Bu arada, eğer Osiris anıtlarda çoğu kez siyah olarak gösteriliyorsa, bundan daha sık olarak yeşil olarak da resmedildiğine[298] işaret edilebilir: tohum toprağın altındayken siyah, dışarı fışkırınca yeşil olarak düşünülebilen bir tahıl-tanrısına çok uygun düşen bir şeydir bu. Bunun için de Yunanlılar hem yeşil hem de

[297] Plutarkhos, *Is.et Os.* 22, 30, 31, 33, 73.

[298] Wilkinson, *Manners and Customs of the Ancient Egyptians* (1878 basımı), iii. 81.

siyah bir Demeter tanıyorlar,[299] yeşil Demeter'e baharda şenlikler ve cümbüşlerle kurban sunuyorlardı.[300]

Yani, eğer haklıysam, Osiris gizemlerinin anahtarı, Osiris'in köylü ilkörneği tahıl-ruhunun ölümünü ilan eden, Mısırlı orakçıların kederli çığlığındadır, bu çığlığın ta Romalılar zamanına kadar her yıl tarlalardan yükseldiği duyulabilirdi. Daha öne de gördüğümüz gibi, bu gibi çığlıklar Batı-Asya'nın bütün hasat tarlaları üzerinde de işitilirdi. Eskiler şarkılardan söz ediyorlar; fakat Linus ve Maneros adlarının çözümlemesinden yola çıkarak değerlendirecek olursak, belki de bunlar, uzak mesafeden duyulabilen, uzadıkça uzayan bir nota içinde söylenmiş birkaç sözcükten ibaretti. Birtakım güçlü seslerin hep birlikte yükselttiği böyle gür ve uzun süren çığlıklar çarpıcı bir etki yapıyor olmalıydı, bunu işitecek uzaklıkta bulunan bir yolcunun dikkatini çekmemezlik edemezdi. Boyuna yinelenen sesler, uzaktan da olsa belli bir kolaylıkla seçilebiliyordu belki de; ama Asya'da ya da Mısır'da dolaşan bir Yunanlı gezgin için bir anlamı olamazdı bu seslerin; o da bunları çok doğal olarak, orakçıların çağırdığı birinin adı olarak alabilirlerdi (Maneros, Linos, Lityerses, Bormus). Ve eğer gezileri onu, ürünler olgunlaşırken, Bithynia ve Frigya, Fenike ve Mısır gibi birden fazla ülkeye sürüklemişse, çeşitli halkların çeşitli hasat çığlıklarını karşılaştırma fırsatını elde etmiş olabilirdi. Bu hasat çığlıklarının Yunanlılar tarafından çoğu kez farkına varılıp birbiriyle karşılaştırılması olgusunu böylece kolay bir biçimde açıklayabiliriz. Oysa bunlar bildiğimiz sıradan şarkılar olmuş olsaydı, bu kadar uzaklıktan duyulamazdı, bu yüzden de o kadar gezginin dikkatini çekemezdi; ayrıca, gezgin bunları işitebilecek uzaklıkta olsaydı bile, sözlerini bu denli kolaylıkla yakalayamazdı. Devonshire orakçıları bugün bile aynı türden çığlıklar atmakta ve tarlada, eğer yanılmıyorsam, Osiris ayinlerinin köken aldığı törene tamamen benzer bir tören yapmaktalar. Bu çığlık ve bu tören, bu yüzyılın ilk yarısında yaşamış ve yazmış olan bir göz-

[299] Pausanias, i.22, 3, viii. 5, 8, viii. 42, 1.

[300] Cornutus, *De nat. deor.* c.28.

lemci tarafından şöyle anlatılmakta: "Devon'ın kuzeyindeki çoğu çiftlikte buğdayın tümü biçildikten sonra hasatçılar 'bağıran boyun' dedikleri bir töre uyguluyorlar. Bu uygulamanın ülkenin bu bölgesindeki büyük çiftliklerde pek atlanmadan yerine getirildiğini sanıyorum. Şöyle yapılıyor. Yaşlı bir adam ya da bu gibi durumlarda (ırgatlar son buğday tarlasını biçerlerken) yapılan törenleri iyi bilen herhangi bir kişi, desteler ve kümeler arasında dolaşarak bulabildiği en iyi başakları seçip küçük bir demet yapıyor; bu demeti çok düzgün ve temiz bir şekilde bağlıyor, sapları çok zevkli bir biçimde örüyor ve düzenliyor. Buna buğdayın 'boynu' deniyor ya da buğdaydan-kulak deniyor. Tarla tamamen biçildikten ve su testisi bir kez daha dolaştırıldıktan sonra, orakçılar, desteciler ve kadınlar bir halka oluşturuyorlar. 'Boyun'u her iki eliyle tutan kişi ortada duruyor. önce eğiliyor ve demeti yere yaklaştırıyor, halkayı oluşturan adamlar şapkalarını çıkarıyorlar, yere doğru eğilerek şapkalarını iki elle yere doğru yaklaştırıyorlar. Sonra hepsi birden çok uzun ve uyumlu bir tonda 'boyun!' diye bağırmaya başlıyorlar, aynı zamanda ağır ağır doğruluyor, kollarını ve şapkalarını başlarının üzerine kaldırıyorlar; 'boyun'u elinde tutan kişi de onu kaldırıyor. Üç kez yineleniyor bu. Sonra *'wee yen!'*— *'way yen!'* diye bağırmaya başlıyorlar — olağanüstü bir uyum ve etkiyle, öncekinin aynı uzun ve ağırdan aynı sesi çıkarıyorlardı, üç kez. Bu son bağırma, 'boyun' diye bağırırken yaptıkları aynı kol ve beden hareketleriyle birlikte oluyordu... Böylece üç kez 'boyun', üç kez de *'wee yen', 'way yen'* diye bağırdıktan sonra hepsi birden şapkalarını, başlıklarını havaya atarak, sıçrayıp oynayarak, belki de kızları öperek gürültülü ve neşeli bir şekilde gülmeye başlıyorlar. O zaman içlerinden biri 'boyun'u kapıyor ve çiftlik evine doğru bütün hızıyla koşmaya başlıyor, orada sütçü kız ya da genç kız hizmetçilerden biri kapıda elinde bir kova suyla bekliyor oluyor. 'Boyun'u elinde tutan kişi, herhangi bir biçimde, görülmeden ya da açık açık ama elinde bir kova suyla bekleyen kızın durduğu kapıdan başka bir yerden eve girebilirse, kızı yasal olarak öpme hakkını kazanıyor; ama bunu yapamazsa, kovanın içindeki su, üzerine boca ediliyor. Sakin, çok güzel bir sonbahar akşamı,

'boyunun bağırışı' uzaktan harika bir etki bırakıyor insanın üzerinde, Lord Byron'ın o kadar övdüğü, Hıristiyanlığın bütün o çanlarına yeğlenir dediği Türk müezzinin sesinden daha güzel bir etki... Bir iki kez, yirmiden fazla adamın bağırdığını, bazan da bir o kadar kadın sesinin bunlara katıldığını işittim. Yaklaşık üç yıl önce, insanlarımızın hasat yaptıkları yüksekçe bir yerde, bir gece altı yedi kişinin 'boyun' diye bağırdığını işittim, ama onlardan bir kısmının dört mil uzakta olduklarını biliyordum. Sessiz, sakin gecenin içinde ne kadar uzakta olsalar işitilebiliyorlar."[301] Yine, Mrs. Bray Devonshire'da gezerken nasıl "yüksekçe bir yerde, oraklarını yukarı kaldırarak duran bir grup orakçıyı gördüğünü," anlatıyor. "İçlerinden biri çiçeklerle birbirine bağlanmış başakları yukarı kaldırmıştı, ötekiler üç kez (aynen onun yazdığı gibi) *'Arnack, arnack, arnack, we haven, we haven, we haven'* diye bağırdılar. Ellerinde çiçek dalları taşıyan, bağıran, şarkı söyleyen çocuklar ve kadınlar eşliğinde eve döndüler. Mrs. Bray'in yanında bulunan uşak, 'Eğleniyorlar,' dedi, *'hasatın ruhuna,* her zaman yaparlar bunu.'"[302] Burada, Miss Burne'ün de belirttiği gibi, *"'arnack, we haven!'* besbelli Devon lehçesinde: 'bir neck-boyun (ya da nack)! we have un!'" demek oluyor. "Boyun" genellikle çiftlik evine asılıyor, bazan iki üç yıl orada kalıyor.[303] Buna benzer bir töre, dostum Prof. J.H.Middleton'ın bana söylediğine göre, Cornwall'ın bazı bölgelerinde hâlâ uygulanıyor. "Son deste kordelalarla süsleniyor. Gür sesli iki adam seçiliyor ve (biri desteyle birlikte) bir vadinin karşılıklı iki yakasına yerleştiriliyorlar. Biri bağırıyor, 'I've gotten it.' (Buldum onu). Öteki bağırıyor, 'What hast gotten?' (Neyi buldun?). İlki yanıt veriyor, 'I's gotten the neck.' (Boynu buldum)"

Bu Devonshire ve Cornish törelerinde, özel bir başak demeti, genellikle ayakta duran son deste,[304] tahıl-ruhunun boynu olarak

[301] Hone, *Every-day Book,* ii. c. 1170 ve devamı.

[302] Miss C.S. Burne ve Miss G.F. Jackson, *Shropshire Folk-lore,* s.372 ve devamı; Mrs. Bray'ın *Traditions of Devon*'una gönderme, i. 330.

[303] Hone, *a.g.y.,* ii. 1172.

[304] Brand, *Popular Antiquities,* ii. 20 (Bohn basımı); Burne ve Jackson, *a.g.y.,* s.371.

kabul ediliyor. Sonunda o demet de kesildiğinde başı kesilmiş oluyor. Aynı şekilde Shropshire'da "boyun" ya da "kaz boynu" adı genellikle bütün ürün biçildikten sonra tarlanın ortasında öylece kalan bir avuç başağa verilir. Bir araya bağlanır ve on ila yirmi adım ötede dinelen orakçılar oraklarını ona doğru atarlar. Başaklarını kim keserse kazın boynunu kestiği söylenir onun. "Boyun", gelecek hasat mevsimine kadar "şans getirsin diye" onu evde saklayacak olan çiftçinin karısına götürülür.[305] Trèves yakınında, ayakta kalan son ürünü biçen adam "keçinin boynunu uçurmuş" olur.[306] Gareloch, Faslane'de (Dumbartonshire), ayakta duran son bir avuç ürüne bazan "baş" denir.[307] Doğu Friesland, Aurich'te son ürünü biçen kişi "tavşanın kuyruğunu kesmiş" olur.[308] Fransız orakçıları, bir tarlanın son köşesini biçerlerken bazan şöyle bağırırlar: "Kediyi kuyruğundan yakaladık."[309] Bresse'de (Bourgogne) son deste tilkiyi temsil ederdi. Onun yanında bir miktar başak, kuyruğu oluşturmak üzere biçilmeden bırakılır, orakçılardan her biri birkaç adım geriliyerek orağını buna doğru fırlatır. Kesmeyi başaran kişi "tilkinin kuyruğunu uçurmuş" olur ve şerefine "You cou cou!" diye bağırır ötekiler.[310] Bu örnekler Devonshire ve Cornish'te, son desteye uygulanan "boyun" deyiminin anlamından kuşkuya yer bırakmıyor artık. Tahıl-ruhu insan ya da hayvan şeklinde düşünülüyor, biçilmeden duran son demetse onun vücudunun bir parçası —boynu, başı ya da kuyruğu— oluyor. Daha önce de gördüğümüz gibi, ona bazan da göbek bağı olarak bakılıyor.[311] Son olarak, Devonshire'da "boynu" getiren kişinin suyla ıslatılması töresi, birçok örneğini gördüğümüz bir yağmur-büyüsüdür. Bunun Osiris mysterialarındaki koşutu, Osiris'in tasviri üzerine ya da onu temsil eden kimsenin üzerine su dökülmesiydi.

[305] Burne ve Jackson, *l.c.*

[306] W.Mannhardt, *Myth.Forsch.* s.185.

[307] Bkz. s. 338.

[308] W.Mannhardt, *Myth. Forsch.* s.185.

[309] *Aynı yerde.*

[310] *Revue des Traditions populaires,* ii. 500.

[311] Bkz. s. 337.

Almanya'da orakçılar son ürünü de biçince *Waul!* ya da *Wol!* veya *Wôld!* diye bağırır. Bu yüzden de biçilmemiş duran son ürüne "*Waul*-çavdarı" denir bazı yerlerde; içine, çiçeklerle süslenmiş bir sopa sokulur, başaklar bu sopaya bağlanır. Sonra bütün orakçılar şapkalarını çıkarıp üç kere *Waul! Waul! Waul!* diye bağırırlar. Bazan da bu bağırışlara bileyi taşlarını oraklarına sürterek eşlik ederler.[312]

[312] U. Jahn, *Die deutschen Opfergebräuche bei Ackerbau und Viehzucht*, s. 166-169; Pfannenschmid, *Germanische Erntefeste*, s.104 ve devamı; Kuhn, *Westfälische Sagen, Gebräuche und Märchen*, ii. Sayı 491, 492; Kuhn ve Schwartz, *Norddeutsche Sagen, Märchen und Gebräuche*, s.395, No.97; Lynker, *Deutsche Sagen und Sitten in hessischen Gauen*, s. 256, No. 340.

BİRİNCİ CİLDİN SONU